

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

**STAVEBNĚHISTORICKÝ VÝVOJ MĚSTSKÝCH JADER
PŘÍBORA, MÍSTKU A BRUŠPERKU
HISTORICKÁ MĚSTA A PAMÁTKOVÁ PÉČE**

Disertační práce
Autor: Mgr. Jana Koudelová

Obor: české dějiny
Školitel: doc. Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.
Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci zpracovala samostatně pod vedením mého školitele doc. Mgr. Jaroslava Millera, M.A., Ph.D., uvedla veškerou použitou literaturu, prameny a ostatní zdroje a dodržovala zásady vědecké etiky.

Děkuji doc. Mgr. Jaroslavu Millerovi, M.A., Ph.D., doc. PhDr. Jindřichu Schulzovi, CSc. a pracovníkům Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě za pomoc a cenné rady, které mi poskytli při zpracování disertační práce.

OBSAH

Koncepce a náplň práce	6
1. Úvod do problematiky – východiska a předpoklady	18
1. 1. Problematika městských historických jader na území Čech, Moravy a Slezska	18
1. 1. 1 Předpoklady vzniku městských historických jader	19
1. 1. 2 Nástin vývoje a změn městských historických jader	30
1. 2. Vytváření stavebních předpisů, změny v konstrukcích a použití materiálů ve městech na území Čech, Moravy a Slezska	45
1. 2. 1 Nejstarší znění stavebních předpisů a ustanovení souvisejících se stavbami ve městech	50
1. 2. 2 Uzákonění předpisů stavební povahy v podobě stavebních řádů a zákonů	67
1. 3. Městská historická jádra v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ve vztahu k památkové péči	83
1. 3. 1 Vývoj vnímání ochrany historických měst a přijaté základní koncepce do roku 1945	86
1. 3. 2 Vývoj ochrany historických měst po roce 1945 – vznik městských památkových rezervací a zón	98
2. Stavebněhistorický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku	114
2. 1. Počátky vybraných měst. Vymezení městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku	114
2. 1. 1 Geografické prostředí	114
2. 1. 2 Osídlení a komunikace	116
2. 1. 3 Počátky měst Příbora, Místku a Brušperku	119
2. 1. 4 Vymezení městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku	142
2. 2. Vývoj urbanistické struktury a zástavby městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku	155

2. 2. 1 Podoba a změny půdorysné struktury a zástavby historického jádra města Příbora	155
2. 2. 2 Podoba a změny půdorysné struktury a zástavby historického jádra města Místku	174
2. 2. 3 Podoba a změny půdorysné struktury a zástavby historického jádra města Brušperku	190
2. 3. Památkově chráněná území měst Příbora, Místku a Brušperku. Příkladová studie interdisciplinárně pojaté analýzy historického objektu	203
2. 3. 1 Vývoj památkové ochrany historických měst Příbora, Místku a Brušperku	203
2. 3. 2 Městská památková rezervace Příbor a Městské památkové zóny Místek a Brušperk	215
2. 3. 3 Dílčí průzkumy měšťanského domu č. p. 44 v Příboře se zaměřením na dokumentaci stropu velké nádvorní světnice	219
3. Závěr – poznatky ze stavebněhistorického vývoje městských jader Příbora, Místku a Brušperku	235
3. 1 Výsledky s uvedením nových poznatků a náměty pro další výzkum	235
3. 2 Shrnutí podmínek památkové ochrany historických sídel s ohledem na městská jádra Příbora, Místku a Brušperku	242
LITERATURA	245
PRAMENY	275
PRAMENY VYDANÉ	279
SEZNAM PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ	281
OSTATNÍ POUŽITÉ MATERIÁLY	282
SEZNAM ZKRATEK	283
SUMMARY	284
ZUSAMMENFASSUNG	286
SEZNAM PŘÍLOH	288
PŘÍLOHY	293

Koncepce a náplň práce

Rozhodnutí zabývat se stavebněhistorickým vývojem městských jader Příbora, Místku a Brušperku podpořila skutečnost, že výpovědní hodnota méně významných památek – hmotných pramenů, mezi něž patří i malá historická města, zůstává prozatím nedoceněna nejen ze strany historického výzkumu. Zarážejícím a zároveň provokujícím bylo zjištění, že podstatou jistého druhu nezájmu jsou dva naprosto odlišné důvody. Na jedné straně panující skepse, že poznání urbanistického a stavebněhistorického vývoje tří malých sídel, u nichž nemáme k dispozici klíčové údaje k nejstarším stavebním dějinám především v návaznosti na téměř nulové výsledky archeologických výzkumů, je nemožné, a na straně druhé zběžný názor, že vše podstatné ke stavební historii těchto měst bylo již sděleno. Dalším, neméně zásadním impulsem k zahájení práce na zvoleném tématu se stalo přesvědčení, že výzkum dochovaných jader historických měst coby památek umožní názorně demonstrovat důležitost interdisciplinární spolupráce. Za optimální nástroj k uskutečnění uvedeného záměru byla zvolena památková péče, obor kompilující metody práce několika vědních disciplín, obor, jehož jednou z hlavních náplní je i poznávání a ochrana historických urbanistických celků.

Předmět zkoumání

Vytyčeným předmětem zkoumání jsou zde historická jádra měst, která ve své dochované podobě odrážejí realitu dějinného vývoje. Je pochopitelné, že předkládaná práce má ambice nést přívlastek historická.

Cíl práce a zvolená kritéria výběru historických měst

Hlavním cílem prezentované práce je pokusit se objasnit a srovnat stavebněhistorický, a tedy i urbanistický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku a následně provést zhodnocení zmiňovaných měst z hlediska památkové péče. Tato historická sídla byla zvolena na základě tří rozhodujících kritérií. Prvním kritériem se stala celková rozloha uváděných městských jader, která je velmi podobná, a jejich geografické umístění. Vybraná sídla jsou v podstatě dokonalými reprezentanty malých historických měst nacházejících se na území severovýchodní Moravy, v podhůří Moravskoslezských Beskyd. Při volbě druhého kritéria byl zohledněn jejich historický vývoj. Všechna jmenovaná sídla nabyly postavení právního města již v období středověku a jedna z významných etap jejich vývoje byla spojena s dějinami hukvaldského panství, k němuž přináležela. Zdejší vrchnost – olomoučtí

biskupové, posléze arcibiskupové – nadala příslušná města řadou privilegií, tolik důležitých pro postavení a řádné fungování jednotlivých městských obcí (udělení práva odúmrti a výstavby hradeb, propůjčení práva vařit a vystavovat pivo, udělování výročních a týdenních trhů, vydání instrukcí a nařízení pro města, městečka i jiná místa v rámci hukvaldského panství a podobně). Nelze však opomenout, že tuto skutečnost není možné automaticky vztáhnout na Místek, jehož dějiny jsou svázány rovněž s frýdeckým patrimoniem. Třetím kritériem se stala uzákoněná památková ochrana dochovaných historických center zmiňovaných sídel. Jak již bylo naznačeno, zvolená východiska – poznávání vybraných měst především z hlediska stavebněhistorického vývoje a z hlediska památkové péče – předurčila práci s výsledky mezioborového bádání.

Metody bádání

Může se zdát, že vytyčené téma neskýtá dosti přesvědčivých možností k uskutečnění erudovaného vědeckého výzkumu, a to z důvodu jeho zaměření pouze na tři malá města v rámci širšího územního celku, a rovněž díky jeho víceméně interdisciplinárnímu pojetí, které nedovoluje detailněji proniknout do jednotlivých stránek zkoumané problematiky. Základní informace k zadanému tématu byly pochopitelně získány pomocí heuristiky, jež nebyla orientována pouze na odbornou literaturu a historické písemné prameny, ale také na prameny hmotné povahy, a to v podobě jednotlivých determinujících znaků dochované urbanistické struktury, včetně historické zástavby městských jader Příbora, Místku a Brušperku. To znamená, že vedle archivního průzkumu byl proveden rovněž průzkum terénní, jehož výchozím bodem se nutně stala současná podoba uváděných měst, formovaná po staletí, v níž zůstaly fixovány zřejmé i skryté hodnoty ovlivňované činiteli městského rozvoje. V konkrétních případech se při zpracovávání nálezových situací v terénu přistoupilo i k realizaci průzkumů využívajících metod přírodovědných oborů. Veškerá data z provedených průzkumů včetně údajů získaných studiem literatury byla podrobena analýze, kritice a komparaci.

Časové vymezení tématu

Lze konstatovat, že časové vymezení zvoleného tématu vyplynulo z předpokládaného stáří dochovaných hmotných pramenů. Mezi tyto prameny můžeme řadit jak urbanistické uspořádání vybraných sídel, tak rovněž historické stavební konstrukce a použité materiály uchované v zástavbě jednotlivých měst do současnosti. Vzhledem k povaze dochované pramenné základny může být práce časově vymezena obdobím od 13. do 20. století.

Archivní průzkum a práce s edicemi

Archivní průzkum byl založen zejména na studiu fondů ze Státních okresních archivů ve Frýdku-Místku a v Novém Jičíně. V první řadě se jednalo o fondy konkrétních tří měst – *Archiv města Místku*, *Archiv města Brušperku* a *Archiv města Příbora*, přičemž pozornost byla zaměřena nejen na spisový materiál dotýkající se stavebních záležitostí, nýbrž i na evidenční knihy (parcelní protokoly, seznamy majitelů domů a domovních čísel), pamětní knihy a dále také na knihy pojišťující práva měšťanů (gruntovní knihy). Pochopitelně nemohly být opomenuty sbírky map a plánů a rovněž fondy starých pohlednic a fotografií. Důležité stavební údaje pro období zhruba od druhé poloviny 19. století byly získány i z archivů stavebních úřadů, obzvláště ze Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek. Podstatné informace o podobě a významu jednotlivých sídel v první polovině 19. století obsahovaly fondy Moravského zemského archivu v Brně, především fond *D8 – Stabilní katastr – vceňovací operáty* a fond *D9 – Stabilní katastr – indikační skici*. Pro období 18. století byly rovněž využity dílčí výtahy z fondu *D4 – Tereziánského katastru* a z fondu *D6 – Josefského katastru*. Zajímavá zjištění k historii a částečně i k celkovému vzhledu vybraných měst v 17. a 18. století přineslo studium materiálů uložených jak v Archivu města Ostravy, tak také v Archivu města Brna. V prvním případě se jednalo o *Katasterregister der Herrschaft Hochwald*, evidovaný pod sbírkou U, a v druhém případě o fond *V3 – Knihovnu Mitrovského, Hofferiana*. Přínosná data zejména v podobě map a starších vyobrazení bylo možné získat ze sbírek muzeí, jmenovitě z Muzea Beskyd Frýdek-Místek, Muzea Novojičínska a ze Slezského zemského muzea v Opavě. Velmi cenné informace se uchovaly v pozůstalosti Emila Hanzelky – mimo jiné konzervátora ministerstva školství a osvěty pro státní památkovou péči – v Muzeu Fojetství Kopřivnice. Údaje, jež se vztahovaly k opravám či rekonstrukcím konkrétních stavebních památek i k celkovému výkonu státní památkové péče v Příboře, Místku a Brušperku, byly dále dohledány v Archivech Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně a v Ostravě a dále rovněž v Archivu Národního památkového ústavu, ústředního pracoviště v Praze. Zatímco na ostravském pracovišti památkového ústavu bylo možné čerpat informace z mladších materiálů (ze spisů, fotografií, plánů i z výsledků realizovaných průzkumů) zhruba od druhé poloviny 50. let 20. století, starší písemná agenda i fotodokumentace převážně z první poloviny 20. století byla uložena v Archivu Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně na brněnském pracovišti.

Výsledky archivního průzkumu byly doplněny také o údaje získané studiem publikovaných edic pramenů. Připomeňme si alespoň ty nejdůležitější. Klíčová data pro

období počátků vybraných měst, včetně prvních dochovaných písemných zmínek o jednotlivých sídlech, byla získána z edic *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB)* a *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM)*.¹ Informace osvětlující zejména ekonomické poměry měst Příbora, Místku a Brušperku v období raného novověku byly obsaženy ve zpracovaných edicích urbářů frýdecko-místeckého a hukvaldského panství.² Z dalších použitých edic za zmínku stojí *Codex diplomaticus civitatis Ostraviae*, *Archiv český – Řády selské a instrukce hospodářské* či *Tereziánský katastr moravský*.³ Nakonec je vhodné poukázat i na edice stavebních řádů, respektive zákonů, zpracovávané Adolfem Štafleem ve 40. letech 20. století, jež i dnes poskytují zajímavé údaje, byť po stránce čistě legislativní, o poměrech ve stavebnictví v období druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století.⁴

Aktuální stav bádání a literatura

Předkládaná práce je deklarována jako práce mezioborová. Z tohoto důvodu není snadné podat věcné shrnutí dosavadního stavu bádání. Byla zde vynaložena snaha přistupovat k problematice městských historických jader ze tří vzájemně se doplňujících aspektů – historického, stavebních dějin a v neposlední řadě památkové péče. Práce je zaměřena na stavebněhistorický vývoj trojice malých sídelních útvarů na území severovýchodní Moravy, což přirozeně iniciovalo práci s výsledky výzkumu v oblasti regionálních dějin. Zároveň je nutné uvědomit si, že stavební dějiny, stejně jako památková péče, jsou víceméně doménou historiků umění a architektů, kteří spolupracují s dalšími vědními disciplínami. Jmenujme kupříkladu archeology (dnes je již běžně rozšířen termín *městská archeologie*), urbanisty či stavební technology. Každý z oborů má k dispozici svou vlastní databázi, kterou je schopen pouze do určité míry rozšířit o znalosti jiných disciplín. Tuto skutečnost demonstruje i prezentovaná práce. Krom toho i u samotného oboru historie registrujeme několik přístupů

¹ Především CDB IV/1 (edd. ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Saša). Praha 1962; CDB V/2 (edd. ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Saša). Praha 1981; CDM III (ed. BOČEK, Antonín). Olomouc 1841; CDM IV (ed. BOČEK, Antonín). Olomouc 1845; CDM V (ed. BOČEK, Antonín). Brno 1850.

² *Urbář panství frýdecko-místeckého z r. 1580* (edd. SOBOTÍK, Bohumil, GROBELNÝ, Andělín). Příloha Slezského sborníku, roč. 51, 1953, č. 2, 67 s; *Urbář hukvaldského panství z roku 1581* (ed. AL SAHEB, Jan). Frýdek-Místek 2008, 189 s.

³ *Codex diplomaticus civitatis Ostraviae* (ed. ADAMUS, Alois), I, Moravská Ostrava 1929; *Archiv český. Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1628* (ed. KALOUSEK, Josef), díl XXIII, Praha 1906; *Archiv český. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850* (ed. KALOUSEK, Josef), díl XXV, Praha 1910; *Tereziánský katastr moravský. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy* (edd. RADIMSKÝ, Jiří, TRANTÍREK, Miroslav). Archivní správa ministerstva vnitra, Praha 1962.

⁴ *Stavební řády moravské a stavební řád slezský* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1940, 851 s; *Stavební řád pro Čechy* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1941, 766 s; *Stavební řády brněnský a moravský* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1948, 1102 s.

aplikovaných při výzkumu měst (pojetí právní, hospodářské či sociální). Navíc zde bádání bývá časově i územně vymezeno.

Závažnější názorové rozdíly či případné nejasnosti při hodnocení výsledků jednotlivých disciplín byly průběžně konzultovány s kolegy archeology, historiky umění i architekty (patří jim velké poděkování). Ačkoliv se fenoménem měst zabývá více oborů, je nezbytné zdůraznit, že dlouhodobá pozornost je věnována vesměs významným historickým sídlům. Právě zde téměř nepřetržitě probíhají nejen historické, archeologické a uměnovědné výzkumy, nýbrž i stavebněhistorické průzkumy, stále častěji rozšiřované o přírodovědné analýzy. Bohužel výsledky výzkumů těchto historických sídel nelze ve většině případů využít, například v podobě analogií, pro studium malých regionálních urbanistických celků. Dnes již můžeme konstatovat, že bádání k dějinám významných sídel je založeno na tradici mezioborové spolupráce, totéž však nelze prohlásit u kategorie malých měst, do níž spadají také Příbor, Brušperk a Místek. Městská archeologie zde v podstatě neexistuje. Dílčí realizované stavebněhistorické průzkumy zaznamenáváme především v 90. letech 20. století pouze v Příboře a v Místku. Novější historické práce byly nedávno vydány k dějinám Příbora a Brušperku, a to vždy k výročí založení konkrétního města.⁵ Naznačeným handicapem je tedy fakt, že interdisciplinární spolupráce při výzkumu historických měst sice probíhá, nicméně je orientována předně na významná sídla, která ve skutečnosti představují méně početnou skupinu.

Jak již bylo naznačeno, i u příbuzných oborů zaznamenáváme odlišný postoj k vnímání problematiky městských historických jader, což je pochopitelné. Každá disciplína je předurčena řešit pouze vytyčený okruh otázek, k čemuž využívá vlastní metody bádání. U historické práce se automaticky předpokládá, že výzkum bude v první řadě vycházet ze studia archivních pramenů. Není častým jevem, aby se historik při hodnocení počátků vzniku a následného rozvoje konkrétního města snažil výsledky svého bádání konfrontovat s dochovanými znaky urbanistické struktury současného sídla přímo v terénu, ačkoliv nepochybně souvisejí s jeho založením. Zajisté by to přesahovalo rámec jeho práce. Tato iniciativa se bude očekávat spíše od poučeného architekta – urbanisty, nejlépe takového, jenž disponuje zkušenostmi z oboru památkové péče. Dokáže však on při své analýze urbanistického vývoje konkrétního města úspěšně využít dosažených a zaručeně pro něj přínosných výsledků historických, případně archeologických výzkumů? Jedním ze znaků urbanistické struktury je rovněž zástavba. Zdá se, že jednotlivé historické stavby ve městě

⁵ JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor 2002, 414 s; JURÁK, Petr. *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*. Brušperk 2009, 282 s.

nejlépe zhodnotí historik umění či opět poučený architekt nebo také stavební inženýr. Není pochyb o tom, že praxe v památkové péči bude i zde vítaným kladem a terénní průzkum budou jmenovaní specialisté, chceme-li historikové architektury, považovat za samozřejmost. Avšak i tito, přistoupí-li k posouzení stavebních dějin konkrétního sídla, budou nuceni zabývat se jeho vývojem i z čistě historického hlediska, aby svá zjištění mohli dále interpretovat a zasadit do odpovídajících souvislostí. Mohou zmiňovaní odborníci při zkoumání historických měst zcela nezaujatě zohlednit závěry analýz jiných, třebaže příbuzných disciplín? A do jaké míry by měli upřednostňovat přístupy svých oborů? Možná, že nutnost reakce na tuto otázku přinese předkládaná práce, neboť ani u ní nejsou očividné limity bádání výjimkou.

Dalo by se konstatovat, že aktuální stav výzkumu prezentované problematiky odráží citované práce v poznámkovém aparátu jednotlivých podkapitol. Nicméně jejich výčet je pouze nepatrným zlomkem v nepřeberném množství monografií, sborníků a časopiseckých statí, které byly věnovány dějinám měst. Pro potřeby této práce byla snaha seznámit se předně s nejnovější dostupnou literaturou a posléze přihlédnout k dalším vybraným dílům. Počátkům měst nejen z hlediska historicko-právního jsou věnovány například monografické práce Jiřího Kejře, Františka Hoffmanna, Jana Klápštěho, Jerzyho Piekalskeho, Miroslava Flodra či Friedricha Ebela.⁶ Ze starších autorů připomeňme alespoň Henriho Pirenna, Bedřicha Mendla nebo Edith Ennen.⁷ Pochopitelně nelze opomenout díla z pera Jaroslava Bakaly, Jaroslava Mezníka a pro poznání archeologie především moravských a slezských měst studie Rudolfa Procházky.⁸ Za uvedení nepochybně stojí známé souborné práce Lewise Mumforda a Maxe Webera, osvětlující fenomén města, jeho původní funkce, v širším kontextu dějinného

⁶ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Karolinum, Praha 1998, 345 s; HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, 712 s; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005, 620 s; PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast*. Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, 303 s; PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, 234 s; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (–1359)*. Matice moravská, Brno 2001, 519 s; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum*. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2004, 515 s.

⁷ PIRENNE, Henri. *Les villes du moyen age. Essai d'histoire économique et sociale*. Bruxelles, 203 s; MENDEL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha 1938, 139 s; ENNEN, Edith. *Die europäische Stadt des Mittelalters*. Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1987, 349 s.

⁸ Například BAKALA, Jaroslav. *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku*. Matice moravská, Brno 2002, 558 s; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu. Kulturně historický místopis*, sv. 6, Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1983, 215 s; MEZNÍK, Jaroslav. *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*. Matice moravská, Brno 2008, 452 s; PROCHÁZKA, Rudolf. *Area ... sive parva, sive magna... Parcela ve vývoji raného a komunálního města. Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 6–41; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání moravských a slezských měst. Archaeologia Historica*, roč. 32, 2007, s. 37–80.

vývoje.⁹ V nedávné době věnoval městu středovýchodní Evropy v období raného novověku nemalou pozornost ve své důkladné syntéze Jaroslav Miller.¹⁰ Jistě je vhodné připomenout si autory, kteří se pokusili postihnout zásadní proměny města v 19. století. Vedle prací Milana Myšky za zmínku stojí sice starší, avšak obsahově a metodicky velmi přínosné studie Pavly Horské a Ludí Kobylkové.¹¹ O celkovém, zejména ekonomickém rozvoji měst v letech 1850–1938 pojednal ve své komparační práci Karel Maier.¹² Základní přehled urbanistického vývoje městských útvarů se podařilo zpracovat ve dvousvazkovém díle dvojici autorů Jiřímu Hrůzovi a Josefu Zajíci.¹³ Podstatné informace dotýkající se nejen dějin stavebního práva, ale rovněž vývoje a změn jednotlivých konstrukcí a materiálů používaných na stavbách ve městech aktuálně zprostředkovávají souborné práce a studie Martina Ebela, Jiřího Škabradý, Mileny Hauserové či Dany Novotné.¹⁴

Zaměříme-li se na dosavadní stav bádání v oblasti poznávání a ochrany historických urbanistických celků, musíme zde vyzdvihnout obzvláště jména Ivo Hlobila, Karla Kibice, Aleše Vošahlíka a také Karla Kuči. Sumarizující práce Ivo Hlobila, věnovaná městským památkovým rezervacím dodnes zůstává nejucelenějším teoretickým přehledem procesu vnímání ochrany historických měst na našem území.¹⁵ Ivo Hlobil zde definoval jednotlivé koncepce památkové péče ve vztahu k historickým sídlům a v této souvislosti neopomenul připomenout významné osobnosti z řad historiků umění i architektů, jež sehrály klíčovou roli

⁹ MUMFORD, Lewis. *The City in History. Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. Harcourt, Brace & World, New York 1961, 657 s; WEBER, Max. *The City*. New York 1966, 242 s.

¹⁰ MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, 463 s.

¹¹ MYŠKA, Milan. Město v proměnách průmyslové revoluce. *Slezský sborník*, roč. 68, 1970, č. 2, s. 142–149; MYŠKA, Milan. K typologii měst za průmyslové revoluce. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 183–193; HORSKÁ, Pavla. Urbanizace v českých zemích v letech 1879–1914. *Československý časopis historický*, roč. XXVII, 1979, č. 5, s. 704–729; KOBYLKOVÁ, Luďa. Proměna středověkého města v „historické jádro“ v období průmyslové revoluce. *Sborník historický* 26, Praha 1979, s. 61–108.

¹² MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Academia, Praha 2005, 374 s.

¹³ HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu I*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1995, 186 s; HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996, 150 s.

¹⁴ Například EBEL, Martin. *Dějiny českého stavebního práva*. ABF – nakladatelství ARCH, Praha 2007, 255 s; ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Argo, Praha 2003, 395 s; HAUSEROVÁ, Milena. Středověký městský dům na široké parcele se středním vjezdem. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 35–52; HAUSEROVÁ, Milena. Příspěvek k diskusi o oknech obytných staveb ve středověku. *Sborník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře*. Praha 2004, s. 79–90; NOVOTNÁ, Dana. O ohni ve středověkém právu. *Sborník 1/2003. Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť*. Praha 2003, s. 201–212; NOVOTNÁ, Dana. Zásahy do měst vyvolané změnami zákonů v 19. století. *Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference v Nečtinách konané ve dnech 8.–10. 4. 2005. Plzeň 2005*, s. 89–99; NOVOTNÁ, Dana. Možná podoba nejstaršího kamenného domu v Jihlavě. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 230–241.

¹⁵ HLOBIL, Ivo. *Teorie městských památkových rezervací. Uměnovědné studie VI*, Ústav teorie a dějin umění ČSAV v Praze, Praha 1985, 123 s.

v procesu poznávání a ochrany urbanistických celků. Nicméně je zapotřebí vzít v potaz, že uváděná práce vznikala v 70. letech 20. století, přičemž svého vydání se dočkala až v polovině let 80. Přestože bychom mohli citovat řadu novějších studií, zjistili bychom, že vesměs vycházejí z obsahu zmiňované práce, případně z dalších odborných statí Ivo Hlobila.¹⁶ Dobový obraz vývoje poznávání a ochrany historických sídel v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zhruba od 70. let 20. století nám dodnes zprostředkovávají práce Karla Kibice a Aleše Vošahlíka, kde nalezneme řešení víceméně metodických otázek ochrany historických měst (připomeňme realizovanou kategorizaci historických sídel a opakované vyhodnocování sídelní struktury).¹⁷ Nejnovější práce věnované památkovému urbanismu z pera Karla Kuči jsou vesměs orientovány na praxi památkové péče a snaží se pragmaticky reagovat na aktuální problémy ochrany dochovaných urbanistických celků.¹⁸

Nakonec je nezbytné obrátit naší pozornost k dílům, jež se pokusila komplexně vyložit dějiny tří vybraných měst – Příbora, Místku a Brušperku. Dovolíme-li si nyní pominout obligátní místopisné práce shromažďující základní data o jednotlivých sídlech, můžeme přistoupit k výčtu alespoň těch nejdůležitějších starších i novějších souborných děl věnovaných historii jednotlivých měst. Dějiny Příbora se pokusil již v poslední čtvrtině 19. století stručně shrnout gymnaziální profesor Josef Kaemmerling.¹⁹ Na počátku 20. století se historickým vývojem Příbora zabýval v rámci zpracovávání několikasvazkového díla regionální historiografie *Vlastivědy moravské* příborský lékárník Ferdinand Pokorný.²⁰ V roce 1968 byl sestaven kolektivem autorů stručný nástin historického a kulturního vývoje města.²¹

¹⁶ Například HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu památkové péče k ochraně historických měst. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 4*, Ostrava 1979, s. 9–25; HLOBIL, Ivo. Městské památkové rezervace v padesátých letech. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 20–28; HLOBIL, Ivo. Sto let ideje ochrany českých historických měst. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 16–19.

¹⁷ KIBIC, Karel. Třicet let úsilí o prohloubení památkové ochrany našich historických měst. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 3, s. 232–243; KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji památkové ochrany historických sídel – městské památkové zóny. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 355–364; *Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR*. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze, Praha 1983, 179 s; VOŠAHLÍK, Aleš. Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR. *Památky a příroda*, roč. 10, 1985, č. 4, s. 194–199.

¹⁸ KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 2000, 104 s; KUČA, Karel. Nové městské památkové zóny v České republice. *Zprávy památkové péče*, roč. 63, 2003, č. 5, s. 353–355; KUČA, Karel. Vyhodnocování zástavby v památkově chráněných sídlech jako součást oborového GIS památkové péče v České republice. *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 20*, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2009, s. 391–404.

¹⁹ KAEMMERLING, Josef. *Die Geschichte der Stadt Freiberg*. Zweiter Jahres-Bericht des Staats-Untergymnasiums in Mähr.-Freiberg. Freiberg 1880, 58 s.

²⁰ POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Příborský okres*. Díl IV, Brno 1917, s. 56–157.

²¹ *Příbor. Nástin historického a kulturního vývoje města*. Vydalo Muzeum a Městský národní výbor v Příboře, Příbor 1968, 30 s.

Na začátku 90. let 20. století se podařilo historiku Michalu Mockovi zpracovat starší období příborských dějin, vymezené lety 1251–1650.²² Nejnovější, výše citovaná práce k dějinám města Příbora, redigovaná Jiřím Jurokem, vyšla v roce 2002.²³ Historickým vývojem dalšího z uváděných sídel – Místku – se komplexněji zabýval na počátku 20. století gymnaziální profesor František Linhart. Po zpracování třetího dílu *Vlastivědy moravské* pro místecký okres, kde svou pozornost věnoval nejenom Místku, ale rovněž Brušperku, přistoupil k sepsání monografické práce orientované pouze na dějiny města Místku, jež byla publikována roku 1929.²⁴ Následné vydání souborného historického díla bylo podmíněno oslavami sedmistého výročí založení dnešního Frýdku-Místku. Vytvoření syntézy dějin zmiňovaného města bylo do jisté míry problematické, poněvadž vývoj dvou svébytných sídel – Frýdku a Místku – probíhal až do roku 1943 odděleně. Nicméně v roce 1965 byl uveřejněn sborník obsahující studie jak profesionálních historiků, tak rovněž vlastivědných pracovníků zabývajících se v jednotlivých kapitolách dějinami města Frýdku-Místku.²⁵ I o něco mladší publikace z počátku 80. let 20. století se prvoplánově zaměřila na vytvoření stručného přehledu historického a kulturního vývoje sloučeného Frýdku-Místku.²⁶ Posledním ze tří měst, jehož stavební dějiny se snaží dílem objasnit níže uvedené práce, je Brušperk. K šestistému výročí založení uváděného města bylo na konci 60. let 19. století vydáno souborné historické dílo. Autorem těchto dějin Brušperku a jeho okolí se stal duchovní, pedagog a historik František Pinkava.²⁷ Rovněž další práce přibližující celkový obraz zmiňovaného sídla v jednotlivých etapách dějinného vývoje byly vydány k příslušnému výročí založení města. Publikace z roku 1969 se stala dílem autorského kolektivu historiků, vedeného Lumírem Dokoupilem.²⁸ Mladší, již citovaná práce z roku 2009, prezentovaná jako nahlédnutí do historie města, je dílem jednoho autora – Petra Juřáka.²⁹ Nutno podotknout, že většina jmenovaných prací se alespoň částečně pokusila přiblížit také stavebněhistorický

²² MOCEK, Michal. *Zprávy, studie, informace. Příbor 1251–1650*. Státní okresní archiv Nový Jičín, Nový Jičín 1992, 111 s.

²³ JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 5, 414 s.

²⁴ LINHART, František. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Místecký okres*. Díl III, Brno 1915, 252 s.; LINHART, František. *Kniha o Místku*. Národní záložna v Místku, Příbor 1929, 368 s.

²⁵ *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, 231 s.

²⁶ ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Frýdek-Místek*. Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku, Frýdek-Místek 1983, 62 s.

²⁷ PINKAVA, František. *Brušperk a jeho okolí*. Občanská beseda v Brušperku, Olomouc 1869, 227 s.; BÍLKOVÁ, Pavla. František Pinkava (1845–1907), moravský buditel a vlastivědný pracovník. *Těšínsko*, 1979, č. 3, s. 18–22.

²⁸ DOKOUPIL, Lumír a kol. Brušperk. Město nikoliv nejmenší. Národní výbor v Brušperku, Ostrava 1969, 269 s.

²⁹ JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 5, 282 s.

vývoj příslušných sídel či pojednat o jejich významných historických stavbách i drobných památkách dotvářejících celkový charakter vybraných měst.

Limity bádání a možný přínos práce

Zvoleným tématem předkládané práce je tedy stavebněhistorický vývoj dochovaných městských jader Příbora, Místku a Brušperku. Připusťme si obecný předpoklad, že rozsah městského historického jádra by měl být totožný s rozsahem nejstarší části města, která je či byla obehnaná hradbami. Známe-li přesný průběh linie městského opevnění, známe zároveň hranici a tudíž i celkovou rozlohu městského historického jádra. Nicméně hradební systém se u řady našich měst nedochoval v plném rozsahu a ne všechna sídla se v minulosti rozhodla přistoupit k výstavbě zděného opevnění. Především malá města, přestože jim bylo uděleno právo hradeb, si nemohla realizaci tak nákladného počínu, jakým bylo samotné budování městského opevnění, dovolit. Právě u zmiňovaných městských celků se zděné hradby nezachovaly a doposud nebyla uspokojivě vyřešena ani otázka jejich případné existence, natož podoby. Avšak pro potřeby této práce musel být učiněn pokus o vymezení předpokládaného obvodu *vnitřního města* v rámci současné rozlohy tří vybraných sídel, jenž by mohl definovat i dřívější okruh působnosti městského práva. Stanovení hranic městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku při absenci městského opevnění se stalo jednou ze sporných otázek předkládané práce.

Dalším problémem bylo omezené zpřístupnění jednotlivých historických budov, což se zčásti negativně odrazilo při celkovém vyhodnocování terénního průzkumu. Ve většině případů záviselo na osobní přítomnosti či vstřícnosti samotných majitelů nemovitostí. Navíc lze konstatovat, že pokud není prováděna kupříkladu generální oprava příslušné stavby, je její důkladná dokumentace znesnadněna. Tato skutečnost byla předvídána již na samém počátku zahájení práce na zvoleném tématu a jejím cílem se ani nestalo zpracování, byť dílčích, stavebněhistorických průzkumů jednotlivých objektů v rámci zmiňovaných městských jader, což by nebylo možné ani z časových důvodů.³⁰ Právě během interpretace výsledků terénního průzkumu se rovněž projeví dílčí nedostatky interdisciplinární spolupráce. Ukázalo se, že kritický přístup je nutný i u zdánlivě jednoznačných závěrů oborů, které lze na tomto místě označit jako pomocné vědní disciplíny. Z tohoto vyplývá, že je zapotřebí podporovat zefektivňování součinnosti oborů s humanitním a přírodovědným zaměřením, což se již v zásadě děje.

³⁰ Srov. MACEK, Petr. *Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*. Státní ústav památkové péče, Praha 2001, 48 s.

Očekávaným přínosem předkládané práce je prosté uvědomění si podstaty zachovávání, poznávání a ochrany hodnot malých historických měst coby památek, jež velmi snadno podléhají zkáze jen díky aroganci jednotlivců, vlivných skupin či úřadů. Práce by se zároveň mohla stát jedním z výchozích podkladů pro další výzkum vybraných urbanistických celků, ať už by se jednalo o zpracování stavebněhistorických průzkumů uváděných měst (doplňených odpovídajícími mapovými podklady) či o systematicky vedené archeologické výzkumy. Prezentovaná práce by nakonec mohla představovat informační materiál, jenž by mohl přispět k případnému rozvoji koncepce památkové ochrany konkrétních sídel.

Struktura předkládané práce

Práce je rozdělena do tří základních částí – hlavních kapitol. První kapitola je věnována úvodu do problematiky, jenž má přiblížit, byť poněkud obšírným způsobem, východiska a předpoklady zkoumání městských historických jader. Záměrem třech úvodních studií je souhrnně mapovat dosavadní stav bádání zaměřeného nejen na počátky, ale také na celkový vývoj měst v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, který vedl ke genezi městských historických jader coby památek hodných náležité péče. První podkapitola se navíc snaží v kontextu širšího vývoje sídelních útvarů pochopit a definovat pojem městské historické jádro tak, jak jej přijímá předkládaná práce. Druhá podkapitola se zabývá vytvářením stavebních předpisů, změnami v konstrukcích a použitím materiálů na stavbách v městském prostředí. Od nejstarších znění stavebních nařízení, která byla součástí městských práv a o něco později požárních řádů, je pozornost dále přesouvána k formulování prvních samostatných stavebních řádů, respektive zákonů. Lze konstatovat, že informace obsažené v textech městských práv, dotýkající se stavební činnosti, mohou do jisté míry napomoci při interpretaci dochovaných stavebních konstrukcí, stejně jako archeologických nálezů v nejstarších částech měst. Uzákoněné stavební řády a jejich novelizace pak nepochybně zaujmou mnohdy progresivním řešením otázek spojených s ochranou památek i jejich prostředí. Třetí podkapitola se věnuje historickým městům z hlediska památkové péče. Podává stručný přehled vývoje vnímání ochrany hodnotných urbanistických celků na území Čech, Moravy a Slezska a zároveň se snaží poukázat na základní přijaté koncepce někdejší i současné památkové péče.

Druhá kapitola je již orientována především na stavebněhistorický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku. Sestává opět ze tří podkapitol, které se jednak pokoušejí objasnit vývoj urbanistické struktury a zástavby nejstarších částí uváděných sídel, a jednak přiblížit principy ochrany těchto historických měst z hlediska památkové péče. Po nástinu počátků historického vývoje Příbora, Místku a Brušperku se práce dále zaměřuje na vymezení

rozlohy městských historických jader, na hodnocení celkové podoby uliční sítě, domovních bloků, parcelace i na uspořádání prostoru městišť a pochopitelně se snaží poukázat na klíčové změny v půdorysném uspořádání i zástavbě vybraných měst. Práce se rovněž zamýšlí nad legalizovanou památkovou ochranou příslušných sídel, přičemž se osměluje konfrontovat rozlohu městských historických jader s rozlohou památkově chráněných území (Městské památkové rezervace Příbor a Městských památkových zón Místek a Brušperk). Neschází zde ani stručná charakteristika dochovaných historických staveb – památek – v centrech jednotlivých měst. Poté následuje zpracování příkladové studie interdisciplinárně pojaté analýzy historického objektu.

Třetí, závěrečná kapitola je zaměřena na shrnutí poznatků ze stavebněhistorického vývoje městských jader Příbora, Místku a Brušperku. Hlavní snaha je zde věnována nejenom formulování základních podmínek památkové ochrany uváděných sídel, nýbrž i naznačení dalších směrů zkoumání historických měst.

1. Úvod do problematiky – východiska a předpoklady

1. 1. Problematika městských historických jader na území Čech, Moravy a Slezska

Abychom se mohli věnovat problematice městských historických jader, musíme přednostně obrátit naši pozornost k městům coby kompaktním strukturám s odpovídajícími funkcemi schopnými zajistit organizaci městské společnosti. Nejedná se zde o pokus definovat město v plném významu a s konečnou platností. Není to z omezeného, byť interdisciplinárního pohledu ani možné, což dokládá skutečnost, že doposud neexistuje jednotné ustálené vymezení pojmu město. Jedním z důvodů je patrně fakt, že města v různých částech světa vznikala a rozvíjela se za dosti odlišných podmínek. Nicméně snaha o výklad daného pojmu, který adekvátně postihne popisovanou problematiku, je nasnadě. Pojetí města, jež je v intencích této práce, lze dílem vztáhnout na středoevropské poměry. Avšak hlavní pozornost bude v úvodu věnována městům především na území Čech, Moravy a Slezska.

Část badatelů, vesměs historikové, archeologové a historikové umění, zabývající se vznikem, vývojem a ochranou historických měst, dospěla k závěru, že jakýkoliv sumarizující a zobecňující pohled na městskou problematiku je možný pouze na základě důkladné kritiky všech dosažených výsledků mezioborového zkoumání a zároveň jejich vzájemného respektování.¹ Avšak komplexnost hodnocení bývá nezřídka ohrožena složitostí samotného

¹ Snad nejprůběžněji tuto skutečnost podrobně shrnul Jiří Kejř ve své práci KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Karolinum, Praha 1998, s. 18–30; I další monografická díla upozorňují na stejný fakt, potažmo alespoň naznačují obdobný přístup. Například HLOBIL, Ivo. *Teorie městských památkových rezervací (1900–1975)*. *Uměnovědné studie VI*, Ústav teorie a dějin umění ČSAV v Praze, Praha 1985, s. 9–15, 64–65; PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast*. Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 23–27; BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Regionální dějiny. Pojetí, poslání, metodika*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2004, s. 33–44; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005, s. 295–296; BEUTMANN, Jens. *Untersuchung zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau*. Landesamt für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte, Dresden 2007, s. 8–10; HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, s. 15–20, 51; Ze studií pak MARSINA, Richard. *Bádanie o dejinách stredovekých miest na Slovensku*. *Historický časopis*, roč. XX, 1972, č. 2, s. 187–203; SULITKOVÁ, Ludmila. *Prehľad bádania o moravských mestách za roky 1959–1970*. *Historický časopis*, roč. XX, 1972, č. 4, s. 585–612; KEJŘ, Jiří. *Nad počátky našich měst*. *Československý časopis historický*, roč. XXIV, 1976, č. 3, s. 377–399; HOFFMANN, František. *K systémové analýze středověkých měst*. *Český časopis historický*, roč. 88, 1990, č. 3, s. 252–274; ČAPLOVIČ, Dušan. *Počiatky stredovekého mesta na území Slovenska*. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 247–265; DOLEŽAL, Jiří. *Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severovýchodní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov)*. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 201–216; PIEKALSKI, Jerzy. *Centrum średniowiecznego miasta jako problem badawczy archeologa*. *Średniowieczny Śląsk i Cechy centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa*. Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław 2000, s. 11–15; ČECHOVÁ, Vlastimila. *Geneze středověkých měst*. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 23–34; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání moravských a slezských měst*. *Archaeologia Historica*, roč. 32, 2007, s. 37–77.

fenoménu, jakým město bezesporu je. Města lze od jejich vzniku až po současnost studovat a charakterizovat z mnoha hledisek. Snad nepochybně, uvedeme-li jako nejčastěji uplatňované aspekty hospodářské, sociální, právní, politicko-administrativní, geografické, urbanistické, kulturní a ekologické. Nelze rovněž vyloučit, že postupem času k nim budou přibývat zcela nová, možná překvapující pojetí.²

1. 1. 1 Předpoklady vzniku městských historických jader

Městské historické jádro jak jej známe dnes, kdysi – nejspíše v počátcích svého rozvoje – vlastní město, je zde možné označit za hlavní předmět zkoumání. Než přejdeme k pokusu o jeho definici, bude nutné zevrubně se zastavit u geneze měst, která v současné době běžně nazýváme *historickými městy*. Již mnohem dříve před 13. stoletím vznikala rovněž na území pozdějšího konsolidovaného českého státu sídliště městského typu, jejichž organizace podněcovala rozvoj řemesel a obchodu. Sídlíště se často vyznačovala také obrannou funkcí a nezřídka bývala opevňována.³ Přesto až lidská sídla zakládaná a budovaná u nás od 13. století, která přetrvala, byť v transformované podobě ovlivněné dalším vývojem, do přítomnosti, lze označit za skutečná města. Jelikož jsou jejich počátky spojeny s obdobím již vrcholného středověku, kdy byly dovršeny podmínky pro zformování všech základních městských funkcí a znaků, hovoříme v této souvislosti o *středověkých městech*, respektive městech vrcholného středověku.

Nejčastěji je vznik středověkých měst vykládán ve spojitosti s výraznými ekonomickými a sociálními změnami, jež se odehrávaly ve 13. století nejenom v českých zemích, nýbrž v celém středoevropském prostoru a fakticky ve všech místech Evropy, někde

² V současnosti se rozbořem nejen sociální stránky města detailněji zabývá urbánní historie, významně rozvíjející mezioborovou spolupráci (návaznost na ekologii, dějiny umění a podobně). Tak například s komplexním obrazem již zavedené městské společnosti raného novověku nás podrobněji seznamují práce urbánního historika Jaroslava Millera, jež reflektují situaci tehdejší městské společnosti v evropském měřítku. MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, 463 s; MILLER, Jaroslav. *Snový svět idejí a syrovost skutečnosti: městská historiografie raného novověku jako utopie? Český časopis historický*, roč. 106, 2008, č. 2, s. 261–286.

³ Srov. PIRENNE, Henri. *Les villes du moyen age. Essai d'histoire économique et sociale*. Bruxelles 1927, s. 53–70; SMETANA, Jan. K topografii areálů severočeských měst ve 13. a 14. století. *Československý časopis historický*, roč. XXVII, 1979, č. 4, s. 573, 576; ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, s. 15–19, 157–163, 178–179, 267–277, 296–309; PIEKALSKI, Jerzy. Transformace měst středověké střední Evropy. *Prostorová struktura. Mediaevalia Archaeologica 1*, 1999, Praha – Wrocław 1999, s. 21–38; PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakowa...*, 1999, c. d. v pozn. 1, s. 29–166; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí...*, 2005, c. d. v pozn. 1, s. 296–361; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, ZUMPFE, Eva. Die Anfänge von Städten in Mähren und Niederösterreich (von der Protostadt bis hin zur Rechtsstadt). Thesen. *Archaeologia Historica*, roč. 32, 2007, Brno 2007, s. 9–19, 30–36; LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Vyšehrad, Praha 2008, s. 378–383; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 24–51.

dříve a někde později.⁴ Rozvoj dělby práce a především výrobní specializace se stal silným hnacím motorem těchto přeměn. Jeho výsledky byly pak spolehlivě uplatňovány v hospodářském i společenském životě měst. Zavádění změn zajisté nemělo, a ani nemohlo mít všude shodný průběh. Někde byly patrně přijímány se samozřejmostí jako dovršení dlouhodobějšího vývoje, jinde se mohla jakákoliv nevyhnutelná transformace podobat radikálnímu řezu. Soustředování řemesel a obchodu v nově vznikajících městských centrech, růst peněžního hospodářství, venkov prodávající nadprodukcí a další doprovodné faktory se ve 13. století skloubily v předpokladu vytvořit z měst ekonomicky prosperující systémy. To by ovšem nebylo možné bez aktivní závislosti dvou prostředí – městského a venkovského. Stejně jako v životě obyvatele města stále hrálo důležitou roli zemědělství, byla také existence venkova neodmyslitelně spjata s řemeslem a dostupností trhů.⁵ Kooperace měst a venkova se všemi svými klady i zápory, na různých úrovních a s různou intenzitou, udávala každodenní rytmus i celkovou tvářnost příslušnému regionu. Vztah mezi nově se rodícími

⁴ Připomeňme zde i starší souhrnná díla, která v širších souvislostech upozornila na tyto hospodářské a společenské změny, jež spolu s dalšími faktory vedly ke vzniku měst. ŠUSTA, Josef. *Dvě knihy českých dějin. Kniha první: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví*. Reprint druhého vydání z roku 1926, Argo, Praha 2001, s. 20, 42–43, 47; PIRENNE, Henri. *Les villes...*, 1927, c. d. v pozn. 3, s. 117, 136, 139, 182–183, 185. Zde rovněž nalezneme definici středověkého města: „...la ville du Moyen Age, telle qu'elle apparaît dès le XIIe siècle, est une commune vivant, à l'abri d'une enceinte fortifiée, du commerce et de l'industrie et jouissant d'un droit, d'une administration et d'une jurisprudence d'exception qui font d'elle une personnalité collective privilégiée.“; Z dalších prací pak ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*. Panorama, Praha 1986, s. 219–221; ENNEN, Edith. *Die europäische Stadt des Mittelalters*. Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1987, s. 15–16, 78–110; PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakova...*, 1999, c. d. v pozn. 1, s. 94–129; ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 157–163, 267–269, 296–309; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí...*, 2005, c. d. v pozn. 1, s. 296–322; LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 378–388; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 51, 54–61, 132–143.

⁵ Srov. WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 31–38; ŠUSTA, Josef. *Dvě knihy českých dějin...*, 1926, c. d. v pozn. 4, s. 42–43; MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha 1938, s. 61, 64. Úvahy o raném období našich měst, především Prahy, podává Bedřich Mendl v kapitole Švábské zrcadlo a počátky našich měst; WEBER, Max. *The City*. New York 1966, s. 65–72; ŠPIESZ, Anton. O kritériích mestskosti na Slovensku v období neskorého feudalizmu. *Historický časopis*, roč. XX, 1972, č. 4, s. 503–504; BAKALA, Jaroslav. Monopolizace tržních vztahů a milové právo v městech severní Moravy a Opavska do počátků 15. století. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. XXII, 1973, č. 2, s. 114–115, 120, 124, 131–132; NOVÝ, Rostislav. Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách. *Československý časopis historický*, roč. XXI, 1973, č. 1, s. 73–75, 92–94, 97–103; KEJŘ, Jiří. Nad počátky našich měst..., 1976, c. d. v pozn. 1, s. 384–387; ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců...*, 1986, c. d. v pozn. 4, s. 210, 216, 219–222; HOFFMANN, František. K systémové analýze středověkých měst..., 1990, c. d. v pozn. 1, s. 261–264. V této studii byl rovněž učiněn pokus o definici českého středověkého města: „České středověké město bylo vývojově vyšším druhem lidského sídliště, které mělo funkce ekonomickou, geografickou, stavební, vojenskou, sociální, politickou, právní a kulturní, jejichž souhrn vytvářel v každém městě specifickou strukturu a vyhraňoval skupiny měst k určitým typům.“; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 177–193; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí...*, 2005, c. d. v pozn. 1, s. 296–322; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 132–143.

městy a zavedeným fungujícím venkovem je často charakterizován dvěma opozity – symbiózou a antagonismem.⁶

S nástinem proměny ekonomických poměrů souvisely i změny sociální povahy, jež byly podmíněny rovněž demografickými procesy.⁷ Přestože evropská středověká společnost nadále žila v první řadě ze zemědělské produkce, počalo městské prostředí připravovat podmínky pro zrod nové početné složky této společnosti, u níž se způsob obživy, hromadění majetku i běžné prožitky všedního dne vyznačovaly neobyčejnou mnohotvárností na rozdíl od zaběhnuté formy života venkovského obyvatelstva. I původ jednotlivců, kteří se zařadili mezi hodnověrné obyvatele města, tedy měšťany, býval mnohdy charakterizován nemalými rozdíly. To ovšem nikterak nevylučovalo jejich organizované soužití ve vymezeném městském prostoru často i s neusedlími – prozatímními spoluobyteli.

Ačkoliv se ve městě požadovalo dodržování uznávaných pravidel, panovala zde i jistá svoboda. Produktem historických analýz první poloviny 19. století se stal dnes již obligátní popis městského prostředí, zformulovaný do zdánlivě jednoznačné věty *Stadtluft macht frei*.⁸ Avšak nakolik byl či mohl být svobodný samotný měšťan, nakolik byla jeho svoboda odvozena od skutečně možné svobody městské obce jako komunity měšťanů, se ukazuje být již otázkou právních rozborů.⁹ Jedno je však jisté, evropský středověk dal vzniknout zcela nové sociální kategorii – *měšťanstvu*, jež nepochybně představovalo osobitý fenomén své doby. Právní jednotku zde tvořil měšťan, řemeslník či obchodník, uvnitř města zásadně svobodný, přece ne stejnou měrou. Důležitým znakem a zároveň měřítkem jeho svobody bylo soukromé vlastnictví, kterým mohl volně disponovat. Obvykle byl majitelem nemovitostí –

⁶ PIRENNE, Henri. *Les villes...*, 1927, c. d. v pozn. 3, s. 117, 139; BAKALA, Jaroslav. *Monopolizace tržních vztahů...*, 1973, c. d. v pozn. 5, s. 114–115; DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). Díl 2: Vesnice a město*. Argo, Praha 2006, s. 61–67; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 141–143.

⁷ Srov. PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1985, s. 234–235, 239–242; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 303–305; LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 381; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 139–141.

⁸ Srov. ŠUSTA, Josef. *Dvě knihy českých dějin...*, 1926, c. d. v pozn. 4, s. 44; PIRENNE, Henri. *Les villes...*, 1927, c. d. v pozn. 3, s. 170; ENNEN, Edith. *Die europäische Stadt...*, 1987, c. d. v pozn. 4, s. 124–125; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 280–282; *Středověký člověk a jeho svět* (ed. LE GOFF, Jacques). Vyšehrad, Praha 1999, s. 125; LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 385.

⁹ Podrobněji KEJŘ, Jiří. *Nad počátky našich měst...*, 1976, c. d. v pozn. 1, s. 384; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 278: „Svobodou se nerozumí osobní svoboda jednotlivce, nýbrž svoboda městské obce jako společenství měšťanů. Jako měšťan, civis, vystupuje jen takový obyvatel města, jenž požívá ius civile, tj. těší se z výhod objektivního právního řádu městského, z městského statutu. Civis je tedy charakterizován právním postavením, spojením vlastnosti měšťana s příslušenstvím k městu jako právnímu svazku měšťanstva. Svoboda se vztahovala k pospolitosti; jednotlivec byl začleněn do pospolitosti, do svého stavu, takže jeho liberta byla smíšením subjektivního oprávnění a objektivního práva.“

domu a k němu přináležejících pozemků (gruntu). To mu zajišťovalo určitou samostatnost a právě tato autonomnost měšťanů se stala rozhodující pro plynulý chod městské obce.¹⁰

Zdá se, že skladba rané městské společnosti se vyznačovala do té doby nezvyklou pestrostí. Opakovaně se tak setkáváme se snahami historiků o její klasifikaci. Pro nejvýznačnější a mnohdy nejzámožnější vrstvu měšťanů, respektive městské rody se ujal pojmenování patriciát. Nicméně na teritoriu českých zemí lze poukázat jen na několik málo měst (například Prahu, Brno, Cheb či Kutnou Horu), kde byla prokazatelně vytvořena tato uzavřená nejvlivnější skupina měšťanů.¹¹ U většiny českých, moravských i slezských měst proto bude nesporně prozíravější hovořit o nejlépe situované složce někdejší městské společnosti jako o významných měšťanských rodinách, jež své postavení získávaly patrně různým způsobem i tempem. Zástupci těchto rodin zpravidla profitovali, i po více generací, z aktivní účasti na samosprávě příslušného města. Ve středních a malých městech se k váženým měšťanům zřejmě řadili provozovatelé kterékoliv z výnosných profesí.

Další obecné rozvrstvení městského obyvatelstva se jeví jako poměrně složitý problém, jež nelze objektivně vyložit bez důkladné analýzy a následného srovnání sociální a hospodářské situace v konkrétních středověkých městech. V řadě případů totiž není možné pro poznání vývoje středních a malých sídel z daných hledisek adekvátně využít výsledků historického bádání, které proběhlo u měst větších a významnějších.¹² Úvahy o tom, čím se

¹⁰ Srov. WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu...*, 1906, c. d. v pozn. 5, s. 36–38; PIRENNE, Henri. *Les villes...*, 1927, c. d. v pozn. 3, s. 171, 176–178, 183; MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo...*, 1938, c. d. v pozn. 5, s. 9, 54; MUMFORD, Lewis. *The City in History. Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. Harcourt, Brace & World, New York 1961, s. 299–305, 575–576; WEBER, Max. *The City...*, 1966, c. d. v pozn. 5, s. 181–192; VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Orbis, Praha 1975, s. 84–85; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 286–287: „Měšťanstvo se jeví jako společenství osob usazených ve městě, vedoucích vlastní domácnost a stojících ve stejných právech a povinnostech, takže měšťana lze vystihnout jako člena, který zvláštním právním aktem vstoupil do společenství místně vymezeného svazku korporativní povahy a vede svou domácnost, zpravidla jako vlastník nemovitostí.“; *Středověký člověk...*, 1999, c. d. v pozn. 8, s. 126–128; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum*. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 397, 401; DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život...*, 2006, c. d. v pozn. 6, s. 80–84, 118–120; MILLER, Jaroslav. *Snový svět idejí...*, 2008, c. d. v pozn. 2, s. 266–267, 274–275; MILLER, Jaroslav. *Konflikt mezi radou a obcí. Dějiny Olomouce*, 1. svazek, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009, s. 282–283.

¹¹ Ačkoliv představitelé předních měšťanských rodů se již od přelomu 13. a 14. století sporadicky účastnili zemských sněmů i volby českého krále, je u nás až od století 15. doložena existence městského stavu. Srov. BAKALA, Jaroslav. Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. XXIII, 1974, č. 1, s. 20–37; VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva...*, 1975, c. d. v pozn. 10, s. 85–86; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1997, s. 39–41; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 32, 289–293; SULITKOVÁ, Ludmila. Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 115–122; MEZNÍK, Jaroslav. *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*. Matice moravská, Brno 2008, s. 203–207.

¹² Srov. KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 293–299; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen...*, 2004, c. d. v pozn. 10, s. 397–398; MEZNÍK, Jaroslav. *Tvář stárnoucího středověku...*, 2008, c. d.

tedy skutečně lišili například řemeslníci od obchodníků či chudí měšťané od městské chudiny, v tom kterém městě, spadají již do oblasti studia hospodářských a sociálních dějin.

Ať už byly rozdíly mezi obyvateli města jakékoliv, byli to právě oni, kteří hlavní měrou participovali na jeho celkové tvářnosti. Lze předpokládat, že měšťané iniciovali řadu důležitých stavebních aktivit a zároveň vytvářeli příznivé podmínky pro řemeslníky a stavitele, již se podíleli na podobě jejich domovů, kostelů, veřejných budov a prostranství. Avšak ani v polyfunkčním městském prostředí nelze vyloučit činnosti, které obyvatel města vykonával na svém obydlí a zejména jeho hospodářském zázemí svépomocí. Vše se zřejmě odvíjelo od ekonomických možností a postavení jednotlivých měšťanů, kteří společně formovali vlastní tvář města. Sice až z první poloviny 16. století, ve spojitosti s pokusem o kodifikaci městského práva v českých zemích, pochází v podstatě definice města od mistra Brikiho z Licka, autora práv městských, nicméně je natolik výstižná, že její připomenutí může alespoň poodhalit dřívější principy fungování městských poměrů: „*Město nic jiného není, než měšťan jednota a tovaryšství řádně zřízené a právem vysazené, k společnému dobrému, poctivému a užitečnému všech, k obhájení sebe a obecního dobrého.*“¹³

Zástupci nově etablované vrstvy středověké společnosti – měšťané – plně využívali záruk městského zřízení, ať už v oblasti výkonu spravedlnosti či soukromého práva, a zároveň jej adaptovali ve prospěch svých potřeb nutných k soužití.¹⁴ Pochopitelně takovéto konání, a s tím související samotný předpoklad existence městského zřízení, se mohlo odehrávat pouze uvnitř sídel, jež se po dovršení vlastního procesu geneze stala definitivně městy. Mladá města se poměrně záhy začala vyhraňovat vůči svému okolí také díky výlučnému právnímu postavení. To bylo dáno především již zmiňovanou městskou svobodou, dále pak městským mírem, právem a ústavou na korporativním základě.

Podařilo-li se sídelnímu celku získat a upevnit svou pozici v této rovině právní, tedy zabezpečit se městským zřízením, stal se skutečným právním městem. Dnes již ustálený

v pozn. 11, s. 203–221; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 404–416; MILLER, Jaroslav. *Konflikt mezi radou...*, 2009, c. d. v pozn. 10, s. 282–284.

¹³ Z LICKA, Briki. *Práva městská* (dle textu z r. 1536 upravili Josef a Hermenegild JIREČEK). Praha 1880, s. 7; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého...*, 1997, c. d. v pozn. 11, s. 89–92.

¹⁴ Srov. PIRENNE, Henri. *Les villes...*, 1927, c. d. v pozn. 3, s. 154–155, 159–160, 178–179, 183–184; NOVÝ, Rostislav. *Poddanská města...*, 1973, c. d. v pozn. 5, s. 103–107; KEJŘ, Jiří. *Městské zřízení v českém státě ve 13. století. Československý časopis historický*, roč. XXVII, 1979, č. 2, s. 227–229; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 20–21, 44, 255–263; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (–1359)*. Matice moravská, Brno 2001, s. 122–124, 214–227, 231; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen...*, 2004, c. d. v pozn. 10, s. 390, 396–398, 400: „*Gerade das Privatrecht zeigt den Bürger als die tragende Form der Stadt als ›Treibhaus moderner Staatlichkeit‹, wie dies dann im historisierenden 19. Jahrhundert als politische Parole benutzt wurde.*“; WIHODA, Martin. „*Civibus nostris libertatem damus*“ Dlouhé počátky městského zřízení na Moravě. *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Město Hodonín – Masarykovo muzeum v Hodoníně – Repronis, Ostrava 2009, s. 161–173.

pojem *právní město* (*Rechtsstadt*) vzešel opět z badatelského úsilí o středověkých městech v 19. století.¹⁵ Přestože se jedná o výraz pevně zavedený, setkáváme se vedle něj ještě s dalším výstižným označením *institucionální město*, které charakterizuje městský útvar jako souhrn odpovídajících právních institucí.¹⁶ Mohlo by se zdát, že je zde město posuzováno čistě z hlediska právního, jež bývá nezřídka upřednostňováno. Nicméně takovýto přístup je zcela oprávněný a mnohdy jedině možný, neboť do městské problematiky vnáší určitý systém, vhodně využitelný pro navazující výzkum.

Už jen studium městského práva otevírá možnosti poznání rovněž hospodářského, sociálního či stavebního rozvoje měst. Za jeho nejstarší doklad bývá častokrát považována zakládací listina, městské privilegium, které městu udělil jeho zakladatel, na území českého státu samotný panovník. Avšak u poměrně velkého počtu našich měst přímo zakládací listina schází nebo se nedochovala. Především královská města neměla zakládací privilegia, poněvadž před založením nedisponovala městskou komunitou, jež by dané výsady mohla přijmout. Registrujeme-li u královských měst lokační listiny, byli jejich příjemci lokátoři nikoliv městské obce. V případě měst poddanských, kdy jejich vrchnost hodlala svou ves či trh povýšit na město nebo založit město nové, byla právě ona adresátem příslušné listiny. Není pochyb o tom, že právní postavení měst se neustále vyvíjelo. Byla jim udělována privilegia nová, stará se opakovaně potvrzovala a o některá nabytá práva města také přicházela.¹⁷

Prvními doloženými městy, kde jako skuteční příjemci svých privilegií figurovaly městské obce, byly na Moravě v roce 1223 Uničov a o rok později (1224) Opava, v Čechách až roku 1262 Litoměřice.¹⁸ Z obsahu listin se měšťané často dozvídali jakým právem a podle

¹⁵ Význam pojmu *právní město* může být umocněn také konstatováním, že do jeho získání lze hovořit o vzniku města, po něm o vývoji města. KEJŘ, Jiří. Možnosti a meze právněhistorického badání o počátcích našich měst. *Právněhistorické studie* 20, Praha 1977, s. 189–195; KEJŘ, Jiří. Městské zřízení..., 1979, c. d. v pozn. 14, s. 228–229; SMETANA, Jan. K topografii areálů..., 1979, c. d. v pozn. 3, s. 591–592; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení*..., 1998, c. d. v pozn. 1, s. 30–35; PIEKALSKI, Jerzy. Transformace měst..., 1999, c. d. v pozn. 3, s. 29–30, 37–38; PIEKALSKI, Jerzy. Centrum średniowiecznego miasta..., 2000, c. d. v pozn. 1, s. 11–12; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen*..., 2004, c. d. v pozn. 10, s. 390–393; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí*..., 2005, c. d. v pozn. 1, s. 363–366.

¹⁶ Srov. KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení*..., 1998, c. d. v pozn. 1, s. 32–35; MILLER, Jaroslav. Konflikt mezi radou..., 2009, c. d. v pozn. 10, s. 280–281.

¹⁷ Srov. PIRENNE, Henri. *Les villes*..., 1927, c. d. v pozn. 3, s. 168–170; BAKALA, Jaroslav. K úloze městského fojta a lokačních listin. *Folia Historica Bohemica* 1, Praha 1979, s. 231–237; BAKALA, Jaroslav. K vztahům mezi lokací a právním zřízením města v 16.–18. století. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 27–33; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého*..., 1997, c. d. v pozn. 11, s. 89–90; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení*..., 1998, c. d. v pozn. 1, s. 119, 130–133; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen*..., 2004, c. d. v pozn. 10, s. 391.

¹⁸ Nutno podotknout, že právním vzorem pro Uničov se stal již existující Bruntál. Z královské konfirmační listiny z roku 1223 zároveň vyplývá, že město Uničov bylo vysazeno v průběhu roku 1213. KEJŘ, Jiří. *Zwei Studien über die Anfänge der Städteverfassung in den böhmischen Ländern*. *Historica* XVI, Praha 1969, s. 84–88, 100–101; KEJŘ, Jiří. Městské zřízení..., 1979, c. d. v pozn. 14, s. 245; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení*...,

vzoru kterého města se mají řídit.¹⁹ Ukládání těchto právních vzorů existujících měst pro města nově povýšená předurčilo postupné vytváření okruhů městských práv. Nejen na území Čech, Moravy a Slezska, nýbrž v celém středoevropském prostoru, se rostoucí města řídila právem přejímaným obzvláště ze sousedního Německa. Nejrozšířenějším pro uváděnou oblast se stalo právo magdeburské.²⁰ V rámci teritoria někdejšího českého státu bylo zmiňované právo rozšířeno převážně v severních částech Čech a Moravy a také ve Slezsku a Lužici. Města ve zbývajících oblastech středních a jižních Čech i Moravy se řídila právem jihoněmeckým, neztřídkou nepřesně nazývaným norimberským právem, které s určitostí přijímal Cheb, a odtud bylo dále předáváno nevelké skupině západočeských měst. Situace ohledně tak zvaného norimberského práva pro ostatní území byla složitější a není doposud zcela uspokojivě objasněna. V některých městech zejména severní Moravy se uplatňovalo, místy pouze v raném období, právo hlubčické.²¹ Samozřejmě je velice obtížné zevšeobecňovat složité otázky vzniku, vývoje a posléze kodifikace městského práva jako takového. Bylo by nezbytné detailněji se zabývat nejenom studiem všech dochovaných pramenů na našem území, například rukopisů obsahujících jednotlivá právní ustanovení již v rovině městského práva, jmenovitě soukromého, trestního a procesního, ale snažit se

1998, c. d. v pozn. 1, s. 50, 130–132; WIHODA, Martin. Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha? *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, řada historická (C), Č. 45, roč. XLVII, 1999, s. 22, 27–28; WIHODA, Martin. „Civibus nostro...“, 2009, c. d. v pozn. 14, s. 162–163, 165–169.

¹⁹ CDB II, s. 237–239, č. 246; KEJŘ, Jiří. Městské zřízení..., 1979, c. d. v pozn. 14, s. 245; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 150; WIHODA, Martin. Geneze městského zřízení na Moravě..., 1999, c. d. v pozn. 18, s. 22.

²⁰ Nutno zdůraznit, že magdeburské právo bylo v samotném počátku transportováno na území českých zemí jako právo zvykové, které až posléze nabylo písemné formy. Srov. ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech města Litoměřic. *Časopis Muzea království českého*, roč. LIII, 1879, s. 143–153; ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech města Litoměřic. *Časopis Muzea království českého*, roč. LIV, 1880, s. 542–558; PRASEK, Vincenc. *Organisace práv magdeburských na sev. Moravě a v rak. Slezsku*. Olomouc 1900, s. 1–2, 193; PRASEK, Vincenc. Nejstarší Sachsenspiegel český na Moravě. *Časopis Moravského muzea zemského*, roč. XI, 1911, č. 2, s. 203–211; RAUSCHER, Rudolf. O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378. *Knihy žilinská* (ed. CHALOUPECKÝ, Václav). Bratislava 1934, s. LVII–LXIV, s. 153–208; BAKALA, Jaroslav. Urkundenzeugnisse von der Weichbildverfassung in den mährischen Städten des Magdeburger und Leobschützer Rechtes. *Folia diplomatica II*, Brno 1976, s. 77–86; KEJŘ, Jiří. Možnosti a meze právněhistorického badání..., 1977, c. d. v pozn. 15, s. 189–194; KEJŘ, Jiří. Městské zřízení..., 1979, c. d. v pozn. 14, s. 244–250; HOFFMANN, František. Soupis rukopisů městských práv v českých zemích. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 245–255; MALÝ, Karel. Postavení měst a městské právo ve východní Evropě. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 361–363; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého...*, 1997, c. d. v pozn. 11, s. 89–90; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 150–163; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen...*, 2004, c. d. v pozn. 10, s. 217–236, 391–393; LISKOVÁ, Henrieta. Vznik a vývoj města Banská Bystrica očima nejstarších historiků a kronikářů. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Historie*, 2006, č. 13, s. 28, 31–37, 42; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 393–399.

²¹ Srov. MENDEL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo...*, 1938, c. d. v pozn. 5, s. 7–28, 40–52, 65–74; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého...*, 1997, c. d. v pozn. 11, s. 90–91; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 155–160; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 393–404; WIHODA, Martin. „Civibus nostro...“, 2009, c. d. v pozn. 14, s. 163–164, 172.

zároveň provést jejich komparaci s obdobnými prameny sousedních zemí, a to i v rovině práva zemského a lenního.²²

Dalo by se konstatovat, že právní postavení měst bylo deklarováno rovněž jejich celkovým vzhledem, jenž postupně stále zřetelněji podněcoval diferenciaci městského prostředí od venkovského. Areál města se v první řadě vyznačoval dominantními stavbami, přičemž k nejstarším bezesporu náležely kostely, u nichž byly zřizovány také první městské hřbitovy. Podoba měst byla dále doplňována, mnohdy v rozdílných časových intervalech, rovněž výstavbou klášterních komplexů, radničních budov i nejhonosnějších domů zámožných měšťanů. Ovšem jednou z nejvýznamnějších budovatelských akcí v rámci města, jejíž skutečný význam se nepochybně posunul i do roviny reprezentativní a symbolické, byla výstavba městského opevnění.²³

Hradby, přikročilo-li se k jejich realizaci nutně na základě právního aktu, vytyčovaly městský prostor nejčastěji s centrální pozicí tržiště – náměstí (či více tržišť) a nejstarší zástavbou. Zároveň jasně vymezovaly obvod působnosti městského práva, které se tak vztahovalo k určitému místu.²⁴ Existence zděných hradeb bývá obecně pokládána za jeden

²² Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny; Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská království českého*. Praha 1579, neustránkováno; ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech..., 1879, c. d. v pozn. 20, s. 143–153; DVOŘÁK, Maxmilián. Roudnický rukopis knih distinkčních práva Saského. *Časopis Musea království českého*, roč. LIII, 1879, s. 138–143; ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech..., 1880, c. d. v pozn. 20, s. 542–558; Z LICKA, Brikci. *Práva městská ...*, 1880, c. d. v pozn. 13, 509 s; PRASEK, Vincenc. *Český Sachsenspiegel. Časopis Moravského muzea zemského*, roč. XII, 1912, s. 124–157; *Knihy žilinská* (ed. CHALOUPECKÝ, Václav). Bratislava 1934, LXIV s, 239 s; MENDEL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo...*, 1938, c. d. v pozn. 5, s. 65–122; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 14, 519 s; VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel* (ed. SCHOTT, Clausdieter). Manesse Verlag, Zürich 2006, 415 s.

²³ Srov. WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl první. Matice Česká, Praha 1890, s. 215–247; MUMFORD, Lewis. *The City...*, 1961, c. d. v pozn. 10, s. 301–302; MAREK, Jaroslav. Městská síť na Moravě v 15. a 16. století. *Časopis Matice moravské*, roč. 90, 1971, č. 3, s. 291; ŠPIESZ, Anton. O kritériích mestskosti..., 1972, c. d. v pozn. 5, s. 508, 512; SMETANA, Jan. K topografii areálů..., 1979, c. d. v pozn. 3, s. 508, 516; KEJŘ, Jiří. Nad počátky našich měst..., 1976, c. d. v pozn. 1, s. 389; KEJŘ, Jiří. Možnosti a meze..., 1977, c. d. v pozn. 15, s. 193; CSIZMADIA, Andor. *Rechtsmittel bei den städtischen Gerichten im Zeitalter des Feudalismus in Ungarn. Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 209; ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců...*, 1986, c. d. v pozn. 4, s. 212; KOTYZA, Oldřich, TOMAS, Jindřich. Nejstarší městské hradby v Litoměřicích. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 91–105; PLAČEK, Miroslav, MILOŠ, Stanislav. Fortifikační systém Hranic na Moravě. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 219–231; RAZÍM, Vladislav. Fortifikace českých měst jako indikace jejich významu a postavení. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 9–20; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 36–37, 160–162; PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakowa...*, 1999, c. d. v pozn. 1, s. 193–203; PIEKALSKI, Jerzy. Transformace měst..., 1999, c. d. v pozn. 3, s. 24–30; PIEKALSKI, Jerzy. Centrum średniowiecznego miasta..., 2000, c. d. v pozn. 1, s. 11–15; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 49–50; KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra, ROSOVÁ, Romana, ZEŽULA, Michal. Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu). *Forum Urbes Medii Aevi V. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 8.–11. května 2006*. Brno 2008, s. 174–249.

²⁴ Srov. KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 160–163; PIEKALSKI, Jerzy. Transformace měst..., 1999, c. d. v pozn. 3, s. 32, 36; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 115, 194.

z typických znaků městskosti. Výsledky interdisciplinárního výzkumu městské problematiky však potvrdily, že ne všechna města byla hrazená a naopak, že fortifikačním systémem mohly být vybaveny rovněž vesnice či trhovía místa.²⁵ Je známo, že budování městského opevnění se stalo komplikovaným podnikem především po stránce finanční a organizační. Samotné zahájení výstavby hradeb bylo vždy podmíněno udělením povolení, jež spadalo do pravomocí panovníka.

Převážně poddanská města získávala toto svolení – výsadu – mnohem později než města královská, výjimkou pro to nebylo ani pokročilé 16. století. Ovšem získání daného privilegia, které se dochovalo v listinné podobě, ještě pro město a priori neznamenovalo vybudování zděné fortifikace. V některých případech nemusela být započatá stavba vůbec dokončena. Zejména městům poddanským chybělo potřebné finanční zázemí pro tak nákladný počin. I z tohoto důvodu řada menších měst na našem území nejspíše hrazená vůbec nebyla, nebo se dosud neprokázala existence jejich opevnění, a to ani v podobě hmotných relikvů dokumentovaných při archeologických výzkumech. Město mohlo mít svůj obvod vymezený pouze symbolicky bránami a provizorním ohrazením dřevěnými ploty.²⁶

I přes výrazné rozrůstání městských areálů během 19. století, kdy staré hradby často podléhaly cílené destrukci nebo srůstaly s jinými stavbami, nelze ani dnes vyloučit vizuálně pozorovatelné stopy v terénu, které mohou indikovat někdejší val či příkop. Známe-li přesný průběh linie městského opevnění, ať již na základě zachovaných nadzemních částí hradeb či výsledků archeologických výzkumů podložených archivním bádáním, můžeme předpokládat, že tato linie ohraničuje prostor historického jádra města.

Lidská sídla, o nichž v současnosti hovoříme jako o středověkých městech, byla především v dobách své rané existence v písemných pramenech obzvláště listinného charakteru označována různými termíny. Po uplynutí několika staletí je velmi obtížné dopátrat se konkrétních prokazatelných rozdílů dokonce i mezi nejfrekventovanějšími skupinami názvů a téměř nemožné zobecnit je. Rozhodně nejsou výjimkou ani změny v pojmenování jednoho sídelního celku. Máme zde na mysli používání termínů – synonym – výhradně pro pojem město. K jedné z diskutovaných otázek patří rovněž hledání rozdílů mezi názvy *oppidum* a *civitas*, přičemž první z nich je vykládán jako městečko, druhý pak jako

²⁵ Podrobněji KEJŘ, Jiří. Trhy a trhovía vsi v Čechách a na Moravě. *Právněhistorické studie* 28, Praha 1987, s. 20–21; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 25, 36, 160–161.

²⁶ Srov. RAZÍM, Vladislav. Fortifikace českých měst..., 1995, c. d. v pozn. 23, s. 15–19; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí...*, 2005, c. d. v pozn. 1, s. 386.

město. O interpretaci těchto označení nejen pro období vrcholného a pozdního středověku, ale také pozdějšího 16. a 17. století, se již pokoušelo několik historiků.²⁷

Městečko bývá nezdůrazněno pokládáno za přechodný článek mezi městem a vesnicí, u něhož se tak výrazně neprojevovaly atributy městskosti jako například u měst královských. Ukazuje se, že ve 13. století se uváděné výrazy *civitas* a *oppidum* patrně skutečně uplatňovaly jako synonyma a v podstatě bez rozdílu označovaly v právním smyslu institucionální město. Avšak v následujícím období, s pokračujícím hospodářským, sociálním i stavebním vývojem mladých městských útvarů, se u nich počaly stále citelněji prohlubovat rozdíly mezi jednotlivými funkcemi důležitými pro životaschopnost a prosperitu města. Některé sídelní celky se vyznačovaly velmi rychlým rozvojem, jiné pozvolným, výjimkou nebyla ani města stagnující. Znamé jsou rovněž lokality, které pozbyly svých původních ambicí stát se městem. Připustíme-li existenci dvou odlišných kategorií měst a městeček, musíme také upozornit na skutečnost, že pro ně nejsou definována odpovídající kritéria a není mezi nimi stanovena žádná striktní hranice.²⁸

Považujeme-li dnes města za zcela běžnou součást našeho životního prostředí, nebylo tomu tak v období nastupujícího 13. století, kdy na území Čech, Moravy a Slezska panovaly diametrálně odlišné poměry. Až doba vrcholného středověku, naplněná řadou klíčových přeměn, vytvořila příznivé podmínky pro zrod prvních měst v rámci českých zemí. Poměrně záhy za cílevědomé podpory vládnoucích složek tehdejší společnosti – na prvním místě panovníka – byla zformována síť našich nejstarších měst. Zakládáním nových a přetvářením již existujících sídelních celků počala měnit svou tvář také krajina, byla zahájena její *urbanizace*. Země byla velmi brzy protkána živoucími kořeny větších i menších měst.

²⁷ Srov. MAREK, Jaroslav. Městská síť na Moravě..., 1971, c. d. v pozn. 23, s. 288–295; ŠPIESZ, Anton. O kritériích mestskosti..., 1972, c. d. v pozn. 5, s. 504–508; NOVÝ, Rostislav. Poddanská města..., 1973, c. d. v pozn. 5, s. 73–75, 92–108; KEJŘ, Jiří. Nad počátky našich měst..., 1976, c. d. v pozn. 1, s. 388–389; CSIZMADIA, Andor. Rechtsmittel bei den städtischen Gerichten..., 1982, c. d. v pozn. 23, s. 209–210; PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury*..., 1985, c. d. v pozn. 7, s. 273–275, 278; HOFFMANN, František. K systémové analýze středověkých měst..., 1990, c. d. v pozn. 1, s. 266; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení*..., 1998, c. d. v pozn. 1, s. 40–41, 72–73, 81–82, 86–87, 90–92; MEZNÍK, Jaroslav. Vlastníci a držitelé hradů a měst na Moravě 1350–1410. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, řada historická (C), Č. 45, roč. XLVII, 1999, s. 56–62; MEZNÍK, Jaroslav. Problém rozlišování měst, městeček a vesnic v 13.–15. století. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 17–21; MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost*..., 2006, c. d. v pozn. 2, s. 19–20; HOFFMANN, František. *Středověké město*..., 2009, c. d. v pozn. 1, s. 18–19, 68–69.

²⁸ Srov. ŽEMLIČKA, Josef. Středověké město v Čechách a na Moravě v pohledech současného výzkumu. *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*. Wrocław 1995, s. 24; MEZNÍK, Jaroslav. Problém rozlišování měst..., 2001, c. d. v pozn. 27, s. 17–20; *Zákon č. 128 Sb., o obcích, ze dne 12. dubna 2000*. V současnosti jsou městy označovány obce, kterým byl přiznán statut města podle § 3 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích. To znamená, že obec, která má alespoň 3000 obyvatel, je městem, pokud tak stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády. Sloučí-li se dvě nebo více obcí, z nichž alespoň jedna je městem, je obec po sloučení městem. Rozdělí-li se město na dvě nebo více obcí, pak obec, které zůstane název dosavadního města nebo část jeho názvu a má alespoň 3000 obyvatel, je i nadále městem.

Vznikající města symbolizovala především ekonomický vzestup stabilizovaného českého státu, který byl výsledkem promyšlené politiky českých králů počínaje Přemyslem Otakarem I. Města se tak stala účinným nástrojem panovnické moci, fakticky ihned úspěšně plnila důležitou politicko-administrativní úlohu.²⁹

Je velice obtížné přesně shrnout základní městské funkce a znaky, jež vzešly z geneze a následného vývoje měst a vytvořily z nich fenomén, tak svébytný a odlišný od jiných typů lidských sídlišť. Městům jsou nejčastěji připisovány funkce ekonomická, sociální, právní, politická, správní, vojenská, stavební, kulturní, ideologická, demografická, urbanistická a geografická. Z těchto funkcí lze dále vyvodit jednotlivé znaky charakteristické pro rané i pokročilé období fungování města. To se stalo nejen místem vysoké kumulace obyvatelstva, centrem výroby a obchodu s pravidelným konáním trhů,³⁰ ale také sídlem výkonu spravedlnosti – městského soudu. Chod a postavení města zabezpečovaly městské zřízení posvěcené městskými privilegii, městská obec založená na svobodě měšťanů a v neposlední řadě organizace církevních institucí, demonstrována navenek stavbami kostelů, případně klášterů.

Po stránce urbanistické i architektonické byl areál města nejčastěji definován ústřední pozicí tržiště – náměstí – s okolní koncentrovanou zástavbou, kterou obemykalo městské opevnění zajišťující obranu. Polyfunkční městské prostředí rovněž podněcovalo rozvoj vzdělání a umění, poskytovalo mnohostranné využití volného času. V postupně urbanizované krajině město vytvořilo specifický, stále se transformující prvek.³¹ Většina zmiňovaných

²⁹ Srov. PIRENNE, Henri. *Les villes...*, 1927, c. d. v pozn. 3, s. 199–200; WEBER, Max. *The City...*, 1966, c. d. v pozn. 5, s. 72–75; MAREK, Jaroslav. *Městská síť na Moravě...*, 1971, c. d. v pozn. 23, s. 294–295; KEJŘ, Jiří. *Nad počátky našich měst...*, 1976, c. d. v pozn. 1, s. 390–391, 398; KEJŘ, Jiří. *Městské zřízení...*, 1979, c. d. v pozn. 14, s. 226–231; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 44, 121, 308; WIHODA, Martin. *Geneze městského zřízení na Moravě...*, 1999, c. d. v pozn. 18, s. 23, 32–33; MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost...*, 2006, c. d. v pozn. 2, s. 18–25, 33–46; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 61–71.

³⁰ V bádání o českých středověkých městech stále schází podrobnější zamyšlení nad původním významem slov město – místo, včetně jim přiřazovaných adjektiv – například trhové místo. Srov. KEJŘ, Jiří. *Trhy a trhové vsi...*, 1987, c. d. v pozn. 25, s. 27; REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Leda, Praha 2001, s. 374, 381; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 54.

³¹ Srov. MAREK, Jaroslav. *Městská síť na Moravě...*, 1971, c. d. v pozn. 23, s. 288–298; ŠPIESZ, Anton. *O kritériích mestskosti...*, 1972, c. d. v pozn. 5, s. 508–516; NOVÝ, Rostislav. *Poddanská města...*, 1973, c. d. v pozn. 5, s. 75, 94, 99, 103; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 25, 28–32, 308; „Mluví-li se někdy o funkcích města, lze dodat, že všechny lze redukovat na jedinou a základní: funkci města je jeho centralita.“; PIEKALSKI, Jerzy. *Transformace měst...*, 1999, c. d. v pozn. 3, s. 28–32, 36; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. *Současný stav poznání počátků jihomoravských měst. Přehled výzkumů 42. Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Brně, Brno 2001, s. 33: „...je možné jako „město“ označit sídelní útvar, jehož komunita disponuje právem tržním, nižším i vyšším soudnickým řídicím se souborem právních předpisů ve smyslu „ius civile“, městským mírem, elementární samosprávou, právem vlastnictví a vykonávání živnosti – řemesel a obchodu. K tomu přistupuje řada znaků urbanistického uspořádání – členění do parcel a bloků, opevnění apod., jejichž přítomnost je průvodním jevem institucionálního města.“; DÜLMEN,*

funkcí zůstala během dlouhého období existence měst v podstatě zachována, jen některé ze znaků byly více či méně modifikovány. Je nezbytné uvědomit si, že ani základní funkce nebyly zastoupeny ve všech městech v plném rozsahu a se stejnou účinností. Z tohoto důvodu je zapotřebí přistupovat ke každému sídelnímu celku jako k individualitě. Dokázat zde posoudit četnost a intenzitu uváděných funkcí doprovázených konkrétními znaky, z nichž některé přímo předurčily celkový vzhled města, respektive soudobou podobu jeho nejstarší části – *městského historického jádra*.

Přistoupíme-li na základě předešlého výkladu k pokusu o definici předmětu zkoumání, kterým je v našem případě historické jádro města, můžeme konstatovat, že půjde o poznávání místa, jež se v minulosti stalo polyfunkčním centrem soustředěné skupiny lidí, která jej přizpůsobovala na základě svých znalostí a možností vlastním potřebám a zájmům, nepřetržitě ovlivňovaným okolním děním.

1. 1. 2 Nástin vývoje a změn městských historických jader

Současná historická města prošla složitou evolucí z mnoha aspektů, které byly naznačeny již v úvodu. Kdybychom měli jmenovat dvě nejdůležitější období ve vývoji měst na teritoriu českých zemí, nutně bychom museli zmínit výše popsanou etapu jejich vlastní geneze a převratnou éru 19. století, jež přinesla zrod moderní společnosti. Tehdy města znovu zažívala podstatné hospodářské, sociální i kulturní změny podpořené novými myšlenkovými proudy, zahájením razantní industrializace a výrazným nástupem urbanizace (vznikem moderního urbanismu).³² V důsledku společenského pokroku, rozvoje průmyslu i definitivního zavedení obecní samosprávy se zásadním způsobem reformoval městský život, ať už se jednalo o nároky na bydlení, dopravu či rozvoj veřejných institucí.³³ U řady měst byl významně transformován jejich celkový vzhled, který však již v průběhu předcházejících staletí

van Richard. *Kultura a každodenní život...*, 2006, c. d. v pozn. 6, s. 61–72, 121; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 15–20.

³² Srov. KOLÁČEK, František. Vliv novodobé industrializace na půdorys a zevní vzhled měst. *Sborník československé společnosti zeměpisné*, sv. 42, 1936, s. 58–63; MYŠKA, Milan. Město v proměnách průmyslové revoluce. *Slezský sborník*, roč. 68, 1970, č. 2, s. 142–149; HORSKÁ, Pavla. Urbanizace v českých zemích v letech 1879–1914. *Československý časopis historický*, roč. XXVII, 1979, č. 5, s. 704–728; KOBYLKOVÁ, Lud'a. Proměna středověkého města v „historické jádro“ v období průmyslové revoluce. *Sborník historický* 26, Praha 1979, s. 61–104; HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu I*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1997, s. 148, 193–195; MYŠKA, Milan. K typologii měst za průmyslové revoluce. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 183–191; JAKUBEC, Ivan, JINDRA, Zdeněk a kol. *Dějiny hospodářství českých zemí*. Svazek I–II, Karolinum, Praha 2007, s. 9–15, 18–20, 24–26, 86–89.

³³ Srov. VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva...*, 1975, c. d. v pozn. 10, s. 279; MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Academia, Praha 2005, s. 33–35, 49–52, 93–102, 306–310, 334–343, 354–355, 362–363.

zaznamenával nemalé přeměny určované také střídajícími se uměleckými slohy v architektuře. Stejně tak i následující 20. století značnou měrou ovlivnilo celkový vývoj historických měst. Právě v tomto období se některým z nich dostalo tolik očekávané památkové ochrany stanovené zákonem.³⁴

Pokusme se nyní přiblížit si hlavní činitele formování podoby našich měst, především městských historických jader, a naznačit příčiny jejich důležitých vývojových změn. Tak jako zakládání lidských sídlišť trvale poznamenalo přírodní ráz krajiny, rovněž ona kladla jistá omezení při volbě místa vzniku sídelního celku a v konečné fázi regulovala i jeho vnější vzhled. S rychlým nástupem rozvoje měst, jejichž geneze se neomezila pouze na úrodné nížiny, nýbrž pronikala také do nehostinných vyšších poloh, se mnohonásobně zintenzivnil proces přetváření přírodní krajiny v krajinu kulturní. Ten byl ve 13. století podpořen rovněž příznivými klimatickými podmínkami. Krajina byla doplňována postupně přibývajícemi siluetami měst. Výrazné rozšiřování zemědělských ploch, úbytek lesů, rozmach těžby drahých kovů a nárůst komunikačních tras se nevyhnutelně staly průvodními jevy urbanizace českých zemí.

Během druhé poloviny 13. století předznamenala stabilizovaná městská síť geografický obraz českého státu na několik staletí. Prostorová struktura města, třebaže bezprostředně navazovala na starší typ osídlení, vycházela z přirozeného či uměle upraveného terénu, kde byla výstavba zahájena. Budováním měst byla odstartována další etapa pokračujícího vztahu člověka ke krajině. Nejenže město počalo být vnímáno člověkem při pohledu na něj z krajiny, ale zpětně i krajinu bylo možné sledovat z prostoru vnitřního města. Za hlavní topografické prvky, které sehrávaly klíčovou roli při výběru vhodného místa pro výstavbu sídelního celku, lze považovat rovinu, vyvýšené místo, nízko položené místo, svah a vodu.³⁵ Forma krajiny se stala jedním z rozhodujících faktorů při tvorbě základní struktury města.

³⁴ KIBIC, Karel. Třicet let úsilí o prohloubení památkové ochrany našich historických měst. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 3, s. 232–243; KIBIC, Karel. Vývoj měst v českých zemích. *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací III*. Idea servis, Praha 2009, s. 11–73.

³⁵ Srov. MAREK, Jaroslav. Městská síť na Moravě..., 1971, c. d. v pozn. 23, s. 297–301; KEJŘ, Jiří. Nad počátky našich měst..., 1976, c. d. v pozn. 1, s. 381–382, 398; SMETANA, Jan. K topografii areálů..., 1979, c. d. v pozn. 3, s. 576–580; VALENTA, Tomáš. *Město a topografie. Evropské město v topografickém kontextu*. Národní technické muzeum, Praha 1991, s. 8–21; HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu...*, 1997, c. d. v pozn. 32, s. 88–100; PIEKALSKI, Jerzy. Transformace měst..., 1999, c. d. v pozn. 3, s. 22–23; SCHULZ, Jindřich. Geografické prostředí moravské krajiny v 15. a 16. století. *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, I. úvodní svazek, Moravská galerie v Brně – Muzeum umění Olomouc, Olomouc 2002, s. 55–58; BOHÁČOVÁ, Ivana, HERICHOVÁ, Iva. Georeliéf jako zdroj poznání historického vývoje lokality. *Forum Urbes Medii Aevi I. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 10. dubna 2002*. Brno 2004, s. 10–17; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 111–118, 122–131.

Generování podoby měst, především jejich půdorysu, vycházelo nejen z konfigurace terénu a polohy řek, ale také z výsledků předcházející lidské činnosti. Tvářnost areálů institucionálních měst 13.–14. století byla často ovlivněna existencí staršího osídlení – *předlokačních útvarů*. Jednalo se například o trhy v rámci hradeckých aglomerací a při obchodních cestách či jiná vyspělá sídliště. Předlokační osídlení našich měst, stejně jako nejstarší městskou zástavbu, operativně mapují systematicky vedené archeologické výzkumy, od 90. let 20. století podpořené nárůstem záchranných archeologických akcí.³⁶ Archeologii se podařilo shrnout a interpretovat dlouholeté výsledky své práce v rámci českých zemí zejména v návaznosti na realizované terénní výzkumy větších měst jako jsou Praha, Brno, Olomouc či Opava.³⁷

Ovšem ne vždy bylo starší osídlení nebo jeho část včleněna přímo do areálu nového města. Rovněž tak nálezy předlokačních sídelních prvků v pozdějším městském půdorysu nelze a priori ztotožňovat se stavem před dotvořením města a po něm.³⁸ Závěry archeologů fakticky na základě studia hmotných pramenů mnohdy dokazují, že i půdorysy měst se stabilizovaly postupně, nemluvě o změnách, jimiž procházelo jejich vnitřní členění včetně parcelace, formování uliční sítě či zástavby.³⁹ Můžeme proto konstatovat, že dochované prostorové uspořádání nejstarších historických měst je sice ve své podstatě produktem

³⁶ Nutno podotknout, že záchranná archeologie je závislá na stupni intenzity stavební činnosti v konkrétním městě. Srov. ŽEMLIČKA, Josef. Sředověké město..., 1995, c. d. v pozn. 28, s. 25–27; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. Současný stav poznání..., 2001, c. d. v pozn. 31, s. 25; MERTA, David, PEŠKA, Marek. Městská archeologie, památková péče a žijící město. *Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 2, s. 123–126; ZEŽULA, Michal. Ochrana archeologického dědictví v historických jádrech měst Moravskoslezského kraje a její perspektivy. *Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 2, s. 127–130.

³⁷ Srov. ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců...*, 1986, c. d. v pozn. 4, s. 222; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, ZUMPFE, Eva. Mittelalterliche Städte in Südmähren und ihre Beziehungen zu mittelalterlichen Städten im niederösterreichischen Raum nördlich der Donau. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 181–185; KOHOUTEK, Jiří. Počátky města Přerova. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 187–200; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 23, 72–73, 116; BLÁHA, Josef. Archeologické poznatky ke stavební konstrukci nejstarších měšťanských domů v Olomouci. *Archaeologia Historica*, roč. 24, 1999, s. 189–212; ČIŽMÁŘ, Zdeněk, KOHOUTEK, Jiří. Výzkum v historickém jádru Přerova. *Archaeologia Historica*, roč. 24, 1999, s. 151–160; PIEKALSKI, Jerzy. Transformace měst..., 1999, c. d. v pozn. 3, s. 21–30; SIGL, Jiří. Změna struktury městské zástavby na Malém náměstí v Hradci Králové. *Archaeologia Historica*, roč. 24, 1999, s. 161–166; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. Současný stav poznání..., 2001, c. d. v pozn. 31, s. 25–55; BUŠKO, Cezary. Problem powstania miasta lokacyjnego w Opolu w świetle badań archeologicznych. *Początki i rozwój miast Górnośląska. Studia interdyscyplinarne*. Gliwice 2004, s. 85–92; JUŘINA, Petr. Předlokační zástavba v Klimentské ulici na Novém Městě Pražském. *Forum Urbes Medii Aevi II. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 16.–18. dubna 2003*. Brno 2005, s. 148–155; KIECOŇ, Marek, ZEŽULA, Michal. Dřevohliněná obytná zástavba v Opavě ve středověku (současný stav výzkumu). *Forum Urbes Medii Aevi II. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 16.–18. dubna 2003*. Brno 2005, s. 26–42; MÜLLER, Karel, ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Opava. Dějiny českých, moravských a slezských měst*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, s. 27–35; BEUTMANN, Jens. *Untersuchung zu Topographie...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 8–73; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 43–44.

³⁸ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 116.

³⁹ Srov. BLÁHA, Radek, FROLÍK, Jan, SIGL, Jiří. Proměna uliční sítě a parcelace v Hradci Králové a Chrudimi. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 82–92; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 47–50.

urbanizace českých zemí v 13.–14. století, nicméně produktem výrazně transformovaným během dějinného procesu.

Nepříznivou skutečností zůstává, že ne všechna historická města prokazatelně založená v období vrcholného středověku mají k dispozici kvalitně zpracované výstupy z archeologických výzkumů. Jejich naprostá absence je evidována u velkého počtu malých měst. Jednu z příčin lze patrně spatřovat v naprostém ustrnutí stavebního ruchu v těchto neprosperujících lokalitách, které nebylo překonáno ani po roce 1989. Avšak nemůžeme vyloučit ani nečinnost příslušných úřadů, jejichž povinností je informovat archeologická pracoviště o provádění výkopových prací v městských areálech. U takovýchto měst není možné aktuální srovnání dosavadních výsledků historického či uměnovědného bádání s poznatky archeologickými. Nicméně popsaná realita se kdykoliv může změnit. Je zapotřebí brát v potaz doposud skrytý informační potenciál malých historických měst a připravit se zde na eventuální konfrontaci výsledků práce několika vědních oborů.

Snažíme-li se z pohledu soudobého studia historického města vyhodnotit jeho stabilizovaný půdorys, nejčastěji přistoupíme k porovnávání dostupných mapových podkladů, případně dalšího ikonografického materiálu (například tak zvaných požárních obrazů či celkových pohledů na město), s dochovaným stavem městského jádra. Za jedny z prvních věrohodných topografických pramenů pro teritorium českých zemí lze pokládat indikační skici stabilního katastru, které byly vyhotovovány v rozmezí let 1826–1830, 1837–1843 pro Čechy a 1824–1830, 1833–1835 pro Moravu a Slezsko.⁴⁰ Katastrální mapy obecně umožňují detailněji analyzovat strukturu vnitřního členění města. Velmi podrobně jsou zde znázorněny jednotlivé parcely, přičemž ze zákresu je možné zjistit, jak byly využity a zastavěny.⁴¹

Vznik a budování městského útvaru ovlivňovala celá řada již zmiňovaných činitelů. Z tohoto důvodu je téměř nemožné nalézt na území Čech, Moravy a Slezska dvě města s naprosto shodným půdorysem. Zachovaný městský půdorys lze považovat za velmi cenný hmotný pramen s nenahraditelnou výpovědní hodnotou.⁴² I dnes nám může poskytnout informace o tom, jak se zakladatelé města vyrovnali s přírodními podmínkami, jak navázali na fungující obchodní trasy a případně na stávající osídlení, a jak se jim podařilo garantovat

⁴⁰ Starší než mapy stabilního katastru je grafický operát josefinského katastru, existující však pouze v podobě náčrtů (brouillonů). Katastrální mapy mají výpovědní hodnotu nejenom ve vztahu k obrazu krajiny a jednotlivých sídel, ale také k hospodářskému životu společnosti. Srov. BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Grada, Praha 2007, s. 47–48, 61–71; VALENTA, Tomáš. *Město a topografie ...*, 1991, c. d. v pozn. 35, s. 7, 26–31.

⁴¹ Srov. KOBYLKOVÁ, Luďa. Proměna středověkého města..., 1979, c. d. v pozn. 32, s. 63–65; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. *Současný stav poznání...*, 2001, c. d. v pozn. 31, s. 56.

⁴² Srov. KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 1, s. 23.

podmínky k provozování řemesel, trhu i k bydlení, což předpokládalo rovněž zajištění zdrojů vody, řešení otázky odpadů i zabezpečení potřebné obrany.⁴³

Ačkoliv existují běžně používaná a relativně výstižná označení pro různé typy městských půdorysů, nelze prozatím jednoznačně hovořit o ustálené terminologii. Pokusme se charakterizovat alespoň základní půdorysná schémata historických měst na teritoriu českých zemí. Města, jež navazovala na starší osídlení s již zakořeněnými tržními vztahy, s hradním či kostelním areálem, se většinou vyznačují *nepravidelným rostlým půdorysem*. Postupný rozvoj těchto měst se odehrával kolem krystalizačního centra – nejčastěji stávajícího tržiště, které převzalo funkci náměstí. K němu pak směřovaly od vymezené hranice městského obvodu (linie opevnění) hlavní ulice. Města tak získala paprskovitý, chceme-li radiální půdorys. U větších měst nebylo výjimkou vytvoření několika krystalizačních center.

Půdorys městských útvarů, jejichž růst postupoval díky předem danému schématu, je nejčastěji označován jako *pravidelný plánovitý*. I město s plánovitým půdorysem mohlo vzniknout na místě staršího sídliště, nicméně prvky předlokačního útvaru se v novém sídelním celku již neuplatnily nebo pouze omezenou měrou. Plánovitý, neboli normový půdorys všeobecně vycházel z obrazce přímých linií a pravých úhlů (šachovnicového členění), což ne vždy bylo možné respektovat obzvláště v případě nepříznivé konfigurace terénu. Významné obchodní cesty a hlavní ulice se velmi často protínaly přímo na náměstí, které se tak stalo stěžejním stavebním článkem městského půdorysu. Od jeho tvaru a rozlohy se většinou odvíjelo celkové uspořádání města. Vedle těchto dvou stručně popsaných půdorysných osnov se setkáváme i s dalšími typy městských půdorysů, které jsou víceméně jejich modifikacemi.⁴⁴ Pokud bychom chtěli přistoupit k podrobné analýze geneze půdorysů našich

⁴³ LÁZNIČKA, Zdeněk. Půdorysy slezských měst. *Slezský sborník*, roč. 43, 1945, č. 3, s. 81; KUTHAN, Jiří. *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*. Nakladatelství Tina, Vimperk 1994, s. 10–11, 14, 22–24, 26–27, 34–35; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 122–131, 144–148.

⁴⁴ Srov. LÁZNIČKA, Zdeněk. Půdorysy slezských..., 1945, c. d. v pozn. 48, s. 81–83; MUMFORD, Lewis. *The City...*, 1961, c. d. v pozn. 10, s. 301–302; SMETANA, Jan. K topografii areálů..., 1979, c. d. v pozn. 3, s. 592–594; VALENTA, Tomáš. *Město a topografie* ..., 1991, c. d. v pozn. 35, s. 22–25; RADOVÁ, Milada, HAUSEROVÁ, Milena. Lokační urbanismus. *Archaeologia historica*, roč. 16, 1991, s. 121–130; HAUSEROVÁ, Milena. Příspěvek ke genezi půdorysného rozvrhu zakládaných měst v českých zemích. *Zprávy památkové péče*, roč. 1, 1992, č. 0, s. 9–15; KUTHAN, Jiří. *Česká architektura* ..., 1994, c. d. v pozn. 43, s. 14, 26–27; HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu...*, 1997, c. d. v pozn. 32, s. 103–109; *Městské památkové rezervace. Katalog – půdorysy měst*. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 1997, 87 s; PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakowa...*, 1999, c. d. v pozn. 1, s. 167–193; PIEKALSKI, Jerzy. *Transformace měst...*, 1999, c. d. v pozn. 3, s. 31; KLÁPŠTĚ, Jan. Rynek – Platz – Náměstí. *Średniowieczny Ślask i Cechy centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa*. Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław 2000, s. 369–371; PIEKALSKI, Jerzy. *Centrum średniowiecznego miasta...*, 2000, c. d. v pozn. 1, s. 11–15; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. *Současný stav poznání...*, 2001, c. d. v pozn. 31, s. 56–57; KIBIC, Karel. *Třicet let úsilí...*, 2004, c. d. v pozn. 34, s. 238–239. V citované práci mimo jiné nalezneme definování šesti různých půdorysných typů, a to na základě půdorysného vyhodnocení památkově chráněných historických měst na území České republiky. Byly stanoveny půdorysy rostlý (příklad Kutná Hora), radiální (Tábor), ortogonální (Vysoké Mýto), ulicový (Domažlice), návesní (Hořice) a smíšený (Havlíčkův Brod); BEUTMANN,

historických měst, museli bychom mít k dispozici mnohem více relevantních údajů zejména z archeologických výzkumů jednotlivých městských jader.⁴⁵

Nejfrekventovanější urbanistický prvek, který byl přejímán do městského areálu z předlokačního osídlení, představovaly kostely.⁴⁶ Většinou zaujaly excentrickou polohu v blízkosti nově vyměřeného ústředního prostoru sídelního celku, méně často se pak nacházely přímo na náměstí. Určitý vliv při formování půdorysu vrcholně středověkého města lze přisoudit také významným komunikačním tahům.⁴⁷ Důležitým počinem bylo rovněž vymezení městského areálu hradbou. Nicméně dnes víme, že vybudování zděného opevnění nelze považovat za naprostou samozřejmost u všech institucionálních měst. Přesto můžeme předpokládat, že i při absenci zděné fortifikace byl vytyčen městský obvod, kde platilo městské právo.

Vedle vymezení areálu města a jeho půdorysu se setkáváme ještě s jedním výrazným znakem urbanizace, a to s *parcelací*.⁴⁸ Vybraná skupina lidí, budoucích měšťanů, měla být soustředěna v místě daném rozlohou, kde nutně musely být zabezpečeny základní podmínky pro rozvoj městského života. K nim patřilo i zajištění plochy pro výstavbu obydlí. Areál města byl na jedné straně určen náměstím a sítí ulic, jež fakticky reprezentovaly veřejná prostranství, a na straně druhé domovními bloky, které sloužily k zástavbě a vesměs byly součástí soukromého vlastnictví skupiny měšťanů. Bloky byly situovány kolem náměstí a rovněž podél navazujících ulic. Dále se dělily na jednotlivé, těsně k sobě přiléhající parcely – městiště – arey. Parcelu lze v intravilánu institucionálního města chápat jako vyměřenou

Jens. *Untersuchung zu Topographie...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 198; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 47; ZEŽULA, Michal, KIECOŇ, Marek, KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu, uliční sítě a parcelace středověké Opavy. Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 118–123; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 148–167.

⁴⁵ Srov. PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. *Současný stav poznání...*, 2001, c. d. v pozn. 31, s. 56–57: „V zásadě potvrdila archeologická pozorování především relativní stabilitu půdorysné struktury většiny sledovaných měst a to od druhé poloviny 13. století až do období pronikavých změn, probíhajících v zásadě od konce 19. věku.“

⁴⁶ Srov. PIEKALSKI, Jerzy. *Transformace měst...*, 1999, c. d. v pozn. 3, s. 30; DZIEDUSZYCKA, Bożena, DZIEDUSZYCKI, Wojciech. *Przemiany urbanistyczne centrum małych miast w świetle badań nad średniowieczną Kruszwicą. Średniowieczny Śląsk i Cechy centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa*. Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław 2000, s. 103–106; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. *Současný stav poznání...*, 2001, c. d. v pozn. 31, s. 60; BEUTMANN, Jens. *Untersuchung zu Topographie...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 195–198; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 47–48; ZEŽULA, Michal, KIECOŇ, Marek, KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady...*, 2007, c. d. v pozn. 44, s. 122–123.

⁴⁷ DENECKE, Dietrich. *Straße und Weg im Mittelalter als Lebensraum und Vermittler zwischen entfernten Orten. Mensch und Umwelt im Mittelalter*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1986, s. 207–223.

⁴⁸ PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 45.

plochu zahrnující obytnou stavbu a její příslušenství, jež se stala předmětem svobodné dědičné držby, respektive nájmu.⁴⁹

Patrně dlouhodobě otevřenou záležitostí zůstane pro období formování středověkých měst na území Čech, Moravy a Slezska problematika prvotní parcelace. Dalo by se konstatovat, že tato otázka může být exaktně řešena pouze díky archeologickému bádání. Studium vývoje parcelního členění městských areálů je ve většině případů odkázáno na fragmentární nálezy dělicích plotů či zdí ze středověku. Jejich počet je však v rámci českých zemí stále nedostačující pro formulování spolehlivých závěrů.⁵⁰ Nejčastěji aplikovanou archeologickou metodou při rekonstrukci hranic středověkých městíšť proto zůstává srovnání pozic nejstarších zjištěných obytných staveb s prvními věrohodně použitelnými topografickými dokumenty – většinou s katastrálními mapami z první poloviny 19. století.⁵¹

Mnohem dál v poznání středověké parcelace postoupili němečtí a polští badatelé, kteří na základě systematicky prováděné analýzy písemných a ikonografických pramenů v kombinaci s výsledky stavebněhistorických průzkumů i archeologických výzkumů předložili závěry o typech, rozloze i způsobu dělení domovních parcel.⁵² Rovněž ve

⁴⁹ Srov. Domovní parcela je rovněž pokládána za součást lánu či jeho části zakoupené usedlíkem. Zavádění lánového systému spolu s přechodem na trojpolní hospodaření vyvolávalo také restrukturalizaci celého osídlení. Lán byl jednotkou užívané půdy, jeho základ tvořila orná půda a patřily k němu i další, většinou zemědělské pozemky. Lán byl rovněž jednotkou plošné míry (velikost lánu nebyla jednotná) a základní jednotkou pro vybírání renty. Ovšem výchozí jednotku ve městě, jejíž držba byla zpoplatněna, představoval dům – curia, přičemž například v Poměraních byl tento latinský termín užíván přímo pro parcelu – jinak též areu. Nicméně kupříkladu v Brně bylo privilegiem krále Jana z roku 1323 upuštěno od zpoplatnění domu jako takového a berně i dávky se odvíjely prioritně od držby městíště. Areální činže patrně znamenala poplatek spíše symbolického rázu. MENDL, Bedřich. *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*. Brno 1935, s. 100–101, 125–128; HRABOVÁ, Libuše. *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1964, s. 45–48, 77, 110; TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin na hukvaldském panství. *Historická geografie* 25, Praha 1986, s. 97–121; PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakowa...*, 1999, c. d. v pozn. 1, s. 231–234; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. Současný stav poznání..., 2001, c. d. v pozn. 31, s. 30; PROCHÁZKA, Rudolf. Area ...sive parva, sive magna... Parcela ve vývoji raného a komunálního města. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 6, 19; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 50; ČOUPKOVÁ, Magdalena. Nejstarší uherskohradištská městská kniha Liber negotiorum civitatis Hradisch. *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Město Hodonín – Masarykovo muzeum v Hodoníně – Repronis, Ostrava 2009, s. 15; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 170–172.

⁵⁰ Řada parcelních dřevěných plotů byla zachycena archeologickými nálezy v Opavě. Podrobněji ZEŽULA, Michal, KIECŇ, Marek, KOLÁŘ, František. Archeologické doklady..., 2007, c. d. v pozn. 44, s. 129–135.

⁵¹ PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. Současný stav poznání..., 2001, c. d. v pozn. 31, s. 57–58; PROCHÁZKA, Rudolf. Area ...sive parva, sive magna..., 2007, c. d. v pozn. 49, s. 21, 24; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 50–51.

⁵² Srov. PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakowa...*, 1999, c. d. v pozn. 1, s. 226–240; PIEKALSKI, Jerzy. Transformace měst..., 1999, c. d. v pozn. 3, s. 35–36; BEUTMANN, Jens. *Untersuchung zu Topographie...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 192–194; BEUTMANN, Jens. Zur Entwicklung von Straßennetz und Parzellen im mittelalterlichen Zwickau. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 42–51; KÜNTZEL, Thomas. Zwölf Ruten lang, sechs Ruten breit? – Überlegungen zur Grundstücksaufteilung in der Dammstadt von Hildesheim. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 52–64;

středoevropských městech byl pro středověk potvrzen výskyt jak širokých parcel, které často podléhaly dalšímu dělení, tak úzkých hloubkových městišť, jejichž geneze mohla být podmíněna také prvotním poddimenzováním lukrativních ploch převážně kolem náměstí. Jak již bylo naznačeno, problematika vzniku a vývoje městské parcelace není zdaleka uzavřena. Kupříkladu díky poznatkům z archeologických výzkumů německých a švýcarských lokalit se dospělo k závěru, že parcelaci ve středověkých městech bude vhodnější vnímat nikoliv jako jednorázové rozdělení městského areálu na pozemky o stejné rozloze, nýbrž spíše jako členění na parcely o různé velikosti, které podléhalo určitému vývoji. Avšak tento vzorec zřejmě nenašel přímé uplatnění u pravidelně rozplánovaných středoevropských lokačních měst. Zde byl očividně zvolen organizovanější postup, kdy přinejmenším v centru lokality existovala snaha vyměřit městiště o shodném rozměru.⁵³

Během 14.–16. století se ve městech počaly projevovat některé typické parcelační změny. Nejenže se sdružovala městiště z důvodu budování reprezentativních staveb (radnic či honosných domů majetných měšťanů), ale rovněž probíhalo vyčleňování nových parcel v zadních částech dosavadních městišť, čímž se uskutečňovalo jejich příčné dělení. Takovýmto způsobem pak mohly vznikat další uliční fronty obytné zástavby.⁵⁴ Výjimkou nebylo ani podélné dělení širokých aer nacházejících se například v nárožních polohách domovních bloků. Navíc parcelace všeobecně mohla mít v každém městě svá specifika. Ta lze i dnes alespoň částečně odvodit zejména z mapových podkladů či prostřednictvím cílených průzkumů dochovaného vnitřního uspořádání městských jader. Pokud jde o stanovení opravdu původních parcelních hranic v rámci areálů historických měst, musíme zde připustit eventuální neúspěch, přestože jejich výzkum bude striktně podřízen interdisciplinární spolupráci.⁵⁵

Je evidentní, že městská parcela představovala vymezený prostor sloužící zde usedlým jak k výstavbě domu, tak rovněž k provozování dalších činností spojených s řemeslem,

LÖBBECKE, Frank. Freiburger Hofstätten – Archäologische Befunde zur hochmittelalterlichen Stadtstruktur in Südwestdeutschland am Beispiel von Freiburg im Breisgau. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 66–73; PROCHÁZKA, Rudolf. Area ...sive parva, sive magna..., 2007, c. d. v pozn. 49, s. 16–21.

⁵³ Srov. MENDL, Bedřich. *Knihy počtů...*, 1935, c. d. v pozn. 49, s. 126, 128; TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin..., 1986, c. d. v pozn. 49, s. 97–104; HAUSEROVÁ, Milena. Příspěvek ke genezi..., 1992, c. d. v pozn. 44, s. 9–10; PIEKALSKI, Jerzy. Transformace měst..., 1999, c. d. v pozn. 3, s. 35–36; PROCHÁZKA, Rudolf. Area ...sive parva, sive magna..., 2007, c. d. v pozn. 49, s. 31. Zde se setkáváme s pokusem o rozdělení městišť do čtyř kategorií, a to na základě jejich šířky. Jedná se o parcelu 1) úzkou – do 10 m, případně do 30 stop, 2) střední – 10–15 m, do 45 stop, 3) širokou – do 20 m, cca 60 stop, 4) velmi širokou – nad 20 m; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 50; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 170–172.

⁵⁴ Srov. PROCHÁZKA, Rudolf. Area ...sive parva, sive magna..., 2007, c. d. v pozn. 49, s. 32; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 177.

⁵⁵ PROCHÁZKA, Rudolf. Area ...sive parva, sive magna..., 2007, c. d. v pozn. 49, s. 32.

obchodem či hospodářstvím. Kromě situování hlavní obytné stavby se přímo na ploše městiště mohly nacházet další budovy umožňující provoz dílny, skladování zboží nebo chov běžných domácích zvířat (stavby chlévů, kotců, stájí). Také zde byla umisťována hygienická zařízení a obilnice. Zbylá část parcely mohla být vyhrazena pro zeleň.⁵⁶

Proces generování městské zástavby sám o sobě vybízí k formulování řady témat, přičemž každému z nich by mohla být věnována samostatná pozornost. Mnohotvárnou zástavbu našich měst lze posuzovat opět z mnoha hledisek. Při celkovém soudobém vnímání stavební produkce městských historických jader můžeme v zásadě přikročit k základní kategorizaci jednotlivých staveb na obytné, sakrální, veřejné, hospodářské (zemědělskopřůmyslové) a obranné (městské opevnění). V rámci uměleckohistorického hodnocení lze pak využít charakteristik odpovídajících uměleckých slohů v architektuře a přistupovat ke konkrétním stavbám jako ke gotickým, renesančním, barokním, klasicistním, historizujícím, secesním, funkcionalistickým a dalším. Ovšem již při tomto hodnocení nepochybně budeme narážet na podstatný problém spojený s faktem, že řada stavebních objektů, mnohdy v základech těch nejstarších, dodnes ve své materii i formě konzervuje záznamy z různých stavebních etap. Z tohoto důvodu je zapotřebí nahlížet na historickou budovu s dochovanými konstrukcemi, technologiemi i materiály, jež odrážejí její stavebněhistorický vývoj, jako na společného reprezentanta několika architektonických slohů (renesanční zdivo, barokní klenby, klasicistní fasáda a podobně).⁵⁷

Zdá se, že právě zástavba historických měst nejčastěji a nejvýrazněji měnila svůj vzhled v porovnání s dalšími prvky urbanistické struktury – s náměstím, uliční sítí a parcelací (tedy s celkovým půdorysným rozvrhem). Formu zástavby lze v podstatě označit za jeden z výsledků rozvoje města.⁵⁸ V současnosti se stále častěji ocitá ve středu zájmu nejen historického, uměnovědného, ale rovněž archeologického bádání *městský dům*. Ten pro svého

⁵⁶ Archeologické nálezy z intravilánů i extravilánů středověkých měst poskytují řadu cenných informací o výrobních činnostech někdejších měšťanů. Například vápenky byly archeologickými výzkumy zjištěny jak uvnitř areálů měst, tak rovněž vně hradeb. Jde-li přímo o plochy městišť, byly zde potvrzeny doklady zemědělské výroby, jež jsou zmiňovány také v písemných pramenech, a to v podobě reliktních hospodářských staveb – chlévů, kotců pro vepře či stájí. Srov. PIEKALSKI, Jerzy. *Transformace měst...*, 1999, c. d. v pozn. 3, s. 35–36; BEUTMANN, Jens. *Untersuchung zu Topographie...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 55–56; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 56–61; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 176–177.

⁵⁷ Existuje početná odborná literatura pojednávající o historických stavbách, konstrukcích, technologiích i jednotlivých materiálech. Jmenujme zde alespoň některé ze souborných prací domácích autorů, například PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek*. Vydavatelství ČVUT, Praha 1998, 329 s.; KOTLÍK, Petr a kol. *Stavební materiály historických objektů. Materiály, koroze, sanace*. Vydavatelství VŠCHT, Praha 1999, 112 s.; ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Argo, Praha 2003, 395 s.; ŠTORM, Břetislav. *Základní péče o stavební památky*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, 190 s.

⁵⁸ Přehledně HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu...*, 1997, c. d. v pozn. 32, s. 144–148, 181–186.

majitele – měšťana – znamenal zhodnocený stavební počín odehrávající se na předem vymezené ploše parcely. Dům mu zároveň poskytoval prostor potřebný pro jeho osobní zázemí.⁵⁹

O počátečním charakteru městských obydlí nám podává klíčové informace v podobě fyzicky dokumentovaných reliktnů, a to i v rámci doposud stojících historických budov, opět archeologie. Díky uskutečněným archeologickým výzkumům byl pro nejstarší etapu městské výstavby na území českých zemí prokázán většinový výskyt dřevěných, respektive dřevohliněných staveb. Ekonomicky nevýrazné lokality si udržovaly tento převažující ráz zástavby až do pozdního středověku či do novověku.⁶⁰ Doložené, většinou jednoprostorové zahlobené objekty (zemnice) byly často spojovány s obdobím provizorního bydlení ve městech. Nicméně dnes jsou převážně archeology interpretovány jako sklepy.⁶¹ Ukazuje se, že v městské zástavbě 13. století našly své uplatnění dva výrazné fenomény – vícedílný půdorys a podsklepení či zapuštění části domu.⁶²

Budování nejstarších zděných staveb ve městech na území Čech, Moravy a Slezska probíhalo dosti nerovnoměrně. Ve významných městských lokalitách (kupříkladu v Praze, Brně, Jihlavě či Znojmě) sice první zděná architektura vznikala poměrně záhy, již v průběhu 13. století, avšak ve většině našich měst byla zahájena výstavba zděných domů, a to i v rámci prestižních parcel, až v období pozdního středověku či nástupu novověku.⁶³ Nelze

⁵⁹ Srov. SOWINA, Ursula. Średniowieczny dom mieszczański. Niektóre problemy badawcze. *Dom w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 10.

⁶⁰ V případě stavebních objektů ze spalitelných materiálů se často hovoří o přínosu 13. století, jehož novými produkty se staly dva výrazné typy staveb, a to tak zvaná kolonizační zemnice a s ní související podsklepený dům. ŽEMLIČKA, Josef. Středověké město..., 1995, c. d. v pozn. 28, s. 25; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. Současný stav poznání..., 2001, c. d. v pozn. 31, s. 58–59; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 52.

⁶¹ Srov. BLÁHA, Josef. Olomouc – příspěvek ke kulturní historii pozdněstředověkých měst. *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*. Wrocław 1995, s. 32–33; PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 170–174, 203–210; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 53–55; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 170–172.

⁶² Podrobněji PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 55.

⁶³ Srov. MUK, Jan. Pozdně gotický městský dům v Čechách. *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*. Wrocław 1995, s. 41–50; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. Současný stav poznání..., 2001, c. d. v pozn. 31, s. 59; LASOTA, Czesław, ŁUŻYŃIECKA, Ewa. O murowanych domach mieszczan w późnośredniowiecznej Legnicy. *Civitas & Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*. Wrocław – Praha 2002, s. 151–158; BLÁHA, Radek, FROLÍK, Jan, SIGL, Jiří. Počátky zděné měšťanské architektury v Hradci Králové a v Chrudimi. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 178–187; HEJHAL, Petr, HOLUB, Petr, HRUBÝ, Petr, MERTA, David. Měšťanská zděná zástavba středověké Jihlavy. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 190–226; LÖBBECKE, Frank. Steinere Wohnbauten des 12. und 13. Jahrhunderts in Freiburg im Breisgau. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 6–17; MITCHELL, Paul. Early stone houses in Vienna. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 18–25; NOVOTNÁ, Dana. Možná podoba nejstaršího kamenného domu v Jihlavě. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004*

opomenout, že díky vlivu renesance začalo být město vnímáno jako svébytný architektonický a urbanistický komplex.⁶⁴ V případě některých menších sídelních celků přetrvávala dřevěná architektura přímo na centrálních městištích až do 19. či počátku 20. století. Vlastní vývoj zaznamenávala také prostorová organizace zástavby. Nejdříve u zděných staveb se počala výrazněji projevovat snaha umístit dům do čela parcely. Poměrně často, ovšem ne vždy, byla v přední části městiště situována i nejstarší podsklepená část. Převážně až existence zděných měšťanských domů vybízela k vytváření řadové zástavby jednotlivých domovních bloků kolem náměstí a postupně i podél přiléhajících ulic.⁶⁵ V bočních ulicích pak mohla o něco déle panovat nepřehledná situace, jež znesnadňovala respektování, spíše však hledání optimální hranice komunikace.

Ve městech byla rovněž budována první zděná podloubí, nicméně známé jsou i příklady podloubí dřevěných, která stejně tak tvořila součást řadové zástavby ohraničující náměstí.⁶⁶ Již výše padla zmínka o způsobu využití celkové plochy domovní parcely. Na základě poznatků z archeologických výzkumů městských jader (například Brna a Opavy) lze usuzovat, že stál-li obytný dům v přední části městiště, pak se sanitární zařízení (jímka) nacházelo za touto stavbou, tedy spíše v zadní části areálu. Avšak situování jímek v rámci městišť se nadále jeví jako nepravidelné, neboť se doposud nepodařilo přesně stanovit pro tento účel vyhraněný úsek parcely. Nedostatečně objasněnou záležitostí také zůstává umísťování zdrojů vody, respektive studní, na pozemcích jednotlivých městišť či jejich začleňování do suterénů obytných staveb. Důležité jsou rovněž nálezy studní, jež lze považovat za veřejné. První klasické kašny se pak přímo na náměstích objevovaly přece jen o něco později (nejdříve od druhé poloviny 15. století).⁶⁷

v Jihlavě. Brno 2006, s. 230–240; SCHÖN, Doris. Wiener Bürgerhausarchitektur des 13. und 14. Jahrhunderts. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 26–35; STANÍK, Ivan. Najstarší typ murovaného stredovekého meštianskeho domu so vstupnou šijou v Trnave na Hlavnej ulici č. 16. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 150–165; BEUTMANN, Jens. *Untersuchung zu Topographie...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 65–73; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 55–56.

⁶⁴ HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu...*, 1997, c. d. v pozn. 32, s. 147–148; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 144–145, 172–173.

⁶⁵ Srov. RADOVÁ, Milada, HAUSEROVÁ, Milena. *Lokační urbanismus...*, 1991, c. d. v pozn. 44, s. 129; PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. *Současný stav poznání...*, 2001, c. d. v pozn. 31, s. 59; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 61–62.

⁶⁶ Srov. HEJHAL, Petr, HOLUB, Petr, HRUBÝ, Petr, MERTA, David. *Měšťanská zděná zástavba...*, 2006, c. d. v pozn. 63, s. 211–214, 216–217, 221–222; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 62; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 174.

⁶⁷ Srov. PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. *Současný stav poznání...*, 2001, c. d. v pozn. 31, s. 60; SCHÖN, Doris. *Wiener Bürgerhausarchitektur...*, 2006, c. d. v pozn. 63, s. 29; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 62–64; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 177.

Nejenom problematika městské zástavby v sobě zahrnuje nesčetné množství stále řešených otázek. Přibývají další závěry historického bádání, archeologických výzkumů, stavebněhistorických průzkumů či přírodovědných analýz historických stavebních materiálů. Nová zjištění se opakovaně dotýkají například vývoje základních typů městského domu včetně otopného zařízení, změn hospodářského zázemí v prostoru městišť, vzhledu komunikací a veřejných prostranství, příčin výrazných transformací městských půdorysů a v neposlední řadě dokladů hmotné kultury a výroby ve městech vůbec.⁶⁸ Samostatnou kapitolu v rámci městské zástavby pak představují církevní stavby, které se zpravidla zařadily k nejstarším zděným objektům, významně se podílejícím na celkové tvářnosti měst.⁶⁹

K charakteristickým rysům zástavby většiny městských historických jader na teritoriu českých zemí patří zachovaná forma v minulosti konsolidované městské parcely. Jejím základním stavebním článkem nadále zůstává obytný (měšťanský či městský) dům umístěný v čele městiště, doplněný o prostor dvora, jemuž je určena zadní zbylá část parcely. Ve dvorním prostoru městiště můžeme i dnes registrovat hospodářské, respektive provozní zázemí obytného domu.

Již několikrát zde bylo poznamenáno, jak složité je postihnout a ozřejmit celkový proces vzniku a následného rozmachu měst. Jednotlivé fáze dlouhodobého městského vývoje různou měrou participovaly na formování vnějšího i vnitřního obrazu těchto sídel. Znamou skutečností zůstává, že nejúčinnějšími katalyzátory rozvoje měst disponovala éra 19. století, charakterizovaná vytvořením moderní společnosti, nastartováním prudké *industrializace* a převratnou vlnou urbanizace, která byla doprovázena stavebním boomem. Nástup manufakturní výroby, opětovný rozvoj obchodu, nárůst počtu i migrace obyvatelstva, to byly jevy, jež zanedlouho vyústily v expanzi průmyslu a zanechaly specifické stopy v životě tehdejší městské společnosti. Již centralizační tendence panovníků zejména ve druhé polovině 18. století (obzvláště reformní snahy Josefa II.) se ve městech českých zemí projevovaly

⁶⁸ Srov. HAUSEROVÁ, Milena. Středověký městský dům na široké parcele se středním vjezdem. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 35–51; MUK, Jan. Pozdně gotický..., 1995, c. d. v pozn. 63, s. 41–50; PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury II (2)*. Vydavatelství Karolinum, Praha 1997, s. 521–531; PIEKALSKI, Jerzy. Rola archeologii w badaniach początków średniowiecznego domu mieszczańskiego w Europie centralnej. *Dom w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 52–58; LÖBBECKE, Frank. Steinere Wohnbauten..., 2006, c. d. v pozn. 63, s. 6–17; BEUTMANN, Jens. *Untersuchung zu Topographie...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 55–57; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 56–61, 64–65; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 1, s. 170–183.

⁶⁹ PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. Současný stav poznání..., 2001, c. d. v pozn. 31, s. 60; PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 56.

zásahy do samosprávy, ekonomiky či pokusy o regulaci zástavby.⁷⁰ Nicméně až 19. století prostřednictvím svých výdobytků nezaměnitelným způsobem transformovalo dosavadní fungování i tvářnost městského organismu.

Dokud byla zohledňována existence hradeb, respektive definovaného městského obvodu, ponechával si sídelní útvar povahu uzavřeného celku, jenž se tímto vyděloval z okolní krajiny. Společenský život jeho obyvatel se nejčastěji odehrával v prostoru náměstí a dále pak v bezprostřední blízkosti kostelního areálu obklopeného hřbitovem, farou a zpravidla i budovou školy. Prostranství náměstí se nejednou stalo také místem sídla městské samosprávy – radnice. Různé okolnosti však mohly městskou obec přimět k rozhodnutí umístit radniční budovu i mimo náměstí. Ve většině takovýchto případů se radnice nacházela alespoň poblíž ústředního prostoru.

Již koncem 18. století město v podstatě ztratilo svou vojenskou funkci, čímž byl zásadně ovlivněn další vývoj jeho intravilánu. V téže době vstoupily v platnost i dvorské dekrety Josefa II. o hřbitovech (ze dne 23. srpna a 13. září 1784), jimiž se mimo jiné rušilo pohřbívání u kostelů ve městech. Otevření vnitřního městského areálu vedlo k zániku jeho izolovanosti a připravilo podmínky pro budoucí rozvoj a nové postavení předměstí.⁷¹ Převážně ve větších městech byly v 19. století výrazně zhodnocovány hradební okruhy zelení (městskými parky). Obvyklým jevem se rovněž stala parcelace pozemků a zřizování nových ulic (okružních tříd). Na uvolněných plochách někdejších hradebních periférií bývala zahájena výstavba prestižních veřejných a komerčních budov. Ty vznikaly rovněž podél rodících se významných městských spojnic směřujících například k nádražím ve znamení výstavby nádražních ulic a tříd.⁷²

Právě doprava se v období industrializace začala projevovat jako typický činitel městského rozvoje. Rostl počet cestujících i množství nákladů, což vedlo k zahuštění sítě silnic. Zvýšené nároky na přepravu byly dočasně uspokojeny také novým dopravním prostředkem – železnici. Přestože existence železnice (železniční stanice) představovala určitou záruku další hospodářské prosperity města, přímo do vnitřního vzhledu jeho

⁷⁰ VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva...*, 1975, c. d. v pozn. 10, s. 251–253; KOBYLKOVÁ, Luďa. *Proměna středověkého města...*, 1979, c. d. v pozn. 32, s. 66–68; EBEL, Martin. *Dějiny českého stavebního práva*. ABF – nakladatelství ARCH, Praha 2007, s. 31–32, 101–102.

⁷¹ *Stavební řády moravské a stavební řád slezský* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1940, s. 262; *Stavební řády brněnský a moravský* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1948, s. 274–275; HORSKÁ, Pavla. *Urbanizace v českých zemích...*, 1979, c. d. v pozn. 32, s. 715–716; KOBYLKOVÁ, Luďa. *Proměna středověkého města...*, 1979, c. d. v pozn. 32, s. 71–73, 78; HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996, s. 193–195; MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj...*, 2005, c. d. v pozn. 33, s. 49–50, 334–337.

⁷² KOLÁČEK, František. *Vliv novodobé industrializace...*, 1936, c. d. v pozn. 32, s. 58–61; MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj...*, 2005, c. d. v pozn. 38, s. 362.

historického jádra fakticky nezasáhla. Zřizování výpravních budov včetně jejich zázemí se podobně jako výstavba většiny továrních komplexů, dalšího znaku průmyslové revoluce, odsouvalo do prostoru za hranice původního městského areálu. Nejenže byly realizovány rozsáhlé přestavby historických předměstí, ale rovněž se plánovitě zakládaly zcela nové části rozpínajícího se města, které tak dostávalo podobu moderní městské aglomerace.⁷³

Ani organismus městského historického jádra však nakonec nebyl ušetřen vlivu industrializace a nové vlny urbanizace. Kromě již zmíněných výsledků společného procesu *modernizace* byly přímo v intravilánech historických měst rozšiřovány ulice na úkor starší zástavby, upravována městská prostranství včetně jejich osvětlení a nově stavěny či výrazně přestavovány veřejné budovy. Neustále stoupala poptávka po komfortnějším bydlení a nárůst podnikání stupňoval nároky na efektivnější využití i rozšiřování provozních prostor (obchodních místností, skladů či dílen). Města byla zároveň nucena operativně reagovat na rychle se zvyšující počet obyvatel, a to i v rovině technického vybavení a městských služeb. Jednalo se například o zabezpečení kvalitní pitné vody či o zajištění odstraňování splašků a tuhého komunálního odpadu. Rovněž v centrálních částech historických měst se objevil nový typ činžovního domu, a tak i staré měšťanské domy zpravidla podléhaly větším či menším stavebním adaptacím. Tyto aktivity pak pokračovaly i v následujícím 20. století.⁷⁴ V celkovém architektonickém pojetí převládl v českých, moravských a slezských městech jednoznačně historismus.

Je zřejmé, že průběh výše nastíněného vývoje nebyl pro všechny lokality identický. V případě některých menších měst se obecné industrializační a urbanizační tendence uplatňovaly v dosti omezeném rozsahu, rozvoj jejich historických jader stagnoval.⁷⁵ Dalo by se konstatovat, že právě během 19. století se původní středověké město, ochuzené již o své výlučné právní postavení, změnilo v městské historické jádro za předpokladu uchování určité míry urbanistických, architektonických a historických hodnot. Takto zachované soudobé

⁷³ Srov. KOLÁČEK, František. Vliv novodobé industrializace..., 1936, c. d. v pozn. 32, s. 58–61; HORSKÁ, Pavla. Urbanizace v českých zemích..., 1979, c. d. v pozn. 32, s. 707–708; KOBYLKOVÁ, Luďa. Proměna středověkého města..., 1979, c. d. v pozn. 32, s. 75; JAKUBEC, Ivan, JINDRA, Zdeněk a kol. *Dějiny hospodářství...*, 2007, c. d. v pozn. 32, s. 86–89.

⁷⁴ Srov. HORSKÁ, Pavla. Urbanizace v českých zemích..., 1979, c. d. v pozn. 32, s. 708–710, 717, 727–728; KOBYLKOVÁ, Luďa. Proměna středověkého města..., 1979, c. d. v pozn. 32, s. 92–97; MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj...*, 2005, c. d. v pozn. 33, s. 49–50, 334–337; JAKUBEC, Ivan, JINDRA, Zdeněk a kol. *Dějiny hospodářství...*, 2007, c. d. v pozn. 32, s. 86–89.

⁷⁵ V souvislosti s rozdíly městského vývoje během procesu modernizace byl učiněn pokus o provedení typologie měst v období průmyslové revoluce. Podařilo se rozlišit celkem tři městské modely. Podle nich byla města rozdělena na průmyslová (Ostrava), neprůmyslová (Brušperk) a města žijící z prosperity první skupiny měst průmyslových (Těšín, Přerov, Bohumín). Podrobněji MYŠKA, Milan. Město v proměnách..., 1970, c. d. v pozn. 32, s. 142–149; MYŠKA, Milan. K typologii měst..., 2001, c. d. v pozn. 32, s. 183–191.

historické jádro města lze považovat za památku – velmi cenný hmotný pramen,⁷⁶ jehož komplexní výpovědní hodnotu není možné absolutně postihnout v rámci jednoho vědního oboru.

⁷⁶ Historický, tedy také hmotný pramen v sobě zahrnuje tři základní druhy informací: a) o objektu, který tak či onak odráží, b) o subjektu, jenž je jeho tvůrcem, c) o sobě samotném, poněvadž je vždy rovněž součástí historického procesu a měl v něm určité místo a funkci. BARTOŠ, Josef. *Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech*. Univerzita Palackého, Olomouc 1999, s. 31, 86.

1. 2. Vytváření stavebních předpisů, změny v konstrukcích a použití materiálů ve městech na území Čech, Moravy a Slezska

Formování a vývojové změny celkové tvárnosti měst jsou neodmyslitelně spjaty rovněž s formulováním a užíváním stavebněprávních ustanovení. Tak jako se postupem času měnily nejen stavební nároky městského prostředí, související především se zajištěním bezpečného obydlí a organizovaného soužití ve městě, byla také upravována znění jednotlivých stavebních nařízení. Lze předpokládat, že nejstarší, chceme-li, stavební předpisy, se v raném období existence městského zřízení uplatňovaly prostřednictvím zvykového práva, zprvu předávaného ústně, o něco později uchovávaného písemně v podobě různých právních naučení a nálezů. Tyto písemné záznamy nejčastěji povstávaly z činnosti městských soudů a v některých případech – zpravidla se jednalo o výběr charakteristických norem – byly přebírány do právních knih příslušných měst. Písaři sestavující v podstatě sbírky městského práva nevycházeli pouze ze soudní praxe v konkrétních městech, nýbrž využívali také znalosti práva šířeného na území někdejšího českého státu prostřednictvím německých vlivů či práva římského.¹

Města ve svých počátcích tedy nedisponovala skutečnými stavebními řády. Jejich běžně zveřejňovaná znění jsou známa až z pozdějších dob. Ustanovení stavebněprávní povahy z období středověku se celistvěji dochovala v rukopisech městských práv. Mezi ty nejznámější bezesporu patří brněnská právní kniha písaře Jana z druhé poloviny 15. století, ze stejného období pocházející sbírka jihlavských nálezů, dále pak roudnický rukopis (překlad saského zrcadla z první poloviny 15. století) či rukopisy města Litoměřic, zahrnující též sbírku právních textů (*Práva saská*), pořízenou Jakubem Koženým z Krbova v letech

¹ Jedna z nejvýstižnějších definic městského práva je podána v díle Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská království českého*. Praha 1579, list II: „*Právo městské to vlastně slove, což v kterém městě, v obci aneb v jedné krajině lidé sobě něco za právo, dle zachování svornosti a pokoje, nařídí a ustanoví, jakby se jedni k druhým, buď při soudech, aneb dosahování svých spravedlivostí chovati měli. Těž při námlovách, trzích, smlouvách a jiných najednáních přátelských, při nápadijích z jedněch na druhé, jaký pořádek chovati a držeti se má.*“; Dále srov. PRASEK, Vincenc. *Organisace práv magdeburských na sev. Moravě a v rak. Slezsku*. Olomouc 1900, s. 1–2; PRASEK, Vincenc. *Český Sachsenspiegel. Časopis Moravského muzea zemského*, roč. XII, 1912, s. 124–126; *Kniha žilinská* (ed. CHALOUPECKÝ, Václav). Bratislava 1934, s. XXIII, XXXIV; MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha 1938, s. 44–52; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského stavebního práva v Čechách a na Moravě do počátku 19. století. *Právněhistorické studie* 2, Praha 1956, s. 177–178; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1997, s. 89–90; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (–1359)*. Matice moravská, Brno 2001, s. 5–7, 64–66; NOVOTNÁ, Dana. Regulace stavby měst v historii. *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. VIII, 2005, č. 2, s. 7; VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel* (ed. SCHOTT, Clausdieter). Manesse Verlag, Zürich 2006, s. 365, 371–373; EBEL, Martin. *Dějiny českého stavebního práva*. ABF – nakladatelství ARCH, Praha 2007, s. 9–10, 21–23; ČOUPKOVÁ, Magdalena. Nejstarší uherskohradištská městská kniha Liber negotiorum civitatis Hradisch. *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Město Hodonín – Masarykovo muzeum v Hodoníně – Repronis, Ostrava 2009, s. 11–21.

1469–1470.² Za zmínku nepochybně stojí rovněž jedna z nejstarších slovenských písemných památek, opět typický produkt městského prostředí, kniha žilinská. Byla sestavena jednak z německého rukopisu – kompilátu z větší části saských práv – z konce 70. let 14. století, a jednak ze zápisů města Žiliny, sebraných zhruba za léta 1380–1524 (1562). Během 15. století si žilinské městské poměry vynutily překlad starší, německy psané právní pomůcky do národního jazyka. Autorství tohoto překladu z roku 1473 je připisováno žilinským Slovákům spolupracujícím s Moravanem, jistým Václavem z Kroměříže.³

Výrazným rysem nastupujícího 16. století se staly neutuchající snahy o kodifikaci městského práva. Bylo to období skutečného rozkvětu měst, jež sehrávala nepostradatelnou roli zejména v ekonomickém i politickém životě země. Jednotný zákoník městského práva měl v první řadě přinést vysněnou právní jistotu měšťanům, která by svorněji napomáhala mimo jiné i podpoře jejich obchodních a podnikatelských zájmů. Prvním ucelenějším souborem městského práva, vytvořeným pro obecnou potřebu, se stalo dílo mistra Briekiho

² V textu jsou uvedeny jen některé příklady rukopisů městských práv, většinou ty, z nichž budou dále čerpána znění konkrétních stavebních nařízení. Srov. *Práva saská*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny; ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech města Litoměřic. *Časopis Muzea království českého*, roč. LIII, 1879, s. 143–153; DVOŘÁK, Maxmilián. Roudnický rukopis knih distinkčních práva Saského. *Časopis Muzea království českého*, roč. LIII, 1879, s. 138–143; ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech města Litoměřic. *Časopis Muzea království českého*, roč. LIV, 1880, s. 542–558; PRASEK, Vincenc. Nejstarší Sachsenspiegel český na Moravě. *Časopis Moravského muzea zemského*, roč. XI, 1911, č. 2, s. 211; PRASEK, Vincenc. Český Sachsenspiegel..., 1912, c. d. v pozn. 1, s. 125–157. Vincenc Prasek zde fakticky popisuje právní knihu města Jevíčka z 15. století – jevíčský kodex; *Kniha žilinská*..., 1934, c. d. v pozn. 1, s. XV–XVI; MENDEL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo*..., 1938, c. d. v pozn. 1, s. 28, 32, 65–122. V této práci Bedřicha Mendla nalezneme rovněž přepis klatovského rukopisu (Stručné poučení právní) pořázeného v 15. století; PETERKA, Otto, WEIZSÄCKER, Wilhelm. *Beiträge zur Rechtsgeschichte von Leitmeritz*. Prag 1944, s. 10–15, 41–42; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 177–178, 186–187; ČÁDA, František. Jevíčský kodex. *Studie o rukopisech 1964*, Praha 1964, s. 125–155; *Jihlavský městský stavební řád z roku 1270* (ed. HOFFMANN, František). Okresní archiv v Jihlavě, Jihlava 1967, nestránkováno; ČÁDA, František. Rukopisy na Moravě a ve Slezsku. *Studie o rukopisech 1971*, Praha 1971, s. 139–203; HOFFMANN, František. Soupis rukopisů městských práv v českých zemích. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 245–255; MALÝ, Karel. Postavení měst a městské právo ve východní Evropě. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 361–363; ŠTĚPÁN, Jaromír. Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 268–270; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo*..., 2001, c. d. v pozn. 1, s. 49–50, 64–66; EBEL, Martin. *Dějiny českého*..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 21–22.

³ Právní knihu žilinskou zpracoval formou edice Václav Chaloupecký roku 1934 a posléze se jí podrobně zabýval Rudolf Kuchar, jenž se pokusil opravit nedostatky staršího vydání, zejména po jazykové stránce. Opakovaně se na tomto příkladu potvrdila nutnost interdisciplinárního přístupu také k písemným pramenům. Je zřejmé, že rukopisy městských práv jsou zdrojem poznání nejen pro obor právní historie, ale rovněž pro jazykovědu, historii příslušného města či dějiny hmotné kultury. Srov. *Kniha žilinská*..., 1934, c. d. v pozn. 1, LXIV s, 239 s; *Žilinská právní kniha. Magdeburské právo* (ed. KUCHAR, Rudolf). Veda, Bratislava 1993, 133 s; *Žilinská právní kniha (zápisy právních úkonů žilinských měšťanů)* (ed. KUCHAR, Rudolf). Knižní centrum, Žilina 2001, 100 s; KUCHAR, Rudolf. Lexikálně-sémantické paralely v slovenčine a slovinčine (aj na jazykovom materiáli Žilinskej knihy). *Obdobja 20 – Metoda in zvrsti. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Univerza v Ljubljani, Ljubljana 2002, s. 597–603; MORAVČÍK, Jozef. *Žilinská kniha. Žilinský večerník*, roč. XIV, 2004, č. 3, s. 17–18.

z Licka *Práva městská*, dokončené roku 1534. Ačkoliv se nedočkal oficiálního uzákonění, bylo hromadněji využíváno městskými soudy jako soupis platného práva.⁴

Během druhé poloviny 16. století vznikla další, o něco propracovanější sbírka městských norem. Jednalo se o práci vynikajícího právníka, který stejně jako Brikcí z Licka zastával také funkci staroměstského kancléře, mistra Pavla Kristiána z Koldína. Jeho dílo vyšlo v roce 1579 tiskem pod názvem *Práva městská království českého*. Vydání Koldínových městských práv schválil přímo panovník, čemuž předcházelo usnesení zemského sněmu, a roku 1580 prohlásil apelační soud tento v podstatě zákoník za závazný pro výkon tehdejší soudní praxe. Český městský zákoník byl dále propagován formou tisků i rukopisů, dočkal se několika překladů a vedle jeho úplného znění se v oběhu nacházely i zkrácené verze. Avšak ne všechna města na území Čech, Moravy a Slezska považovala platnost nového Koldínova díla za automatickou. Například Litoměřice a Louny přijaly jeho závaznost až roku 1610 a v moravských městech byla účinnost Koldínova zákoníku plně rozšířena na samém sklonku 17. století.⁵

Přestože různá nařízení stavebního rázu byla běžnou součástí uváděných sbírek městských práv, je vhodné si uvědomit, že obsahově zpravidla spadala pod soukromé právo, respektive právo sousedské a služebnosti, a rovněž pod právo trestní a procesní, kupříkladu

⁴ Zdá se, že práce Brikcího z Licka (Kouřimského) vycházela z práv Starého Města pražského, která zase čerpala z práv města Brna. Srov. ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech..., 1880, c. d. v pozn. 2, s. 545; Z LICKA, Brikcí. *Práva městská* (dle textu z r. 1536 upravili Josef a Hermenegild JIREČEK). Praha 1880, s. XXV–XXVI, 11; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 178; ADAMOVÁ, Karolína. Stavební předpisy v Koldínově městském zákoníku. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 327; HOFFMANN, František. Soupis rukopisů..., 1982, c. d. v pozn. 2, s. 252; ŠTĚPÁN, Jaromír. Ke krystalizačnímu procesu..., 1982, c. d. v pozn. 2, s. 274; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého...*, 1997, c. d. v pozn. 1, s. 90–91; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 6–7; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 13, 23.

⁵ Srov. Z KOLDÍNA, Pavel Kristián. *Práva městská království českého a margkrabství moravského*. Praha 1702, nestránkováno; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 191–192; HLAVÁČEK, Ivan. Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína z Koldína a městská diplomatika. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 279–288; HOFFMANN, František. Soupis rukopisů..., 1982, c. d. v pozn. 2, s. 246, 252–254; HOFFMANN, František. O překladech a rozšíření Koldínových práv městských. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 257–265; KARPAT, Jozef. Niektoré závery z porovnania Koldínovho zákonníka českého mestského práva a zbierky uhorského mestského práva articuli juris tavernicalis. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 317–324; PEŠEK, Jiří, SVATOŠ, Michal. Mistr Koldín a právní kultura pražských měst. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 289–296; SCHELLE, Karel. Zákoník českého městského práva Pavla Kristiána z Koldína „Práva městská království českého“ z roku 1579 v československé historické literatuře. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 341–344; SCHELLE, Karel. Bibliografie k „Právům městským království českého“ od Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 347–349; ŠTĚPÁN, Jaromír. Ke krystalizačnímu procesu..., 1982, c. d. v pozn. 2, s. 270–272, 274–276; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého...*, 1997, c. d. v pozn. 1, s. 91–92; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 6–7; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 13, 23–24. Autor se v citované práci zmiňuje o ojedinělém pokusu z roku 1567 vypracovat stavební řád pro Prahu, jenž měl být připomínkován samotným císařem Maxmiliánem.

v případě zanedbávání ohně.⁶ Naposledy zmiňovaná Koldínova městská práva se fakticky udržela v platnosti i po celé 18. století, přičemž jejich ustanovení byla postupně rušena jednotlivými novými zákoníky. Nejdéle využívanou složkou Koldínova díla se stalo majetkové právo, které definitivně pozbylo účinnosti až vydáním Všeobecného občanského zákoníku, jenž byl schválen v červnu 1811 s platností od 1. ledna 1812.⁷

Často řešeným problémem ve městech, kromě pravidelných stavebních akcí týkajících se většinou novostaveb a přestaveb ve vztahu k sousedskému právu, bylo hledání optimálních opatření proti případnému vypuknutí požáru. Zdá se, že během 15.–16. století se v městských komunitách nahromadilo dostatečné množství apelů vůči ničivým účinkům ohně, což podnítilo sestavení prvních požárních řádů. Jedny z nejstarších písemností zabývajících se zpočátku především organizačními pokyny spojenými s ohlašováním a následnou likvidací požárů byly vypracovány pro město Pardubice roku 1539 a o něco později, v roce 1562, také pro litomyšlskou městskou obec. Ještě v 16. století vznikly vedle několikrát upravovaného požárního řádu pro Prahu další obdobné dokumenty například ve Slaném, Jihlavě a Olomouci. Jihlavský požární řád již ve svých ustanoveních kladl důraz i na prevenci proti ohni v podobě kontroly a údržby topenišť.⁸ Nároky na bezpečnější bydlení v návaznosti na protipožární opatření se neustále zvyšovaly. Opakované výzvy k odstraňování krátkých a dřevěných komínů či k budování požárních zdí v dostatečné délce i výšce vyvrcholily na přelomu 18. a 19. století v nařízeních zakazujících stále striktněji dřevěné stavby. Toto období se rovněž vyznačovalo postupným vydělováním stavebních předpisů z požárních řádů a jejich zahrnováním do nově formulovaných řádů stavebních.⁹

⁶ Srov. WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl druhý. Matice Česká, Praha 1892, s. 233–237; *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. LIX; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 182–184, 192–193; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého...*, 1997, c. d. v pozn. 1, s. 91; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 66–67, 202–209, 240–247, 314–315, 470–473; NOVOTNÁ, Dana. *Regulace stavby měst...*, 2005, c. d. v pozn. 1, s. 7.

⁷ Srov. POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 191, 193; VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Orbis, Praha 1975, s. 279; KARPAT, Jozef. *Niektoré závery...*, 1982, c. d. v pozn. 5, s. 321; URFUS, Valentin. *Koldínův zákoník a příprava osnovy rakouského tereziánského kodexu. Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 332; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého...*, 1997, c. d. v pozn. 1, s. 91.

⁸ Srov. WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1892, c. d. v pozn. 6, s. 244–248; NOVOTNÁ, Dana. *O ohni ve středověkém právu. Svorník 1/2003. Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť*. Praha 2003, s. 203–204; DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). Díl 2: Vesnice a město*. Argo, Praha 2006, s. 114–115; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 25.

⁹ *Codex Ferdinandeo – Leopoldino – Josephino – Carolinus: Pro Haereditario Regno Bohemiae, Ac incorporatis aliis Provinciis, utpoté, Marchionatu Moraviae, Et Ducatu Silesiae* (ed. WEINGARTEN, Johann Jacob). Prag 1720, s. 201, 204–205, 540, 567; *Archiv český. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850* (ed. KALOUSEK, Josef), díl XXV, Praha 1910, s. 106–107, 519–522, 636; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 192–193; WURMOVÁ, Milada. *K dějinám požární ochrany v letech 1702–1951*. Brno 1962, s. I–II, 1–8, 13; EBEL, Martin. *Dřevěné komíny v písemných pramenech druhé*

První průkopnické kroky k vytváření sbírek čistě stavební povahy byly učiněny již za éry tereziánských a josefínských reforem, tedy převážně v druhé polovině 18. století. Vybrané stavební předpisy, které doposud nikde nebyly koncipovány jako speciální část textu, se podařilo nezvykle zahrnout do přílohy lesního řádu z roku 1754. Přestože se po obsahové stránce nejednalo o zcela vyvážený dokument, právě zde se vůbec poprvé objevila některá důležitá nařízení, standardně uplatňovaná ve stavební praxi s evidentním zpožděním. Jednou z takovýchto novátorských zásad bylo i vyhotovení plánu či přinejmenším finančního rozpočtu od mistra stavebních řemesel v případě zamýšlené stavby.¹⁰ Podstatné ovlivnění budoucího vývoje přišlo s nástupem Josefa II., jehož panování přineslo vydání nesčetného množství dvorských dekretů a guberniálních nařízení vztahujících se rovněž na civilní budovy. Díky moderním ambicím osvícenského vladaře spatřil na konci roku 1782 světlo světa stavební řád pro nově zakládaná města Terezín a Josefov. V něm bylo například zakotveno ustanovení regulující celkový vzhled novostaveb včetně fasád za dozoru pevnostního ředitelství. V době vlády Josefa II. mělo rozhodující význam také vydání dvou patentů – požárních řádů pro města a městečka a pro venkov – ze dne 25. července 1785.¹¹

Další nově vznikající stavební řády lze chápat jako charakteristické doklady progresivního 19. století. Mezi nejranější elaboráty se jednoznačně zařadily pražský (1815), pozoruhodný českolipský (1820) či brněnský stavební řád (1828).¹² Nemalé úsilí vložené do příprav všeobecně platného dokumentu bylo částečně korunováno úspěchem v roce 1833, kdy se dočkal schválení tolik očekávaný stavební řád s působností pro Čechy vyjma Prahy. Tematicky bylo dílo rozděleno do dvou pasáží. První pasáž s mnohem vyššími požadavky měla být závaznou pro města, platnost druhé byla omezena výhradně na venkov. Text českého stavebního řádu prošel relativně záhy, roku 1845, celkovou aktualizací.¹³ Pro Moravu a Slezsko byl sestaven stavební řád roku 1835, a stejně tak se i jeho znění dělilo do dvou oddílů – I. pro moravská a slezská města a II. pro městyse a vesnice na Moravě a ve Slezsku.¹⁴

poloviny 18. a první poloviny 19. století. *Sborník 1/2003. Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť*. Praha 2003, s. 255–258; NOVOTNÁ, Dana. O ohni..., 2003, c. d. v pozn. 8, s. 205–209; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 18–19, 26–64.

¹⁰ Podrobněji EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 31–32, 154.

¹¹ *Archiv český...*, 1910, c. d. v pozn. 9, s. 106–107; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 192; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 34–36.

¹² Podrobněji EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 40–43, 62–64.

¹³ Srov. NOVOTNÁ, Dana. O ohni..., 2003, c. d. v pozn. 8, s. 205–209; Nejnověji a velmi důkladně se zabývá zmiňovanými stavebními řády včetně vzájemné komparace znění jejich jednotlivých předpisů EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 44–57.

¹⁴ Srov. SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 63–64, 242.

Během druhé poloviny 19. století nadále vycházely obměňované stavební řády již ve formě zákonů. Při formulování těchto zákonů byla příznačná opakující se hlavní snaha o rámcovou unifikaci, jež přetrvala dodnes.¹⁵ Je evidentní, že od počátku existence požárních a stavebních předpisů byl odstartován všeobecný trend postupného nárůstu reglementace nejdříve ze strany města a posléze státu. Nebývalý rozvoj státní reglementace, zasahující nejen oblast stavebnictví, byl zaznamenán především v období poslední čtvrtiny 18. století a nepolevoval ani ve století 19.

1. 2. 1 Nejstarší znění stavebních předpisů a ustanovení souvisejících se stavbami ve městech

Vrátíme-li se k počátkům budování měst na území Čech, Moravy a Slezska, do období začínajícího 13. stoletím, zákonitě se v dochovaných pramenech budeme setkávat s právními zvyklostmi šířenými k nám z oblastí sousedního Německa. Nyní je namístě pouze ve stručnosti si připomenout dva základní vzory městských práv, které byly v hotových formách přijímány dozrávajícím městským prostředím někdejšího českého státu. Jednalo se o právo magdeburské, nejčastěji uplatňované v severních částech země a o právo jihoněmecké, hojněji rozšířené na jihu Moravy a Čech.¹⁶ Přestože avizovaným předmětem zájmu jsou zde znění stavebněprávních nařízení spadajících do okruhu působnosti městských norem, nelze opomenout skutečnost, že některá z nich vycházela ze zvykového práva, jehož písemná podoba se stala součástí práva zemského. Navíc při koncipování jednotlivých výnosů byla pravidelně zohledňována prostá zásada, že vše osvědčené je správné.

Za jednu z nejznámějších knih zemského a lenního práva lze nepochybně považovat *Saské zrcadlo – Sachsenspiegel* – sepsané mezi lety 1220–1235 Eikem von Repgowem, znalcem kanonického a římského práva a leníkem magdeburského arcibiskupa. Obsah této právní příručky našel široké uplatnění v západní, střední i východní Evropě. K uváděnému

¹⁵ *Stavební řády moravské a stavební řád slezský* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1940, 851 s; *Stavební řád pro Čechy* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1941, 766 s; *Stavební řády brněnský a moravský* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1948, 1102 s; NOVOTNÁ, Dana. O ohni..., 2003, c. d. v pozn. 8, s. 209–210; NOVOTNÁ, Dana. Regulace stavby měst..., 2005, c. d. v pozn. 1, s. 9–11; *Zákon č. 183 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ze dne 14. března 2006*; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 65–72, 242.

¹⁶ KEJŘ, Jiří. Městské zřízení v českém státě ve 13. století. *Československý časopis historický*, roč. XXVII, 1979, č. 2, s. 244–251; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Karolinum, Praha 1998, s. 150–158; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum*. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 217–236, 391–394, 430–431; HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, s. 393–404.

spisu přibýly ještě z prostoru kolem Magdeburku další dodatky, takže kompletní dílo bylo uzavřeno až kolem roku 1270. Nicméně vývoj samotného právního textu pokračoval i v 15. století. Ještě ve století 13., patrně okolo roku 1275, byl sestaven obdobný dokument známý od 17. století pod názvem *Švábské zrcadlo*. Příslušná právní kniha, jejíž předlohou se stalo i zmiňované Saské zrcadlo, byla přizpůsobena jak po stránce jazykové, tak rovněž obsahové jihoněmeckým právním poměrům, které byly obecně pokládány za liberálnější.¹⁷

Pokud bychom se zaměřili na pasáže Saského zrcadla věnované zemskému právu (*Landrecht*), zaručeně by neušla naší pozornosti ustanovení víceméně stavební povahy, která byla buď doslovně, nebo v různých modifikacích, recipována do textů městských práv, dochovaných také na našem území.¹⁸ Představme si nyní několik dohledaných příkladů saských právních norem, jejichž znění jsou jistě povědomá a dílem mohou posloužit jako konfrontační údaje pro interpretaci archeologických nálezů hmotných pramenů (fragmentů plotů, pecí a podobně).

Jedno z nařízení Saského zrcadla se souběžně zabývalo zavěšením okapového žlabu u střechy a oplocením dvora. Nejenže nikdo neměl nechat viset svůj okap do dvora jiného, ale taktéž zde nesmělo být orientováno žádné okno. Každý byl rovněž povinen řádně oplotit svou část dvora. Byla-li z důvodu nerespektování tohoto ustanovení způsobena nějaká škoda, musel ji viník odčinit. Avšak pokud svou nedbalostí sám utrpěl škodu, zůstal bez pokuty.¹⁹

Další pravidlo bylo zaměřeno na vymezení hraničního stromu a hraničních kamenů. Zároveň se opět dotýkalo způsobu oplocování. Rozhodl-li se někdo osadit hraniční stromy

¹⁷ Srov. RAUSCHER, Rudolf. *O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378. Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. LVII–LXIV; MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo...*, 1938, c. d. v pozn. 1, s. 28, 32, 44–52; MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého...*, 1997, c. d. v pozn. 1, s. 82–84; EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen...*, 2004, c. d. v pozn. 16, s. 460–489; VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 365, 371–378.

¹⁸ VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 139–140, 146–147, 213.

¹⁹ VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 139: „*Wie die Dachtraufe hängen soll. Wer seinen Hofteil nicht umzäunt. 1. Niemand soll seine Dachtraufe in den Hof eines anderen hängen lassen. Ebenso soll man auch kein Fenster zum Hof eines anderen haben. 2. Ein jeder soll auch seinen Hofteil umzäunen. Tut er dies nicht und es ergibt sich hieraus ein Schaden, dann soll er dafür Genugtuung leisten. Erleidet er selbst hierdurch Schaden, dann bleibt er ohne Buße.*“; Citovaná ustanovení lze dále srovnat *Práva saská*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 193r – Ca[pitulu]m 132 O kapani se/zlabu a vychodu, fol. 330r, 331v: „*...Tu nema zadny do/druheho dworu ani swietlowych dier, ani okennych dier, any wodnych dier dielaty. Nechtiel-li/by geden przesto nechaty to[h]o, magy gey s/prawem k/tomu przyprawity. A/to gest zemske prawo y wykpidlske prawo.*“ Pro přepis vybraných nařízení Práv saských zde byla zvolena metoda transliterace namísto transkripce. Vzorem pro takovýto postup se stala citovaná práce Rudolfa Kuchara, zabývající se přepisem textu právní knihy města Žiliny z 15. století; *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 41–42; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 59; Z LICKA, Brikcí. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 132 (Kap. XIX, art. VIII), s. 238–239 (Kap. XXXIX, art. I), s. 285 (Kap. LXI, art. I); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLV (K XVII), list CLXI (K XLII, XLIII); WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl první. Matice Česká, Praha 1890, s. 403–404; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 181–182; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 204, 245–246.

nebo mezníky, byl nucen v této záležitosti kontaktovat majitele sousedního pozemku, tedy toho, komu patřila země na druhé straně. V případě budování plotu měl stavebník povinnost obrátit větvě (suky) do svého dvora.²⁰

Velmi důležité nařízení bylo věnováno v podstatě hygienickým a protipožárním opatřením. Určovalo, že pec, záchod a prasečí chlév mají být vzdáleny tři stopy od plotu. Každý musel dávat pozor na svou pec a ohnivou (požární) zeď, aby mu nevznikla škoda tím, že jiskry vletí do sousedova dvora. Záchod, který stál naproti dvora jiného, měl být ohrazen až dolů k zemi.²¹

Neméně klíčovým se stalo ustanovení, jež definovalo základní kritérium pro podobu tehdejších cest a do jisté míry suplovalo i dopravní předpisy. Královská cesta měla být tak široká, aby se jeden vůz mohl vyhnout druhému. Prázdný vůz se měl vyhnout naloženému, málo naložený pak těžce naloženému. Jezdec se musel vyhnout jedoucímu vozu a chodec jezdcí. Avšak pokud se nacházeli na úzké cestě či na mostě, nebo byli pronásledováni, měl povoz zastavit, aby mohli projít. Jedoucí vůz, ať prázdný či naložený, který vjel na most první, jej měl také první překonat.²²

²⁰ VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 140: „*Wer Grenzbaum und Grenzsteine setzen will. Wie man einzäunen soll. Wer Grenzbäume oder Marksteine aufstellt, der soll denjenigen dabei haben, dem das Land auf der anderen Seite gehört. Wer einen Zaun zieht, der soll die Äste zu seinem Hof wenden.*“; Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 193r–v – Ca[pitolu]m 133 O mezech a stromowí mezniem a kameni mezniem a plotu; *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 41; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 58–59; Z LICKA, Brikci. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 128 (Kap. XIX, art. I); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLVIII (K XXXIII); POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 179, 183; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 204.

²¹ VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 140: „*Wie weit Backofen, Abort und Schweinekoben vom Zaun entfernt sein sollen. Wie man sie einhegen soll. 1. Backofen, Abort und Schweinekoben sollen drei Fuß von dem Zaun entfernt sein. 2. Jeder soll ferner auf seinen Backofen und seine Feuermauer achten, damit ihm nicht Schaden dadurch erwächst, daß die Funken in den Hof eines anderen fliegen. 3. Den Abort, der gegen den Hof eines anderen steht, soll man bis auf die Erde herab einhegen.*“; Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 192v – Ca[pitolu]m 130 O/pecy a komi[n]ju a o/miestech ohniwych, fol. 330r–v: „*Geden kazdy clowiek ma/swoy swynsky krmnyk, trzy noh sta_wiety, od/meze a/tu on ma wssechny teczyny, a/necystoty na/sobie sam drzety, Aby ta teczyna aneb hnis a/talow przez hrazy, aneb zezpod tala a plynula. ...Geden kazdy clowiek, ma swoy tayny pokoy, proti swemu // Sausedu stawiety trzy nohy od/meze. A ma to obmetaty a wtwr_dity, wcele az do/zemie. A ma podle vlíce a podle swych saused hrazy, vdielaty, aby ni/zadne przeteczenie nemohlo gyty proty vlícy, ani przez/mezy gehu sameho, a/geho sausedow. ...*“; Záchod měl být tedy omítnut a ohrazen až dolů k zemi; *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 41; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 59; Z LICKA, Brikci. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 128–130 (Kap. XIX, art. I, III–IV); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLX (K XXXVIII); POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 179, 183, 191–192; NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník 8*, Academia, Praha 1976, s. 86; BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1978, s. 147, 160; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 204–205, 208; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 22.

²² VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 146–147: „*...Wie breit des Königs Straßen sein sollen. ...3. Die Straße des Königs soll so breit sein, daß ein Wagen dem anderen Platz machen kann. Der leere Wagen soll dem beladenen, der wenig beladene dem schwer beladenen ausweichen. Der*

V Saském zrcadle nechyběl ani paragraf dotýkající se přímo stavební činnosti. Bez povolení příslušného držitele soudní moci se smělo kopat tak hluboko, aby zemina z výkopu, navršená člověkem pomocí rýče, nevytvořila výstupek (zřejmě násyp v podobě překážky). Bez odpovídajícího povolení se mohlo rovněž stavět, a to z kamene či ze dřeva, do výše třech poschodí nad sebou, jednoho pod zemí a dalších dvou nad ním. Sklepní prostor však musel být zpřístupněn dveřmi situovanými nad terénem do výše kolen (očividně se jednalo o zřízení sklepní šíje). Ani rozhodnutí provést ohrazení dvora nepodléhalo žádnému svolení. Dvůr se směl ohradit ploty, laťkami (plotovkami) nebo zdmi tak vysoko, jak byl schopen dosáhnout člověk sedící na koni. Nicméně zakazovalo se zde budování cimbuří a poprsních hradeb (zábradlí).²³

Bylo by poněkud nedůsledné zanechat bez povšimnutí některé odlišnosti i zajímavosti ve zněních vybraných stavebních předpisů obsažených také v citovaných textech městských práv. Zatímco záznamy věnované řádnému oplocení vymezeného pozemku – dvora – byly téměř vždy formulovány identicky, nařízení určující již přesnější vzdálenost především záchodu či žumpy, pece a chlévu od plotu se v jednotlivých verzích střídavě lišila, třebaže rozdíly nebyly výrazné. *Záchod* neboli taky *prevét*, *tajný pokoj* či *důl*, *sráč*, *sekrét*, *latryna* měl být umístěn tři stopy, někdy půl čtvrté stopy (nohy), případně půl druhého lokte od hranice sousedova pozemku, dané oplocením. Obdobně se postupovalo při situování *pece*,

*Berittene soll einem Fuhrwagen und der Fußgänger einem Berittenen weichen. Befinden sie sich allerdings auf einem schmalen Weg oder auf einer Brücke oder verfolgt man einen Berittenen oder einen Fußgänger, dann soll das Fuhrwerk anhalten, damit diese vorbeikommen können. Der Fuhrwagen, der zuerst auf die Brücke rollt, der soll sie auch zuerst überqueren – er sei leer oder beladen. ...“; Srov. Práva saszká, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 194v – Ca[pitolu]m 137 – O cestie a stezce; *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 36; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 49–50; Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLXIII (L II); POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 183; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 166.*

²³ VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 213: „...Wie man ohne des Richters besondere Erlaubnis bauen darf. ...3. Ohne seine Erlaubnis darf man so tief graben, wie ein Mann mit seinem Spaten die Erde aufschütten kann, ohne daß er einen Absatz macht. Man darf auch wohl ohne seine Erlaubnis mit Holz oder mit Stein drei Stockwerk hoch übereinander bauen, eins unter der Erde und die anderen beiden darüber, sofern man im unteren Geschoß eine Türe hat, kniehoch über der Erde. Man darf wohl auch einen Hof mit Zäunen oder Staketen oder Mauern befestigen, so hoch, wie ein Mann, der auf einem Pferde sitzt, reichen kann; aber Zinnen und Brustwehr sollen nicht daran sein. ...“; s. 395, 400; Srov. *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 48–49, 58; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 71, 85; Z LICKA, Brikcí. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 62 (Kap. V, art. I), s. 130–131 (Kap. XIX, art. V); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLIV (K XIII); POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 180, 184; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 204; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 21–22, 24; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 178–179.

kamen, jinak též *vohniště* a stejné pravidlo platilo i pro budování *chlévů*, *marštalí* či *krmníků*.²⁴

Diference i bližší specifikace nacházíme rovněž u paragrafů dotýkajících se cest, silnic a stezek. Vedle nejčastěji uváděné zásady, podle níž byla šířka cest a ulic definována tak, aby se mohl jeden vůz vyhnout druhému, se z právních příruček dovídáme i další podrobnosti. Zjišťujeme například, že všechny cesty v polích, u vod a ve městech nesly většinou přízvisko královské. V městských právech lze také registrovat rozlišení silnic a stezek co do stanovení jejich parametrů. Zatímco každá silnice měla být široká sedm stop, u stezky postačovaly pouhé tři stopy.²⁵ V Koldínově díle byla pak širší cesty určena mírou osmi stop a v místě vyhrazeném pro otáčení měla dosahovat až šestnácti stop.²⁶

Zastavíme-li se na okamžik u nařízení ohledně samotné výstavby, shledáme i zde řadu zajímavých informací vztahujících se obzvláště k profánním stavbám, což je pochopitelné. Výše citované ustanovení Saského zrcadla, limitující v podstatě svobodu stavění z hlediska schvalování stavebních prací i celkové výše budov, se přece jen odlišovalo od předpisů obdobného charakteru, obsažených přímo v městských právech. Jestliže nařízení, jež se stalo součástí saského zemského práva, umožňovalo výstavbu podsklepených jednopatrových domů bez zvláštního povolení, pak ustanovení v textech městských práv zpravidla vyžadovala schválení každé soukromé stavby k obývání, avšak bez odpovídající regulace základních rozměrů. V právních sbírkách měst se tak nejčastěji setkáváme s poměrně ustálenou normou, jejíž znění dovolovalo stavebníkovi realizovat na své parcele jakoukoliv stavbu, která nebyla omezena ani výškou ani hloubkou. Tato aktivita však nesměla ohrožovat sousední budovy. Předkládaný fakt lze patrně vysvětlit tím, že ve městech bylo možné, a zároveň i nezbytné, mnohem operativněji zajišťovat usměrňování stavebního ruchu jak ze strany kompetentních představitelů městské obce (purkmistra, rychtáře, konšelů a podobně), tak nepochybně

²⁴ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 192v – Ca[pitolu]m 130 O/pecy a komi[n]u a o/miestech ohniwych, fol. 330r–v; Z LICKA, Brikci. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 128 (Kap. XIX, art. I), s. 129–130 (Kap. XIX, art. III–IV); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLX (K XXXVIII–XXXIX) – zde rovněž uveden přehled délkových měř, srovnej například: „*Passus, kročej /půl druhého lokte/ aneb pět noh z dýli v sobě drží.*“; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 407–410; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 179–180, 183, 187, 191–192; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 204–205; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 22–24; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 177.

²⁵ Srov. VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 146–147; *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 194v – Ca[pitolu]m 137 – O cestie a stezce; *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 36; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 49–50; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 498–501; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 183; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 246; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 22; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 168–169.

²⁶ Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLXIII (L II).

prostřednictvím vzájemné kontroly jednotlivých měšťanů, kupříkladu v rámci dodržování sousedského práva.²⁷

Každý měšťan, chtěl-li zůstat členem městské komunity, musel respektovat své sousedy, stejně jako oni jeho. Svým stavením nesměl nikoho z usedlých obtěžovat – *hyndrovati*.²⁸ Obvykle bylo v městských právech zakotveno pravidlo ukládající majiteli pozemku, aby jeho stavba svou rozlohou, zejména jednalo-li se o sklepy – prostor v zemi, nepřesahovala vytyčené hranice oné parcely, neboli také *gruntu*, *sedliště* či *dvořiště* a zároveň staticky nenarušovala základy – *krumfešt*, *podval* – přiléhající budovy, případně budov. Zdá se, že právě nařízení ohledně nezákonného rozšiřování suterénu bylo nezdůdky porušováno.²⁹ Koneckonců ani předimenzovaná výška stavby či nevyhovující zhotovení střechy ve vztahu k vedlejším domům se neměly stát příčinou sousedských sporů. Důvodem jejich podněcování bývalo nejenom zabránění dostatečného přísunu denního světla do sousedních obydlí, ale rovněž závadné umístění nebo zanedbání údržby okapu – žlabu, který mohl špatným odváděním dešťové vody poškozovat cizí jmění.³⁰

Nejčastěji připomínaným způsobem řešení eventuálních konfliktů byl návrat k předešlému, tedy dobrému a osvědčenému stavu. Pokud se označený delikvent bránil

²⁷ Různým aspektům při povolování staveb by mohla být věnována samostatná kapitola, stejně jako záležitostem, jež se dotýkaly budování a správy jednotlivých veřejných staveb ve městech. Bylo by to však nad rámec této práce. Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 329v; *Knihy žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 48–49; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 71; Z LICKA, Brikci. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 130–131 (Kap. XIX, art. V), s. 287 (Kap. LXI, art. I); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLIV–CLVI (K XIII–XX), list CLVIII (K XXXII); POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 178, 180–181, 184–188, 191; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 201–204; NOVOTNÁ, Dana. *Regulace stavby měst...*, 2005, c. d. v pozn. 1, s. 9; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 21–24, 149–150; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 178–179.

²⁸ *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 330v; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský*. Díl první. Česká grafická společnost „Unie“, Praha 1903, s. 416.

²⁹ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 330v, 331r; Z LICKA, Brikci. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 130–131 (Kap. XIX, art. V); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLVII (K XXVII); WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 380–381; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1903, c. d. v pozn. 28, s. 367; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 180, 190; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský*. Díl II [K–N], Academia, Praha 1970, s. 161; BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník...*, 1978, c. d. v pozn. 21, s. 35, 280; NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník 17*. Academia, Praha 1987, s. 427; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 203; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 159–160; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 174.

³⁰ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 330r–331r; Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLV (K XVI), list CLVII (K XXVI); POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 181–183; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 206; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 24; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 177.

vykonání nápravy, nechtěl ji *folkovati*, rušil tímto svým jednáním mír – klid ve městě.³¹ Jiná ustanovení v podstatě poskytovala návod zainteresovaným, jak dospět k narovnání například při sdílení společné stěny či zdi, jež rozdělovala přiléhající dvory, a stejně tak v případě dvou samostatných zdí, z nichž jedna byla vyšší než druhá.³²

V městských právech nebyly opomenuty ani výnosy určující výchozí postup nejen při údržbě vlastních staveb, ale také jejich okolí v návaznosti na tolik důležité zachovávání základních hygienických principů. Každý soused měl svůj dům i grunt opravovat a budovat – *vzdělávati* – tak, aby svému sousedu a jeho gruntu nezpůsobil škodu. Předmětem stížnosti se mohla stát kupříkladu stavba hrozící zřícením, u níž byla následně požadována včasná náprava. Časté apely rovněž směřovaly k patřičnému zaopatřování žlabů, stěn, zdí a studní. Argumentovalo se mimo jiné tím, že udržované konstrukce mohou dobře sloužit i v budoucnosti. Zejména v souvislosti s nepolevujícími obavami z vypuknutí požáru ve městech se opakovaný důraz kladl též na opravy chatrných, dřevných a nebezpečných komínů.³³

Záměrem již několikrát zmiňované instrukce, definující při umisťování záchodu či žumpy a rovněž chlévů jejich vzdálenost od sousedova plotu, se vedle zajištění bezkonfliktních vztahů mezi usedlými stalo i nutné osvojení hlavních hygienických zásad v rámci městské komunity. Zřejmě řada měst řešila akutní problém s udržováním přiměřené čistoty jednak na frekventovaných veřejných prostranstvích, a jednak také ve dvorech jednotlivých měšťanů. V záznamech právních knih se nezřídka objevovala nařízení zakazující

³¹ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 331r; Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLVI (K XXI–XXII); GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1903, c. d. v pozn. 28, s. 385; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 182.

³² Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 331v; Z LICKA, Briek. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 130–131 (Kap. XIX, art. V), s. 286 (Kap. LXI, art. I); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLV (K XVIII), list CLVIII–CLIX (K XXX, K XXXV); WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 411–412; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 181, 183, 188–189; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 204; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 24.

³³ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 331r; Z LICKA, Briek. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 62 (Kap. V, art. I), s. 131 (Kap. XIX, art. VII); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLV (K XIII), CLVIII (K XXX), CLXIII (L III); WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1892, c. d. v pozn. 6, s. 239–240; *Archiv český. Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1628* (ed. KALOUSEK, Josef), díl XXIII, Praha 1906, s. 103, 106. Do textu zřízení města Velikého Meziříčí, vydaného někdy mezi lety 1624–1636, byl mimo jiné zahrnut i artikl věnovaný postihu za nedbalost při spravování domu. Opakovaná ledabylost byla trestána vězením; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 181–182, 188–189; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 204–205; SOWINA, Ursula. *Średniowieczny dom mieszczański. Niektóre problemy badawcze. Dom w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 10–11; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 24–25, 204.

vlévání nečistot – *hnisových vod, talovů* – do žlabů i jejich odvádění na pozemky sousedů, pokud ovšem mezi nimi nebyla v této záležitosti sjednána dohoda. Každý měl tedy povinnost zadržet a zaopatřit svůj odpad v prostoru vlastního dvora tak, aby nepřivodil žádnou újmu sousedům a také, aby jeho splašky nepronikaly na ulici. V některých dokumentech tato ustanovení bývala rozšířena o další neméně podstatné detaily týkající se například vyprazdňování záchodových jam. Výkaly z nich měly být převáženy či přenášeny v pevných sudech, aby nebyly troušeny v ulicích. Tato činnost se měla provádět i v zimních měsících, a to výhradně během noci. Kdo vynášel *tajemství* ve dne, byl nucen zaplatit pokutu. Města se patrně jen těžce vyrovnávala vesměs s negativními zkušenostmi s pravidelným vyvážením jímek i s obecným dodržováním hygienických předpisů.³⁴

Již od 15. století nalézáme v textech městských práv rovněž nařízení ohledně budování nových kamenných či dřevěných domů, jež byly situovány k ulici. Lze předpokládat, že ve městech byla s narůstající stavební činností vyvíjena nemalá snaha o respektování uliční čáry v důsledku zastavování předních částí městišť, což vedlo k vytváření souvislé řadové zástavby domovních bloků a zároveň k jednoznačnému oddělení soukromých pozemků od veřejných ploch. Stále větší úsilí bylo vynakládáno k dosažení architektonicky uspokojivého vzhledu města, které pak vrcholilo v renesanci.³⁵ Chtěl-li si někdo zbudovat nový dům na místě staršího stavení, jež bylo zcela zbořeno, nebo jej postihl požár, měl se držet rozměrů předešlé budovy, přesněji její výšky – *výsosti* – a šířky. Výjimka mohla být udělena pouze se svolením přísežných, kteří uznali, že nový dům vybočující ze stanovených zásad vznikl ve prospěch

³⁴ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 330r–v: „...*Wssakz gest to cystiegye we/mnoho miestech, ze/tagemstwie wezdy vgmu, a wezmu a wkopagy, kdzto plno/bude ze to magi vpraz_nity. To magy pod/vrcenu a/prawu miestcku pokutu, vcynity, a s/pewnými sudy woziti, aneb nossity aby w vliciech nic ne_vtrusyly, od/niehoz by mrzkost, mohly miety. A to magi take w/zymnych cassiech vcynity, w/nocy. Ktoz to cyni wo/dne pro_skutcy swu vsazenu pokutu. Take gsu we/mnoho miestech wodni prochodowe, skrze polozenie, tu nemagy zadne tagem_nosty nad/tiem stawiety, ani dielaty, lec gesty to, ze ty domowe zadnymi stranamy w/hromadu/by se obratili. Ale kdez wody naprzed na vliciech gdu, tu nemoz to byty. A to gest zemske pravo y wykpidlske pravo.*“; *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 42; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 59; Z LICKA, Brikcí. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 287 (Kap. LXI, art. I); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLVIII (K XXVIII–XXIX), CLXIII (L VI); WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 403–404, 407–410; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1892, c. d. v pozn. 6, s. 179–196; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 189–190; BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník...*, 1978, c. d. v pozn. 21, s. 324; PEČÍRKOVÁ, Jaroslava a kol. *Staročeský slovník* 23, Academia, Praha 1999, s. 154; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 201, 246; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 22, 205–206; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 166, 177.

³⁵ *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 329v; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 371–372, 500; Zajímavé informace nejen o celkové podobě ideálního města, ale také o jeho obytných stavbách a jejich údržbě nalezneme i v nejznámějším utopickém díle anglického vzdělance a politika Thomase Mora. Podrobněji MORE, Tomáš. *Utopie*. Orbis, Praha 1950, s. 57–59, 66; SOWINA, Ursula. *Średniowieczny dom...*, 2004, c. d. v pozn. 33, s. 10; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 172–173.

města a ne ke škodě druhým.³⁶ Předpisy stavební povahy též zdůrazňovaly nutné akceptování starobylých stavení, opět především s ohledem na zabezpečení dobrých sousedských vztahů a do jisté míry i díky zakořeněnému respektu ke všemu spolehlivému a trvanlivému.³⁷

Z obsahu právních příruček lze nepochybně získat i údaje o stavebních konstrukcích, používaných materiálech a v neposlední řadě také o technických řešeních aplikovaných na stavbách. V návaznosti na protipožární opatření se kupříkladu doporučovalo namísto zazdívání dřevěných trámů do stěn jejich umisťování na krakorce, kamenné konzoly – *krakštejny*.³⁸ U domů ve městech se očividně stalo běžnou záležitostí cílené rozšiřování vnitřních prostor v patrech pomocí zděné či dřevěné konstrukce arkýřů. Kdo se chystal předsunout do ulice nebo silnice takovýto arkýř – *prępuszczenie*, musel jej vystavět v dostatečné výšce od země, aby se pod ním dalo projet na nejvyšším koni bez jakékoliv újmy. U popisované konstrukce byl rovněž požadován technicky správně řešený odvod dešťové vody, jež měla dopadat v dostatečné vzdálenosti od paty (soklové části) stavby. Zakazovalo se budování předdimenzovaných arkýřů, respektive zvětšených do šířky. Na tyto konstrukce nesměly být instalovány makovice ani nic podobného, o co by se mohl někdo udeřit.³⁹

³⁶ V městských právech byla kromě výstavby nových domů věnována pozornost také vyměřování nových městíšť. Pro nárožní dům mělo být vytyčeno větší městíště, nežli byla parcela nacházející se uprostřed domovního bloku. Z LICKA, Briek. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 131 (Kap. XIX, art. VI); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLVIII (K XXXI); MENDL, Bedřich. *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*. Brno 1935, s. 126, 128; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 178–179, 182, 188; BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník...*, 1978, c. d. v pozn. 21, s. 320, 383; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 203; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 24.

³⁷ Srov. Z LICKA, Briek. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 62 (Kap. V, art. I); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLV (K XV): „*Soused sousedu v starodávném stavení překážky nečin, a což od starodávna postaveno, zděláno a vyzdviženo jest, to při svém způsobu zůstaň.*“; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského..., 1956, c. d. v pozn. 1, s. 181–182, 190.

³⁸ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 329v: „...*a w/tu gysstu stieniu nemagy oni zadneho tramu wlozity, ani zazdity. Jestli_ze/by ohen tam w/to przissel, aby to neshorzalo. A gich kazdy moz dobrze krakssteny wnitrz wlozity, kdez to on swe tramy na/to polozity moz, ...*“; Z LICKA, Briek. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 287 (Kap. LXI, art. I); GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1970, c. d. v pozn. 29, s. 125; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 173.

³⁹ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 329v: „*Ktoz proty vlycy aneb proty sylnicy, chce kamenne aneb drzewene stawiety. Prępuszczenie ten nema toho nic dale dolow tahnuty, gedno gednu zedni nohu, dluho. A kapanie nema nic dale padati, gedno gedne puol z/dely, tak aby to kapanie dole proty podwale nic gedno poldruhe no_hy padalo. Zadneho ssyrssieho prępuszczenie nema, zadny stawiety. Nema take zadny na/tom prępuszczeni makowice ani takoweho daty naprzed wypustyty. Proto aby se zadny o/to nevstrcil. Ma take gedno kazde prępuszczenie od/zezpod nahoru tak wyssoko wyzdwiżeno byty. Aby na gednom nay_wiessym kony pod/tiem mohly prec gety, bez toho dotcenie. ...*“; NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník...*, 1987, c. d. v pozn. 29, s. 427; PEČIRKOVÁ, Jaroslava a kol. *Staročeský slovník* 25, Academia, Praha 2004, s. 448; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 173.

Poměrně obsírné informace o konkrétních částech i standardním vybavení domu je možné dále zaznamenat v ustanoveních městských práv, zaměřených na koupě a prodeje nemovitostí. Ve snaze eliminovat případné nejasnosti při těchto transakcích obsahovaly záznamy právních sbírek také popisy věcí, které přináležely k domu či nikoliv. I zde se připouštěly výjimky, přičemž prioritou se opět stalo vzájemné ujednání mezi zainteresovanými stranami, zmíněné v kupní smlouvě. Tudíž například všechna bidla – *hřady*, veškeré svícny na louče, laterny pověšené na řetězech a přikované, žlaby (koryta), žebříky, jež byly na pevně spojeny se stavbou, nebylo možné je snadno odejmout, měly být ponechány v domě. Pokud ovšem jmenované předměty nebyly se stavbou trvale fixovány nejčastěji prostřednictvím přivázání, přibití či přikování, mohly být z domu odebrány a nadále tak setrvaly v majetku prodávajícího.⁴⁰ Obdobně se postupovalo u pletených a omazaných nebo zděných lavic. Sedací lavice upevněné ke kládám (trámům) – *utvrzené na klápty*, kotvené přímo v zemi či provázané se stěnami byly brány jako nedílná součást nemovitosti.⁴¹ Naopak všechny sekací stoly, které nespádaly pod žádné řemeslo, k domu nepatřily, ačkoliv byly stabilně připevněny ke stěnám nebo k zemi. V případě nezbytného poškození spojovacího podkladu během manipulace se stoly mělo následovat jeho uvedení do původního stavu.⁴²

Mezi nezpochybnitelné části stavby pak náležely veškeré trámy kladené na sebe, jež tvořily zdi domu zřejmě v podobě roubení, uzavírající určitý prostor a v podstatě definující základ pro položení podlahy – *dna* – a půdy, respektive krovu. Nicméně příslušné ustanovení se nemuselo vztahovat pouze na srubové či jiné konstrukce s trémovými prvky u celodřevěných staveb. Mohlo postihovat jakoukoliv dřevěnou část již zároveň zděné budovy, dejme tomu formu zateplení výdřevou, známou u místností určených k obývání. Stejně tak všechny desky (prkna), které většinou doplňovaly zmiňované konstrukce, ať již orýsované, soustružené, dlabané nebo falcované, příslušely k domu.⁴³

⁴⁰ *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 326v–327r, 328r–329r; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1903, c. d. v pozn. 28, s. 482.

⁴¹ *Srov. Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 328v–329r; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1970, c. d. v pozn. 29, s. 39.

⁴² *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 328v.

⁴³ *Srov. Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 328v: „*Wssychni tramowe, kterzyz w/osnowie to gest w/domowe oborze, rozkladeny su. A nahoru polozeni gsu. Jakoz dno a/puodu na to klasty magy, lec budte vtwrzeni aneb nic, ty slussegy k/do[m]v. Nez wssecky puody ktere gest obycey, rozkladaty. Znamenay/tez kterak gyz ty drzety magy, wssechny dcky ssnorowane, aneb su struzne, aneb dlabane. Ffalcowane. A/polozene, yakoz na/nich chodie, lec budte przihrzebyceny aneb nyc, ty slussegy k domu, lec by to bylo, wymienieno...*“, fol. 329r; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1903, c. d. v pozn. 28, s. 262; NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník...*, 1976, c. d. v pozn. 21, s. 111–112; HAUSEROVÁ, Milena. Příspěvek k diskusi o oknech obytných staveb ve středověku.

K dalším konstrukčním prvkům, jež byly neodmyslitelně spjaty se stavbou, patřily zavěšené železné či dřevěné dveře, vrata, okna i okenice, a to včetně kování, přestože mohly být sejmuty. Kupříkladu přední i zadní vrata měla zůstat stálou součástí domu i se svými přikovanými, případně jinak instalovanými řetězy a zámky. Předem formulovanou výjimku zde představovaly uzavírací mechanismy označované jako tak zvané ruské zámky a zámky kladkové, které si prodejce nemovitosti směl odnést s sebou. Přízvisko „ruské“ získaly pružinové závěsné zámky se zásuvným klíčem, avšak nelze vyloučit, že tak mohly být nazývány veškeré visací zámky rozličných systémů. Zavedené pojmenování nejspíše vzniklo díky skutečně vysoké úrovni zámečnické produkce v Rusku, trvající po celý středověk, jejíž věhlas přesáhl tehdejší hranice země.⁴⁴ O něco složitější situaci registrujeme v případě oken. Veškeré okenní rámy a blány do oken – *mázdry*, které byly v období středověku očividně častěji uplatňované u okenních otvorů obytných staveb nežli posléze hojněji rozšířené zasklení, opět příslušely k domu. Avšak ten, jenž měl svůj příbytek opatřen kvalitně zasklenými okny, která zároveň sloužila k okrase jako výtvarné dílo, měl právo takováto okna odejmout a eventuálně opětně použít na jiné stavbě. V domě měla být naopak ponechána okna prostě zasklená či špatně zhotovená, nacházející se v jizbách i v jiných pokojích, ať už byla připevněna či nikoliv.⁴⁵

Svorník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře. Praha 2004, s. 81, 86–89; VINAR, Jan a kol. Historické krovky. Typologie, průzkum, opravy. Grada, Praha 2010, s. 193, 445.

⁴⁴ *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 328r: „*Wssechny zelezne/dwerze, y drzewene, zawiessene kterež tu su od/swych prawych komor, wzaty, proto ze/by ge chtieły w/lupeni zachowaty. Ty slussegy wssakz k/domu, lec by to bylo wymienieno. Rownym obycegем. Jakoz okenice a okna zelezna, aneb drzewena zawiessena slussegi k/domu, mozte ty dolow wziety. Aneb newziety. A okowana sskrzy/nie tak dobrze, y take rzietiez kteryz obycey g[es]t wgednaty neb wkowaty w/zadnie, aneb w/przednie wrata. Ty slussegy k/domu. I wssychni ty zamkowe, kteryzto k/wratom wtwrzeny/su, aneb kowani gsu. Ty slussegy k/domu, krome Russkych zamkow, a kladkowych zamkow, ty wezmu dolow. Ale coz by wymienie no bylo gmenowanymi slowy, to magy drzety.*“; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 375–376: „*Nelze dobře vysvětliti, ale stojí za zmínku, že jsme v pramenech podle všelikterakých zámeků nalezli v Praze r. 1460 u nebožce Jana Chalupy také „tři zámky ruské“.*“; PLEINER, Radomír. *Staré evropské kovárství. Stav metalografického výzkumu. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962, s. 189; ŠKABRADA, Jiří. Přehled vývoje a konstrukčního utváření výplní otvorů v historických stavbách. Svorník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře. Praha 2004, s. 5–6.*

⁴⁵ *Srov. Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 328r–v: „*Wssechni oknowi. Ramowe y mazdry, ku/gystbam, ty slussegy k/domu, krome ac/by geden muz sklenna okna miel, kteraz by w obraznym dielem, k okrassie, byla k/zwasstnie[m]v vtiesseny, ta // Neslussegu k/domu leczy byla zwlastnie w/kupeni menowana. Ale gsuli ta sklenna okna, vdielana, aneb sspatna okna, w/gystbach. Aneb w/gynych pokogiech. Budte przyhuzwena neb neprzyhuzwena. Ta slussegy k/domu, lec by to bylo w/kupeni wymie nyeno, ktoz tu na/tom zruszy ten trp za/to coz toho prawo g[es]t.*“; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 383: „*...v Praze komusi r. 1523 vidělo se býti ziskem prodati dům a „vybrati z něho skla“.*“; MUMFORD, Lewis. *Technika a civilizace. Práce, Praha 1947, s. 138–140; POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 188; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1970, c. d. v pozn. 29, s. 326; ČERNÁ, Eva. *Svědectví archeologických nálezů okenních skel. Svorník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického*

Zaměříme-li se pouze letmo na charakteristiku stavebního materiálu, který se uplatňoval v epoše středověku a raného novověku v městské architektuře, setkáme se vesměs s aplikací surovin označovaných dnes jako tradiční. Pochopitelně nejpoužívanějším materiálem se stalo dřevo, ať už se jednalo o trámy, desky nebo šindel, jenž si navíc v uváděném období udržel prvenství mezi střešními krytinami a úspěšně tak nahradil slaměné došky.⁴⁶ Kámen, hlína, písek, vápno a železo v podobě různých mříží, kování či plátů na pobití dveří patřily mezi další neméně frekventované materiály na stavbách.⁴⁷ Zatímco dřevo většinou muselo být před vložením do konstrukce alespoň částečně opracováno (příprava tesařského spoje, přizpůsobení odpovídající konstrukci a podobně), u kamene mohl být tento předpoklad eliminován. Pomineme-li proces těžby a zpracování kamene přímo v lomu, přičemž zde můžeme zohlednit i surovinu získávanou sběrem – kámen divoký, skutečností zůstává, že se na stavbách vedle kamene tesaného (provedení nárožního armování, okenních a dveřních ostění či různě profilovaných vstupních portálů) velmi často uplatňoval také kámen lomový. Nicméně práce, která se zdála být ušetřena ve fázi zpracování materiálu, musela být následně vynaložena při budování vlastní zděné konstrukce. Navíc při výstavbě zděných budov bylo téměř vždy zapotřebí pomocných konstrukcí ze dřeva.

Vezmeme-li v potaz méně náročnou a mnohem přesnější práci se stavebním materiálem, jenž mohl být vyráběn sériově, a to v pravidelných, pevně daných rozměrech, je zcela přirozené, že právě cihla si relativně brzy vydobyla postavení bezkonkurenčního staviva. Stále rostoucí používání pálených cihel i u městských profánních budov, zprvu kupříkladu pouze na vyzdění kleneb, úpravu okenních a dveřních špalet či při výstavbě

průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře. Praha 2004, s. 21–32; HAUSEROVÁ, Milena. Příspěvek k diskusi..., 2004, c. d. v pozn. 43, s. 79–90; LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Vývoj technik výroby okenního skla od středověku do 20. století. *Sborník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře.* Praha 2004, s. 13–16; ŠKABRADA, Jiří. Přehled vývoje..., 2004, c. d. v pozn. 44, s. 7–8.

⁴⁶ Srov. VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 213; *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 328v–329v; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 377, 386, 401–403; MUMFORD, Lewis. *Technika...*, 1947, c. d. v pozn. 45, s. 87–90, 132–133; WURMOVÁ, Milada. *K dějinám požární ochrany...*, 1962, c. d. v pozn. 9, s. 2. Zde uvedena informace o častých požárech v Kojetíně z července roku 1757, které byly na základě vyjádření olomouckého hejtmána způsobeny tím, že střechy kryla sláma a nikoliv šindel; PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 25, 34–39, 166–181; SOWINA, Ursula. *Średniowieczny dom...*, 2004, c. d. v pozn. 33, s. 10, 13–14; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 115–116, 132–133; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 176.

⁴⁷ Srov. VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 213; *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 328r, 329r–v; *Kniha žilinská...*, 1934, c. d. v pozn. 1, s. 41; *Žilinská právní kniha...*, 1993, c. d. v pozn. 3, s. 59; Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLV (K XVII), list CLIX (K XXXIII–XXXVI), list CLXII (K XLVII); PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczan...*, 2004, c. d. v pozn. 46, s. 169, 181–191, 203–210; SOWINA, Ursula. *Średniowieczny dom...*, 2004, c. d. v pozn. 33, s. 10, 13–14; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 121, 130, 132.

zděných komínů, souviselo rovněž s požární ochranou, tedy s nepolevujícím preferováním nehořlavých stavebních materiálů ve městech. K boji proti ohni se přidružilo i krytí střech nespalnými pálenými taškami, neznázka také nazývanými cihlami. Nicméně zdá se, že nejrozšířenější střešní krytinou zůstával po dlouhou dobu dřevěný šindel.⁴⁸

Nyní se alespoň v krátkosti zastavme u využití hlíny v městském stavitelství. Její úloha při vytváření nejstarší obytné zástavby našich středověkých sídel je více než zřejmá. Stačí připomenout budování převážně dřevohliněných objektů v počátcích existence měst nejen na území někdejšího českého státu. Uplatňování hlíny, respektive jílu, při omazávání vnějších i vnitřních konstrukcí městských obydlí i její aplikování jako pojiva při zdění je dobře známou skutečností. Hlína se navíc stala hlavní a fakticky dodnes nezastupitelnou složkou při výrobě pálených cihel a střešních tašek. Své vlastní pojmenování obdržela rovněž hliněná mazanina, která se uhnětená se slámou zpočátku využívala přímo k budování obvodových stěn obytných staveb. Tak zvaná *lepenice* (*Lehmestrich*, *Klebwerk*) nalezla praktické upotřebení ještě i během 19. století jako jedna z alternativ provedení izolační a protipožární vrstvy u vodorovných konstrukcí v podkrovích.⁴⁹

Při detailnějším uvažování o stavebních materiálech nelze opomenout ani hlediska dotýkající se jednak aplikace obvyklých i specifických technologií ovlivněných vždy dobou a místními poměry, a jednak dostupnosti surovinových zdrojů v návaznosti na konkrétní region. Tak například v menším městě, v jehož blízkosti probíhala těžba kvalitního kamene, fungujícímu kamenolomu se dařilo uspokojovat místní spotřebu a doprava suroviny zde byla operativně zajištěna, se mohl kámen jako stavební materiál výrazněji uplatňovat i v období novověku na rozdíl od jiných měst, kde již nestačil konkurovat cihle. Avšak zobecňování předkládaných úvah se jeví v rámci popisované problematiky, obzvláště pro starší etapu vývoje, jako dosti složité.

⁴⁸ Srov. Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLIX (K XXXVI); WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 401–403. Nejen ve městě Stříbře byly na střechy kladeny pálené tašky označované jako „jeptišky“ díky svému tvaru; BLÁHA, Josef. Olomouc – příspěvek ke kulturní historii pozdněstředověkých měst. *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*. Wrocław 1995, s. 33; *Člověk českého středověku* (edd. NODL, Martin, ŠMAHEL, František). Argo, Praha 2002, s. 350–354; SOWINA, Ursula. *Średniowieczny dom...*, 2004, c. d. v pozn. 33, s. 13–14; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 123–126, 128–129, 134–136; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 176.

⁴⁹ Srov. Z LICKA, Brikcí. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 128 (Kap. XIX, art. I); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLV (K XVII); SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro kraji města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Sléžské. V Brně dne 12. září 1835*, § 20, 26, 29, 31; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1970, c. d. v pozn. 29, s. 228; BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník...*, 1978, c. d. v pozn. 21, s. 75; BLÁHA, Josef. Olomouc – příspěvek..., 1995, c. d. v pozn. 48, s. 33; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 43, 122; VINAR, Jan a kol. *Historické krovky...*, 2010, c. d. v pozn. 43, s. 441.

V řadě textů právních sbírek nescházejí ani podrobné údaje o provozování jednotlivých řemesel ve městech, a to rovněž ve spojitosti s formulováním předpisů stavebního rázu. Kováři a s nimi příbuzní nožíři i zámečníci, kotláři, pekaři a další jim podobní řemeslníci, kteří při výkonu své specializované profese často užívali ohně, byli opakovaně vyzýváni k řádnému zabezpečování svých výhní, pecí a veškerých *ohnivých míst – ohnivých zdí*, při nichž tato zařízení stála. Komíny jejich obydlí měly být kamenné nebo cihelné, u výstavby krovů se pak kladl důraz na kvalitu a patřičnou výšku konstrukce pro zajištění náležitého odvodu kouře. Popsaný způsob prevence měl zabránit vzniku dalekosáhlých škod. Těmto *nepokojným řemeslům* bylo zakázáno znepříjemňovat poklidnou atmosféru městského života přílišným zápachem, dýmem či hlukem. Vyžadovalo se, aby zmiňovaní řemeslníci kupovali své domy v těch částech města, které byly příslušným provozům vyhrazeny. Nejednou se tak jmenované profese ocitaly přímo za městskými hradbami.⁵⁰

Nicméně nelze se domnívat, že všechna problémová řemesla byla vždy a všude automaticky odsouvána za hradební okruh. V některých případech záleželo na rozhodnutí městské rady, jež mohla dát svolení k provozování profese, která určitou měrou zatěžovala životní prostředí vnitřního města. Její kladný verdikt byl častokrát doplněn podmínkou, aby chod rizikového řemesla nepřivodil žádné škody. Jednalo se kupříkladu o pekaře nebo také kováře, respektive podkováře. U těchto konkrétních řemesel šlo pravděpodobně o zcela promyšlený počín, neboť bezprostřední přísun čerstvých potravin (pečiva) a dobře okovaný kůň, jenž byl navíc hlavním tažným i dopravním prostředkem, mohli spíše přispět k ulehčení každodenního života měšťana. Avšak i zde existovala omezení, která byla rovněž zakotvena v ustanoveních městských práv. Například kováři nesměli stavět své *lisice – notstaly* – na ulici, čili před svým domem, nýbrž měli je umísťovat v prostoru městiště, nejlépe v jeho dvorní části. Pokud ovšem nebyl ve dvoře dostatek místa, mohl kovář vystavět notstal (*Notstall*) před svým obydlím do vzdálenosti pěti loktů pražských.⁵¹ Lisici bylo možné předsunout do ulice také tehdy, jestliže tam již dříve stávala, anebo se kováři podařilo v tomto směru získat povolení – *otpuščenje* – měšťanů. Zdá se, že lisice v podobě lehčí dřevěné konstrukce kryté přístřeškem, umožňující imobilizaci zvířete, byla nejen místem vyhraněným

⁵⁰ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 192v, 327r–328r, 331r–v; Z LICKA, Brikcí. *Práva městská...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 128–129 (Kap. XIX, art. I); Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CLIX (K XXXVI–XXXVII); POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 190; NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník 7*, Academia, Praha 1976, s. 1057; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 208; *Člověk českého...*, 2002, c. d. v pozn. 48, s. 364–378; NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 204–205.

⁵¹ Srov. POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 185; REITH, Reinhold. *Lexikon des alten Handwerks. Vom späten Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert*. C. H. Beck, München 1991, s. 115.

pro okování méně zvladatelných koní i hovězího dobytka, ale poměrně rušným, snadno přístupným pracovištěm, kde kovář prováděl veškeré úkony spojené se základní péčí o koně.⁵²

Již zde bylo několikrát pojednáno o různých protipožárních opatřeních, která vedla k sestavování samostatných požárních řádů, stručně přiblížených v úvodu. Nicméně za zmínku zde nepochybně stojí jedno ze zřejmě starších nařízení, jehož snahou bylo zabránit úplnému zastavování domovních parcel, a to zejména jejich zadních částí. Jednotlivá obydlí měla být dobře přístupná obzvláště ze strany dvora tak, aby mohlo být operativně zajištěno místo zasažené požárem. Z obdobného důvodu byla regulována i tendence vytvářet příliš dlouhé domovní bloky, které měly být přerušovány úzkými uličkami, chceme-li průchody. Tyto uličky, nezřídka označované jako soutky, zároveň sloužily k odvádění splašků z domácností i dešťové vody formou povrchové kanalizace. Taktéž nesly pojmenování *mezierky* nebo výstižněji *hnisotečiny*.⁵³

Lze usuzovat, že nejběžnější příčinou požárů bylo jednak trvalé podceňování údržby otopných zařízení včetně komínů, a jednak používání otevřeného ohně vůbec. Proto poměrně záhy, již od 14. století, registrujeme organizování pravidelných kontrol topenišť v jednotlivých městských obydlích i řemeslnických dílnách. Výnosy k provádění obdobných revizí se o něco později staly nepostradatelnou součástí většiny dochovaných poddanských instrukcí, hojněji rozšířených od 16. století.⁵⁴ Tak například roku 1554 vydal olomoucký

⁵² *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 192v–193r – Ca[pitolu]m 131 O kowarzy a lyssycy, fol. 192v: „Kupili gedem kowarz gedem duom, w/gednom miestie, ten moze w/niem dielati gednu wyhny. Aneb coz on chce, neb coz se gemu hody, ac to tak ohrady aby odtud zad na sskoda pogiti nemohla. Zadny kowarz nemoz stawieti lissice, na vlicy, kdezto drziewe zadna nestala, lissyce bez od pusstienie miesstian. – Glosa – Mame wiedieti, ze gedem kazdy clowiek moze swe[h]o poziwati, coz naylepe moze, bez lidske sskody. Kupili gedem pekarz dom kdez drziewe zadna pec w/niem nebyla gest. Ten nemoz gie dielati, bez odpusstienie rady miestcske. ...“; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1890, c. d. v pozn. 19, s. 378–379: „Nelze nepomníti, že také mimo obyčejné krámné stříšky z domů čihávaly „lisice kovářské“ a besídky krčmenné, obojí se střechami většími. Stran lisic kovářských čte se r. 1596 v Praze zajímavé ustanovení konšelské, týkající se práva soukromého: ouřad dovoluje totiž kováři, aby lisice při domě postavil...“; PLEINER, Radomír. *Staré evropské kovářství...*, 1962, c. d. v pozn. 44, s. 182; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1970, c. d. v pozn. 29, s. 256–257; BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník...*, 1978, c. d. v pozn. 21, s. 179; REITH, Reinhold. *Lexikon des alten Handwerks...*, 1991, c. d. v pozn. 51, s. 115; VAŘEKA, Josef, FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Grada, Praha 2007, s. 124–125.

⁵³ Srov. *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 330r: „Mezierka aneb hnissotecyna kteraz mezy dwiema gde, ta nema vzssy byti, gedno trzi noh. Jako aby kazde kapanie padlo poldruhe nohy, od meze. Tak aby to kapanie rownie/pad lo, polowice a/polowice w/hromadu, w/tu gystu hnyssotecynu. ...“; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1892, c. d. v pozn. 6, s. 243; GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský...*, 1970, c. d. v pozn. 29, s. 349; NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 202; HOFFMANN, František. *Středověké město...*, 2009, c. d. v pozn. 16, s. 166.

⁵⁴ Srov. Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská...*, 1579, c. d. v pozn. 1, list CXCI–CXCV (O XVII, O XX, O XXV); WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz...*, 1892, c. d. v pozn. 6, s. 237–240; *Archiv český...*, 1906, c. d. v pozn. 33, s. 103, 109, 112. Z textu zřízení města Velikého Mezifíči, vydaného někdy mezi lety 1624–1636, se dovídáme, že provinilce, jenž odmítal nápravu svého zanedbaného topeniště, měl rychtář dát do klády a neměl jej za tři dny pouštět (zřejmě se jednalo o běžnou lhůtu stanovenou pro tento způsob odpykávání trestu), až by zjištěnou závadu odstranil; FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo...*, 2001, c. d. v pozn. 1, s. 208–

biskup Marek Khuen instrukce a nařízení pro města, městečka i jiná místa v rámci hukvaldského panství, v nichž byly zakotveny také artikule s protipožární tematikou. Jeden článek se podrobněji zabýval kontrolou užívání ohně v prostorách určených pro vaření piva i jinde a rovněž prohlídkami komínů v každém domě. Byl-li někdo přistižen při neopatrné manipulaci s tímto přírodním živlem, měl stanout před povolaným vrchnostenským úřadem a tuto svou povinnost garantovat peněžitým obnosem ve výši deseti kop grošů. Druhý článek byl věnován zacházení s otevřeným ohněm a fakticky nařizoval, aby se nikdo v noci nepohyboval jinak než s laternou. Za porušení uvedeného příkazu byla stanovena pokuta osm grošů, přičemž polovina částky měla připadnout fojtovi a zbylá polovina obci.⁵⁵

K dalším opatřením, s jejichž pomocí se mělo snáze čelit ničivým účinkům ohně, náležela výstavba požárních zdí. Přestože již brněnský požární řád z roku 1667 navrhoval jejich budování, nutno podotknout, že tehdejší doporučení bylo limitováno majetkovými možnostmi jednotlivých vlastníků nemovitostí. Navíc se v této době skutečně jednalo spíše o výjimku.⁵⁶ I z tohoto důvodu je nesnadné uspokojivě vyložit termín *požární zeď* v období zhruba do 17. století. Toto označení mohlo být zpočátku naprosto shodně vnímáno jako pojmenování ohnivá zeď (*Feuermauer*). Tudíž se mohlo jednat o jakoukoliv zeď, při níž stálo zařízení, kde se manipulovalo s ohněm, s horkými předměty (nářadím, nádobím), a kde byl zajišťován odvod kouře. Právě popsané skutečnosti se staly příčinou zvýšeného zájmu o způsob výstavby a následnou údržbu těchto zdí. Rovněž lze připustit, že jejich starší podoba nemusela být v zásadě zděná. Docela dobře si zde můžeme představit dřevěnou konstrukci opatřenou vhodnou povrchovou úpravou vytvářející v podstatě protipožární vrstvu, dejme tomu konstrukci omazanou jilem, nebo z větší části přímo hliněnou stavbu. Totéž mohlo platit i pro oplocení oddělující jednotlivá městiště. Zdá se, že ke vzniku požárních zdí do jisté míry přispěla rovněž existence zdí parcelních. Od poloviny 18. století lze pak cílenou výstavbu zdí a štítů zabraňujících případnému šíření ohně považovat za běžnou záležitost.⁵⁷

209, 314–315; NOVOTNÁ, Dana. O ohni..., 2003, c. d. v pozn. 8, s. 202–204; SOWINA, Ursula. Średniowieczny dom..., 2004, c. d. v pozn. 33, s. 10; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 18–19, 25, 31.

⁵⁵ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 107, sign. E6-10 – Gruntovní kniha (1561) 1568–1780 (1875), *Instrukcí a nařiz[e]nost do měst a městeček i jinde k panství hukvaldskému příslušejících: „...Starší každé 4 neděle aby dva aneb tři dům od domu pořádku šli a ohledali, kterak lidé ohně opatrují v pivovarech, v kominích i jinde. A kohož by v tom neopatrného našli, toho aby vručili dostatečně pod základem 10 [kop grošů], aby stál na zámku. ...Světlem v noci aby žádný nechodil než s laternu pod pokutu 8 [grošů], toho polovici fojtovi a ostatek na obec. ...; Codex diplomaticus civitatis Ostraviae* (ed. ADAMUS, Alois), I, Moravská Ostrava 1929, s. 88–91; NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník* 16, Academia, Praha 1987, s. 203–204.

⁵⁶ Podrobněji EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 30–31, 152–155.

⁵⁷ Ve stavebních řádech z 30. let 19. století měl termín ohňová zeď (*Feuermauer*) již s určitostí stejný význam jako zeď požární. Srov. SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební

Nyní se pouze na okamžik zastavme u již zmiňovaných aktivit panovníka Josefa II., jež mimo jiné podnítily zpracování efektivnějších verzí stále aktuálních požárních řádů. V létě roku 1785 byl vydán dvojí – městský a vesnický – požární řád s platností pro Čechy. Z textu určeného pro města a městečka se kupříkladu dovídáme o stanovené podobě střech u novostaveb a veřejných budov, které měly být napříště kryty pálenými taškami. V půdních prostorech bylo zakázáno zřizovat nové bytové jednotky bez zvláštního povolení. Dalším významným krokem, který odstartoval zvýšené úsilí k odstraňování nežádoucích dřevěných komínů, se staly zpřísněné požadavky na konstrukce komínů nově budovaných. Ty měly být omítnuty a v dostatečné výšce vyvedeny nad střechu. Komíny musely být průlezné a dobře čistitelné. Komínovým tělesem nesměl procházet žádný dřevěný prvek. V obytných domech platil zákaz kladení dřevěných podlah v kuchyních a do podkroví se nemělo vstupovat po dřevěném schodišti. Příznivým krokem se stalo formulování systematictějších požadavků na samotný průběh každé nové stavby. Té se mohli účastnit jen řádně jmenovaní řemeslníci a do budoucna se nesmělo stavět bez příslušného povolení.⁵⁸

Velmi podobný požární řád vznikl pro Moravu a Slezsko roku 1786. Avšak poměrně záhy, 24. ledna 1787, byl sestaven další požární řád pro města a městyse. Právě na základě vydání tohoto dokumentu přistoupila řada měst a městeček k vypracování co nejpřesnějších pokynů pro jednotlivé cechy a řemeslníky, jak společně postupovat při likvidaci vzniklého požáru. Nicméně tyto tištěné instrukce, ačkoliv zajímavé, nám neposkytují žádné podstatné informace dotýkající se přímo staveb.⁵⁹

Podrobíme-li analýze znění předpisů stavebního rázu z popisovaného období, nezískáme jen poněkud kusou představu o možné podobě tehdejší zástavby, nýbrž dospějeme k poměrně korektnímu přehledu o stavebních aktivitách ve městech. Je zcela evidentní, že

záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835, § 20, 28, 33, 35*; VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 140; *Práva saszká*, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny, fol. 331r–v: „*Geden kazdy clowiek, gessto piwowarne schrany aneb pywowarne // Nadoby pekarne ohniwe schrany, ohniwe zdy, w/domiech nad kuchyni. Nad gystbami nad/kamny. Aneb w/kowarniech ma. Ty magy obdielaty, aneb vbezpecity, aby zadna sskoda odtud se nestala. ...*“; POŠVÁŘ, Jaroslav. *K dějinám městského...*, 1956, c. d. v pozn. 1, s. 192; NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník...*, 1976, c. d. v pozn. 50, s. 1056–1057; SOWINA, Ursula. *Średniowieczny dom...*, 2004, c. d. v pozn. 33, s. 10; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 152–155, 195.

⁵⁸ Srov. *Archiv český...*, 1910, c. d. v pozn. 9, s. 106–107; WURMOVÁ, Milada. *K dějinám požární ochrany...*, 1962, c. d. v pozn. 9, s. 5; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 36, 62, 115–116, 172.

⁵⁹ AMO, fond Archiv města Moravské Ostravy, inv. č. 67, sign. IA 66, *Unterricht welcher zu Folge der für die Städte und geschlossenen Märkte ergangenen Feuerlöschordnung vom 24. Jänner 1787 den hiesigen Zünften und Professionisten, in Absicht ihrer Verrichtungen bei einer, in dieser Mährisch-Ostrau und den Vorstädten entstehenden Feuersbrunst zur genauesten Befolgung andurch mitgetheilet wird*; SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 680, sign. F-2 – požáry, požární prevence a ochrana; *Archiv český...*, 1910, c. d. v pozn. 9, s. 107; WURMOVÁ, Milada. *K dějinám požární ochrany...*, 1962, c. d. v pozn. 9, s. I, 5, 13; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 62.

jednoznačnou prioritou zde byla snaha o vytvoření prostých a srozumitelných stavebních pravidel optimálních pro udržení organizovaného soužití početné městské komunity na vymezené ploše. Nezasáhnout nežádoucím způsobem do již existujícího řádu, neohrozit a nepoškodit dosavadní práva sousedů a převzít za užívání stavby – svého vlastnictví – plnou zodpovědnost se v podstatě stalo tím nejdůležitějším. Obyvatelé města měli mít na jedné straně zajištěn stejný přístup k dennímu světlu a komunikacím, na straně druhé museli akceptovat rovný podíl na odvodu srážkových a odpadních vod. Jakákoliv výjimka či změna nutně podléhala svolení městské rady, která v první řadě hájila zájmy městské obce jako celku. Uváděný postoj byl v mnohém dosti vzdálen reálnému fungování stavební praxe v současných městech, byť to na první pohled není tak zřejmé.

1. 2. 2 Uzákonění předpisů stavební povahy v podobě stavebních řádů a zákonů

Přesuneme-li náš zájem do období 19. století, jež bylo charakterizováno prudkým vzestupem industrializace, novou vlnou urbanizace a zformováním moderní společnosti, je zcela evidentní, že nastolený trend progresivního rozvoje výrazně zasáhl i oblast stavebnictví. Nejednalo se zde pouze o aplikaci nových, případně modifikovaných stavebních materiálů a technologií, ale v první řadě o zásadní transformaci stavebního práva.⁶⁰

Celá první polovina 19. století setrvala ve znamení hromadného vydávání různých protipožárních nařízení, po obsahové stránce postupně redukováných výlučně na organizační pokyny při likvidaci požárů či na opakované výzvy k řádné údržbě komínů, topenišť a dýmníků.⁶¹ Naproti tomu k významnějším počínům té doby patřilo zveřejňování ustanovení, která mnohem přímočařeji vystupovala v boji proti ohni. Uvedme zde jako příklad guberniální dekret z 15. února 1816, jímž se striktně zakazovala výstavba dřevěných budov. Nové objekty měly být napříště stavěny z kamene nebo cihel. Budovy, které byly bez

⁶⁰ Na tomto místě je nezbytné vyzdvihnout zásadní práci zabývající se dějinami českého stavebního práva od EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, 255 s. Jednotlivé kapitoly jsou zde zaměřeny nejenom na vývoj stavebních předpisů (s důrazem na 19. století), ale rovněž na fungování odpovídajících institucí, aplikaci stavebních materiálů i na konstrukční řešení různých typů staveb; HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996, s. 193–195, 209–210.

⁶¹ Srov. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 680, sign. F-2 – požáry, požární prevence a ochrana, *Cirkulář. Od cís. král. Moravsko-Slezského zemsk. Gubernium. Obnovuje se předpis o jistotném čištění komínů, spořivých ohnišť, dýmníků a průtahů na kouř. V Brně dne 24. září 1846*; Z období první poloviny 19. století velmi často evidujeme ze strany krajských úřadů sestavování výkazů o stavu, respektive počtu dřevěných komínů v obcích a také pravidelná hlášení o výrobě cihel. Kupříkladu jeden z výkazů krajského úřadu v Opavě podával zprávu o tom, že ke dni 28. ledna 1840 byl v kraji zaznamenán již pouze jeden dřevěný komín. Obdobné hlášení téhož úřadu ze dne 23. ledna 1841 následně informovalo, že ještě v roce 1840 byl v příslušném kraji zlikvidován poslední dřevěný komín. WURMOVÁ, Milada. *K dějinám požární ochrany...*, 1962, c. d. v pozn. 9, s. 15, 19–39, 41–42; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 182–195.

povolení zhotoveny ze dřeva, musely být do roka a do dne odstraněny a přestavěny tak, aby se staly bezpečnějšími z hlediska požární ochrany.⁶²

Ve snaze důsledněji korigovat obnovený stavební boom, odrážející se v celkovém nárůstu státní reglementace ve sféře stavebnictví, se přistoupilo k postupnému převádění stavebněprávních nařízení z již existujících požárních řádů do nově sestavovaných řádů stavebních. Nutno podotknout, že rozborům těchto dokumentů s platností zejména pro Čechy a Moravu byla v novější odborné literatuře věnována dostatečná pozornost.⁶³ Z tohoto důvodu bude následující výklad omezen pouze na některé vybrané pasáže z níže citovaných textů reflektujících dobovou situaci, a to s přihlédnutím ke stavebním předpisům uplatňovaným ve městech.

Lze konstatovat, že skutečný obrat ve vývoji stavebního práva nastal vydáním již zmiňovaného stavebního řádu s účinností pro česká města a venkov (mimo Prahu) ze dne 17. května 1833. V případě tohoto dokumentu byl kladen nemalý důraz na distribuci a o několik let později, roku 1845, se přistoupilo k jeho aktualizaci. Do inovované verze stavebního řádu pro Čechy byly zapracovány připomínky, průběžně shromažďované na českém guberniu i na zemském stavebním ředitelství. Zdokonalené znění stavebního řádu z roku 1845 se udrželo v platnosti až do roku 1864, kdy byl zveřejněn nový stavební řád.⁶⁴ Pro Moravu a Slezsko se podařilo uspořádat stavební řád roku 1835. Rovněž jeho obsah byl rozdělen do dvou oddílů. Závaznost prvního oddílu se vztahovala na města, druhý byl určen pro městyse a vesnice.⁶⁵

Počáteční odstavce uváděných stavebních řádů zahrnovaly pregnantně formulované instrukce spojené s průběhem stavebního řízení, což představovalo výrazný krok vpřed oproti dosavadnímu postupu. Vedle již obligátní žádosti o udělení povolení magistrátu či vrchnostenského úřadu před zahájením každé nové soukromé stavby bylo nutné k tomuto požadavku připojit i fundovaně zpracovanou plánovou dokumentaci ve dvou exemplářích. Náležitá dokumentace měla obsahovat výkresy půdorysů všech poschodí, řezů, hlavního pohledu, konstrukce krovu a zakreslení celkové situace za použití měřítko ve vídeňských sázích. Dalším krokem k získání stavebního povolení bylo uskutečnění místní prohlídky za

⁶² Srov. *Archiv český...*, 1910, c. d. v pozn. 9, s. 519–522, 529, 535, 636; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 41, 116–120, 242.

⁶³ Především NOVOTNÁ, Dana. O ohni..., 2003, c. d. v pozn. 8, s. 205–210; NOVOTNÁ, Dana. Zásahy do měst vyvolané změnami zákonů v 19. století. *Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference v Nečtinách konané ve dnech 8.–10. 4. 2005*. Plzeň 2005, s. 89–99; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 40–100, 241–242.

⁶⁴ Podrobněji EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 44–57, 65.

⁶⁵ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Sléžské. V Brně dne 12. září 1835*; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 63–64, 242.

účasti pověřené osoby z magistrátu nebo vrchnostenského úřadu, obecního přednosty, nestranného stavitele či zednického a tesařského mistra, podnikatele stavby (stavebníka), vedoucího stavby a majitelů sousedních budov. O průběhu jednání měl být sepsán protokol, který spolu s definitivními plány předložil vedoucí komise magistrátu nebo vrchnostenskému úřadu k posouzení. Pokud bylo vše shledáno v naprostém pořádku, vydal příslušný úřad stavební povolení. Na Moravě a ve Slezsku byla platnost uděleného povolení stanovena na jeden rok, v Čechách pak na tři roky.⁶⁶ Stavby či významnější rekonstrukce veřejných budov (texty stavebních řádů zmiňují kostely, farní a školní budovy) spadaly pod dohled zeměpanských úřadů. Na projektové dokumentaci se měl v těchto případech podílet přímo krajský inženýr a u větších akcí samo stavební ředitelství. Kromě plánů a protokolu z jednání stavební komise bylo nezbytné v rámci stavebního řízení vyhotovit rovněž celkový rozpočet s ceníky potřebného staviva i prací. Až po kladném zhodnocení veškerých dodaných podkladů, včetně usnesení oprávněných vyšších institucí, mohl vydat krajský úřad povolení pro zahájení chystaného veřejného podniku.⁶⁷

Novostavba či generální oprava již existující stavby měla být provedena zcela podle schváleného projektu. Odpovídající ustanovení stavebních řádů z 30. let 19. století zakazovalo jakoukoliv libovolnou změnu plánů. Ta část stavby, jež byla realizována v rozporu s odsouhlasenými výkresy, musela být okamžitě stržena. Jistou benevolenci posléze připouštěl aktualizovaný stavební řád z roku 1845. Zde byla zakotvena možnost pozměnit přijatou plánovou dokumentaci. Bylo-li skutečně zapotřebí stávající plány upravit, měl být o změně informován politický úřad a neprodleně o ní rozhodnout.⁶⁸ Jakmile byly práce na stavbě dokončeny, podal stavebník o vykonaném díle zprávu magistrátu nebo vrchnostenskému úřadu. Další jeho povinností bylo do osmi dnů od tohoto oznámení odstranit veškerou stavební suť i zbylý materiál a zajistit tak volný průjezd před svým domem. Místo staveniště mělo být uvedeno do původního stavu. Tato instrukce se obzvláště dotýkala poškozené dlažby.⁶⁹ Zástupci magistrátu či vrchnostenského úřadu spolu se stavebníkem,

⁶⁶ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajin města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 1–6, 8–12; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 46–47, 64, 101–107.

⁶⁷ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajin města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 7; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 46–47.

⁶⁸ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajin města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 13; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 47.

⁶⁹ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajin města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 42; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 52, 107.

stavbyvedoucím a přizvanými odborníky měli provést zevrubnou prohlídku všech částí stavby a přezkoumat, zda byla realizována v souladu se schválenou plánovou dokumentací, stavebním povolením a se zákonnými předpisy. Na základě výsledku lékařského šetření pak následovalo ze strany magistrátu, případně vrchnostenského úřadu, určení lhůty, po jejímž uplynutí bylo možné se do nového či opraveného domu nastěhovat. Ani do budoucna však zkolaudovaná stavba nezůstávala bez kontroly. Představitelé jmenovaných institucí měli za úkol dvakrát do roka vykonávat požární prohlídku budov, jejíž výsledky museli předkládat k nahlédnutí krajskému úřadu. Zároveň dohlíželi na dokončování nedostavěných domů v přiměřených termínech.⁷⁰

Vedle článků věnovaných podrobnému popisu jednotlivých fází stavebního řízení byly zbývající paragrafy uváděných řádů orientovány na použití stavebních materiálů, dodržení parametrů konkrétních konstrukcí (kupříkladu zdí, kleneb, trámových stropů, požárních zdí, oplocení, pecí, komínů, schodů, krovů či podlah) a rovněž předepisovaly podobu vybraných částí staveb (sklepů, pavlačí, kuchyní nebo také uliční fasády). Ve stavebních řádech nebyly opomenuty ani odstavce zaměřené na různé typy hospodářských budov ve městech, jež mimo jiné souvisely s provozováním rizikových řemesel.⁷¹

Přibližme si nyní alespoň některá stavební nařízení podávající informace o materiálech a konstrukcích uplatňovaných, ale rovněž zakazovaných na stavbách. Každá nová budova měla být vystavěna z dobrého staviva, což znamenalo z kvalitně vypálených cihel, řádně vyschlého kamení a dobře připravené malty. Krovky měly být budovány ze suchého, zdravého, ve správný čas poráženého a nikoliv přestárlého dříví. Tak zvané egyptské cihly neboli vepřovice se směly použít pouze na vyzdění vnitřních příček. V případě nedostatku střešních tašek či břidlice (*šledy*) mohly být střechy hospodářských objektů pokryté také *kalenci* – šindeli s jílovou úpravou. Nicméně u novostaveb bylo požadováno krytí střech pálenými taškami, břidlicí nebo plechem, přičemž tak zvané prejzy směly být umístovány pouze na hřebenech či nárožích (například u střech valbových). Jednalo-li se o rekonstrukci střechy staršího domu, musela být vždy zohledněna stabilita jeho nosných stěn, aby položením těžší

⁷⁰ Srov. SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 43, 44; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 52, 64, 107.

⁷¹ Srov. SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*; SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 654, sign. B-2, kart. 4, *Cirkulář Nro. 20371. Od c. k. Moravsko-Slézského zemského Gubernia. V Brně dne 28. máje 1841*. Cirkulář oznamoval výjimky, respektive přípouštěla se jím výstavba kulatých úzkých dýmových trub, jelikož se ukázalo, že tato konstrukce může splňovat protipožární opatření; NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 205–206, 208–210; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 46–57, 64, 160–163, 172–173.

nespalné krytiny nebyla narušena statika. Pokud přece jen nemohla být střecha stávajícího objektu kryta bytelnějším materiálem (nejčastěji byly doporučovány pálené tašky), měla být opatřena alespoň šindelovou krytinou namísto doškové a bez výjimky zabezpečena požární zdi (štítem). U připravovaných novostaveb se neschvalovalo projektování mansardových střech. Důvodů bylo uvedeno hned několik. Mansardové střechy nevyhovovaly našim klimatickým podmínkám, jejich výstavba obnášela větší spotřebu dřeva, při vzniklém požáru se snáze vznítily a prostornější podkroví přímo vybízela ke zřizování půdních pokojů a komor, které zde nebyly žádány.⁷²

Ve městech obecně platil zákaz výstavby dřevěných budov. Zásadní opravy dosavadních objektů ze dřeva měly být realizovány z nehořlavého materiálu, dřevěnou stěnu bylo nutné nahradit zděnou.⁷³ Ani na oplocení dvorů a zahrad mezi domy nesmělo být použito dřevo. Tyto plochy měly oddělovat zdi odolávající ohni, jejichž koruny měly být chráněny kameny nebo cihlami, nikoliv však šindeli, došky či drny. Prostranství dvorů nesmělo být příliš těsné, naopak muselo zajišťovat dostatečný přísun ovzduší i světla do obydlí a při vypuknutí požáru umožnit volný přístup.⁷⁴

Mezi střechami přiléhajících domů byla požadována výstavba požárních štítů zesílených pilíři, jež měly přesahovat hřebeny střech. Ve městech nesměly být stavěny domy s více než dvěma patry nad přízemím a jedním pod zemí bez zvláštního povolení krajského úřadu. Nicméně kvůli úspoře městského prostoru i financí se naléhavě vybízelo k budování převážně domů vícepatrových oproti přízemním. Ty mohly být stavěny na předměstích a v menších městech.⁷⁵ Ustanovení věnované přímo sklepům nařizovalo jejich hloubení pod budovami, případně vyhrazeným místem, nikoliv však pod veřejným prostranstvím či komunikací. Sklepy měly být završeny kamennou nebo cihelnou klenbou a jakékoliv

⁷² Srov. SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 14, 20, 32–34, 65; HELMIGK, Hans Joachim. *Oberschlesische Landbaukunst um 1800*. Verlag für Kunstwissenschaft, Berlin 1937, s. 85–87, 96; NOVOTNÁ, Dana. O ohni..., 2003, c. d. v pozn. 8, s. 205–206; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 47, 50–51, 64, 121–122, 133–134, 136–139, 163–169; VAŘEKA, Josef, FROLEC, Václav. *Lidová architektura...*, 2007, c. d. v pozn. 52, s. 290.

⁷³ SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 14, 15; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 47–48.

⁷⁴ SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 19, 21; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 48.

⁷⁵ Srov. SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 35; NOVOTNÁ, Dana. O ohni..., 2003, c. d. v pozn. 8, s. 206; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 51, 64.

umístování dřevěných trámů zde bylo zakázáno.⁷⁶ I pro konstrukce schodišť platilo přesné nařízení. Schodišťové prostory, které nebyly klenuté, musely mít alespoň kamenné schodišťové stupně. Pokud ovšem tento prostor byl završen klenbou, připouštěly se rovněž stupně zhotovené z dubového dřeva až do nejvyššího poschodí. Schodiště musela být dostatečně osvětlená a schody vedoucí na půdu měly uzavírat železné dveře. U žádného schodiště nebylo akceptováno nestabilní zábradlí.⁷⁷

Ve stavebních řádech nechyběl ani výnos ohledně krovů v novostavbách. Dřevěné prvky krovové a stropní konstrukce zde nesměly být spojeny. Vyhovujícím řešením se stalo kladení pozednice na hlavní zeď, která se nacházela nad úrovní půdní dlažby. Nejenom v nově budovaných podkrovích, ale také ve stávajících půdních prostorách měla být položena cihelná dlažba, ve druhém případě alespoň lepenice. Do podkroví se mělo vstupovat dveřmi, přiměřeně pobitými železným plechem a osazenými v kamenném ostění. Veškeré trámy u komínů měly být odstraněny za případnou náhradu a žádné nové zde nesměly být kladeny. Jakákoliv vada střešní konstrukce musela být ihned napravena, především s ohledem na stále prosazovanou protipožární prevenci.⁷⁸ Osvětlování schodišť, předsíní nebo jiných tmavých prostor pomocí dřevěných deštěných světlíků zřizovaných proti sousedním domům se již nesmělo u novostaveb tolerovat, neboť tento způsob osvětlení mohl být snadno redukován díky účelnějšímu dispozičnímu řešení. Rovněž u stávajících budov, bylo-li to možné, se měly světlíky zrušit, případně měly být zapaženy jejich prkenné stěny a následně opatřeny vápennou omítkou.⁷⁹

U novostaveb bylo dále předepisováno instalování žlabu nejméně deset palců širokého na straně do ulice nad či pod okrajem střechy. Žlab měl být vyroben z mědi, plechu nebo

⁷⁶ Příslušný odstavec stavebního řádu s účinností pro Moravu a Slezsko nařizoval řádné zaklenutí suterénu, avšak nezabýval se již vchody do sklepů z ulic a náměstí, které byly opatřeny padacími dveřmi, a jejichž odstranění požadoval český stavební řád. Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835, § 17*; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 48, 64, 160–161.

⁷⁷ Schody vedoucí k bytům neměly být užší než čtyři stopy, výška schodišťových stupňů nesměla přesáhnout šest palců, šířka musela být zachována pod dvanácti palci. Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835, § 24*; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 49, 64, 130, 161–163.

⁷⁸ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835, § 31*; NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 205–206; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 50, 128–130, 165–170.

⁷⁹ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835, § 37*; NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 206; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 51, 155–156.

zinku, stejně jako okapní svod odvádějící vodu do kanálu. Bylo-li nutné položit žlab mezi nově budované nebo již existující domy, mělo se dohlédnout na to, aby byl zhotoven z kamene či kovu, přinejmenším zde mohlo být akceptováno umístění oplechovaného dřevěného žlabu. Přesahování okapových žlabů do ulice se nepřipouštělo. Dešťová voda měla být vedena, jak již bylo zmíněno, okapními svody. Ty mohly zůstat u dosavadních objektů v případě nouze dřevěné, uvnitř však musely být vysmolené.⁸⁰ Samostatný paragraf se soustředil také na určení vzhledu hlavního průčelí novostaveb. Fasáda orientovaná do ulice nebo náměstí měla být u nových budov pojata jednoduše, fasádní nátěr bylo nutné provést shodnou umírněnou barvou v odstínu přírodního kamene. Zakazovalo se používání různých křiklavých barev a nevkusného zdobení.⁸¹

Stavební řády rovněž obsahovaly odstavce zaměřené na úpravy povrchů veřejných prostranství i na adaptace vodovodního řádu. Města měla dbát na zajištění adekvátního dláždění. V případě pokládání nové dlažby bylo nezbytné, aby specialista zaměřil výškové rozdíly pro stanovení potřebného spádu odtokových kanálků. Dlažební kámen měl být tvrdý ostrohranný s rovnými plochami. Doporučovalo se použití křemene, čediče, žuly, ruly, syenitu a podobných hornin. Aby byla dlažba kompaktní a úhledná, měl být kámen určený k dláždění otesán, podobně jako zdící kamenné kvádry, do relativně pravidelného tvaru. Šířka kamenů se měla pohybovat od dvou do čtyř, délka od čtyř do osmi a výška od šesti do osmi palců. Kameny měly být kladeny do řádků ve svislém nebo diagonálním směru, a to do pískového, šest palců vysokého lože. Jednotlivé kameny musely být do vrstvy písku důkladně zaraženy pomocí ručního berana a poté opět pískem na výšku jednoho palce zasypány. Obdobným způsobem se navrhovalo postupovat při překládání staré dlažby v ulicích. V mnohých městech mělo být staré nekvalitní dláždění postupně nahrazováno správně položenou dlažbou novou. Další důležitou iniciativou ve městech bylo zakládání zděných hlavních kanálů, jež mohly být završeny klenbou na půl cihly nebo jednoduše překryty silnými kamennými plotnami. Časté apely rovněž směřovaly k rušení nevyhovujících dřevěných kašen náhradou za kamenné a k výměně stávajícího dřevěného potrubí za litinové,

⁸⁰ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 38; NOVOTNÁ, Dana. O ohni..., 2003, c. d. v pozn. 8, s. 206; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 51, 171–172.

⁸¹ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézske. V Brně dne 12. září 1835*, § 40; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 51, 201–202.

v případě nižšího tlaku i za potrubí z pálené hlíny. Nicméně položení keramického potrubí podléhalo vyššímu schválení.⁸²

Popisované stavební řády z první poloviny 19. století se podařilo nahradit až stavebními řády pro Čechy a Moravu z let 1864 a 1869. Tyto dokumenty, i veškeré následující, byly již vydávány formou zákonů – zákon č. 20/1864 pro Království české ze dne 11. května 1864 a zákon č. 1/1870 pro Markrabství moravské ze dne 20. prosince 1869. Oba zákony se z hlediska celkové koncepce příliš nelišily od předešlých stavebních řádů. Spíše je lze chápat jako typický přechodový článek mezi stavebními řády z období před polovinou 19. století a ustálenými stavebními řády z posledních dvou desetiletí téhož století. Zastavme se nyní jen krátce u některých pasáží, které mohou napomoci letmo nastínit charakter avizovaných stavebních řádů. Za zmínku nepochybně stojí skutečnost, že uváděné zákony byly mnohem benevolentnější ohledně aplikace spalných stavebních materiálů na rozdíl od starších dokumentů. Přestože ve městech platil obecný zákaz výstavby dřevěných budov, obzvláště na Moravě bylo dovoleno na základě udělení výjimky stavět také ve městech a městečkách celé objekty ze dřeva, pokud se nacházely v izolované poloze. Převážně se jednalo o dělnické byty a provozovny, což do jisté míry souviselo s nastoleným trendem podpory zakládání nových továren. Nicméně při budování dřevěných novostaveb se důrazně vyžadovalo například provedení zděného soklu z kamene či cihel a u obytných domů omítnutí jejich vnitřních stěn. I ke zřizování půdních vestaveb přistupovaly texty nových zákonů daleko shovívavěji. Byla-li dodržena příslušná protipožární opatření, mohlo být podkroví bez problémů využito k bydlení.

Další podstatnou instrukci, jejíž praktický dopad lze pozorovat v soudobém vzhledu střešní krajiny v mnoha centrech historických měst, obsahoval rozšířený článek o okapních žlabech, který vybízel k budování krovů s hřebenem rovnoběžným s čelní fasádou. Nejenže tímto byla lépe zabezpečena výstavba požárních štítů, ale rovněž zaručena likvidace nežádoucích žlabů mezi domy. Změna orientace střechy byla velmi často spojena také s přestavbou falešných atikových pater městských domů na standardní obytné prostory. Naplňování jednotlivých paragrafů stavebních řádů z 60. let 19. století již vesměs spadalo do kompetence stavebních úřadů. Jejich zřizovateli byly zpravidla samotné obce.⁸³

⁸² SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti 1797–1871, *Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice v krajině Moravské a Slézké. V Brně dne 12. září 1835, § 45*; Počátky systematické výstavby technické infrastruktury (vodáren, kanalizace) lze časově vztáhnout až na poslední dvě desetiletí 19. století. MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Academia, Praha 2005, s. 76, 334–335; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 45, 52–53, 130–131.

⁸³ NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 209; NOVOTNÁ, Dana. *Zásahy do měst...*, 2005, c. d. v pozn. 63, s. 94–97; Podrobněji EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 65–71, 108–109.

Určitou anomálii mezi zmiňovanými dokumenty představoval slezský stavební řád z počátku 80. let 19. století – zákon č. 26 ze dne 2. června 1883. I když se fakticky jednalo o nejstarší stavební řád ze série zákonů vydávaných během 80. a 90. let 19. století, nutno podotknout, že po obsahové stránce značně zaostával za pouze o pár let mladšími dokumenty. Slezský stavební řád ustrnul na úrovni stavebních řádů pro Čechy a Moravu z let 1864 a 1869, které se však ještě do konce 19. století podařilo nahradit novými zákony. Naopak ve Slezsku zůstávalo takřka nezměněné znění stavebního řádu z roku 1883 v platnosti více než půl století. Navíc text tohoto dokumentu zcela postrádal předpisy o plánech polohy, jež se staly důležitou součástí jak inovovaného českého, tak rovněž moravského stavebního řádu. Zákon s účinností pro Slezsko se omezoval jen na parcelaci a stanovení stavebních čar. Dílčí, nicméně stále dosti redukovanou nápravu přineslo až opatření Stálého výboru č. 261 Sb., o odstraňování stavebních a komunikačních závad v obcích, ze dne 27. října 1938. Uzákoněné nařízení ukládalo obcím sestavení tak zvaných upravovacích plánů v případě, že doposud nedisponovaly řádně zpracovanými plány polohy z důvodu absence závazných ustanovení a přesto hodlaly realizovat regulační práce související se stavebním rozvojem obce.⁸⁴ Zastaralý stavební řád pro Slezsko byl zrušen až vládním nařízením č. 109 Sb., o změně stavebních řádů, ze dne 21. března 1942. Jednalo se o první stavební novelu, jejíž znění zůstalo v platnosti i po roce 1945. Na oblast působnosti slezského stavebního řádu tak byla od roku 1942 převedena účinnost moravského stavebního řádu.⁸⁵

Zásadní význam pro další legislativní vývoj v oboru stavebnictví mělo vydání skupiny stavebních řádů na konci 19. století, které vytvořily základní principy veřejného stavebního práva v moderním pojetí. Vzorovým dokumentem se stal zákon Království českého č. 40 ze dne 10. dubna 1886, s působností pro Prahu s předměstími, jehož platnost byla v následujícím roce (1887) rozšířena také na města Plzeň a České Budějovice (zákony č. 16 a 71).⁸⁶ Zanedlouho poté byl vydán stavební řád pro Čechy – zákon č. 5 ze dne 8. ledna 1889, označovaný rovněž jako stavební řád pro český venkov, přestože se jeho účinnost vztahovala

⁸⁴ *Stavební řády moravské...*, 1940, c. d. v pozn. 15, s. 621–626; NOVOTNÁ, Dana. *Zásahy do měst...*, 2005, c. d. v pozn. 63, s. 97–99; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 65.

⁸⁵ Podrobněji *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 627–629, 686–687, 738–739. Nutno poznamenat, že vládním nařízením č. 109/1942 Sb., o změně stavebních řádů (1. stavební novela), byla platnost brněnského stavebního řádu z roku 1894, ve znění pozdějších předpisů, rozšířena na území měst Frýdku, Místku a Ostravy. Na Frýdek se tudíž po zrušení slezského stavebního řádu nevztahovala ustanovení stavebního řádu moravského.

⁸⁶ NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 209; MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj...*, 2005, c. d. v pozn. 82, s. 35; NOVOTNÁ, Dana. *Zásahy do měst...*, 2005, c. d. v pozn. 63, s. 97–98; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 71–72.

na všechny ostatní obce, tedy i města, vyjma výše uvedených lokalit.⁸⁷ Pro Moravu byly zveřejněny nově sestavené stavební řády až v posledním desetiletí 19. století. Velká moravská města, jmenovitě Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo, se řídila ustanoveními zákona č. 63 ze dne 16. června 1894, obecně nazývaného brněnským stavebním řádem. Zároveň s tímto dokumentem byl vydán pro zbylé obce v zemi moravské zákon č. 64, opět ze dne 16. června 1894, známý pod nepříliš přesným označením jako stavební řád pro moravský venkov. Zákonům s účinností pro Moravu se ve finální verzi dostalo znatelně exaktnějšího zpracování než stavebnímu řádu pro Čechy. Racionálnější přístup byl zvolen za účelem odstranění starého, již nevyhovujícího stavu. Brněnský i moravský stavební řád se na počátku 20. století dočkaly také novelizace na rozdíl od českého stavebního řádu. V červnu 1914 byla změněna a doplněna nařízení obou stavebních řádů z roku 1894, a to prostřednictvím nových zákonů č. 39 a 44.⁸⁸

Jak již bylo zmíněno, klíčovou součástí inovovaných stavebních řádů z druhé poloviny 19. století se stala ustanovení věnovaná plánům polohy a parcelaci, respektive rozdělení pozemků na stavební místa. V nich byly zakotveny základy moderních urbanistických metod zajišťujících a usměrňujících podmínky celkového rozvoje jednotlivých sídel a regionů. Činnosti spojené s realizací plánů polohy, regulačních a zastavovacích plánů postupně přinášely kvalitativně nové možnosti řešení záměrného uspořádání a využití příslušného území. Byl zaveden pojem *územní plánování*, který se poprvé zapsal do dějin stavebního práva vydáním zákona č. 280 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949.⁸⁹

Pokusme se jen v krátkosti nahlédnout do znění vybraných předpisů stavebních řádů z konce 19. století, včetně jejich doplňujících nařízení a zákonů, jež se již partikulárně zabývaly stavebními památkami, případně celkovou tvářností osobitého místa či krajiny. Vezmeme-li v úvahu, že až do konce 50. let 20. století nebyla ochrana památek všeobecně

⁸⁷ Srov. *Stavební řád...*, 1941, c. d. v pozn. 15, 766 s; NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 209; MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj...*, 2005, c. d. v pozn. 82, s. 35; NOVOTNÁ, Dana. *Zásahy do měst...*, 2005, c. d. v pozn. 63, s. 97–98; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 72–73.

⁸⁸ Zákon č. 39 ze dne 16. června 1914 měnil a doplňoval stavební řád brněnský, zákon č. 44 ze dne 16. června 1914 pak měnil a doplňoval stavební řád moravský. *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 19, 499; NOVOTNÁ, Dana. *O ohni...*, 2003, c. d. v pozn. 8, s. 209–210; MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj...*, 2005, c. d. v pozn. 82, s. 35; NOVOTNÁ, Dana. *Zásahy do měst...*, 2005, c. d. v pozn. 63, s. 97–99; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 72.

⁸⁹ Podrobněji *Stavební řád...*, 1941, c. d. v pozn. 15, s. 20–108; *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 27–105, 503–521; *Zákon č. 280 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949*; NOVOTNÁ, Dana. *Zásahy do měst...*, 2005, c. d. v pozn. 63, s. 98–99; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 73–77, 100.

upravena žádnou zákonnou normou, jednalo se tudíž o jeden z příkladů dílčí právní regulace směřující k podpoře státní památkové péče.⁹⁰

V oddíle stavebních řádů, věnovaném plánům polohy, byla mimo jiné zdůvodněna i důležitost jejich evidenčního obsahu. Prioritou těchto nově zhotovovaných plánů se mělo stát zachycení skutečně věrného obrazu dosavadního stavu sídla z hlediska výstavby. Bylo zde nezbytné zaznamenat vedle zákonných požadavků i jiné, neméně zásadní okolnosti dotýkající se jednak aktuálních stavebních poměrů, a jednak instrukcí potřebných pro budoucí stavební rozvoj příslušné lokality. Plány polohy tak měly evidovat rovněž místní a lidová pojmenování částí území, objektů, samot a podobně. Zanesením těchto vžitých názvů bylo sledováno nejenom jejich zachování pro budoucnost, ale také zajištění možnosti čerpat z těchto pojmenování fixované informace o stavební způsobilosti a historii místa – kupříkladu názvy Na Hradbách, Na Hutích či Na Baštách. V plánech polohy měly být rovněž zohledněny historicky a umělecky cenné objekty, podobně jako památky stavitelské, technické či přírodní.⁹¹

Dílčí úprava stavebních řádů byla provedena vládním nařízením č. 305 Sb., o některých opatřeních v oboru stavební policie, ze dne 18. července 1940. Toto nařízení rovněž doplňovalo znění článku (§ 4) zaměřeného na potvrzování plánů polohy, který setrval v platnosti i po ukončení německé okupace. Nejenom při ověřování těchto plánů, ale také při udělování či opětovném potvrzování povolení k rozdělení pozemků na stavební místa nebo při povolování přeměny pozemkových parcel na stavební, stejně jako při udělování stavebního povolení, se mělo dbát na to, aby byly v rámci stavebního uspořádání a změn posuzovány

⁹⁰ První všeobecné uzákonění ochrany památek bylo stanoveno zákonem č. 22 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958. Do té doby byla ochrana památek částečně zajištěna například opatřením Stálého výboru č. 255 Sb., o ochraně věcí umělecky nebo památkově zvláště hodnotných, ze dne 27. října 1938, dále pak zákonem č. 137 Sb., o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku, ze dne 16. května 1946 (především § 2–5), vládním nařízením č. 274 Sb., o archeologických památkách, ze dne 12. června 1941 a nakonec vládním nařízením č. 55 Sb., o chráněné oblasti Pražského hradu, ze dne 16. prosince 1954. Srov. *Zákon č. 137 Sb., o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku, ze dne 16. května 1946*; *Zákon č. 22 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958*; PAVEL, Jakub. Úkoly a metody preventivní ochrany památek. *Zprávy památkové péče*, roč. XVI, 1956, č. 2, s. 91–92; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče na území Československa I. Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1983, s. 108, 113–114, 118–119, 123–124, 138, 146; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských památkových rezervací. Uměnovědné studie VI*, Ústav teorie a dějin umění ČSAV v Praze, Praha 1985, s. 15, 36–37; HLOBIL, Ivo. *Sto let od prvního pokusu o proklamaci zákonné ochrany historické Prahy. Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 13–15; ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Knižnice v agende památkových orgánov. Pamiatky a múzeá č. 4/2009*, Bratislava 2009, s. 60.

⁹¹ *Stavební řád...*, 1941, c. d. v pozn. 15, s. 22–23; *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 29; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče...*, 1983, c. d. v pozn. 90, s. 107–108.

svěbytnost či zamýšlené utváření vzhledu místa, ulic a krajiny, společně s památkami a pozoruhodnými přírodními útvary.⁹²

Dalším krokem, který mohl alespoň částečně přispět k upevnění pozice památkové péče, se stala možnost ovlivnit ochranu památek přímo během procesu stavebního (komisionelního) řízení. Jako příklad byl u odpovídajícího paragrafu jak brněnského, tak rovněž českého stavebního řádu uveden výnos zemského úřadu v Praze z roku 1926. Ten upozorňoval na skutečnost, že mnohé světské i církevní budovy, veřejné i soukromé, jsou vzácnými historickými památkami, byť na první pohled nevypadají vždy úhledně, a jako takové si zaslouží, aby s nimi bylo nakládáno pietně, aby nebyly ani bořeny ani ponechány zpustnutí. Následné apely měly vést k zajištění jejich údržby a citlivých oprav. Výnos zároveň vybízel k ochraně okolí památky a vyzdvihoval i celkový obraz sídla, který byl sám o sobě památkou. Realizaci nevhodné stavby pak mohl být trvale poškozen. Z tohoto důvodu se při stavebních aktivitách na území sídel s osobitým vzhledem i při stavebních opravách památkových objektů kladl důraz na obezřetný postup s náležitou péčí, jak to bylo běžné v jiných kulturních státech. Každý uvědomělý stavebník, stavitel, inženýr či architekt, který předpokládal zahájení stavby v okolí památky nebo přímo její opravu, se měl ještě před zpracováním plánové dokumentace obrátit na příslušný památkový úřad, jenž mu měl ochotně poskytnout potřebné instrukce a odbornou radu. Výnos navíc zdůrazňoval, že takovýto postup je nejen v zájmu památky, nýbrž také samotného stavebníka, poněvadž se tímto předejde případným námitkám během stavební komise a celý průběh komisionelního řízení se díky vzájemné spolupráci výrazně zrychlí a zlevní.⁹³

Z dnešního pohledu se stalo nepochybně zajímavým znění vládního nařízení č. 111 ze dne 24. března 1942, upravující podmínky pro zřizování reklamních a informačních zařízení. Účinnost tohoto vskutku progresivního předpisu, byť z období okupace, byla ukončena až vydáním zákona č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí. Uváděný vládní dokument řešil povahu veškerých reklamních a informačních zařízení, která nikterak nesměla

⁹² Vládní nařízení č. 305 Sb., o některých opatřeních v oboru stavební policie, ze dne 18. července 1940 pozbylo platnosti vydáním zákona č. 280 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949. Nutno konstatovat, že citovaný zákon se již nevyjadřoval k posuzování osobitosti vzhledu místa či krajiny, ani k památkám obecně. Nicméně v roce 1950 byla vydána vládní nařízení č. 51 a 93, která opětovně ochranu památek i památkové a přírodně hodnotných území zohledňovala. Srov. *Stavební řád...*, 1941, c. d. v pozn. 15, s. 35–37, 41–42, 60–61, 70–72; *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 693, 738; *Zákon č. 280 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949*; Vládní nařízení č. 51 ze dne 16. května 1950 o územním plánování obcí. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 97–100; Vládní nařízení č. 93 ze dne 11. července 1950 o výstavbě obcí. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 351–362.

⁹³ *Stavební řád...*, 1941, c. d. v pozn. 15, s. 221–222; *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 224–225. U znění § 36, zaměřeného na komisionelní řízení, byl citován výnos zemského úřadu v Praze č. 330.218 z roku 1926.

rušit či přímo znešvařovat vzhled místa a krajiny, podobně jako ráz jednotlivých budov i jejich okolí. Jednalo se zejména o nápisy, znamení a vyobrazení na stavbách, hrazeních a stromech, o různé reklamní tabule, výkladní skříně či rozmanité obchodní výkladce. K instalování jmenovaných zařízení bylo zapotřebí povolení stavebního úřadu, který navíc požadoval předložení návrhu zamýšleného zařízení ve dvou vyhotoveních. Posuzovaný návrh musel být zpracován v dostatečně velkém měřítku a v barvách skutečného provedení. Dále zde byla nezbytná přesná specifikace použitých materiálů, konstrukčního řešení i vazby na celkový charakter prostředí, a to nejlépe dodáním názorné fotografie. Jestliže umístěním reklamních či informačních zařízení mohly být ohroženy památkově chráněné objekty, tedy památky historické, umělecké nebo přírodní, včetně jejich okolí, byl stavební úřad povinen vyžádat si vyjádření památkového úřadu. V citovaném nařízení se objevil rovněž paragraf zabývající se zvláštními omezeními, který zakazoval situování zmiňovaných zařízení přímo na štítových zdech budov (požárních štítech). Po něm pak následoval článek umožňující stavebnímu úřadu uvalit zákaz instalování jakýchkoliv reklamních a informačních zařízení v určených částech území, vyžadoval-li to jejich celkový ráz, a to především z hlediska ochrany památek a přírody.⁹⁴

Dokonce ani v poválečném období se záchrana památkově hodnotných objektů nevytrácela ze společenského zájmu. Jako doplňující norma stavebních řádů z 80. a 90. let 19. století, uvedených znovu v platnost ve znění pozdějších předpisů, byl vydán zákon ze dne 12. dubna 1946, č. 86 Sb., o stavební obnově, na který navazoval upravující zákon č. 115 z 12. června 1947. Jeden z paragrafů tohoto poválečného dokumentu byl věnován přímo organizačním otázkám při odstraňování sutin. Ukládal stavebnímu úřadu, aby v součinnosti s příslušným památkovým úřadem stanovil objekty, které byly považovány za památkově či jinak cenné, a určil jejich zajištění, eventuálně zabezpečení reliktních těchto staveb. V případě výměru stavební obnovy v jednotlivých obcích se pak očekávalo operativní provedení selekce ploch, jež měly zůstat nezastavěny, a to do doby opatření upravovacího plánu. I při rozhodování o tomto výběru hrála svou roli ochrana památek. Rovněž nemělo být tolerováno, aby jakákoliv realizovaná stavba jak po stránce architektonické, tak svými rozměry a tvarem narušovala charakter, respektive ucelený a harmonický vzhled místa, krajiny či prostředí památky. Budovy, u nichž zůstaly buď zcela, anebo částečně zachovány historické a

⁹⁴ Vládní nařízení ze dne 24. března 1942, č. 111 Sb., o stavebně-policejní úpravě reklamních a informačních zařízení, vstoupilo v platnost dnem 7. dubna 1942. *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 730–737, 739; *Zákon č. 280 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949*; PAVEL, Jakub. *Úkoly a metody...*, 1956, c. d. v pozn. 90, s. 92.

umělecké hodnoty, měly být v kooperaci s památkovým úřadem obnoveny, případně vhodně zakomponovány do nové stavby.

Za následný krok lze pokládat vydání dvou vládních nařízení č. 51 Sb., o územním plánování obcí, ze dne 16. května 1950 a č. 93 Sb., o výstavbě obcí, ze dne 11. července téhož roku. V obou těchto dokumentech byla řešena rovněž otázka ochrany kulturních památek a přírody. Vládní nařízení č. 51 ukládalo obcím, aby jejich směrné územní plány mimo jiné zaznamenávaly památkově chráněné budovy, porosty, stromy a *památkové i přírodní rezervace*. Podrobné plány měly pak zachycovat způsob zachování památkově chráněných částí obcí. Podobně i vládní nařízení č. 93 kladlo za povinnost stanovit v zastavovacích plánech obcí objekty, jež bylo nutné zachovat pro jejich historickou, uměleckou či jinou kulturní hodnotu. Zároveň zde měla být specifikována úprava jejich okolí. Při vyhotovování zastavovacích plánů se také mělo dbát na to, aby historické a umělecké památky byly uchovány v architektonicky příznivém prostředí a ochrana krajiny i přírody byla plně zajištěna.⁹⁵

Na tomto místě je vhodné učinit alespoň stručnou zmínku o některých možnostech aplikace novějších stavebních materiálů zhruba od druhé poloviny 19. století. Zvýšený zájem o nové materiály se nejvýrazněji projevil při hledání optimální varianty nespalné střešní krytiny. Přestože české gubernium již v roce 1792 informovalo o existenci nového ohnivzdorného materiálu na krytí střech, tak zvané švédské lepenky, hojnějšího využití se asfaltová střešní krytina dočkala až ve druhé polovině 19. století. Především lepenkové pásy získaly poměrně záhy status velmi oblíbené krytiny. Relativně nenáročná manipulace s vlastním materiálem při kladení, tudíž v zásadě rychlé kompletní pokrytí střechy a samozřejmě minimální zatížení krovové konstrukce byly jednoznačnými prioritami asfaltové lepenky.⁹⁶

⁹⁵ Srov. *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 740, 748–749, 753, 760, 785, 791; *Zákon č. 280 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949*; Vládní nařízení č. 51..., 1950, c. d. v pozn. 92, s. 97–100; Vládní nařízení č. 93..., 1950, c. d. v pozn. 92, s. 351–362; PAVEL, Jakub. *Úkoly a metody...*, 1956, c. d. v pozn. 90, s. 92; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče...*, 1983, c. d. v pozn. 90, s. 127–129, 137, 164–165; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 90, s. 6–7, 77–78; HLOBIL, Ivo. *Sto let od...*, 2008, c. d. v pozn. 90, s. 20–21, 25.

⁹⁶ Lepenková střešní krytina bývá často specifikována nejen přívlaskem asfaltová, ale také živičná či bitumenová. Srov. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H – stavební záležitosti, kart. 376 – dopis ze dne 11. listopadu 1871 občanů města Příbora, adresovaný okresnímu hejtmanství v Novém Jičíně ohledně výstavby dílny pana Vavřince Kresty na dehtovanou lepenku k pokrývání střech; WURMOVÁ, Milada. *K dějinám požární ochrany...*, 1962, c. d. v pozn. 9, s. 42; LÁSKA, Vojtěch, SCHUBERT, Alfréd, SOLAŘ, Miloš, ŠTULC, Josef. *Péče o střechy historických budov*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2003, s. 23; ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Argo, Praha 2003, s. 250; EBEL, Martin. *Dějiny českého...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 137–138.

Další nespalný materiál, jehož budoucnost se začala psát na konci 19. století, představovaly vláknocementové šablony, známé rovněž pod označením umělá břidlice. Již v 90. letech 19. století byla zaznamenána aplikace azbestových desek coby střešní krytiny. V tomto období se zároveň zúročila neúnavná snaha jistého Ludwika Hatscheka, rodáka z Těšetic na Moravě, vynálezce tak zvaného eternitu – trvanlivého, ohni i mrazuvzdorného materiálu – tvořeného směsí modifikovaného azbestového vlákna a portlandského cementu. Na počátku 20. století se podařilo Hatschekovi získat vlastní patent přímo na výrobu azbestocementové střešní krytiny. Nicméně eternit si vydobyl během své existence reputaci kontroverzního materiálu, což ne vždy souviselo s rizikem trvalého poškození zdraví obzvláště při jeho výrobě. Téměř ihned po uvedení eternitových šablon na trh se zvedl nemalý odpor vůči uplatňování této zdokonalené krytiny na střeších památkových objektů. Nespalné azbestocementové šablony přesto v průběhu desetiletí nahrazovaly nejčastěji dřevěný šindel na střeších řady historických budov, z nichž mnohé se staly zákonem chráněnými památkami. Z hlediska dnešních požadavků památkové péče je obnova právě eternitové, respektive vláknocementové skládané krytiny v podobě typických českých šablon kladených na koso, v současnosti již neobsahujících azbest, v opodstatněných případech žádoucí.⁹⁷

Aby byl výčet střešních krytin používaných od druhé poloviny 19. století téměř úplný, nelze zde opomenout ani výskyt prvních vápenopískových a betonových náhražek pálených tašek. Nutno podotknout, že nejenom dochované starší typy drážkových či dokonce šestiúhelníkových betonových tašek, ale rovněž dvoudrážkových tašek pálených jsou dnes vnímány jako informačně cenný doklad historického vývoje stavebních materiálů.⁹⁸

Je zřejmé, že 19. století přineslo výraznou reformu stavebněprávních zvyklostí. Samostatné články nově formulovaných stavebních řádů se již plně soustředily na provádění či rekonstrukce staveb s tím, že zde byly opakovaně a s vehemencí preferovány nespalné a trvanlivé materiály. Tento trend se pochopitelně projevil také v upřednostňování optimálních stavebních konstrukcí, které měly splňovat tehdejší nároky kladené zejména na bezpečnost a

⁹⁷ Azbestocementové šablony jsou rovněž označovány jako šablony osinkocementové. Srov. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Band 2, Wien 1959, s. 208; WURMOVÁ, Milada. *K dějinám požární ochrany...*, 1962, c. d. v pozn. 9, s. 43–44; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče...*, 1983, c. d. v pozn. 90, s. 61–62, Výnos místodržitelství moravského ze dne 31. srpna 1912 č. 41.250: „..., že osinková břidlice ke krytí uměleckých a historických památek, objektů a jejich okolí nebo staveb, které přicházejí v úvahu se stanoviska ochrany domoviny, se nehodí, protože neodpovídá požadavkům estetickým a ochrany domoviny.“; LÁSKA, Vojtěch, SCHUBERT, Alfréd, SOLAŘ, Miloš, ŠTULC, Josef. *Péče o střechy...*, 2003, c. d. v pozn. 96, s. 23–24, 26, 28–29; ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických...*, 2003, c. d. v pozn. 96, s. 250; DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004, s. 33, 40.

⁹⁸ LÁSKA, Vojtěch, SCHUBERT, Alfréd, SOLAŘ, Miloš, ŠTULC, Josef. *Péče o střechy...*, 2003, c. d. v pozn. 96, s. 25, 28–29, 42; ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických...*, 2003, c. d. v pozn. 96, s. 250.

hospodárnost. Dílem zde byly zohledňovány i zásady estetické, kupříkladu u celkového pojetí hlavních domovních fasád. Další inovaci stavebních řádů představovalo uzákonění celého procesu stavebního řízení včetně přesné specifikace jeho jednotlivých fází. Díky zavedení tohoto postupu se nám do dnešních dnů zachovalo rozsáhlé kvantum archivního materiálu v podobě stavebních plánů doprovázených mnohdy bohatou spisovou agendou. V zápisech z komisionelních řízení, stejně jako v rozhodnutích stavebních úřadů, lze nejednou registrovat odkazy přímo na konkrétní paragrafy citovaných stavebních řádů.⁹⁹ Ve stavebních spisech obecně jsou pak zaznamenány údaje, jež zásadním způsobem doplňují vlastní dochovanou plánovou dokumentaci. V neposlední řadě nelze opomenout ani skutečnost, že od druhé poloviny 19. století začaly být důsledněji řešeny otázky systematického uspořádání a využití příslušného území z hlediska zástavby. Ve stavebních řádech se tak poprvé objevily pasáže věnované plánům polohy, regulačním a zastavovacím plánům, které bylo možné fakticky vztáhnout i na ochranu historické parcelace významných sídel.¹⁰⁰

⁹⁹ Například roku 1899 byla Družstvu národního domu v Příboře zamítnuta žádost o zřízení otvoru do sklepa před domem č. p. 30, a to na základě § 65 moravského stavebního řádu z roku 1894. Stejně tak se v roce 1926 řídila § 80 a 129 uváděného stavebního řádu městská rada v Příboře ve svém vyjádření k opravě hlavního průčelí spojených měšťanských domů č. p. 44 a 45. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H – stavební záležitosti, kart. 382 – spis ze dne 9. listopadu 1899, kart. 391 – spis ze dne 16. července 1926.

¹⁰⁰ Srov. *Stavební řád...*, 1941, c. d. v pozn. 15, s. 22–23, 35–37, 41–42, 60–61, 70–72; *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 15, s. 29, 693, 738; ŠTONCNER, Petr. Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918–1945. *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací I*, Idea servis, Praha 2008, s. 75–76.

1. 3. Městská historická jádra v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ve vztahu k památkové péči

Není pochyb o tom, že dochovaná jádra historických měst jsou dnes již běžně vnímána jako neodmyslitelná a významná součást kulturního dědictví. Jsou považována za jeden z existujících zdrojů lidské paměti. Zachovaná forma historických urbanistických celků představuje naprosto svébytnou památku – hmotný pramen, který v sobě fixuje řadu informací o genezi a vývoji příslušného sídla. Je evidentní, že reálnou dochovanou podobu historického města posuzujeme při prvním vizuálním kontaktu předně po stránce urbanistické, architektonické a umělecké. Nicméně v hmotných dokladech historického urbanistického celku – v jeho umístění v krajině, v půdorysném uspořádání, v tvářnosti a využití zastavěných i nezastavěných ploch městského areálu, ve vnějším i vnitřním vzhledu, výzdobě a funkci jednotlivých stavebních objektů či jejich částí – jsou uložena další sekundární sdělení shromažďována zde namnoze po staletí. Díky jejich uchování lze většinou postupně objevovat a získávat vedle základních údajů i detailnější informace například o materiálních možnostech, o myšlenkových postojích, způsobu práce, života a bydlení příslušných skupin městského obyvatelstva i jednotlivců (zakladatelů měst, stavitelů či významných představitelů městské obce) ovlivňujících specifickým dílem nejen fungování, různé úlohy, nýbrž i vlastní podobu města. Nelze opomenout ani důležité zaznamenávání dlouhodobě přetrvávajících, zaniklých či nově zformovaných vztahů mezi městem a okolím – přírodním prostředím i prostředím vytvořeným člověkem. Avšak stále naléhavým požadavkem zůstává, aby poznávání tak rozmanitého vývoje městských útvarů mělo dalekosáhlejší dopad. Výsledky dlouholetých výzkumů všech oborů dotýkajících se, byť dílčím způsobem, památkové péče by proto měly být účinně využívány i při ochraně historických měst.¹

Ačkoliv je dnes zřejmé, že chráněné urbanistické celky jsou nositeli tak zvané památkové hodnoty, zároveň je třeba uznat, že její přesné vymezení bývá zřídka kdy formulováno zcela jednoznačně. Je vůbec možné věcně a stručně definovat hodnotový

¹ Srov. Waidacher, Friedrich. *Průručka všeobecné muzeologie*. Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum, Bratislava 1999, s. 252; *Handbuch Denkmalschutz und Denkmalpflege* (ed. Krautzberger, Martin). C. H. Beck, München 2004, s. 27, 374–375; *Denkmalpflege. Deutsche Texte aus drei Jahrhunderten* (ed. Huse, Norbert). C. H. Beck, München 2006, s. 221–226; Charta pro péči o historická města a městské celky (Washingtonská charta). *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. Poláková, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 154–157; Kučová, Věra. Ke dvaceti letům Washingtonské charty, dosud stále nejlepšímu dokumentu ICOMOS k ochraně historických městských celků. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 6, s. 491–493; Hlobil, Ivo. Teze k teorii památkové péče za současného stavu oboru. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 164–167.

potenciál historických měst coby památek? Připusťme, že celkovou památkovou hodnotu lze vnímat jako komplex více hodnot.² Kterépak odpovídající hodnoty jsou tedy součástí tohoto komplexu? K zodpovězení položené otázky snad přispěje výčet specialistů reprezentujících jednotlivé vzájemně kooperující obory, kteří se podílejí na nepřetržitém procesu poznávání a zhodnocování historických měst i na programu jejich ochrany. Zástupci některých z nich stáli přímo u zrodu moderní památkové péče, respektive péče o historická města, další specialisté se k nim přidávali postupně, nejednou z čistě pragmatických důvodů.³

Dějiny příslušného města se zabývají převážně historikové, jejichž poznání bývá častokrát pro nejstarší etapu vývoje sídla doplněno závěry bádání archeologů. Ti nemalou měrou přispívají nejen k objasnění vývoje městské hmotné kultury jako takové, nýbrž stále častěji přinášejí podstatná zjištění k vývoji půdorysného uspořádání, nejstarší zástavby či infrastruktury v tom kterém městě. Historici umění spolu s architekty jsou těmi nejpovolanějšími při zhodnocování dochovaného obrazu sídla zejména po stránce uměleckého a architektonického vývoje. Urbanistický vývoj společně s utvářením a změnami podoby

² Srov. VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče I. Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1971, s. 83–90; VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče II. Teoretické otázky hodnot a hodnocení, zachování a kulturně výchovného uplatnění památek*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1982, s. 5–11; BIRNBAUM, Vojtěch. Moderní péče o památky a dostavba chrámu svatovítského. *Vývojové zákonitosti v umění*. Odeon, Praha 1987, s. 339–341; *Zákon č. 20 Sb., o státní památkové péči, ze dne 30. března 1987, § 2, v platném znění*; *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage* (edd. STANLEY PRICE, Nicholas, TALLEY, Mansfield Kirby, MELUCCO VACCARO, Alessandra). The Getty Conservation Institute, Los Angeles 1996, s. 69–83; RICHTER, Václav. *Umění a svět. Studie z teorie a dějin umění*. Academia, Praha 2001, s. 356–363, 369–383; RIEGL, Alois. Moderní kult památek. Podstata a vznik. *Moderní památková péče*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2003, s. 8–75; *Denkmalpflege. Deutsche Texte...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 124–131; HLOBIL, Ivo. Monumentita a autentická funkce architektonických a urbanistických památek. Teoretická úvaha s praktickými důsledky. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 178–180; HLOBIL, Ivo. Teze k teorii..., 2008, c. d. v pozn. 1, s. 164–167.

³ Je nezbytné připomenout, že doposud nebyly uzavřeny odborné diskuze o tom, je-li památková péče samostatnou vědní disciplínou a lze-li hovořit o její vlastní teorii. Především statě Ivo Hlobila se opakovaně zabývají otázkami souvisejícími nejenom s teorií a celkovým postavením památkové péče, nýbrž i se systémem monumentiky, do něhož by měla být památková péče se svou teorií začleněna. Srov. VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin...*, 1971, c. d. v pozn. 2, s. 73–75, 80–81; LÍBAL, Dobroslav. Teorie památkové péče. *Zprávy památkové péče*, roč. 61, 2001, č. 8, s. 239–241; RICHTER, Václav. *Umění a svět...*, 2001, c. d. v pozn. 2, s. 371–383; HLOBIL, Ivo. Samostatná teorie památkové péče – neuralgický bod dějin umění. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 2, s. 137–138; SOLAŘ, Miloš. Teorie památkové péče – neuralgický bod dějin umění? *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 2, s. 139; CZUMALO, Vladimír. Teoretická východiska a předpoklady památkové péče. *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací I*, Idea servis, Praha 2008, s. 11–25; HLOBIL, Ivo. K otázce teorie památkové péče v systému kultury České socialistické republiky řízené státem. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 143–157; HLOBIL, Ivo. Památková péče bez teorie je nonsens. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 158–163; HLOBIL, Ivo. Otázky monumentiky. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 170–171; HLOBIL, Ivo. Monumentika a památková péče. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 176–177; HLOBIL, Ivo. Monumentita a autentická funkce..., 2008, c. d. v pozn. 2, s. 178–180.

životního prostředí uvnitř i vně příslušného města se snaží postihnout urbanisté a architekti krajináři. Poznatky restaurátorů (konzervátorů) nejčastěji přispívají k upřesnění údajů souvisejících s uplatňováním různých uměleckých technik a technologických postupů při tvorbě a opravách památek městského stavitelství, sochařství či památek reprezentujících tradiční řemeslnou výrobu. Neocenitelný informační vklad stavebních inženýrů a technologií zásadním způsobem napomáhá při bližší specifikaci vývoje stavebních konstrukcí, technologií a materiálů, včetně možností jejich aplikace v dějinném procesu budování města. Objasňují tak jeho stavebnětechnický a dílem i stavebněhistorický vývoj.

Lze předpokládat, že díky soustavné spolupráci uvedených odborníků se jejich vědomostní potenciál, a tudíž i podíl na zhodnocování a ochraně historických měst, vyvíjí, prolíná a mění. Navíc s nimi kooperují další vědní disciplíny humanitní, přírodovědné i technické. Avšak právě výše jmenovaní specialisté se nejčastěji stávají pracovníky památkové péče na různých postech.

Dalo by se tedy konstatovat, že mezi běžné hodnoty města coby památky náleží hodnota historická, kulturně-společenská, umělecká, architektonická, urbanistická, dokumentárně-výpovědní a hodnota osobitosti městského i na něj navazujícího prostředí.⁴ Samozřejmě, že se jedná o jeden z pokusů souhrnného vymezení památkové hodnoty historického města, jejíž obsah lze dále precizovat. Avšak primárně je možné za celkovou památkovou hodnotu označit také soubor všech hodnot, z nichž lze čerpat informace o vzniku a vývoji nejenom hmotné podstaty a podoby památky uchovávané pro budoucnost, v našem případě urbanistického celku, ale rovněž údaje o vývoji jejích jednotlivých funkcí, včetně interakce památky s vnějším okolím během její existence. Skutečné postavení historických měst coby památek snad lépe ozřejmí samotný proces uvědomování si nutnosti jejich ochrany, jejíž principy však nejsou plně respektovány ani po uplynutí několika desetiletí.

⁴ Srov. PAVEL, Jakub. Práce italského urbanisty – památkáře. *Zprávy památkové péče*, roč. XVIII, 1958, č. 3–4, s. 119–120; PAVEL, Jakub. *Nové cesty památkové péče*. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, Praha 1959, s. 9–10; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských památkových rezervací. Uměnovědné studie VI*, Ústav teorie a dějin umění ČSAV v Praze, Praha 1985, s. 64–66; PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1985, s. 80; SOLAŘ, Miloš. *Teorie památkové péče...*, 2004, c. d. v pozn. 3, s. 139; *Denkmalpflege. Deutsche Texte...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 221–226; MERTA, David, PEŠKA, Marek. *Městská archeologie, památková péče a žijící město. Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 2, s. 123–126; ZEŽULA, Michal. *Ochrana archeologického dědictví v historických jádrech měst Moravskoslezského kraje a její perspektivy. Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 2, s. 127–130; Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 138–153; *Charta pro péči...*, 2007, c. d. v pozn. 1, s. 154–159; *Charta ICOMOS – zásady pro analyzování, ochranu a stavební obnovu architektonických památek. Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 228–235; HLOBIL, Ivo. *Teze k teorii...*, 2008, c. d. v pozn. 1, s. 164–167; HLOBIL, Ivo. *Monumentika a památková péče...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 176–177; CLARK, Peter. *Urbánní dějiny a zelený prostor. Lidé města/Urban People*, roč. 12, 2010, č. 1, s. 135–146.

1. 3. 1 Vývoj vnímání ochrany historických měst a přijaté základní koncepce do roku 1945

Jak víme, hlavní iniciativa památkové péče byla v období jejího konstituování převážně zaměřena na ochranu významných historických staveb, jež mimo jiné stály v popředí zájmu dějin umění. Průběh 19. století přinesl zformování dvou zcela protichůdných přístupů k ochraně architektonického dědictví – restaurátorského a konzervačního. Postupem času se na cestu progresivního vývoje vydal druhý z uvedených přístupů, tedy *metoda konzervační*.⁵

K vytvoření ideové základny konzervační metody zásadním způsobem přispěla názorová stanoviska Johna Ruskina, jedné z nejvýznamnějších osobností viktoriánské Anglie. Přestože je Ruskin nejčastěji spojován s moderní památkovou péčí díky své neúprosné kritice restaurování starobylých budov, nejednou bývá zmiňován také v souvislosti s vnímáním historických staveb jako vznešených svědků minulosti – představitelů stáří. Jedině ve stáří byla podle Ruskina zakotvena opravdová sláva architektonického díla. Právě tyto myšlenky oslovily všestranně zaměřeného historika umění Aloise Riegla – odchovance uměnovědné vídeňské školy, který se pokusil interpretovat hodnoty památek, a to včetně rozhodující hodnoty stáří (*Alterswert*).⁶ Zatímco Riegl již postupoval při definování jím určených hodnot

⁵ Nejvlivnějším představitelem restaurátorské metody se bezpochyby stal známý francouzský architekt a teoretik umění Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc (1814–1879). Jeho myšlenkovým odpůrcem, a tedy propagátorem metody konzervační, byl neméně známý anglický historik umění, filozof, umělecký kritik, sociální reformátor i hospodářský teoretik John Ruskin (1819–1900). Jeho pokračovatelem se v Anglii stal William Morris, jenž v roce 1877 založil Society for the Protection of Ancient Buildings. Konzervační přístup v památkové péči byl dále rozvíjen Aloisem Rieglem, Georgem Gottfriedem Dehiem či Maxem Dvořákem. Naopak k předním reprezentantům puristické metody rekonstrukce – stylového restaurování – náleželi Georg Gilbert Scott, Bodo Ebhardt či Josef Mocker. WIRTH, Zdeněk. Zachování a ochrana historických a uměleckých památek. *Český časopis historický*, roč. XIII, 1907, s. 323–332, 402–412; Dva názory o restauraci památek (ed. WIRTH, Zdeněk). *Styl*, roč. I, 1908–1909, č. 1, s. 61–62; WIRTH, Zdeněk. Vývoj zásad a praxe ochrany památek v období 1800–1950. *Umění*, roč. V, 1957, s. 105–110; Nejenom vývoj samotného pojmu památková péče, ale rovněž vývoj chápání významu slov „péče“ a „ochrana“ ve vztahu k památkám, včetně připomenutí dvou zmiňovaných pojetí restaurátorského a konzervačního, přehledně shrnul KORTH, Thomas. „Denkmalpflege“. Überlegungen zum hundertjährigen Bestehen eines Begriffes. *Deutsche Kunst und Denkmalpflege* 41, 1983, s. 2–9; ŠTULC, Josef. K oživání romantických koncepcí a puristických metod při sanaci a komplexní obnově stavebních památek. *Památky a příroda*, roč. 44, 1984, č. 3, s. 129–130; *Historical and Philosophical Issues...*, 1996, c. d. v pozn. 2, s. 42–43, 69–83, 308–323; KROUPA, Petr. Základní principy památkové péče? (Detektivní pátrání). *Zprávy památkové péče*, roč. 61, 2001, č. 10, s. 302–313; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl a teorie moderní památkové péče. *Moderní památková péče*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2003, s. 105–109; *Handbuch Denkmalschutz...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 9–10; *Denkmalpflege. Deutsche Texte...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 84–94; KOUDELOVÁ, Jana. Osobnost Johna Ruskina – cesta k moderní památkové péči. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 1, s. 59–64. Ruskin si dobře uvědomoval také nezbytnost provádění pravidelné údržby a oprav památek, přičemž zachráněný prvek ve stavební konstrukci byl pro něj důležitější než hezký vzhled případné opravy.

⁶ Srov. RUSKIN, John. *The Seven Lamps of Architecture*. George Allen, London 1906, s. 339–342, 350–358. Toto Ruskinovo dílo bylo poprvé vydáno v roce 1849. Jakoukoliv starou budovu Ruskin chápal jako schránku paměti, spojení několika generací a doklad jejich identity. Reálné, rozpoznatelné stopy stáří se podle Ruskina vyznačovaly znakem malebnosti; WIRTH, Zdeněk. Zachování a ochrana..., 1907, c. d. v pozn. 5, s. 410–412; Dva názory..., 1908–1909, c. d. v pozn. 5, s. 61–64; WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo a jeho ochrana

památkových objektů cíleně a systematicky, Ruskinovy úvahy nesly spíše charakter původních sdělení, závažných apelů předkládaných tehdejší společnosti i jeho žákům, v nichž nechyběly autorovy emoce.

Nicméně právě Ruskin se dokázal díky své univerzálnosti a notné dávce citění zcela otevřeně zamýšlet rovněž nad nutností ochrany evropské krajiny a měst, kterou zdůvodňoval nejenom láskou k domovu, nýbrž i tvorbou a udržováním kvalitního životního prostředí.⁷ Od tohoto postoje umocněného etickým aspektem se odvíjelo i jeho oceňování obytných budov coby produktů poctivého a osvědčeného stavitelství. I prostý dům považoval za druh památky. Byl přesvědčen, že pravý význam nejzachovalejších měst Itálie a Francie netkví v izolovaném bohatství městských paláců, ale v ochraňované a ušlechtilé výzdobě i těch nejmenších obydlí z jejich hrdých epoch.⁸ Upozorňoval na skutečnost, že až příliš rychle mizejí profánní i církevní budovy starobylých evropských měst, stejně jako malebnost tamních ulic. Kladl důraz na zachování osobitého obrazu tradičně zajímavých míst. Opakovaně vyzýval své žáky, aby alespoň pomocí kresby usilovali o co nejvěrnější zachycení charakteristické podoby dochované historické krajiny.⁹

Nutno podotknout, že pozornosti památkové péče zpočátku unikaly nejen památky drobné sakrální architektury (krucifixy, boží muka či kaple), ale zároveň různé typy historických staveb reprezentujících mnohotvárnost venkovského a městského prostředí. Ve většině případů se jednalo o památky regionálního významu. U architektonických památek

v přítomnosti a budoucnosti. *Zprávy památkové péče*, roč. VI, 1942, sešit 4, s. 41–43; WIRTH, Zdeněk. Ponížená krása stáří. *Umění*, roč. I, 1953, č. 2–3, s. 249; ŠTECH, Václav Vilém. Cena stáří. *Staletá Praha*, roč. III, 1967, s. 22–34; VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin...*, 1982, c. d. v pozn. 2, s. 7; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 10–11; *Historical and Philosophical Issues...*, 1996, c. d. v pozn. 2, s. 18–21, 72–75; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek*. Vydavatelství ČVUT, Praha 1998, s. 6–9; RICHTER, Václav. *Umění a svět...*, 2001, c. d. v pozn. 2, s. 376–379; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 101–108, 119; RIEGL, Alois. *Moderní kult...*, 2003, c. d. v pozn. 2, s. 16–37; *Handbuch Denkmalschutz...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 9–10; *Denkmalpflege. Deutsche Texte...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 135–138; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl a teorie moderní památkové péče. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 81–118.

⁷ RUSKIN, John. *Lectures on Art*. Delivered before the university of Oxford in hilary term 1870. Frank F. Lovell and Company, New York, s. 19–22, 78–81; HAMMER, Felix. *Die geschichtliche Entwicklung des Denkmalrechts in Deutschland*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1995, s. 14–15; BLAŽEK, Bohuslav. Čtení ze sociální ekologie – John Ruskin (1819–1900). *Era* 21, č. 1, 2003, s. 48–49; *Handbuch Denkmalschutz...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 13–14. Z minulosti jsou sice známa ustanovení o uchovávání náležitého a uspořádaného vzhledu budov a sídelní struktury, avšak je zapotřebí uvědomit si, že jejich znění dilem ovlivňovaly dobové pohyby hospodářské a obranné. Vzpomeňme kupříkladu slavné *Capitulare Aquense* Karla Velikého již z roku 807; CZUMALO, Vladimír. *Teoretická východiska...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 16.

⁸ RUSKIN, John. *The Seven Lamps...*, 1906, c. d. v pozn. 6, s. 325: „...; still I cannot but think it an evil sign of a people when their houses are built to last for one generation only. There is a sanctity in a good man's house which cannot be renewed in every tenement that rises on its ruins: and I believe that good men would generally feel this; ...“, 326–332.

⁹ RUSKIN, John. *Lectures on Art...*, 1870, c. d. v pozn. 7, s. 73–74, 78–81; KOUDELOVÁ, Jana. Osobnost Johna Ruskina..., 2007, c. d. v pozn. 5, s. 63–64.

nebyl dostatečně posuzován jejich vztah k bezprostřednímu okolí, jejich umístění v krajině či v urbanistickém celku. Potřebného zájmu ze strany památkové péče se zprvu nedostávalo ani historickým městům, pochopitelně vyjma těch nejvýznačnějších, jež stála v popředí společenského a kulturního dění.

Dalším, kdo pregnantně formuloval nezbytnost ochrany ohroženého vzhledu venkovských a městských sídel (*Orts- und Stadtbild*), byl vynikající žák Aloise Riegla, taktéž stoupenec konzervační metody, Max Dvořák.¹⁰ V jeho známé příručce *Katechismus památkové péče* (*Katechismus der Denkmalpflege*, 1916) se pokusil vystihnout předpokládaný rozsah památkové ochrany, kterou bylo zapotřebí vztáhnout na všechny druhy dosud opomíjených památek vyznačujících se místní a historickou osobitostí.¹¹ Samostatnou pozornost pak věnoval zásadám, jež se v podstatě dotýkaly ochrany půdorysné struktury (tvaru náměstí, šíře a směru ulic), staré zástavby i vegetace historických sídel. Byly zde rovněž nastíněny regulativy při budování novostaveb, které měly být přizpůsobeny svému okolí a celkové tvářnosti příslušné lokality. Konkrétně u velkých měst Dvořák zdůrazňoval, aby jejich plánování bylo svěřeno kvalifikovaným osobám, plně respektujícím nejen praktické, nýbrž i estetické požadavky stavby měst spolu s nároky památkové péče.¹²

Již před vydáním citované Dvořákovy práce, zhruba od konce 19. století, viditelně sílily snahy směřující k ochraně starobyklých měst. Jednalo se o reflexi předešlého vývoje ovlivněného zprvu novátorskými idejemi osvícenského racionalismu a posléze prudkým rozvojem industrializace, jež se nemalou měrou podílely na určování charakteru stavebních aktivit ve městech (od rušení hřbitovů v městských areálech přes demolice hradebních systémů, regulaci zástavby a komunikací ve znamení modernizace, výstavbu rozměrných veřejných budov až k adaptacím starých měšťanských domů na činžovní, pokud je tyto zcela nenahradily). Především velká evropská města s bohatou historií, Prahu nevyjímaje, se

¹⁰ Po smrti Aloise Riegla v roce 1905 převzal právě Max Dvořák funkci generálního konzervátora v Centrální komisi pro zkoumání a zachovávání uměleckých a historických památek (Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale). KOTRBA, Viktor. Max Dvořák a zápas o novou ideu památkové péče v Čechách. Listy Maxe Dvořáka Kamilu Hilbertovi z let 1907 až 1919. *Umění*, roč. XI, 1963, č. 4, s. 268–282; PAVEL, Jakub. *Max Dvořák*. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Brno 1971, nestránkováno; HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu památkové péče k ochraně historických měst. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 4*, Ostrava 1979, s. 11–13; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 10–11; DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004, s. 22–26, 46–47; *Denkmalpflege. Deutsche Texte...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 175–179.

¹¹ Srov. HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu..., 1979, c. d. v pozn. 10, s. 12–13; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 10–11; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 9–10; DVOŘÁK, Max. *Katechismus...*, 2004, c. d. v pozn. 10, s. 29–31, 35–36, 171–172. Také Max Dvořák odůvodňoval ochranu krajiny a měst mimo jiné i láskou k domovu; CZUMALO, Vladimír. *Teoretická východiska...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 16.

¹² DVOŘÁK, Max. *Katechismus...*, 2004, c. d. v pozn. 10, s. 22–26, 46–47, 50–51, 72–87, 90–92, 103–110, 168–170, 173–176; *Denkmalpflege. Deutsche Texte...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 175–179.

zasazovala o uplatňování zásad moderního urbanismu. Lákavou inspiraci zde nabízela zejména přestavba Paříže, zahájená těsně po polovině 19. století (1853) z podnětu Napoleona III. Velkolepá stavební přeměna města, jež se z velké části dotýkala i jeho historického jádra, měla v první řadě přinést celkové ozdravení a zkrášlení Paříže. Řízením tohoto mimořádného projektu byl pověřen baron Georges-Eugène Haussmann.

Během druhé poloviny 19. století se tak různou měrou transformovala podoba historických měst, jako byla kupříkladu Vídeň, Florencie či Berlín. Rovněž v Praze se na konci 19. století dařilo s podporou tehdejší správy města prosazovat obdobné tendence, které měly vést k ozdravení celých městských čtvrtí. Historické obytné stavby, u nichž byla častokrát zanedbávána i běžná údržba, přestávaly splňovat stále se zvyšující hygienické požadavky. Realizace samotného záměru „l' assainissement“ však v praxi neznamenal nic jiného než výstavbu nových budov na místě odstraněné staré zástavby pod dojmem optimálního řešení již nevyhovujícího stavu. Příkladem zmiňovaného neadekvátního postupu se stala i likvidace bývalého pražského židovského ghetta.¹³ Pokrokové 19. století sice v mnoha městech zanechalo výsledky svého modernizačního úsilí, nicméně zároveň je ochudilo o větší či menší část jejich historie. Do budoucna se o to více zintenzivnilo vnímání tradičních hodnot historických měst, které v nich přetrvaly.

Počáteční iniciativa věnovaná snahám o zachování historických urbanistických celků vycházela především ze strany veřejnosti, spolků a privátně zainteresovaných významných osobností. V podstatě odezvou na pražské asanační praktiky bylo vystoupení JUDr. Luboše Jeřábka na podzimní schůzi Pražského klubu roku 1893, kde přednesl návrh na řešení ochrany historické Prahy. Jeřábek (později v letech 1918–1924 přednosta Státního památkového úřadu v Praze) již tehdy doporučoval vypracování zákona, který by účinně garantoval uchování celkového charakteru staré Prahy. Ten neurčovaly pouze nejvýznačnější historické budovy, nýbrž i jejich prostředí, s nimiž byly evolučně spjaty. Během tří let se podařilo v rámci

¹³ Roku 1893 byla uzákoněna asanace značné části pražského Starého Města (zákon č. 22 o vyvlastňování k úpravě assanačního obvodu královského hlavního města Prahy ze dne 11. února 1893). Jelikož v konečném důsledku neznamenalá uskutečněná asanace pražského židovského ghetta jeho ozdravení, což je český ekvivalent uváděného cizího slova, nýbrž jeho odstranění, počala být asanace považována za synonymum pro bourání. Srov. WIRTH, Zdeněk. *Vývoj zásad...*, 1957, c. d. v pozn. 5, s. 109; HLOBIL, Ivo. *O vývoji vztahu...*, 1979, c. d. v pozn. 10, s. 11–12; NESVADBIKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče na území Československa I. Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1983, s. 46; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 18; WURZER, Rudolf. „Zákon, daný dne 11. 2. 1893, Č. 22 ř. z., o vyvlastňování k úpravě assanačního obvodu královského hlavního města Prahy“. – Jeho význam pro obnovu měst. *Pražská asanace*. Muzeum hlavního města Prahy, Praha 1993, s. 20–29; HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996, s. 200, 209–236; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 10, 25–29; HLOBIL, Ivo. *Sto let ideje ochrany českých historických měst. Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 16.

Pražského klubu připravit návrh novely, respektive dodatku, stávajícího stavebního řádu s působností pro Prahu a okolí (zákon č. 40 ze dne 10. dubna 1886), jehož východiskem se stalo zajištění ochrany starobylého rázu Prahy pomocí zákona. Návrh byl spolu s peticí a pamětním spisem dne 13. února 1896 předán sněmu Království českého. Uzákonění se však nikdy nedočkal. Ještě téhož roku byl 5. dubna zveřejněn v Národních listech manifest *Českému lidu*, rovněž známý jako *Velikonoční manifest*, který velmi otevřeně kritizoval tehdejší asanační postupy na území Prahy, neomaleně ničící malebný ráz tohoto historického města. Manifest podepsaný desítkami osobností – spisovatelů, architektů, umělců a dalších osob z řad inteligence – měl nečekaně pozitivní ohlas u veřejnosti.¹⁴

Pomyslnou štafetu v úsilí o zachování *genia loci* Prahy převzal po uváděném Pražském klubu v roce 1900 založený *Klub Za starou Prahu*, jehož působení zásadním dílem přispělo k rozpracování metodiky ochrany urbanistických celků na území pozdějšího československého státu.¹⁵ Poměrně záhy byla činnost Klubu po ideové stránce ovlivňována novou koncepcí památkové péče, zprvu zastupovanou vídeňskou školou dějin umění. Názorová stanoviska Aloise Riegla, deklarující principy konzervační metody, byla vedle Maxe Dvořáka či Hanse Karla Tietzeho důsledně rozvíjena také Vojtěchem Birnbaumem a Zdeňkem Wirthem, právě na půdě Klubu.¹⁶ Již nyní je však zapotřebí upozornit na skutečnost, že jmenovaní historici umění i další neméně významné osobnosti zabývající se ochranou historických měst zdaleka ne vždy zastávali jednotný postoj v rámci sledované problematiky.

¹⁴ Srov. WIRTH, Zdeněk. Vývoj zásad..., 1957, c. d. v pozn. 5, s. 109; BEČKOVÁ, Kateřina. Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské. *Pražská asanace*. Muzeum hlavního města Prahy, Praha 1993, s. 34–56; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 10, 27–28; HLOBIL, Ivo. Sto let od prvního pokusu o proklamaci zákonné ochrany historické Prahy. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 13–15.

¹⁵ I v dalších evropských zemích vznikaly spolky zaměřené na ochranu starobylého rázu měst, krajiny i svěbytné domácí kultury. Nejstarší organizace byly založeny ve Francii na ochranu Paříže – roku 1885 Société des Amis des Monuments Parisiens či Club du Vieux Paris. V Německu se stalo velmi populární vlastenecké ochranné hnutí – Heimatschutzbewegung, zformované na počátku 20. století. Rovněž v Polsku byl v roce 1906 založen spolek – Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, jehož nemalá pozornost byla věnována ochraně historické zástavby Varšavy, a to především její nejstarší městské čtvrti – Starego Miasta – s dochovanými hradbami. Srov. WIRTH, Zdeněk. Zachování a ochrana..., 1907, c. d. v pozn. 5, s. 408–409; WIRTH, Zdeněk. Úvodem. *Zprávy památkové péče*, roč. I, 1937, sešit 1, s. 1–2; WIRTH, Zdeněk. Vývoj zásad..., 1957, c. d. v pozn. 5, s. 110–111; HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu..., 1979, c. d. v pozn. 10, s. 12–13; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 9–11; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 10, 28; LEWICKI, Jakub. Konserwacja zabytków w Warszawie w wieku XX. *Renowacje i zabytki I*, 2002, s. 28–29; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 112, 119–120; *Handbuch Denkmalschutz...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 10; HLOBIL, Ivo. Sto let ideje..., 2008, c. d. v pozn. 13, s. 16–17.

¹⁶ WIRTH, Zdeněk. Vývoj zásad..., 1957, c. d. v pozn. 5, s. 110–111; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 9–14; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 109–112, 118–121; CZUMALO, Vladimír. *Teoretická východiska...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 16–21; HLOBIL, Ivo. *Sto let ideje...*, 2008, c. d. v pozn. 13, s. 16–18.

Zaznamenané názorové rozdíly i po uplynutí několika desetiletí až příliš realisticky ilustrují přetrvávající nelehkou situaci památkové péče při ochraně hodnotných urbanistických celků.

Vojtěch Birnbaum, jeden z žáků Aloise Riegla, byl nejen obhájcem, nýbrž i aktivním propagátorem konzervačního přístupu přímo v památkové praxi.¹⁷ Své stanovisko k historickým městům naznačil kupříkladu při popisu Malé Strany, když tento městský útvar nazval historickým a kulturním dokumentem nesmírné ceny, jehož hodnota by měla zůstat nedotknutelná.¹⁸

Ve stati *Památkářská idea (1931)* označil Birnbaum památkářství za odnož historismu a následně poznamenal: „*Dějepis se zabývá sociálními stavy a událostmi minulosti; památky nám zpřítomňují hmotné prostředí, abych tak řekl, dějiště těchto událostí.*“¹⁹ Rovněž se zde dotkl nutnosti existence památkového zákona a opodstatněně upozornil na nezanedbatelný ekonomický význam památek: „*...jsou bezcenné, nejsou-li zužitkovány, nabývají však ohromné ceny, jsou-li náležitě exploatovány. To znamená, jsou-li šetřeny, ne zbytečně ničeny, opatrují-li se náležitě a obrací-li se k nim pozornost ciziny.*“²⁰

Známa je rovněž polemika Birnbauma s českými funkcionalisty a jeho nesouhlas s pronikáním moderní architektury do památkově hodnotného historického prostředí.²¹ Naopak odlišný názor v tomto směru zastával jeho klubový kolega Zdeněk Wirth.²² Je vhodné připomenout, že právě Vojtěch Birnbaum předvedl důslednou aplikaci analytické metody při provádění stavebněhistorických průzkumů, metody, jež byla později podrobena odborné kritice především ze strany Václava Wagnera.²³

¹⁷ Znamé jsou jeho vyhraněné postoje k dostavbě katedrály sv. Víta nebo ke stavebním úpravám pražského hradu podle návrhů Josipa Plečnika. Birnbaum zde kritizoval nerespektování konzervační metody památkové péče. HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 12–13; BIRNBAUM, Vojtěch. *Moderní péče...*, 1987, c. d. v pozn. 2, s. 339–344; HLOBIL, Ivo. *Alois Riegl...*, 2003, c. d. v pozn. 5, s. 120–121; CZUMALO, Vladimír. *Teoretická východiska...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 18–19; HLOBIL, Ivo. *Vojtěch Birnbaum – život a dílo v dobových souvislostech. Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 119–121.

¹⁸ Podrobněji HLOBIL, Ivo. *Vojtěch Birnbaum...*, 2008, c. d. v pozn. 17, s. 120–121.

¹⁹ BIRNBAUM, Vojtěch. *Památkářská idea. Vývojové zákonitosti v umění*. Odeon, Praha 1987, s. 346.

²⁰ BIRNBAUM, Vojtěch. *Památkářská idea...*, 1987, c. d. v pozn. 19, s. 347; CZUMALO, Vladimír. *Teoretická východiska...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 20.

²¹ Myšlenkové reflexe Vojtěcha Birnbauma, dotýkající se situace památkové péče v meziválečném období, jsou dobře patrné z článků jeho ženy Alžběty Birnbaumové. Podrobněji HLOBIL, Ivo. *Skrytá polemika Vojtěcha Birnbauma s českými funkcionalisty a rieglovskou teorií památkové péče. Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 125–127.

²² HLOBIL, Ivo. *Vojtěch Birnbaum...*, 2008, c. d. v pozn. 17, s. 121.

²³ PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 10–11; CZUMALO, Vladimír. *Teoretická východiska...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 19; HLOBIL, Ivo. *Vojtěch Birnbaum...*, 2008, c. d. v pozn. 17, s. 119.

Snad nejoddanějším stoupencem moderní památkové péče Aloise Riegla se stal již zmiňovaný Zdeněk Wirth, přestože nepatřil k jeho žákům.²⁴ Právě Wirth se navíc opakovaně vracel k myšlenkovému odkazu Johna Ruskina, o čemž kupříkladu svědčí publikování překladu vybraného úryvku z Ruskinových *The Seven Lamps of Architecture* v časopise *Styl*, jehož byl redaktorem.²⁵ Obzvláště zásluhou Zdeňka Wirtha počala být nová koncepce péče o památky prosazována i Klubem Za starou Prahu. Stejně jako Vojtěch Birnbaum považoval také Wirth památku v první řadě za hmotný doklad vývoje, ať už se jednalo o jednotlivou historickou stavbu či historické město, ve kterém rovněž spatřoval svébytné umělecké dílo (v tomto stanovisku se vzácně shodoval s Václavem Wagnerem).²⁶ I on náležel k zastáncům analytické metody.²⁷ Staletími utvářená podoba městských jader pro něj znamenala statek nesmírné kulturní hodnoty.²⁸

Wirth se však dokázal ideově ztotožnit nejen s rieglouckou hodnotou stáří, nýbrž i s jeho vymezením hodnoty novosti (*Neuheitswert*), jejíž existenční oprávněnost nebylo možné uctíváním hodnoty stáří zcela negovat.²⁹ Bylo pro něj přijatelné, ba dokonce přirozené, aby rovněž v historickém městě našel adekvátní uplatnění moderní umělecký projev reprezentovaný soudobými kvalitními stavbami.³⁰ Tento Wirthův postoj demonstrující zájmovou spojitost Rieglovy památkové péče s moderní architekturou byl shrnut v redakčním doslovu časopisu *Styl*, jenž se vztahoval k vydanému překladu dílčí pasáže Rieglou *Der moderne Denkmalkultus* (1903).³¹ Tehdy bylo, zajisté Zdeňkem Wirthem, napsáno: „*Ale názor Rieglův má i hluboký vztah k modernímu umění; vyvěraje z úcty k individualitě a přesvědčení, že umělecké dílo nenahradí kopie, propaguje nejvyšší pravdivost a tím posiluje boj za osobitý výraz doby v umění. ...přímo vymáhá na novém pokolení, aby si vážilo ceny*

²⁴ Zdeněk Wirth byl žákem estetiky Otakara Hostinského a historiků umění Karla Borromejského Mádl a Karla Chytila, který u nás náležel k průkopníkům boje proti purismu. HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 118; CZUMALO, Vladimír. Teoretická východiska..., 2008, c. d. v pozn. 3, s. 15, 17; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2008, c. d. v pozn. 6, s. 90.

²⁵ Srov. WIRTH, Zdeněk. Zachování a ochrana..., 1907, c. d. v pozn. 5, s. 410; Dva názory..., 1908–1909, c. d. v pozn. 5, s. 61–62; WIRTH, Zdeněk. Vývoj zásad..., 1957, c. d. v pozn. 5, s. 109–110.

²⁶ ŠTULC, Josef. Moderní urbanismus a památková péče. Nad knihou Ivo Hlobila Teorie městských památkových rezervací 1900–1975. Část I. *Památky a příroda*, roč. 47, 1987, č. 10, s. 579, 581.

²⁷ WIRTH, Zdeněk. Methody preventivní ochrany. *Umění*, roč. XIV, 1942, s. 123.

²⁸ Srov. HLOBIL, Ivo. Teorie městských..., 1985, c. d. v pozn. 4, s. 12–14; ŠTULC, Josef. Moderní urbanismus a památková péče. Nad knihou Ivo Hlobila Teorie městských památkových rezervací 1900–1975. Část II. *Památky a příroda*, roč. 48, 1988, č. 2, s. 69; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 10–11.

²⁹ *Historical and Philosophical Issues...*, 1996, c. d. v pozn. 2, s. 80–83; RIEGL, Alois. Moderní kult..., 2003, c. d. v pozn. 2, s. 55–67.

³⁰ WIRTH, Zdeněk. Stavební rytmus malého města. *Styl*, roč. I, 1908–1909, č. 10–12, s. 327–335; CZUMALO, Vladimír. Teoretická východiska..., 2008, c. d. v pozn. 3, s. 17–18; HLOBIL, Ivo. Vojtěch Birnbaum..., 2008, c. d. v pozn. 17, s. 121.

³¹ Podrobněji HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 119; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2008, c. d. v pozn. 6, s. 91.

novosti nejen pro zevnější dojem, ale i vnitřní její pravdu: nové dílo má i duchem jeviti mízu věčně se obnovujícího jitra v umění.“³²

Především v meziválečném období byly snahy o ochranu historických měst vážně konfrontovány se záměry avantgardních architektů, kterým se staré sídelní celky jevily jako disfunkční, ve své podstatě mrtvé organismy. Tato situace byla analogická ve všech vyspělých evropských zemích. Názorů, jak by se mělo, případně mohlo, naložit s historickými městy se vyskytla celá řada, od plánovaných kompletních přestaveb po uchování alespoň vybraných historických budov či architektonických souborů. Tak například architekt Frank Lloyd Wright nabízel řešení, kdy měl být starý Londýn po nutné asanaci zachován jako jedno velké muzeum. Na základě podobných tendencí vznikaly návrhy na možnou ochranu a další existenci městských historických jader, jež znamenaly ochuzení těchto nejstarších částí měst o důležité funkce centra a jejich odsunutí na samý okraj komunálního zájmu. Ani česká památková péče nebyla ušetřena tlaku nastupující avantgardy, programově se distancující od veškerých tradic, a to i přes prozatímní spojení stoupenců památek a moderních architektů (světlé výjimky zde představovali Pavel Janák či Dušan Jurkovič), které však od začátku mělo své trhliny.³³

Za uvedených podmínek se znovu ozývaly hlasy volající po zákonu o památkové péči, stejně jako po uzákonění ochrany historické Prahy. Iniciativu v této záležitosti převzal opět Klub Za starou Prahu, jenž v roce 1931 zpracoval návrh zákona, který se zabýval územní ochranou Hradčan a Malé Strany. Tento návrh, roku 1947 doslova vzkříšený Bohumilem Hübschmannem, již vykazoval všechny základní rysy způsobu prohlašování, uplatňování ochrany i organizování činností v našich prvních městských památkových rezervacích, jež byly deklarovány v roce 1950.³⁴ Účast Klubu Za starou Prahu na ochraně historických měst přehledně shrnul ve své *Teorii městských památkových rezervací (1985)* Ivo Hlobil. Především díky Klubu byla přenesena teorie ochrany uměleckého díla na historické urbanistické celky. Snahy o zachování historických měst se počaly řídit koncepcí památkové

³² Dva názory..., 1908–1909, c. d. v pozn. 5, s. 64.

³³ Za zmínku jistě stojí, že v roce 1924 byl ustaven Klub za novou Prahu, který zaujal naprosto odmítavé stanovisko k respektování starobylého rázu hlavního města. HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu..., 1979, c. d. v pozn. 10, s. 13–14, 18, 22; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 10–11; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 119–122; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2008, c. d. v pozn. 6, s. 91–93; HLOBIL, Ivo. Sto let ideje..., 2008, c. d. v pozn. 13, s. 17.

³⁴ NETOLICKÝ, Antonín. *Zákonné předpisy k ochraně památek. Pečujeme o památky a krásy domova.* Nakladatelství V. Kotrba, Praha 1941, s. 97–98; WIRTH, Zdeněk. *Vývoj zásad...*, 1957, c. d. v pozn. 5, s. 112; VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin...*, 1971, c. d. v pozn. 2, s. 60; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 15–17; BIRNBAUM, Vojtěch. *Památkářská idea...*, 1987, c. d. v pozn. 19, s. 347; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1987, c. d. v pozn. 26, s. 579, 583; HLOBIL, Ivo. *Sto let ideje...*, 2008, c. d. v pozn. 13, s. 16.

péče vídeňské školy dějin umění. Byla rozpracována metodika ochrany historického sídla územním plánem (Klub kladl důraz na kvalitu vyhotovování regulačních plánů obcí, zakotvených ve stavebních řádech). Bylo naznačeno východisko ochrany urbanistického celku a jeho stavebních památek v závislosti na aktivních užitkových funkcích. A v neposlední řadě Klub Za starou Prahu vytvořil již zmiňovaný návrh zákonné ochrany historického města.³⁵

Lze konstatovat, že ochrana urbanistických celků za první republiky se nesla v duchu *preventivní památkové péče*, kdy prostředkem k uchování – konzervaci – historické podoby objektu či souboru se mělo stát odpovídající účelové využití příslušné památky, podporované pravidelnou údržbou. K preventivní ochraně historických měst mělo přispět i kvalitní zpracovávání tehdejších plánů polohy, regulačních a zastavovacích plánů, jež měly rovněž akceptovat dochované hodnoty sídelních útvarů coby památek.³⁶

Zejména od konce 30. let 20. století počalo být dění v české památkové péči výrazně ovlivňováno myšlenkovými postoji historika umění Václava Wagnera.³⁷ Tehdejší praxe ochrany památek, řídící se výhradně analytickou metodou, utvrdila Wagnera v přesvědčení, že nastal čas přehodnotit konzervační teorii Aloise Riegla, o což se již před ním pokusili Max Dvořák a v případě restaurování uměleckých děl Vincenc Kramář.³⁸ Společným cílem jmenovaných se stalo úsilí o estetické působení památek a jistý odklon od striktního

³⁵ Podrobněji HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 9; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1987, c. d. v pozn. 26, s. 579.

³⁶ Již stavební řády z druhé poloviny 19. století, vydávané formou zákonů, důsledněji řešily otázky systematického uspořádání a využití konkrétního území z hlediska zástavby. Poprvé se zde objevily paragrafy věnované plánům polohy, regulačním a zastavovacím plánům, jež bylo možné dílem vztáhnout i na památkovou ochranu historických sídel. Srov. NOVÁČEK, Karel. *Úprava a zvelebování obcí. Pečujeme o památky a krásy domova*. Nakladatelství V. Kotrba, Praha 1941, s. 109–111; *Stavební řád pro Čechy* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1941, s. 22–23, 35–37, 41–42, 60–61, 70–72; *Stavební řády brněnský a moravský* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1948, s. 29, 693, 738; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 16–17; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1987, c. d. v pozn. 26, s. 579–580; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1988, c. d. v pozn. 28, s. 69.

³⁷ KRÍŽEK, Jiří, ŠTONCNER, Petr. „Své hořké sny ať sám jen sním“. Životopis Václava Wagnera. *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2005, s. 91–106.

³⁸ Vincenc Kramář obhajoval nejen vědecký způsob restaurování respektující plně autentičnost díla, ale rovněž moderní koncepci restaurování, usilující o celkový estetický dojem starého uměleckého díla. HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 121–122; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner – strážce estetického působení památky. *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2005, s. 7–8; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2008, c. d. v pozn. 6, s. 93; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner – strážce estetického působení památky. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 135–136; HLOBIL, Ivo. Vincenc Kramář – organizátor a teoretik moderního restaurování uměleckých děl v Československu. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 128–133.

pozitivismu. Bylo pro ně nedostačující hledání objektivních kritérií historického vývoje umění, při němž nebylo radno vynášet estetické soudy.³⁹

Max Dvořák a po něm právě Václav Wagner stavěli do popředí zájmu památkové péče také hodnocení estetické účinnosti (malebnosti) památek, včetně těch urbanistických, čímž se dostávali do střetu s rieglovskou teorií. Bezprostřední kontakt s každodenní památkovou praxí je utvrzoval o správnosti jejich postoje.⁴⁰ Wagner se dílem nechal inspirovat názory dalšího historika umění Václava Viléma Štecha, který se rovněž nebránil nutné revizi památkové péče podle zásad Aloise Riegla, jež sice byly plodné a užitečné, avšak nepředstavovaly univerzální samoúčelný recept ani obecně platné schéma.⁴¹ Artistický výtvar minulosti znamenal pro Wagnera stále živý umělecký organismus, nikoliv mrtvý dokument, který měl být rozpitván ve prospěch poznání a ponechán ve stavu obnaženého neuceleného díla.⁴² Svůj posun od analytické k syntetické metodě ochrany památek, historické město nevyjímaje, vyjádřil následovně: „...: *analýsa je nutná, vědecky užitečná a jako předběžná práce pro opravu každého složitého stavebního organismu naprosto nezbytná, její zachycení všemi soudobými prostředky techniky svrchovaně potřebné – ale nikdy není oprávněno ponechání jejího odkrytého fragmentárního materiálu, jde-li o zvládnutí hmoty jednotící myšlenkou nových estetických a užitkových funkcí.*“⁴³

Analýza – pečlivý rozbor – se tedy měla stát pomůckou jak dospět k syntéze, která jediná mohla zvážit vlastnosti a příčiny ukončenosti či neukončenosti celku. Pod Wagnerovým vedením byly v průběhu válečných let analyzovány městské domy i uliční prostory vzhledem k výtvarné kvalitě města coby komplexního díla.⁴⁴ Jednalo-li se o starobylý sídelní útvar, Wagner nebyl přívržencem moderně pojatých dostaveb či novostaveb

³⁹ HLOBIL, Ivo. Václav Wagner..., 2005, c. d. v pozn. 38, s. 6; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner..., 2008, c. d. v pozn. 38, s. 134.

⁴⁰ Srov. PAVLÍK, Milan. Památková praxe jako důležitý impuls vývoje názorů na památkovou teorii Václava Wagnera. *Zprávy památkové péče*, roč. 60, 2000, č. 4, s. 111–112; DVOŘÁK, Max. *Katechismus...*, 2004, c. d. v pozn. 10, s. 47; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner..., 2005, c. d. v pozn. 38, s. 7–8; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner..., 2008, c. d. v pozn. 38, s. 135.

⁴¹ WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo..., 1942, c. d. v pozn. 6, s. 42; ŠTECH, Václav Vilém. Cena stáří..., 1967, c. d. v pozn. 6, s. 32–33; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner..., 2005, c. d. v pozn. 38, s. 7; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner..., 2008, c. d. v pozn. 38, s. 135.

⁴² Václav Wagner poukazoval na nezbytnost dokumentace odkrytých fragmentů – v podstatě nálezových situací. Pro vědecké účely mělo být plně dostačující využití fotografie, fotogrammetrie a měření. Případné odkrývání starších částí staveb se mělo provádět velmi uvážlivě. WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo a jeho ochrana v přítomnosti a budoucnosti. *Zprávy památkové péče*, roč. VI, 1942, sešit 5 a 6, s. 57; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 11–12; WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo a jeho ochrana v přítomnosti a budoucnosti. *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2005, s. 28–29; CZUMALO, Vladimír. Teoretická východiska..., 2008, c. d. v pozn. 3, s. 21–22.

⁴³ WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo..., 1942, c. d. v pozn. 42, s. 58.

⁴⁴ WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo a jeho ochrana v přítomnosti a budoucnosti. *Zprávy památkové péče*, roč. VI, 1942, sešit 7 a 8, s. 105, 107; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 19–20, 23.

v historickém prostředí. Nová zástavba vznikala podle Wagnera většinou v rozporu se starými budovami a narušovala tak důležitý celkový vzhled historického sídla. Očividné srážky starého s novým však mohly být předem eliminovány díky dobře zpracovanému regulačnímu plánu města, jehož příprava se měla odehrávat v rámci intenzivní spolupráce památkáře s poučeným urbanistou.⁴⁵ Václav Wagner také neváhal znovu se dotknout problematiky ochrany všech druhů památek (od katedrály k božím mukám, od zámku k roubené chalupě, od celku velkého města k obrazu české vesnice), u nichž apeloval na uchování zejména tří hodnot – hodnoty vědecké, estetické a mravní, pomocí kterých bylo možné stanovit, jak a z čeho vyrůstal náš myšlenkový svět.⁴⁶

Přestože veřejné památkářství Václava Wagnera skončilo neblahými událostmi na konci 40. let 20. století, jeho teoretický odkaz – základy syntetické metody – našel své příznivce a pokračovatele, a to navzdory přetrvávajícímu vlivu analytické metody v osobě Zdeňka Wirtha, odpůrce syntézy.⁴⁷ Wagnerovy myšlenky se již během válečného období, odpoutáme-li se od neradostných aspektů této doby, úspěšně uplatňovaly v teorii ochrany historických měst.⁴⁸

Věrným a odhodlaným stoupencem Václava Wagnera zůstal především Josef Šebek, jeho nástupce ve funkci přednosty Státního památkového úřadu v Praze,⁴⁹ který dále rozvíjel ochranu urbanistického celku prostřednictvím územního plánování. Josef Šebek požadoval, aby podmínky ochrany jednotlivých památek v historickém městě byly vymezeny již regulačním plánem. Souběžně s grafickým zakreslením památkově hodnotných staveb do příslušné části regulačního plánu navrhoval následující: 1) stručnou charakteristiku objektu a přesné označení částí, jež podléhaly ochraně, 2) uvedení klíčových historických dat vztahujících se k založení objektu, ke stavebním přeměnám a podobně, 3) zhodnocení stavby po stránce umělecko-historické a historické, 4) popis aktuálního stavu objektu, 5) shromáždění odpovídajících fotografických snímků, případně plánů. Neopomenul ani

⁴⁵ Podrobněji WAGNER, Václav. *Staré umělecké dílo...*, 1942, c. d. v pozn. 44, s. 108–109; WAGNER, Václav. *Ochrana starého uměleckého díla a dnešek. Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2005, s. 86; WAGNER, Václav. *Staré umělecké dílo...*, 2005, c. d. v pozn. 42, s. 24–25.

⁴⁶ WAGNER, Václav. *Minulost a přítomnost ochrany památek. Pečujeme o památky a krásy domova*. Nakladatelství V. Kotrba, Praha 1941, s. 14.

⁴⁷ HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 21–22, 26–27; LÍBAL, Dobroslav. Odkaz Václava Wagnera. *Zprávy památkové péče*, roč. 60, 2000, č. 4, s. 101–103; HLOBIL, Ivo. *Václav Wagner...*, 2005, c. d. v pozn. 38, s. 8–10; HLOBIL, Ivo. *Václav Wagner...*, 2008, c. d. v pozn. 38, s. 136–137.

⁴⁸ Srov. KÜHN, Karl. *Ochrana památek a péče o stavby v městech. Zvláštní otisk z časopisu „Zprávy o službě technické“*, roč. 24, 1943, s. 1–7.

⁴⁹ ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1987, c. d. v pozn. 26, s. 581–582; HLOBIL, Ivo. *Václav Wagner...*, 2005, c. d. v pozn. 38, s. 10–11; CZUMALO, Vladimír. *Teoretická východiska...*, 2008, c. d. v pozn. 3, s. 22; HLOBIL, Ivo. *Václav Wagner...*, 2008, c. d. v pozn. 38, s. 138.

zdůraznit význam ochrany půdorysné struktury, terénu, siluety, dominant, výškových poměrů a přechodů, vyústění ulic a vnějších pohledů na město i pohledů z města do okolí. U historické lokality měly být navíc rozpoznány všechny její typické znaky a na základě této analýzy měla být vytvořena rozhodující představa o regulační činnosti.⁵⁰

K syntetické metodě Václava Wagnera se postupně hlásily i další významné osobnosti české památkové péče, jako byli kupříkladu Bohumil Hübschmann, Viktor Kotrba, Břetislav Štorm a obzvláště pak Dobroslav Líbal.⁵¹

Pokusme se nyní shrnout nejdůležitější informace nastíněné v předešlém výkladu. Vývoj snah o ochranu historických měst, i památek obecně, na území Čech, Moravy a Slezska, zhruba v období let 1900–1945, lze tedy charakterizovat jako přechod od rieglovského konzervačního pojetí památkové péče, reprezentovaného *analytickou metodou*, která v památce spatřovala historický a kulturní dokument, k dvořákovskému konzervačnímu pojetí akcentujícímu estetické působení památky coby živého uměleckého díla, jež se stalo záměrem *syntetické metody*.

Obě popsané koncepce uznávaly shodná východiska ochrany památek a jejich představitelé opakovaně požadovali vydání památkového zákona. Pro analytickou i syntetickou metodu se stalo nutností chránit různé druhy památek ze všech etap historického vývoje, stejně jako zachovat maximum z jejich hmotné podstaty v podobě autentických konstrukcí, použitých materiálů i technologií či dochované výzdoby. Náležité poznání příslušné památky, ať už se jednalo o jednotlivou stavbu či urbanistický celek, představovalo jednu ze základních podmínek definování její ochrany, kterou se snažily naplňovat obě koncepce.

Nicméně mezi uváděnými metodami vykrytalizoval zásadní rozpor, jenž se dotýkal finálního vzhledu památky, v jakém měla být uchována pro budoucnost. Zatímco pro analytické pojetí bylo opodstatněné prezentovat záměrně odhalené fragmenty památky z různých vývojových fází v rámci její konečné dokumentární podoby, cílem syntetického pojetí se stal estetický vzhled památky, kterou bylo zapotřebí vnímat předně jako dokončené umělecké dílo, jemuž měly být podřízeny i nově doplněné části. Takovýto přístup nepřipouštěla metoda analytická, jež veskrze preferovala jasné vizuální odlišení autentických

⁵⁰ Podrobněji HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 22–23.

⁵¹ ŠTORM, Břetislav. Péče o památky architektury a cesty její myšlenkové koncepce. *Zprávy památkové péče*, roč. XIX, 1959, č. 3–4, s. 63–66; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 68–70; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 130–131; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner..., 2005, c. d. v pozn. 38, s. 11; ŠTONCNER, Petr. Břetislav Štorm a ochrana památek. *Základy péče o stavební památky*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 166; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2008, c. d. v pozn. 6, s. 97–98; HLOBIL, Ivo. Václav Wagner..., 2008, c. d. v pozn. 38, s. 138–139.

částí památky od mladších doplňků. V případě syntetické metody pak neměla definitivní ucelená podoba památkově chráněného objektu kolidovat s jeho adekvátně zvoleným využitím.

Principy obou metod, jež se v určitých otázkách shodovaly, prolínaly i rozcházely, jsou dodnes diskutovány, zvažovány a uplatňovány v teorii i praxi české památkové péče. Nicméně každé z nich lze zároveň přiřknout výraznější zásluhy v konkrétních aktivitách při ochraně historických sídel. Není pochyb o tom, že syntetická metoda podpořila estetické vnímání urbanistického celku a rozvinula ochranu historického města územním plánem. Analytická metoda se zasadila o prohloubení poznání památky jako hmotného dokladu historického vývoje, což se pozitivně projevilo v metodice zpracovávání stavebněhistorických průzkumů nejen památkově hodnotných budov či areálů, nýbrž také sídelních útvarů.⁵²

1. 3. 2 Vývoj ochrany historických měst po roce 1945 – vznik městských památkových rezervací a zón

Klíčový zlom v ochraně historických urbanistických celků v celé Evropě přinesla druhá světová válka. Zničená starobylá města se stala výmluvným mementem, jak snadno lze přerušit kontinuitu staletého vývoje, jak snadno lze přijít o jistotu domova v podobě obydlí a v širším kontextu o podstatný díl kulturního dědictví, jehož materiální ztráta byla schopna negativně poznamenat sebevědomí každého takto dotčeného národa. Nicméně samotnou poválečnou situaci v evropských zemích doprovázela řada paradoxů projevujících se i v přístupu k památkám. Přestože společnost byla všeobecně nakloněna obnově válkou zdevastovaných historických budov i nejstarších částí měst, k čistě morálnímu přesvědčení se nevyhnutelně přidružily rovněž ekonomické a politické faktory reflektující nepříznivé stránky krizového vývoje těsně po válce. Na jedné straně se podařilo řadu zejména významnějších památek zachránit a renovovat, na straně druhé bylo mnoho „méně význačných“ památek odstraněno a nahrazeno novostavbami, nejen kvůli nedostatku prostředků, ale také ve prospěch dobových budovatelských tendencí utvářet něco nového – pokrokového.⁵³

⁵² Na začátku 50. let 20. století výstižně postihl prolínání obou metod Václav Mencl, když hodnotil výsledky poválečné stavební činnosti v historickém prostředí našich prvních městských rezervací. MENCL, Václav. Městské rezervace. *Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. LIX, 1951, s. 138–139: „Je těžkou úlohou památkové péče najít kultivované východiště z obou vzájemně si odporujících požadavků, jež na jedné straně přináší snaha o docílení výtvarných celků a tím i o znovuvyvolání někdejšího uměleckého působení jednotného městského prostoru a na druhé straně touha zachovat zbytku nebo nálezu jeho cenu i půvab originálu.“

⁵³ Srov. WIRTH, Zdeněk. Obnova starožitných a umělecky významných měst. *Umění*, roč. XVI, 1944–1945, s. 241; PAVLOUSEK, Jaroslav. Válečné škody na stavebních památkách. *Zprávy památkové péče*, roč. VIII, 1948, sešit 5–6, s. 141–144; PAVEL, Jakub. UNESCO a mezinárodní ochrana památek. *Památková péče*, roč. 22,

Nejvíce zničená města se již během bilancování svých válečných škod rozhodovala, jak bude probíhat jejich následná regenerace i ve vztahu ke zpustošeným památkám. Nejuváděnějším příkladem obnovy válkou zdevastovaných historických objektů i městských částí zůstává vedle německých Drážďan či Berlína polská Varšava.⁵⁴

Zhruba od počátku 20. století byla především památkám staré Varšavy věnována systematická pozornost, jež vyústila v realizaci oprav nejstarších domů ve Starém Městě či v konzervaci dochovaných úseků zdejších hradeb. Nicméně výsledky této činnosti vzaly za své v průběhu válečného konfliktu, a to ve třech hlavních vlnách ničení Varšavy (na podzim 1939, během židovského povstání roku 1943 a varšavského povstání v roce 1944). Městská zástavba však nebyla zcela odstraněna. Zejména řada mladších budov, již z 20. století, a rovněž stavby z konce 18. a z 19. století zde zůstaly zachovány a v současnosti podléhají památkové ochraně, stejně jako kompletně zrekonstruované – symbolicky znovuoživené – architektonické památky a jejich soubory.⁵⁵ Nejenom památková obnova Varšavy se stala trvalým důkazem toho, že druhá světová válka vyvolala ve většině zemí Evropy společenskou potřebu rekonstrukcí jednotlivých historických staveb i urbanistických celků, což směřovalo k překonání rigorózní zásady analytické metody nevytvářet kopie a historismy.⁵⁶

Další aktivitou, která neprobíhala pouze v poválečném Československu, a jež mohla v prvních mírových letech více či méně ovlivnit ochranu památek, bylo vydání zákonů o stavební obnově a posléze nových stavebních zákonů obsahujících paragrafy o územním plánování.⁵⁷ Nicméně v rámci československého státu byla na konci 40. let 20. století odstartována za dozoru ministerstva školství, věd a umění rozsáhlá a ve své podstatě ojedinělá akce, jejímž úkolem se stala záchrana historicky a umělecky nejceněnějších urbanistických celků. Na území Čech, Moravy a Slovenska bylo tehdy vytipováno celkem 30 historicky hodnotných měst. V Čechách se jednalo o České Budějovice, Český Krumlov, Domažlice,

1962, č. 1, s. 15; KADLČÍK, Petr. *Poválečná historie města Fulneka. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1973, svazek 11, s. 11–19; HLOBIL, Ivo. *O vývoji vztahu...*, 1979, c. d. v pozn. 10, s. 14–15; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 5–6, 29; *Handbuch Denkmalschutz...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 12, 18; *Denkmalspflege. Deutsche Texte...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 221–226.

⁵⁴ WIRTH, Zdeněk. *Obnova starožitných...*, 1944–1945, c. d. v pozn. 53, s. 241; HLOBIL, Ivo. *O vývoji vztahu...*, 1979, c. d. v pozn. 10, s. 14; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 5–6; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 43–46; BEČKOVÁ, Kateřina. „Novostavba památky“ – nonsens, nebo nevinný protimluv? Mimozešťané v Berlíně? K záměru znovupostavení berlínského zámku. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 5, s. 383–397.

⁵⁵ Varšavské Staré Město je od roku 1980 součástí Světového kulturního dědictví UNESCO. LEWICKI, Jakub. *Konserwacja zabytków w Warszawie w wieku XX. Renowacje i zabytki 1*, 2002, s. 28–50; LEWICKA, Hanna. *Warszawska Starówka – wybrane objekty. Renowacje i zabytki 1*, 2002, s. 52–58; MAJEWSKI, Piotr. *Ideologia i konserwacja. Architektura zabytkowa w Polsce w czasach socrealizmu*. Trio, Warszawa 2009, s. 139–158.

⁵⁶ Podrobněji HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 29.

⁵⁷ Srov. *Stavební řády brněnský...*, 1948, c. d. v pozn. 36, s. 740, 748–749, 753, 760, 785, 791; *Zákon č. 280 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949*; *Handbuch Denkmalschutz...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 18.

Cheb, Jindřichův Hradec, Litoměřice, Litomyšl, Loket, Nové Město nad Metují, Pardubice, Prahu I, Prahu III–IV, Prachatic, Tábor a Třeboň. Na Moravě byla vybrána Jihlava, Mikulov, Olomouc, Slavonice, Štamberk, Telč a Znojmo. Slovensko zastupovala Banská Štiavnica, Bardějov, Kežmarok, Kremnica, Levoča, Prešov, Spišská Kapitula a Spišská Sobota.

U těchto prvních *městských památkových rezervací* měly být co nejdříve zahájeny nejnnutnější udržovací práce, později označené za tak zvanou památkovou údržbu, jež záhy splynula s *programem památkových asanací a rekonstrukcí* městských historických jader. Cílem tohoto programu se stala nejen ochrana kulturních hodnot historických měst, nýbrž také ozdravení jejich nejstarší zástavby, a to předně z hlediska hygienického, za účelem vytvoření kvalitního nezávadného bydlení, čímž měla být řešena i celková revitalizace bytového fondu.⁵⁸ K uskutečnění tohoto počínu vedly, na základě výnosu Úřadu předsednictva vlády Československé republiky ze dne 6. července 1950, dvě zdánlivě protichůdné skutečnosti: 1) neutěšená stavební situace našich měst v pohraničí po druhé světové válce, kde průměrně 1/3 domů v městských centrech zůstávala neobydlena (například ve Znojmě, Chebu či Chomutově), 2) i po válečných událostech poměrně dobře zachovaný památkový fond našich historických urbanistických celků, který se do budoucna měl stát předmětem živé pozornosti turistického a cizineckého ruchu, právě pro svou dochovanou celistvost a jedinečnost. Konečný počet vybraných rezervačních měst byl podmíněn tehdejšími finančními možnostmi státu, a tak nepřekročil číslo 30.⁵⁹

Ve výše jmenovaných městech bylo zapotřebí provést terénní průzkum, jehož závěry mohly současně prokázat opodstatněnost selekce konkrétních urbanistických celků. Průzkum probíhal během roku 1949 a ještě i v roce 1950. Jeho výsledkem se staly tak zvané rezervační knihy doplněné příslušnými stavebními odhady navrhovaných obnovovacích prací, které

⁵⁸ Poprvé se termín památkové a přírodní rezervace oficiálně objevil ve vládním nařízení č. 51 Sb. Vládní nařízení č. 51 ze dne 16. května 1950 o územním plánování obcí. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 97–100; MENCL, Václav. *Městské rezervace...*, 1951, c. d. v pozn. 52, s. 130–132; LORENC, Vilém, PELZLBAUER, Vladimír, REICHERT, Miloš. *Asanace historických jader měst. Zprávy památkové péče*, roč. XI–XII, 1952, sešit 1–2, s. 2–6; HLOBIL, Ivo. *O vývoji vztahu...*, 1979, c. d. v pozn. 10, s. 15–16; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče...*, 1983, c. d. v pozn. 13, s. 128–129, 135–137; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče na území Československa III. Výběr autentických dokumentů 1918–1958*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1983, s. 358, 366–367, 383, 388–396; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 6–8, 18; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 53, 105, 239; HLOBIL, Ivo. *Městské památkové rezervace v padesátých letech. Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 20–21.

⁵⁹ Podrobněji MENCL, Václav. *Městské rezervace...*, 1951, c. d. v pozn. 52, s. 131; POŠMOURNÝ, Josef. *Úkoly státní památkové péče při záchraně našich historicky cenných měst. Zprávy památkové péče*, roč. XI–XII, 1951–1952, sešit 1–2, s. 1–2; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče...*, 1983, c. d. v pozn. 13, s. 128–129; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče...*, 1983, c. d. 58, s. 358, 366–367; HLOBIL, Ivo. *Městské památkové rezervace...*, 2008, c. d. v pozn. 58, s. 20.

připravil pražský ateliér „R“ Stavoprojektu. Postupně shromažďované podklady ve formě rezervačních knih byly následně předloženy vládě. Vládní nařízení č. 51 ze dne 16. května 1950 pak ukládalo, aby v rámci podrobných územních plánů obcí bylo stanoveno, jak budou zachovány jejich památkově chráněné části. Dále zde měly být zakotveny směrnice pro asanace nebo přestavby obcí s tím, že bylo nezbytné zajistit, aby jejich střed včetně historických částí – jádro obce – nechátral a nevyliďňoval se. Bytová úroveň v něm neměla zaostávat za nově vyrůstajícími obecními částmi. V zásadě byl program asanačí odstartován vládním nařízením č. 93 Sb., o výstavbě obcí, ze dne 11. července 1950.⁶⁰

Za zajímavý doklad počáteční fáze realizace asanačních a rekonstrukčních prací v historických jádrech měst lze považovat stat' tří autorů – Viléma Lorence, Vladimíra Pelzlbauera a Miloše Reicherta – z roku 1952, kterou ve své práci věnované teorii městských památkových rezervací neopomněl připomenout ani Ivo Hlobil.⁶¹ Stat' lze víceméně chápat jako pokračující cestu hledání optimálního řešení ochrany historických urbanistických celků, nyní již v praxi, jež vědomě i nevědomě vycházela z předešlého vývoje české památkové péče, to znamená z teoretických východisek analytické i syntetické metody.

Autoři citovaného příspěvku připouštěli následující: „*Péče o ochranu historického dokumentu by byla kusá, kdybychom se starali pouze o hlavní stavení a o ostatek ne. Proto hloubkové zastavení parcel může být stejně chráněno z důvodu památkových s hlediska stavby měst jako vnitřní náplň budovy, nebo průčelí předního objektu.*“.⁶²

Vcelku se jedná o pozoruhodné sdělení, poněvadž i památková asanace předpokládala demolice hospodářských přístavků ve dvorních částech městišť za účelem ozdravení tohoto prostoru, respektive umožnění dostatečného přístupu světla a vzduchu. Avšak je nutné uvědomit si, že k odstranění byly odsouzeny téměř veškeré přístavby a adaptace z 19. století, které se tehdy pokládaly za památkově bezcenné.⁶³

Ve stati dále nalezneme pasáže, v nichž se autoři pokusili shrnout pro ně reálné možnosti pojetí asanačí městských historických jader. Konstatovali zde: „...*Nemůžeme a nechceme dělat důslednou konzervaci dnešního stavu za účelem dochování zásahů všech dob*

⁶⁰ Srov. Vládní nařízení č. 51..., 1950, c. d. v pozn. 58, s. 98; Vládní nařízení č. 93 ze dne 11. července 1950 o výstavbě obcí. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 353, 359–360; MENCL, Václav. *Městské rezervace...*, 1951, c. d. v pozn. 52, s. 131–135; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 239–240; HLOBIL, Ivo. *Městské památkové rezervace...*, 2008, c. d. v pozn. 58, s. 20.

⁶¹ LORENC, Vilém, PELZLBAUER, Vladimír, REICHERT, Miloš. *Asanace historických jader...*, 1952, c. d. v pozn. 58, s. 2–38; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 8.

⁶² LORENC, Vilém, PELZLBAUER, Vladimír, REICHERT, Miloš. *Asanace historických jader...*, 1952, c. d. v pozn. 58, s. 5.

⁶³ Kupříkladu i dřevěné výkladce v podloubích historických měst byly považovány za nevkusné bednění. Srov. FUCHS, Bohuslav. K urbanistickým problémům historických měst. *Zprávy památkové péče*, roč. XVI, 1956, č. 1, s. 11–12; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 6–8.

v dokumentární přesnosti. ...Vidíme, že asanace bude do jisté míry konservací, protože ozdravení může být provedeno pietním zabezpečením dobrého stavebního díla, nebo bude použito způsobů, které by se daly označit za restauraci, bude-li se jednat o podstatnou opravu objektu, ale setkáme se i s určitým druhem purismu, bude-li nutno zbořit části, nebo celý přistavěný objekt, který znehodnocuje architektonické dílo. ...“.⁶⁴

Počet městských památkových rezervací měl být v roce 1952 rozšířen o dalších šest historických urbanistických celků. Kromě nesporné Kutné Hory se převážně jednalo o pohraniční a stavebně ohrožená města. Nežádoucí demolice se nakonec nevyhnuly nejstarším městským centrům Horního Slavkova a Plané u Mariánských Lázní, s jejichž ochranou coby památkových rezervací se ještě na začátku 50. let 20. století počítalo. Dnes tyto sídelní útvary najdeme ve výčtu městských památkových zón.⁶⁵

Ambiciózně nastavený poválečný program památkových asanací a rekonstrukcí v rezervačních městech byl natolik ekonomicky náročný, že nemohl dostát ani časovým ani kapacitním požadavkům. Brzy po zahájení programu počaly narůstat finanční, výrobní i organizační potíže, které se v nastalé situaci, umocněné zavedením úsporných opatření po měnové reformě roku 1953, ukázaly být nejen jako neřešitelné, ale rovněž jako neobhájitelné z hlediska celospolečenského. Od druhé poloviny 50. let 20. století tak sílila veřejná kritika velkorysých plánů české památkové péče v městských rezervacích, jež vyvrcholila během let 60.⁶⁶

Nicméně vynaložené úsilí v oblasti ochrany historických měst v průběhu uváděných poválečných let bylo završeno i výraznými, byť dílčími, úspěchy. Jelikož zamýšlené stavební práce v městských památkových rezervacích musely být odborně zajištěny, vznikl přeměnou již fungujícího ateliéru „R“ při Stavoprojektu dne 1. května 1954 Státní ústav pro rekonstrukci

⁶⁴ V příspěvku jsou také definovány hlavní zásady, kterými se měli architekti při projektu úprav řídit a nechybí zde ani dobové stanovisko ohledně realizace novostaveb v historických městech. V případě nové výstavby v historickém prostředí autoři doporučovali spoléhat se na dvě věci: jednak na měřítko a poměr, a potom na poctivý materiál a práci. LORENC, Vilém, PELZLBAUER, Vladimír, REICHERT, Miloš. *Asanace historických jader...*, 1952, c. d. v pozn. 58, s. 8–10.

⁶⁵ Mezi památkové rezervace se měla roku 1952 zařadit města Horní Slavkov, Horšovský Týn, Kadaň, Kutná Hora, Moravská Třebová a Planá u Mariánských Lázní. V současnosti je v rámci České republiky prohlášeno za městské památkové rezervace celkem 40 urbanistických celků. Srov. MENCL, Václav. *Městské rezervace...*, 1951, c. d. v pozn. 52, s. 131; KOSTKA, Jiří, MENCL, Václav, WAGNER, Jaroslav. *Patnáct let péče o naše historická města. Zprávy památkové péče*, roč. XX, 1960, s. 59; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 37; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 247–248; KIBIC, Karel. *Třicet let úsilí o prohloubení památkové ochrany našich historických měst. Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 3, s. 234–241; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. *Urbanismus – péče o historická města a místa. Péče o architektonické dědictví. Sborník prací III*, Idea servis, Praha 2009, s. 108, 122–128.

⁶⁶ Podrobněji HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 32–35; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1987, c. d. v pozn. 26, s. 583–584; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 247; KIBIC, Karel. *Třicet let úsilí...*, 2004, c. d. v pozn. 39, s. 234; HLOBIL, Ivo. *Městské památkové rezervace...*, 2008, c. d. v pozn. 58, s. 22–23.

památkových měst a objektů, známý pod zkratkou SÚRPMO. Pod vedením Viléma Lorence, jenž zaujal místo ředitele, byla na půdě ústavu propracována metodika rekonstrukcí městských historických jader, vycházející z jejich stavebněhistorických průzkumů a územně plánovacích příprav. Systematické zkoumání historických objektů provádělo oddělení v čele s Dobroslavem Líbalem. Poměrně záhy obrátil ústav svou pozornost k naléhavým otázkám urbanismu.⁶⁷

Dalším, dlouhá desetiletí očekávaným počinem bylo vydání zákona č. 22 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958, jenž legalizoval nejen samotný pojem památkové rezervace, ale také existenci dosavadních rezervací, které byly postupně prohlašovány již legitimní cestou.⁶⁸

Negativní hodnocení uplatňovaného programu památkových asanací a rekonstrukcí nejednou přicházelo přímo od pracovníků SÚRPMO. Již od poloviny 50. let 20. století bylo započato s formováním nové koncepce zachrany a využití městských historických jader. Mezi často kritizované stránky stávající koncepce, s odstupem času označované také přívlastkem historicko-výtvarná či architektonická (Ivo Hlobilem), patřily nadměrné přeceňování hodnocení architektury z hlediska výtvarného a provádění neúnosně nákladné konzervace.⁶⁹

Rezolutní nesouhlas s konzervační ochranou městských památkových rezervací vyjádřili v roce 1955 architekti Vilém Lorenc a Otakar Nový (oba zaměstnanci SÚRPMO). Odmítali transformaci historických částí měst na velká muzea a žádali objektivní vědecké

⁶⁷ Právě Dobroslav Líbal dále precizoval metodiku stavebněhistorických průzkumů nejen na půdě SÚRPMO. Činnost uváděného ústavu byla ukončena na počátku 90. let 20. století. Srov. KOSTKA, Jiří, MENCL, Václav, WAGNER, Jaroslav. *Patnáct let péče...*, 1960, c. d. v pozn. 65, s. 58–66; HLOBIL, Ivo. *O vývoji vztahu...*, 1979, c. d. v pozn. 10, s. 17; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 7, 40; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1988, c. d. v pozn. 28, s. 71; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 247; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2003, c. d. v pozn. 5, s. 130–131; GIRSA, Václav. SÚRPMO – čest jeho památce? *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 6, s. 500–504; KIBIC, Karel. *Tricet let úsilí...*, 2004, c. d. v pozn. 39, s. 234; NĚMEC, Josef. Místo a úloha SÚRPMO ve druhé polovině 20. století. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 6, s. 496–499; PAVLÍK, Milan. *Raná léta SÚRPMO v zrcadle vzpomínek. Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 6, s. 491–495; HLOBIL, Ivo. Alois Riegl..., 2008, c. d. v pozn. 6, s. 97–98; HLOBIL, Ivo. *Městské památkové rezervace...*, 2008, c. d. v pozn. 58, s. 22–24.

⁶⁸ Do vydání zákona č. 22 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958 se památková péče velmi často opírala o proklamaci ochrany kulturních statků ve druhém odstavci § 19 Ústavy Československé republiky ze dne 9. května 1948 či o § 125 trestního zákona č. 88 Sb. ze dne 12. července 1950, jenž se dotýkal ochrany památek, uměleckých děl a přírody. Trestní zákon správní č. 88 Sb. ze dne 12. července 1950. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 309, 324; POŠMOURNÝ, Josef. *Úkoly státní památkové...*, 1951–1952, c. d. v pozn. 59, s. 1; PAVEL, Jakub. *Úkoly a metody preventivní ochrany památek. Zprávy památkové péče*, roč. XVI, 1956, č. 2, s. 91; *Zákon č. 22 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958, § 4, 26*; PAVEL, Jakub. UNESCO..., 1962, c. d. v pozn. 53, s. 19; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 36–37; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 247–248; HLOBIL, Ivo. *Městské památkové rezervace...*, 2008, c. d. v pozn. 58, s. 24; VINTER, Vlastimil. *K padesátému výročí vydání zákona o kulturních památkách. Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 343–347; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. *Urbanismus...*, 2009, c. d. v pozn. 65, s. 109.

⁶⁹ Srov. HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 39; HLOBIL, Ivo. *Městské památkové rezervace...*, 2008, c. d. v pozn. 58, s. 23.

posuzování dochované zástavby a postupnou substituci nehodnotných či méně hodnotných objektů novými stavbami podle aktuálních potřeb městského organismu. Historická jádra měst si měla udržet své někdejší funkce centra a vytvořit tak konkurenci schopné klima s nově vznikající okolní zástavbou. Kupříkladu Vilém Lorenc považoval za skutečnou památku vlastní prostředí sídelního útvaru, nadřazené jednotlivým budovám a charakterizované zachovaným půdorysem, měřítkem a převládajícím architektonickým pojetím.⁷⁰

Podobné názorové stanovisko zastával rovněž Bohuslav Fuchs při formulování zásad ochrany historických měst, definovaných předně pro požadavky urbanismu. Roku 1956 napsal: „*Půdorysná osnova historického města a jeho siluetní i prostorový obraz tvoří nedílný urbanistický a architektonický celek. Hmoty tohoto výtvarného celku nemá být měněna a nové zásahy, jsou-li nutné, mají dodržovat původní hmoty, ba mnohdy i jejich členění. Dále je potřebné dodržení prostorového i architektonického měřítka, při čemž dostavby a přestavby se dějí v dnešním uměleckém názoru. ...V podstatě je nutno uchovat svéráznost, charakter a osobitou tvářnost historického města a v novém konceptu tyto vlastnosti ještě dále rozvíjet. ...*“.⁷¹ V tomto období se také poprvé objevil termín *regenerace* města, který zdařile nahradil pojem rekonstrukce.⁷²

Jak ve svých studiích již několikrát shrnul Ivo Hlobil, nová koncepce ochrany a využití historických urbanistických celků byla spojena především s teoretickou činností Emanuela Hrušky (architekta – urbanisty) a pochopitelně s působením SÚRPMO.⁷³ Jmenovaný opakovaně apeloval na nezbytnost změny péče o naše historická jádra měst. Ta se neměla pouze chránit před rozrušením, ale v první řadě zde bylo nevyhnutelné zahájit program jejich regenerace pro nový život, pro nové funkce, které městské centrální oblasti, včetně historických jader, musely splňovat.⁷⁴

⁷⁰ FUCHS, Bohuslav. K urbanistickým problémům..., 1956, c. d. v pozn. 63, s. 15; HLOBIL, Ivo. Městské památkové rezervace..., 2008, c. d. v pozn. 58, s. 22–24.

⁷¹ Bohuslav Fuchs věnoval nemalou pozornost také nutnosti řešení dopravní otázky v historických jádrech měst, přičemž považoval za nezbytné chránit i historické názvy ulic. FUCHS, Bohuslav. K urbanistickým problémům..., 1956, c. d. v pozn. 63, s. 5–15; HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu..., 1979, c. d. v pozn. 10, s. 18–20; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 49–50; HLOBIL, Ivo. Městské památkové rezervace..., 2008, c. d. v pozn. 58, s. 24.

⁷² Podrobněji HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 41; HLOBIL, Ivo. Městské památkové rezervace..., 2008, c. d. v pozn. 58, s. 23–24.

⁷³ HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu..., 1979, c. d. v pozn. 10, s. 17–24; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 40–42; HLOBIL, Ivo. Městské památkové rezervace..., 2008, c. d. v pozn. 58, s. 22–24; HLOBIL, Ivo. Sto let ideje..., 2008, c. d. v pozn. 13, s. 18.

⁷⁴ HRUŠKA, Emanuel. O regeneraci historických jader měst. *Památková péče*, roč. 25, 1965, č. 10, s. 308; HRUŠKA, Emanuel. Několik otázek k ochraně stavebních památek, zejména kompozičních souborů a urbanistických celků. *Památková péče*, roč. 27, 1967, č. 6, s. 167–168.

Po účasti na mezinárodní pracovní konferenci ve Stockholmu (1965), věnované otázkám bydlení a plánování, neopomněl Emanuel Hruška zdůraznit rozdíl mezi postavením péče o historická sídla v tehdejší Československu a v západních zemích s vyvinutou tradicí a ustálenou hospodářskou kontinuitou. Pokud město, jeho jádro, zůstalo živým, ekonomicky atraktivním střediskem regionu, pak zde automaticky musela probíhat důsledná regenerace z prostředků vlastníků objektů, aniž by bylo zapotřebí donucovat je k provádění pravidelné údržby, k opravám, anebo ke kulturnosti stavebnětechnických zásahů. Nicméně zároveň připouštěl, že mnoho evropských zemí se ocitlo před vážným úkolem sociální rehabilitace městských historických jader, kde bylo nezbytné zlikvidovat bydlení chudých, převážně přistěhovalců z 19. století, a vrátit městskému centru vyšší společenské funkce související s rozvojem terciárního sektoru.⁷⁵

Emanuel Hruška rovněž kriticky rozlišil tradiční přístup historika umění k sídelnímu útvaru od stále častěji proklamované úlohy architekta – urbanisty. Tato vylíčená situace předznamenala výměnu stráží v procesu ochrany urbanistických celků. Doposud vedoucí role dějin umění byla potlačena ve prospěch nově propagované *urbanistické koncepce*. Pozornost se při ochraně historických měst ještě více upřela k územnímu plánování.⁷⁶ Svou živnou půdu našla urbanistická koncepce i v nově založeném československém komitétu ICOMOS, jehož dlouholetým předsedou se stal Emanuel Hruška.⁷⁷

Nutnost změny v přístupu k obnovovacím pracím v rezervačních městech a naléhavost hledání reálnějšího řešení jejich ochrany byly do jisté míry vyvolány krizovým stavem v městské památkové rezervaci Kutná Hora. Zde město odmítlo schválit podrobný územní plán asanace a regenerace historického jádra, vypracovaný podle rezervačního výnosu z roku 1961, a žádalo jeho revizi. Ta byla nakonec uskutečněna. V nově připraveném návrhu ochrany uváděné rezervace sehrálo důležitou úlohu grafické znázornění památkových hodnot jednotlivých objektů i částí území, které byly rozlišeny na základě historického a terénního

⁷⁵ Srov. HRUŠKA, Emanuel. O regeneraci..., 1965, c. d. v pozn. 74, s. 308–311; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 43; *Handbuch Denkmalschutz...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 27–28; *Denkmalpflege. Deutsche Texte...*, 2006, c. d. v pozn. 1, s. 222–224.

⁷⁶ Nejen kritické hlasy Emanuela Hrušky předznamenaly vznik mnohem radikálnějších postojů k existenci historických měst. Například kolektiv pracovníků Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Praze v čele s Jaromírem Štvánem požadoval celkovou přestavbu městských historických jader. HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 39–42; HLOBIL, Ivo. *Městské památkové rezervace...*, 2008, c. d. v pozn. 58, s. 22–24.

⁷⁷ ICOMOS – International Council of Monuments and Sites – vznikl na základě podnětu II. mezinárodního kongresu památkových architektů a techniků, konaného v roce 1964 v italských Benátkách, kde byl přijat i známý dokument Mezinárodní charta o zachování a restaurování památek a sídel, tak zvaná Benátská charta. Samotné založení ICOMOS se odehrálo ve Varšavě, v červnu následujícího roku 1965. HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 43; VINTER, Vlastimil. Čtyřicet let od založení ICOMOS. *Zprávy památkové péče*, roč. 65, 2005, č. 5, s. 445–446.

průzkumu podle v té době všeobecně platných zásad památkové péče (známé jsou rozdíly v tehdejší a současném posuzování obzvláště historizující architektury). Návrh prezentoval nejen způsob rozdílného památkového hodnocení (od objektů a stavebních součástí památkově zvláště významných až po objekty působící rušivě svou hmotou ve výtvarné skladbě města), nýbrž i možnost diferenciací režimu památkové ochrany v příslušných částech chráněného území. Nová varianta na jedné straně připouštěla realizaci nové výstavby přímo uvnitř rezervace, na straně druhé poukazovala na nezbytnost přiměřeného usměrňování soudobé stavební činnosti rovněž na území vně jejích hranic. Ačkoliv se za nezbytný předpoklad nové výstavby považovalo atypické kvalitní architektonické řešení, nebyla zde zohledněna jeho celková ekonomická náročnost. Práce na upraveném návrhu ochrany městské památkové rezervace Kutná Hora, probíhající v letech 1964–1965, předurčily následnou iniciativu památkové péče, směřující ke *kategorizaci* našich historických urbanistických celků.⁷⁸

Dříve než si přiblížíme otázku kategorizace historických měst, je vhodné připomenout, že ani nově nastolená urbanistická koncepce ochrany historických sídel se neobešla bez výrazných hlasů kritiky. Ze strany řady pracovníků památkové péče bylo možné registrovat, i při uznání důležitosti urbanistického přístupu k ochraně městských historických jader a jejich začleňování do širších městských organismů, krajní zdrženlivost či dokonce jednoznačný nesouhlas (protesty přicházely od Dobroslava Líbala, Viktora Kotrby či Václava Mencla). Za nebezpečnou, respektive účelově zneužitelnou, vlastnost urbanistické koncepce bylo označeno její opakované kladení důrazu na trvalou, neomezenou kontinuitu tvůrčích přeměn a neustálé architektonické přehodnocování historického prostředí města. Tímto postojem zmiňovaná koncepce v podstatě odmítala plně respektovat, tedy i hájit, jasně definovaný rozsah památkové ochrany urbanistické struktury, jejích určujících znaků, včetně dochované historické zástavby.⁷⁹

⁷⁸ V návaznosti na průzkumy v městské památkové rezervaci Kutná Hora i na zkušenosti s úspěšným návrhem její ochrany (autory byli Pavel Korčák, Jaroslav Svatoň a Zora Benešová) se přistoupilo k provedení obdobných průzkumů v dalších historických městech, jako byl Tábor, Pelhřimov či Znojmo. Výsledky těchto akcí byly představeny na mezinárodním sympoziu ICOMOS, jež se konalo v Praze a Levoči v červnu 1966. Srov. HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 37–38, 54; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1987, c. d. v pozn. 26, s. 585; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1988, c. d. v pozn. 28, s. 72–74; KORČÁK, Pavel. Návrh koncepce ochrany městské památkové rezervace podle metodiky z roku 1963. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 349–354.

⁷⁹ Srov. HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 57–58; ŠTULC, Josef. *Moderní urbanismus...*, 1988, c. d. v pozn. 28, s. 69–70: „...zatímco „preventivní památková péče“ vede k účtění k ucelenému historickému jádru města jako k svého druhu uměleckému dílu, povyšuje „urbanistická koncepce“ dnešního urbanistu a architekta (dodejme, že ne vždy schopného, ba ani ochotného hodnoty města, které přetváří poznat, pochopit a uznat) na „jeho soudce a opravce“.“

Lze konstatovat, že další vývoj ochrany hodnotných sídelních útvarů si vynutil dílčí prolnutí obou výše popsaných koncepcí – urbanistické a historicko-výtvarné opírající se o principy preventivní památkové péče. Zdá se, že příkladem jistého kompromisu bylo i rozhodnutí uskutečnit kategorizaci historických měst, jejíž ideový základ, zvolený postup i finální výstupy našly předpokládané využití zejména při praktickém výkonu ochrany našich zachovaných urbanistických celků.

Jedním z důvodů pro zahájení uváděné kategorizace se stala skutečnost, že tehdejší situace v Československu nebyla nakloněna novému prohlašování historických měst za památkové rezervace. Nejenže přetrvávalo omezení finančních i výrobních prostředků na regeneraci stávajících památkově chráněných sídel, ale vyskytl se i problém s nedostatkem památkových kapacit. Nicméně odborná veřejnost si byla vědoma existence řady dalších dochovaných urbanistických celků, jež se svými kvalitami blížily rezervačním městům. Navíc se od konce 60. let 20. století otvírala cesta novému, příznivějšímu vnímání architektury 19. století i meziválečné, která již nebyla pokládána za obecně degradující prostředí historického města, naopak, její reprezentativní příklady byly doporučovány k památkové ochraně.⁸⁰

Nový program péče o památky byl oficiálně přijat usnesením vlády č. 25/1973 ke *Koncepci dalšího rozvoje státní památkové péče a zásad kategorizace kulturních památek*.⁸¹ Avšak samotný princip kategorizace nepřinášel pouze pozitivní ohlasy. Vystávala zde poměrně zásadní otázka, zda se předpokládaná klasifikace památek nemůže stát praktickým nástrojem cílené redukce jejich celkového počtu. Ještě v 60. letech 20. století vyslovili své pochybnosti v této záležitosti kupříkladu Viktor Kotrba či Václav Mencl, který mimo jiné poznamenal: „...*Porazíte-li les a necháte stát jenom velikány, dostanete holoseč. Jak by*

⁸⁰ Nutno podotknout, že požadavek kategorizace se dotýkal památek obecně. Diferencovaný přístup k péči o památky zahrnoval jejich ochranu na základě funkčního uplatnění, významu pro životní prostředí a byla zde zohledněna rovněž jejich umělecko-historická hodnota. Výrazné podpory se kategorizaci památek dostávalo od někdejšího ředitele Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze Vladimíra Novotného. Srov. NOVOTNÝ, Vladimír. Kategorisace kulturních památek. *Památková péče*, roč. 31, 1971, č. 1, s. 17–28; NOVOTNÝ, Vladimír. Perspektivy památkové péče. *Památková péče*, roč. 32, 1972, č. 1, s. 28–31; KIBIC, Karel. K památkové ochraně našich historických měst. *Památková péče*, roč. 33, 1973, č. 2, s. 85–86; NOVOTNÝ, Vladimír. Připomínky ke kategorizaci kulturních památek. *Památková péče*, roč. 34, 1974, č. 2, s. 66–68; HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu..., 1979, c. d. v pozn. 10, s. 23–24; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 59–62; ŠTULC, Josef. Moderní urbanismus..., 1987, c. d. v pozn. 26, s. 587–588; KIBIC, Karel. Třicet let úsilí..., 2004, c. d. v pozn. 39, s. 237–238; KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji památkové ochrany historických sídel – městské památkové zóny. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 360.

⁸¹ KIBIC, Karel. K památkové ochraně..., 1973, c. d. v pozn. 80, s. 83, 90–91, 99; NOVOTNÝ, Vladimír. Připomínky ke kategorizaci..., 1974, c. d. v pozn. 80, s. 66; NOVOTNÝ, Vladimír. *Základy památkové péče. Památky a příroda*, roč. I, 1976, č. 2, s. 67; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 62–64; KIBIC, Karel. Třicet let úsilí..., 2004, c. d. v pozn. 39, s. 239; KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji..., 2008, c. d. v pozn. 80, s. 360.

vypadala krajina, kdyby v ní stály jen ty pohledové dominanty: čemu by potom dominovaly?“. ⁸²

Prvotním krokem – systematickou přípravou k uskutečnění kategorizace historických měst – se nutně stalo zpracování jejich evidence podle jednotlivých okresů (na základě tehdejšího správního uspořádání) zahrnujících území Čech, Moravy a Slezska. Při jednoznačném určení měst a městeček se vycházelo z čistě historicko-právního hlediska (nadání sídelních útvarů městskými právy) a jako horní hranice doby vzniku či povýšení těchto sídel na město byl stanoven rok 1850. Celkovému hodnocení bylo nakonec podrobeno 924 měst a městeček. Aby mohla být splněna podmínka objektivního posouzení jednotlivých sídel, byla definována výchozí kritéria. Vedle základního historicko-urbanistického hodnocení se dále posuzovaly: 1) půdorysný rozvrh, 2) kvalita zástavby a míra jejího zachování s rozlišením staveb veřejných a měšťanských, 3) hodnota a zachovalost městského opevnění (bylo-li dochováno), 4) umístění a působivost města v krajině.

Historická sídla byla vyhodnocena z odpovídajících hledisek, přičemž u každého hlediska proběhla tříступňová klasifikace. I ve finále byla města a městečka rozdělena do tří kategorií. Do I. kategorie se automaticky zařadily městské památkové rezervace a také další sídla, jež se vyznačovala podobnými kvalitami. Ta orientačně spadala do kategorie I.a. Právě u těchto sídel byla naplánována druhá forma ochrany, původně s označením *chráněné historické město*. Klasifikace historických sídel nesledovala pouze vymezení jejich celkových hodnot z hlediska památkové péče, nýbrž i záměr určit pořadí jejich výhledové zákonné ochrany.

Popisovaný výzkum historických měst na našem území byl zahájen již v roce 1971, tedy ještě před zmiňovaným usnesením vlády č. 25/1973 ke koncepci památkové péče, a dokončen roku 1973. Nastíněná kategorizace měst a městeček, kterou navrhl a realizoval Karel Kibic, se zároveň stala prvním komplexním vyhodnocením sídelní struktury. Kategorizace současně potvrdila, že naše historická města se dochovala ve dvou hlavních skupinách – města se starší (původní) zástavbou a města s větším podílem zástavby z 19. a 20. století, nicméně respektující historickou urbanistickou skladbu. ⁸³

⁸² Srov. MENCL, Václav. Památky a společnost. *Dějiny a současnost*, roč. VI, 1964, č. 4, s. 8; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 62; KIBIC, Karel. *Třicet let úsilí...*, 2004, c. d. v pozn. 39, s. 239; KIBIC, Karel. *Ke vzniku a vývoji...*, 2008, c. d. v pozn. 80, s. 360: „...určením památek III. kategorie mělo být omezeno financování jejich obnovy, u kategorizace historických měst naopak rozšířena jejich památková ochrana.“.

⁸³ Podrobněji KIBIC, Karel. *K památkové ochraně...*, 1973, c. d. v pozn. 80, s. 94–103; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 64–65; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 240–241; KIBIC, Karel. *Třicet let úsilí...*, 2004, c. d. v pozn. 39, s. 237–240; KIBIC, Karel. *Ke vzniku a vývoji...*, 2008, c. d. v pozn. 80, s. 360–362.

Na základě uvedeného vyhodnocení historických sídel z roku 1973 se počítalo s důkladným propracováním forem a režimu jejich památkové ochrany a se zajištěním územně plánovací přípravy a specializované stavební výroby.⁸⁴ Koncepce ochrany historických měst měla být dále zdokonalována a precizována. Na činnost Karla Kibice přímo navázal Aleš Vošahlík, jenž se podílel na koordinaci tak zvaného druhého a třetího vyhodnocení sídelní struktury, uskutečněného během 80. let 20. století.⁸⁵ Působení Aleše Vošahlíka bylo již od 70. let zaměřeno na vzájemnou součinnost památkové péče s územním plánováním i na regeneraci městských památkových rezervací. Jmenovaný znovu definoval základní městotvorné prvky určující celkový charakter a výtvarnou hodnotu urbanistické struktury historického sídla. Mezi ně patřily: 1) terén, 2) panoráma, 3) půdorys a kompozice prostorů, 4) městská zástavba – zastavovací soustava, 4) doplňující prostorové prvky a 5) zeleň. Aleš Vošahlík taktéž apeloval na nutnost úzké spolupráce památkové péče s ochranou přírody při hodnocení širších územních celků.⁸⁶ Zdá se, že v tomto směru udělala dnešní památková péče výrazný krok zpět.

Z druhého vyhodnocení sídelní struktury, jež proběhlo v první polovině 80. let 20. století, vzešel návrh na zvětšení počtu městských památkových rezervací, a to z 35 na 40 (uváděný počet dosavadních i nově navrhovaných rezervačních měst se vztahoval pouze na území Čech a Moravy). Také se předpokládalo, že 160 historických sídel bude prohlášeno za *městské památkové zóny* s mírnějším a hlavně diferencovaným režimem ochrany. Okolo památkových rezervací a zón měla být vymezována *ochranná pásma*.⁸⁷ Pro druhou formu ochrany urbanistických celků bylo účelově zvoleno pojmenování památková zóna, neboť termín zóna byl obsažen v zákoně č. 50 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, ze dne 27. dubna 1976, na nějž bylo možné se odvolávat v době před novelizací památkového

⁸⁴ Srov. KIBIC, Karel. K památkové ochraně..., 1973, c. d. v pozn. 80, s. 99–101.

⁸⁵ Na druhém vyhodnocení sídelní struktury se rovněž významně podílel tým odborných pracovníků SÚRPMO pod vedením Dobroslava Libála. Srov. GWUZD, Jiří. Problematika regenerace historických jader měst. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji* 6, Profil, Ostrava 1985, s. 7–49; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 4, s. 65–66; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 241; KIBIC, Karel. Třicet let úsilí..., 2004, c. d. v pozn. 39, s. 240–241; KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji..., 2008, c. d. v pozn. 80, s. 362–363.

⁸⁶ VOŠAHLÍK, Aleš. K problematice hodnocení a ochrany urbanistických kategorií. *Památková péče*, roč. 34, 1974, č. 5, s. 268–272; VOŠAHLÍK, Aleš. Památková péče a územní plánování. *Památky a příroda*, roč. I, 1976, č. 1, s. 5–7; VOŠAHLÍK, Aleš. Příklady regenerace městských památkových rezervací v ČSR. *Památky a příroda*, roč. 2, 1977, č. 2, s. 81–87.

⁸⁷ *Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR*. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze, Praha 1983, s. 7–17, 19–31; VOŠAHLÍK, Aleš. Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR. *Památky a příroda*, roč. 10, 1985, č. 4, s. 194–199. Jak již bylo zmíněno, celkový počet městských památkových rezervací dodnes zůstává na čísle 40, přičemž poslední rezervační města byla prohlášena v roce 1989.

zákona. Označení památková zóna se podařilo legalizovat až přijetím nového zákona č. 20 Sb., o státní památkové péči, ze dne 30. března 1987.⁸⁸

Ve druhé polovině 80. let 20. století se přikročilo k provedení třetího vyhodnocení sídelní struktury. V zásadě se opět jednalo o prověření výsledků původní kategorizace historických měst z roku 1973 s tím rozdílem, že nyní byly do hodnocení zahrnuty i vybrané městské areály z druhé poloviny 19. a z 20. století. Koncepce památkové ochrany historických sídel, formovaná v průběhu 70. a 80. let minulého století, přinesla rovněž konkrétní návrh náplně plánu (výkresové dokumentace vycházející z aktuálních katastrálních map) památkové zóny v měřítku 1 : 1000, případně 1 : 2000, s přesným vyznačením jejích hranic, kulturních památek, objektů památkového zájmu a ostatních budov. V plánu mělo být znázorněno i grafické rozlišení vytyčené plochy památkové zóny, jež měla být rozdělena na území určující, dotvářející a doplňující její charakter. Grafická část spolu s částí textovou i v současnosti představují výchozí podklady při prohlašování hodnotných urbanistických celků za památkové zóny. Je vhodné připomenout, že první městské památkové zóny byly v Čechách a na Moravě prohlášeny až v roce 1990.⁸⁹

Na počátku 90. let 20. století byl na základě usnesení vlády České republiky č. 209/1992 oficiálně odstartován finančně dotovaný *Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón*. Záměrem stále fungujícího programu se stala nejen rehabilitace kulturních hodnot, zahrnující především postupnou obnovu jednotlivých památek v rámci řešeného území, nýbrž i celkové ozdravení životního prostředí památkově chráněných sídel.⁹⁰ Od poloviny 90. let minulého století bylo také zahájeno zpracovávání plánů zásad památkové ochrany území historických měst.⁹¹ Ačkoliv se roku

⁸⁸ Je vhodné upozornit na skutečnost, že vedle městských památkových rezervací a zón existují i vesnické památkové rezervace a zóny či archeologické rezervace. *Zákon č. 20 Sb., o státní památkové péči, ze dne 30. března 1987, § 5, 6*; GWUZD, Jiří. Územní ochrana v památkové péči. *Sborník Památkového ústavu v Ostravě. Památkový ústav v Ostravě*, Ostrava 1996, s. 7–10; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 248–249; KIBIC, Karel. Třicet let úsilí..., 2004, c. d. v pozn. 39, s. 240–241; KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji..., 2008, c. d. v pozn. 80, s. 363.

⁸⁹ Srov. *Vyhláška č. 66 Sb., kterou se provádí zákon o státní památkové péči, ze dne 26. dubna 1988, v platném znění, § 2 (k § 6 zákona)*; PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov...*, 1998, c. d. v pozn. 6, s. 248–249; KUČA, Karel. Nové městské památkové zóny v České republice. *Zprávy památkové péče*, roč. 63, 2003, č. 5, s. 353–355; KIBIC, Karel. Třicet let úsilí..., 2004, c. d. v pozn. 39, s. 241–243; KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji..., 2008, c. d. v pozn. 80, s. 363–364; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. *Urbanismus...*, 2009, c. d. v pozn. 65, s. 112–114, 117–118, 123–128.

⁹⁰ Podrobněji například KOŠATKOVÁ, Blanka. K programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón v České republice. *Almanach programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón IV*, Ministerstvo kultury České republiky, Praha 1999, s. 7–45; KOŠATKOVÁ, Blanka, ŠNAJDROVÁ, Hana. Patnáct let Programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 5, s. 356–359.

⁹¹ Podíl na ochraně historických měst, zejména na rozvíjení uvedeného programu regenerace, lze přiřknout rovněž Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska, jež bylo založeno v roce 1990 jako zájmové sdružení právnických osob. GLOSOVÁ, Michaela. Podrobná (upřesněná) metodika plánů zásad památkové

2006 ministerstvo kultury rozhodlo tento projekt předčasně ukončit, realizované plány zůstaly základním koncepčním materiálem, z něhož lze vycházet právě při regeneraci dochovaných urbanistických celků.

Vedle odpovídající metodiky, jež byla vytvořena pro zpracovávání uváděných plánů zásad památkové ochrany, postupně vznikal další způsob vyhodnocování chráněných území, shrnutý v publikaci *Principy památkového urbanismu* (2000) architektů Karla a Věry Kučových.⁹² Ti formulovali cíl této druhé metodiky následně: „...vytvořit co nejjednodušší systém kategorií, které budou navíc jednoznačně a srozumitelně vymezeny (pro odbornou i laickou veřejnost), čímž se omezí nebezpečí chybného zatřídění. Zařazení do kategorie především vyjadřuje objektivní památkovou (urbanistickou, architektonickou, uměleckou) hodnotu objektu, případně míru narušení či absence této hodnoty. Zařazení do kategorie současně obsahuje informaci o budoucím nakládání s objektem z hlediska památkové péče... Výhodou metody je, že základní vyhodnocení každého území lze provést velmi rychle, v podstatě v horizontu několika dní. ...“⁹³

V současnosti je Karlem Kučou ve spolupráci s ministerstvem kultury dokončována metodika plánů ochrany památkově chráněných urbanistických celků, která navazuje na nedávnou vyhlášku č. 420 Sb., kterou se stanovují náležitosti a obsah plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón, ze dne 28. listopadu 2008 (s účinností od 1. ledna 2009).⁹⁴

Na tomto místě byly zmíněny pouze nejdůležitější skutečnosti související s vývojem vnímání památkové ochrany historických sídel, včetně jejich nejstarších městských jader. Samostatné, a nepochybně přínosné, kapitoly by mohly být věnovány kupříkladu velmi často diskutované otázce novostaveb v centrech historických měst či srovnání pojetí ochrany hodnotných urbanistických celků na území České republiky se zahraničím.⁹⁵ V tomto směru

ochrany území historických měst. *Almanach programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón III*, Ministerstvo kultury České republiky, Praha 1998, s. 11–22; KOŠATKOVÁ, Blanka, ŠNAJDROVÁ, Hana. Patnáct let Programu..., 2007, c. d. v pozn. 90, s. 358; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. Urbanismus..., 2009, c. d. v pozn. 65, s. 119.

⁹² KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 2000, 104 s; KUČA, Karel. Vyhodnocování zástavby v památkově chráněných sídlech jako součást oborového GIS památkové péče v České republice. *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 20*, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2009, s. 391–404.

⁹³ KUČA, Karel. Vyhodnocování zástavby..., 2009, c. d. v pozn. 92, s. 393.

⁹⁴ KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji..., 2008, c. d. v pozn. 80, s. 364; *Vyhláška č. 420 Sb., kterou se stanovují náležitosti a obsah plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón, ze dne 28. listopadu 2008*.

⁹⁵ Otázce novostaveb a vybraných mezinárodních úmluv dotýkajících se ochrany kulturního dědictví bude věnována díle pozornost níže v textu. Podrobněji například ŠTULC, Josef. K současné organizaci, metodám a praktickým výsledkům péče o památky a historická města ve Francii. *Památky a příroda*, roč. 43, 1983, č. 5, s. 278–284; VOŠAHLÍK, Aleš. Památková péče ve Francii. *Almanach programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón IV*, Ministerstvo kultury České republiky, Praha 1999, s.

lze alespoň připomenout jeden z klíčových mezinárodních dokumentů, komplexně postihující péči o historická města a městské celky, tak zvanou *Washingtonskou chartu* z roku 1987, která ani po více než dvaceti letech neztratila na své aktuálnosti.⁹⁶

Z nastíněného vývoje ochrany urbanistických celků vyplývá zcela jednoznačně, že v současné české památkové péči převládá neoddiskutovatelně *practicismus*. V podstatě jediným, kdo byl schopen v řadě studií podat ucelený vývoj a pojmenovat jednotlivé koncepce více než staletého úsilí o ochranu našich historických měst, zůstává Ivo Hlobil. Novější práce věnované památkovému urbanismu se orientují čistě na praktické stránky ochrany urbanistických celků. Příkladem je i aktuálně zpracovávaná metodika plánů ochrany památkových rezervací a zón.

Zdá se, že nepříznivé společenské postavení památkové péče a pochopitelně vědomí nezbytnosti pragmatických argumentů dohnalo odborníky nejen z řad památkářů k přesvědčení, že pouze jasnou metodikou uplatnitelnou v praxi (u památkově chráněných území v podobě plánů ochrany s aplikovaným principem kategorizace coby podkladů pro územní plánování) lze dosáhnout kýženého respektování odpovídající památkové ochrany, ovšem mnohdy bez řádně interpretovaných souvislostí a stanovených limitů poznání. S nastoleným postupem pro potřeby praxe nelze než souhlasit. Nicméně i při evidenci hodnot chráněného urbanistického celku na základě příslušné metodiky záleží především na odborné způsobilosti posuzovatele a zároveň zpracovatele zásad ochrany konkrétního sídelního útvaru. Ten by měl být obeznámen se stavebněhistorickým vývojem příslušné lokality, stejně jako poučen o historii přístupu k hodnotným urbanistickým celkům, díky níž se dospělo k současnému trendu ochrany našich historických měst. Právě z předešlého vývoje shrnutého dnes do teorie je možné čerpat podstatné, přesto opomíjené, informace a poučení z reflexí ochrannářských snah ve společnosti i státním aparátu. Nejenže lze tímto předejít opakování

47–88; KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového...*, 2000, c. d. v pozn. 92, s. 19–23; *Handbuch Denkmalschutz...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 366–383; KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra, KIBIC, Karel. *Novostavby v památkově chráněných sídlech*. Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004, 151 s; FEITOVÁ, Jitka. Památková péče ve Svobodném státě Bavorsko. *Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 5, s. 425–429; KUČOVÁ, Věra. Informace o některých modelových případech projednávaných Výborem světového dědictví na jeho 30. zasedání. *Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 5, s. 371–376; BIEGEL, Richard, ROUSCHMEYER, Madeleine. Ochrana památek ve Francii. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 2, s. 141–146; BEČKOVÁ, Kateřina. Princip IKUHO. Metoda přemýšlení o novostavbě v historickém prostředí. *Za starou Prahu. Věstník Klubu za starou Prahu*, roč. XXXIX (X), 2009, č. 2, s. 29–32; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. *Urbanismus...*, 2009, c. d. v pozn. 65, s. 133–137.

⁹⁶ Washingtonská charta v podstatě doplnila tak zvanou Benátskou chartu z roku 1964. Text mladšího dokumentu z roku 1987 nejen definuje principy, cíle a metody potřebné pro záchranu historických měst a městských celků, ale rovněž se snaží v těchto oblastech zajistit soulad soukromého a společenského života a podpořit záchranu těch kulturních statků, které, jakkoliv skromné v měřítku, tvoří paměť lidstva. Charta pro péči..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 154–159; KUČOVÁ, Věra. Ke dvaceti letům..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 491–493.

zjevných chyb v praxi, ale také není zapotřebí znovu a znovu hledat staronové zákonitosti, pregnantně formulované již v minulosti (viz kupříkladu snahy o ochranu historických sídel regulačním plánem zvláště v meziválečném období). Je neefektivní, opět se učit zdůvodňovat, případně i pochopit, důležitost a společenský význam požadované péče o naše historická města.

2. Stavebněhistorický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku

2. 1. Počátky vybraných měst. Vymezení městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku

Následující text bude zaměřen na urbanistický a stavebněhistorický vývoj tří malých sídel, respektive jejich nejstarších částí – městských historických jader. Je zřejmé, že při pokusu objasnit stavební dějiny vybraných měst Příbora, Místku a Brušperku nebude možné omezit se pouze na vývoj původních městských jader. Pochopitelně zde bude nutné přihlédnout ke stavebnímu vývoji uváděných sídel jako celků, poněvadž především růst měst v 19. a 20. století více či méně ovlivnil jejich celkovou podobu. Právě tehdy doznala výrazných změn urbanistická struktura i panoramata jednotlivých sídel. Dříve než přejdeme k samotným počátkům příslušných měst a pokusíme se vymezit rozlohu jejich historických jader, bude vhodné přiblížit si charakter krajiny, do níž byla sídla zasazena. K dokreslení odpovídajících souvislostí bude příhodné zmínit se alespoň ve stručnosti o případném starším osídlení a komunikačních trasách, jež mohly podpořit vznik a rozvoj vybraných urbanistických celků.

2. 1. 1 Geografické prostředí

Města Příbor, Místek a Brušperk se rozkládají na severních výběžcích Moravskoslezských Beskyd, které tvoří součást geomorfologické provincie Západní Karpaty, a jež se vyznačují velmi členitým reliéfem. Horopisná jednotka Karpaty je oddělena od dalšího geologického útvaru – České vysočiny – Moravskou bránou náležející ještě ke Karpatům. Lze konstatovat, že okolí uváděných měst má vesměs pahorkatinný ráz. Příbor je posazen na výrazné vyvýšenině nad západním břehem řeky Lubiny, Brušperk se rozprostírá ve svahu, prudce klesajícím k východnímu břehu řeky Ondřejnice. Jistou výjimku zde představuje Místek. Vlastní střed historického města je sice položen v nížině – v ploché údolní nivě při západním břehu řeky Ostravice, nicméně i z této roviny se zejména jižním směrem zvedá kopcovitý terén charakteristický pro většinu popisovaného území. K horopisnému celku Podbeskydské pahorkatině, který přináleží k Západobeskydskému podhůří, patří i Příborská pahorkatina. Jedná se o dlouhý teritoriální pás podél jihovýchodní hranice Moravské brány, směřující

z jihozápadu na severovýchod a rozkládající se na území dnešních okresů Nový Jičín a Frýdek-Místek. Právě pod tyto správní jednotky spadají i zmiňovaná sídla.¹

V případě výběru místa pro založení uváděných měst sehrály podstatnou roli topografické prvky v krajině, zastoupené zde nejen vyvýšeným místem, svahem a rovinou, ale také tolik důležitými vodními toky. Všechny jmenované řeky – Lubina, Ondřejnice i Ostravice (soutok Černé a Bílé Ostravice) – představují pravostranné přítoky Odry. Jelikož přitékají z poměrně deštivého a na horské potoky bohatého severního úbočí Moravskoslezských Beskyd jsou značně vodnaté a v některých úsecích mají charakter horských bystřin. V období jarního tání sněhu a především během silných dešťů se řeky opakovaně vylévaly ze svých koryt a ani dnes, i po regulaci toků, není tento jev výjimkou. Řeka Ostravice obdržela pojmenování právě díky svému prudkému a ostrému toku. Její koryto tvořilo zemskou hranici mezi Moravou a Slezskem. Ačkoliv se Místek ve srovnání s Příborem a Brušperkem nachází v největší vzdálenosti od říčního toku, přesto i zde byla zbudována otevřená strouha, jež přiváděla vodu z Ostravice k východnímu okraji města, kde byly zřizovány mlýny, valchy a další provozy.²

Popisovaná krajina, výsledek dlouhého geomorfologického vývoje, se stala rovněž zdrojem poměrně významných zásob surovin pro výrobu stavebních hmot. Podél břehů uváděných řek se nacházejí štěrkopísky, již v minulosti hojně využívané jako plnivo do zdicích malt a omítek, případně jako ostřivo do cihlářských hmot. Ze čtvrtohorních vrstev pak pocházejí spraše, které našly uplatnění opět v cihlářství (sprašové hlíny s nízkým obsahem uhličitane vápenatého se vždy řadily k hlavním cihlářským surovinám). Období druhohor zanechalo v krajině ložiska vápence, horniny představující výchozí materiál pro výrobu vápna. Není zapotřebí připomínat jeho použití coby pojiva v maltovinách a omítkových směsích. Vápno se rovněž stalo základní složkou nejstarších nátěrových hmot. V neposlední

¹ Srov. WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*, I. Band, Prerauer Kreis, Brünn 1835, s. 152, 165–166, 171–172; LINHART, František. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Místecký okres*. Díl III, Brno 1915, s. 1–2, 8–14; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Příborský okres*. Díl IV, Brno 1917, s. 1–3; KONEČNÝ, Jaroslav. *Přírodní poměry a vývoj města Frýdku Místku. 700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 12; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk. Město nikoliv nejmenší*. Národní výbor v Brušperku, Ostrava 1969, s. 9–12; KRAMOLIŠ, Přemysl. *Přírodní poměry okresu Nový Jičín. Okres Nový Jičín. Místopis obcí*, I. svazek, Nový Jičín 1996, s. 9–17; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. díl, Libri, Praha 1996, s. 356, 358, 833, 836–837; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl, Libri, Praha 2004, s. 178, 185.

² AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Místek, sign. 70 – popis města Místku z roku 1729; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 14–18; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 3–7; *Urbář panství frýdecko-místeckého z r. 1580* (edd. SOBOTÍK, Bohumil, GROBELNÝ, Andělín). Příloha Slezského sborníku, roč. 51, 1953, č. 2, s. 49–50; KONEČNÝ, Jaroslav. *Přírodní poměry...*, 1965, c. d. v pozn. 1, s. 14–15; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 1, s. 13; KRAMOLIŠ, Přemysl. *Přírodní poměry...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 18–19; *Urbář hukvaldského panství z roku 1581* (ed. AL SAHEB, Jan). Frýdek-Místek 2008, s. 38–41, 45–46.

řadě nelze zapomenout na stavební kámen a dřevo. Kámen uplatňovaný na stavbách byl v příslušném regionu zastoupen břidlicemi, slepenci a pískovci, především pískovcem godulským – opět výsledkem geologických procesů v období druhohor. Godulský pískovec je i dnes poměrně hojně využíván ve stavebnictví, převážně jako dekorativní kámen. Jedná se o jemnozrnný pískovec nazelenalé, šedozelené, někdy i nažloutlé barvy, který se vyznačuje dosti velkou tvrdostí. Naopak jeho nedostatkem je poměrně rychlá koroze povrchu, což však bývá způsobeno i nevhodným opracováním kamene. V případě stavebního dřeva uplatňovaného na stavbách převažovala jednoznačně jedle. Až do 19. století byla právě z jedlového dřeva realizována většina stavebních konstrukcí – roubení, krovů, trámových stropů, podlah a podobně.³ Dalo by se konstatovat, že teprve během 20. století začal jedli postupně nahrazovat smrk.

2. 1. 2 Osídlení a komunikace

Ačkoliv na území popisovaného regionu bylo archeologickými nálezy potvrzeno starší osídlení již v době prehistorické a v rané době dějinné, přesto bychom jen těžko hledali přímou spojitost těchto nálezů s vlastními počátky měst Příbora, Místku a Brušperku, jež byly nejednou badateli posouvány před 13. století.⁴ Některé hypotézy ohledně existence sídelních

³ Srov. LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 6–8, 13; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 9–11; KONEČNÝ, Jaroslav. *Přírodní poměry...*, 1965, c. d. v pozn. 1, s. 14; ŽÁČEK, Rudolf. *Smlouvy o výrobě cihel na panství Hukvaldy z poloviny 17. a z poloviny 18. století. Těšínsko*, 1987, č. 2, s. 30–31; KRAMOLIŠ, Přemysl. *Přírodní poměry...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 9–14; KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 372-04/05 na dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu č. p. 117 na ulici Zámečnické v Příboře*. Brno 2005 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 422-18/07 na dendrochronologický rozbor stropů a krovu domů č. p. 44 a 45 na náměstí S. Freuda v Příboře*. Brno 2007 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 465-04/10 na dendrochronologický rozbor trámů ve zdivu domu č. p. 45 na náměstí S. Freuda v Příboře*. Brno 2010 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

⁴ Srov. AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Místek, Příbor, sign. 70, 25; WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren...*, 1835, c. d. v pozn. 1, s. 172, 176; KINTER, Maurus. *Die Olmützer fürst-erzbischöfliche Herrschaft Hochwald*. Brünn 1868, s. 38; KAEMMERLING, Josef. *Die Geschichte der Stadt Freiberg. Zweiter Jahres-Bericht des Staats-Untergymnasiums in Mähr.-Freiberg*. Freiberg 1880, s. 1–3; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 26–29; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 20–21, 56–57; HRNČÁREK, Jan. *Město Příbor je prastará osada. Kravařsko XII*, 1949–1950, s. 10–11, 21–23, 36–38; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst na panství Hukvaldském. Sborník prací Pedagogického institutu v Ostravě. Řada: dějiny, jazyk, literatura*, 2, 1961, s. 38–39; *Příbor. Nástin historického a kulturního vývoje města*. Vydalo Muzeum a Městský národní výbor v Příboře, Příbor 1968, s. 3, 9; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu. Kulturně historický místopis*, sv. 6, Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1983, s. 21–25; JANÁK, Vratislav. *Osídlení Novojičínska od pravěku do raného novověku. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1990, svazek 46, s. 53–59; BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Novojičínska. Okres Nový Jičín. Místopis obcí*, I. svazek, Nový Jičín 1996, s. 54–71; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor 2002, s. 11–18; JUŘÁK, Petr. *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*. Brušperk 2009, s. 7–10.

útvary, jež mohly předcházet vzniku příslušných měst, však nelze ani potvrdit ani jednoznačně vyvrátit. Vzpomeňme kupříkladu i v odborné literatuře tradovaný názor, že ještě před vysazením trhové vsi Místku byla u přechodu přes řeku Ostravici zřízena částečně kupecká osada, a to v návaznosti na starou obchodní cestu z Hranic do Těšína, o jejíž existenci vypovídá listinné falzum z počátku 14. století.⁵

Rovněž u Příbora zaznamenáváme několik hypotéz vztahujících se k lokaci staršího osídlení, které se mohlo stát předstupněm založení města. Jižně od historického jádra Příbora, v blízkosti řeky Lubiny, se rozprostírala dominantní ulice s okolní zástavbou, patrná na starších katastrálních mapách. Ulice je dnes rozrušena novodobými stavebními zásahy (cestou a dílem moderní výstavbou). Mohl by tento urbanistický prvek představovat pozůstatek dřívějšího osídlení? Jiná domněnka souvisí s archeologickými nálezy mezi Prchalovem a Příborem, datovanými mimo jiné i do první poloviny 13. století. Nacházela se právě zde nějaká villa forensis – někdejší ves s právem trhu, fungující již na konci 12. století?⁶ Předložené názory bychom mohli doplnit o další z literatury známé hypotézy a případně hledat více či méně pravděpodobné indicie vycházející například z výkladů názvů jednotlivých měst.

Položme si však jinou, pro tuto práci mnohem důležitější otázku. Můžeme v současnosti nalézt v půdorysném uspořádání centrálních částí uváděných urbanistických celků nějaké stopy, jež by dokládaly přítomnost staršího osídlení? Zdá se, že přímo v městských historických jádrech nenajdeme urbanistické prvky starší než z 13. století. Toto období je zde zastoupeno snad z větší části dochovanými půdorysy vybraných měst. Nejstarší zachované gotické konstrukce lze pak předpokládat u významných městských dominant – kostelů. I tyto nastíněné skutečnosti budou předmětem následujícího výkladu.

⁵ PRASEK, Vincenc. Frýdek a Místek. *Věstník Matice opavské*, roč. 1894, č. 4, s. 1–3; ŠKARUDA, Dominik. Místek jakožto trhové město. *Časopis Matice moravské*, roč. 22, 1898, s. 317–318; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 33–34, 121–122; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst..., 1961, c. d. v pozn. 4, s. 36–38; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst Frýdku a Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 41–46; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 43–44.

⁶ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stablní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren...*, 1835, c. d. v pozn. 1, s. 176; KAEMMERLING, Josef. *Die Geschichte...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 2; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 56–61; HOSÁK, Ladislav. Středověké osídlení a kolonizace mezi Odrou, Ostravicí a Bezkydami. *Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. LXIV, 1956, č. 2, s. 18; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst..., 1961, c. d. v pozn. 4, s. 38–40; GARDAVSKÝ, Zdeněk, KAŠPÁRKOVÁ, Slavomíra. *Příbor. Urbanisticko památkový průzkum*. SÚRPMO Praha, pracoviště Olomouc, 1972 (nepublikovaný strojopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 11–21; JUROK, Jiří. Městské vikbily a manská šlechta na biskupském panství Hukvaldy. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Historie*, 2004, č. 11, s. 22–23.

Na svou dobu patrně dosti frekventovanou obchodní trasou, jež mohla výrazně ovlivnit rozvoj příslušných sídel, byla již zmiňovaná cesta tvořící spojnici mezi Moravou a Polskem. Obchodní trasa vedla ve směru od Olomouce přes Hranice na Starý a Nový Jičín, Příbor, podél toku řeky Ondřejnice, přes dnešní Sklenov, Rychaltice a Fryčovice, poté zamířila na Staříč, Místek, Frýdek a Těšín, a pokračovala dále na východ ke Krakovu.⁷

Shrneme-li základní skutečnosti, můžeme konstatovat, že tehdejší oblast severovýchodní Moravy nebyla před 12. stoletím hustěji obydlena a nepatřila mezi jádra ve středověku osídleného prostoru. Sídlní centra Moravy se rozkládala na území s mnohem úrodnější půdou a s příznivějšími komunikačními možnostmi. Prostředí uváděných měst, jež se vyznačovalo výraznou členitostí terénu, poměrně nehostinným podnebím a zeminami s nízkou bonitou, zpočátku neskýtalo optimální podmínky pro zajištění perspektivní existence. Z tohoto důvodu zde nelze hovořit o plynulé kontinuitě osídlení, která byla příznačná pro oblasti s příhodnějšími klimatickými a půdními poměry.

Zřejmě až v poslední čtvrtině 12. století bylo zahájeno soustavné osídlování severovýchodní části Moravy a její těsnější začleňování do ekonomicko-sociálního systému někdejšího přemyslovského státu. Tento proces pak sílil v následujícím století v návaznosti na probíhající městskou kolonizaci. V prostoru mezi řekami Odrou a Ostravicí se patrně během 30. let 13. století zformovala význačná država, která po rozdělení vytvořila základy několika středověkých panství. Jednalo se o doménu hrabat z Hückeswagenu, u jejíhož zrodu stál Arnold z Hückeswagenu – představitel šlechtického rodu z Porýní. Ten získal poměrně rozsáhlé území (dnešní Frenštátsko, Místecko, Novojičínsko a Příborsko) zřejmě formou obdarování od českého krále Přemysla Otakara I. za své diplomatické služby. Nicméně zhruba kolem roku 1240 se hückeswagenovská država počala postupně rozpadat. Ani nástupce a syn Arnolda Frank neměl k dispozici natolik účinné prostředky, které by mu umožnily hospodářsky využít tak značné množství půdy. Očividně plánovaná spolupráce s velehradskými cisterciáky, příslušníky církevního řádu zaměřeného na zemědělskou a kolonizační činnost, se nakonec neuskutečnila. Patrně nepříznivá finanční situace donutila Franka prodat část své půdy olomouckému biskupu Brunovi ze Schauenburku. Tato transakce proběhla někdy mezi lety 1252–1258, pravděpodobně kolem roku 1255. Z odprodaného území přešel východní díl (Místecko) přímo do vlastnictví olomouckého biskupství, díl

⁷ ŠKARUDA, Dominik. Místek jakožto..., 1898, c. d. v pozn. 5, s. 317–319; LINHART, František. *Vlastivěda moravská*..., 1915, c. d. v pozn. 1, s. 33–34, 39–40; POŠVÁŘ, Jaroslav. Obchodní cesty v českých zemích, na Slovensku, ve Slezsku a v Polsku do 14. století. *Slezský sborník*, roč. 62, 1964, č. 1, s. 54–63; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk*..., 1969, c. d. v pozn. 1, s. 31–32; JUŘÁK, Petr. *Brušperk*..., 2009, c. d. v pozn. 4, s. 102–104.

západní (Příborsko a Frenštátsko) byl navrácen Frankovi jako dědičné biskupské léno.⁸ V období 13. století se tak na území severovýchodní Moravy setkáváme se dvěma výraznými osobnostmi – Frankem z Hückeswagenu a Brunem ze Schauenburku, s nimiž jsou neodmyslitelně spjaty i nejstarší dějiny tří vybraných měst.

2. 1. 3 Počátky měst Příbora, Místku a Brušperku

Jelikož počátkům uváděných sídel byla v odborné literatuře věnována značná pozornost, bude následující text omezen pouze na podstatné informace. Nebudou zde detailně rozebírány veškeré teze vzniku a navazujícího historického vývoje příslušných měst, poněvadž by se jednalo o opakování již publikovaných závěrů, které vzešly ze soustavného vědeckého úsilí řady badatelů. Již nyní nutno podotknout, že založení zmiňovaných sídel není dodnes zcela uspokojivě objasněno. Je více než zřejmé, že další určující data by mohly přinést obzvláště systematicky vedené archeologické výzkumy doplněné mezioborovou spoluprací.

Před více než dvaceti lety se pokusil Oldřich Tabášek ve své studii věnované vytyčení plužin na hukvaldském panství vyložit vznik tamějších sídel na základě geodetických údajů, které lze doložit prostřednictvím přetrvávajících znaků v terénu, jako jsou meze, hráze či odlesněné a zčásti kultivované plochy. Analýzou a rekonstrukcí výsledků starých měřických prací prováděných agrimensory odvodil nejen rozměry jednotlivých dílců území a užití plošných a dálkových měr, nýbrž i předpokládaného autora a dobu realizace prací. Tabáškův přístup k problematice zakládání sídel se bohužel nedočkal odpovídajícího badatelského zájmu a pokračování, což patrně bylo a je způsobeno nedostatkem potřebných vědomostí z oboru geodézie ze strany humanitních disciplín zabývajících se počátky měst. Tabášek správně podotkl, že vytyčení plužiny a vysazení sídla musel předcházet přiměřený průzkum,

⁸ Srov. LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 41–42; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 57–64; ZIEGLER, Paul. Die Grafen von Hückeswagen in Mähren. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte Nordostmährens. *Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens*, 45, 1943, s. 24–30, 81–86, 95–108, 115–117, 141–144, 166–177; HOSÁK, Ladislav. Středověké osídlení..., 1956, c. d. v pozn. 6, s. 17–20; DUŠKOVÁ, Saša. K otázce kolonizace na Příborsku ve 13. století. *Slezský sborník*, roč. 59, 1961, s. 337–345; HRABOVÁ, Libuše. *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1964, s. 36–58, 105; BAKALA, Jaroslav. Založení města Příbora. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1976, svazek 17, s. 6–10; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 1, s. 32–34; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 21–34, 52; BAKALA, Jaroslav. Příborsko-hukvaldské léno v 13. a 14. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1986, svazek 38, s. 5–14; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie, informace. Příbor 1251–1650*. Státní okresní archiv Nový Jičín, Nový Jičín 1992, s. 11–25; BAKALA, Jaroslav. Dějiny Novojičínska..., 1996, c. d. v pozn. 4, s. 56–58; BALETKA, Tomáš. „Na třetí pak straně Proskovice a Hrabová“: konec jednoho mýtu a pohled na stav severovýchodní Moravy ve 13. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1997, svazek 51, s. 4–15; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 17–29; JURÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 11–12, 18–19.

který prováděl schopný zeměměřič – specialista se znalostmi matematiky, geometrie, astronomie, zeměměřičství a urbanismu. Dále vyšel ze dvou hlavních předpokladů. Za první, že lokace sídel a vytyčení plužin, jejich tvar a pravidelnost nejsou náhodné, nýbrž jde o výsledek jednotné koncepce a za druhé, že při hückeswagenovské kolonizační činnosti byla použita jednotka franského lán, respektive menšího franského lán o výměře zhruba 12,3 hektarů v případě agrimensora působícího v letech 1240–1260 a většího lán u agrimensora aktivního v období 1280–1300. Malý franský lán reprezentoval starou plošnou jednotku uplatňovanou v oblasti Porýní. Agrimensor Bruna ze Schauenburku užil královský lán staré zemské míry a v pozdějších etapách kolonizace byly uplatňovány selský lán staré zemské míry nesprávného měření, selský lán nové zemské míry nesprávného počtu a zemský lán nové zemské míry.⁹

V případě lokace měst byla plužina vytyčena v počtu dílců základního urbanistického schématu, případně jeho centrální části. Jisté deformace velikosti a tvaru dílců i plužiny jako celku byly způsobeny terénními anomáliemi, které vylučovaly možnost pravidelného uspořádání.¹⁰ Oldřich Tabášek dospěl k závěru, že jako první byla vyměřena plužina pro Příbor za použití jednotky menšího franského lán asi mezi lety 1240–1242. Jelikož plužina Příbora striktně navazovala na osovou soustavu města a měřické dílo nebralo patřičný ohled na překážky v terénu, lze Příbor považovat za prvotinu agrimensora Franka z Hückeswagenu. Poté mělo následovat doplnění sídelní struktury v nížině, čemuž by odpovídalo vysazení Místku. Vytyčení zdejší plužiny bylo patrně opět dílem prvního Frankova agrimensora. Tabášek zároveň naznačil, že sídlo rané kolonizace prozrazuje jak Příbor, tak rovněž Místek, ale tuto svou myšlenku nepodrobil detailnějšímu rozboru, což však nebylo cílem jeho studie. Činnost agrimensora Bruna ze Schauenburku bylo možné správně očekávat u vymezení plužiny Brušperku, kde byl jako plošná jednotka použit selský lán staré zemské míry.¹¹

Co prozrazují o počátcích uváděných tří měst písemné prameny a další závěry historického výzkumu? Je více než pravděpodobné, že založení **Příbora** znamenalo

⁹ Podrobněji TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin na hukvaldském panství. *Historická geografie* 25, Praha 1986, s. 97–103, 107–108, 116; BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Grada, Praha 2007, s. 14–15.

¹⁰ Srov. TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin..., 1986, c. d. v pozn. 9, s. 103–104; HAUSEROVÁ, Milena. Příspěvek ke genezi půdorysného rozvrhu zakládaných měst v českých zemích. *Zprávy památkové péče*, roč. 1, 1992, č. 0, s. 9–15.

¹¹ NAVRÁTIL, Vladislav. Uspořádání sídla a plužiny – pramen k dějinám osídlení úzce vymezeného regionu. *Historická geografie* 25, Praha 1986, s. 53–81; TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin..., 1986, c. d. v pozn. 9, s. 105–114, 118. Oldřich Tabášek si povšimnul, že některá sídla mají vždy poblíž rohu plužiny vysunutou usedlost, která tento bod hranice plužiny definuje. Zároveň však podotkl, že určit dnes, zda jde o usedlost sahající svým vznikem k počátkům konkrétního sídla, není již patrně možné; Závěry Oldřicha Tabáška obecně zpochybnil Michal Mocek. Hlavním důvodem jeho skepse byla skutečnost, že Oldřich Tabášek dostatečně nevysvětlil metodu své práce. MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 21–22, 86; BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Novojičínska...*, 1996, c. d. v pozn. 4, s. 66, 71.

odstartování středověké městské kolonizace na území mezi řekami Odrou a Ostravicí. První písemnou zmínku o Příboře registrujeme v listině vévody rakouského a markraběte moravského Přemysla, pozdějšího českého krále Přemysla Otakara II. Dokument byl vydán ve Vídni 12. prosince 1251. V nepadělané části věcných ustanovení této listiny potvrzoval Přemysl dar klášteru řeholníků ve *Vriburchu* – Příboře. Tímto darem byl míněn již existující příborský kostel se dvěma lány, k němuž se připojovaly další dva lány, které v té době patřily jakémusi Otovi a nějaké lesy s pastvinami do sta popluží od místa kláštera po obou stranách vody – řeky Lubiny. Byl zde jmenován Franko (*Franconis*), který má dar, jež získal kostelu ve *Vriburchu*, nově založenému a jím samým zbudovanému, svěřit do trvalého vlastnictví onomu klášteru a osobám Bohu tam sloužícím. Z tohoto vyplývá, že Příbor již v roce 1251 existoval, stejně jako zdejší kostel (Narození Panny Marie) vystavěný za Franka z Hückeswagenu. Otázku uváděného kláštera nejspolehlivěji vyložila Saša Dušková, jež znění listiny podrobila diplomatickému rozboru. Na základě dalších souvislostí zjistila, že velehradští cisterciáci připravovali společně s hrabětem Frankem založení filiálního kláštera v Příboře. Nicméně zamýšlená fundace se nakonec neuskutečnila.¹²

Výklad názvu města Příbor je dodnes sporný a navíc víme, že pojmenování sídel se v průběhu dějin nejednou měnilo. Význam názvu *Vriburch* – německy Freiburg – jako svobodný hrad, případně hrad, k němuž byl volný přístup, přijali kupříkladu Ladislav Hosák, Rudolf Šrámek či Jaroslav Bakala. Avšak Hosák se Šrámkem vyslovili pochybnost, že je zvláštní proč německé slovo Freiburg, jehož obsah je jasný, nebylo přejato do češtiny buď s drobnou úpravou (jako například Frýburg či Frymbruk), anebo přímo s překladem „svobodné město“.¹³ Proto nejnověji Jiří Jurok připomněl i opačný výklad známý ze starší literatury, že z někdejšího českého Příbor nebo Předbor vzniklo poněmčením slovo *Vriburch* (vor – für Bor?). Tímto oživil hypotézy, že dnešní Příbor byl založen buď „při zboru“ (při ruinách staršího sídliště), nebo „při boru“ (při borovém lese). Zároveň upozornil i na další možnost, že název města mohl být přejat z osobního jména Pribor a doložil několik v té době žijících Priborů, Preborů či Predborů. Nicméně pravdou zůstává, že počestění původně

¹² CDM, s. 144, č. 172; CDB IV/1, s. 392–393, č. 225 a⁺; DUŠKOVÁ, Saša. K otázce kolonizace..., 1961, c. d. v pozn. 8, s. 337–344; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst..., 1961, c. d. v pozn. 4, s. 40; BAKALA, Jaroslav. Založení města..., 1976, c. d. v pozn. 8, s. 6–8; BAKALA, Jaroslav. Příborsko-hukvaldské léno..., 1986, c. d. v pozn. 8, s. 7; DOHNAL, Miloň. Počátky měst na severovýchodní Moravě. *Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě. Řada C-24*, sv. 115, 1989, s. 3–4; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 11, 23; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 18–19; JUROK, Jiří. *Městské vikbily...*, 2004, c. d. v pozn. 6, s. 22.

¹³ Srov. BAKALA, Jaroslav. Založení města..., 1976, c. d. v pozn. 8, s. 6–7; HOSÁK, Ladislav, ŠRÁMEK, Rudolf. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, M–Ž*, Academia, Praha 1980, s. 323–324; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 19–20.

německých názvů v návaznosti na proměnu německé dvojhlásky „fr“ na české „bř“, „hř“ a podobně nebylo ničím neobvyklým.¹⁴

Jako město byl Příbor poprvé zmíněn v listině z roku 1294, kterou vydal Jindřich z Příbora (syn Franka) pro rychtáře Sidelmana (*Sydylmanna*), jemuž podstoupil ves Kozlovice. Příbor byl tehdy označen jako *civitate Fryburk* a z listiny se navíc dovídáme, že Jindřich přikázal rychtáři Sidelmanovi držet se hlubčického práva – *ius Lubschicense*, kterým se řídil rovněž Příbor.¹⁵ Hlubčické právo náleželo do komplexu severoněmeckého městského práva.¹⁶ Již o dva roky dříve (1292) byl však Příbor uváděn jako městečko – *oppidum Vriburch*, a to v listině hrabat Bluda a Jindřicha z Příbora pro velehradský klášter.¹⁷ V písemnostech 13. století i v následujícím období kolísalo nejen označení Příbora buď jako města – *civitas*, nebo jako městečka – *oppidum*, nýbrž i jeho vlastní pojmenování. V dokumentu z roku 1307, dotýkajícího se sporu o hranice panství mezi pány z Příbora a pány z Krásna, v němž se naposledy setkáváme se syny Franka z Hückeswagenu, byl poprvé evidován český název Příbora v podobě *Prsybor*.¹⁸

Posledním jmenovitě známým držitelem Příbora byl Jindřich z Kytlic připomínaný k roku 1327, jemuž se podařilo vytvořit z příborského fojtství dědičné léno. Přeměna bývalého hückeswagenovského léna na mensální statek olomouckých biskupů proběhla na konci 50. let 14. století. Již v listině olomouckého biskupa Jana VII. Volka, s datem 24. dubna 1347, se mimo jiné dovídáme, že hrady Hukvaldy a Šostýn byly považovány za biskupské. Nicméně v papežské listině z roku 1354 byl označen za případného kupujícího hukvaldského

¹⁴ Srov. WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren...*, 1835, c. d. v pozn. 1, s. 176; KAEMMERLING, Josef. *Die Geschichte...*, 1880, c. d. v pozn. 4, s. 2; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 57; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst...*, 1961, c. d. v pozn. 4, s. 38; TUREK, Adolf. *Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje*. Díl II, M–Ž, Opava 1974, s. 618–619; BAKALA, Jaroslav. *Založení města...*, 1976, c. d. v pozn. 8, s. 8; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 19–20.

¹⁵ CDM V, s. 13–14, č. 14; BAKALA, Jaroslav. *Založení města...*, 1976, c. d. v pozn. 8, s. 10; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místečka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 80–82; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 23; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Karolinum, Praha 1998, s. 152, 166; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 25; JUROK, Jiří. *Městské vikingy...*, 2004, c. d. v pozn. 6, s. 25.

¹⁶ Srov. BAKALA, Jaroslav. *Urkundenzeugnisse von der Weichbildverfassung in den mährischen Städten des Magdeburger und Leobschützer Rechtes*. *Folia diplomatica II*, Brno 1976, s. 77–86; BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Novojičínska...*, 1996, c. d. v pozn. 4, s. 67, 71; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 15, s. 151–152.

¹⁷ CDM IV, s. 392–393, č. 309; SCHWOY, Franz Joseph. *Der Topographie von Mähren*, III. Band, Wien 1794, s. 42–43; BAKALA, Jaroslav. *Založení města...*, 1976, c. d. v pozn. 8, s. 7; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 15, s. 82; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 25.

¹⁸ CDM VI, s. 7–9, č. 9; ZIEGLER, Paul. *Die Grafen von Hüeckeswagen...*, 1943, c. d. v pozn. 8, s. 155; BAKALA, Jaroslav. *Příborsko-hukvaldské léno...*, 1986, c. d. v pozn. 8, s. 8; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 27–29.

panství až nástupce Jana Volka na biskupském stolci. Tím se v roce 1351 stal Jan VIII. Očko z Vlašimi, jenž skutečně na konci roku 1359 realizoval avizovanou správní reformu.¹⁹

Vraťme se ještě v krátkosti k hrabatům z Hückeswagenu, a to v souvislosti s předpokládanou existencí jejich hrádku v bezprostřední blízkosti příborského kostela Narození Panny Marie, který se nachází na vyvýšeném místě jihovýchodně od náměstí. Nejednou se v literatuře setkáváme s upozorněním na vyobrazení města Příbora na mapě hukvaldského panství z druhé poloviny 17. století (vročení této mapy se často různí, vlastní originál není datován), kterému dominuje právě uváděný kostel obehnaný ohradní zdí. Jako součást ohrazení je zde zachycena hranolová stavba zakončená cimbuřím či atikou.²⁰ Není možné popřít, že samotný kostel plnil v minulosti obrannou funkci. Dokonce František Hoffmann ve své práci věnované středověkému městu v Čechách a na Moravě zmínil Příbor jako příklad městečka, kde spojili opevněný kostel s hrádkem na nejvyšším místě ve městě.²¹ Nutno však podotknout, že zobrazení ohrazeného příborského kostela na mapě hukvaldského panství, stejně jako jeho poloha, nemusí a priori signalizovat dřívější přítomnost hrádku. Zhotovitel mapy zachytil příborský kostel při pohledu ze severovýchodu, přičemž se mu podařilo zkreslit okolní zástavbu. Hranolovou stavbu situoval do místa dnešní brány, jistě i v minulosti používaného vstupu do prostoru kostelního areálu s dochovanou ohradní zdí. Ani archeologický výzkum prováděný na začátku 21. století v blízkosti kostela nedokumentoval žádné nálezy, jež by nasvědčovaly existenci nějaké zaniklé stavby. Nepodařilo se zde zachytit žádné fyzické doklady starší než z období raného novověku.²²

Přímo v souvislosti se samotnou stavbou kostela Narození Panny Marie v Příboře můžeme evidovat zachované hmotné prameny, jež zprostředkovaně dokládají někdejší

¹⁹ DROBIŠ, Dominik. *Přehled správního vývoje okresu Frýdek-Místek. Kulturně-historický místopis okresu Frýdek-Místek*, svazek 1, Frýdek-Místek 1976, s. 24–25; BAKALA, Jaroslav. Příborsko-hukvaldské léno..., 1986, c. d. v pozn. 8, s. 8–12; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 28–30; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 32–33.

²⁰ Srov. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, fond společenskovoedního oddělení, FM 7114 S – mapa hukvaldského panství; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst...*, 1961, c. d. v pozn. 4, s. 39; ŽÁČEK, Rudolf. Kartografické zobrazení Pobeskydí ze 17. století. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. 42, 1993, č. 1, s. 17–22; ELIÁŠ, Jan. Stavebně historický a architektonický vývoj Příbora. *Piaristé v Příboře. Sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994*. Nový Jičín 1995, s. 125–126; ŽÁČEK, Rudolf. Příborsko a Příbor v 17. a 18. století. *Sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994*. Nový Jičín 1995, s. 23; BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Novojičínska...*, 1996, c. d. v pozn. 4, s. 65; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 30.

²¹ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, s. 216–217.

²² Bohužel z realizovaného archeologického výzkumu nebyla doposud zpracována odpovídající nálezová zpráva a nebyla ani publikována krátká anotace v pravidelně vydávaných *Přehledech výzkumů*. Informace uvedené v textu byly získány na základě ústní zprávy podané vedoucím zmiňovaného výzkumu – Mgr. Pavlem Stabrovou, dnes pracovníkem opavské pobočky Archeologického ústavu Akademie věd České republiky v Brně.

přítomnost hrabat s Hückeswagenu, přestože je není možné zařadit ani do 13. ani do 14. století. Jedná se o dvě pískovcové desky umístěné na fasádách kostela a dva pískovcové svorníky jako součásti kostelní klenby, které lze datovat až do 16. století. Na těchto kamenných prvcích je znázorněn znak města Příbora ve své starší podobě, tedy před rokem 1615, kdy se událo polepšení městského znaku olomouckým biskupem Františkem z Ditrichštejna. Znak města Příbora byl do počátku 17. století tvořen pouze třemi krokvemi nad sebou, hroty vzhůru, jež přešly do městského znaku pravděpodobně z erbu někdejší vrchnosti – právě hrabat z Hückeswagenu.²³

Pro pozdější úvahy o stavebněhistorickém vývoji Příbora je vhodné na tomto místě zmínit dvě podstatné skutečnosti. Jednou z nich je listina olomouckého biskupa Mikuláše z Riesenburka, vydaná v prosinci 1389, kterou bylo Příboru uděleno právo odúmrti a právo opevnit se hradbami.²⁴ I jiná biskupská města byla obdařena těmito privilegii, což do jisté míry souviselo s tehdejší neutěšenou vnitropolitickou situací na Moravě. Využil-li Příbor obdržené právo hradeb, o tom pojednáme později.

Druhá skutečnost se dotýká nejstaršího známého počtu domů s právem vaření a výčepu piva, který by mohl odpovídat počtu původních usedlostí vzniklých při lokaci sídla. Na tomto závěru platném nejenom pro město Příbor se shodla většina badatelů, ačkoliv se jedná o předpoklad, nikoliv o jednoznačně ustálený fakt. Obecně se usuzuje, že domy právovárečné a šenkovní (domy s právem vaření a výčepu piva, případně s právem nálevu vína) zaujímaly lukrativní polohu kolem náměstí a rovněž v bezprostředně navazujících ulicích. Nejednou byly označovány jako domy velkoměšťanské. Již nyní bychom se mohli pozastavit nad výkladem termínů velkoměšťan, měšťan, maloměšťan či předměšťan a nad jejich uplatňováním a významem v jednotlivých městech v průběhu staletí. Koneckonců i

²³ Srov. BALETKA, Ladislav. Znaky měst a městeček Severomoravského kraje. *Sborník Státního archivu v Opavě 1968–1971*, Opava 1971, s. 255; BAKALA, Jaroslav. Založení města..., 1976, c. d. v pozn. 8, s. 7–8; SCHWARZ, František. Příbor v 16. a 17. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1976, svazek 17, s. 15; ČAREK, Jiří. *Městské znaky v českých zemích*. Academia, Praha 1985, s. 325; SCHLAGMANN, Karl. Die Schlußsteine in der Kirche „Maria Geburt“ zu Freiberg in Mähren. *Das Kuhländchen* 31, 1988, s. 40–43; SCHLAGMANN, Karl. Die Bischofswappen in der Kirche „Maria Geburt“ zu Freiberg in Mähren. *Das Kuhländchen* 33, 1990, s. 110–116; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 23; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 21; KOUDELOVÁ, Jana. Výpovědní hodnota dochovaných znaků, merk a fragmentů výzdoby na fasádách měšťanských domů v Příboře. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 6, s. 471–474; MÜLLER, Karel, POLÁCH, Radek, ZEZULČÍK, Jaroslav. *Kamenné svědectví minulosti. Heraldické památky Novojičínska*. Libri, Nový Jičín – Praha 2008, s. 102–104.

²⁴ Právo odúmrti a právo hradeb patří mezi nejstarší privilegia určená příborské obci. Srov. CDM XV, s. 261, č. 298; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 65; BAKALA, Jaroslav. Založení města..., 1976, c. d. v pozn. 8, s. 7, 11, 14; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 31–32; *Privilegia měst, městeček a vsí z území okresu Nový Jičín z let 1293–1775* (edd. CHOBOT, Karel, BALETKA, Tomáš). Nový Jičín 1999, s. 10–12; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 34.

běžně používaný pojem měšťan, a v této souvislosti i označení měšťanský dům, by stálo za to podrobit samostatnému kritickému výkladu, což však není předmětem této práce.

Znamenal pojem „měšťan“ vždy usedlého ve vnitřním městě, jež bylo definováno okruhem působnosti městského práva v rámci městského zřízení, nebo se jednalo pouze o obyvatele města, požívajícího zvláštních měšťanských práv, kupříkladu práva propinačního? I kdybychom znali definitivní odpověď na položenou otázku, problém stanovení počtu původních měšťanských domů a jejich přesné lokace by tímto neskončil. Existuje totiž několik faktorů znesnadňujících orientaci v dané problematice. Mohli bychom je stručně shrnout do následujícího výčtu: realizované převody práv mezi domy, zahájení číslování domů za vlády Marie Terezie (1770–1771), přečíslovávání domů, spojování a rozdělování původních domů, přidělování čísel zaniklých budov jiným stavbám.²⁵ Navazující text se dotkne naznačených otázek a začne identifikaci původních měšťanských domů v Příboře.

O počtu šenkovních domů v příslušném městě se dovídáme z listiny olomouckého biskupa Marka Khuena z ledna 1564. Dokument nás informuje o ustavení 44 domů s výsadou na *šenky pivné*, vyjma radnice. Z jeho obsahu víceméně vyplývá, že se jednalo o budovy situované na náměstí, případně v navazujících ulicích, s dostatečně velkými městišti. Šenky totiž nemohly být umístěny v malých domech v těsných uličkách, a to z důvodu poddimenzování jejich vnitřních prostor, kde mnohdy nebylo místo ani pro síně, a tudíž ani pro pivnice.²⁶ V uváděné listině také zaznamenáváme první zmínku o příborské radnici, avšak k roku 1564 ještě neznáme její přesnou polohu. Až v roce 1586 odkoupila obec pro svůj úřad zděný šenkovní dům od Zuzany, vdovy po bývalém purkmistru Tomáši Fontanovi. Jednalo se o někdejší budovu č. p. 17, dnes již neexistující. Právo šenku bylo tomuto domu zřejmě zachováno, ovšem nevíme na jak dlouhou dobu. Nicméně můžeme konstatovat, že s jistotou před rokem 1586 patřila bývalá radnice k původním měšťanským domům.

²⁵ Předkládaná práce vnímá měšťana jako stálého obyvatele vnitřního města, byť v případě tří vybraných sídel nelze hranice onoho území pevně stanovit. Naznačeného problému se například dotkli KROČEK, Miroslav. Nejstarší „sčítání lidu“ v Ostravě roku 1667. *Zpravodaj. Klub heraldiků a genealogů Ostrava*, roč. IV, 1982, č. 3, s. 1–4; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 50; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 15, s. 286–287; SULITKOVÁ, Ludmila. Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 115–122; KIECOŇ, Marek, PRIX, Dalibor, ZEŽULA, Michal. Měšťanské domy čp. 30 a 31 v Horním Benešově. Výsledky stavebněhistorického průzkumu a archeologického výzkumu. *Průzkumy památek*, roč. XIII, 2006, č. 2, s. 69–74. V citovaném příspěvku předložil Dalibor Prix precizní analýzu vývoje počtu plnoprávních měšťanských domů v Horním Benešově, v níž zároveň poukázal na sporné otázky při řešení této problematiky; Dále pak MEZNÍK, Jaroslav. *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*. Matice moravská, Brno 2008, s. 119–130.

²⁶ Srov. ZIEGLER, Paul. Die Grafen von Hückeswagen..., 1943, c. d. v pozn. 8, s. 167; BAKALA, Jaroslav. Založení města..., 1976, c. d. v pozn. 8, s. 9–10; SCHWARZ, František. Příbor v 16. a 17. století..., 1976, c. d. v pozn. 23, s. 17; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 48; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 45.

Zdá se, že počet domů, které bychom mohli označit za šenkovní, zůstával v Příboře stabilizovaný.²⁷ V urbáři hukvaldského panství z roku 1581 nalezneme záznam dotýkající se 44 příborských šenkýřů.²⁸ Seznam měšťanů v Příboře, kteří směli nalévat pivo i víno, byl pro rok 1656 taktéž uzavřen sumou 44.²⁹ Rovněž zhotovitel opisu „skutečného“ seznamu šenkovních domů, respektive jejich majitelů, z roku 1744, zachycujícího stav pro rok 1676, dospěl k obdobnému závěru.³⁰ V soupise obyvatel hukvaldského panství z roku 1667 nalezneme jména 43 měšťanů, kteří drželi právo nálevu piva a vína, přičemž jeden šenk zůstával v tomto období pustý z důvodu úmrtí měšťana Georga Honecka. Honeckovo jméno najdeme ještě na seznamu z roku 1656.³¹ Tereziánský katastr nám zhruba o století později podává zprávu o 105 měšťanských domech v Příboře. Do tohoto počtu spadaly veškeré obytné stavby nacházející se v centrální části města, nikoliv na předměstích. Šenkovní domy zde nebyly specifikovány.³²

Srovnáme-li záznamy z citovaných gruntovních knih z 19. století, které sloužily k evidenci šenkovních domů, dostaneme opět počet 44 objektů. Jednalo se o tato čísla popisná: 1–16, 18–24, 26–35, 38–48.³³ Poněvadž v Příboře od této doby neproběhlo přechíslování budov v nejstarší části města, většina čísel popisných je dodnes zachována a odpovídá původním měšťanským domům. Ovšem i zde nastaly změny. Víme, že někdejší dům č. p. 17 – od roku 1586 radnice – původně náležel k domům šenkovním. Je možné, že v době, kdy mezi ně již nepatřil, mohl jeho práva získat jiný dům, kupříkladu č. p. 38. Tato budova je dnes součástí východního domovního bloku pokračujícího z náměstí směrem do ulice Místecké. Na katastrálních mapách z roku 1833 lze ještě zaznamenat přerušení

²⁷ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 98, sign. E6-1 – Gruntovní kniha (1561) 1590–1636, fol. 436, 458; Například v 19. století budovu č. p. 17 mezi domy označenými jako velkoměšťanské či šenkovní nenajdeme. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 122, sign. E6-35 – Grundbuch über die Grossbürgerhäuser I. 1821–1879, inv. č. 133, sign. E6-36 – Grundbuch über die Schänkbürgerhäuser I. (1847) 1850–1879; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 48, 56; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 45, 48.

²⁸ *Urbář hukvaldského panství...*, 2008, c. d. v pozn. 2, s. 39.

²⁹ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 157 – seznam měšťanů vlastnicích pozemky.

³⁰ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 158 – přehled šenkovních domů v Příboře. Zde pouze drobné upozornění. Ačkoliv na konci seznamu nalezneme celkový počet 44, spočítáme-li zde uvedená jména, dospěje k sumě 45. Žádné jméno se zde neopakuje.

³¹ Srov. AMO, fond Sbirka „U“, inv. č. U178 – Katasterregister der Herrschaft Hochwald, fol. 40–43; SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 157 – seznam měšťanů vlastnicích pozemky.

³² *Tereziánský katastr moravský. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy* (edd. RADIMSKÝ, Jiří, TRANTÍREK, Miroslav). Archivní správa ministerstva vnitra, Praha 1962, s. 53, 123.

³³ Srov. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 122, sign. E6-35 – Grundbuch über die Grossbürgerhäuser I. 1821–1879, inv. č. 133, sign. E6-36 – Grundbuch über die Schänkbürgerhäuser I. (1847) 1850–1879; ZIEGLER, Paul. *Die Grafen von Hückeswagen...*, 1943, c. d. v pozn. 8, s. 167, 170. Paul Ziegler se pokusil do půdorysu města Příbora zanést předpokládané šenkovní domy. Mezi tyto zařadil jak dům č. p. 17 (radnici), tak rovněž domy č. p. 38 a 37 nacházející se původně mimo východní domovní blok. Dům č. p. 26 zde nezvýraznil, ačkoliv v textu zaznamenal jeho demolici. V půdorysu označil celkem 45 šenkovních domů.

uváděného domovního bloku právě mezi domy č. p. 38 a 39.³⁴ Pravděpodobně se jednalo o úzký průchod, který spojoval ulici Místeckou s ulicí V Kopci. Tato soutka byla někdy před rokem 1889 zrušena.³⁵ Rozloha městiště domu č. p. 38 byla přece jen o něco menší (k roku 1833 činila cca 337 m²) než kupříkladu velikost městiště domu č. p. 43, nacházejícího se blíže ke středu východního domovního bloku na náměstí (k roku 1833 cca 503 m²). Také nutno podotknout, že ulice Místecká, kde je budova č. p. 38 umístěna, se směrem k severovýchodu postupně svažuje. Je tedy možné, že objekt č. p. 38, jehož poloha, byť v těsné blízkosti náměstí, nebyla tou nejideálnější, nepatřil mezi nejstarší šenkovní domy. Předložený závěr však zůstává v hypotetické rovině.³⁶

Dále je zapotřebí zmínit dřívější dům č. p. 26, náležející ještě v 19. století k domům šenkovním. Tento objekt podlehl před rokem 1935 demolici z důvodu rozšíření ulice, dnes zvané U Brány.³⁷ V roce 1939 byl zároveň s městskou věznicí registrovanou pod č. p. 25 odstraněn zadní objekt tehdy již zbořené staré radnice č. p. 17, která byla od poloviny 19. století spojena se sousední budovou č. p. 18.³⁸ V neposlední řadě je nezbytné připomenout, že na místě původních parcel domů č. p. 17, 18 a 19 byla na konci 30. let 20. století zbudována funkcionalistická stavba nové radnice (dnes č. p. 19).³⁹ I další měšťanské domy postupně podléhaly větším či menším stavebním úpravám. Zásadní přestavby objektů v historickém jádru města Příbora budou zmíněny v samostatné části textu.

Pokusme se nyní sestavit soupis čísel popisných, pod nimiž bychom dnes mohli hledat někdejší domy šenkovní. Do seznamu byly začleněny i rekonstruované objekty, u nichž zůstal respektován půdorys městiště, případně základy starší stavby. Jde o následující čísla popisná: 1–16, 20–24, 27–35, 38–48, takže celkem 41 domů.

Na tomto místě lze konstatovat, že Příbor vznikl plánovitě někdy před rokem 1251, nejspíše mezi lety 1240–1251, v průběhu kolonizačního procesu. Zakladatelem tohoto sídla

³⁴ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1840 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1833.

³⁵ SOkA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889.

³⁶ Nastíněný předpoklad by mohl být pro období zhruba od 16. století ověřen studiem zápisů v jednotlivých gruntovních knihách. Nicméně pro období starší odpovídající prameny scházejí. Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889.

³⁷ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935; ZIEGLER, Paul. Die Grafen von Hückeswagen..., 1943, c. d. v pozn. 8, s. 170.

³⁸ SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1074, kart. 501 – spisy k demolici věznice č. p. 25 a zadního objektu bývalé radnice č. p. 17, převážně z prosince 1939; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 99.

³⁹ Současná radnice je jako příklad moderní architektury evidována v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 11369/8-3953. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k radnici č. p. 19 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře.

byl pravděpodobně Frank z Hückeswagenu, který z něj učinil hospodářské středisko své državy, jež se záhy stala biskupským lénem. Na konci 50. let 14. století město oficiálně připadlo olomouckému biskupství. Příbor vystupoval jako centrum jedné z oblastí výkonu městského práva.⁴⁰ Od 16. století známe počet 44 šenkovních domů, které můžeme považovat za nejstarší domy měšťanské.

Pojďme se nyní seznámit s počátky dalšího z vybraných měst, a to **Místku**. Uváděné sídlo v současnosti představuje obecní část okresního města Frýdku-Místku. Spojení dvou původně svébytných sídel a přilehlých obcí se uskutečnilo ke dni 1. lednu 1943, přičemž dnešní pojmenování Frýdek-Místek bylo s konečnou platností potvrzeno začátkem roku 1955.⁴¹ Na vlastní genezi města se během vývoje historického bádání vytvořilo několik názorů, o nichž i dnes můžeme polemizovat.

Založení Místku je poněkud rozporuplnější než geneze Příbora. Například Paul Ziegler předpokládal, že Místek byl založen Hückeswagenu, ovšem již před rokem 1240, z iniciativy Arnolda z Hückeswagenu, tedy otce výše uváděného Franka. Podobný názor naznačující vznik Místku ještě za hrabat z Hückeswagenu vyslovila ve své práci věnované ekonomice državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století rovněž Libuše Hrabová. Nakonec i Oldřich Tabášek usoudil na základě geodetických údajů, že vytyčení plužiny Místku bylo pravděpodobně dílem prvního agrimensora Franka z Hückeswagenu.⁴² Jiní badatelé, připomeňme zde Vincence Praska, Františka Linharta, Antonína Přecechtěla, Ladislava Hosáka i Jaroslava Bakalu, preferovali možnost osazení Místku patrně na magdeburském právu olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburku.⁴³ Všichni jmenovaní vycházeli předně z písemných pramenů, eventuálně z rozboru názvu sídla. Oldřich Tabášek využil pro své závěry znalosti geodézie a na základě studia mapových podkladů a

⁴⁰ JUROK, Jiří. Městské vikbilty..., 2004, c. d. v pozn. 6, s. 22, 25–27, 31–32, 35–36.

⁴¹ Srov. KAPČA, Rudolf. Jak se pečovalo o město a jeho občany od října 1949 do června 1954. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 155; PAVELKA, Jan. Městský národní výbor v období 1954–1960. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 157; TUREK, Adolf. *Místopisný rejstřík...*, 1974, c. d. v pozn. 14, s. 464–465; DROBIŠ, Dominik. *Přehled správního vývoje...*, 1976, c. d. v pozn. 19, s. 32, 36–38; MLEZIVA, Štěpán, KUČA, Karel. *Historický lexikon městysů a měst. Vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněsprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti*. Baset, Praha 2006, s. 201–202.

⁴² Srov. ZIEGLER, Paul. *Die Grafen von Hückeswagen...*, 1943, c. d. v pozn. 8, s. 103–104, 176; HRABOVÁ, Libuše. *Ekonomika feudální državy...*, 1964, c. d. v pozn. 8, s. 53, 86; BAKALA, Jaroslav. *Založení města...*, 1976, c. d. v pozn. 8, s. 7; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 44–45; TABÁŠEK, Oldřich. *O vytyčení plužin...*, 1986, c. d. v pozn. 9, s. 105–114, 118.

⁴³ Srov. PRASEK, Vincenc. *Frýdek a Místek...*, 1894, c. d. v pozn. 5, s. 1–2; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 47–48, 123; LINHART, František. *Kniha o Místku*. Národní záložna v Místku, Příbor 1929, s. 11; PŘECECHTEL, Antonín. *Památky města Místku a jeho lašského okolí*. Matice Místecká, Místek 1934, s. 16; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst...*, 1961, c. d. v pozn. 4, s. 36–38; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst Frýdku...*, 1965, c. d. v pozn. 5, s. 40–42; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 44–46, 55, 178–180.

zachovaných znaků v terénu vyhodnotil, že pro vytyčení plužiny Místku byl použit menší franský lán. Doložil, že tato plošná jednotka byla uplatňována Frankovým agrimensorem.⁴⁴

Poprvé se o existenci Místku dovídáme ze závěti olomouckého biskupa Bruna, vydané dne 29. listopadu 1267 v Olomouci.⁴⁵ Mezi biskupskými stolními statky na půdě koupené zřejmě kolem roku 1255 od Franka z Hückeswagenu byla rovněž uvedena již vysazená trhovářská ves Místek se 40 lány – „...*villa forensis de Frideberch cum quadraginta laneis*,...“.⁴⁶ Miloň Dohnal shrnul počátky Místku konstatováním, že za neznámých okolností se stal městem s pravidelným půdorysem a 40 měšťanskými domy.⁴⁷

Ladislav Hosák, jenž věnoval genezi Místku větší pozornost, nabyl přesvědčení, že lokaci města předcházela existence slovanské vsi s kostelem. Pádným důvodem pro něj byla nezbytnost založení osady v místech přechodu přes řeku Ostravici na obchodní trase z Hranic do Těšína, která zde musela vést již před vysazením Místku. Tvzení, že byl Místek založen Brunem ze Schauenburku, podpořil výkladem toponyma *Friedeberg*, jež spojil s jihoněmeckým původem osadníků až za biskupa Bruna, kteří zde přišli přes Slezsko. Zároveň podotkl, že lokace Místku proběhla současně s vystavěním hradu na kopci Štandlu, a že se tak stalo před založením města Brušperku. Městečko dostalo podle hradu německé jméno Friedeberg. Hosák se mimo jiné pokusil analyzovat i půdorys dnešního historického jádra Místku. Podotkl následující: „*Pravidelnost půdorysu ukazuje, že vznikl již v době rozvitého středověkého urbanismu a ještě před jeho úpadkem.*“.⁴⁸

Existenci malé osady poblíž pozdějšího Místku nevyklučoval ani Jaroslav Bakala. Ten však popsaný závěr předkládal mnohem obezřetněji.⁴⁹ Otázkou opět zůstává, kde přesně by se měla nacházet ona starší osada, neboť se zdá, že její existence se v půdorysu nejstarší části nynějšího města nějak neprojevila (polohu kostela sv. Jakuba, dříve sv. Mikuláše, severovýchodně od náměstí nelze považovat za přesvědčivou indicii). Navíc při rekonstrukci náměstí Svobody v Místku a jeho přilehlých částí nebyly v průběhu výkopových prací

⁴⁴ TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin..., 1986, c. d. v pozn. 9, s. 105–114, 118.

⁴⁵ CDB V/2, s. 75–82, č. 526; *Závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1267* (ed. JIŘÍK, Karel). Městský archiv v Ostravě, Ostrava 1967, 31 s.; BALETKA, Tomáš. „Na třetí pak straně..., 1997, c. d. v pozn. 8, s. 5. Pasáž z Brunovy závěti, dotýkající se přímo Místku, přeložil Tomáš Baletka stejně jako Zdeněk Kristen v citované edici textu závěti, připravené Karlem Jiříkem. Překlad Tomáše Baletky zní: „*Jsou tyto již osazené vsi v újezdu, který drží biskup: ves Staříč se 70 lány, trhovářská ves Místek s 40 lány, ves Sviadnov se 40 lány.*“.

⁴⁶ Srov. CDB V/2, s. 77, č. 526; *Závěť olomouckého biskupa...*, 1967, c. d. v pozn. 45, s. 10–11; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 44–46, 55, 178–179; ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Frýdek-Místek*. Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku, Frýdek-Místek 1983, s. 14.

⁴⁷ DOHNAL, Miloň. *Počátky měst...*, 1989, c. d. v pozn. 12, s. 9.

⁴⁸ Podrobněji HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst...*, 1961, c. d. v pozn. 4, s. 36–38; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst Frýdku...*, 1965, c. d. v pozn. 5, s. 41–43, 45–46.

⁴⁹ Srov. BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 55, 178–179. Jaroslav Bakala také podotkl, že počet půdních usedlostí se pohyboval kolem 40, což se odrazilo v počtu právozápisných domů.

dokumentovány žádné nálezy, které by alespoň naznačovaly starší osídlení. Byly zde učiněny pouze objevy související již s městskou zástavbou, které budou analyzovány níže v textu.⁵⁰

I následný historický vývoj Místku byl dosti spleťtý. V přímém držení olomouckých biskupů totiž patrně stále trhovává ves nezůstala dlouho. Podle listiny z dubna 1288 složili bratři Dětrich, Jindřich a Erkembert Stangovi písemnou lenní přísahu olomouckému biskupu Dětrichovi z Hradce, která pouze potvrzovala stav k roku 1277. Mezi jejich lény byl jmenován i *Vridberg* (Místek).⁵¹ Zprávy o Místku pak zaznamenáváme až na konci 14. a počátku 15. století. Máme tím na mysli především zápis o oblenění Hynka z Frýdlantu z roku 1395 a rovněž listinu z února 1402 o prodeji místeckého léna do rukou těšínských knížat. Zatímco v dokumentu z roku 1395 byla učiněna zmínka o *Frydberku*, v kupní smlouvě z ledna 1402, předcházející únorové listině, se objevil již odlišný název pro Místek – *Newestetil* (*Neuestetil*) s obsahem „nové městečko“.⁵²

Než se vrátíme k tomuto novému označení Místku, připomeňme si některé z jeho dalších držitelů. V uváděném roce 1402 prodali bratři Lacek a Vok z Kravař místecký lenní statek Sobkovi z Kornic a Ohrazené, jehož vrchním pánem byl těšínský kníže Přemyslav I.⁵³ Tímto aktem setrval Místek v rukou těšínských knížat až do 16. století, byť chvílemi s dočasnou zástavní vrchností. Kupříkladu roku 1416 se stal jeho držitelem Oldřich Černohorský z Boskovic, na jehož žádost udělil ještě téhož roku těšínský kníže Boleslav Místku právo odúmrti do pátého pokolení.⁵⁴ Roku 1434 se ocitlo místecké léno spolu s frýdeckým patrimoniem v zástavě Arnošta z Tvorkova. Spojení frýdeckého a místeckého statku přetrvalo až do 80. let 16. století. Není divu, že narůstalo úsilí těšínských knížat o trvalé

⁵⁰ Srov. HOSÁK, Ladislav. Středověké osídlení..., 1956, c. d. v pozn. 6, s. 20; BŘÍZOVÁ, Zuzana. *Rekonstrukce náměstí Svobody v Místku a přilehlých částí. Nálezová zpráva*. Frýdek-Místek, červen 2002 (nepublikovaný tiskopis uložen v Muzeu Beskyd Frýdek-Místek, fond společenskovědního oddělení, rukopis 2478).

⁵¹ CDM IV, s. 345, č. 266; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst Frýdku..., 1965, c. d. v pozn. 5, s. 43; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 68–72; ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Frýdek-Místek...*, 1983, c. d. v pozn. 46, s. 14; AL SAHEB, Jan. Urbaniální sumář lenního statku Místek z roku 1583. *Práce a studie Muzea Beskyd – společenské vědy*, č. 18, 2007, s. 177.

⁵² Srov. Pro toto období se v literatuře setkáváme s pojmenováním místecko-frýdlantské nebo také frýdlantsko-místecké léno. PRASEK, Vincenc. Frýdek a Místek..., 1894, c. d. v pozn. 5, s. 3–4; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 12–13; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst Frýdku..., 1965, c. d. v pozn. 5, s. 42; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 93–95; ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Frýdek-Místek...*, 1983, c. d. v pozn. 46, s. 14.

⁵³ LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 13; *Urbář panství frýdecko-místeckého...*, 1953, c. d. v pozn. 2, s. 3; *Listinář Těšínska (Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis)* (ed. NĚMEC, Emerich). Český Těšín 1958, č. 115; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst Frýdku..., 1965, c. d. v pozn. 5, s. 43; DROBIŠ, Dominik. *Přehled správního vývoje...*, 1976, c. d. v pozn. 19, s. 45; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 179; AL SAHEB, Jan. Urbaniální sumář..., 2007, c. d. v pozn. 51, s. 178.

⁵⁴ *Listinář Těšínska...*, 1958, c. d. v pozn. 53, č. 138; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst Frýdku..., 1965, c. d. v pozn. 5, s. 43; DROBIŠ, Dominik. *Přehled správního vývoje...*, 1976, c. d. v pozn. 19, s. 45; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 180; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 834.

vlastnictví Místku.⁵⁵ Avšak ani olomoučtí biskupové nepolevovali ve snaze o revizi nastalých poměrů. V roce 1512 se podařilo olomouckému biskupu Stanislavu Thurzovi obhájit právní nárok na lenní statek Místek proti těšínskému knížeti Kazimírovi II. Nicméně o deset let později (1522) si přece jen kníže vymohl svobodnou držbu Místecka po dobu tří generací. Roku 1567 a opětovně v roce 1571 (po smrti Fridricha Kazimíra – syna těšínského knížete Václava III.) projevil olomoucký biskup Vilém Prusinovský nemalý zájem o koupi celého frýdecko-místeckého panství. Zamýšlenou transakci se však podařilo realizovat až 17. listopadu 1581. I navzdory nepříznivé finanční situaci biskupství odkoupil zmiňované patrimonium olomoucký biskup Stanislav Pavlovský od tehdejšího držitele Jiřího z Lohova, jenž mu krátce předtím složil lenní přísahu. K tomuto počínu se však negativně postavili slezští stavové, což Stanislava Pavlovského donutilo vést další jednání o odprodeji slezské části državy – Frýdecka. Slezský díl nakonec připadl v srpnu 1584 Bartoloměji Bruntálskému z Vrbna. Záhy poté, dne 24. září 1584, připojil jmenovaný biskup místecký lenní statek oficiálně k hukvaldskému panství.⁵⁶

Zatímco se do konce 14. století setkáváme v případě Místku s označením Friedeberg v různých modifikacích (Frideberch, Vridberg či Frydberk), od roku 1402 registrujeme v písemných pramenech zcela jiné pojmenování sídla, a to Newestetil ve významu „nové městečko“. Dnešní název Místek se začal pravidelněji vyskytovat od 16. století a lze jej odvodit od slova „místo“, německy „Stätte“. Již na konci 14. století byl Místek pokládán za

⁵⁵ LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 14; *Urbář panství frýdecko-místeckého...*, 1953, c. d. v pozn. 2, s. 4; DROBIŠ, Dominik. *Přehled správního vývoje...*, 1976, c. d. v pozn. 19, s. 10; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 180; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 834.

⁵⁶ K datu uváděné transakce bylo Místku olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským rovněž uděleno tak zvané velké privilegium (včetně práva odúmrti). Nicméně nutno podotknout, že ještě na počátku 17. století vnímali slezští stavové Místecko jako součást Slezska, avšak císař rozhodl o jeho příslušnosti k Moravě. Z tohoto důvodu platilo už od roku 1618 místecké zboží kontribuci moravské straně. Teprve roku 1628 bylo Místecko vyškrtáno ze slezského berního rejstříku a definitivně přičleněno k Moravě. Srov. SCHWOY, Franz Joseph. *Der Topographie...*, 1794, c. d. v pozn. 17, s. 129; PRASEK, Vincenc. *Frýdek a Místek...*, 1894, c. d. v pozn. 5, s. 4–6; ŠKARUDA, Dominik. *Místek jakožto...*, 1898, c. d. v pozn. 5, s. 186; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 14; DOKOUPIL, Lumír. *Frýdek a Místek v období pozdního feudalismu. 700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 62–63; HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, úvodní svazek, Profil, Ostrava 1967, s. 340–341; DROBIŠ, Dominik. *Přehled správního vývoje...*, 1976, c. d. v pozn. 19, s. 10–11; ŽÁČEK, Rudolf. *Pobeskydí v letech 1618–1848. Kulturně historický místopis*, sv. 9, Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 1992, s. 10, 96–97; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 834–835; MATEÁŠOVÁ, Olga. *Listiny Archivu města Místku. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 1*, Frýdek-Místek 1999, s. 59–62; AL SAHEB, Jan. *Urbárlní sumář...*, 2007, c. d. v pozn. 51, s. 179–187; AL SAHEB, Jan. *K formování mensálních statků olomouckého biskupství před Bílou Horou. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy*, roč. 1, 2010, č. 1, s. 16–20: „Od poloviny osmdesátých let 16. století hukvaldské panství sestávalo ze dvou měst (Ostrava a Příbor), tří městeček (Brušperk, Frenštát p. R., Místek) a 29 vsí.“

městečko a zejména od 17. století zachycujeme střídání jeho označení mezi městem a městečkem.⁵⁷

Jistou záhadu zde představuje skutečnost, proč se na počátku 15. století objevilo naprosto nové pojmenování dnešního Místku. Jaké okolnosti mohly vést ke změně názvu sídla? Existuje několik odpovědí, nicméně všechny pouze v hypotetické rovině. Již Jaroslav Bakala považoval za racionální výklad, že se původní Friedeberg rozkládal na jiném leč blízkém místě, odkud zřejmě nepříznivé přírodní podmínky donutily tamější obyvatelstvo k migraci. Po určitou dobu však vedle sebe existovala dvě sídla – staré a nové městečko. Dřívější Friedeberg se měl nacházet poblíž kopce Štandlu, kde byly zjištěny stopy po středověkém osídlení. Nicméně lokaci „staršího“ Místku nedaleko Štandlu striktně odmítl ještě před vyřčením popsané hypotézy Dominik Drobiš a svou skepsi zdůvodnil bažinatým terénem a častými záplavami, které patrně již tehdy představovaly překážku pro jakékoliv osídlení. Zdali v této lokalitě probíhaly v období středověku určité geograficko-fyzikální proměny, nevíme. Jedná se o specializovanou otázku, jež překračuje možnosti této práce.⁵⁸

Poměrně často preferovaná zůstává teorie katastrofy – zničení či vyplenění původního Friedebegu – během domácích válek na Moravě ke konci 14. a na počátku 15. století, ohlašujících nástup husitského hnutí. Tuto domněnku zastával například Dominik Škaruda a dále k ní inklinovali Vincenc Prasek, Rudolf Žáček a nejnověji pak Karel Kuča.⁵⁹ Ladislav Hosák spatřoval v použití rozdílného názvu městečka jeho odlišení od mladšího a většího Frýdku. Avšak přívlastek „nové“ nedokázal uspokojivě vysvětlit.⁶⁰ Před ním už František Linhart dospěl k podobnému závěru s tím rozdílem, že označení „nové městečko“ považoval za protiklad ke Starému Městu na opačném břehu řeky Ostravice.⁶¹

Poslední známou teorii o počátcích Místku předložil ve své práci věnované městům a městečkům v Čechách, na Moravě a ve Slezsku Karel Kuča. Připojil se k názoru, že trhová ves Friedeberg se nacházela na jiném místě než nynější město. Starší lokalitu Kuča se značnou pravděpodobností ztotožnil s místem Lipinou, jež leží 2,3 kilometry západně od současného místeckého náměstí. Zde se snad rozkládalo sídliště, z něhož se měly zachovat

⁵⁷ Srov. *Listinář Těšínska...*, 1958, c. d. v pozn. 53, č. 115; TUREK, Adolf. *Místopisný rejstřík...*, 1974, c. d. v pozn. 14, s. 464–465; HOSÁK, Ladislav, ŠRÁMEK, Rudolf. *Místní jména...*, 1980, c. d. v pozn. 13, s. 78–79; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 833.

⁵⁸ Srov. DROBIŠ, Dominik. K novým archeologickým objevům ve Frýdku-Místku. *Těšínsko*, 1981, č. 1, s. 8–10; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místečka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 93–95; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A-I)*. Academia, Praha 1994, s. 449.

⁵⁹ ŠKARUDA, Dominik. Místek jakožto..., 1898, c. d. v pozn. 5, s. 186; PRASEK, Vincenc. Frýdek a Místek..., 1894, c. d. v pozn. 5, s. 4; ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Frýdek-Místek...*, 1983, c. d. v pozn. 46, s. 14; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 837.

⁶⁰ HOSÁK, Ladislav. Počátky měst Frýdku..., 1965, c. d. v pozn. 5, s. 42.

⁶¹ LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 49–50.

relikty věžovité kamenné stavby, znatelný příkop a val. Věžovitá stavba byla archeologicky datována do průběhu či závěru druhé poloviny 13. století. Lipinu měla chránit významnější fortifikace na kopci Štandlu, vzdáleného 1,7 kilometrů západně od náměstí v Místku. Chráněný bod na Štandlu měl zajišťovat opevněné sídliště na Lipině (Frýdberk). Dnešní Místek měl být podle Kuči vysazen někdy před rokem 1389 a ještě na konci 14. století zničen a znovu zkraje 15. století vystavěn.⁶²

Jak vidíme, prezentované názory se v některých dílčích otázkách shodují, jindy zcela rozcházejí. Pokud by současný Místek vznikl na přelomu 14. a 15. století, znamenalo by to, že nebyl založen ani Hückeswageny ani olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburku.⁶³ Předkládaný problém se nepodařilo vyřešit ani prostřednictvím dochovaného písemného pramene z roku 1729, který mimo jiné obsahuje popis veduty města Místku z téže doby. Ačkoliv se jedná o výpověď sekundárního pramene, který měl sloužit jako podklad pro připravované dějiny Moravy, chceme-li *Historii o příbězích v markrabství moravském, Moravskou kroniku* či *Místopis Moravy*, nelze údaje v něm obsažené zanechat bez povšimnutí.

Z dokumentu se dovídáme, že od starých časů bylo předky tradováno, že název města Místku byl odvozen od místa *Miestiska* nebo *Miestietzka*. Tato lokalita byla označena na zachované vedutě Místku pod bodem 1. Text pokračoval informací, že při zmiňovaném *Miestisku* nebo *Miestietzku* se nachází značně vysoký kopec jménem Štandl (*Standl*). Zde se měla vyskytovat znatelná rudiště (*rudera*), dále pak hradby (*propugnacula*), a na Štandlu měl být dochován hradební příkop. Ten bylo možné v roce 1729 nalézt a prohlédnout si, a to i přes hustý tmavý lesní porost. Nicméně později, za časů Žižkovy rebelie (*Zyschkischen Rebellion*), bylo zničeno jak popisované *Miestisko* nebo *Miestiecz*, tak rovněž hrad, a někdejší město již nikdy více nemohlo být obnoveno. Obyvatelé, kteří zbyli, se odebrali na dole situovanou rovinu (*Planitiem*) nebo *Mistko* a zahájili zde výstavbu. Postupně lidí přibývalo, až se z *Mistka* stalo město a toto pojmenování nese dodnes. V krátkém popisu Místku byly připomenuty dva kostely – farní a Všech Svatých (na vedutě pod body 2 a 3), velkoknížecí a biskupská valcha, hospoda, statek a mandlovna (pod bodem 5). Město tehdy disponovalo hrdelním právem (*cum iure glady*), právem nálevu (*cum pocillandi*) vína, piva a kořalky. Byla zde zaznamenána i poloha města, a to jednu míli od valašských hor na slezských hranicích,

⁶² KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 833, 836–837.

⁶³ Za srovnání stojí dochované půdorysy památkově chráněných měst Kolína, Moravské Třebové a samozřejmě Příbora. *Městské památkové rezervace. Katalog – půdorysy měst*. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 1997, s. 30–31, 48–49, 68–69. V této publikaci jsou starší faktografické údaje podány poněkud zkresleně, nicméně jsou zde přehledně znázorněny půdorysy jednotlivých měst.

kde řeka Ostravice (pod bodem 4) odděluje moravskou a slezskou stranu. Ostravice (*Ostra*) byla vyličená jako bystřina, která bývá v některých letech bohatá na pstruhy. Vedle vzpomínaného města nebyla žádná úrodná půda. Z tohoto důvodu se zdejší měšťané a obyvatelé většinou živili výrobou a prodejem plátna a sukna a provozovali různá řemesla.⁶⁴

Shrňme nyní veškeré předchozí informace a pokusme se je interpretovat. Možná, že skutečně vedle sebe existovala dvě sídla, obě již v období druhé poloviny 13. století. Jedno někde poblíž Štandlu, jež zajišťovalo pravidelné zásobování a tvořilo přiměřené hospodářské zázemí strážnému místu s fortifikačním systémem, a druhé budované již na městském půdorysu. V době nepokojů mohlo být zničeno důležitější strategické místo spolu s nedalekou osídlenou lokalitou. Odtud se mohli zbylí osadníci přesunout do níže položeného městečka, které se příchodem nového obyvatelstva začalo rozvíjet a získalo na významu. Postupem času byly detaily neblahé události setřeny a její výklad poněkud zkreslen. Dvě rozdílná označení – Friedeberg a Newestetil – by se tedy vztahovala k jednomu sídlu, jehož poloha odpovídá současnému Místku s typickým kolonizačním půdorysem. Předložená domněnka by tak nekolidovala se závěry těch badatelů, kteří počátky dnešního Místku kladou do období druhé poloviny 13. století. Nutno opakovaně zdůraznit, že jde pouze o další hypotézu. Nová zjištění by snad opravdu mohl přinést systematicky vedený archeologický výzkum. Rovněž navázání na práci Oldřicha Tabáška by nepochybně znamenalo přínos. Navíc v obou případech se dnes již nabízí využití moderních prospekčních metod, kupříkladu laserového skenování, které zároveň patří mezi metody nedestruktivní.

Jak víme, Místek byl v závěti olomouckého biskupa Bruna z roku 1267 označen za trhovou ves se 40 lány. Tomuto počtu by mohl odpovídat i počet původních měšťanských domů. Nicméně urbář frýdecko-místeckého panství z roku 1580 nás informuje o 42 šenkovních domech v Místku.⁶⁵ Zdá se, že tento počet se v zásadě udržel až do poloviny 19. století, třebaže výsada vařit a šenkovat pivo, případně nalévat víno a pálit kořalku, nebyla vždy uplatňována všemi k tomu oprávněnými měšťany.⁶⁶

⁶⁴ AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Místek, sign. 70 – popis a veduta města Místku z roku 1729; KRŠKA, Ivan. Rytiř Hoffer a Potštát v lednu roku 1728. *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov 2003, s. 22–28; Srov. JUROK, Jiří. *Městské vikbily...*, 2004, c. d. v pozn. 6, s. 29.

⁶⁵ *Urbář panství frýdecko-místeckého...*, 1953, c. d. v pozn. 2, s. 10;

⁶⁶ Srov. AMO, fond Sbirka „U“, inv. č. U178 – Katasterregister der Herrschaft Hochwald, fol. 14–17; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 45, 48, 50, 54–55, 58–60; ZIEGLER, Paul. *Die Grafen von Hückeswagen...*, 1943, c. d. v pozn. 8, s. 169–170; *Tereziánský katastr...*, 1962, c. d. v pozn. 32, s. 53, 123. Tereziánský katastr zaznamenává pro Místek na území vnitřního města celkový počet 59 domů. Všechny tyto domy byly označeny jako měšťanské; KONEČNÝ, Jaroslav. *Přírodní poměry...*, 1965, c. d. v pozn. 1, s. 26.

Také soupisy kontribučních příjmů z let 1777–1778 podávaly zprávu o 42 poplatnících coby vlastnících šenkovních domů. Ačkoliv již tehdy byly budovy v Místku očíslovány, v soupisech byla uvedena pouze jména privilegovaných měšťanů. Seznam čísel šenkovních domů se objevil až na smlouvě o pálení kořalky v Místku z roku 1842. Zde byla uvedena čísla od 1 do 44 (lze je chápat jako čísla popisná), přičemž u č. p. 11 (dnes č. p. 29) a č. p. 27 (bývalé fary již neexistující) se nacházela poznámka: *ohne regal*.⁶⁷

Na tomto místě je vhodné poznamenat, že v Místku proběhlo přečíslování budov v roce 1877 a poté až po polovině 20. století s účinností od 1. ledna 1956. Přečíslování roku 1877 se nedotklo staveb v centrální části města.⁶⁸ Bude-li to možné a oprávněné, pokusíme se v textu sledovat jak stará, tak aktuálně platná čísla popisná. Vraťme se však k identifikaci šenkovních domů. Budova č. p. 11 (dnes č. p. 29) bezpochyby do roku 1602 náležela k domům šenkovním. Po smrti měšťana Jana Hanuše, který byl majitelem příslušné budovy, získala tento dům obec a zřídila v něm radnici. Budova plnila funkci radnice až do roku 1855, kdy obec zakoupila pro tento účel dům č. p. 39 (demolován před rokem 1956). Ještě téhož roku bylo právo šenku z domu č. p. 39 přesunuto na již bývalou radniční budovu č. p. 11 (dnes č. p. 29). Je tedy více než pravděpodobné, že dům č. p. 39, jenž nestál přímo na náměstí, získal zmiňovanou výsadu od domu č. p. 11 (dnes č. p. 29) až na počátku 17. století, eventuálně později. Do této budovy byla také v 70. letech 19. století umístěna místecká spořitelna.⁶⁹ Podobný postup byl zřejmě zvolen i v případě budovy č. p. 20 (demolována před rokem 1902). Je možné, že i zmiňovaný dům převzal právo šenku od domu jiného. Jeden šenkovní regál se totiž uvolnil v důsledku sloučení dvou objektů (snad ještě před zavedením číslování) situovaných v prostoru západního domovního bloku. Spojeným domům bylo posléze uděleno č. p. 18 (dnes č. p. 37).⁷⁰ Tento volný šenk mohl připadnout někdejší budově č. p. 20, nacházející se opět mimo náměstí.⁷¹

⁶⁷ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 98 – parcelní protokol z roku 1834; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 59, 62, 67.

⁶⁸ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, Rukopis 54, Čl. 1, s. 13; SOkA Frýdek-Místek, fond Obecní kroniky, Kronika Frýdku-Místku 1. díl, s. 264.

⁶⁹ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, Rukopis 54, Čl. 3, s. 31; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 42, 67–68. Městské výsady a s nimi i právo propinační zanikly na konci 60. let 19. století, přestože se šenkovní řády ve městech setrvačností zvyku ještě po nějakou dobu udržovaly; *Šedesát let místecké spořitelny 1871–1931* (ed. VACÍK, Karel). Místek 1931, s. 21; ZIEGLER, Paul. *Die Grafen von Hückeswagen...*, 1943, c. d. v pozn. 8, s. 170.

⁷⁰ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 485, kart. 159 – mapa města Místku z roku 1902; GRŮŽA, Antonín, DĚDKOVÁ, Libuše. *Stavebně historický průzkum měšťanského domu č. p. 37 na ulici J. V. Sládka v Místku* (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě), s. 9.

⁷¹ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330.

Nová čísla popisná se nepodařilo získat čtyřem původním měšťanským domům, neboť byly zbořeny. Na konci 19. století podlehl demoličním pracím šenkovní domy č. p. 37 a 38. Na ploše uvolněných parcel byla vystavěna dominantní budova spořitelny a nové radnice podle projektu architekta Josefa Hudetza z roku 1897. Spořitelně a radnici byla udělena čísla popisná již neexistujících objektů (dnes č. p. 11 a 12).⁷² Patrně ještě před rokem 1902 byl odstraněn původní měšťanský dům č. p. 1 v nárožní poloze západního domovního bloku a někdy po polovině 20. století se rozhodlo i o likvidaci někdejšího šenkovního domu č. p. 44, zbudovaného v přední části opět nárožního městiště jižního domovního bloku. Zadní stavba patřící k uváděnému domu zůstala dílem zachována a v současnosti je evidována pod č. p. 19. Poslední stavební záznam k budově č. p. 44 byl uskutečněn roku 1929, kdy dne 5. září získala firma J. F. Tománek v Místku stavební povolení na adaptaci tehdy obchodního domu. Plánová dokumentace z téhož roku byla signována architektem Jaro Čermákem.⁷³

Na základě vyhodnocení zjištěných údajů vyplývá, že k dnešnímu dni zůstalo zachováno celkem 37 budov, jež v minulosti patřily mezi šenkovní domy. Jde o aktuální čísla popisná: 1–9, 13–14, 16–17, 20–30, 32–38, 43, 46–50, kterým odpovídala tato starší čísla popisná: 28–36, 40–41, 42–43, 2–12, 13–19, 21, 22–26. Nicméně nejeden z uváděných objektů doznal především v průběhu 19. a 20. století výrazných stavebních změn a lze předpokládat, že z původního měšťanského domu se dochovaly toliko starší sklepní prostory či pouze zčásti čitelný půdorys městiště.

Z předešlého výkladu je očividné, že počátky města Místku nejsou zdaleka uspokojivě objasněny a do budoucna bude nezbytné zaměřit se na systematicky vedenou spolupráci několika vědních disciplín (historie, archeologie, geodézie, dendrochronologie a podobně). Jeví se jako pravděpodobné, že Místek vznikl nejspíše před rokem 1260 během kolonizačního procesu, čemuž nasvědčuje stále čitelný půdorys centrální části města. V 80. letech 16. století bylo místecké léno oficiálně připojeno k hukvaldskému panství olomouckých biskupů. Z této doby rovněž pochází víceméně ustálený počet 42 šenkovních domů, které lze chápat jako nejstarší domy měšťanské.

Posledním ze tří měst, jehož genezi si zde připomeneme, je **Brušperk**. Počátky města Brušperku nejsou zdaleka tak spletité, jak tomu bylo u předchozího Místku. Založení

⁷² Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 11 a 12 – spisy k demolici domů č. p. 37 a 38 z let 1897–1898, plány Bau des Sparkassegebäudes und Rathauses in Místek od Josefa Hudetza z roku 1897; *Šedesát let místecké spořitelny...*, 1931, c. d. v pozn. 69, s. 30–31, 55–56.

⁷³ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 485, kart. 159 – mapa města Místku z roku 1902; Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 19 – spisy a plánová dokumentace k roku 1929.

středověkého sídla na magdeburském právu, realizované pravděpodobně mezi lety 1268–1269, lze nepochybně považovat za jeden z výsledků ambiciózní kolonizační politiky olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku. Samotný akt vzniku města byl po relativně dlouhou dobu spojován s dochovanou, tak zvanou zakládací listinou vydanou v Ketři na den sv. Mikuláše, tedy 6. prosince 1269. Závěry diplomatického rozboru tohoto dokumentu však podpořily tvrzení, že se jedná o falzum, byť informace v něm obsažené mají věrohodný základ.⁷⁴

Z uváděné listiny se dovídáme, že lokací Brušperku byli pověřeni rychtáři Bertold ze Staříče a Jindřich z Fryčovic, kteří za odvedenou práci při budování města získali odměnu v podobě svobodných domů, mlýna, lázeňské jizby a svobodných krámů a lavic. Bertold se navíc stal patrně prvním brušperským fojtem. Ještě v roce 1292 byl uveden mezi svědky v listině hrabat Bluda a Jindřicha z Příbora pro velehradský klášter jako „...*Bertoldus, advocatus de Brunsperch*,...“.⁷⁵ První spolehlivý doklad o existenci města Brušperku představuje listina pro fryčovického rychtáře Jindřicha ze dne 24. února 1270. Tento dokument byl vydán biskupem Brunem „...*in civitatem nostra Brunsperg*...“.⁷⁶

Tak zvané formální falzum (zakládací listina Brušperku) nás rovněž informuje o vesnici, jež měla být založena současně s městem. Nevyřešenou otázkou zřejmě zůstane přesné určení místa, kde se tato vesnice nacházela. Ladislav Hosák ji naposledy lokalizoval do jihovýchodní části města poblíž náměstí. Libuše Hrabová ves situovala v západní části Brušperku pod kopcem. Nejnověji Petr Juřák umístil zmiňovanou vesnici do blízkosti severozápadní části náměstí, a to do prostoru za tehdejším jádrem města ve směru na Starou Ves. Svůj názor doložil skutečnou existencí brušperského Dolního mlýna, který ztotožnil s mlýnem uvedeným v zakládací listině. Předložená hypotéza se jeví jako nejpravděpodobnější. Budova zmiňovaného mlýna byla ve 30. letech 19. století vedena pod

⁷⁴ CDM IV, s. 33, č. 28; CDB V/2, s. 189–191, č. 597⁺⁺; SCHWOY, Franz Joseph. *Der Topographie...*, 1794, c. d. v pozn. 17, s. 27; PINKAVA, František. *Brušperk a jeho okolí*. Občanská beseda v Brušperku, Olomouc 1869, s. 5–7; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 150; ZIEGLER, Paul. *Die Grafen von Hückeswagen...*, 1943, c. d. v pozn. 8, s. 146; HOSÁK, Ladislav. *Středověké osídlení...*, 1956, c. d. v pozn. 6, s. 19; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst...*, 1961, c. d. v pozn. 4, s. 34–36; HRABOVÁ, Libuše. *Ekonomika feudální državy...*, 1964, c. d. v pozn. 8, s. 48, 53–54, 67–68, 77–78, 110, 119; HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis...*, 1967, c. d. v pozn. 56, s. 340–341; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 1, s. 33–37; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 35, 59–64, 167; DOHNAL, Miloš. *Počátky měst...*, 1989, c. d. v pozn. 12, s. 5–6; MÜLLER, Karel, ŽÁČEK, Rudolf. *Brušperk. Městská privilegia*. Opava – Brušperk 1993, nestránkováno; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 15, s. 127, 130, 152; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 12–18.

⁷⁵ CDM IV, s. 392–393, č. 309; PINKAVA, František. *Brušperk...*, 1869, c. d. v pozn. 74, s. 6, 212–215; HRABOVÁ, Libuše. *Ekonomika feudální državy...*, 1964, c. d. v pozn. 8, s. 67; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 167; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 16, 21.

⁷⁶ CDB V/2, s. 206–207, č. 607; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 56–62, 58–64; JUŘÁK, Jiří. *Městské vikbily...*, 2004, c. d. v pozn. 6, s. 27; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 13–16.

číslem 166 a nacházela se na parcele číslo 423. Dnes by této stavbě odpovídala budova č. p. 234, jejíž půdorys se i v současnosti dílem shoduje s půdorysem někdejší mlýnice a přiléhajícího hospodářského křídla.⁷⁷

Ladislav Hosák se rovněž dotkl otázky brušperského kostela sv. Jiří, v jehož blízkosti původně předpokládal lokaci zmiňované vesnice. Ta měla vzniknout přeměnou starší slovanské vsi. Nakonec však výstavbu kostela zasadil do stejného období jako budování města. Zasvěcení kostela sv. Jiřímu (patronu rytířstva) Hosák spojil s Brunovou výpravou do Prus v roce 1267. První písemná zmínka o existenci kostela a fary byla zaznamenána k roku 1305, kdy olomoucký biskup Jan VI. povolil výměnu tehdejšího faráře Hartmana za kněze Milíče, působícího v Linhartských Vážanech u Slavkova. Patron kostela – sv. Jiří – se stal také symbolem města Brušperku. Jeho nejstarší vyobrazení je doloženo na městské pečeti z roku 1575.⁷⁸

Ani Brušperk nebyl výjimkou ohledně kolísání jeho označení mezi městem a městečkem. Nelze však pochybovat o tom, že jméno zakladatele uváděného sídla, olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku, se odrazilo v jeho názvu. Pojmenování Brušperk je nejčastěji vykládáno jako „Brunův vrch“, tedy *Brunsborg* (dále také ve tvarech *Brunsperrh*, *Braunsperrg*, *Prušperk* a podobně).⁷⁹ Je očividné, že biskup Bruno založil ono město s cílem vytvořit odpovídající tržní a správní zázemí pro okolní vesnice.⁸⁰ Ačkoliv byl Brušperk několikrát předán do zástavní držby zejména během 15. století, stejně jako Příbor, v zásadě zůstával nedílnou součástí hukvaldského panství. Na konci roku 1389 vydal olomoucký biskup Mikuláš z Riesenburka soubor listin pro biskupská města, obsahujících právo odúmrti a výsadu opevnit se. Právo odúmrti obdržel i Brušperk.⁸¹

⁷⁷ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst...*, 1961, c. d. v pozn. 4, s. 36; HRABOVÁ, Libuše. *Ekonomika feudální državy...*, 1964, c. d. v pozn. 8, s. 68; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 1, s. 36; KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení...*, 1998, c. d. v pozn. 15, s. 166; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 16–17.

⁷⁸ WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*, I. Abteilung, Olmützer Erzdiocese, III. Band, Brünn 1859, s. 109–112; HOSÁK, Ladislav. *Počátky měst...*, 1961, c. d. v pozn. 4, s. 36; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 1, s. 41–42; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místečka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 168; MÜLLER, Karel, ŽÁČEK, Rudolf. *Brušperk...*, 1993, c. d. v pozn. 74; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 58, s. 278–280; JUŘOK, Jiří. *Městské vikingy...*, 2004, c. d. v pozn. 6, s. 22; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 114.

⁷⁹ Srov. TUREK, Adolf. *Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje*. Díl I, A–L, Opava 1974, s. 57; HOSÁK, Ladislav, ŠRÁMEK, Rudolf. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, A–L*, Academia, Praha 1970, s. 118; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 356.

⁸⁰ BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místečka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 168; JUŘOK, Jiří. *Městské vikingy...*, 2004, c. d. v pozn. 6, s. 27–28, 33–35; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 18.

⁸¹ V červnu roku 1555 olomoucký biskup Marek Khuen vydal pro Brušperk listinu, v níž městečku potvrzuje držbu rybníčku, pastviska a kusu lesa a uděluje mu právo odúmrti. Původní privilegia shořela při požáru města. Srov. DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 1, s. 38–39; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místečka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 168; DOHNAL, Miloš. *Počátky měst...*, 1989, c. d. v pozn. 12, s. 6; MÜLLER, Karel, ŽÁČEK, Rudolf. *Brušperk...*, 1993, c. d. v pozn. 74; JUŘOK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002,

První zmínka o počtu šenkovních domů v Brušperku pochází z roku 1580. Tehdy olomoucký biskup Stanislav Pavlovský povolil Brušperským dodávat pivo do sousedních vsí Staříče a Fryčovic. Právo várky a nálevu piva drželo ve zmiňovaném roce 44 měšťanů. Stejně tak v urbáři hukvaldského panství z roku 1581 nalézáme zprávu o 44 šenkýřích v městečku Brušperku.⁸² V soupise obyvatel hukvaldského panství z roku 1667 bylo ve městě Brušperku zaznamenáno pouze 28 jmen aktivních právovárečných měšťanů, přičemž jeden šenk zůstal v uvedeném roce pustý (tedy celkem 29). František Pinkava nám ve své práci věnované dějinám Brušperku a jeho okolí zprostředkoval v podobě opisů pořádky při šenkování vína (1684) a piva (1698), dotýkající se brušperské šenkýřské obce. Oba pořádky obsahovaly 43 jmen a na prvním místě byla vždy uvedena radnice, tudíž celkový počet činil 44 záznamů. Z předešlého navíc vyplývá, že v Brušperku držel právo šenku i radniční dům.⁸³

Roku 1666 odkoupila obec od Urbana Mlynáře tak zvaný Balcarovský grunt za účelem zřízení radniční budovy. Po uplynutí téměř století – v roce 1765 – byla radnice přesunuta do objektu zakoupeného městem od Pavla Adamovského (dům č. p. 1). Současným sídlem radnice je od roku 1840 čtyřkřídlá klasicistní budova č. p. 22. Tento objekt byl vystavěn v druhé polovině 20. let 19. století na místě dvou dřevěných domů Ludvíkem Vavrošem, který zde provozoval textilní manufakturu. Finanční problémy jej donutili rozlehlou budovu prodat obci za sumu 5000 zlatých. Transakce se uskutečnila na podzim roku 1840.⁸⁴

Vraťme se však k určení šenkovních domů v Brušperku. Již během druhé poloviny 17. století jsme mohli registrovat jisté rozdíly v počtech měšťanů s propinačním právem a tento trend pokračoval i ve století následujícím. Je pravděpodobné, že ani v Brušperku trvale nevyužívali v minulosti získanou výsadu – právo šenku – všichni privilegovaní měšťané. V konsignaci městečka Brušperku z roku 1713 nalezneme údaj o počtu 27 šenkovních domů.

c. d. v pozn. 4, s. 34; MATEÁŠOVÁ, Olga. Listiny Archivu města Brušperku. *Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku* 3, Frýdek-Místek 2002, s. 92–93.

⁸² Právo vaření piva bylo městu Brušperku uděleno již olomouckým biskupem Vilémem Prusinovským roku 1567. Srov. PINKAVA, František. *Brušperk...*, 1869, c. d. v pozn. 74, s. 72, 220–222; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 1, s. 46–47; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místečka...*, 1983, c. d. v pozn. 4, s. 168; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 356; MATEÁŠOVÁ, Olga. Listiny Archivu..., 2002, c. d. v pozn. 81, s. 94; *Urbář hukvaldského panství...*, 2008, c. d. v pozn. 2, s. 46; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 57–60.

⁸³ AMO, fond Sbírka „U“, inv. č. U178 – Katasterregister der Herrschaft Hochwald, fol. 31–32; PINKAVA, František. *Brušperk...*, 1869, c. d. v pozn. 74, s. 74–79.

⁸⁴ SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 519, kart. 149 – plánová dokumentace k domu č. p. 22 z roku 1840, vyhotovená stavebním mistrem Florianem Biesolim?, signovaná moravskoslezským stavebním ředitelem, náčrtek a plán na přestavbu obecné školy v Brušperku z roku 1905 od firmy F. Jureček & O. Bém – architekt a stavitel, Mor. Ostrava; PINKAVA, František. *Brušperk...*, 1869, c. d. v pozn. 74, s. 18, 23–25, 68; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 1, s. 61, 85–86, 112; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 28–29. V Brušperku byla zřízena radnice až na základě příkazu olomouckého biskupa Karla II. z Lichtenštejna ze dne 24. října 1665.

Tereziánský katastr se záznamy z druhé poloviny 18. století nás informuje o 32 měšťanských domech v Brušperku. Nezapomínejme však, že zde se jednalo o všechny budovy nacházející se v prostoru vnitřního města. V porovnání s celkovým počtem domů v tomto období v Příboře (105) a Místku (59) jde opravdu o překvapivě nízký stav.⁸⁵

Dílčí seznam šenkovních měšťanů (*Schankbürger*) lze získat ze základního parcelního protokolu města Brušperku z roku 1850. U jmen takto označených vlastníků parcel byla pro upřesnění identifikace uvedena i čísla domů, která lze v podstatě ztotožnit s čísly popisnými. Nicméně je nutné poznamenat, že i v Brušperku proběhlo přečíslování budov, a to na konci roku 1941. Tato změna se pouze částečně dotkla domů lokalizovaných v centru města.⁸⁶ Ke jménům šenkovních měšťanů byla v protokolu z roku 1850 přiřazena tato čísla popisná: 2–9, 10–12, 14, 20–21, 23–35, 38–39, tedy celkem 29 jistě měšťanských domů. V budově č. p. 37 tehdy sídlila jatka. Abychom získali potřebný přehled o záznamech v parcelním protokolu, je vhodné pro komparaci údajů využít i odpovídající mapový podklad, v našem případě indikační skicu stabilního katastru města Brušperku.⁸⁷ Parcelní čísla v citovaném protokolu jsou totožná s čísly znázorněnými v příslušné mapě červenou barvou. Tato čísla náležela pozemkovým parcelám, nikoliv parcelám stavebním, značeným barvou černou. Tudíž budovy vystavěné na městištích, u nichž se nenacházela žádná zelená plocha, a jejichž majitelé nevlastnili žádný další pozemkový majetek, nebyly do parcelního protokolu zaneseny. Podíváme-li se na indikační skicu Brušperku, zjistíme, že mezi takovéto objekty v centru města patřily domy s čísly popisnými 1, 13, 15–18, 36, 40–41, 46–48. Tímto nám počet vzrostl na 41 budov, které pravděpodobně náležely k nejstarším domům měšťanským. Připočteme-li k nim budovu č. p. 37, jež nepochybně patřila k šenkovním domům (v minulosti zde byl provozován výčep), získáme počet 42. Do celkového počtu 44 nám zbývá určení posledních dvou objektů. Je možné, že se jednalo o ony dva domy, na jejichž místě byla ve

⁸⁵ SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 307, kart. 1 – konsignace městečka Brušperku z roku 1713; *Tereziánský katastr...*, 1962, c. d. v pozn. 32, s. 53, 122; ŽÁČEK, Rudolf. *Pobeskydí...*, 1992, c. d. v pozn. 56, s. 46–47.

⁸⁶ Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj. Katastrální pracoviště Frýdek-Místek, č. d. 592/42 – na základě usnesení městského zastupitelstva Brušperku ze dne 18. prosince 1941, které nabylo právoplatnosti a schválení Okresního úřadu v Místku, bylo provedeno přečíslování domů ve městě Brušperku.

⁸⁷ Je nezbytné podotknout, že v parcelním protokolu se objevily po srovnání s odpovídajícím mapovým podkladem zjevné nesrovnalosti. Tak kupříkladu majitelé domů číslo 8 a 39 byli jednou uváděni jako šenkovní měšťané a podruhé jako maloměšťané. Očividná je také chyba u pozemkové parcely číslo 319, kde je místo domu číslo 10 zapsán dům číslo 180 a u pozemkové parcely číslo 327, kde byl duplicitně uveden dům číslo 34. Jelikož zde šlo v první řadě o evidenci pozemkového vlastnictví a některá jména se v protokolu vyskytovala opakovaně, je možné, že při vyplňování doplňujících rubrik byly udělané chyby. Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 90 – Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Braunsberg samt Colonie Antoninow, 1850, 1834.

20. letech 19. století vystavěna dnešní budova radnice č. p. 22. Tímto bychom opravdu dosáhli cílového počtu 44 domů privilegovaných měšťanů.⁸⁸

Avšak předložené závěry by měly být do budoucna ověřeny důkladným studiem dochovaných gruntovních knih, případně dalších archivních materiálů. Navíc je zapotřebí zdůraznit, že ve starším období existence města zde nemusela být, a zřejmě ani nebyla, definitivně ustálena rozloha jednotlivých městišť v rámci všech sedmi domovních bloků v městském jádru Brušperku. Nelze se například nezmínit o velikosti aktuální parcely číslo 103, na níž se nachází dům č. p. 40. Je možné, že původně zde byla vyměřena dvě užší městiště korespondující svou rozlohou se sousedními parcelami. Naznačené skutečnosti mohly mít vliv nejen na počet, ale především na lokalizaci původních měšťanských domů. K osvětlení této problematiky by nepochybně přispěly výsledky archeologických výzkumů. Jelikož se Brušperk v souvislosti s městskou archeologií jeví jako skutečná tabula rasa, budeme si muset na případná nová zjištění nějaký čas počkat.

Jak již bylo naznačeno, dva někdejší šenkovní domy mohly stát na místě dnešní budovy radnice č. p. 22. Víme, že některé z nejstarších měšťanských domů v Brušperku podlehly demolici, nebo byly výrazně přestavěny. V současnosti již na svých místech nenajdeme dřívější šenkovní domy č. p. 27, 28, 29, 46 a 47. Budovy byly zbořeny a na původních městištích jsou dnes zřízena záchytná parkoviště v centru města.

Dalo by se konstatovat, že v zásadě zanikly i šenkovní domy č. p. 25 a 26. Na začátku června roku 1930 podali Martin a Amálie Řehánkovi žádost na Obecní úřad v Brušperku ohledně přestavby domů č. p. 25 a 26 na hostinec se sálem. Autorem projektové dokumentace byl architekt Karel Gajovský z Moravské Ostravy. Ještě v červnu 1930 získali manželé Řehánkovi stavební povolení. Novostavba byla definitivně zkolaudována v prosinci roku 1931. V roce 1941 obdržela příslušná budova dnešní č. p. 26. Vzhled stavby z 30. let 20. století, která se také stala sídlem pobočky místecké spořitelny, zůstal zachován.⁸⁹

Dalším příkladem novostavby z počátku 20. století je secesní budova brušperské lékárny č. p. 41 na náměstí, která byla vystavěna na místě v té době ještě dřevěného šenkovního domu. Iniciátorem celé akce se stal brušperský lékárník Josef Toelg. Ten se mohl

⁸⁸ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 90 – Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Braunsberg samt Colonie Antoninow, 1850, 1834; JURÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 59–76.

⁸⁹ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 153 – spisy a stavební dokumentace k domům č. p. 25 a 26 k roku 1930; Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj. Katastrální pracoviště Frýdek-Místek, č. d. 592/42; JURÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 73–76.

do své nově vystavěné lékárny přestěhovat až na základě výnosu Moravského místodržitelství v Brně ze dne 21. července 1910.⁹⁰

Rovněž je nutné poznamenat, že dvěma měšťanským domům byla na konci roku 1941 změněna čísla popisná. Přechíslování se dotklo domu č. p. 23 (dnes č. p. 24) a domu č. p. 24 (dnes č. p. 25). Zbývající uváděná čísla popisná zůstala beze změny.⁹¹ Shrneme-li veškeré získané informace, můžeme konstatovat, že na místech někdejších šenkovních domů dnes nalezneme následující čísla popisná: 1–18, 20–21 (snad i č. p. 22), 24–26, 30–41 a 48. Již při prvním vizuálním hodnocení lze u zmiňovaných objektů postřehnout mnohdy zcela zásadní a ne vždy příznivé stavební úpravy.

Není pochyb o tom, že město Brušperk bylo založeno mezi lety 1268–1269 s cílem vytvořit ekonomické a správní centrum pro okolní vesnice. Zakladatelem uváděného sídla byl olomoucký biskup Bruno ze Schauenburku, jehož jméno se odrazilo i v názvu města. Biskupské město Brušperk představovalo nedílnou součást hukvaldského panství. Z druhé poloviny 16. století známe počet 44 právovárečných měšťanů, který dokládá existenci 44 nejstarších měšťanských domů v Brušperku.

2. 1. 4 Vymezení městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku

Obecně lze předpokládat, že definování hranice historického jádra města by se mělo odvíjet od stanovení průběhu linie městského opevnění. Právě u Příbora, Místku a Brušperku se však zděné hradby nedochovaly. Nicméně je zřejmé, že i u těchto sídel existovalo určité vymezení obvodu vnitřního města, které mohlo být dáno jednodušším ohrazením, mlýnskou struhou, městskými bránami či brankami a v mladším období (od druhé poloviny 18. století) se mohlo odrazit i v samostatné řadě číslování domů. Zároveň lze usuzovat, že stanovení hranic vybraných městských historických jader nebude definitivní. Bylo by neopodstatněné domnívat se, že půdorysy sídel se nám dochovaly beze změny od počátku jejich existence.

⁹⁰ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 189 – kronika města Brušperku (1894) 1924–1945 (1946), list 7; JUŘÁK, Petr. Založení a počátky brušperské lékárny U matky Boží. *Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku* 7, Frýdek-Místek 2006, s. 134–146; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 4, s. 145–147.

⁹¹ Je vhodné poznamenat, že domy v blízkosti náměstí č. p. 44 a 45 byly vedeny jako domy maloměšťanské, samostatné č. p. 42 bylo přiděleno budově, která vznikla v zadní části patrně původních městišť domů č. p. 40 a 41. Budova fary pak obdržela č. p. 43. Objekt č. p. 19 byl postaven na místě budovy patřící zřejmě bývalému městskému pivovaru. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace, č. negativu A14837 (1968), A14838 (1968) – fotografie domu č. p. 44 v Brušperku před demolici; MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 90 – Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Braunsberg samt Colonie Antoninow, 1850, 1834; Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj. Katastrální pracoviště Frýdek-Místek, č. d. 592/42.

Svědčí o tom i fakt, že určení pomyslného obvodu vnitřního města Příbora, Místku a Brušperku bude vycházet z podoby sídel, zachycené na indikačních skicách stabilního katastru a jeho císařských otiscích z 30. let 19. století.⁹² Důvod je prostý. Starší mapové podklady, které jsou k dispozici – kupříkladu mapy 1., 2. a 3. vojenského mapování – nejsou tak přesné a podrobné, a současné katastrální mapy zobrazují již situaci poznamenanou podstatnými zásahy do urbanistické struktury vybraných měst.⁹³ Zejména aktuální katastrální mapa Místku by byla pro avizovaný účel nepoužitelná.

Pojďme se nyní seznámit s dohledanými indiciemi, které nám mohou být nápomocny při pokusu o vytyčení obvodu jednotlivých městských jader. Zastavme se nejprve u **Příbora**. Zdá se, že důležitým mezníkem ve vývoji města se stalo udělení dvou privilegií olomouckým biskupem Mikulášem z Riesenburka roku 1389. Jednalo se o právo odúmrti a především o právo hradeb. Avšak nejen názory badatelů, ale rovněž výpovědi ikonografických pramenů ohledně existence městského opevnění Příbora se různí. Tak například Ferdinand Pokorný považoval Příbor za hrazené město, do kterého se vcházelo dvěma hlavními branami, z nichž horní se nacházela mezi domy č. p. 108 a 109 (demolovány) v ulici Piaristické (kdysi také Klášterské, dnes Jičínské) a dolní mezi domy č. p. 35 a 36 v ulici Místecké. Třetí brána, někdy označovaná také jako branka, byla umístěna u kostela Narození Panny Marie a směřovala k faře a poté k lávkám spojujícím předmostí (předměstí) Benátky. Brány doplňovala branka – fortna – situovaná u domu č. p. 26 (dnes již neexistujícího). Pokorný dále informoval o tom, že na horní i dolní bránu navazovaly hluboké příkopy, které byly odkryty roku 1898 při zřizování vodovodu, a to v hloubce 2 metrů. Příkop vedl od horní brány na sever, stáčil se východním směrem k fortně a odtud k dolní bráně. Ulice pod dolní bránou nesla zlidovělé pojmenování Grebarbark, správně Grabenberggasse. Která současná ulice by mohla svou polohou alespoň zčásti odpovídat původní Grabenberggasse? Mohla to být dnešní ulice Bonifáce Buzka (kdysi Špitální) nebo ulice vzdálenější od centra města? Jedno je jisté. Pojmenování Grebarbark se začalo používat pro označení celé předměstské čtvrti lokalizované severovýchodně od městského jádra. Po vyhoření domů č. p. 103 a 104 u bývalé fortny v roce 1908 byla podle Pokorného objevena část staré hradební zdi.⁹⁴ Na místě

⁹² Budou zde využity i císařské otisky originálních map stabilního katastru, poněvadž z georeferencovaných císařských otisků (osazených do souřadnic) lze vytvořit elektronické soutisky s aktuálními katastrálními mapami. Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, Místku, Brušperku, sign. 2459, 1818, 0241; BUMBA, Jan. *České katastry...*, 2007, c. d. v pozn. 9, s. 51–71.

⁹³ Příslušné mapové podklady jsou běžně dostupné prostřednictvím těchto webových stránek <http://oldmaps.geolab.cz>, <http://www.katastrnemovitosti.cz>.

⁹⁴ Podrobněji POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 1, s. 65, 98–99; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 44, 49–50; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 64, 69.

někdejších budov dnes najdeme prostor křížení v podstatě čtyř ulic, a to Bonifáce Buzka, U Brány, Karla Čapka a Ostravské (jedná se o úseky aktuálních parcel číslo 1446, 1475/1, 1475/3, 1476/1, 1477/2, 1477/3 a 3283/1). Všechny budovy uváděné Ferdinandem Pokorným jsou znázorněny na indikační skice stabilního katastru Příbora z roku 1833.⁹⁵

Na tomto místě je vhodné zmínit se o nálezové zprávě z archeologického dozoru, vypracované zaměstnanci Archeologického pracoviště Muzea Novojičína v roce 2004. Přítomnost archeologů si tehdy vyžádala rekonstrukce kanalizace v úseku od domu č. p. 54 až po křižovatku ulic Jičínské a Lidické (u bývalé piaristické koleje). Závěry nálezové zprávy byly stručně shrnuty do následujícího textu: „*Výkopové práce, prováděné v MPR Příbor v místech původní komunikační trasy, mohly osvětlit původní starší osídlení těchto míst z období vrcholného středověku. Tento předpoklad se nepotvrdil. Inženýrské sítě budované v tomto prostoru v průběhu 50.–70. let 20. století zničily možné archeologické doklady. Při provádění zemních prací nebyl zachycen žádný archeologický materiál.*“.⁹⁶

V publikaci věnované nástinu historického a kulturního vývoje Příbora z roku 1968 byla ohledně městského opevnění podána tato zpráva: „*...Poslední zbytky městských hradeb jsou zachovány na severní straně za nově postavenou budovou fotografické provozovny a ulicí U brány. Zachovány jsou ovšem hradby kolem farního kostela, které byly součástí městského opevnění.*“.⁹⁷

Další badatelé se vesměs negativně stavěli k existenci typických zděných hradeb města Příbora. Michal Mocek sice připustil, že Příbor hradbami obklopen nebyl, ale současně poznamenal, že jej mohly zabezpečovat příkopy a valy, načež ochranu minimalizoval pouze na zídky v zadních částech dvorů a brány a branky při vstupech do města. Ve své práci zaměřené na dějiny Příbora od 13. do 17. století také upozornil na privilegium olomouckého biskupa Františka z Ditrichštejna z roku 1628, ve kterém biskup poskytuje městu další výhody proto, aby: „*...zděmi městskými ohrazováno býti mohlo...*“.⁹⁸

K závěrům Michala Mocka se v zásadě přiklonili rovněž Jan Eliáš a Jaroslav Zezulčík.⁹⁹ Problematiky městského opevnění Příbora se v monografii věnované tomuto

⁹⁵ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330.

⁹⁶ *Hlášení o provedení archeologického dozoru, Příbor – ul. Jičínská, rekonstrukce kanalizace.* Archeologické pracoviště, Muzeum Novojičína, 2004 (tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě, Odboru archeologie, detašovaného pracoviště Opava).

⁹⁷ O reliktech městských hradeb v Příboře se zmínil ve svém kulturním místopise i Miloslav Baláš. Také on je lokalizoval za domovní blok na severní straně náměstí a opevnění datoval do poloviny 16. století. Srov. BALÁŠ, Miloslav. *Kulturní místopis Novojičína*. Vlastivědný ústav Nový Jičín, Nový Jičín 1967, s. 176; *Příbor. Nástin historického...*, 1968, c. d. v pozn. 4, s. 18.

⁹⁸ Podrobněji MOCEK, Michal. *Zprávy, studie...*, 1992, c. d. v pozn. 8, s. 32, 48–49.

⁹⁹ Srov. ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický...*, 1995, c. d. v pozn. 20, s. 129; ZEZULČÍK, Jaroslav. *Městské památkové rezervace okresu Nový Jičín. Okres Nový Jičín. Místopis obcí*, I. svazek, Nový Jičín 1996, s. 148.

městu dotkl i Jiří Jurok. I on zastával názor, že Příbor nebyl opevněn hradbami, zmínil existenci tří již uváděných bran a podotkl, že město bylo patrně obklopeno vyplétaným dřevěným plotem s příkopem a valem.¹⁰⁰ Naposledy se pokusil k městským hradbám Příbora vyjádřit Karel Kuča. Ačkoliv se nejdříve opatrně zmínil o nějakém lehčím opevnění města a znovu připomněl tři brány a fortu, posléze zcela samozřejmě připustil budování městských hradeb v souvislosti s výstavbou nového většího kostela Narození Panny Marie. Podle Kuči opevnění sevřelo město poměrně pravidelným oválem, kolem jehož vnější strany se zformovala obvodová komunikace.¹⁰¹

Otázka hradeb města Příbora nezůstala bez povšimnutí ani ze strany památkové péče. Kupříkladu z dopisu Státního památkového ústavu v Brně ze dne 21. února 1955 ohledně posouzení směrného územního plánu města Příbora se dovídáme o nutnosti ochrany zbytků zdejšího opevnění, které zde ovšem nebyly blíže specifikovány.¹⁰² O něco konkrétnější informace dotýkající se příborských hradeb byly obsaženy v dopise Emila Hanzelky, okresního památkového konzervátora, z října roku 1960, jenž byl adresován tehdejšímu vedení města. Hanzelka v dopise upozorňoval na směrnici pro ochranu městských hradebních zdí, jež byla vydána Krajským střediskem státní památkové péče a ochrany přírody v Ostravě. Doporučoval, aby byl vypracován plán sadové úpravy vnějšího prostoru podél hradební zdi dochované na severní straně dříve hrazeného města zvláště proto, že rozšířením ulice Bonifáce Buzka pro jednosměrný silniční provoz bude tato část Příbora silně frekventovaná.¹⁰³

V současnosti skutečně můžeme na ploše popisované Emilem Hanzelkou registrovat jednoduchou sadovou úpravu, nicméně viditelné reliktů zděných konstrukcí, které bychom mohli nazvat hradbami, v tomto prostoru nenalezneme. Dodnes jsou zde zachovány části parcelních zdí zbudovaných ze smíšeného či cihelného zdiva. Paralelně s ulicí Bonifáce Buzka je rovněž dochován úsek zdi s barokním kamenným portálem, uzavírající dnes dvůr domu č. p. 30. Portál je ukončen záklenkem, v jehož středu se nachází klenák s písmeny AAE a s datací 1732.¹⁰⁴

¹⁰⁰ JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 34, 41, 64. Jiří Jurok v citované publikaci připomněl tyto tři brány: 1) Dolní či Místeckou nebo také Svatokřížskou, 2) Horní či Olomouckou a 3) údajně Valašskou pod kostelem vedle malé fortu v ulici ke Skotnici.

¹⁰¹ KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 2004, c. d. v pozn. 1, s. 181–182, 187.

¹⁰² Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadač číslo 45, č. 12 – dopis Státního památkového ústavu v Brně Krajskému národnímu výboru v Ostravě ze dne 21. února 1955, čís. 236/55.

¹⁰³ Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadač číslo 48, č. 88/48 – dopis Emila Hanzelky Městskému národnímu výboru v Příboře ohledně ochrany hradebních zdí ze dne 14. 10. 1960, č. j. 123/60.

¹⁰⁴ Bránu ještě dnes uzavírají pouze dílem dochovaná pravoúhlá dvoukřídlá dřevěná rámová vrata. Prostor mezi vraty a vrcholem portálu vyplňovala kovaná zdobná mříž, dnes již neexistující. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace, č. negativu A38155 (1973).

Existenci městského opevnění Příbora se snažil také podchytit urbanisticko-památkový průzkum realizovaný Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, pracovištěm Olomouc v roce 1972. Textová část elaborátu byla doplněna řadou mapových podkladů – nákresů – jako výsledků provedeného průzkumu. Na základě určení linie příborských hradeb bylo již tehdy vytyčeno městské historické jádro. Pochopitelně bylo analyzováno i území navazující na vymezenou centrální část města, neboť se rovněž vyznačovalo památkovými hodnotami. V samostatném nákresu byl zobrazen i předpokládaný průběh hradeb. Jiří Gwuzd, dlouholetý pracovník památkové péče, jenž se zabýval programem regenerace historických měst, pak považoval existenci zděného opevnění Příbora za samozřejmost.¹⁰⁵

Srovnáme-li údaje získané citovaným průzkumem s dnešní situací v terénu, musíme vznést pochybnosti o tom, zda byly identifikovány skutečné hradby. Zdá se totiž, že za relikty městského opevnění byly považovány dochované části parcelních zdí, jež vytyčovaly dvory jednotlivých domů. Tyto zdi nejsou dochovány pouze v rámci severního domovního bloku, ale také ve větší míře u domovního bloku východního. Názornou ukázkou popisované zdi může být i ohrazení domovní parcely v prostoru křížení ulic Nádražní a Josefa Rašky. Nelze opomenout ani existenci zídek, místy pouze jejich fragmentů, ve svahu za kostelním areálem, a to zřejmě ve více úrovních. Zídky budované z kamenného, smíšeného a cihelného zdiva zřejmě plnily i funkci zpevňující a ve svahu vymezovaly terasy.

Zaměříme-li se na studium starších mapových a ikonografických materiálů, převáží názor, že Příbor opravdu nepatřil mezi hrazená města s důmyslným fortifikačním systémem. Městské hradby nenajdeme ani u vyobrazení Příbora na mapě hukvaldského panství z druhé poloviny 17. století ani na tak zvané Chrámkově vedutě města z roku 1728.¹⁰⁶ Karlu Ludvíku Chrámkovi se však podařilo při pohledu na Příbor a jeho okolí zachytit alespoň dvě hlavní brány – horní a dolní, a to asi v těch místech, jak je popsal Ferdinand Pokorný. Na vedutě Chrámek číslicemi označil 1) farní kostel Narození Panny Marie, 2) městské Rybníčky – jednalo se o pojmenování domků v části města, 3) kostel sv. Kříže, 4) kostel (kapli) sv.

¹⁰⁵ GARDAVSKÝ, Zdeněk, KAŠPÁRKOVÁ, Slavomíra. *Příbor. Urbanisticko památkový průzkum...*, 1972, c. d. v pozn. 6, C1/1–C1/3, E1/33, N23; GWUZD, Jiří. *Historická jádra měst okresu Nový Jičín a jejich regenerace. Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Profil, Ostrava 1985, s. 56–67.

¹⁰⁶ Srov. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, fond společenskovedního oddělení, FM 7114 S – mapa hukvaldského panství; AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Příbor, sign. 25 – písemnosti z let 1727–1728. Právě zde byla uložena také veduta města Příbora od Karla Ludvíka Chrámka. Na základě sdělení pracovnice příslušného archivu z listopadu 2010 je originál této veduty ztracen. Bohužel se jej nepodařilo digitalizovat; Celé vyobrazení veduty včetně legendy je k dispozici ve fotokopii na brněnském pracovišti Národního památkového ústavu. NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 21.151-M-21/404, č. negativu 13356 a inv. č. 21.152-M-21/405, č. negativu 13357 – fotokopie veduty Příbora z roku 1728.

Františka Serafinského, 5) piaristickou kolej, 6) kostel sv. Valentina, 7) radnici, 8) kostel (kapli) sv. Marka, 9) areál mlýna?, 10) pevnost (hrad) Hukvaldy, 11) hrad Štramberk, 12) řeku Lubinu, 13) předměstí Benátky, 14) dřevěný dvůr a 15) lázně.¹⁰⁷

Nicméně i ve skupině ikonografických pramenů lze nalézt výjimku. Tu zde představuje mapa tyrolského matematika Jiřího Matyáše Vischera z roku 1692. Na Vischerově mapě Moravy byl mezi hrazenými městy vyznačen také Příbor – Freyberg. Nutno ovšem podotknout, že Vischer se přes poměrně dobré znalosti místopisu dopustil řady chyb nejen na území dnešního Novojičínska. Z tohoto důvodu byla uváděná mapa brzy vystřídána známější Müllerovou mapou Moravy z roku 1716, na které již Příbor nebyl zobrazen jako opevněné město na rozdíl od nedalekého Štramberku či Nového Jičína.¹⁰⁸

Vše napovídá tomu, že Příbor skutečné hradby postrádal, avšak vnitřní město bylo vymezeno bránami a pravděpodobně v určitých úsecích i zídkami, zejména ve východní části pod kostelním areálem. Zde byly vystavěny zdi patrně i za účelem zpevnění svahu. O tom svědčí i záznam z roku 1641, kdy Daniel Ambrozi prodal dva rámy „...z kusu země slovu Na Městské Zdi Na Kostelní Hůře...“ Janovi Zábłatskému.¹⁰⁹

Vezmeme-li v potaz předchozí údaje a zohledníme-li půdorys centrální části města, zachycený na indikační skice stabilního katastru z roku 1833, můžeme se pokusit vytyčit průběh hranice městského historického jádra Příbora. Na aktuální katastrální mapě města bychom ji mohli vymežit asi takto: od vyústění ulice Jičínské u zadního (jihovýchodního) nároží západního domovního bloku by hranice pokračovala směrem k jihu v linii ulice Zámečnické, procházela by úsekem ulice Freudovy a navazovala na ulici Josefa Rašky. U východního konce této ulice by protáhla ulici Stojanovu (dříve Farní) a plynule pokračovala směrem na východ za komplexem farní budovy č. p. 364. Odtud by se stáčela za kostelní areál a procházela by zhruba ve vzdálenosti 19 metrů za ohradní zdi kostela Narození Panny Marie. V severním směru by se napojila na ulici Josefa Hory a na jejím konci pak navázala na ulici Karla Hynka Máchy, směřující na západ. U vyústění jmenované ulice by protáhla ulici

¹⁰⁷ NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 21.151-M-21/404, č. negativu 13356 a inv. č. 21.152-M-21/405, č. negativu 13357 – fotokopie veduty Příbora z roku 1728. Číslici 9 sice najdeme na Chrámkově vedutě u areálu někdejšího mlýna, nicméně legenda zřejmě popisuje nějaké technické zařízení či provoz. Tento bod legendy se nepodařilo transkribovat a přeložit; Srov. INDRA, Bohumír. Příborští malíři 17. a 18. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1976, svazek 18, s. 8–9; ŽÁČEK, Rudolf. Příborsko a Příbor..., 1995, c. d. v pozn. 20, s. 23; INDRA, Bohumír. Biografický slovník k dějinám města Hranic. *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov 1998, s. 32; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 4, s. 64.

¹⁰⁸ ŠEFČÍK, Erich. Místečko na Vischerově mapě Moravy. *Těšínsko*, 1973, č. 3, s. 19–21; ŠEFČÍK, Erich. Novojičínský okres na Vischerově mapě Moravy. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1975, svazek 16, s. 52–54.

¹⁰⁹ SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 107, sign. E6-10 – Gruntovní kniha 1568–1780 (1875), fol. 170.

Místeckou a pokračovala za domem č. p. 472. V podstatě by lemovala hranici dnešní parcely číslo 1473, a to v délce přibližně 58 metrů. Pak by se napojila na ulici Bonifáce Buzka a pokračovala ve směru ulice Karla Čapka k jihovýchodnímu nároží západního domovního bloku. Hranice by tak uzavřela plochu vnitřního města o rozloze zhruba 5,14 hektarů (51400 m²).

V případě městského historického jádra **Místku** máme k dispozici o něco méně záznamů, jež by mohly přispět k definování územního rozsahu vnitřního města. Místek s největší pravděpodobností nikdy opevněn nebyl a přístup do vlastního městečka určovaly zřejmě jen brány v ulicích.¹¹⁰ Jistou pomůckou pro stanovení průběhu pomyslné hranice vymezující nejstarší část Místku by mohlo být zohlednění pozice starších předměstí ve vztahu k náměstí a jeho zástavbě.

František Linhart se ve své práci o Místku dotkl i celkové podoby tohoto sídla a v některých případech se pokusil někdejší, již neexistující stav přiblížit nově vzniklé situaci. Jelikož od Linhartovy doby uplynulo několik desetiletí, zůstávají poměrně detailně popsané skutečnosti – patrně i lokalizace parcelních zdí – do jisté míry hádankou. František Linhart předpokládal, že vlastní město v minulosti uzavíraly dvě brány. Jednou bránou s parkánem byla zajištěna Dolní ulice vedoucí na severozápad (dnes ulice Josefa Václava Sládka, dříve taky Ostravská) a druhou bránou ulice Horní, směřující na jihovýchod (nynější část ulice Tržní, kdysi Frýdlantské, která dále pokračovala až ke kostelu Všech Svatých).¹¹¹ Průchod v rámci přízemí domu č. p. 11 (dnes č. p. 29) sloužil ke spojení místeckého náměstí se Zádvořím – předměstskou čtvrtí nacházející se za západním domovním blokem. Východně od náměstí se pak rozprostíralo Záměstí. Toto předměstí bylo v 70. letech 19. století rozděleno na další čtyři části nesoucí pojmenování Na Příkopě (*Graben*), náměstí sv. Antonína, ulice Nádražní a ulice Pivovarská. V zásadě lze konstatovat, že vnitřní město bylo od Záměstí odděleno mlýnským náhonem patrným na indikační skice stabilního katastru Místku z roku 1833.¹¹² V západní části dnešního Antonínského náměstí (někdy také Antonínova náměstí) stávala ještě v poslední čtvrtině 20. století budova mlýna nazývaného podkostelní nebo rovněž

¹¹⁰ Srov. KOBĚRSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum městského jádra*. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1975 (nepublikovaný strojopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 835.

¹¹¹ ŠKARUDA, Dominik. *Místek jakožto...*, 1898, c. d. v pozn. 5, s. 319; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 122–123; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 49.

¹¹² MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, Rukopis 54, Čl. 1, s. 12–13; WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren...*, 1835, c. d. v pozn. 1, s. 152; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 1, s. 123; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 38; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 1, s. 834; MLEZIVA, Štěpán, KUČA, Karel. *Historický lexikon městysů...*, 2006, c. d. v pozn. 41, s. 201.

městský.¹¹³ Je zjevné, že půdorysné uspořádání městského jádra Místku bylo v severním, respektive severozápadním úseku již před rokem 1833 narušeno zřízením nové komunikační trasy směřující na Frýdek – dnešní ulice U Staré Pošty.¹¹⁴

Na vedutě města Místku z roku 1729 pochopitelně hradby nenajdeme. Autor tohoto zobrazení zde pouze v náznaku zachytil oplocení u několika domů.¹¹⁵

Očekávalo se, že nové informace ze strany archeologie ohledně nejstarších dějin Místku může přinést realizovaná rekonstrukce náměstí Svobody a přilehlých prostranství v centru města. Stavební práce zde probíhaly v období od srpna 2001 až do května 2002. Předně je zapotřebí zdůraznit, že nebyl proveden řádný záchranný archeologický výzkum. Dohled nad výkopovými pracemi byl svěřen zaměstnancům Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku. V rámci zmiňované akce byly učiněny dílčí nálezy zahrnující odkrytí zasypaných historických sklepů před a pod budovou č. p. 9 v ulici Štursově a dalších sklepních prostor ve vzdálenosti 4 metry od líce fasády domu č. p. 25 v ulici Tržní. Souběžně s ulicí Tržní byla pak před budovou č. p. 19 odkryta zeď z lomového kamene v hloubce 1,5 metrů, o šířce 2,5 a délce 5 metrů. Popisovaná zeď se zalamovala pod pravým úhlem a v šířce 1,2 metrů mizela pod domem č. p. 19. Směrem k náměstí navazovala na kamennou zeď v délce 3,5 metrů zídka ze smíšeného zdiva. Posledním nálezem byla valounová dlažba v prostoru podloubí u západního domovního bloku, před objekty č. p. 27 a 29. Nutno podotknout, že nejzajímavější objev kamenné zdi nebyl náležitě zdokumentován ani fotograficky ani kresebně (byl zhotoven jen schematický zákres do plánu projektové dokumentace). Zeď byla v závěru nálezové zprávy vyhodnocena jako možná součást středověké fortifikace města.

Popisované sklepy bylo možné vcelku spolehlivě interpretovat. V důsledku rozšíření dnešní ulice Štursovy musela být posunuta uliční čára i u domu č. p. 9, a to zhruba o 1 metr. Sklepy v přední části uváděného objektu byly tedy zasypány a při úpravě ulice na začátku 21. století odkryty. Zasypané sklepní prostory naproti budovy č. p. 25 zajisté náležely někdejšímu domu č. p. 44 vystavěnému v přední části nárožního městiště jižního domovního bloku.

¹¹³ Srov. Slezské zemské muzeum Opava, sbírka fotografického oddělení, č. negativu B8111 (1960) – fotografie mlýna na Antonínském náměstí v Místku, B8112 (1960) – fotografie úseku mlýnské strouhy v Místku; František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 43, s. 67, 70; *Seznam a mapa vodních děl Republiky Československé. Stav koncem roku 1930*, sešit 16, Okresní finanční ředitelství Olomouc, Praha 1933, s. 16; KOBĚRSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum...*, 1975, c. d. v pozn. 110, nestránkováno.

¹¹⁴ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330.

¹¹⁵ AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Místek, sign. 70 – veduta města Místku z roku 1729.

Uváděná vzdálenost 4 metry téměř přesně odpovídala dřívější šíři úseku ulice vybíhající jihovýchodním směrem z náměstí – dnešní ulice Tržní.¹¹⁶

Určité nejasnosti vzbuzuje identifikace mohutné kamenné zdi, která byla zachycena před západním průčelím dnešního objektu č. p. 19, jenž se nachází v zadní části starší hloubkové parcely bývalého měšťanského domu č. p. 44. Poloha kamenné zdi vyvolává jisté rozpaky nad tím, zda mohlo jít o relikty městského opevnění, což nelze vyloučit. Nicméně předpokládaný průběh takovéto fortifikace by nerespektoval současnou pozici jižní části západního domovního bloku. Stopa této zdi navíc koresponduje s nálezem sklepu a úseku zdiva v ulici Tržní (opět v prostoru městiště domu č. p. 44). Avšak zarážejícím faktem zde zůstává celková mocnost zdi. Je možné, že by se jednalo o zděnou konstrukci v šíři dvou zdí, která by souvisela se zástavbou zmiňované nárožní parcely? A tvořila zeď kompaktní provázanou zděnou konstrukci bez jediné spáry? V nálezové zprávě takovýto údaj schází. Na indikační skice stabilního katastru Místku z roku 1833 sice zaznamenáváme v místě nálezu zdi stavbu, nikoliv však celozděnou. Pochopitelně zde nelze vyloučit existenci ještě starší zástavby. Nepříliš důkladně zdokumentovaná nálezová situace nás nutí pohybovat se v rovině spekulací.¹¹⁷

Přistupme nyní na základě předložených dat i podoby městského půdorysu, zachycené na indikační skice stabilního katastru k vytyčení průběhu hranice městského historického jádra Místku. Na aktuální katastrální mapě by mohla být linie vnitřního města definována následně: u hlavního průčelí budovy č. p. 742 by hranice proťala ulici Josefa Václava Sládka a pokračovala jižním směrem přes parcely číslo 1043/66, 1043/67, 1043/52, 3123/1, 40, 32/47, 32/4 (nároží domu č. p. 1555), kde by se napojila na průběh parcely číslo 3123/2, vedoucí paralelně s dnešní ulicí Ostravskou. Na konci této parcely by souvisle navázala na západní hranici parcely číslo 32/1 a pokračovala až k parcele číslo 231/1. Hranice by pak v jižním, respektive jihovýchodním směru proťala parcely číslo 231/1 (přičemž by zachytila roh parcely číslo 32/39 – budovu č. p. 31), 231/3, Hlavní třídu (parcely číslo 5175/5, 229/2) a parcelu číslo 229/5. Poslední tři uvedené parcely by hranice proťala i ve směru severním a dále pokračovala přes parcely číslo 231/1 a 3136, kde by se napojila na stopu bývalého mlýnského náhonu. To znamená, že by postupovala na sever v linii parcely číslo 5219/1, poté by procházela parcelami číslo 120/20, 120/17, 120/37, 120/32, 120/33 a plynule navázala na

¹¹⁶ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 22. 12. 2011).

¹¹⁷ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; BŘÍZOVÁ, Zuzana. *Rekonstrukce náměstí Svobody...*, 2002, c. d. v pozn. 50.

průběh parcely číslo 5219/2 (za kostelem sv. Jakuba). Zhruba v polovině této parcely by zamířila na západ přes parcely číslo 62, 63/2, 55, 56/1 a 3129/1, protála by cestu U Staré Pošty a dále pokračovala západním směrem přes parcely číslo 3128, 1707/1, 1707/7, 1707/8 a parcelu číslo 1704, patřící již budově č. p. 742 na ulici Josefa Václava Sládka. Rozloha vnitřního města, vymezená popsanou linií, by se pohybovala okolo 4,9 hektarů (49000 m²).

Jak vidíme, identifikace průběhu hranice vytyčující historické jádro Místku je poměrně nepřehledná. Svůj podíl zde sehrálo rozparcelování úseků starších spojnic i mlýnské strouhy, které se výrazně podílely na utváření půdorysu vnitřního města. Zejména výstavba čtyřproudé komunikace – Hlavní třídy – znamenala nejen negativní zásah do půdorysného uspořádání jižní části historického centra, ale také jeho nekompromisní oddělení od původně na něj urbanisticky navazující předměstské zástavby s řadou architektonicky hodnotných veřejných i komerčních budov.

Posledním z vybraných sídel, u něhož se pokusíme vytyčit rozsah městského historického jádra, je **Brušperk**. Ani zde se fyzicky nedochovaly žádné relikty zděných hradeb, nicméně Brušperku zůstala ve větší míře zachována jeho urbanistická struktura. Zdá se, že starší badatelé byli o existenci zdejšího městského opevnění plně přesvědčeni. Gregor Wolny ve svém místopise uvedl, že Brušperk byl dříve obehnan zdmi a valy, které však až na nepatrné stopy zmizely.¹¹⁸ František Pinkava se rovněž zmiňoval o hrazeném městě s odůvodněním, že každé i sebe menší městečko muselo být obklopeno alespoň hlubokým příkopem. Pinkava také pozoroval půdorysné uspořádání centrální části Brušperku a upozornil na dvě ulice obepínající vnitřní město z východu a ze severu, jež dostaly pojmenování Ve Vale nebo rovněž Valy. V současnosti se jedná o ulici Ve Svahu a tak zvaný Radniční val. František Pinkava neopomněl připomenout dva hlavní východy z města. Jeden severní, respektive severozápadní ve směru na Starou Ves, a druhý směřující na jih ulicí Klepary, pokračující původně k Fryčovicím.

Přímé spojení nejen do Fryčovic později zajistila nová okresní silnice souběžná s dnešní ulicí Dr. Martíňka a místy kopírující stopu někdejšího mlýnského náhonu, jenž byl situován západně od náměstí. Lze usuzovat, že právě mlýnská strouha mohla tvořit západní část hranice vnitřního města.¹¹⁹ Je vhodné poznamenat, že v minulosti byl Brušperk rozdělen na Horní ulici (*Obere Gasse*), která zahrnovala území východně a severovýchodně od centra města, Dolní ulici (*Untere Gasse*) nacházející se severně a severozápadně od městského jádra

¹¹⁸ WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren...*, 1835, c. d. v pozn. 1, s. 165.

¹¹⁹ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; PINKAVA, František. *Brušperk...*, 1869, c. d. v pozn. 74, s. 8, 45–46.

a vlastní město (*Ring*). Tyto jednotlivé části měly oddělené číslování domů, které bylo sjednoceno snad někdy po roce 1806. Pro brušperská předměstí jsou dodnes známa označení: Předměstí – severozápadně od náměstí, Dráhy – v okolí kostelního areálu a za ním, Závodí – po levém břehu řeky Ondřejnice a Novosady – část města podél silnice směrem na Fryčovice. Jihovýchodně od městského historického jádra Brušperku se pak rozprostírají místí části Antonínov a Borošín – také jinak Horní Antonínov.¹²⁰

Podle Františka Pinkavy mělo být městské opevnění Brušperku zničeno ke konci třicetileté války útokem švédských vojsk roku 1643. Zřejmě o této události vypovídá i sekundární písemný pramen z roku 1727, líčící dějiny biskupského městečka Brušperku, byť v poněkud zkreslené podobě. Zmiňovaná událost byla v příslušném dokumentu posunuta do roku 1647 a i u dalších záznamů dotýkajících se třicetileté války se autor dopustil faktografických omylů. Nicméně konkrétní zmínku o likvidaci hradeb zde nenajdeme, ačkoliv město v té době nepochybně utrpělo velké ztráty: „...*pomalu vždy víc a víc v stavění domů a chalup pokračujíc a se rozmáhajíc od všelikých pádů nepřátelských*...“.¹²¹ Z roku 1727 pochází i veduta města Brušperku. Ve srovnání s vedutami Příbora a Místku z 20. let 18. století vytvořil tehdejší kreslíř Brušperku poměrně schematické vyobrazení města, ke kterému je zapotřebí přistupovat kriticky. Navíc pohled na Brušperk nebyl doplněn ani legendou ani odpovídajícím popisem v dochovaných písemnostech. Na vedutě Brušperku nenajdeme žádný náznak městského opevnění.¹²²

Z novějších názorů na existenci brušperských hradeb uveďme alespoň stanovisko Karla Kuči: „*O opevnění města sice není přímý doklad, ale oválná okružní ulice na severozápadním konci města a zbytek obdobné ulice na protější straně existenci opevnění, navazujícího na kostel, přesvědčivě dokazují.*“.¹²³ V jiné části svého textu Kuča naznačil, že zde nemuselo jít přímo o zděné hradby.¹²⁴

¹²⁰ Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 90 – Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Braunsberg samt Colonie Antoninow, 1850, 1834; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 893 – rukopisné práce o Brušperku, Procházkou archivem města Brušperku (sestavil ŠPÁČEK, Karel, 1957, s. 12–19), Město Brušperk (PODEŠVA, Bohuslav, 1937, s. 13–15); PINKAVA, František. *Brušperk*..., 1869, c. d. v pozn. 74, s. 45–46; LINHART, František. *Vlastivěda moravská*..., 1915, c. d. v pozn. 1, s. 148–151, 166–167; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk*..., 1969, c. d. v pozn. 1, s. 70–75, 110–111; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky*..., 1994, c. d. v pozn. 58, s. 278–279; KUČA, Karel. *Města a městečka*..., 1996, c. d. v pozn. 1, s. 356–359; MLEZIVA, Štěpán, KUČA, Karel. *Historický lexikon městysů*..., 2006, c. d. v pozn. 41, s. 110; JUŘÁK, Petr. *Brušperk*..., 2009, c. d. v pozn. 4, s. 207–208, 212, 214, 217–218.

¹²¹ AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Brušperk, sign. 16 – písemnosti z roku 1727.

¹²² Srov. AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Brušperk, sign. 16 – veduta města Brušperku z roku 1727; PINKAVA, František. *Brušperk*..., 1869, c. d. v pozn. 74, s. 8–9; ŽÁČEK, Rudolf. Z brušperských pamětí na třicetiletou válku. *Těšínsko*, 1987, č. 2, s. 16–17.

¹²³ KUČA, Karel. *Města a městečka*..., 1996, c. d. v pozn. 1, s. 358.

¹²⁴ KUČA, Karel. *Města a městečka*..., 1996, c. d. v pozn. 1, s. 356.

Poslední dohledanou informací, která nepřímou napovídá tomu, že Brušperk mohl být zajištěn méně nákladným dřevěným ohrazením doplněným po obvodu intravilánu města příkopy a valy, nalezneme v městské kronice. V roce 1918 byly při kopání kanálu ze sklepa domu č. p. 343 (dnes č. p. 23) odhaleny v hloubce 2 metrů tesané trámy zřejmě v podobě roubené konstrukce – „...*trámy na sebe nastavené jako zed'*. ...“.¹²⁵ Před touto konstrukcí se nacházely mohutné kůly, které byly označeny jako součást bývalého mostu. Podobné trámy se podařilo zaznamenat i při kopání zdi a žumpy u budovy č. p. 175 (dnes č. p. 237), a to opět v hloubce 2 metrů. Mocnost trámů se pohybovala okolo 30 centimetrů.¹²⁶ Evidované nálezové situace lze docela spolehlivě lokalizovat do místa tak zvaného Radničního valu. Nicméně nesmíme zapomínat, že uváděné nálezy nebyly bezprostředně po odkrytí ani náležitě zdokumentovány ani odborně popsány.

Pokusme se pomocí získaných údajů a zachyceného půdorysu města na indikační skice stabilního katastru z roku 1833 stanovit průběh hranice vymezující městské historické jádro Brušperku. Na aktuální katastrální mapě by mohla být linie ohraničující vnitřní město vedena takto: od severovýchodního nároží radnice č. p. 22 by hranice kopírovala ulici – parcelu číslo 1083 – v západním směru. Na jejím konci by proťala ulici Dr. Martínka a směřovala přes parcely číslo 1098, 1099, 1101, 1102, 1103 a 1196/2 dále na jih k parcele číslo 1196/1, probíhající paralelně s někdejší mlýnským náhonem. Hranice by procházela uváděnou parcelou v jihovýchodním směru zhruba v délce 22 metrů a dále by probíhala zadními částmi domovních bloků a prostranství na ulici Dr. Martínka. Jednalo by se o parcely číslo 1108/1, 1108/2, 1110, 1111/2, 1113, 1118, 1123 (proťala by roh parcely číslo 1122), 1124/2, 1134, 1133 a opět 1134. Touto parcelou by hranice procházela asi v délce 43 metrů a poté plynule navázala znovu na parcelu číslo 1196/1. Pokračovala by po východní linii této parcely v délce zhruba 48 metrů (v průběhu by proťala i parcely číslo 1136, 1138, 1147) a dále směřovala přes parcelu číslo 1150 a parcelu číslo 1193, na jejímž konci by opět proťala ulici Dr. Martínka. Hranice by následně probíhala parcelami číslo 1161, 1163, 1164, 1167 a 1168 až k ulici Klepary, kterou by proťala a souvisle pokračovala v linii ulice Ve Svahu směrem na sever ke kostelnímu areálu. Ve stopě této ulice by se za kostelem sv. Jiří napojila na úsek ulice Dráhy, proťala by tamější rozcestí a plynule navázala na linii úzké uličky – parcely číslo 37 – směřující na severozápad. Na jejím konci by v krátkém úseku pokračovala

¹²⁵ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 189 – kronika města Brušperku (1894) 1924–1945 (1946), list 17.

¹²⁶ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 188 – paměti tajemníka Antonína Vavroše 1894–1919 (sestavil a zapsal Karel Špaček), s. 40, inv. č. 189 – kronika města Brušperku (1894) 1924–1945 (1946), list 17.

ulicí – parcelou číslo 44 – a pak ve stopě ulice Soukenické (chceme-li Zádvoří) vedla až k ulici K Náměstí, kterou by protála. U severovýchodního nároží budovy radnice č. p. 22 by se tak uzavřel obvod městského historického jádra Brušperku o rozloze přibližně 5,82 hektarů (58200 m²).

Zdá se, že ani vytyčení hranice vnitřního města Brušperku není příliš přehledné. Nicméně při studiu odpovídajících katastrálních map zobrazujících ještě průběh mlýnské strouhy západně od centra města se obvod historického jádra jeví mnohem zřetelněji.¹²⁷ Komplikovanější situace na aktuální katastrální mapě byla vyvolána regulací řeky Ondřejnice a výstavbou okresní silnice.

Z předešlého výkladu vyplývá, že rozloha vnitřního města Příbora a Místku je téměř shodná, kdežto historické jádro Brušperku zabírá plochu větší o necelý hektar. Koneckonců Brušperk se liší od zbývajících dvou sídel nejen protáhlým tvarem náměstí či uspořádáním domovních bloků, ale i svým položením ve svahu. Jedno je však jisté. Všechna tři města můžeme zařadit k malým středověkým sídlům zbudovaným na pravidelném plánovitém půdorysu během kolonizačního procesu na území severovýchodní Moravy. Již nyní lze konstatovat, že i v centrálních částech jmenovaných měst lze registrovat dílčí stavební zásahy, které se negativním způsobem podepsaly na urbanistické struktuře jednotlivých sídel, předně na jejich historické parcelaci.

¹²⁷ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 884, kart. 179 – plán Brušperku z roku 1826, inv. č. 885, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1833, inv. č. 887, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav před rokem 1860, inv. č. 889, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1891; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241.

2. 2. Vývoj urbanistické struktury a zástavby městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku

Po předpokládaném vymezení rozlohy městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku se pokusíme přiblížit si podobu jejich půdorysné struktury definované náměstím, uliční sítí, parcelací i zástavbou. Můžeme sice konstatovat, že dochované prostorové uspořádání uváděných historických měst je v zásadě produktem urbanizace českých zemí v 13.–14. století, avšak produktem, který byl transformován během dějinného vývoje. V následujícím textu budou shrnuty hlavní, postihnutelné změny celkové podoby vybraných městských jader. Pouze drobné upozornění ohledně terminologie dotýkající se obytné zástavby v centrech jednotlivých měst. Konkrétní stavby, které s jistotou nebo s největší pravděpodobností patřily v určitém období mezi domy šenkovní, budou označovány jako měšťanské. Ve zbývajících případech bude užito termínu městský dům.

2. 2. 1 Podoba a změny půdorysné struktury a zástavby historického jádra města Příbora

Urbanistickým a stavebněhistorickým vývojem Příbora se již zabývalo několik vesměs historiků umění, urbanistů a architektů. V průběhu poslední třetiny 20. století vznikly tři elaboráty zaměřené na hodnocení historického města z hlediska urbanistického, architektonického a z hlediska památkové péče. V roce 1972 byl realizován Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, pracovištěm Olomouc, již citovaný urbanisticko-památkový průzkum. Jednalo se o práci dvojice autorů Zdeňka Gardavského a Slavomíry Kašpárkové, kteří se zde pokusili vytyčit hranici městského historického jádra Příbora, zhodnotit jeho urbanistické vazby na bezprostředně navazující památkově hodnotné území a vyzdvihnout významné architektonické dominanty.¹

Zhruba po dvaceti letech iniciovalo samotné město provedení stavebněhistorického průzkumu Městské památkové rezervace Příbor. Zadání bylo svěřeno brněnskému historiku architektury Janu Eliášovi. V rámci terénního průzkumu byla umožněna prohlídka jednotlivých budov a provedena v té době odpovídající fotografická dokumentace. Základní

¹ GARDAVSKÝ, Zdeněk, KAŠPÁRKOVÁ, Slavomíra. *Příbor. Urbanisticko památkový průzkum*. SÚRPMO Praha, pracoviště Olomouc, 1972 (nepublikovaný strojopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

vyhodnocení objektů – popis, nástin stavební historie a doporučení pro obnovu – se stalo nesporným kladem celé práce. Výsledky uváděného průzkumu se navíc podařilo publikovat.²

Poslední elaborát vznikl jako součást již zmiňovaného *Programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón*. Od poloviny 90. let minulého století bylo zahájeno v rámci zmiňovaného programu i zpracovávání plánů zásad památkové ochrany území historických měst. Tato aktivita byla však v roce 2006 předčasně ukončena ministerstvem kultury. Pro Městskou památkovou rezervaci Příbor byl plán zásad památkové ochrany vypracován roku 1997 dvěma architekty Věrou Halamíčkovou a Jaroslavem Novosadem. Textová část této práce vycházela zejména z výsledků Eliášova stavebněhistorického průzkumu z roku 1993. Hlavní přínos zde znamenala především část grafická neboli výkresová, zahrnující několik plánů, které lze dodnes využít jako výchozí materiál při projektování jakékoliv stavební obnovy na území městské památkové rezervace. Jednalo se kupříkladu o plán ochrany a zhodnocení, plán možné úpravy střech či plán typu vlastnictví.³ Samostatné stavebněhistorické průzkumy se podařilo zpracovat pro měšťanský dům č. p. 28, bývalou piaristickou kolej č. p. 50, kostel Narození Panny Marie a také pro rodný dům Sigmunda Freuda č. p. 117 na ulici Zámečnické.⁴

Všechny uváděné práce věnovaly poměrně značnou pozornost rozboru dochovaných ikonografických pramenů. Ačkoliv nám tyto materiály mohou přiblížit někdejší podobu konkrétního sídla, je zapotřebí k nim přistupovat kriticky. Vedle několikrát zmiňované mapy hukvaldského panství z druhé poloviny 17. století, kde lze analyzovat zejména vyobrazení kostela Narození Panny Marie, máme k dispozici ještě dva další, velmi často citované obrazové prameny. Jedná se o tak zvanou Chrámkovu vedutu z roku 1728, připomínanou výše v textu, a požární obraz Příbora od Josefa Ulricha, zachycující město při velkém ohni roku 1846.⁵

² ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický průzkum městské památkové rezervace*. Brno 1993 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický a architektonický vývoj Příbora. Piaristé v Příboře. Sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994*. Nový Jičín 1995, s. 125–136.

³ HALAMÍČKOVÁ, Věra, NOVOSAD, Jaroslav. *Příbor. Městská památková rezervace. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Památkový ústav v Ostravě, 1997 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

⁴ GRŮZA, Antonín. *Stavební a historický průzkum domu č. p. 28, náměstí S. Freuda v Příboře*. Ostrava 1993 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); ELIÁŠ, Jan. *Bývalá piaristická kolej a gymnázium v Příboře. Stavebně historický průzkum*. Brno 1995 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); GORYCZKOVÁ, Naďa, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum farního kostela Narození Panny Marie v Příboře*. Památkový ústav v Ostravě, 1999 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); GRŮZA, Antonín. *Stavebně-historický průzkum rodného domu S. Freuda v Příboře*. Státní památkový ústav v Ostravě, 2001 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

⁵ Srov. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, fond společenskovedního oddělení, FM 7114 S – mapa hukvaldského panství; NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv.

Je více než zřejmé, že autoři obou vyobrazení se v první řadě soustředili na záznam pro ně podstatných skutečností. V případě kresby Karla Ludvíka Chrámka šlo o zachycení Příbora v širších souvislostech. Poměrně věrohodně zde bylo znázorněno celkové prostorové uspořádání vnitřního města s vyznačením klíčových sakrálních staveb, veřejných budov a provozů. Dále se autor zaměřil na blízké i vzdálenější okolí Příbora. Neopomněl zde zachytit rozvíjející se předměstí Benátky za řekou Lubinou a území rozdělené komunikacemi a mezními pásy mezi vlastním Příborem, pevností Hukvaldy a štramberským hradem. Na takto vymezeném prostoru Chrámek vykreslil snad Hájovský Dvůr a patrně tehdejší vsi Větrkovice a Kopřivnici (dnes v jiné podobě).⁶ I když se snažil správně rozvrhnout hlavní domovní bloky kolem někdejšího tržiště a v navazujících ulicích, nutno podotknout, že situaci v jižní části města poněkud zjednodušil a pouze u východního domovního bloku se mu podařilo zaznamenat odpovídající počet stavení, tedy i městišť. Očividně zde nezamýšlel detailně zachytit vzhled jednotlivých měšťanských domů na náměstí, ačkoliv věž u radniční budovy schematicky naznačil. Jestliže se Chrámkovým cílem nestalo ani přesné zobrazení rozdělení domovních bloků, těžko můžeme očekávat, že tomu bylo jinak u ztvárnění obytných staveb.⁷

Obraz Josefa Ulricha se sv. Floriánem hasícím požár Příbora roku 1846 představuje v porovnání s vedutou Karla Ludvíka Chrámka mnohem propracovanější výtvarné dílo (jedná se o olej na plátně).⁸ Z městské zástavby Ulrich dobře zachytil především severní, východní a dva jižní domovní bloky spolu s kostelem Narození Panny Marie. Zdá se, že autor obrazu věnoval dostatečnou pozornost znázornění jednotlivých měšťanských domů. Otázka však zní, bylo-li Ulrichovým záměrem věrohodně zobrazit skutečnou podobu obytných staveb na náměstí. Lze předpokládat, že nejvěrněji se pokusil zachytit části zadních domovních fasád u dvou jižních bloků, kterých se požár zvláště dotýkal. Ulrich se zde snažil dodržet počet budov tak, aby korespondoval s nápisem u spodního okraje obrazu, vypovídajícím o tom, že oheň vyšel z domu číslo 9. Zaměříme-li se však na zbývající dva domovní bloky, zjistíme, že u

č. 21.151-M-21/404, č. negativu 13356 a inv. č. 21.152-M-21/405, č. negativu 13357 – fotokopie veduty Příbora z roku 1728; Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), expozice – požární obraz, olej na plátně od Josefa Ulricha, Příbor při požáru v roce 1846. Ve spodní části obrazu byla kromě popisu požáru z roku 1846 na den sv. Petra a Pavla učiněna také zmínka o příchodu Švédů v roce 1642 a rovněž zde najdeme informaci o vystavění Příbora roku 1178.

⁶ TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin na hukvaldském panství. *Historická geografie* 25, Praha 1986, s. 106–107; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor 2002, s. 65.

⁷ NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 21.151-M-21/404, č. negativu 13356 a inv. č. 21.152-M-21/405, č. negativu 13357 – fotokopie veduty Příbora z roku 1728.

⁸ Srov. Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), expozice – požární obraz, olej na plátně od Josefa Ulricha, Příbor při požáru v roce 1846; GARDAVSKÝ, Zdeněk, KAŠPÁRKOVÁ, Slavomíra. *Příbor. Urbanisticko památkový průzkum...*, 1972, c. d. v pozn. 1, B3/1–B3/4, N19–N20. Zde je autorství požárního obrazu připisováno Mechlovi.

východní fronty domů na náměstí neodpovídá skladba oblouků podloubí současnému stavu a v případě severního domovního bloku rozpoznáme na požárním obraze celkem 12 staveb, což by nasvědčovalo existenci 12 městišť namísto doložených 10 domovních parcel (dnes pouze 9). Je opravdu málo pravděpodobné, že by během let 1846–1868 (z této doby pochází další dobové vyobrazení) bylo provedeno překlenutí podloubí u většiny domů východní fronty v renesančním a raně barokním stylu.⁹ Podobný závěr lze učinit ohledně severního domovního bloku, kde by ve dvou případech muselo být realizováno zřejmě po roce 1846 sloučení dvou objektů, čemuž nic nenasvědčuje. Nakonec bychom mohli srovnat podobu severní fronty domů na náměstí u Chrámkovy veduty a Ulrichova požárního obrazu. Nejenže bychom museli řešit problém s avizovaným počtem objektů v uváděném domovním bloku, ale rovněž otázku celkového vzhledu hlavních průčelí jednotlivých domů.¹⁰ Z tohoto vyplývá, že je zapotřebí s jistou dávkou obezřetnosti přistupovat k ikonografickým pramenům, respektive uvědomit si, za jakým účelem byly pořízeny. Obrazy i veduty měst byly často součástí panegyrických textů a měly se tedy podílet na oslavě toho kterého sídla. Josef Ulrich se také stal autorem panoramatického pohledu na město Příbor z východu od Hájova z roku 1845. Pokusíme-li se tuto vedutu konfrontovat se současným stavem v terénu, zjistíme podle lokalizace zachovaných stavebních dominant, že by na rozdíl od předešlých zobrazení mohla vcelku spolehlivě evidovat tehdejší situaci. Typické stodoly a sýpky za městem již pochopitelně k vidění nejsou.¹¹

Ústřední prostor historického jádra Příbora je i dnes definován obdélným náměstím – někdejší tržišťem, které diagonálně protínala dálková obchodní trasa vedoucí od Moravské brány do Těšína, tak zvaná polská cesta. Z náměstí o rozloze zhruba 0,615 hektarů (6150 m²) v současnosti vybíhá celkem sedm ortogonálních koutových ulic ohraničujících šest domovních bloků. Zatímco ulice Místecká, směřující dále na severovýchod, zůstala v podstatě nezměněna, ulice Jičínská (kdysi Piaristická), vybíhající z jihozápadního koutu náměstí, byla v prostoru vnitřního města rozšířena v průměru o 3,75 metrů. Úprava této cesty souvisela s výstavbou nové radnice na konci 30. let 20. století.¹² V jihovýchodní části městského

⁹ Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), staré pohlednice a fotografie, pohled na východní frontu náměstí v Příboře, asi z roku 1868, umístěný ve stálé expozici Městského muzea v Příboře.

¹⁰ Srov. NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 21.151-M-21/404, č. negativu 13356 a inv. č. 21.152-M-21/405, č. negativu 13357 – fotokopie veduty Příbora z roku 1728; Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), expozice – požární obraz, olej na plátně od Josefa Ulricha, Příbor při požáru v roce 1846.

¹¹ Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), expozice – veduta města Příbora od Josefa Ulricha, kolorovaná kresba, pohled z východu, rok 1845.

¹² MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; Muzeum Fojetství Kopřivnice, pořadač číslo 47, č. 154/47, 155/47 – stará radnice v Příboře, č. 150/47, 152/47 – bourání staré radnice v Příboře, č. 153/47 – výstavba nové radnice v Příboře; NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro

historického jádra zprostředkovává komunikační propojení náměstí s areálem kostela Narození Panny Marie krátká ulice Politických Vězňů, dříve s příhodnějším názvem Mariánská. Z bývalého tržiště vybíhají jižním směrem ještě dvě další spojnice, kolmo navazující na ulici Řehoře Volného, jež obepíná dva jižní domovní bloky. Jedna z nich, ulice Nádražní (dříve K Mlýnu), pokračuje jižním směrem až za pomyslnou hranici vnitřního města, kde se stáčí mírně na západ a poté se obrací k východu směrem k železniční trati zprovozněné na konci roku 1881. Ve 30. letech 19. století vedla jmenovaná ulice k areálu vodního mlýna, který byl patrně již na konci 40. let téhož století nahrazen komplexem továrny na sukna a vlněné zboží Ignáce Flusse.¹³

Konečně severozápadní vyústění z náměstí zajišťují dvě ortogonální ulice, výrazně upravované ve 20. století. Část dnešní ulice U Brány původně tvořila úzká ulička doplněná brankou, chceme-li fortanou. Odstraněním někdejšího měšťanského domu č. p. 26 vznikla v místě této uličky o šířce necelé 2 metry krátká spojnice – ulice U Brány – rozšířená o rozměr zaniklého městiště, tedy přibližně o 10,5 metrů. Zmiňovanou uličku ve 30. letech 19. století vymezoval z jedné strany uváděný dům č. p. 26 a ze strany druhé poměrně rozlehlá budova kasáren (kdysi č. p. 49), umístěná v blízkosti městské věznice č. p. 25. Mezi věznicí a kasárnami existoval v severozápadní části náměstí ještě jeden úzký průchod, dnes značně transformovaný. Budova kasáren byla ze severu obestavěna drobnými dřevěnými objekty. Uváděné stavby podlehly demolicí. V současné době nalezneme v prostoru někdejších kasáren domy č. p. 106 a 107. Zhruba v místech zbořené věznice se dnes nachází utilitární objekt, jemuž bylo opětovně přiděleno č. p. 25.¹⁴ Částečně přesměrovaná spojnice vede tedy z náměstí kolem měšťanského domu č. p. 24 a budovy č. p. 25 k ulici Karla Čapka.

Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 16.456-M-21/357, inv. č. 16.457-M-21/358, inv. č. 16.458-M-21/359, inv. č. 16.459-M-21/360 – fotodokumentace staré radnice v Příboře před demolicí; GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky okresu Nový Jičín*. Okresní úřad Nový Jičín a Památkový ústav v Ostravě, Ostrava 1996, s. 171–172.

¹³ Nedaleko areálu mlýna, těsně u náhonu se také nacházely budovy pivovaru evidované v roce 1833 pod č. p. 214. Stavby byly majetkem šenkovních měšťanů a dnes již neexistují. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 165 – Bauparcellen Protocoll der Gemeinde Stadt Freiberg, 1833, inv. č. 1020 H, kart. 376 – písemnosti a plánová dokumentace z let 1871–1872, dotýkající se adaptace prvního patra budovy továrny pana Ignáce Flusse č. 393 v Příboře; BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, svazek XIV, Olomouc 1995, s. 219; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 124–125; RYŠKOVÁ, Michaela. *Přehled textilního průmyslu na Moravě, ve Slezsku a ve východních Čechách. Účelově financovaný programový projekt výzkumu a vývoje v resortu kultury na úseku památkové péče č. 18/2000. Zpráva z výzkumu*. Státní památkový ústav v Ostravě, 2002 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu, ÚOP v Ostravě).

¹⁴ Zmiňovaná budova kasáren byla zřejmě ještě na konci 19. století stavebně upravována. Důvodem mohla být změna využití tohoto objektu. Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 165 – Bauparcellen Protocoll der Gemeinde Stadt Freiberg, 1833, inv. č. 1074, kart. 501 – spisy k demolicí věznice č. p. 25 a zadního objektu bývalé radnice č. p. 17, inv. č. 1840 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1833; SOKA Nový Jičín, fond Sbírka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk

Jisté změny můžeme zaznamenat rovněž u komunikací ohraničujících obvod vytyčeného historického jádra Příbora. Severní část vnitřního města vymezuje nynější ulice Bonifáce Buzka, která vznikla transformací starší ulice Špitální. Někdejší komunikace téměř kolmo navazovala na ulici Místeckou v úseku, kde procházela mezi budovami bývalých jatek (dnes dům č. p. 472) a městského chudobince (*Bürgerspital*) s kaplí sv. Alžběty, nazývaného také Alžbětou.¹⁵ Již v roce 1954 se objevil záměr na rozšíření ulice Bonifáce Buzka z důvodu zavedení autobusového spojení mimo náměstí. V této souvislosti se počalo uvažovat o demolici chudobince evidovaného pod č. p. 248, jenž byl chápán jako stavební památka.

Prizemní podsklepený objekt zřejmě pocházel z první čtvrtiny 17. století s tím, že i v mladším období zde byly realizovány dílčí stavební adaptace (překlenutí místností plackami, provedení protipožárních opatření a podobně). Chudobinec navazoval na kapli sv. Alžběty, zbudovanou patrně taktéž v 17. století, k níž ze severu přiléhal kratší obytný trakt. Vznikl tak stavební komplex na půdorysu písmene „L“, zbudovaný převážně ze smíšeného a cihelného zdiva. Výrazný sokl byl proveden z pískovcových kvádrů. Obytné části završovala sedlová střecha. Nad západním traktem chudobince se uplatňovala krovová konstrukce v podobě ležaté stolice, nad severní částí byl krov tvořen stojatou stolicí. Valbovou střechu kaple doplňovala šestihranná věžička. Střechy kryla pálená keramická taška ve tvaru tak zvaného „liščího ocasu“. Do městského chudobince i kaple sv. Alžběty se vstupovalo ze strany ulice Bonifáce Buzka (kdysi ulice Špitální). Vnitřní dispozici vlastního chudobince vymezovaly dvě chodby, příčná a podélná, z nichž se vcházelo do celkem 12 obytných cel. V chodbách byla položena dlažba z kamenných ploten, v celách pak prkenná podlaha. V kapli se nacházela mladší dekorativní dlažba tvořená cementovými osmihrannými dlaždicemi v barvách černé a žluté a dlaždicemi čtyřhrannými v barvách modré a červené. Prostory městského chudobince byly zaklenuty valenými, valenými s výsečemi a křížovými klenbami. V celách se vyskytovaly rovněž klenby plackové. Půdní prostor nad západním traktem byl od podkroví kaple oddělen cihelnou požární zdí. Na půdu vedlo dřevěné obezděné schodiště a samotný vstup zajišťovaly železné dveře. Jelikož byla budova chudobince s kaplí sv. Alžběty památkově chráněná, muselo být zamýšlené odstranění stavebního komplexu povoleno Státním památkovým ústavem v Brně, což se také stalo dne 1. srpna 1957. Jedinou

stabilního katastru Příbora, sign. 2459; *Příbor. Nástin historického a kulturního vývoje města*. Vydalo Muzeum a Městský národní výbor v Příboře, Příbor 1968, s. 19.

¹⁵ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 165 – Bauparcellen Protocoll der Gemeinde Stadt Freiberg, 1833; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Příborský okres*. Díl IV, Brno 1917, s. 99–100; *Příbor. Nástin historického...*, 1968, c. d. v pozn. 14, s. 19; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 64, 70.

podmínkou ze strany památkové péče bylo zpracování řádné dokumentace.¹⁶ Zaměření dosavadního stavu, datované do září a října 1957, spolu s technickou zprávou z dubna 1958 vyhotovil příborský stavitel Rudolf Židek. Základní fotodokumentaci pořídil fotograf Víta. Roku 1961 byl chudobinec s kaplí sv. Alžběty demolován.¹⁷ Mohlo by se zdát, že k likvidaci této bezesporu zajímavé stavební památky přispěla tehdejší politická i ekonomická situace. Bylo by však neuvážené domnívat se, že v současné době se něco podobného nemůže stát. Bohužel opak je pravdou.

Změny nenastaly pouze v případě ulice Bonifáce Buzka. Pro jednosměrný silniční provoz byla upravena také dnešní ulice Karla Čapka (jednu dobu pod názvem Sarkandrova). V úseku křížení jmenovaných spojnic zmizely kupříkladu domy č. p. 103 a 104. Rozšířením ulice Karla Čapka a zřízením chodníku na východní straně byla zhruba o 6,2 metrů zkrácena hloubková městiště západního domovního bloku.¹⁸

Za zmínku nepochybně stojí zánik zástavby ulice Zámečnické, která ohraničovala pomyslný obvod městského jádra Příbora z jihozápadu. Uváděná ulice nyní doslova zeje prázdnotou. V poslední třetině 20. století byly domy určující tuto komunikaci odstraněny. Jednalo se o budovy č. p. 109–114. Toliko objekt č. p. 117 – rodný dům Sigmunda Freuda – zůstal zachován.¹⁹ Aktuálně zde nalezneme záchytné parkoviště a provizorní dřevěné stánky využívané pouze ojediněle. Popisovaná plocha by měla být do budoucna každopádně zastavěna, a to v rozsahu dřívějších parcel, které jsou stále respektovány na aktuální katastrální mapě.²⁰

Vraťme se na okamžik k podobě dřívějšího tržiště, tedy náměstí, jehož prostor je oživen barokním pískovcovým sousoším Panny Marie s postranními plastikami sv. Rocha a sv. Floriána a historizující fontánou umístěnou na dvou kamenných schodišťových stupních.

¹⁶ Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadač číslo 48, č. 56/48 – spis č. j. 85/54 ze dne 11. 10. 1954, č. 57/48 – spis č. j. 13/55 ze dne 1. 2. 1955, č. 28/48 – spis č. j. 2224/57 Státního památkového ústavu v Brně ze dne 1. 8. 1957; JUROK, Jirí a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 70. Zde se dovidáme, že starý špitál připomínaný od roku 1535 nechalo město v roce 1616 zbořit a na téže místě dalo postavit špitál nový. Budova špitálu se nacházela u kaple sv. Alžběty.

¹⁷ Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadač číslo 48, č. 32–34/48, 43–44/48 – situační plán a plánová dokumentace domu č. p. 248 s kaplí sv. Alžběty ze září a října 1957, č. 50/48 – technická zpráva domu č. p. 248 s kaplí sv. Alžběty z dubna 1958, č. 48/48, 51–53/48 – fotodokumentace obecního chudobince č. p. 248 a kaple sv. Alžběty v Příboře z července 1958, č. 47/48 – spis značka 2310/60/VM ze dne 27. června 1960; *Příbor. Nástin historického...*, 1968, c. d. v pozn. 14, s. 19.

¹⁸ Srov. Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459.

¹⁹ Zbořeny byly rovněž domy č. p. 115 a 116. Nicméně ty spíše přináležely k ulici Etlzlově, dnes Československé armády. Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadač číslo 222, č. 24–25/222 – fotografie ulice Zámečnické a domu č. p. 109 v Příboře z roku 1968; SOKA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935.

²⁰ HALAMÍČKOVÁ, Věra, NOVOSAD, Jaroslav. *Příbor. Městská památková rezervace...*, 1997, c. d. v pozn. 3, grafická část – II. plán ochrany a zhodnocení.

Litinová fontána byla na příborské náměstí instalována roku 1898, kdy nahradila starou kamennou kašnu se sochou sv. Zachariáše.²¹

Doposud zcela bez povšimnutí zůstala již neexistující čtvercová stavba zachycená v půdorysu na katastrálních mapách Příbora z roku 1833. Zděná budova o rozloze přibližně 95 m² se nacházela před západním domovním blokem ve vzdálenosti necelých 5 metrů od hlavního průčelí někdejšího měšťanského domu č. p. 19 (zbořen v souvislosti s výstavbou nové funkcionalistické radnice). Tato stavba plnila funkci městské strážnice (*Wachtstuben*). Nutno poznamenat, že na katastrální mapě Příbora z roku 1889 uváděný objekt již nenajdeme.²²

Ze starších městských účtů se dovídáme, že v roce 1618 bylo náměstí spolu s prostorem u kostela sv. Valentina opatřeno dřevěnou dlažbou.²³ Na řadě dobových fotografií převážně z prvních pěti desetiletí 20. století pak zaznamenáváme příborské náměstí vydlážděné říčními kameny a kompozičně upravené městskou zelení. Valounová dlažba zde kopírovala nerovnosti ústředního prostoru, respektive uvážlivě akceptovala spádování celé centrální plochy. Pouze povrch cesty procházející napříč bývalým tržištěm byl zpevněn opracovanými dlažebními kostkami.²⁴ Terén náměstí byl vyrovnán a předlážděn v druhé polovině 60. let 20. století.²⁵ Poslední rekonstrukce náměstí Sigmunda Freuda v Příboře (dříve také Riegrova náměstí) probíhala od května do prosince 2000.²⁶ Na dláždění byly použity štípané žulové kostky a rovněž řezaná dlažba z pískovce a leštěné žuly. Typická valounová dlažba byla upravena a ponechána částečně v prostoru podloubí a ve Stojanově ulici vedoucí od kostelního areálu k faře a dále na jih.

²¹ Nutno podotknout, že nová socha Hygie s amforou posazenou na pravém rameni byla na fontánu osazena v rámci restaurátorského zásahu na počátku 21. století. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k sousoší Panny Marie a k fontáně na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře; ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický...*, 1995, c. d. v pozn. 2, s. 134; GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky...*, 1996, c. d. v pozn. 12, s. 166–167, 189–190; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 110.

²² Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 165 – Bauparcellen Protocoll der Gemeinde Stadt Freiberg, 1833, inv. č. 1840 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1833; SOKA Nový Jičín, fond Sběrka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459.

²³ JUROK, Jiří. Hospodářský a každodenní život města Příbora v 16.–18. století na podkladě městských účtů. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1996, svazek 50, s. 15; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 77.

²⁴ Srov. Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), staré pohlednice a fotografie, sign. H-7384, H-7385; Slezské zemské muzeum Opava, fond pohlednic, inv. č. 11312-3, 11312-4, 11312-8; Slezské zemské muzeum Opava, sbírka fotografického oddělení, č. negativu C977 (1952), C978 (1952), B5693 (1957), B5694 (1957); PETER, Václav, LOUKOTKA, Lubomír. *Procházka starým Příborem*. Český Těšín 1998, s. 6, 9.

²⁵ *Příbor. Nástin historického...*, 1968, c. d. v pozn. 14, s. 17.

²⁶ SOKA Nový Jičín, fond Sběrka map a plánů, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935.

Jak již bylo zmíněno, obdélné náměstí s přiléhajícími ulicemi vymezuje šest hlavních domovních bloků rozdělených na hloubkově orientovaná městiště protáhlého půdorysu, která se stala lukrativním místem pro výstavbu nejstarších měšťanských domů. Drobnější řadovou zástavbu můžeme pozorovat v dnešních ulicích Farní, Stojanově, Nádražní a Řehoře Volného, kde zůstala zachována i úzká proluka – soutka – mezi domy č. p. 409 a 410. Zbývající zástavbu v historickém jádru Příbora charakterizují převážně samostatně stojící budovy.

Dalo by se předpokládat, že v průběhu staletí zůstala respektována v rámci jednotlivých domovních bloků především parcelace na rozdíl od městské zástavby, která snáze podléhala vývojovým změnám odrážejícím se v používání odolnějších stavebních materiálů, inovovaných technologií a v neposlední řadě i v uplatňování architektonických slohů. Případný starší vývoj historické parcelace by nepochybně mohl objasnit systematicky vedený archeologický výzkum.

Zaměříme se nyní pozorněji na podobu městišť u čtyř hlavních domovních bloků ohraničujících přímo náměstí, jež byla zachycena na císařském otisku mapy stabilního katastru Příbora z roku 1833. Zjistíme, že měřená délka stavebních parcel u protilehlých domovních bloků byla velmi podobná. Průměrná délka městiště u západního domovního bloku činila 54,5 metru, v případě městiště východního bloku se jednalo o délku 54 metru.²⁷ Zatímco na západní straně náměstí mohly být parcely vyměřeny stejnoměrně, na straně východní muselo být rozvržení jednotlivých městišť dílem přizpůsobeno svažitému terénu. I to se mohlo stát příčinou vzniklého rozdílu 0,5 metru v délce stavebních parcel uváděných domovních bloků. Provedeme-li obdobné měření městišť u jižního a severního domovního bloku, shledáme, že průměrná délka městské parcely v obou případech činila 47 metru.²⁸ Zdá se však, že situace na katastrálních mapách Příbora naznačuje u těchto dvou domovních bloků, respektive v jejich okolí, odlišný vývoj. Nelze vyloučit, že tak, jak se zformovala ulice Řehoře Volného za jižním domovním blokem, měla vzniknout analogická spojnice probíhající za městišti protilehlého domovního bloku. Ačkoliv se za parcelami měšťanských domů na severní straně náměstí vyskytovala městská zástavba reprezentovaná v roce 1833 někdejší budovou jatek (dnes č. p. 472) a již neexistujícími objekty č. p. 99–103, nevytvořila se mezi nimi a městišti severního domovního bloku žádná samostatná ulice. Hlavní průčelí

²⁷ V případě západního domovního bloku byly měřeny délky městišť u domů č. p. 18–24, u východního domovního bloku šlo o domy č. p. 41–48. Jak již bylo uvedeno, při měření se vycházelo ze stavu zaznamenaného na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1833. Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459.

²⁸ U jižního domovního bloku byly měřeny délky městišť u domů č. p. 4–10, v případě severního domovního bloku se jednalo o domy č. p. 27–35. Opět se vycházelo z mapového podkladu z roku 1833. Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459.

zmiňovaných budov byla orientována do dřívější ulice Špitální.²⁹ Z tohoto vyplývá, že je zapotřebí brát v potaz i postupné utváření uliční sítě v městských jádrech, při kterém svou roli zajisté sehrávalo přirozené fungování konkrétního sídla.

Pokusme se přiblížit postihnutelný vývoj zástavby v rámci jednotlivých domovních bloků a začněme na severní straně náměstí Sigmunda Freuda. Jak víme, v současné době tvoří severní domovní blok celkem 9 převážně úzkých, v nárožích pak středně širokých hloubkových městišť,³⁰ jež byla v předních částech zastavěna pravděpodobně v průběhu renesance a raného baroka zděnými měšťanskými domy. Nutno připomenout, že někdejší šenkovní dům č. p. 26 byl před rokem 1935 demolován. Rovněž zadní části parcel byly zastavěny drobnějšími objekty, které na indikační skice stabilního katastru Příbora z roku 1833 zaznamenáváme jako zděné.³¹ Můžeme konstatovat, že tyto dvorní stavby se víceméně dochovaly u měšťanských domů č. p. 28,³² 31 a 35. Zadní objekt u domu č. p. 31 byl v první polovině 20. století adaptován na uzenářskou výrobu, která se dodnes zachovala včetně vybavení téměř beze změny. Nutno podotknout, že na katastrální mapě Příbora z roku 1889 registrujeme výrazné prodloužení parcel u měšťanských domů č. p. 30 (bývalý Národní dům) a 31, které je doposud respektováno. Prodloužení městišť u zmiňovaných budov se uskutečnilo na úkor stavebních parcel objektů č. p. 100 a 101, jež zanikly. Lze tedy předpokládat, že dochovaný úsek zdi s barokním kamenným portálem ve dvoře domu č. p. 30, vročeným do roku 1732, původně přínáležel k uváděnému objektu č. p. 101, nebo byl do zděné konstrukce vložen druhotně. Samostatně stojící hospodářská budova na obdélném půdorysu, nacházející se za měšťanským domem č. p. 30, musela tedy vzniknout někdy mezi lety 1833–1889.³³ Na stavbu této budovy, v současnosti zchátralé, bylo použito kamenné a cihelné zdivo. Naopak výrazně zkráceny byly parcely u měšťanských domů č. p. 27, 34 a 35.

²⁹ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459.

³⁰ Srov. PROCHÁZKA, Rudolf. *Area ...sive parva, sive magna...* Parcela ve vývoji raného a komunálního města. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 19–20, 31–32. V citované studii se Rudolf Procházka pokusil rozdělit městiště podle jejich šířky do čtyř kategorií. K tomuto již zmiňovanému dělení se přiklání i předkládaná práce, která si dovoluje označovat střední parcelu jako středně širokou (10–15 m).

³¹ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 2, nestránkovaná část.

³² Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 28 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře – nákresy domu od Jaroslava Herouta ze dne 2. 10. 1973 včetně zadního stavení na konci dvora; Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace, č. negativu A37934 (1973), A37935 (1973) – fotografie dvorního objektu za domem č. p. 28; GRŮZA, Antonín. *Stavební a historický průzkum...*, 1993, c. d. v pozn. 4, s. 38.

³³ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace, č. negativu A38155 (1973); MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889; ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 2, nestránkovaná část.

U č. p. 27 byla délka městiště zmenšena zhruba o 10,4 metrů. V místě někdejšího dvorního objektu dnes nalezneme na zvlášť vymezené parcele budovu č. p. 108. Městiště domu č. p. 34 bylo také rozděleno na dvě samostatné části. Tímto byla původní městská parcela zkrácena přibližně o 11 metrů. Dvorní objekt se zde nedochoval. Poněkud odlišná situace nastala v případě hloubkového městiště domu č. p. 35, jež je aktuálně rozparcelováno na tři díly a zkráceno tak asi o 17,7 metrů. Zadní objekt byl na počátku 20. století stavebně upraven v souvislosti s celkovou rekonstrukcí budovy č. p. 35. Posléze mu byla přidělena samostatná parcela i č. p. 567. Lze konstatovat, že patrně původní rozlohu městišť se podařilo neplánovaně uhájit u domů č. p. 32 a 33.³⁴

V rámci severního domovního bloku byly nejradikálněji rekonstruovány či znovu vystavěny domy č. p. 29, 33, 34 a 35. Budova č. p. 29 je v zásadě novostavbou obchodního domu firmy Baťa z 30. let 20. století. Objekty č. p. 33 a 34 prodělaly výrazné přestavby během druhé poloviny 20. a zraje 21. století.³⁵

Původní měšťanský dům č. p. 35 byl komplexně rekonstruován na počátku století 20., kdy získal dnešní secesní podobu. Dne 29. března 1903 požádala správa Výpomocné pokladnice v Příboře tamější městskou radu o povolení k přestavbě velkoměšťanského domu číslo 35. Zároveň mělo být adaptováno i jednopatrové hospodářské stavení (stáje a sýpka), kde měly být zřízeny obchodní místnosti a byty. Po komisionálním jednání (1. dubna 1903) i po schválení předložených plánů vydal příslušný stavební úřad povolení k zamýšlené akci dne 24. dubna 1903. Plánovou dokumentaci na přestavbu dvoupatrového domu č. p. 35 v Příboře z 22. března 1903 zpracovali stavitelé K. Rossmann a E. Vojtek z Polské Ostravy. Stavba byla skutečně realizována podle schválených plánů.³⁶ U fronty domů na severní straně náměstí se jako u jediné nedochovalo podloubí. Tento původně otevřený prostor byl postupně

³⁴ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

³⁵ Bývalý šenkovní dům č. p. 33 prodělal radikální přestavbu v roce 1950 a sousední objekt č. p. 34 byl zásadně rekonstruován roku 1968. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace, č. negativu A38053 (1973); Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), staré pohlednice a fotografie, sign. H-1539 (1904), H-6721 (1929), H-7385; Slezské zemské muzeum Opava, fond pohlednic, inv. č. 11310-3, 11312-4, 11312-8, 11313-3; Slezské zemské muzeum Opava, sbírka fotografického oddělení, č. negativu B68254-1 (1967); ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 2, nestránkovaná část; ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický...*, 1995, c. d. v pozn. 2, s. 134.

³⁶ Dům č. p. 35 byl výrazněji přestavován již v roce 1816. SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 654, sign. B-2, kart. 4 – písemnosti a plánová dokumentace z roku 1816, inv. č. 1020 H, kart. 383 – písemnosti a plánová dokumentace z roku 1903, kart. 396 – písemnosti k novostavbě výkladce pro pana Jaroslava Buska ve dvoře Výpomocné pokladny v Příboře z prosince 1933, stavební povolení uděleno 29. ledna 1934, plán na postavení výkladu nábytku ve dvoře č. p. 35 vyhotovila Stavební a technická kancelář Josefa Váchaly v Příboře dne 2. 12. 1933.

začleňován do vnitřní dispozice přízemí objektů severního domovního bloku v průběhu první poloviny 19. století.³⁷

Podíváme-li se na vývoj celkové situace u východního domovního bloku, zjistíme, že i zde nastaly změny, nicméně samotná parcelace zůstala z větší části respektována. V současnosti je tento kompaktní domovní blok rozdělen na 13 úzkých městíšť, která byla zastavována obytnými domy a hospodářskými objekty, jež se postupem času transformovaly do dnešní podoby. Lze předpokládat, že na východní straně náměstí vyrostla již během renesance řada měšťanských zděných domů, z nichž sedm bylo doplněno o prostor podloubí.³⁸ Pouze u šenkovního domu č. p. 42 bylo podloubí zřejmě v průběhu druhé poloviny 19. století zrušeno s tím, že ještě v 50. letech 20. století zde zůstával zachován jižní oblouk, provizorně uzavíratelný.³⁹ Na katastrálních mapách Příbora z roku 1833 sledujeme již připomínané přerušení popisovaného domovního bloku v úseku dnešní ulice Místecké, mezi objekty č. p. 38 a 39. Jednalo se o úzký průchod – soutku – spojující zmiňovanou komunikaci s ulicí V Kopci. Někdy před rokem 1889 se uskutečnilo rozšíření předního domu č. p. 38 a zároveň proběhlo zvětšení plochy dvora u č. p. 39. Zánik úzkého průchodu dokládá situace zachycená na katastrální mapě Příbora z roku 1889.⁴⁰ Z tohoto vyplývá, že až během 19. století byla vytvořena souvislá východní fronta domů, jež z náměstí vybíhá do ulice Místecké.

Ačkoliv dvorní části městíšť východního domovního bloku byly transformovány, v některých případech zde nezaznamenáváme výrazné změny oproti stavu z roku 1833. Hodnotná dvorní stavba, zřejmě z období pozdního baroka či klasicismu, se dochovala v zadním úseku parcely měšťanského domu č. p. 45.⁴¹ Dalším zachovaným historickým objektem vystavěným v někdejší dvoře budovy č. p. 38 je dnešní dům č. p. 17, situovaný na samostatné parcele a přístupný z rozcestí ulic V Kopci a Karla Hynka Máchy.⁴² Parcela budovy č. p. 38 byla příčně rozdělena na dva, rozlohou téměř identické díly. Délka původního

³⁷ POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 15, s. 99; *Příbor. Nástin historického...*, 1968, c. d. v pozn. 14, s. 17; ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický...*, 1995, c. d. v pozn. 2, s. 133–134; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 110.

³⁸ ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 2, nestránkovaná část; PROCHÁZKA, Rudolf. *Area ... sive parva, sive magna...*, 2007, c. d. v pozn. 30, s. 31–32.

³⁹ Slezské zemské muzeum Opava, sbírka fotografického oddělení, č. negativu B5694 (1957); ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 2, nestránkovaná část.

⁴⁰ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabílní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1840 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1833; SOkA Nový Jičín, fond Sběrka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabílního katastru Příbora, sign. 2459.

⁴¹ KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 422-18/07 na dendrochronologický rozbor stropů a krovu domů č. p. 44 a 45 na náměstí S. Freuda v Příboře*. Brno 2007 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

⁴² Původní městíště domu č. p. 38 bylo rozděleno na parcely číslo 1654/1 a 1654/2 geometrickým zaměřením potvrzeným dne 11. dubna 1980. Nový stav byl zapsán do katastru nemovitostí až v roce 1986. Budova č. p. 17 zůstává stavebně spojena subtilním křídlem s domem č. p. 38. Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj. Katastrální pracoviště Nový Jičín, číslo položky výkazu změn 137.

městiště se zmenšila zhruba o 20 metrů. Samostatné parcely byly rovněž vyděleny z městišť někdejších šenkovních domů č. p. 39 a 46. V zadní části městiště budovy č. p. 39 byla vyčleněna speciální parcela pro tamější stavbu garáže o rozloze 33 m² bez čísla popisného. Podobná situace vznikla ve dvoře měšťanského domu č. p. 46, kde však zůstalo zachováno starší, patrně klasicistní hospodářské stavení zbudované ze smíšeného a cihelného zdiva. Původní městiště uváděné budovy bylo zkráceno přibližně o 24,4 metrů. Lze konstatovat, že rozloha hloubkově orientovaných městišť na východní straně náměstí a v ulici Místecké se dochovala u domů č. p. 36–37, 40–45 a 47–48.⁴³

Pokusme se nyní shrnout zásadní změny, které se udály v rámci tří jižních domovních bloků. Z dochované urbanistické struktury v této části vnitřního města je zřejmé, že rozměry úzkých a středně širokých protáhlých parcel ohraničujících jižní stranu náměstí, kde již v období renesance vyrostlo 7 zděných měšťanských domů s podloubím, zůstaly až na dvě výjimky respektovány. Ačkoliv v případě budov č. p. 4 a 6 lze po srovnání odpovídajících katastrálních map zaznamenat jisté změny v zástavbě zadních částí městišť, nutno podotknout, že tyto úpravy nenarušily uspořádání konkrétních parcel. Avizované výjimky se dotýkají sousedících městišť původních šenkovních domů č. p. 9 a 10. Již před rokem 1935 zde byly vyděleny samostatné parcely někdejších dvorních staveb. Poslední krok pak představovalo vymezení jediné parcely v šíři dvou městišť v prostoru původních dvorů uváděných budov. Na ploše nově vytyčené parcely číslo 97 tak mohl být vystavěn současný objekt č. p. 60. Hloubkově orientovaná městiště byla zkrácena v průměru o 10,5 metrů u měšťanského domu č. p. 10 a o 16 metrů v případě domu č. p. 9.⁴⁴

Lze konstatovat, že v prostoru hlavního jižního domovního bloku prošla nejradikálnější přestavbou budova č. p. 4. Na začátku roku 1880 byla realizována výstavba nového krovu zmiňovaného domu na základě projektu příborského stavitele Kašpara Karlsedera.⁴⁵ Významnější stavební adaptace objektu č. p. 4 proběhla v letech 1909–1910. Městský úřad v Příboře obdržel počátkem září 1909 žádost pana Josefa Klimíčka ohledně zřízení nové klenby v podloubí jeho domu č. p. 4. Poškozený klenební systém měl být nahrazen modernějším zaklenutím pomocí železných nosičů (stavební povolení bylo uděleno dne 10. září 1909). Nicméně záhy, dne 25. září, podal Josef Klimíček další žádost, a to na

⁴³ Srov. Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

⁴⁴ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

⁴⁵ SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 377 – písemnosti z ledna 1880 a plánová dokumentace z 31. prosince 1879, signovaná Kašparem Karlsederem.

prestavbu velkoměšťanského domu č. p. 4 podle plánů vyhotovených městským stavitelem v Příboře – Bedřichem Karlsederem (plánová dokumentace z 24. září 1909). Na základě výsledků komisionelního jednání konaného dne 28. září 1909 udělil 7. října téhož roku příslušný úřad majiteli budovy č. p. 4 stavební povolení. Po dokončení stavebních prací následujícího roku získal Josef Klimíček souhlas k obývání a užívání rekonstruovaného domu, ačkoliv stavba nebyla provedena přesně podle schválené plánové dokumentace. Stavební úpravy se převážně dotkly prostoru podloubí a vnitřní dispozice prvního patra. Na žádost města bylo realizováno zkosení severovýchodního nároží u domu č. p. 4, což obnášelo dílčí zazdění velké sklepní místnosti v přední části objektu.⁴⁶ Výrazná přestavba měšťanského domu se uskutečnila až v poslední čtvrtině 20. století, kdy byla zničena většina zbývajících historických konstrukcí. Budova získala charakter utilitárního činžovního domu. Kvalitní secesní fasáda podle návrhu Bedřicha Karlsedera zůstala zachována.⁴⁷

Zaměříme-li se na aktuální uspořádání domovního bloku vytyčujícího z jihu část ulice Jičínské, vybíhající z jihozápadního koutu náměstí, zjistíme, že hlavní změny probíhaly v zadních částech jednotlivých parcel. Zatímco můžeme konstatovat, že uváděný domovní blok byl rozdělen na 4 velmi úzká a 2 středně široká nárožní městiště, jejich původní délku lze na základě starších mapových podkladů jen stěží určit. Důvodem se stalo rozparcelování plochy za těmito městišti pro další řadovou zástavbu dnešní ulice Nádražní. Snad lze předpokládat, že ustálená délka domovních parcel se dochovala u objektů č. p. 14 a 15. Připustíme-li tuto hypotézu, můžeme jejich délku odhadnout zhruba na 49 metrů. Renesanční jádro i typické podloubí dodnes registrujeme u měšťanských domů č. p. 11–15.⁴⁸ Podloubí nebylo vystavěno pouze u objektu č. p. 16, taktéž v jádru renesančního.⁴⁹

⁴⁶ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 386 – písemnosti z let 1909–1910 a plánová dokumentace z 24. září 1909, signovaná Bedřichem Karlsederem, kart. 400 – nákres na zřízení výkladních skříní v domě č. p. 4 pana Josefa Klimíčka pro firmu Petr Polach ve Frenštátě z února 1935 od zednického a tesařského mistra Michala Koudelky, stavební povolení na tuto akci uděleno dne 27. března 1935.

⁴⁷ ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 2, nestránkovaná část; VLAŠIC, Pavel. *Stavitel Bedřich Karlseder. Katalog vydaný k příležitosti 150. výročí narození Bedřicha Karlsedera*. Příbor – Nový Jičín 2006, nestránkováno.

⁴⁸ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOKA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011); V roce 2009 byla zpracována nálezořá zpráva zaměřená na dokumentaci boční jihovýchodní fasády měšťanského domu č. p. 11, dilem se dotýkající stavební historie této památky. KOUDELOVÁ, Jana. *Nálezořá zpráva. Dokumentace boční jihovýchodní fasády měšťanského domu č. p. 11 v Příboře s dochovanou sgrafitovou výzdobou*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2009 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín. *Historické omítky s nátery na boční fasádě domu čp. 11 v Příboře jako hodnotný hmotný pramen. Tradiční vápenné technologie. Sborník přednášek z workshopu konaného 4.–5. června 2009 v Příboře*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2009, s. 35–46.

⁴⁹ Podrobněji ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 2, nestránkovaná část.

S otevřeným prostorem podloubí se zřejmě nepočítalo ani u dalších tří měšťanských domů, v renesanci už jistě zděných, zbudovaných poblíž areálu kostela Narození Panny Marie a ohraničujících z jihu nynější ulici Politických Vězňů. Budovy č. p. 1–3 byly vystavěny na středně širokých městištích (šířka přes 11 metrů),⁵⁰ dlouhých v průměru 32,3 metrů. Dvorní hospodářská budova nacházející se v zadní části městiště někdejšího šenkovního domu č. p. 1 byla v roce 1938 přestavěna na patrový dům pro manžele Štaffovy, kterému byla posléze přidělena samostatná parcela i č. p. 26. Délka původního městiště se zmenšila v průměru o 6,5 metrů. Ve stejném roce proběhly dílčí stavební úpravy i v přízemí hlavní budovy č. p. 1.⁵¹

V červenci 2009 se uskutečnil na ploše parcely objektu č. p. 2 záchranný archeologický výzkum, jenž byl vyvolán zejména stavebními pracemi v prostoru dvora, kde byla stržena hodnotná historická zástavba evidovaná jako nedílná součást zapsané památky – měšťanského domu č. p. 2. Rozsáhlá stavební akce spojená s celkovou necitlivou rekonstrukcí uváděného objektu započala bez oznámení oprávněné instituci, což mělo za následek narušení většiny nálezových situací ještě před příchodem archeologa. Po odstranění stavební suti v prostorách valeného průchodu v zadní části domu a přímo ve vlastním dvoře byly registrovány pouze báze souvrství, snížená úroveň sprašového podloží a pozůstatky dvou zahloubených objektů. Při snižování úrovně povrchu průchodu byla dokumentována zahloubená část pravoúhlé stavby dřevohliněné konstrukce v podobě jihovýchodního koutu s přilehlými, v neúplnosti odhalenými stěnami a dusanou hliněnou podlahou. Zásyp tvořila hlína s větším množstvím přepálené mazaniny a stopy přímého styku s ohněm zde vykazovaly propálené dno i jižní stěna. Díky nalezenému keramickému materiálu mohl být zánik objektu ve středu městiště datován do druhé poloviny 13. až přelomu 13. a 14. století. Ve východní části dvora byl po začištění báze souvrství při zdi sousedního měšťanského domu č. p. 1 dokumentován druhý zahloubený objekt nepravidelného čtvercového tvaru, vyplněný uloženinou hnojištního charakteru s větším množstvím kožených polotovarů a zbytků po výrobě, převážně obuvi. Na základě nálezu četných keramických zlomků mohla být existence objektu zařazena do 14. století. Nálezové situace novějšího data byly na lokalitě zastoupeny

⁵⁰ PROCHÁZKA, Rudolf. *Area ...sive parva, sive magna...*, 2007, c. d. v pozn. 30, s. 31–32.

⁵¹ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 400 – písemnosti z roku 1938, plán na stavbu patrového domku z července 1938 od zednického a tesařského mistra Antonína Šuberta, plán na adaptaci přízemí domu č. p. 1 z dubna 1938 od zednického a tesařského mistra Michala Koudelky; SOkA Nový Jičín, fond Sbírka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

relikty základů demolované zástavby a cihlovým kanálkem z 19. století.⁵² Nutno zdůraznit, že stručně popsany výzkum byl vůbec prvním, který odborně podchytil a zdokumentoval nálezy vztahující se k nejstarší zástavbě středověkého města Příbora. Ačkoliv je tato informace pozitivní, zmiňovaná akce, která vyvolala provedení archeologického výzkumu, znamenala nevratnou ztrátu části historických konstrukcí stavebního celku – měšťanského domu č. p. 2 s dvorní zástavbou – reflektujícího v dochované hmotě vývoj od renesance až po historismus.

V roce 2009 byla provedena demolice památkově chráněného zadního objektu zřejmě z období klasicismu a na něj navazujícího dvorního křídla zbudovaného podle projektu příborského stavitele Kašpara Karlsedera z roku 1867.⁵³ V rámci celkové rekonstrukce budovy č. p. 2 byly rovněž vybourány klenby ve střední části dispozice domu v jednotlivých podlažích (včetně suterénu) za účelem zřízení výtahu. Nově byla realizována předimenzovaná půdní vestavba. Ačkoliv byl popisovaný objekt výrazněji upravován na začátku 70. let 19. století, většina historických konstrukcí ve spodních úrovních zůstala respektována. Na základě plánů stavitele Kašpara Karlsedera pro obchodníka Anselma Jaroše byla tehdy provedena adaptace druhého atikového patra, dům byl nově zastřešen a pokryt břidlicí.⁵⁴ V současné době zůstává zachováno, vedle zbývajících historických konstrukcí, architektonické ztvárnění čelní fasády domu č. p. 2, realizované podle návrhu Antonína Fusse – zednického mistra v Přívoze – z roku 1900.⁵⁵

Jestliže se v prostoru hlavního severního, východního i jižního domovního bloku z větší části dochovala nerozdělená hloubkově orientovaná městiště, nelze totéž tvrdit v případě parcel vymezujících západní stranu náměstí. Zde pouze připomeňme, že rozšířením ulice Karla Čapka a zřízením chodníku na východní straně byla zhruba o 6,2 metrů zkrácena protáhlá úzká městiště západního domovního bloku. Výstavbou nové funkcionalistické radnice č. p. 19 podle projektu brněnského architekta Stanislava Kučery zanikly na konci 30.

⁵² Popisovaný záchranný archeologický výzkum byl veden Mgr. Markem Kieconěm z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě, jemuž patří nemalé poděkování za poskytnutí informací z dokončované nálezové zprávy.

⁵³ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 375 – Plan zum Neubaue eines Magazingebaudes darüber Wohnzimmer im Hofe des Bürgerhauses N. 2 für H. Anselm Jarosch in Freiberg – plánová dokumentace z 23. listopadu 1867, signovaná Kašparem Karlsederem.

⁵⁴ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 375 – písemnosti z let 1869–1872 a plánová dokumentace z 16. dubna a z 14. prosince 1869, signovaná Kašparem Karlsederem. Dům č. p. 2 v Příboře byl připraven po realizované adaptaci k obývání dne 22. 4. 1872.

⁵⁵ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 382 – písemnosti ze srpna 1900 (stavební povolení ze dne 14. 8. 1900) a návrh na zhotovení nové fasády na domě č. p. 2 slečny Adolfiny Jarošové od Antonína Fusse, zednického mistra v Přívoze.

let 20. století tři původně samostatné parcely někdejších budov č. p. 17, 18 a 19. Klenuté podloubí zůstalo zachováno u měšťanských domů č. p. 20–24 s renesančními jádry.⁵⁶

Jak víme, městská zástavba podléhala neustálým změnám daným činitelem sídelního rozvoje. V písemném operátu stabilního katastru z roku 1844 byly domy v centrální části Příbora charakterizovány jako zděné, patrové, se střechami krytými dřevěným šindelem. Rovněž na území předměstí se již nacházely patrové budovy. Za největší a nejvýstavnější byla považována piaristická kolej. Ostatní běžnou zástavbu reprezentovaly přízemní objekty vystavěné z cihel a ze dřeva. Nejfrekventovanější střešní krytinu zde jednoznačně představoval dřevěný šindel. Obytné i hospodářské budovy se nacházely v celkem dobrém stavebnětechnickém stavu.⁵⁷ Nutno zdůraznit, že i měšťanské domy přímo na náměstí byly až do druhé poloviny 19. století vesměs jednopatrové s falešnými atikami. Přibližně od 60. let 19. století byla atiková patra stavebně adaptována na obytné prostory. Klasické sedlové i dovnitř obrácené střechy v podobě písmene „V“ byly postupně nahrazovány střechami sedlovými s mírným sklonem, s hřebenem rovnoběžným s náměstím či ulicí, nebo střechami pultovými.⁵⁸ V současnosti ještě můžeme falešná atiková patra evidovat u příborských domů č. p. 7, 12, 24 a 41.

Celkový stavebněhistorický vývoj městského jádra Příbora je mnohem složitější, než bylo výše naznačeno. Lze soudit, že řada informací je stále skryta v dochovaných historických stavbách, v jejich autentických konstrukcích a materiálech. Pokusme se alespoň ve stručnosti shrnout základní fakta ze stavební historie Příbora.

Hlavní městskou dominantou po několik staletí zůstává působivý areál kostela Narození Panny Marie s akcentující hranolovou věží dostavěnou roku 1570, situovaný jihovýchodně od náměstí. Nejstarší stavební etapu této sakrální architektury lze zařadit patrně do druhé poloviny 14. století. Dochovanému objektu však nepochybně předcházela starší

⁵⁶ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011); ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 2, nestránkovaná část; ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický...*, 1995, c. d. v pozn. 2, s. 134; GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky...*, 1996, c. d. v pozn. 12, s. 171–172; KOUDELOVÁ, Jana. Výpovědní hodnota dochovaných znaků, merk a fragmentů výzdoby na fasádách měšťanských domů v Příboře. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 6, s. 474–477.

⁵⁷ MZA Brno, fond D8 – Stabilní katastr – vceňovací operáty, fascikl č. 2078, § 13: „*Die Häuser in der Stadt sind gemauert, bestehen aus Stockwerken und sind mit Schindeln eingedeckt; auch in den Vorstädten gibt es Häuser mit Stockwerken, davon das schönste und größte das Piaristenkloster ist; die übrigen Häuser samt Gebäude sind meistens ebenerdig aus Ziegeln und Holz gebaut und auch mit Schindeln gedeckt. Die sämtlichen Wohn- und Wirtschaftsgebäude befinden sich in einem ziemlich guten Baustand. ...*“.

⁵⁸ Srov. Muzeum Novojičína, pracoviště Příbor (Městské muzeum), staré pohlednice a fotografie, sign. H-1539 (1904), H-6015, H-6017, H-6019, H-6020 (1909), H-6721 (1929), H-7374 (1900), H-7386 – zobrazení jednotlivých domovních front na náměstí; Slezské zemské muzeum Opava, sbírka fotografického oddělení, č. negativu C979 (1952) – fotografie západní fronty domů na náměstí v Příboře; PETER, Václav, LOUKOTKA, Lubomír. *Procházka starým Příborem...*, 1998, c. d. v pozn. 24, s. 6–9.

kostel ze století 13.⁵⁹ Za zmínku rovněž stojí drobnější stavba kostela sv. Kříže, jež vytváří osobitý urbanistický prvek umístěný severovýchodně od bývalého tržiště. Tento kostel byl jako zděný vystavěn v první čtvrtině 17. století.⁶⁰

Je pochopitelné, že původní podobu obytné zástavby lemující samotné náměstí lze jen těžko postihnout. Z hlediska konstrukčního řešení se přinejmenším v průběhu druhé poloviny 13.–15. století jednalo o dřevohliněné stavby nahrazované postupně v pozdějším období zděnou architekturou. Tuto kvalitativní proměnu je možné chápat jako bezprostřední odraz výrazného ekonomického vzestupu, jež město zaznamenalo na konci 15. století a který podstatnou měrou reflektoval rozvoj řemesel, obzvláště soukenictví. Celé 16. a počátek 17. století byly obdobím hospodářské prosperity města.⁶¹ Od poloviny 16. století lze tak v Příboře v této souvislosti hovořit o stavebním boomu, který byl mimo jiné podmíněn aktivitami ze strany italských stavitelů a kameníků usedlých ve městě. Ve hmotě většiny měšťanských domů jsou dodnes fixovány stavební konstrukce reprezentující renesanční sloh v podobě klenebních systémů, kamenných portálů, použitých materiálů i technologií. Renesanční jádra těchto domů vesměs tvoří valené sklepy, čitelná dispozice hloubkového dvoutraktu a další zděné konstrukce v přízemích, eventuálně i v patrech. U měšťanských domů č. p. 23, 32 a 45 se v prostoru někdejších síní dochovaly sedile. V případě objektu č. p. 32 však poškozené vezděnou příčkou. Zřejmě již tehdy mnozí příborští měšťané preferovali architektonicky

⁵⁹ Za významnou stavební etapu kostela Narození Panny Marie v Příboře lze považovat dostavby a úpravy z druhé poloviny 16. století – nové zaklenutí presbytáře, zaklenutí kostelní lodi přestavěné na trojlodí, přístavbu bočních kaplí na obdélném půdoryse, zbudování podélné kaple u epištolní strany presbytáře (tehdy zasvěcené sv. Cyrilu a Metoději), vystavění sakristie při severní straně kněžiště a zvýšení hranolové kostelní věže. Těsně před polovinou 18. století byl změněn půdorys bočních kaplí na trojlistý. Hlavní stavební vývoj kostela byl dovršen přístavbou jižní sakristie po roce 1893. Je vhodné zmínit, že stará kostnice v severovýchodní části kostelního areálu byla na začátku 20. století nahrazena secesní kaplí Panny Marie Lurdské (stavební povolení z 21. srpna 1901), zbudovanou podle návrhu stavitele Josefa Cenka ze Svinova. Součástí areálu kostela je rovněž starý hřbitov, ohradní zeď s kapličkami křížové cesty a s bránou doplněnou souborem soch na pilířích, zmiňovaná kaple a socha sv. Zachariáše, která pochází ze zrušené barokní kašny. Srov. AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Příbor, sign. 25 – písemnosti z let 1727–1728; CDB IV/1, s. 392–393, č. 225 a⁺; SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 383 – písemnosti z roku 1901 k zamýšlené stavbě kaple Panny Marie Lurdské a plánová dokumentace signovaná Josefem Cenkem; KÖNIGOVÁ – KUDELKOVÁ, Alena. *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji. Příloha Slezského sborníku*, roč. 51, 1953, č. 3, s. 10; ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický...*, 1995, c. d. v pozn. 2, s. 125–131; GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky...*, 1996, c. d. v pozn. 12, s. 160–163; GORYCZKOVÁ, Naďa, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum...*, 1999, c. d. v pozn. 4, 98 s; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 42; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín. *Průzkum fragmentů barevných vrstev na věži kostela Narození Panny Marie v Příboře. Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2003*, Ostrava 2003, s. 40–49.

⁶⁰ AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Příbor, sign. 25 – písemnosti z let 1727–1728; ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický...*, 1995, c. d. v pozn. 2, s. 127–128; GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky...*, 1996, c. d. v pozn. 12, s. 166; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 69.

⁶¹ SCHWARZ, František. Příbor v 16. a 17. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1976, svazek 17, s. 16–26; JUROK, Jiří. *Hospodářský a každodenní život...*, 1996, c. d. v pozn. 23, s. 7–10; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 6, s. 42–68.

zajímavě řešená průčelí svých obydlí. Ve výzdobě fasád zřejmě nebylo výjimkou uplatnění pro danou dobu zcela běžného sgrafitového dekoru, jenž se do současnosti dochoval na bočním průčelí budovy č. p. 11. Renesanční sgrafita zdobila rovněž někdejší budovu radnice (dříve č. p. 17) a jejich torzální výskyt byl v minulosti potvrzen také na domě č. p. 10.⁶²

V 17. století se počala výrazným způsobem měnit celková tvářnost města. Nejdůležitější stavební akcí v Příboře se bezpochyby stalo vybudování rozlehlé piaristické koleje, snad podle projektu architekta Giovanniho Pietra Tencally. V 60. letech 18. století dostal svou soudobou podobu někdejší piaristický kostel sv. Valentina, nacházející se v sousedství uváděné koleje a utvářející spolu s ní pozoruhodný architektonický komplex.⁶³ Tvarosloví fasád měšťanských domů na příborském náměstí, charakterizované vysokým pilastrovým řádem i bohatší štukovou výzdobou, dodnes odráží období pozdního baroka a nástupu klasicismu.

Dalšími zásadními transformacemi procházela architektura města ve druhé polovině 19. století. Toto období je v Příboře a blízkém okolí neodmyslitelně spjato s osobností stavitele Kašpara Karlsedera. V jeho činnosti, i coby městského stavitele, úspěšně pokračoval syn Bedřich. Realizované návrhy fasád, projektované právě jím, jsou již praktickou ukázkou plynulého přechodu od historismu k secesi, což příkladně dokládají budova dnešního Masarykova gymnázia na ulici Jičínské či dům č. p. 4 na náměstí Sigmunda Freuda. Nicméně dochované plány celkových adaptací příborských domů z poslední čtvrtiny 19. a první poloviny 20. století jsou signovány i jinými staviteli a zednickými mistry, z nichž za zmínku stojí František Neusser, Dominik Benesch, Josef Blum či Michal Koudelka.⁶⁴

⁶² ELIÁŠ, Jan. Stavebně historický..., 1995, c. d. v pozn. 2, s. 127–130; INDRA, Bohumír. K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. XV, 1966, s. 128–130; KOUDELOVÁ, Jana. Výpovědní hodnota..., 2008, c. d. v pozn. 56, s. 472, 477–478; TEJMAR, Lumír. K vymýcení pověr o technice renesančních sgrafit. *Sgrafito 16.–20. století. Výzkum a restaurování*. Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Pardubice 2009, s. 103–104, 243.

⁶³ Ještě ve třetí čtvrtině 19. století byl kostel sv. Valentina komunikačně propojen v úrovni patra s piaristickou kolejí zděným krčkem – chodbou. Srov. AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Příbor, sign. 25 – písemnosti z let 1727–1728; MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330; NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 21.151-M-21/404, č. negativu 13356 a inv. č. 21.152-M-21/405, č. negativu 13357 – fotokopie veduty Příbora z roku 1728; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská...*, 1917, c. d. v pozn. 15, s. 113; KÖNIGOVÁ – KUDĚLKOVÁ, Alena. *Soupis stavebních památek...*, 1953, c. d. v pozn. 59, s. 24–25; ELIÁŠ, Jan. *Bývalá piaristická kolej...*, 1995, c. d. v pozn. 4, 118 s; DĚDKOVÁ, Libuše, GRŮZA, Antonín. Kostel sv. Valentina v Příboře. *Piaristé v Příboře. Sborník příspěvků z odborného sympozia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994*. Nový Jičín 1995, s. 137–149; ELIÁŠ, Jan. Stavebně historický..., 1995, c. d. v pozn. 2, s. 132; GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky...*, 1996, c. d. v pozn. 12, s. 163–165.

⁶⁴ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 375, 377–378, 381, 386–391; ELIÁŠ, Jan. Stavebně historický..., 1995, c. d. v pozn. 2, s. 134–135; VLAŠIC, Pavel. *Stavitel Bedřich Karlseder...*, 2006, c. d. v pozn. 47, nestránkováno.

Nakonec nelze opomenout, že během 19. století se na určitou dobu změnilo panoráma historického Příbora. Vedle stále dominantního areálu kostela Narození Panny Marie se začaly v dálkových pohledech na město uplatňovat tovární komplexy s vysokými komíny, které sice vznikaly na předměstích, avšak některé z nich byly zakládány v blízkosti historického jádra. Především se jednalo o továrnu na sukna a vlněné zboží Ignáce Flusse a o továrnu na klobouky téhož majitele. Provoz uváděných podniků však nedokázal konkurovat silnějším firmám a zanikl. Tovární budovy zůstaly dílem zachovány, komíny byly strženy.⁶⁵

2. 2. 2 Podoba a změny půdorysné struktury a zástavby historického jádra města Místku

Stavebnímu vývoji městského historického jádra Místku se dostalo částečné pozornosti obzvláště ze strany památkové péče. Jednak zde vznikly dva komplexnější elaboráty, a jednak byly v průběhu 90. let 20. století zpracovány stavebněhistorické průzkumy vybraných měšťanských domů – konkrétně č. p. 32, 36, 37 a 46.⁶⁶

V rámci činnosti Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze byl roku 1975 pod vedením Dobroslava Líbala realizován Ludmilou Koběorskou stavebně historický průzkum městského jádra Místku. Jednalo se o vůbec první zhodnocení uváděného sídla z hlediska urbanistického a stavebního vývoje ještě před legalizací jeho památkové ochrany. Byl zde proveden základní terénní průzkum, při němž byly jednotlivé objekty posouzeny po stránce konstrukční, dispozičního řešení interiéru a stavební historie.⁶⁷

Druhý elaborát vznikl jako součást již zmiňovaného *Programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón*. V roce 2003 byl pro Městskou památkovou zónu Místek vypracován plán zásad památkové ochrany, na němž se podílela

⁶⁵ PETER, Václav, LOUKOTKA, Lubomír. *Procházka starým Příborem...*, 1998, c. d. v pozn. 24, s. 4–5, 24–25, 31; Podrobněji RYŠKOVÁ, Michaela. *Přehled textilního průmyslu...*, 2002, c. d. v pozn. 13, nestránkováno; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl, Libri, Praha 2004, s. 185.

⁶⁶ DĚDKOVÁ, Libuše, GORYCZKOVÁ, Naďa, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum měšťanského domu č. p. 36 na ulici J. V. Sládka v Místku*. Ostrava 1995 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); DĚDKOVÁ, Libuše, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum měšťanského domu č. p. 46 na náměstí Svobody v Místku*. Ostrava 1995 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); DĚDKOVÁ, Libuše, GRŮZA, Antonín. *Místek, náměstí Svobody, dům čp. 46. Sborník Památkového ústavu v Ostravě*. Památkový ústav v Ostravě, Ostrava 1996, s. 18–20; GORYCZKOVÁ, Naďa, ROSOVÁ, Romana. *Stavebně historický průzkum domu čp. 32, náměstí Svobody, Frýdek-Místek*. Památkový ústav v Ostravě, 1997 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); GRŮZA, Antonín, DĚDKOVÁ, Libuše. *Stavebně historický průzkum měšťanského domu č. p. 37 na ulici J. V. Sládka v Místku* (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

⁶⁷ KOBĚŘSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum městského jádra*. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1975 (nepublikovaný strojopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); V roce 1976 byla vypracována ing. arch. Janem Malátem ze SÚRPMO Praha studie dislokace a barevného řešení fasád na náměstí v Místku. Zmínila se o ní BRYCHLECOVÁ, Janina. *Regenerace historických jader města Frýdku-Místku. Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Ostrava 1985, s. 126.

trojice autorů – Marie Bartošová, Jana Koudelová a Jaroslav Novosad. Pro každý objekt nacházející se na území památkové zóny byl vytvořen tak zvaný hodnotící list se základními údaji o konkrétní stavbě, doplněný aktuální fotodokumentací. Na textovou část a hodnotící listy navázala část grafická, sestávající z několika plánů (plán zásad památkové ochrany, plán možné úpravy střech i plán úprav veřejných ploch), které lze i dnes uplatnit jako výchozí materiál při projektování stavebních adaptací v rámci uváděného památkově chráněného území.⁶⁸

Než přejdeme k detailnějšímu rozboru jednotlivých prvků urbanistické struktury příslušného sídla, je vhodné pozastavit se u půdorysného uspořádání vlastního historického jádra a připomenout si hlavní trasy spojující Místek s okolím. Tvar západní části vnitřního města do jisté míry ovlivnila existence tranzitní cesty vedoucí ze severozápadu na jihovýchod, respektive z Moravské Ostravy do Frýdlantu nad Ostravicí. Úsek této trasy probíhající centrem Místku tvořila na jedné straně ulice Dolní (dnes Josefa Václava Sládka, dříve také Ostravská), a na straně druhé Horní ulice (nynější Tržní, kdysi Frýdlantská). Popisovaná komunikace, která se stala výrazným prvkem urbanistické struktury historického jádra Místku, měla za následek zformování souvislého oválného obvodu v západní polovině města. Naproti tomu východní část městského jádra je charakterizována vyvinutými ortogonálními ulicemi vybíhajícími ze severovýchodního a jihovýchodního koutu náměstí. Tyto spojnice umožňovaly propojení moravského Místku s nedalekým Frýdkem na slezské straně. Za nejvýhodnější lze označit komunikaci směřující z jihovýchodního koutu náměstí téměř kolmo k řece Ostravici – dnešní ulici pod názvem Stará cesta. Spojení odpovídající trase pozdější císařské silnice fungovalo ve dvou variantách. Jednu představovala cesta vedoucí východně od areálu kostela sv. Jakuba, protínající někdejší sviadnovský dvůr u řeky, a druhou reprezentovala komunikace vycházející ze severozápadního okraje města a pokračující stejným směrem do Frýdku. Od 80. let 18. století zajišťovala uváděné spojení v trase staré obchodní cesty z Moravy do Polska nová císařská silnice. Teprve od roku 1824 vedla císařská cesta kolem místeckého kostela sv. Jana a Pavla.⁶⁹

⁶⁸ BARTOŠOVÁ, Marie, KOUDELOVÁ, Jana, NOVOSAD, Jaroslav. *Místek. Městská památková zóna. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2003 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

⁶⁹ MZA Brno, fond D9 – Stabílní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, Rukopis 54, Čl. 1, s. 12, 14; ŠKARUDA, Dominik. Místek jakožto tržové město. *Časopis Matice moravské*, roč. 22, 1898, s. 317–319; LINHART, František. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Místecký okres*. Díl III, Brno 1915, s. 122–123; LINHART, František. *Kniha o Místku*. Národní záložna v Místku, Příbor 1929, s. 72–73; BRYCHLECOVÁ, Janina. Regenerace historických jader..., 1985, c. d. v pozn. 67, s. 117–118; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A-I)*. Academia, Praha 1994, s. 443; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. díl, Libri, Praha 1996, s. 837.

Určujícím prvkem půdorysné osnova městského historického jádra Místku je pochopitelně někdejší tržiště – dnes náměstí Svobody – o rozloze zhruba 0,451 hektarů (4510 m²). Z náměstí vybíhá celkem pět ortogonálních ulic ohraničujících stejný počet domovních bloků. Ani v Místku nemůžeme hovořit o dochování původní uliční sítě. Zatímco dnešní ulice Josefa Václava Sládka, vymezující severní úsek západního domovního bloku, neutrpěla výraznější změny, nelze totéž tvrdit v případě ulice Tržní, lemující jižní část západní fronty domů. Tato spojnice byla rozšířena přibližně o 9,8 metrů, což znamená, že zhruba o 5,8 metrů byla zúžena parcela někdejšího měšťanského domu č. p. 44, dnes již neexistujícího. Naproti tomu komunikace spojující nynější ulici Tržní s ulicí Štursovou a obepínající tak jižní domovní blok nezměnila svou šířku, nýbrž svou polohu. Částečným odkloněním této spojnice více k severu byla zkrácena někdejší hloubkově orientovaná městiště navazující na jižní stranu náměstí, a to v průměru o 5,6 metrů.⁷⁰ Nejradikálnější úprava, která se dotkla jižní části půdorysné struktury městského historického jádra Místku, byla realizována v poslední čtvrtině 20. století. Zbudování čistě utilitárního silničního průtahu – dnešní Hlavní třídy – mělo za následek nejen odstranění části městské zástavby, ale také nelogické oddělení staršího vnitřního města od novodobé centrální části s významnými administrativními a veřejnými budovami. Ty se náhle ocitly mimo přímý dosah plynulého pěšího toku z frekventovaného prostoru místeckého náměstí.⁷¹ V jihovýchodním koutě vnitřního města byla rozšířena asi o 1 metr ulice Štursova a rovněž část ulice Staré cesty, a to v průměru o 5,5 metrů v úseku mezi zadními částmi městišť po stranách této spojnice.⁷²

Za zmínku jistě stojí, že již v roce 1957 upozornil tehdejší Státní památkový ústav v Brně ve svém vyjádření k předložené programové studii směrného plánu Frýdku-Místku na nutnost citlivějšího řešení navrhovaných úprav silniční sítě. V případě samotného Místku byly ze strany památkové péče vzneseny zejména tyto připomínky: „...*Obvodová komunikace kolem historického jádra Místku a její rozšíření nerespektuje terénní a historicky dané stavební poměry zvláště v severovýchodní části města. Také úprava jižní části (zaústění ulice Frýdlantské) není vhodná, neboť násilně ruší velké plochy původní zástavby. ...Napojení obvodové komunikace na historické jádro Místku nelze řešit rozšiřováním příjezdních ulic*

⁷⁰ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

⁷¹ Srov. ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Frýdek-Místek*. Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku, Frýdek-Místek 1983, s. 24: „*Ve městě byla provedena rekonstrukce dopravní sítě, byly vybudovány mimoúrovňové křižovatky na výpadevých silnicích a průtah silnice E7 městem.*“; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 69, s. 838.

⁷² MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

*k náměstí a směrný plán zde bude muset vystačiti s organisováním vnitroměstské dopravy obslužného charakteru úpravou jednosměrnosti ulic. ...“.*⁷³

V severovýchodní části historického jádra Místku se podstatné změny uskutečnily v bezprostřední blízkosti areálu kostela sv. Jakuba, chceme-li v prostoru Farního náměstí. Zde byla v letech 1837–1838 postavena nová podsklepená patrová budova fary, která nahradila starou zděnou stavbu. Část prostor v přízemí – světnice a kancelář – byla zaklenuta pruskými plackami, stejně jako suterén. Zbylé místnosti – další dvě světnice, kuchyň, spíže a místnost pro čeládku – zůstaly plochostropé. Do prvního poschodí byly umístěny tři obytné světnice, jídelna, hostinský pokoj a klenutá místnost archivu. Střechu fary kryla přírodní břidlice. Ve dvoře farní budovy se původně nacházely dřevěné hospodářské objekty – stodola, kůlna, konírna a chlévy. Tyto byly zřejmě v roce 1851 nahrazeny zděnými budovami, které však shořely při velkém požáru města roku 1887. Ačkoliv bytelná stavba fary ohni odolala, byla poškozena a musela projít opravou.⁷⁴ Celkový vzhled starší architektury byl výrazně pozměněn v 50. letech 20. století. Fara nesla dříve č. p. 27, dnes je evidována pod č. p. 56. Na indikační skice stabilního katastru Místku z roku 1833 lze ještě pozorovat starší rozvržení farního dvora se zděnými (fara a zřejmě kaplanka) a dřevěnými objekty situovanými v prostoru za ohradní zdí kostela sv. Jakuba. Je pravděpodobné, že právě po zmiňovaném požáru (1887) už nebyla zástavba v západní části farního areálu obnovena. Namísto toho zde vznikla komunikace propojující Farní náměstí s nynější ulicí U Staré Pošty. Podél této spojnice dnes nalezneme objekty č. p. 2302, 51 (stavby zřejmě z konce 19. století) a 53.⁷⁵

Nakonec nelze opomenout zánik výrazné okrouhlé ulice, původně tvořící úsek hranice vymezující městské historické jádro Místku ze západu. Jednalo se o komunikaci, jež oddělovala domovní blok na západní straně náměstí od Zádvoří – jednoho z místeckých předměstí. V současnosti tuto spojnici dílem nahradila ulice Ostravská. Zbývající plocha

⁷³ NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, světské stavby – Místek, sign. P129/23, vyjádření Státního památkového ústavu v Brně k programové studii směrného plánu Frýdku-Místku čís. 1694/57 ze dne 14. června 1957.

⁷⁴ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 69, s. 131; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 69, s. 28.

⁷⁵ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 485, kart. 159 – mapa města Místku z roku 1902; SOkA Frýdek-Místek, fond Sbirka fotografií, fotonegativů a filmů, inv. č. F004/027 – fotografie fary v Místku z roku 1929; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

zmiňované komunikace se stala součástí několika nově vzniklých parcel. Severní úsek této ulice byl dokonce zčásti zastavěn budovami č. p. 41, 1555 a 2177.⁷⁶

Ještě před polovinou 19. století zjišťujeme v popisu města informace o tom, že většina ulic, stejně jako prostor podloubí, nebyla dlážděna a nebyl zde ani zabezpečen odvod dešťové vody. Výjimky zde představovaly plocha náměstí a císařská silnice. O dláždění veřejných prostranství v Místku se poprvé dovídáme roku 1856, kdy jistý František Vitásek zpevnil říčním kamením blíže nespecifikovanou ulici a zároveň předláždil bývalé tržiště, možná pouze jeho část. Teprve v roce 1860 se započalo s dlážděním Dolní ulice (dnešní ulice Josefa Václava Sládka) a v témže roce vydláždil Jan Rajnoch z Žabně radniční uličku, ulici v Zádvoří a prostor podloubí. Nicméně dlažba v někdejší Dolní ulici byla již roku 1861 tak poškozena, že musela být opravena, což se dělo velmi často. Horní ulice (dnes Tržní) měla být proto pouze vyštěrkována. Poměry v Dolní i Horní ulici se zanedlouho staly neudržitelnými, poněvadž obě komunikace byly v důsledku rostoucího provozu neúměrně zatěžovány. Na začátku 70. let 19. století obdržela novou dlažbu ulice Dolní, zatímco Horní ulice byla poprvé opatřena valounovou dlažbou až v roce 1892. Roku 1884 muselo být upraveno dláždění v prostoru Antonínského náměstí. Podobným problémem, jakým se stalo provedení kvalitní dlažby, bylo zajištění funkčního odtoku dešťové vody z veřejných prostranství. V letech 1903–1905 se Místek konečně dočkal výstavby městské kanalizace, která byla oproti původnímu projektu prodloužena až k Národnímu domu a parku. Od počátku 20. století se postupně upouštělo od dláždění ulic říčními kameny. Ty byly nahrazovány kvalitními žulovými kostkami a začaly se používat i přitesávané kamenné obrubníky.⁷⁷

Rozsáhlá úprava místeckého náměstí, která probíhala v letech 1938–1939, se rovněž dotkla mariánského sloupu zde umístěného. Pískovcová plastika Panny Marie byla tehdy sejmuta, přičemž se zjistilo, že se nachází ve velmi špatném stavu. Z tohoto důvodu se přistoupilo ke zhotovení kopie, jejímž autorem se stal místní sochař Vladimír Brázdil. Originál sochy byl převezen do kostela sv. Jana a Pavla v Místku, kde byl situován vedle hlavního oltáře. Další transfer plastiky se uskutečnil nejpozději v roce 1970. Socha Panny Marie byla přemístěna do zadní části areálu uváděného kostela a opět tak vystavena působení povětrnostních vlivů. Od roku 1999 je originál barokní plastiky umístěn v interiéru frýdeckého zámku (v prostorách Muzea Beskyd) ve výklenku u hlavního schodiště. Nutno

⁷⁶ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, Rukopis 54, Čl. 1, s. 12–13; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

⁷⁷ Podrobněji SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, Rukopis 54, Čl. 1, s. 14–16; Slezské zemské muzeum Opava, fond pohlednic, inv. č. 5672-6 – pohled na náměstí v Místku ze severovýchodu.

podotknout, že samotný volutový sloup, jenž zůstal na náměstí, byl roku 1938 restaurován. Další restaurátorské zásahy byly provedeny jak na sloupu, tak také na kopii sochy Panny Marie v roce 1971 a 2002.⁷⁸ Poslední restaurování proběhlo v souvislosti s celkovou rekonstrukcí náměstí a přilehlých ploch v Místku, realizovanou v období od srpna 2001 do května 2002. Ještě v poslední čtvrtině 19. století se v severní polovině místeckého náměstí nacházela rovněž kamenná kašna a před měšťanským domem č. p. 2 (dříve č. p. 29) stál vysoký dřevěný krucifix, který byl také zaznamenán na indikační skice stabilního katastru Místku z roku 1833.⁷⁹ Dnes zde nenajdeme ani krucifix ani kašnu, ačkoliv během přípravných prací dotýkajících se zmiňované rekonstrukce náměstí se uvažovalo o vytvoření její repliky.

Zaměříme se nyní na uspořádání městišť a jejich zástavby v rámci jednotlivých domovních bloků v historickém jádru města Místku. Pokusme se nejprve vysledovat rozměry vybraných parcel, které lze definovat pomocí císařského otisku mapy stabilního katastru Místku z roku 1833. Je důležité upozornit na skutečnost, že historická parcelace jmenovaného sídla v porovnání s městskými jádry Příbora a Brušperku utrpěla z hlediska výpovědní hodnoty největší újmu. Dále můžeme konstatovat, že stavby v zadních částech hloubkových městišť, zachycené na katastrálních mapách Místku z 30. let 19. století se nedochovaly. Pouze v jednom případě – u odstraněného měšťanského domu č. p. 44 – lze usuzovat, že dvorní objekt byl pravděpodobně dílem provázán se současnou budovou č. p. 19.⁸⁰

Vraťme se však k rozměrům vybraných parcel. Délka neboli hloubka byla měřena u městišť navazujících přímo na náměstí a splňujících předpoklad, že do roku 1833 se jejich míry výrazně nezměnily. Z tohoto důvodu neproběhlo měření u parcel severního domovního bloku, kde lze soudit, že původní hloubka městišť doznala jistých změn v souvislosti se zřízením komunikace zajišťující kratší spojení Místku s nedalekým Frýdkem. Dílčí úpravy parcelace uváděného domovního bloku mohly být v minulosti podmíněny i jinými faktory. V případě východního domovního bloku byla délka městišť měřena u budov č. p. 1–7 (dříve

⁷⁸ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 69, s. 125; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 69, s. 91–95, 365; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek*. Ostrava 1980, s. 50; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 447; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 69, s. 836; Nejnověji se sloupu se sochou Panny Marie věnoval ve své přínosné studii JURÁK, Petr. Socha P. Marie na místeckém náměstí. *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2006*, Ostrava 2006, s. 72–80.

⁷⁹ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 69, s. 125; Soukromá sbírka fotografií a pohlednic Mgr. Jaromíra Poláška, dobová vyobrazení náměstí v Místku kolem poslední čtvrtiny 19. století.

⁸⁰ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011).

č. p. 28–34) a dosáhla průměrné hodnoty 59,3 metrů. Shodný výsledek (59,3 metrů) přineslo měření hloubky městišť u domů č. p. 26–30 a 32–33 (dříve č. p. 8–14) ve středu západního domovního bloku. V prostoru jižního domovního bloku, kde se vycházelo ze starší podoby parcel budov č. p. 14, 16–17 a 2322 (dříve č. p. 41–44), činila průměrná délka městiště 59 metrů. Zdá se tedy, že při vyměřování parcel ohraničujících plochu místeckého náměstí existovala snaha dodržet přibližně stejnou délku původně hloubkově orientovaných, vesměs úzkých a středně širokých městišť. Případnou starší parcelaci by mohl potvrdit pouze cíleně vedený archeologický výzkum.⁸¹

U severního domovního bloku zůstala dodnes zachována historická řadová zástavba reprezentovaná 6 měšťanskými domy, významně upravovanými v období klasicismu. Nutno podotknout, že budova č. p. 48 byla radikálně přestavěna v průběhu poslední čtvrtiny 19. století.⁸² Naproti tomu objekty č. p. 43 a 47 mají dochované zřejmě renesanční či raně barokní jádro. Renesanční stavební fázi charakterizovanou valeným suterénem a dispozičním řešením přízemí v podobě typického hloubkového dvoutraktu s prostory završenými valenými klenbami i valenými s trojbokými výsečemi můžeme registrovat u měšťanského domu č. p. 50. Tato stavba byla dále upravována v období klasicismu, což dokládá i pravoúhlý kamenný portál vymezující vstup v hlavním průčelí, na němž najdeme vytesanou dataci 1834 a na poškozeném klenáku pak starší číslo domu 26.⁸³

Taktéž v případě východního domovního bloku lze evidovat historickou řadovou zástavbu sestávající ze 7 měšťanských domů, jejichž hloubková městiště byla v zadních částech ohraničena mlýnskou struhou. U budov č. p. 1, 2 a 7 je prezentováno otevřené podloubí v plném rozsahu, u č. p. 3 pouze zčásti. Jestliže v případě domů č. p. 1, 2 a 6 můžeme s jistotou předpokládat starší renesanční jádro, budovy č. p. 3, 4 a 5 se jeví jako novostavby z období klasicismu. U měšťanského domu č. p. 6 se pak dochoval klasicistní

⁸¹ Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 8. 1. 2011); PROCHÁZKA, Rudolf. *Area ...sive parva, sive magna...*, 2007, c. d. v pozn. 30, s. 31–32.

⁸² Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 48 – Plan Zubau Nebenlokalitäten beim Neubau des Grossbürgerhauses des Herrn Johann Schindler No. 24 in Mistek z roku 1885, náčrty od stavitele Stanislava Paseky a spisy k adaptaci portálu a obchodních místností v domě č. p. 24 v Místku z roku 1935, plán a spisy k úpravě části přízemí domu č. p. 24 v Místku z roku 1946, dokumentace ke generální opravě domu č. p. 48 v Místku z let 1957–1958.

⁸³ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 50 na náměstí Svobody v Místku – náčrty půdorysů přízemí a prvního patra od Jaroslava Herouta ze dne 24. 8. 1972; Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 49 – plánová dokumentace k adaptaci obchodního a činžovního domu pana Vítězslava Landy v Místku od stavitele Rudolfa Plachkého z dubna 1944 (stavební povolení čís. a-4606 ze dne 3. listopadu 1945), kart. k č. p. 50 – spisy ke generální opravě domu č. p. 50 z roku 1956. Objekt byl považován za státem chráněnou památku; MLCÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 45–46, 49; DĚDKOVÁ, Libuše, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum...*, 1995, c. d. v pozn. 66, 33 s; DĚDKOVÁ, Libuše, GRŮZA, Antonín. *Místek, náměstí Svobody...*, 1996, c. d. v pozn. 66, s. 18–20.

portál i s dveřní výplní, avšak s částečně zazděným ostěním. Pravoúhlý kamenný portál zůstal zachován rovněž v prostoru podloubí budovy č. p. 1. Všechny jmenované objekty procházely stavebními úpravami v průběhu druhé poloviny 19. i během 20. století.⁸⁴

Za zmínku zde jistě stojí pamětní kamenná deska upomínající na pobyt císaře Josefa II. v Místku, umístěná na fasádě měšťanského domu č. p. 1 v úrovni prvního patra pod úzkou nikou. Na desce najdeme vytesán nápis: In diesem Hause wohnte / KAISER JOSEF II. / am 24. August 1779. / Gewidmet von Josef Karbasch. V dolním pravém rohu při čelním pohledu se nachází také nepříliš zřetelná datace: ANNO 188? (zřejmě 1881). Již při prvním vizuálním hodnocení zjistíme, že svým celkovým ztvárněním se kamenná deska nehlásí do poslední čtvrtiny 18. století, nýbrž do období mnohem mladšího.⁸⁵ Dále je vhodné připomenout, že budovy č. p. 4 a 5 měly ještě na konci 19. století architektonicky jednotně pojaté hlavní průčelí.⁸⁶

Nakonec se v krátkosti zastavme u nárožního měšťanského domu č. p. 7 (dříve č. p. 34), kterého se výrazněji dotkla necitlivá rekonstrukce v 50. letech 20. století, přestože se k ní vyjadřoval Státní památkový ústav v Brně. Tato budova se ze strany exteriéru jeví jako úspěšně rehabilitovaná stavební památka. Jednak zde zůstalo zachováno architektonické ztvárnění čelní a boční fasády, vertikálně členěné vysokým pilastrovým řádem v úrovni prvního a druhého patra, a jednak bylo v přízemí domu znovu otevřeno do náměstí a ulice Staré cesty podloubí. Právě na zachování štukové výzdoby zmiňovaných fasád a na obnově podloubí budovy č. p. 7 trval tehdejší památkový ústav. Nicméně rozsáhlá rekonstrukce objektu, realizovaná během let 1954–1956, se rovněž vztahovala na celkovou adaptaci interiéru. Starší dispoziční řešení v jednotlivých podlažích bylo v podstatě zničeno. V prvním, druhém i třetím patře vznikly nové bytové jednotky s veškerým příslušenstvím. Prostory přízemí byly upraveny na obchodní místnosti se skladištěm a prádelnou. Dokončená rekonstrukce domu č. p. 7 byla zkolaudována v červenci 1956. Z historických konstrukcí zde zůstaly zachovány valené sklepní prostory a dvě pole křížové klenby s hřebínky v podloubí z období renesance.⁸⁷

⁸⁴ Srov. KOBĚRSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum...*, 1975, c. d. v pozn. 67, nestránkováno; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 40–41; DLUHOŠ, Jiří. Měšťanský dům čp. 3 v Místku. *Pobeskydí 2*, Frýdek-Místek 1985, s. 50–63.

⁸⁵ Srov. LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 69, s. 57; KOBĚRSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum...*, 1975, c. d. v pozn. 67, nestránkováno; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 40; JUŘÁK, Petr. *Pamětihodnosti města Frýdku-Místku*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, 2002, s. 33.

⁸⁶ Soukromá sbírka fotografií a pohlednic Mgr. Jaromíra Poláška, dobová vyobrazení náměstí v Místku přibližně z konce 19. století.

⁸⁷ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 7 na náměstí Svobody v Místku – nákres části půdorysu přízemí od Jaroslava Herouta ze dne 24. 8. 1972; Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-

Jihovýchodní část vnitřního města Místku byla mimo jiné vyhrazena pro situování menšího domovního bloku vymezujícího ze severu ulici Starou cestu a ze západu dnešní ulici Štursovu (jednu dobu též Wilsonovu třídu). Tento domovní blok původně tvořila 4 protáhlá městiště někdejších šenkovních domů. Historické konstrukce současných budov č. p. 8 a 9 (dříve č. p. 35 a 36) byly výrazně modifikovány v důsledku rekonstrukcí realizovaných ve 30. letech 20. století. Další stavební zásahy probíhaly u těchto objektů i v následujících desetiletích.⁸⁸

Připomeňme si, že na konci 19. století zanikly někdejší měšťanské domy č. p. 37 a 38. Jejich demolicí vznikla dostatečně velká plocha pro výstavbu reprezentativní budovy nové místecké spořitelny a radnice podle projektu architekta Josefa Hudetza z roku 1897. Stavba byla v zásadě dokončena začátkem roku 1899. Menší stavební práce pokračovaly i v příštích měsících až do roku 1900. Spořitelně a radnici – dnes č. p. 11 a 12 – byla udělena čísla popisná odstraněných domů.⁸⁹ Podíváme-li se na fotografie z konce 19. století, zachycující objekty č. p. 37 a 38 před demolicí, zjistíme, že se v té době jednalo o jedny z méně okázalých měšťanských domů. Obě budovy byly přízemní omítané se sedlovými střechami krytými dřevěným šindelem. Dům č. p. 37 se vyznačoval jednoduše bedněným štítem v hlavním průčelí s klasickým podlomením a dřevěným podloubím, respektive předstupující podsíní definovanou třemi svislými trámy jištěnými šikmými pásky. Naproti tomu dům č. p. 38 charakterizovala vysoká zděná dvouosá atika, která ze strany uličního průčelí navozovala dojem dvoupatrové budovy. Zadní štíty objektů byly opět bedněné. Je pravděpodobné, že

Místek, kart. k č. p. 7 – plánová dokumentace z listopadu 1953 (stavební povolení čís. 1770 ze dne 2. 12. 1954, spis ohledně kolaudace č. j. 904/4 ze dne 16. 7. 1956), dopis Státního památkového ústavu v Brně čís. 4413/55 ze dne 13. 10. 1955, adresovaný MNV ve Frýdku-Místku, odboru pro místní hospodářství; NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, světské stavby – Místek, sign. P129/25, spisy z roku 1955 k rekonstrukci domu č. p. 7 (dříve č. p. 34), dvě fotografie zachycující hlavní, boční a zadní průčelí budovy č. p. 7 před její rekonstrukcí; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 443.

⁸⁸ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 8 – plánová dokumentace na adaptaci domu č. p. 8 (dříve č. p. 35) pro firmu T. A. BAŤA v Místku od Jana Klemy – městského stavitele v Místku (opakované stavební povolení bylo uděleno dne 20. 2. 1935), stavební plány pro adaptaci obchodního domu, zhotovené stavebním oddělením firmy BAŤA v letech 1934–1935 (stavební povolení ze dne 26. 4. 1939), plánová dokumentace na zřízení nového krovu firmy BAŤA a. s. v Místku od stavitele Jana Klemy z dubna 1940 (stavební povolení ze dne 29. 5. 1940, stavba zkolaudována dne 16. 11. 1940), generální oprava domu č. p. 8 na ulici Štursově v Místku (stavební povolení č. j. 171 ze dne 6. 2. 1957), kart. k č. p. 9 – stavební plány na adaptaci domu č. p. 9 (dříve č. p. 35), zpracované stavebním oddělením firmy BAŤA v únoru 1935, plánová dokumentace pro adaptaci obchodního domu firmy Rolný továrny na oděvy Prostějov od stavitele Stanislava Paseky z července 1938 (stavební povolení ze dne 2. 8. 1938, stavba zkolaudována dne 24. 10. 1939); SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 404, kart. 63 – Usnesení o návrhu městské rady na pojmenování ulic ve městě Místku ze dne 1. října 1930.

⁸⁹ V současné době je uváděná stavba využívána jako základní umělecká škola. Střecha nové místecké spořitelny a radnice byla v minulosti kryta přírodní břídlicí a vikýře, architektonicky doplňující střešní konstrukci byly pojednány zdobněji. Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabliní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 11 a 12 – spisy k demolici domů č. p. 37 a 38 z let 1897–1898, plány Bau des Sparkassegebäudes und Rathauses in Místek od Josefa Hudetza z roku 1897; *Šedesát let místecké spořitelny 1871–1931* (ed. VACÍK, Karel). Místek 1931, s. 30–31, 55–56, obrazová příloha; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 443.

právě popsaná podoba již neexistujících staveb může dokládat starší vzhled i dalších měšťanských domů.⁹⁰

Jižní stranu náměstí Svobody v Místku ohraničuje domovní blok, jenž původně sestával z 5 hloubkově orientovaných městišť. Jak víme, někdy před nebo kolem poloviny 20. století byl demolován někdejší měšťanský dům č. p. 44. Dvorní stavba náležející k uváděné budově zůstala pravděpodobně dílem zachována a v současnosti je evidována pod č. p. 19.⁹¹ Nutno podotknout, že přední část městiště byla nedávno zastavěna. Z důvodu ponechání výhodného rozšíření ulice Tržní zde vyrostla moderní stavba na velmi úzké parcele. Nová třípatrová budova orientovaná do náměstí dvouosým průčelím obdržela č. p. 2322.⁹²

Lze předpokládat, že renesanční jádro se dochovalo u měšťanských domů č. p. 14 a 16 (dříve č. p. 41 a 42). Avšak obě budovy procházely menšími i většími adaptacemi během první poloviny 20. století. Zejména majitel objektu č. p. 14, obchodník Ludvík Kořínek, prováděl mezi lety 1922–1940 několik stavebních úprav dotýkajících se převážně dispozičního řešení přízemí budovy, ovšem bez příslušného stavebního povolení. Ještě předtím, v roce 1919, bylo u domu č. p. 14 zrušeno podloubí, aby mohlo být znovu obnoveno na konci 20. století.⁹³ Ve dvorní části parcely zmiňovaného objektu si nechali manželé Kořínkovi v letech 1924–1925 vybudovat obchodní a obytný dům podle projektu stavitele Jaro Čermáka z listopadu 1924. Tehdejší novostavba obdržela č. p. 423. V současnosti je tento objekt evidován pod č. p. 15. Poměrně záhy, v roce 1928, byl uváděný dům dále stavebně rozšířen.⁹⁴ Taktéž v zadní části městiště budovy č. p. 16 proběhla v 80. letech 19.

⁹⁰ *Šedesát let místecké spořitelny...*, 1931, c. d. v pozn. 89, obrazová příloha.

⁹¹ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 485, kart. 159 – mapa města Místku z roku 1902; Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 19 – spisy a plánová dokumentace k roku 1929.

⁹² Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 15. 1. 2011).

⁹³ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 14 – nákras na zřízení obchodních místností a výkladních skříní u domu pana Aloise Valy, obuvníka v Místku, signovaný stavitelem Janem Klemou v květnu 1919 (stavební povolení č. 898 ze dne 10. 6. 1919), v letech 1922, 1939–1940 bylo učiněno několik záznamů ohledně vykonání nepovolených stavebních úprav obchodníkem Ludvíkem Kořínkem, v roce 1946 byla v domě č. p. 14 (dříve č. p. 41) realizována výměna starého schodiště a úprava místností (stavební povolení ze dne 19. 6. 1946, stavba zkolaudována dne 3. 12. 1947), kart. k č. p. 16 – plán k výstavbě nového krovu od stavitele Hermanna Rippera z července 1908 (stavební povolení ze dne 2. 9. 1909), plán na zřízení výkladečů od stavitele Hermanna Rippera z 25. září 1924 (stavební povolení ze dne 16. 10. 1924).

⁹⁴ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 15 – plán obchodního a obytného domu pro manžele Kořínkovy v Místku od stavitele Jaro Čermáka z listopadu 1924 (stavební povolení ze dne 28. 11. 1924, povolení k užívání ze dne 15. 1. 1925), plán na přístavbu obchodního a obytného domu pro manžele Kořínkovy v Místku od stavitele Jaro Čermáka z dubna 1928 (stavební povolení ze dne 12. 6. 1928, povolení k užívání ze dne 15. 10. 1928), provedení adaptace obchodní místnosti včetně osazení výkladečů v roce 1938 (stavební povolení ze dne 31. 3. 1938, povolení k užívání ze dne 29. 4. 1938).

století rekonstrukce již zděné dvorní stavby zbudované někdy po roce 1833, které byla později přidělena nejen samostatná parcela, nýbrž i č. p. 87.⁹⁵

Za novostavbu z období klasicismu, samozřejmě opět s mladšími úpravami, lze považovat měšťanský dům č. p. 13 (dříve č. p. 40). Barokní suterény se patrně dochovaly u budovy č. p. 17 (dříve č. p. 43), nicméně nadzemní konstrukce tohoto objektu utrpěly nenahraditelnou ztrátu v letech 1953–1954. Právě tehdy se uskutečnila celková modernizace někdejšího měšťanského domu č. p. 17.⁹⁶ Ve dvorní části městiště jmenované budovy byla roku 1942 dokončena výstavba dnešního objektu č. p. 18 přesně podle plánu stavitele Rudolfa Plachkého ze září 1939.⁹⁷ Z předešlého vyplývá, že v prostoru jižního domovního bloku vznikla v zadních částech 4 původně hloubkově orientovaných městišť souvislá zástavba. Protáhlé domovní parcely byly příčně rozděleny, aby zde mohla být zformována nová uliční fronta městských domů s čísly popisnými 15, 87, 18 a 19.

Nejrozsáhlejší západní domovní blok historického jádra Místku původně tvořilo 20 hloubkových městišť (dnes 18), jejichž délka se na severním a jižním konci postupně zmenšovala, což bylo dáno existencí výrazné okrouhlé ulice. Ta jednak vytyčovala západní úsek hranice vnitřního města, a jednak jej oddělovala od předměstské části Zádvoří. Na indikační skice stabilního katastru Místku z roku 1833 ještě zaznamenáváme při severním okraji západního domovního bloku úzký průchod – soutku – izolující tento hlavní blok od drobnější řadové zástavby – již neexistujících objektů č. p. 255–257.⁹⁸ Nutno připomenout, že někdejší nárožní měšťanský dům č. p. 1 podlehl před rokem 1902 demolici a nynější budova č. p. 37 (dříve č. p. 18) vznikla spojením dvou, kdysi samostatných stavebních organismů.⁹⁹

Domy na západní straně místeckého náměstí a v navazujících ulicích Josefa Václava Sládka a Tržní mají vesměs dochované podloubí, které je v případě objektů č. p. 22, 25 a 26

⁹⁵ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 16 – plán na adaptaci zadní stavby ve dvoře domu č. p. 16 (dříve č. p. 42) z roku 1880; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 15. 1. 2011); MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330.

⁹⁶ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 17 – plánová dokumentace a spisy k rekonstrukci domu č. p. 17 (stavební povolení ze dne 9. 6. 1953, povolení k užívání ze dne 12. 1. 1954).

⁹⁷ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 18 – plán na stavbu dvoupatrového domu pro sl. Her. Lubojatzkou od Rudolfa Plachkého ze září 1939 (stavební povolení ze dne 10. 10. 1939, povolení k užívání ze dne 10. 3. 1942).

⁹⁸ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 485, kart. 159 – mapa města Místku z roku 1902; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 15. 1. 2011).

⁹⁹ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 37 na náměstí Svobody v Místku – nákrety půdorysů přízemí a části prvního patra od Jaroslava Herouta ze dne 23. 8. 1972; MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 485, kart. 159 – mapa města Místku z roku 1902; KOBĚŘSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum...*, 1975, c. d. v pozn. 67, nestránkováno; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 40; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 443; GRŮZA, Antonín, DĚDKOVÁ, Libuše. *Stavebně historický průzkum...*, c. d. v pozn. 68, 46 s.

plochostropé a u budov č. p. 21 a 34 završené segmentovou klenbou do travers. Výjimku zde představuje někdejší měšťanský dům č. p. 38, u něhož podloubí nebylo zřízeno. Navíc u tohoto objektu odpovídá starší stavbě pouze jeho jižní část. Ačkoliv popisovaný domovní blok nebyl při své rozloze přerušen viditelnou soutkou, již v minulosti zde existoval veřejný průchod v rámci dispozice přízemí budovy č. p. 29, chceme-li bývalé radnice č. p. 11, nacházející se ve středu západní fronty domů.¹⁰⁰ Nejen u objektu bývalé radnice, ale také u dalších měšťanských domů č. p. 20–22, 24, 27, 28, 30, 32 a 36 lze předpokládat zachované renesanční jádro. Nicméně i jmenované budovy procházely v období od klasicismu až po 20. století podstatnými stavebními zásahy.¹⁰¹ Radikální klasicistní úpravy jsou patrné zejména u měšťanských domů č. p. 32, 33, 35 a 37, kde se navíc dochovaly kamenné vstupní portály, dílem i s dobovými dveřními výplněmi, pocházející z první poloviny 19. století. V případě objektu č. p. 35 najdeme na klenáku pravoúhlého portálu vytesanou dataci 1823. U domu č. p. 37 je pak zachován kamenný portál se světlíkem, doplněný jednak v překladu, a jednak v záklenku nad překladem vždy klenákem. Na klenáku ve středu překladu můžeme pozorovat reliéfní vyobrazení českého dvouocasého lva s korunkou, třímajícího v pravé přední tlapě kalich a v levé přední tlapě zřejmě měšec. V ploše horního klenáku bychom měli nalézt vytesanou dataci 1816 se starším číslem domu 18 a monogramem J. A. (aktuálně vše překryto plastovým reklamním zařízením). Klasicistní adaptace objektu č. p. 37 byla realizována z iniciativy Josefa Altmanna, který vlastnil zmiňovaný dům v letech 1806–1845. Ornamentálně rozvedená iniciála „A“ byla rovněž zakomponována v kované mříži světlíku kamenného portálu.¹⁰²

¹⁰⁰ Před a kolem poloviny 19. století byl průchod domem č. p. 29 uzavřen. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, Rukopis 54, Čl. 3, s. 30–31; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 69, s. 42, 67–68; JUŘÁK, Petr. *Pamětihodnosti města...*, 2002, c. d. v pozn. 85, s. 33–34.

¹⁰¹ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 27 – plán na zřízení výkladců od stavitele Hermanna Rippera z roku 1909; KOBĚRSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum...*, 1975, c. d. v pozn. 67, nestránkováno; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 44–45, 47–49; DĚDKOVÁ, Libuše, GORYCZKOVÁ, Naďa, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum...*, 1995, c. d. v pozn. 66, 40 s.; GORYCZKOVÁ, Naďa, ROSOVÁ, Romana. *Stavebně historický průzkum...*, 1997, c. d. v pozn. 66, nestránkováno.

¹⁰² Za bližší úvahu by rozhodně stála symbolika popisovaného reliéfu s českým lvem, nacházejícího se na klenáku kamenného portálu budovy č. p. 37 v Místku. Antonín Grůza popsal českého lva s kalichem a měščem, s čímž lze souhlasit. Patrně se jednalo o domovní znamení, jež mohlo signalizovat šenk (kalich) a obchod (měšec). SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Místku, inv. č. 57, sign. 2278 – Gruntovní kniha 1723–1832, fol. 83, 85, inv. č. 68, sign. 2292 – Hlavní kniha 1840–1885, fol. 341; Jaroslav Herout v roce 1972 místo měšce identifikoval zvon. Ostatní badatelé své popisy omezili pouze na figuru lva, případně na lva s kalichem. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 37 na náměstí Svobody v Místku – nákresy půdorysů přízemí a prvního patra, včetně popisu portálu, od Jaroslava Herouta ze dne 23. 8. 1972; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 69, obrazová příloha; KOBĚRSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum...*, 1975, c. d. v pozn. 67, nestránkováno; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 48–49; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 443; GRŮZA, Antonín, DĚDKOVÁ, Libuše. *Stavebně historický průzkum...*, není uveden rok, c. d. v pozn. 66, s. 7–8, 10, 13–14, 17.

Nakonec je vhodné poznamenat, že budova č. p. 25 byla nově vystavěna v letech 1935–1936 přesně podle návrhu stavitele Jana Klemy.¹⁰³ Zásadní rekonstrukci prošel také v letech 1940–1941 měšťanský dům č. p. 26 manželů Bučkových. Odpovídající plánovou dokumentaci zpracoval stavitel Josef Hendrych.¹⁰⁴

Předešlý výklad naznačuje, že i městská zástavba v historickém jádru Místku doznávala během staletí významných změn. V písemném operátu stabilního katastru z roku 1844 byly místecké domy obecně charakterizovány jako přízemní, vystavěné z cihel. Jen pár budov zůstávalo dřevěných. V tehdejší Místku se nacházely tři dvoupatrové domy, přičemž většina budov v centru města byla jednopatrových. Nejpoužívanější střešní krytinu představoval dřevěný šindel. Nicméně menší skupina domů zejména ve vnitřním městě byla již kryta keramickými taškami, železným plechem, zinkem (zinkovým plechem) a deskami z břidlice. Mezi rozlehlé obytné a hospodářské stavby patřily buď statky, nebo provozy spojené s průmyslovým podnikáním. Stavebnětechnický stav veškerých budov byl klasifikován jako dobrý.¹⁰⁵

Zdá se, že již v první polovině 19. století byl v Místku položen pevný základ pro rozvoj moderní textilní výroby, který vrcholil v druhé polovině téhož století. V roce 1832 zde zahájily produkci barvírna a bělidlo firmy Munk a synové. V 60. letech 19. století odstartoval centralizovanou výrobu jeden z nejvýznamnějších textilních podniků – firma Landsberger. Do konce 19. století otevřela svůj provoz i firma Lemberger a ještě předtím, po požáru města v roce 1887, zbudoval novou tkalcovnu místecký průmyslník Johann Elzer. O něco později, v roce 1907, k ní připojil přádelnu. Nové tovární komplexy byly stavěny mimo vlastní historické jádro Místku a výrazně nezasahovaly do jeho bezprostředního okolí. Určitou měrou se pak uplatňovaly v dálkových pohledech na město. K celkovému rozmachu textilní výroby bezesporu přispělo výhodné vlakové spojení. Roku 1871 byla dokončena železniční trať ve

¹⁰³ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 25 – nákres na postavení dvoupatrového obchodního a obytného domu pro p. Karla Skupinu, uzenáře v Místku od stavitele Jana Klemy ze srpna až října 1935 (povolení ke zbourání stávajícího objektu ze dne 3. 9. 1935, stavební povolení ze dne 19. 9. 1935, povolení k obývání novostavby ze dne 8. 8. 1936).

¹⁰⁴ Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 26 – plán na přestavbu měšťanského domu Bedřicha a Marie Bučkových od stavitele Josefa Hendrycha z dubna 1940 (stavební povolení ze dne 22. 4. 1940), plánová dokumentace pro nadstavbu domu nad dvorním traktem opět od stavitele Josefa Hendrycha (stavební povolení ze dne 11. 7. 1940, povolení k obývání ze dne 3. 3. 1941).

¹⁰⁵ MZA Brno, fond D8 – Stabilní katastr – vceňovací operáty, fascikl č. 1545, § 13: „*Die Größe der Wohn- und Wirtschaftsgebäude richtet sich hier teils nach den Besitzungen und teils nach den im Betriebe stehenden Industrialgewerben. Die Bauart der Gebäude ist vorherrschend ebenerdig und nur drei in der Stadt gelegene Häuser bestehen aus zwei Stockwerken und mehrere in dem Innere der Stadt aus einem Stockwerke. Mit Ausnahme einiger aus Holz gebauten Gebäude sind die übrigen alle aus Ziegele gemauert; der größte Teil derselben ist mit Schindeln, und der kleinste Teil meistens in dem Innere der Stadt mit Dachziegeln, Eisenblech, Zink und Schiefersteinplatten gedeckt. Die sämtlichen Wohn- und Wirtschaftsgebäude befinden sich meistens in einem guten Baustand. ...*“.

směru Ostrava – Frýdlant nad Ostravicí, v roce 1888 přibýlo spojení s Těšínem a roku 1908 byla dráha prodloužena z Frýdlantu nad Ostravicí do Bílé. Za zmínku jistě stojí, že Místek se stal sídlem Hospodářské jednoty severovýchodní Moravy a od roku 1885 také Národní jednoty pro východní Moravu.¹⁰⁶

Zastavme se nyní alespoň krátce u významných architektonických dominant Místku a pokusme se shrnout vývoj městské zástavby. Hlavní dominantou lokalizovanou severovýchodně od místeckého náměstí je nepochybně kostel sv. Jakuba. Samotné počátky vzniku kostela, původně zasvěceného sv. Mikuláši, jsou velmi nejasné, zastřené opakovanými přestavbami a nedostatkem zpracovaných materiálů k jeho historii. Předpokládá se, že stávající kostel sv. Jakuba byl nově vystavěn po velkém požáru města roku 1602. Nejdříve bylo vybudováno kněžiště, k němuž posléze přibýly loď a věž do výše druhého patra. Kostelní věž byla zvýšena roku 1724 a doplněna zvonící. Další úpravy této sakrální stavby probíhaly v 19. i 20. století. Architektonicky byl kostel sjednocen až po požáru města v roce 1887. Tehdy věž obdržela novogotické zastřešení, které bylo roku 1947 nahrazeno barokně pojednanou bání s lucernou. Při stavebněhistorickém průzkumu městského jádra Místku dospěla Ludmila Koběřská k závěru, že západní část stavby v sobě skrývá gotické jádro reprezentované spodním hranolovým útvarem věže a přiléhajícím zdivem v úseku lodi, jež se vyznačují mimořádnou tloušťkou zděné konstrukce. Nevyloučila, že u věže vystupuje středověké zdivo až do úrovně prvního patra. Je vhodné připomenout, že informace vztahující se k nejstarším dějinám popisovaného kostela i k jeho zasvěcení sv. Mikuláši vycházejí především z vizitačního protokolu z roku 1582, kde byl kostel označen jako dřevěný pouze v kůru zděný. Obecně lze konstatovat, že údaje dosavadní literatury věnované kostelu sv. Jakuba se ne vždy shodují, což je patrně způsobeno nekritickým přístupem ke starším interpretacím archivních pramenů.¹⁰⁷

¹⁰⁶ MZA Brno, fond D8 – Stablní katastr – vceňovací operáty, fascikl č. 1545; FALDYNA, Jiří. O vzniku textilní výroby ve Frýdku Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 215–219; ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Frýdek-Místek...*, 1983, c. d. v pozn. 71, s. 19; BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, svazek XV, Olomouc 2000, s. 30, 43; RYŠKOVÁ, Michaela. *Přehled textilního průmyslu...*, 2002, c. d. v pozn. 13, nestránkováno.

¹⁰⁷ Nelze opomenout, že součástí souboru kostela sv. Jakuba v Místku jsou také sochy sv. Františka a sv. Josefa Pěstouna. V blízkosti kostela se rovněž nachází socha sv. Antonína, která zde byla přenesena z prostoru Antonínského náměstí. Kostelní okrsek z východu vymezuje jednopatrová budova bývalé školy a jednu dobu i obecního špitálu, dnes č. p. 57. Srov. WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*, I. Abteilung, Olmützer Erzdiöcese, III. Band, Brünn 1859, s. 103–104; LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 69, s. 100; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 69, s. 15–21; KOBĚŘSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum...*, 1975, c. d. v pozn. 67, nestránkováno; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 37–38; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 446; ELIÁŠ, František. *Kostel sv. Jakuba v Místku*.

Další monumentální sakrální architektura je zde zastoupena jednolodním kostelem sv. Jana a Pavla, situovaným již za hranicemi městského historického jádra Místku. Kostel byl vystavěn mezi lety 1763–1767 (vysvěcen roku 1769). Projekt kostela sv. Jana a Pavla bývá připisován staviteli ve službách olomouckého biskupa Josefu Ignáci Cyranimu z Boleshausu. V roce 1775 byl kostelní areál obehnan ohradní zdí s výklenkovými kaplemi křížové cesty a třemi bránami. V jihozápadním rohu zmiňovaného areálu rovněž nalezneme klasicistní kapli na obdélném půdorysu, završenou sedlovou střechou.¹⁰⁸

Posledním ze tří místeckých kostelů je bývalý hřbitovní kostel Všech Svatých, nacházející se u silničního tahu na Frýdlant nad Ostravicí. Jedná se o jednolodní barokní stavbu zbudovanou po morové epidemii mezi lety 1716–1730. Pod kostelním chórem byla zřízena krypta a přímo u kostela hřbitov. Ten byl zrušen v roce 1892, záhy po založení hřbitova městského.¹⁰⁹

Je pravděpodobné, že zmiňovaný požár roku 1602 se stal významným impulsem k zahájení rozsáhlé renesanční výstavby města, jejíž výsledky jsou dodnes fixovány u několika domů na náměstí, a to v podobě valených suterénů a zčásti dochovaných klenebních systémů v přízemích. Zdá se, že v centrální části Místku převažoval až do první poloviny 19. století typ jednopatrových budov, v některých případech doplněných falešným atikovým patrem. Stavební konjunktura v období renesance se rovněž projevila v pozvolném rozšiřování jednoho z předměstí Místku – Zámostí, kde ještě v poslední čtvrtině 20. století stával velice zajímavý objekt městského mlýna.

Hlavní budova mlýnice pocházela patrně z počátku 17. století. Ještě v období klasicismu, po roce 1833, byly realizovány dílčí úpravy interiéru a stavba byla rozšířena o severní křídlo. Mladší stavební zásahy prodělala mlýnice v roce 1932. Objekt zůstal dlouhou dobu neobydlen a nebyla zde prováděna ani pravidelná údržba. Postupem času dosáhl havarijního stavu a bylo přistoupeno k jeho demolici. Místek tak bezesporu ztratil, i přes apely bezpodmínečného respektování stavby ze strany památkové péče, hodnotnou

Frýdek-Místek 1997, s. 7–36; JUŘÁK, Petr. *Pamětihodnosti města...*, 2002, c. d. v pozn. 85, s. 35–36; JUŘÁK, Petr. *Známé neznámé památky Frýdku-Místku. Těšínsko*, roč. XLVI, 2003, s. 21.

¹⁰⁸ Srov. WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie...*, 1859, c. d. v pozn. 107, s. 99–100; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 69, s. 34–36; NOVÁKOVÁ, Miroslava. *Umělecko historické poklady města Frýdku Místku. 700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 212; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 36–37; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 444–446; JUŘÁK, Petr. *Pamětihodnosti města...*, 2002, c. d. v pozn. 85, s. 36–38; JUŘÁK, Petr. *Známé neznámé památky...*, 2003, c. d. v pozn. 107, s. 21.

¹⁰⁹ Srov. WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie...*, 1859, c. d. v pozn. 107, s. 101; LINHART, František. *Kniha o Místku...*, 1929, c. d. v pozn. 69, s. 32–34; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 39–40; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 446–447; JUŘÁK, Petr. *Pamětihodnosti města...*, 2002, c. d. v pozn. 85, s. 38; JUŘÁK, Petr. *Známé neznámé památky...*, 2003, c. d. v pozn. 107, s. 21–22.

technickou památku a autentický doklad provozování jednoho z nejstarších řemesel ve městě.¹¹⁰

Působení baroka na tvářnost objektů v historickém jádru Místku není možné skrze realizované radikální novodobé úpravy spolehlivě určit. Další etapa – klasicismus – se zde projevila spíše kvantitativně, většinou bez vyšších nároků na výtvarnou kvalitu. Rozsah klasicistních stop je dodnes patrný u řady historických budov na náměstí, z nichž některé jsou přímo klasicistními novostavbami. Další stavební aktivita přišla souběžně s nezadržitelným rozvojem průmyslu v druhé polovině 19. století (historizující vzhled fasád) a pokračovala i ve století následujícím. V tomto období se v Místku opakovaně setkáváme se jmény několika místních stavitelů. Uvedme zde například Ferdinanda a Josefa Hendrycha, Hermanna Rippera, Stanislava Paseku, Rudolfa Plachkého, Jana Klemu či Jaro Čermáka.

Velice nešťastným způsobem postihla Místek v 60.–80. letech 20. století jeho celková přestavba charakterizovaná plošnými asanacemi. V červnu 1963 byla zahájena výstavba sídliště Riviéra a o něco později se začala budovat sídliště Anenská, Bezručova a Kolaříkova.¹¹¹ Jen zdánlivě bylo ušetřeno vlastní náměstí s okolní zástavbou a pochopitelně areál kostela sv. Jakuba. Přimo na plochách dvorních částí někdejších hloubkových městišť vyrostlo ze strany dnešní ulice Ostravské několik utilitárních staveb neakceptujících urbanistickou strukturu historického sídla. Rozhodně zde nelze hovořit o zformování nové fronty domů, navazující na dochovanou zástavbu. Taktéž do zadních částí městišť východního domovního bloku se podařilo proniknout velkoplošným budovám č. p. 91 (nákupní středisko) a č. p. 92. Charakter městského historického jádra nepodpořily ani další předimenzované stavby zastoupené zde kupříkladu městskou poliklinikou z let 1975–1980, současným komerčním centrem (bývalou budovou OV KSČ) či polyfunkčním domem č. p. 2173. Nutno konstatovat, že ani nově vznikající zástavba na území Městské památkové zóny Místek nepřekračuje svou kvalitou průměrnou úroveň soudobé architektonické tvorby.

Ve zcela izolované poloze se ocitly nejen uváděné sakrální stavby – kostel sv. Jana a Pavla a kostel Všech svatých, nýbrž i některé z reprezentativních veřejných budov z konce 19. a první poloviny 20. století. Tento nepříznivý vývoj souvisel s vybudováním nového průtahu příborsko-těšínské silnice (Hlavní třídy), který mimo jiné nekompromisně oddělil historické

¹¹⁰ Popisovaný mlýn byl nazýván také mlýnem podkostelním a nacházel se v západní části Antonínského náměstí. Stavbu detailněji popsala před její demolici Ludmila Koběrská. KOBĚRSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum...*, 1975, c. d. v pozn. 67, nestránkováno.

¹¹¹ FRYDRICH, Evžen. Perspektivy rozvoje Frýdku Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 179–185; KOŽUCH, Vladislav. Stručný přehled o činnosti MěstNV a o situaci ve Frýdku Místku v období let 1960–1964. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 163–167; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 69, s. 837–838.

jádro Místku od původně na něj urbanisticky navazující novodobé centrální části.¹¹² Doba budovatelského socialismu i období následující zanechaly město s naprosto rozrušenou urbanistickou strukturou a v podstatě zničily jeho osobité panoráma. Městské historické jádro Místku bylo doslova semknuto výškovou sídlištní zástavbou.

2. 2. 3 Podoba a změny půdorysné struktury a zástavby historického jádra města Brušperku

Stavebněhistorickému vývoji nejstarší části Brušperku nebylo doposud věnováno příliš pozornosti. V rámci uváděného *Programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón* byl rovněž pro Městskou památkovou zónu Brušperk zpracován v roce 2001 plán zásad památkové ochrany. Autorkami se staly Šárka Pangerová a Jana Koudelová. Pro jednotlivé objekty uvnitř památkově chráněného území byly opět vytvořeny hodnotící listy obsahující základní informace o stavbě, které byly doplněny fotodokumentací zachycující aktuální stav. I v tomto elaborátu nechyběla vedle části textové i část grafická, tvořená několika plány, v podstatě shrnujícími principy památkové ochrany příslušného území.¹¹³

Nutno konstatovat, že pro žádnou nemovitou památku nacházející se v historickém centru Brušperku nebyl doposud zpracován odpovídající stavebněhistorický průzkum. V roce 2009 se podařilo uskutečnit alespoň operativní dokumentaci městského domu č. p. 58 na ulici Klepary. Nálezová zpráva sice byla zaměřena zejména na dokumentaci povrchových úprav exteriéru a interiéru budovy, respektive na barevné pojednání fasád, vnitřních stěn místností i dřevěných konstrukčních prvků, avšak nebylo možné opomenout ani základní popis a historii stavby. Je vhodné zmínit, že dům č. p. 58 s intaktně dochovanou vnitřní dispozicí je typickým reprezentantem městské i předměstské zástavby, která vznikala v Brušperku v období od poslední čtvrtiny 18. do první poloviny 19. století a dílem je dodnes zachována (kupříkladu objekty č. p. 245 a 487). V podobě domu č. p. 58 máme na jedné straně zachované dispoziční

¹¹² Novodobá centrální část Místku byla a je reprezentována architektonicky zdařilými stavbami, kupříkladu budovou Národního domu od Antonína Tebicha a Františka Tichého, základní školou (původně gymnázium) od Karla Welzla či pozdně konstruktivistickou budovou někdejší místecké záložny od Bohumila Hübschmanna. Srov. SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 443–444; JUŘÁK, Petr. *Pamětihodnosti města...*, 2002, c. d. v pozn. 85, s. 41–46; JUŘÁK, Petr. *Známé neznámé památky...*, 2003, c. d. v pozn. 107, s. 23–25.

¹¹³ KOUDELOVÁ, Jana, PANGEROVÁ, Šárka. *Brušperk. Městská památková zóna. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Státní památkový ústav v Ostravě, 2001 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); KOUDELOVÁ, Jana. *Plán ochrany a zhodnocení Městské památkové zóny Brušperk. Sborník Státního památkového ústavu v Ostravě 2001*, Ostrava 2002, s. 117–123.

řešení interiéru přízemní klasicistní stavby a na straně druhé fragmentárně dochovanou charakteristickou výzdobu fasád, provedenou ve štuku. Do přední části objektu, ze strany ulice Klepary, byla situována velká světnice, do středu dispozice pak kuchyně a síň, a zadní část domu byla vyhrazena pro menší světnici a komoru. Ačkoliv se samostatně stojící dům č. p. 58 ještě nachází na území vnitřního města, nelze očekávat, že jeho stavební vývoj byl identický jako u měšťanských domů. Nutno poznamenat, že podrobnější informace o stavebněhistorickém vývoji především budov na náměstí zůstávají nadále velmi kusé.¹¹⁴

Zachovanou urbanistickou strukturu městského historického jádra Brušperku dodnes vymezuje protáhlé, mírně lichoběžníkové náměstí o rozloze zhruba 0,323 hektarů (3230 m²). Z někdejšího tržiště vybíhají čtyři koutové ulice, dále pak spojnice procházející mezi dvěma východními domovními bloky a ulice K Náměstí a Klepary, určující průběh kdysi stěžejní komunikace vedoucí severojižním směrem skrze vlastní centrum města. Pravidelná uliční síť ohraničuje celkem sedm hlavních domovních bloků, přičemž u severovýchodního a jihovýchodního byla výrazně rozrušena parcelace. Můžeme konstatovat, že samotná uliční síť městského historického jádra Brušperku zůstala téměř neporušena. Menší zásahy si vyžádala dnešní ulice Dr. Martíňka, která byla v některých úsecích, nejen v prostoru vnitřního města, rozšířena. Tato úprava se nejvýrazněji dotkla jižní části západního domovního bloku, kde musela být zkrácena hloubkově orientovaná městiště někdejších šenkovních domů č. p. 6 a 7, a to v průměru o 4,2 metry. Další změna nastala při západním úseku hranice městského historického jádra. Zde byla zřízena nová okresní silnice probíhající paralelně s nynější ulicí Dr. Martíňka a místy kopírující stopu zaniklé mlýnské strouhy.¹¹⁵

Charakteristickými prvky brušperského náměstí Jana Amose Komenského jsou barokní plastiky Boha Otce a sv. Jana Nepomuckého, respektive její kopie z roku 1994, vyhotovená akademickým sochařem Miroslavem Rybičkou. Originál této plastiky z roku 1736 byl po konzervaci a restaurování v roce 2007 umístěn v prostoru nádvoří budovy radnice č. p. 22. Původní socha sv. Jana Nepomuckého se podle vyobrazení na katastrálních mapách

¹¹⁴ Podrobněji KOUDELOVÁ, Jana. *Nálezová zpráva. Dokumentace povrchových úprav interiéru a exteriéru domu č. p. 58 v Brušperku*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); KOUDELOVÁ, Jana, HALÁTEK, Dalibor, ŠIMČÍK, Antonín. *Městský dům čp. 58 v Brušperku – dokumentace povrchových úprav exteriéru a interiéru. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické*, roč. 59, 2010, č. 1, s. 61–78.

¹¹⁵ Také byla mírně rozšířena ulice Klepary, a to především v místě jejího ohybu u dnešních objektů č. p. 80 a 81. Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 188 – paměti tajemníka Antonína Vavroše 1894–1919 (sestavil a zapsal Karel Špaček), s. 18, inv. č. 885, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1833, inv. č. 887, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav před rokem 1860, inv. č. 889, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1891; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 20. 1. 2011); LINHART, František. *Vlastivěda moravská...*, 1915, c. d. v pozn. 69, s. 148–149.

Brušperku z 19. století nacházela před domem č. p. 7. Při rekonstrukci náměstí v roce 1901 byla plastika sv. Jana Nepomuckého přenesena před budovu č. p. 39. Kopie z 90. let 20. století byla pak posunuta blíže ke středu náměstí. Ani socha Boha Otce z roku 1761 nezůstala na svém původním místě, tedy před domem č. p. 32. Její transfer však nebyl tak výrazný jako u plastiky sv. Jana Nepomuckého. Socha Boha Otce se dnes nachází před budovou č. p. 33. V roce 2008 byla podrobena komplexnímu restaurátorskému zásahu.¹¹⁶ Od roku 1824 stávala nedaleko sochy sv. Jana Nepomuckého také kamenná kašna. Roku 1901 byla zapuštěna pod terén a nahradila ji pouze ruční pumpa. Tehdy byla na náměstí provedena i kanalizace. Podobná ruční pumpa byla instalována na východním konci soutky mezi budovou bývalého pivovaru adaptovaného na hasičskou zbrojnicí a domem č. p. 20. Soutka byla již před rokem 1891 v krátkém úseku zastavěna patrně hospodářským objektem. Tímto se v podstatě uzavřel volný průchod spojující dnešní ulici K Náměstí s ulicí Dr. Martínka. Po vybudování moderního vodovodu roku 1933 se v následujícím roce přistoupilo ke zrušení popisované pumpy.¹¹⁷ Kratší soutky lze dodnes registrovat u drobnější městské zástavby na ulici Dr. Martínka a rovněž u severovýchodního domovního bloku mezi nynějšími budovami č. p. 25 a 26.

Náměstí a navazující ulice v Brušperku byly i v první čtvrtině 20. století zcela běžně dlážděny říčním kamením. V prostoru podloubí západního domovního bloku se ještě v 80. letech 20. století nacházela valounová dlažba, avšak ne v celé ploše. Od roku 2001 jsou zde položeny řezané desky z godulského pískovce. V roce 1951 probíhaly na náměstí výkopy pro kanalizaci.¹¹⁸ Nutno podotknout, že na brušperském náměstí byla v minulosti realizována poněkud neuvážená výsadba městské zeleně, kterou v současnosti reprezentují vzrostlé

¹¹⁶ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 189 – kronika města Brušperku (1894) 1924–1945 (1946), list 5, inv. č. 887, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav před rokem 1860, inv. č. 889, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1891; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 20. 1. 2011); DĚDKOVÁ, Libuše. Socha sv. Jana Nepomuckého v Brušperku. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 1*, Ostrava 1971, s. 144–147; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 13–14; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 280; JUŘÁK, Petr. *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*. Brušperk 2009, s. 126–127.

¹¹⁷ V roce 1877 byl pivovar převeden na obec a přeměněn na hasičské skladiště, posléze zbrojnicí. SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 189 – kronika města Brušperku (1894) 1924–1945 (1946), list 5, inv. č. 889, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1891; inv. č. 893 – rukopisné práce o Brušperku, Město Brušperk (PODEŠVA, Bohuslav, 1937, s. 14); PINKAVA, František. *Brušperk a jeho okolí*. Občanská beseda v Brušperku, Olomouc 1869, s. 25; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk. Město nikoliv nejmenší*. Národní výbor v Brušperku, Ostrava 1969, s. 115, 157; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 59–60, 98–100.

¹¹⁸ Srov. NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 11.998-M-15/114, č. negativu 6817 (po 1932) – dláždění v okolí sochy Boha Otce na náměstí v Brušperku; Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace, č. negativu A80826 (1986) – zachycena valounová dlažba v části prostoru podloubí v Brušperku; SOkA Frýdek-Místek, fond Sbírka fotografií, fotonegativů a filmů, inv. č. F075/09, F075/06 – dlažba v brušperských ulicích; JUŘÁK, Petr. *Brušperské proměny*. Brušperk 2009, s. 7.

stromy a keře. V některých případech se jedná o hodnotné dřeviny – kupříkladu červenolistý buk. S touto skutečností se bude muset vyrovnat i zpracovatel realizačního projektu na úpravu náměstí Jana Amose Komenského, jež je aktuálně plánována. V souvislosti s rekonstrukcí náměstí lze očekávat zahájení výkopových prací, a tudíž provedení řádného archeologického výzkumu.

Než přejdeme k popisu domovních bloků v rámci historického jádra Brušperku, zastavme se u dvou problematických otázek dotýkajících se konkrétně parcelace a řadové zástavby ohraničující východní a západní stranu náměstí. Na základě císařského otisku mapy stabilního katastru Brušperku z roku 1833 musíme konstatovat, že není možné uspokojivě objasnit vývoj parcelace a dílem i zástavby především u čtyř postranních domovních bloků. Navíc je vhodné poznamenat, že tyto domovní bloky nevytvářejí souvislé celky. Zdá se, že každý ze čtyř uváděných bloků prošel svým vlastním vývojem a nelze vyloučit, že jejich podoba zachycená na katastrálních mapách z 30. let 19. století byla do jisté míry ovlivněna hromadnější výstavbou zděných domů zřejmě až v období klasicismu. Zděná zástavba se v první řadě přizpůsobila ustálené uliční síti a patrně jen částečně starší parcelaci. Opět nutno podotknout, že nové informace by mohl přinést systematicky vedený archeologický výzkum kombinovaný s hloubkovými stavebněhistorickými průzkumy zbývajících historických budov. Nicméně je třeba připomenout, že kupříkladu v prostoru jihovýchodního domovního bloku byla starší zástavba z větší části zlikvidována.¹¹⁹

V prostoru městského jádra Brušperku se čitelná historická parcelace dochovala u západního a dílem u dvou východních domovních bloků. Právě zde byla zjišťována průměrná délka vybraných hloubkově orientovaných městišť, a to nejen na základě situace zachycené na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1833, ale rovněž podle stavu na aktuální katastrální mapě. V případě západního domovního bloku zabírajícího plochu přibližně 5155 m² proběhlo měření u parcel někdejších šenkovních domů č. p. 6–18. Průměrná délka městiště zde dosahovala 47,2 metrů. U východního domovního bloku o rozloze zhruba 3105 m² byla měřena hloubka starší podoby parcel u objektů č. p. 30–35. Průměrná délka městiště zde činila 49,4 metrů. V případě druhého domovního bloku na východní straně náměstí o výměře kolem 2796 m² byla měřena někdejší hloubková městiště domů č. p. 37–40. Jejich délka se pohybovala okolo 54,7 metrů. Jak vidíme, průměrné délky městišť v rámci tří vybraných

¹¹⁹ Můžeme alespoň konstatovat, že v případě někdejších šenkovních domů lokalizovaných v rámci postranních domovních bloků byla vymezena úzká či středně široká městiště. Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 20. 1. 2011); PROCHÁZKA, Rudolf. Area ...sive parva, sive magna..., 2007, c. d. v pozn. 30, s. 31–32.

domovních bloků se liší. Mohly být vzniklé rozdíly dány svažitostí zdejšího terénu? Odrazila se celková rozloha jednotlivých domovních bloků v rozměrech konkrétních městíšť? Mohlo by se jednat o výsledek změn podmíněných vývojem urbanistické struktury zmiňovaného sídla? Je zřejmé, že zodpovězení těchto otázek se do budoucna neobejde bez interdisciplinární spolupráce.¹²⁰

Avšak vraťme se k druhé problematice otázce, která je spojena se zástavbou západního a dvou východních domovních bloků v historickém centru Brušperku. Dispoziční řešení interiéru, respektive suterénu a přízemí jednotlivých domů muselo být na obou stranách náměstí přizpůsobeno svažitému terénu. Můžeme zde hovořit o dvouúrovňových přízemích. U východních domovních bloků se setkáváme se dvěma hlavními způsoby řešení vnitřního uspořádání budov. V prvním případě byla přední část domu, nacházející se v podstatě nad terénem, větším dílem využita jako suterén. Za vstupem z náměstí (kupříkladu u č. p. 38) či z ulice (u č. p. 36) byla umístěna síň (předsíň) se schodištěm vedoucím do patra. Výškový rozdíl mohlo buď zcela, nebo zčásti vyrovnávat již venkovní schodiště zbudované před hlavním vchodem (například u domů č. p. 39 a 41). V druhém případě byla přední část objektu nacházející se nad terénem využita pro obchodní účely a chápána jako přízemí. Většinou zde byla zřízena jedna obchodní místnost se skladovacími prostory a opět síň se schodištěm do prvního patra (kupříkladu u č. p. 33 a 34). Sklep byl situován pod schodištěm. V patře se pak nacházely obytné místnosti, kuchyně a nechyběla zde úzká chodba směřující do dvora. Tyto objekty se dodnes jeví ze strany náměstí o jedno podlaží vyšší než ze strany dvora.

Přesně naopak je tomu u většiny budov, jež jsou součástí západního domovního bloku. Zde byly v předních traktech domů pod terénem, u objektů č. p. 8–15 pod podloubím, umístěny starší valené sklepy, snad ze 17. století, vystavěné z kamenného i cihelného zdiva. Prostory suterénu byly například u měšťanského domu č. p. 15 během 19. století dále rozšířeny směrem do dvora. Mladší sklepy z čistě cihelného zdiva, nacházející se již nad terénem byly zaklenuty pruskými plackami. Přední části budov byly v úrovni přízemí spojeny se dvory úzkými nejčastěji valenými chodbami (u č. p. 13 se dochovala chodba završená valenou klenbou s výsečemi). Uváděný výškový rozdíl zde opět vyrovnávala schodiště.

¹²⁰ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 20. 1. 2011).

Stručně popsaná dispoziční řešení zůstala u některých měšťanských domů dílem respektována.¹²¹

Zastavme se nyní podrobněji u západního domovního bloku, který je tvořen 11 úzkými a 2 středně širokými hloubkově orientovanými městišti.¹²² Jak již bylo zmíněno, u někdejších šenkovních domů č. p. 8–15 zůstalo zachováno podloubí, v případě budovy č. p. 8 pouze v rozsahu jednoho klenebního pole. Prostor podloubí je završen pruskými plackami na pasech, vyjma úseku domu č. p. 12, kde byla klenba roku 1930 zrušena.¹²³ Přestože je současná dvorní zástavba popisovaného domovního bloku charakterizována spíše nevzhlednými objekty garáží, kromě zadní přístavby budovy č. p. 9, můžeme konstatovat, že z větší části zde byla zachována historická parcelace. Připomeňme jen, že starší městiště budov č. p. 6 a 7 byla zkrácena v průměru o 4,2 metry v důsledku rozšíření ulice Dr. Martínka. V dalších dvou případech – u domů č. p. 11 a 18 – lze registrovat v zadních částech městišť samostatné parcely, nicméně vedené jako zahrady. Prozatím zde nevznikly žádné stavby, kterým by byla přidělena nejen vlastní čísla parcel, nýbrž i čísla popisná. Zde nutno poznamenat, že pro Brušperk prozatím nebyla vypracována nová digitalizovaná katastrální mapa.¹²⁴ Je patrné, že původní měšťanské domy č. p. 6, 7, 8, 12, 15, 16 a 18 prošly zásadními stavebními adaptacemi na konci 19. a dále pak v průběhu první poloviny 20. století.¹²⁵ Jestliže v nárožích západního domovního bloku byly v 30. a 40. letech 20. století vybudovány

¹²¹ Při popisu dispozičního řešení interiéru měšťanských domů byly využity výsledky terénního průzkumu, starší plánová dokumentace a také fotodokumentace převážně z 80. let 20. století. Nutno podotknout, že některé objekty – nemovité památky – prošly v průběhu 90. let 20. století celkovou rekonstrukcí. Jednalo se kupříkladu o domy č. p. 9, 13, 32 a 39. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace, č. negativu A65762 (1982), A65765 (1982), A80830 (1986), A 80833 (1986), A80835 (1986), A80836 (1986), A66076 (1982), A66076a (1982), A65826 (1982), 206263 (2002) – fotografie sklepů a valených chodeb vedoucích do dvorů u domů č. p. 7, 8, 11, 12, 17, 36 a 37; SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 519, kart. 149 – Návrh na přístavbu a přestavbu obecního domu č. 31 pro slav. město Brušperk od architekta Cyrila Růžičky ze Vsetína ze dne 2. 4. 1918 (realizováno, ne však přesně podle plánů), inv. č. 520, kart. 154 – Náskres pro pány manž. Hermínu a Aloise Treutlerovy, obchodníky v Brušperku č. 7–8, na provedení změn uvnitř domu č. 7 od stavitele Valentina Klajného z června 1935 (stavební povolení ze dne 15. 7. 1935, stavba zkolaudována dne 30. 9. 1935), kart. 155 – Plán na přístavbu dílny a zřízení výkladu v domě p. Sigmunda Mizery v Brušperku č. 30 od architekta a stavitele Huberta Vaculy ze Slezské Ostravy ze dne 28. 5. 1941 (stavební povolení ze dne 7. 6. 1941).

¹²² PROCHÁZKA, Rudolf. *Area ...sive parva, sive magna...*, 2007, c. d. v pozn. 30, s. 31–32.

¹²³ SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 153 – adaptace domu č. p. 12 povolena dne 10. 6. 1930, realizovaná stavba zkolaudována dne 22. 12. 1930.

¹²⁴ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; Zeměměřičský úřad v Praze, císafský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 20. 1. 2011).

¹²⁵ SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 151 – přestavba domu č. p. 16 pana Františka Martínka – mimo jiné byla provedena nová střešní konstrukce, nové komíny, sklepy pod podloubím, byla zvětšena kuchyně i dosavadní světnice a zřízena světnice nová (stavební povolení ze dne 23. 3. 1889), kart. 153 – přestavba domu č. p. 8 byla povolena dne 20. 6. 1928, kart. 154 – Náskres pro pány manž. Hermínu a Aloise Treutlerovy, obchodníky v Brušperku č. 7–8, na provedení změn uvnitř domu č. 7 od stavitele Valentina Klajného z června 1935 (stavební povolení ze dne 15. 7. 1935, stavba zkolaudována dne 30. 9. 1935).

v zásadě novostavby, u zbývajících objektů zůstaly alespoň dílem zachovány starší historické konstrukce (předně klenuté sklepy a části dispozice přízemí).¹²⁶

V rámci západního domovního bloku se největší pozornosti ze strany památkové péče dostalo měšťanskému domu č. p. 13. Stavebněhistorickému vývoji této budovy a především její bohaté štukové výzdobě se na začátku 80. let 20. století věnovala Libuše Dědková, která stavbu označila jako dům se středověkým jádrem, mezaninem v prvním patře a barokním průčelím s podloubím. V roce 1775 měl budovu získat do svého vlastnictví Josef Treutler, místní postřihačský mistr a pozdější brušperský purkmistr. Nový majitel brzy zahájil rozsáhlou přestavbu uváděného měšťanského domu. Výsledkem této adaptace se také stalo bohatě zdobené hlavní průčelí, vertikálně členěné vysokým pilastrovým řádem a dále štukátěrsky upravované snad ještě před rokem 1800.¹²⁷ Architektonická výzdoba domu č. p. 13 byla restaurována roku 1981 a naposledy v roce 2001 při jeho celkové rekonstrukci.¹²⁸ Starší atikové patro bylo tehdy otevřeno zřízením druhého obytného poschodí a typickou sedlovou střechu nahradila střecha pultová.

Pokusíme-li se přiblížit stavební vývoj dvou východních domovních bloků, zjistíme, že v zadních částech některých městišť byly již v 30. letech 19. století vyčleněny samostatné parcely s objekty, kterým byla přidělena vlastní čísla popisná. Jednalo se o budovy č. p. 317, 308, 316, 315 a 42. Pouze u posledního z objektů zůstalo zachováno starší číslo popisné. Ostatním stavbám v současnosti odpovídají tato čísla popisná: 470, 469, 468 a garáž bez označení.

Rozsáhlejší domovní blok na východní straně náměstí je tvořen 7 protáhlými městišti. Pouze nárožní budově č. p. 36 byla v minulosti vymezena středně široká parcela. Někdejší šenkovní domy č. p. 30–35 byly pak zbudovány na úzkých hloubkově orientovaných

¹²⁶ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 155 – Plán přestavby a nástavby domu p. Emila Šodka v Brušperku č. 18 od stavitele Valentina Klajného (stavební povolení ze dne 14. 5. 1940, stavba zkolaudována dne 22. 1. 1941); MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 11–12; JUŘÁK, Petr. *Brušperské proměny...*, 2009, c. d. v pozn. 118, s. 19.

¹²⁷ Libuše Dědková se podrobněji zabývala stavební produkcí v Brušperku zejména v poslední čtvrtině 18. a v první polovině 19. století. Ve své studii naznačila problém s identifikací starší dochované plánové dokumentace, respektive objektů, kterých se dotýkala. Dodala, že pokud se určení domu podařilo, byly na jeho místě v terénu nalezeny vzhledově jiné budovy či novostavby. DĚDKOVÁ, Libuše. Brušperk nad Ondřejnicí – štuková výzdoba fasád kolem roku 1800. *Památky a příroda*, roč. 8, 1983, č. 9, s. 520–524; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 278–279.

¹²⁸ NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 8381-M-15/87, č. negativu 4509 – pohled na hlavní průčelí domu č. p. 13 v Brušperku; NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, světské stavby – Brušperk, sign. P59/76, mimo jiné spis č. 1468 ze dne 19. června 1936 k opravě domu č. p. 13, spis č. 573 ze dne 26. února 1950 k výměně oken v domě č. p. 13 v Brušperku; DĚDKOVÁ, Libuše. Brušperk nad Ondřejnicí..., 1983, c. d. v pozn. 127, s. 522.

městištích.¹²⁹ Všechny uváděné objekty prošly během 19. a 20. století řadou stavebních úprav. V druhém desetiletí 19. století byla plánována celková přestavba měšťanského domu č. p. 32 ve vlastnictví Melichara Nowaka. Návrh jednopatrové stavby byl roku 1816 zpracován zednickým mistrem Antonem Schubertem.¹³⁰ Na konci 19. století zamýšlel Jan Balcar opravit svůj dům č. p. 36 na náměstí, v němž provozoval hostinskou živnost. Plánovou dokumentaci pro něj vyhotovil zednický mistr Josef Lys v červenci 1893.¹³¹ Na konci 30. let 20. století pak byla realizována rekonstrukce budovy č. p. 35, která tehdy získala svou současnou podobu podle projektu stavitele Karla Gajovského z Moravské Ostravy.¹³²

V případě menšího východního domovního bloku nelze vyloučit, že jej původně určovalo 5 úzkých protáhlých městišť, k nimž se z jihu připojovala středně široká nárožní parcela. Možná již v druhé polovině 16. století proběhlo sloučení dvou úzkých hloubkových městišť, jehož výsledkem bylo zformování široké parcely dnešního objektu č. p. 40.¹³³ Nicméně konkrétní informace o případné akci nebyly zjištěny. Pochopitelně i u jednotlivých budov zmiňovaného domovního bloku zaznamenáváme průběžné stavební úpravy. Jak víme, v roce 1910 vznikla v jihozápadním nároží secesní novostavba brušperské lékárny č. p. 41, která zde nahradila poslední dřevěný měšťanský dům na náměstí.¹³⁴ Z konce 19. století se nám dochovalo několik záznamů o stavebních aktivitách dotýkajících se budovy č. p. 40. Na jaře 1892 byla povolena výstavba prvního patra u domu Marie Hladké – hostinské v Brušperku. Plánovou dokumentaci tehdy vypracoval zednický mistr Josef Lys. O čtyři roky později podal Vilém Hladký žádost na přístavbu nové kuchyně, světnice a zvětšení taneční

¹²⁹ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 20. 1. 2011).

¹³⁰ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – plán domu č. p. 32 od zednického mistra Antona Schuberta ze dne 18. února 1816.

¹³¹ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 151 – Nákr. k opravě domu pana Jana Balcara č. 36 v Brušperku od zednického mistra Josefa Lyse ze dne 15. července 1893; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 64–66.

¹³² SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 155 – Nákr. na přístavbu a nástavbu činž. domu p. Josefa Nálepy v Brušperku od architekta a stavitele Karla Gajovského z Mor. Ostravy – Hulvák (stavební povolení ze dne 27. 11. 1939).

¹³³ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 20. 1. 2011); PROCHÁZKA, Rudolf. *Area ...sive parva, sive magna...*, 2007, c. d. v pozn. 30, s. 31–32; *Urbář hukvaldského panství z roku 1581* (ed. AL SAHEB, Jan). Frýdek-Místek 2008, s. 46.

¹³⁴ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 189 – kronika města Brušperku (1894) 1924–1945 (1946), list 7; JUŘÁK, Petr. *Založení a počátky brušperské lékárny U matky Boží. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 7*, Frýdek-Místek 2006, s. 134–146; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 145–147.

síně. Povolení ke stavbě mu bylo uděleno dne 20. září 1896. Na domě byly dále prováděny jen méně významné zásahy.¹³⁵

Díky dochované plánové dokumentaci a starým fotografiím si nyní můžeme alespoň v krátkosti přiblížit zajímavé proměny tří objektů situovaných v prostoru severozápadního a jihozápadního domovního bloku. Zastavme se nejprve u nárožní budovy č. p. 19.¹³⁶ Na začátku jara roku 1903 podala Antonie Cigánková žádost na Obecní úřad v Brušperku ohledně přestavby a přístavby svého domu č. p. 19. Se žádostí byly předloženy plány vyhotovené příborským stavitelem Bedřichem Karlsederem dne 12. března 1903. Stavební povolení bylo Antonii Cigánkové uděleno 4. dubna téhož roku. Přestavba uváděného objektu se uskutečnila přesně podle schválené plánové dokumentace.¹³⁷ Avšak secesní, stále přízemní budova č. p. 19 byla poměrně záhy nahrazena mnohem cílevědomějším projektem. Opět na jaře roku 1940 žádal obchodník Václav Cigánek příslušný úřad o povolení k přestavbě a nadstavbě domu č. p. 19. Během let 1940–1941 byla realizována na základě plánů stavitele Valentina Klajného v podstatě novostavba dvoupatrového obchodního a obytného domu, kterou na nároží ulice K Náměstí (dříve Wilsonovy ulice) najdeme i dnes.¹³⁸

Další stavbou, u níž můžeme vystopovat průběžné změny její podoby je budova č. p. 20. V březnu roku 1899 si podal pan Alois Krejčí žádost na Obecní úřad v Brušperku ohledně postavení prvního patra u svého domu č. p. 20 podle projektu stavitele Bedřicha Karlsedera z Příbora. Povolení ke stavbě získal v dubnu téhož roku. Stavební práce byly provedeny přesně podle schválených plánů. Patrový dům obdržel také novou historizující fasádu.¹³⁹ Roku 1922 byl vlastníkem budovy č. p. 20 brušperský obchodník a knihař Václav Mácha. Nejdříve se rozhodl pouze pro adaptaci stávající obchodní místnosti a rozšíření výkladu v přízemí objektu. Na začátku 30. let 20. století však přistoupil k celkové přestavbě svého

¹³⁵ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 151 – Náskres k vystavení jednoho patra na staré přízemní budově příslušící paní Marii Hladké, majetnici hostince čis. 40 v Brušperku od zednického mistra Josefa Lyse ze dne 1. března 1892 (stavební povolení ze dne 23. 4. 1892), spisy ke stavebním úpravám domu č. p. 40 z let 1896 a 1898 – přístavba záchodu (stavební povolení ze dne 20. 9. 1896 a ze dne 2. 5. 1898); JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 71–73.

¹³⁶ Srov. MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 90 – Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Braunsberg samt Colonie Antoninow, 1850, 1834.

¹³⁷ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 152 – Plán na pře- a přístavbu přízemního domu čis. 19 paní Antonie Cigánkové v Brušperku od stavitele Bedřicha Karlsedera ze dne 12. 3. 1903 (stavební povolení ze dne 4. 4. 1903).

¹³⁸ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 155 – Plány na přestavbu obchodního a obytného domu pana Václava Cigánka od stavitele Valentina Klajného (stavební povolení ze dne 15. 5. 1940, stavba zkolaudována dne 26. 9. 1941); KOUDELOVÁ, Jana, PANGEROVÁ, Šárka. *Brušperk...*, 2001, c. d. v pozn. 113, textová část – srovnávací fotografie.

¹³⁹ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 151 – Plán ku postavení prvního poschodí na domek čis. 20 pana Aloise Krejčího v Brušperku od stavitele Bedřicha Karlsedera z března 1899 (stavební povolení čis. 360 ze dne 12. 4. 1899).

domu. Rekonstrukce budovy č. p. 20 byla realizována podle plánové dokumentace zpracované stavitelem Valentinem Klajným v roce 1933. Nutno dodat, že dnešní podoba hlavního průčelí zmiňovaného domu se neshoduje s návrhem fasády od Valentina Klajného.¹⁴⁰

Nakonec stojí za zmínku adaptace budovy č. p. 2 lokalizované v prostoru jihozápadního domovního bloku. Tato stavba se dodnes vyznačuje zčásti zachovanou vnitřní dispozicí přízemí a prvního patra. V první čtvrtině 20. století byl dům č. p. 2 na náměstí v Brušperku charakterizován hlavním průčelím o čtyřech okenních osách, vertikálně členěným vysokým pilastrovým řádem a doplněným falešným atikovým patrem. Na začátku roku 1925 podal pan František Měkýš žádost na obecní úřad o povolení nadstavby zadního traktu prvního patra svého domu č. p. 2. K žádosti přiložil plánovou dokumentaci vyhotovenou kopřivnickým stavitelem Eduardem Burianem. Stavba byla nejen dne 19. února 1925 schválena, ale rovněž realizována. Ještě v 80. letech 20. století měl uváděný dům architektonicky ztvárněnou fasádu podle návrhu jmenovaného stavitele. V současnosti je průčelí budovy č. p. 2 opatřeno hladkou břízlitovou omítkou.¹⁴¹

Na tomto místě je zapotřebí připomenout, že v rámci dvou zbývajících domovních bloků – severovýchodního a jihovýchodního – byly mimo jiné provedeny demolice někdejších měšťanských domů č. p. 27, 28, 29, 46 a 47.¹⁴² Na plochách bývalých městišť jsou dnes zřízena záchytná parkoviště pro centrální část Brušperku. Nicméně je zřejmé, že uměle vytvořené proluky by měly být do budoucna zastavěny. Jak víme, v zásadě zanikly i šenkovní domy č. p. 25 a 26. Na konci roku 1931 byly tyto budovy nahrazeny novostavbou, do níž byla umístěna vedle hostince se sálem také pobočka místecké spořitelny. V současnosti je objekt evidován pod č. p. 26.¹⁴³ Naprosto shodnou situaci můžeme registrovat u někdejšího

¹⁴⁰ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 153 – plánová dokumentace k domu č. p. 20 od stavitele Valentina Klajného z června 1922, kart. 154 – Plán na přestavbu domu p. Václava a pí. Anny Machových v Brušperku od stavitele Valentina Klajného (stavební povolení ze dne 18. 3. 1933); KOUDELOVÁ, Jana, PANGEROVÁ, Šárka. *Brušperk...*, 2001, c. d. v pozn. 113, textová část – srovnávací fotografie.

¹⁴¹ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 153 – plánová dokumentace k domu č. p. 20 od stavitele Valentina Klajného z června 1922, kart. 153 – Náskres ku nadstavbě zadního traktu obývacího I. patra domu č. 2 pána Frant. Měkýše, Brušperk od stavebního mistra Eduarda Buriana z ledna 1925 (stavební povolení ze dne 19. 2. 1925); KOUDELOVÁ, Jana, PANGEROVÁ, Šárka. *Brušperk...*, 2001, c. d. v pozn. 113, textová část – srovnávací fotografie; JURÁK, Petr. *Brušperské proměny...*, 2009, c. d. v pozn. 118, s. 6–7.

¹⁴² Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace, č. negativu A66053–55 (1982), A66049–51 (1982), A64754 (1981) – fotografie domů č. p. 45–47 v Brušperku, č. negativu A65782 (1982), A65786 (1982) – fotografie interiéru domu č. p. 29 v Brušperku.

¹⁴³ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 153 – spisy a stavební dokumentace k domům č. p. 25 a 26 k roku 1930; Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj. Katastrální pracoviště Frýdek-Místek, č. d. 592/42; JURÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 73–76.

měšťanského domu č. p. 48, na jehož parcele vyrostla novostavba České spořitelny z 90. let 20. století.

Zdá se, že i městská zástavba v historickém jádru Brušperku nebyla ušetřena výrazných transformací, které se spíše negativně odrazilily v celkové podobě popisovaného sídla. V písemném operátu stabilního katastru z roku 1844 byly brušperské domy nacházející se mimo obvod vnitřního města charakterizovány jako přízemní, z větší části vystavěné z cihel a jen z menší části ze dřeva. Výjimku zde představovaly budovy uvnitř vlastního města, které byly i patrové. Na všech domech se uplatňoval dřevěný šindel. Stavebnětechnický stav většiny budov byl hodnocen jako dobrý.¹⁴⁴

Brušperk je často řazen mezi neprůmyslová města. Ačkoliv na začátku 19. století úspěšně obchodoval s domácím sukem, rychlým tempem postupující industrializace zde nenašla potřebné zázemí. Na rozdíl od Příbora a Místku nebyla v Brušperku založena žádná prosperující textilní továrna. Jen krátce zde působily filiálky některých podniků, kupříkladu od konce 80. let 19. století pobočka firmy Albert Reiser na pletené zboží či filiálka punčochářské firmy Šimona Mandlera.¹⁴⁵ Příčina jistého neúspěchu byla spatřována v izolaci města. Obrat k lepšímu měla přinést výstavba železnice. Přestože nakonec byly zahájeny realizační práce na projektované trati z Moravské Ostravy do Brušperku, železniční spojení dokončeno nebylo.¹⁴⁶

Nutno zdůraznit, že historické město Brušperk si uchovalo své neopakovatelné panoráma, významnou měrou umocňované dominantou kostela sv. Jiří. Zřejmě již při lokaci sídla byla kostelnímu areálu vyhrazena poloha ve východní části vnitřního města. První písemná zmínka o existenci brušperského kostela i fary pochází z roku 1305. Nicméně zachované gotické jádro současné sakrální stavby bývá datováno do konce 14. století. Nejstarší stavební konstrukce jsou zde reprezentovány obvodovým zdivem západní části kněžiště a celé lodi s hrotitým portálem. Do let 1577–1580 je kladeno vybudování kostelní hranolové věže. Centrální boční kaple se hlásí do období pozdního baroka. Schodiště vedoucí na kůr, přiléhající k severnímu průčelí věže, bylo vystavěno v roce 1765 (datace je vytesána i

¹⁴⁴ MZA Brno, fond D8 – Stabilní katastr – vceňovací operáty, fascikl č. 244, § 13: „*Die Bauart der Häuser ist mit Ausnahme seiner in dem Innere der Stadt, welche aus Stockwerken bestehen, nur ebenerdig, davon der größte Teil aus Ziegeln gemauert und nur der kleinste Teil aus Holz besteht, und alle sind mit Schindeln eingedeckt. Der Zustand der Gebäude ist großen Theils gut. ...*“.

¹⁴⁵ DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 117, s. 85–87; VELIČKOVÁ, Karla. Archiv města Brušperku. *Těšínsko*, 1990, č. 1, s. 27–28; BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Historický místopis...*, 2000, c. d. v pozn. 106, s. 75; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 46–47.

¹⁴⁶ SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 188 – paměti tajemníka Antonína Vavroše 1894–1919 (sestavil a zapsal Karel Špaček), s. 6; Výstavba trati byla v roce 1955 zastavena a roku 1960 byly položené koleje v úseku mezi Hrabovou a Novou Bělou demontovány. Podrobněji JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 105–108.

na jednom z dochovaných trámů). Kostel sv. Jiří procházel v průběhu 19. a 20. století nezbytnými stavebními opravami i dílčími adaptacemi.¹⁴⁷ V druhé polovině 20. let 20. století byla realizována jedna z méně citlivých rekonstrukcí kostela, věže i jeho okolí. Stavební práce byly svěřeny staviteli Karlu Gajovskému. Podle jeho projektu se v téže době uskutečnila celková přestavba farní budovy, která tak získala soudobou podobu.¹⁴⁸

Pokusme se stručně charakterizovat stavební vývoj městského historického jádra Brušperku. Obecně můžeme konstatovat, že rozkvět stavební činnosti nastal v samotném městě až během 18. století v souvislosti s rozvojem soukenického řemesla. Je pravděpodobné, že v tomto období se i v městském centru nacházely převážně dřevěné stavby, přičemž výjimku zde mohly představovat nejvýstavnější domy měšťanské, zbudované již z nehořlavého materiálu. Nejstarší zděná jádra, patrně ze 17. století, lze předpokládat u objektů lokalizovaných v prostoru západního domovního bloku. Skutečný stavební boom zaznamenal Brušperk v období klasicismu, kdy i na předměstích vznikaly zděné přízemní domy, jejichž průčelí byla zdobena svěbytnou štukovou výzdobou tvořenou volutovými hlavicemi, mušlemi, listovými závěsnými dekory a podobně. Právě tehdy se v Brušperku setkáváme s prací skupiny místních zednických mistrů a stavitelů, jakými byli kupříkladu Josef Knop, Anton Schubert či Tomáš a František Ledniční. Výstavbu zděných budov bezpochyby urychlil velký požár města roku 1802.¹⁴⁹

Jestliže se první polovina 19. století v Brušperku vyznačovala rozmachem stavebního řemesla, ve druhé polovině téhož století se urbanistický i architektonický vývoj města téměř

¹⁴⁷ Vzhledem k dochovanému archivnímu materiálu i významu této památky by zajisté bylo vhodné zabývat se historií kostela sv. Jiří v Brušperku mnohem podrobněji. Nelze opomenout, že nedílnou součástí areálu kostela jsou ohradní zeď s kapličkami křížové cesty a kamenný kříž. Za kostelem se rovněž nachází budova bývalé márníce. SOkA Frýdek-Místek, fond Farní úřad Brušperk 1719–1982, inv. č. 100, sign. Ia,e, kart. 1 – stavební rozpočty, účty a další spisový materiál dotýkající se oprav kostela sv. Jiří v Brušperku, inv. č. 140, sign. XI – pamětní listina z bání kostelní věže s opisem 1757; ZAO, pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, poř. č. 10205 – náčrtek rozvinutých ploch střech kostela a hlavní věže v Brušperku ze dne 1. ledna 1914, poř. č. 10206 – půdorysy kostela a fary s hospodářskými budovami v Brušperku od Josefa Meitnera ze dne 12. října 1833, poř. č. 10263 – půdorys kostela sv. Jiří v Brušperku ze dne 20. února 1847, poř. č. 10264 – návrh na rozšíření kostela v Brušperku od arcibiskupského architekta Jana Sarkandra Thalhera, nedatováno; WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie...*, 1859, c. d. v pozn. 107, s. 109–112; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 78, s. 9–10; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 279–280; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín. *Průzkum fragmentů...*, 2003, c. d. v pozn. 59, s. 46, 49; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 114–118.

¹⁴⁸ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 189 – kronika města Brušperku (1894) 1924–1945 (1946), list 38; SOkA Frýdek-Místek, fond Farní úřad Brušperk 1719–1982, inv. č. 100, sign. Ia,e, kart. 1 – plánová dokumentace k přestavbě farní budovy v Brušperku od stavitelů Eduarda Buriana (27. 5. 1926) a Karla Gajovského (nedatováno), spisový materiál z let 1926–1927.

¹⁴⁹ SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 73 – Gruntovní kniha přecházející v hlavní knihu II. 1828–1886, inv. č. 84 – Kniha listin – všeobecná V. 1826–1829; PINKAVA, František. *Brušperk...*, 1869, c. d. v pozn. 117, s. 47; DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk...*, 1969, c. d. v pozn. 117, s. 67–75; DĚDKOVÁ, Libuše. *Brušperk nad Ondřejnicí...*, 1983, c. d. v pozn. 127, s. 522–524; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 69, s. 278–279; JUŘÁK, Petr. *Brušperk...*, 2009, c. d. v pozn. 116, s. 44–47.

zastavil. Stavební činnost byla oživena až na samém sklonku 19. století a především v první polovině století následujícího. Na přelomu 19. a 20. století se v Brušperku objevila jména několika stavitelů, jejichž návrhy, zdaleka ne všechny, nesly již prvky nového stylu secese. Uvedme zde alespoň zednického mistra Josefa Lyse, příborského stavitele Bedřicha Karlsedera a z pozdější doby i kopřivnického stavitele Eduarda Buriana. Ve 20.–40. letech minulého století nabízeli v Brušperku své služby zejména dva činorodí architekti stavitelé – Karel Gajovský a Valentin Klajný. Je vhodné poznamenat, že obnovená stavební aktivita se projevila obzvláště v rozvoji městské části na západní straně řeky Ondřejnice – Závodí, kde vznikla čtvrť rodinných domků a v letech 1947–1951 velká konstruktivistická škola podle projektu architektů Vladimíra Chamráda a Vladimíra Meduny.¹⁵⁰ Vrátime-li se k městskému historickému jádru Brušperku, můžeme konstatovat, že vyjma zmiňovaných demolic si v podstatě uchovalo svou původní urbanistickou strukturu.

Podíváme-li se zpětně na celkový stavební vývoj tří vybraných historických sídel, zjistíme, že u každého z nich lze vysledovat jeho charakteristické rysy. V případě Příbora a Brušperku není pochyb o tom, že území městského historického jádra zůstalo z hlediska urbanistické struktury víceméně zachováno, přestože zde byly realizovány dílčí zásahy i demolice. Příbor si vzácně uchoval hodnotnou městskou zástavbu převážně z období renesance. Většina domů na náměstí a v navazujících ulicích má dodnes dochované renesanční jádro s čitelnou dispozicí hloubkového dvoutraktu. Brušperk se naopak vyznačuje téměř neporušenou uliční sítí a pochopitelně svým neopakovatelným panoramatem. Bohužel nejstarší část Místku zůstala nejvíce zasažena necitlivou výstavbou v období druhé poloviny 20. století. Nejenže zde byla rozrušena starší parcelace, nýbrž i historické jádro města se nedochovalo ve svém původním rozsahu. Místku nebylo ponecháno ani jeho osobité panoráma, jemuž v minulosti dominovalo hned několik sakrálních staveb. V centrálních částech všech tří měst zůstaly respektovány hodnotné kostelní areály. Zdá se, že za nejstabilnější prvek urbanistické struktury lze obecně považovat náměstí – dřívější tržiště.

¹⁵⁰ SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 520, kart. 151–155; KUČA, Karel. *Města a městečka...*, 1996, c. d. v pozn. 69, s. 358; JUŘÁK, Petr. *Brušperské proměny...*, 2009, c. d. v pozn. 118, s. 92–94.

2. 3. Památkově chráněná území měst Příbora, Místku a Brušperku. Příkladová studie interdisciplinárně pojaté analýzy historického objektu

U všech tří vybraných historických měst bylo definováno území, pro něž byla zákonem stanovena památková ochrana. V podstatě se zde promítly výsledky kategorizace urbanistických celků na území Čech, Moravy a Slezska, oficiálně odstartované na začátku 70. let 20. století. Zatímco pro urbanisticky a architektonicky dochovanou část Příbora byla zvolena první forma ochrany historických sídel, to znamená *městská památková rezervace*, v případě zachovaného historického území Místku a Brušperku byla aplikována až druhá forma ochrany s konečným označením *městská památková zóna*.

Po stručné charakteristice a zhodnocení památkové ochrany uváděných sídel bude učiněn pokus o konfrontaci rozlohy vytyčených historických jader měst s oficiální rozlohou památkově chráněných území – Městské památkové rezervace Příbor a Městských památkových zón Místek a Brušperk. Krátká příkladová studie interdisciplinárně pojaté analýzy měšťanského domu č. p. 44 v Příboře by pak měla demonstrovat nejen možnosti a limity mezioborové spolupráce, ale především nutnost zachování hmotných pramenů v podobě historických konstrukcí a materiálů každé stavby s výpovědní hodnotou.

2. 3. 1 Vývoj památkové ochrany historických měst Příbora, Místku a Brušperku

Ještě před uzákoněním plošné ochrany uváděných sídel byla ze strany památkové péče věnována pozornost problematice regenerace jejich historických jader. V 80. letech 20. století se otázkou obnovy historických měst na území tehdejšího Severomoravského kraje zabýval dlouholetý pracovník památkové péče a pozdější ředitel ostravského památkového ústavu Jiří Gwuzd. Ve své rozsáhlé studii z roku 1985 důkladně popsal jednotlivé aspekty regenerace památkově hodnotných sídel. V rámci podmínek pro úspěšnou obnovu neopomněl například zmínit doporučení ICOMOS o záchraně historických nebo tradičních souborů a jejich roli v moderním životě z roku 1976 (Nairobi), důraz na osvětu, respektive na vytvoření potřebného společenského klimatu s cílem vyvolat smysl pro zodpovědnost ke kulturnímu dědictví, či zajištění výchovy specializovaných pracovníků zejména v oblasti tradičních řemesel.¹ Ve studii se dále zabýval postavením a hodnotami historických jader v současných

¹ Zveřejněná studie se stala jedním z výsledků disertační práce GWUZD, Jiří. *Regenerace historických jader měst s aplikací v územně plánovacím procesu na území Severomoravského kraje. Disertační práce*. Ostrava 1982 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); GWUZD, Jiří. *Problematika regenerace*

městech, řešením jejich urbanistické a v zásadě i architektonické koncepce, bydlením, občanskou vybaveností, dopravou, inženýrskými sítěmi i hlediskem vytápění, provozy narušujícími historické okolí, zelení, životním prostředím a kulturním potenciálem centrálních částí sídel.²

Obecné závěry Jiří Gwuzd formuloval ve dvou rovinách. Jednak definoval zásady pro územně plánovací dokumentaci, a jednak vytyčil (připomeňme, že v roce 1985) hlavní etapy regeneračního procesu historických jader měst.³ Nutno podotknout, že stěžejní mezinárodní dokumenty dotýkající se ochrany kulturního dědictví, které by rozhodně přispěly k rozšíření podmínek pro uváděnou regeneraci, byly vydány právě v roce 1985 – Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy a v roce 1987 – Charta pro péči o historická města a městské celky (Washingtonská charta). Nicméně víme, že již výše zmiňovaná Washingtonská charta se v podstatě stala inovovaným doplňkem Mezinárodní charty o zachování a restaurování památek a sídel z roku 1964 – známé jako Benátská charta.⁴

Zastavme se v krátkosti u vybraných mezinárodních dokumentů, z nichž rovněž můžeme vycházet při definování základních podmínek památkové ochrany historických sídel. V textu Úmluvy o ochraně architektonického dědictví Evropy nalezneme v článku 10 srozumitelně vyjádřenou politiku konzervace architektonického dědictví. Pokusme se shrnout jednotlivé body zde formulované konzervační strategie, která by měla: 1) určovat ochranu architektonického dědictví jako základní cíl plánování územního rozvoje města a venkova a zajišťovat dohled nad uplatňováním tohoto požadavku ve všech fázích přípravy plánů výstavby i procesu schvalování prací, 2) podporovat záměry restaurování a údržby, 3) vytvářet z konzervace, propagace a udržování architektonického dědictví významný fenomén politiky kulturní, životního prostředí a územního plánování, 4) v rámci procesu územního plánování podporovat konzervaci a využívání určitých budov, jejichž skutečný význam by nebyl dostatečným důvodem k ochraně, ale které jsou zajímavé z hlediska svého umístění

historických jader měst. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Profil, Ostrava 1985, s. 9–16; Směrnice pro vzdělávání a školení v oblasti ochrany památek, areálů a sídel. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 176–179.

² GWUZD, Jiří. *Problematika regenerace...*, 1985, c. d. v pozn. 1, s. 16–22, 24–43; KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 2000, s. 19–23, 26–32; KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra, KIBIC, Karel. *Novostavby v památkově chráněných sídlech*. Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004, s. 19–50.

³ GWUZD, Jiří. *Problematika regenerace...*, 1985, c. d. v pozn. 1, s. 23–24, 44–47.

⁴ Charta pro péči o historická města a městské celky (Washingtonská charta). *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 154–157; KUČOVÁ, Věra. Ke dvaceti letům Washingtonské charty, dosud stále nejlepšímu dokumentu ICOMOS k ochraně historických městských celků. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 6, s. 491–493; Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 138–153.

v městském či venkovském prostředí a z hlediska kvality života, 5) napomáhat aplikaci a rozvoji tradičních dovedností a materiálů jako nezbytných úkolů pro budoucnost architektonického dědictví. Navíc v článku 15, věnovanému informacím a výuce, byla v citované úmluvě stanovena východiska účinné osvěty směřující k ochraně architektonického dědictví.⁵

V roce 1987 vypracovala Mezinárodní rada pro památky a sídla (ICOMOS) dokument zaměřený na péči o historická města a městské soubory, obvykle označovaný jako Washingtonská charta. V dokumentu se podařilo definovat nejen principy a cíle, nýbrž i metody a nástroje náležité péče o hodnotná města a městské celky. Připomeňme si zde alespoň jeden z hlavních cílů, jenž představuje nutnost zachování historického charakteru města, případně městského souboru. Celkový ráz historického sídla bývá vyjádřen zejména těmito prvky: 1) půdorysnou strukturou určenou parcelací a uliční sítí, 2) vzájemnými vazbami mezi budovami, zelenými plochami a otevřenými prostranstvími, 3) vnitřním a vnějším vzhledem staveb, definovaným jejich měřítkem, rozměry, stylem, konstrukcí, materiály, barvou a výzdobou, 4) vztahem mezi městem či městským celkem a jeho prostředím jak přírodním, tak i vytvořeným člověkem a 5) rozmanitými funkcemi, které město nebo městský soubor získaly postupem doby. Tyto jednotlivé složky historického sídla vyžadují ochranu. Při sumarizaci metod a nástrojů neopomněla Washingtonská charta mimo jiné upozornit na důležitost průběžné údržby, jež má nepochybně zásadní význam pro efektivní péči o hodnotná města či městské celky a taktéž na nezbytnost propagace plánu péče přímo obyvateli historického území. Podpora účasti a zapojení občanů by měla být zajištěna především vypracováním všeobecného informačního programu, který by oslovil všechny obyvatele města, počínaje dětmi školního věku.⁶

⁵ Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy s účinností dnem 1. 6. 2002 součástí právního řádu České republiky. *Sbírka mezinárodních smluv č. 73/2000*; Úmluva o ochraně architektonického..., 2007, c. d. v pozn. 4, s. 142–146.

⁶ Na tomto místě je vhodné poukázat ještě na další mezinárodní dokumenty. Svou opodstatněnou roli při zachovávání historických sídel by měla sehrávat Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy, revidovaná roku 1992. Pro péči o historická města lze nepochybně účinně využít i Směrnice pro vzdělávání a školení v oblasti ochrany památek, areálů a sídel, sestavené roku 1993. V roce 2003 byla pak schválena Charta ICOMOS – zásady pro analyzování, ochranu a stavební obnovu architektonických památek, v níž najdeme přehledně shrnuté hlavní koncepce péče o památky. Uvedme zde alespoň některé ze zásad: 1) každý zásah na památce musí pokud možno respektovat koncepci, techniky a historickou hodnotu původního či předešlých stavů a zanechat svědectví, která je možné v budoucnu rozpoznat, 2) nedokonalosti nebo úpravy, jež se staly součástí historie stavby, by měly být zachovány, pokud nejsou v rozporu s bezpečnostními požadavky, 3) veškeré činnosti realizované v rámci kontroly a sledování památky by měly být dokumentovány, a tak uchovány jako součást historie stavby. Charta ICOMOS – zásady pro analyzování, ochranu a stavební obnovu architektonických památek. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 228–235; Charta pro péči..., 2007, c. d. v pozn. 4, s. 154–159; KUČOVÁ, Věra. Ke dvaceti letům..., 2007, c. d. v pozn. 4, s. 491–493; Směrnice pro vzdělávání..., 2007, c. d. v pozn. 1, s. 174–177; Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy.

Přibližme si nyní vývoj památkové ochrany historických jader měst Příbora, Místku a Brušperku. V průběhu 80. let 20. století byly pro uváděná sídla, respektive jejich nejstarší části, vypracovány programy regenerace. Z hlediska památkové péče se historickými centry měst Příbora a Brušperku zabýval již jmenovaný Jiří Gwuzd. Městskému jádru Místku věnovala pozornost architektka Janina Brychlecová.⁷ Zmiňovaná sídla byla stručně zhodnocena po stránce historické a poté následovala analýza jejich tehdejších územních plánů. Na základě posouzení příslušné územně plánovací dokumentace byly vždy formulovány její klady a zápory v návaznosti na aktuálně platné principy ochrany historických měst. Je zřejmé, že již při hodnocení jednotlivých sídel se uplatňovala urbanistická koncepce.⁸

Nutno podotknout, že stavebnětechnický stav budov památkového zájmu v uváděných městech odpovídal jejich stáří. Převažovalo zde využití objektů pro bytové účely, v přízemích měšťanských domů byly většinou zřízeny obchody, případně služby (tedy složky občanské vybavenosti). Takovéto využití historických budov bylo klasifikováno pozitivně. Avšak v nejstarších částech Frýdku-Místku vykazovala zhruba polovina objektů velké závady či přímo havarijní stav. Naopak v Brušperku byla stavební kondice budov hodnocena jako nadprůměrná.⁹

Porovnáme-li celkovou situaci nejstarší městské zástavby z 80. let 20. století se současností, musíme konstatovat, že aktuální stav je zdánlivě příznivější. Řada památkově chráněných budov prošla během posledních dvou desetiletí celkovou či dílčí rekonstrukcí, přičemž ne vždy byly náležitým způsobem respektovány jejich historické konstrukce a materiály. Zatímco v Příboře a Brušperku se v zásadě udrželo optimální využití stavebních památek – podařilo se zde zachovat funkci bydlení v patrech domů přímo na náměstí i v přiléhajících ulicích, v centru Místku byla obdobná funkce značně potlačena. Většina

Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 160–173.

⁷ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové rezervaci Příbor a k Městským památkovým zónám Místek a Brušperk; GWUZD, Jiří. Územně plánovací dokumentace města Příbora. *Památky a příroda*, roč. 7, 1982, č. 5, s. 268–276; BRYCHLECOVÁ, Janina. Regenerace historických jader města Frýdku-Místku. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Ostrava 1985, s. 116–119, 122–126, 136–138; GWUZD, Jiří. Historická jádra měst okresu Nový Jičín a jejich regenerace. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Profil, Ostrava 1985, s. 56–57, 73–74.

⁸ Například HLOBIL, Ivo. *Teorie městských památkových rezervací. Uměnovědné studie VI*, Ústav teorie a dějin umění ČSAV v Praze, Praha 1985, s. 39–43; HLOBIL, Ivo. Městské památkové rezervace v padesátých letech. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 22–24.

⁹ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk – Program regenerace historického jádra města Brušperka, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 28. 1. 1986, s. 3–5; GWUZD, Jiří. Územně plánovací dokumentace..., 1982, c. d. v pozn. 7, s. 269–271; BRYCHLECOVÁ, Janina. Regenerace historických jader..., 1985, c. d. v pozn. 7, s. 122–123; GWUZD, Jiří. Problematika regenerace..., 1985, c. d. v pozn. 1, s. 28–32.

měšťanských domů zde byla plně adaptována pro komerční účely – i ve vyšších podlažích dnes najdeme obchody a kanceláře různých firem. Výjimku zde představují objekty č. p. 2, 7, 28, 47, 49 a dílem rovněž č. p. 34. Pochopitelně na území všech tří historických jader se v současnosti nacházejí památkově chráněné budovy bez využití. V Příboře se jedná o domy č. p. 2, 44 a 45. U budovy č. p. 1 není v provozu bývalá prodejna v přízemí a u domů č. p. 27, 28 a 32 zůstávají neobydlena dvě horní patra. V Místku nejsou zcela využity objekty č. p. 16, 36, 46 a 87 (původně dvorní stavba bez čísla popisného). Na území historického jádra Brušperku zůstávají dlouhodobě neobydleny domy č. p. 30 a 58.¹⁰

V programech regenerace jednotlivých sídel bylo také posuzováno dopravní řešení zpracované územním plánem ve vztahu k nejstarším centrům měst. Ze strany památkové péče bylo jednoznačně preferováno ponechání pouze obslužné dopravy na území historických jader Příbora, Místku i Brušperku. V městských centrech měly být vytvořeny klidové pěší zóny, jež vylučovaly existenci parkovacích ploch v prostoru náměstí.

Z nejstarší části Příbora mělo být odkloněno vedení hlavní komunikace od Nového Jičina na Frýdek-Místek. Počítalo se s úpravou trasy severojižním směrem podél historického jádra města. Potřebná obsluha měla být řešena kruhovým objezdem náměstí. Plocha pro parkování mohla být v omezené míře tolerována jen před budovou radnice. V historickém centru měly být vytyčeny v podstatě dvě základní pěší trasy. Jedna ucelená pěší zóna měla zahrnovat území od areálu bývalé piaristické koleje přes úsek ulice Jičínské s pásmem občanské vybavenosti, dále přes náměstí až po areál kostela Narození Panny Marie. Druhá zóna se měla nacházet v prostoru mezi jihovýchodní zástavbou historického jádra a železniční tratí. Předpokládalo se, že garážování v jakékoliv formě bude z nejstarší části města vytěsнено.¹¹ Tato navrhovaná úprava dopravy v rámci historického jádra Příbora, jež měla vést k jeho úspěšné regeneraci, byla realizována pouze částečně. Tranzitní komunikace sice byla přímo z centra města, respektive z náměstí odkloněna, avšak zůstala akceptována v těsné blízkosti západní části historického jádra, čímž byla eliminována možnost vytvoření ucelené pěší zóny. Ačkoliv obslužná doprava v centru města byla nakonec vyřešena kruhovým

¹⁰ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence, revidované evidenční listy jednotlivých památkově chráněných měšťanských a městských domů v Příboře, Místku a Brušperku. Lze konstatovat, že u konkrétně uvedených budov byl zaznamenán stav trvající od roku 2007.

¹¹ U křižovatky hlavních komunikací v severní části území Příbora bylo plánováno zřízení autobusového nádraží, které nakonec nebylo realizováno. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové rezervaci Příbor – Program regenerace historického jádra města Příbora, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 27. 7. 1983, s. 5–6; GWUZD, Jiří. Územně plánovací dokumentace..., 1982, c. d. v pozn. 7, s. 272.

objezdem náměstí, parkování se z ústředního prostoru odstranit nepodařilo. Ani garážování nebylo z historického jádra Příbora zcela vytěsněno.¹²

Podobný postup i výsledky dopravního řešení lze pozorovat rovněž u Brušperku. I zde bylo původně plánováno důsledné oddělení pohybu chodců a vozidel. Z území historického jádra měla být vytěsněna průjezdná doprava a ponechána pouze doprava obslužná. Klidová pěší zóna měla být vymezena v prostoru náměstí a v přiléhajících ulicích. Otázka garážování a parkování měla být řešena stejně jako u Příbora a také zde se nepodařilo požadavky památkové péče naplnit. Navíc v centrální části Brušperku vznikl jeden zásadní paradox. Parkovací plochy měly být primárně zajištěny formou záchytných parkovišť na okraji historického jádra. Nejenže bylo parkování v případě Brušperku ponecháno na náměstí, ale zároveň zde byla vytvořena dvě záchytná parkoviště, a to na plochách bývalých městišť v rámci severovýchodního a jihovýchodního domovního bloku. Můžeme pouze doufat, že se jedná o dočasný stav a tyto nežádoucí proluky budou výhledově zastavěny.¹³

Necitlivé dopravní řešení dotýkající se historického jádra Místku bylo již několikrát zmiňováno. Území městské památkové zóny je v současnosti násilně sevřeno třemi hlavními komunikacemi – dnešní ulicí Ostravskou, Hlavní třídou a ulicí 8. Pěšího Pluku. Za jediný klad lze považovat odstranění parkovacích ploch z hlavního náměstí Svobody. Nicméně z Antonínského náměstí parkovací místa nezmizela.¹⁴

Centrální funkce městských historických jader měla být v uváděných programech regenerace mimo jiné umocněna likvidací esteticky závadné, bezcenné a vesměs zchátralé dvorní zástavby jednotlivých domovních bloků. Byť se již v 80. letech 20. století připouštělo respektování historicky hodnotných objektů i v zadních částech městišť, je vhodné poznamenat, že se nejednalo o ustálený postoj. Převládal názor, že dvory domů je zapotřebí ozdravit, což předurčovalo odstranění hospodářských (pomocných) budov, mezi něž se řadily téměř veškeré objekty a přístavby z 19. století, které se tehdy pokládaly za památkově bezvýznamné.¹⁵

¹² Srov. GWUZD, Jiří. Územně plánovací dokumentace..., 1982, c. d. v pozn. 7, s. 273, 275.

¹³ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk – Program regenerace historického jádra města Brušperka, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 28. 1. 1986, s. 7.

¹⁴ Srov. NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, světské stavby – Místek, sign. P129/23, vyjádření Státního památkového úřadu v Brně k programové studii směrného plánu Frýdku-Místku čis. 1694/57 ze dne 14. června 1957; BRYCHLECOVÁ, Janina. Regenerace historických jader..., 1985, c. d. v pozn. 7, s. 124–125; GWUZD, Jiří. Problematika regenerace..., 1985, c. d. v pozn. 1, s. 32–36.

¹⁵ Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk – Program regenerace historického jádra města Brušperka, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 28. 1. 1986, s. 6; FUCHS, Bohuslav. K urbanistickým problémům historických měst. *Zprávy památkové péče*, roč. XVI, 1956, č. 1, s. 11–

Zvláště u historického jádra Příbora byla v posledních dvou desetiletích památková péče nucena znovu přehodnotit nejen postoj k dochované dvorní zástavbě, nýbrž i k existenci předpokládaného hradebního systému. Ještě v roce 1983 bylo jedním z hlavních cílů řešení koncepce regenerace historického území Příbora: „...zvýraznění původního rozsahu historického jádra v prostoru dřívějšího městského opevnění uvolněním od nevhodné zástavby, odstranění nevhodné a nehodnotné zástavby v zadních částech jednotlivých bloků...“.¹⁶ Jak víme, je pravděpodobné, že Příbor v minulosti nedisponoval typickými zděnými hradbami.

V plánu zásad ochrany Městské památkové rezervace Příbor z roku 1997 se ohledně dvorní zástavby parcel dočteme následující: „...důležitým bodem obnovy urbanistické struktury města je otázka dvorních křídel a přístavků nejceněnějších domů kolem náměstí, které jsou převážně klasicistní a jsou dnes v dezolátním stavu. Zde je nutno vyžadovat jednoznačné hmotové i půdorysné vymezení domů z této strany. Tato dvorní křídla je nutno chápat jako součást hodnotného urbanistického celku, jehož jsou tyto přístavky cennou součástí. ...“.¹⁷

Dnes bychom mohli konstatovat, že dvorní části městišť představovaly vždy místo, kde bylo situováno odpovídající zázemí nejčastěji obytných, ale i jiných budov. Dvory byly zpravidla zastavovány různými hospodářskými a účelovými objekty, jež během času podléhaly četným modifikacím. Především v průběhu 19. století vznikala v zadních částech parcel další obytná, výrobní či skladovací křídla a stavení. Dvorní zástavba se někde neúměrně zahušťovala, což mohlo vést ke snížení celkové kvality životního prostředí měst. Nicméně z pohledu současné památkové péče není žádoucí usilovat o cílené snižování míry standardní zastavěnosti zadních částí městišť na úkor historicky hodnotných dvorních objektů. Stejně tak nelze akceptovat likvidaci staršího vnitřního uspořádání zachovaných domovních bloků, které je v podstatě dáno parcelací a zástavbou.¹⁸

Je zřejmé, že programy regenerace historických sídel řešily, a stále řeší, celou škálu otázek odrážejících se také v jednotlivých částech zpracovávaných územních plánů. Než se pokusíme přiblížit si hlavní předpoklady obnovy nejstarších městských jader, zastavme se na okamžik u problematiky novostaveb a dostaveb v historickém prostředí. Lze totiž konstatovat,

12; GWUZD, Jiří. Územně plánovací dokumentace..., 1982, c. d. v pozn. 7, s. 275; GWUZD, Jiří. Problematika regenerace..., 1985, c. d. v pozn. 1, s. 24; HLOBIL, Ivo. *Teorie městských...*, 1985, c. d. v pozn. 8, s. 6–8.

¹⁶ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové rezervaci Příbor – Program regenerace historického jádra města Příbora, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 27. 7. 1983, s. 3.

¹⁷ HALAMÍČKOVÁ, Věra, NOVOSAD, Jaroslav. *Příbor. Městská památková rezervace. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Památkový ústav v Ostravě, 1997, textová část (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

¹⁸ Podrobněji KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového...*, 2000, c. d. v pozn. 2, s. 22–23; KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra, KIBIC, Karel. *Novostavby v památkově...*, 2004, c. d. v pozn. 2, s. 30–31.

že i zde nastal významný posun. V 80. letech 20. století bylo ze strany památkové péče doporučováno, aby výstavba navrhovaná nejen na území zmiňovaných historických jader, ale i v bezprostředním okolí byla svým hmotovým a tektonickým řešením v souladu s dochovanou historickou zástavbou. Při projektování novostaveb mělo být v plné míře uplatňováno soudobé pojetí. Nově navrhované objekty měly odpovídat době svého vzniku za použití moderních výrazových prostředků, které však musely respektovat charakter prostředí, do něhož měla být stavba zasazena. Byla zde preferována tvorba svébytné hodnotné architektury, expandující panelová výstavba byla označena za nežádoucí.¹⁹ Je vhodné zdůraznit, že památková péče požadovala v případě budování nových objektů mimo území nejstarších částí měst nejen zohlednění okolní krajiny, nýbrž i akceptování siluety konkrétního historického sídla s jeho dominantami. Snahou bylo zachovat jak atraktivní pohledy z městských jader do krajiny, tak rovněž hodnotná panoramata jednotlivých sídel.²⁰ Tento požadavek se nepodařilo prosadit u historického jádra Místku, kde již na počátku 60. let 20. století byla zahájena sídlištní výstavba.²¹

V současnosti je otázce novostaveb v památkově chráněných územích věnována nemalá pozornost. Z iniciativy památkového ústavu byla vypracována odborná metodika dotýkající se této problematiky. Její autoři – Věra a Karel Kučovi spolu s Karlem Kibicem – zde precizovali jednak principy posuzování nových objektů i dostaveb v památkově hodnotném prostředí, a jednak zde shrnuli obecné architektonické zásady pro realizaci novostaveb. Z obsahu metodiky vyplývá, že dnešní památková péče se při výstavbě nových objektů v historických sídlech neomezuje pouze na jedno, dříve čistě soudobé pojetí, ale připouští více architektonických přístupů, které se snaží blíže specifikovat.²²

¹⁹ Problém výškových budov v našich městech se objevil prakticky až po roce 1958. Do této doby byla zástavba omezena výškou pěti pater, chceme-li šesti nadzemních podlaží. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové rezervaci Příbor – Program regenerace historického jádra města Příbora, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 27. 7. 1983, s. 5, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk – Program regenerace historického jádra města Brušperka, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 28. 1. 1986, s. 6–7; BRYCHLECOVÁ, Janina. Regenerace historických jader..., 1985, c. d. v pozn. 7, s. 125–126; GWUZD, Jiří. Problematika regenerace..., 1985, c. d. v pozn. 1, s. 26–27.

²⁰ Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové rezervaci Příbor – Program regenerace historického jádra města Příbora, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 27. 7. 1983, s. 2, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk – Program regenerace historického jádra města Brušperka, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 28. 1. 1986, s. 3; GWUZD, Jiří. Problematika regenerace..., 1985, c. d. v pozn. 1, s. 22.

²¹ FRYDRICH, Evžen. Perspektivy rozvoje Frýdku Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 179–185; KOŽUCH, Vladislav. Stručný přehled o činnosti MěstNV a o situaci ve Frýdku Místku v období let 1960–1964. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 163–167; BRYCHLECOVÁ, Janina. Regenerace historických jader..., 1985, c. d. v pozn. 7, s. 125–126; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. díl, Libri, Praha 1996, s. 837–838.

²² Především v 70. a 80. letech 20. století bylo u navrhování novostaveb v historickém prostředí i ze strany památkové péče upřednostňováno soudobé, chceme-li kontrastní pojetí. Patrně se tak dělo pod vlivem zdařilé funkcionalistické produkce slavící úspěch před polovinou minulého století. Nicméně po polovině 20. století

Pravdou zůstává, že během vývoje ochrany historických urbanistických celků na našem území byly nesčetněkrát formulovány více či méně obecné principy památkové ochrany. Zastavíme-li se u stále platných požadavků výchozích programů regenerace městských jader Příbora, Místku a Brušperku a pokusíme-li se je doplnit o všeobecné regulativy ochrany těchto měst, můžeme vyvodit tyto základní, nejčastěji se opakující podmínky památkové péče:

- 1) zachování dominantního postavení historického sídla jako celku reprezentovaného významnými stavebními památkami (areály kostelů, soubory měšťanských domů a podobně), důsledné regulování okolní zástavby v návaznosti na osobité prostředí nejstarší části města, akceptování dochovaného panorámatu,
- 2) prosazování vhodných funkcí městského historického jádra, zajištění ochrany jeho urbanistické struktury,
- 3) respektování a postupné obnovování památkově chráněných objektů i dalších historicky hodnotných budov včetně jejich prostředí, ochrana jejich autenticity, prosazování optimálního využití těchto staveb a provádění jejich pravidelné údržby,
- 4) zhodnocování porušených městských interiérů – realizace architektonicky kvalitních dostaveb uměle vytvořených proluk při dodržení historické parcelace, odpovídajícího hmotového uspořádání a tektonického řešení,
- 5) uplatňování tradičních materiálů a technologií v rámci provádění vybraných stavebních prací,
- 6) estetické usměrňování označení provozoven, různých reklamních a informačních zařízení na fasádách objektů i v jejich okolí,
- 7) akceptování podmínek památkové ochrany historického sídla při pořizování jakékoliv projektové a územně plánovací dokumentace s tím, že jde o území s archeologickými nálezy.²³

můžeme spíše hovořit o zneužití funkcionalismu a modernismu vůbec. Důsledná typizace ve stavebnictví se nejvýrazněji projevila při budování rozlehlých sídlišť a tvůrčí invenci se podařilo v této době zcela potlačit. Podrobněji KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového...*, 2000, c. d. v pozn. 2, s. 26–32; KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra, KIBIC, Karel. *Novostavby v památkově...*, 2004, c. d. v pozn. 2, s. 19–50; BEČKOVÁ, Kateřina. Princip IKUHO. Metoda přemýšlení o novostavbě v historickém prostředí. *Za starou Prahu. Věstník Klubu za starou Prahu*, roč. XXXIX (X), 2009, č. 2, s. 29–32.

²³ Srov. Archiv NPÚ, ÚP v Praze – přípravná verze Výnosu Ministerstva kultury ČSR o prohlášení historického jádra města Příbora za památkovou rezervaci ještě podle § 4 odstavce 1 zákona č. 22 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958; Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové rezervaci Příbor – Program regenerace historického jádra města Příbora, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 27. 7. 1983, s. 7–8, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk – Program regenerace historického jádra města Brušperka, zpracovaný Jiřím Gwuzdem dne 28. 1. 1986, s. 9–10; *Stavební řády brněnský a moravský* (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnícké knihupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1948, s. 730–737, 739; GWUZD, Jiří. Problematika regenerace..., 1985, c. d. v pozn. 1, s. 23; ŠTULC, Josef. Autenticita památky a problém její rekonstrukce (několik poznámek k věčně aktuálnímu tématu památkové péče). *Zprávy památkové péče*, roč. 61,

Je vhodné poznamenat, že přímo v historických jádrech měst Příbora, Místku a Brušperku se neuplatňuje žádný výraznější reprezentant městské zeleně a proto této problematice nebyla věnována zvýšená pozornost. Výjimku zde představuje pouze výsadba v prostoru východní poloviny brušperského náměstí, o níž byla zmínka v samostatné části textu.

V souvislosti s formulováním předchozích podmínek bychom se měli v krátkosti zastavit také u předmětu ochrany historických měst. Ten je zde v první řadě definován umístěním konkrétního urbanistického celku v krajině a jeho dochovaným půdorysem vymezeným náměstím, uliční sítí, parcelací a zástavbou. Díky předurčenému postavení těchto jednotlivých prvků v rámci urbanistické struktury sídla byla zformována jeho prostorová a hmotová skladba. Na jedné straně zde byly vytvořeny charakteristické městské interiéry, na straně druhé osobité panoráma historického města. Zástavba, která představuje nedílnou součást předmětu ochrany hodnotného sídla, zde bývá zastoupena především stavebními památkami a dále pak ostatními objekty, jež dotvářejí prostředí chráněného území. Nelze také opomenout existenci kupříkladu soch světců, kamenných a litinových křucifixů a podobně, doplňujících prostranství historických měst. I tyto drobné objekty jsou velmi často evidovány jako památky. Jak víme, v případě městských jader Příbora, Místku a Brušperku zůstala dochována jejich čitelná urbanistická struktura, kterou se ne vždy podařilo uhájit před negativními zásahy.²⁴

Přibližme si nyní charakter historických staveb v uváděných městech, jež se většinou staly zákonem chráněnými památkami ještě před legalizací ochrany jednotlivých území. Největší počet památek vykazuje Příbor. Zaměříme-li se na nejvýznamnější památkově chráněné objekty v rámci městského historického jádra Příbora a bezprostředně na něj navazujícího okolí, musíme zde na prvním místě uvést areál kostela Narození Panny Marie, dále pak komplex bývalé piaristické koleje č. p. 50, kostel sv. Valentina a kostel sv. Kříže. Svou jedinečnou hodnotu má rovněž soubor měšťanských a městských domů (č. p. 1–16, 20–24, 27–28, 30–32, 35–38, 40–47) na náměstí a v přiléhajících ulicích, k němuž se přidružují vybrané městské stavby v ulicích Nádražní (č. p. 417 a 685), Stojanově (č. p. 363 a 399), Farní (č. p. 358), V Kopci (č. p. 354) a Zámečnické (č. p. 117). Na ulici Stojanově, pod kostelním areálem, najdeme rovněž památkově chráněnou budovu fary č. p. 364. V prostoru náměstí pak nelze přehlédnout stavební památku z období funkcionalismu – radnici č. p. 19 a

2001, č. 8, s. 242–247; KROUPA, Petr. Čas a autenticita památky. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 5, s. 431–442.

²⁴ Srov. Archiv NPÚ, ÚP v Praze – přípravná verze Výnosu Ministerstva kultury ČSR o prohlášení historického jádra města Příbora za památkovou rezervaci; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. Urbanismus – péče o historická města a místa. *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací III*, Idea servis, Praha 2009, s. 106.

přímo na ploše bývalého tržiště litinovou fontánou a sousoší Panny Marie. Mezi nedávno prohlášené památky patří barokní socha sv. Jana Nepomuckého, stávající na ulici Nádražní (nyní zde nalezneme kopii této plastiky, jejíž originál je deponován v kostele sv. Kříže) a litinový krucifix u kostela sv. Valentina.²⁵

Památkový fond městského historického jádra Místku je předně reprezentován kostelem sv. Jakuba se sochami sv. Františka a sv. Josefa Pěstouna. Dále je doplněn o soubor měšťanských domů nejen na náměstí, ale i v postranních ulicích Tržní a Josefa Václava Sládka, čítající celkem 30 hodnotných stavebních objektů (č. p. 1–7, 13–14, 16, 20–24, 27–30, 32–37, 43, 46–47, 49–50). K památkám nejstarší části Místku se také řadí sloup se sochou Panny Marie na náměstí (originál barokní plastiky je v současnosti situován v prostorách frýdeckého zámku) a bývalá místecká radnice a spořitelna, která je dnes vedena pod dvěma čísly popisnými 11 a 12, a u níž se památková ochrana vztahuje pouze na její část – východní trakt s centrálním schodištěm.²⁶

²⁵ Uváděné kostely, bývalá piaristická kolej, sousoší Panny Marie a většina domů na náměstí a v navazujících ulicích Jičínské, Místecké a Politických Věznů byly prohlášeny za kulturní památky během 60. a 70. let 20. století. Ostatní městské domy a fara jsou památkově chráněné od 70. a 80. let minulého století. V 90. letech 20. století se staly památkami městský dům č. p. 354 – tak zvaná Armanka a zároveň bývalá farní škola, dům č. p. 35 – secesní stavba zbudovaná na základech někdejšího měšťanského domu, radnice č. p. 19 a litinová fontána. Mezi nejmladší památkově chráněné objekty v Příboře patří rodný dům Sigmunda Freuda č. p. 117 (od roku 2005), litinový krucifix (od roku 2004) a socha sv. Jana Nepomuckého (od roku 2000). Na území Městské památkové rezervace Příbor se v současnosti nachází celkem 55 zákonem chráněných památek. Zde nutno podotknout, že za památkově chráněný objekt lze považovat i dvorní stavbu č. p. 17 u měšťanského domu č. p. 38, která v době prohlášení za kulturní památku neměla samostatné číslo popisné. Nicméně obě budovy jsou vedeny v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod jedním rejstříkovým číslem. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence, revidované evidenční listy zmiňovaných památek v Příboře; <http://monumnet.npu.cz/pamfond/hledani.php> – zde lze najít základní údaje k jednotlivým nemovitým památkám v České republice, které se postupně aktualizují; KÖNIGOVÁ – KUDĚLKOVÁ, Alena. *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji*. Příloha Slezského sborníku, roč. 51, 1953, č. 3, s. 10; GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky okresu Nový Jičín*. Okresní úřad Nový Jičín a Památkový ústav v Ostravě, Ostrava 1996, s. 159–190; HALAMÍČKOVÁ, Věra, NOVOSAD, Jaroslav. *Příbor. Městská památková rezervace...*, 1997, c. d. v pozn. 17, grafická část – I. plán památkové ochrany.

²⁶ Všechny 33 památkově chráněných objektů nacházejících se na území Městské památkové zóny Místek bylo prohlášeno za kulturní památky v průběhu 60. a 70. let 20. století. Je vhodné poznamenat, že také objekt č. p. 87 u měšťanského domu č. p. 16 a dále pak budovu č. p. 2302 při měšťanském domě č. p. 50 lze považovat za památkově chráněné. Jedná se o dvorní stavby, které získaly samostatná čísla popisná až po aktu prohlášení za kulturní památku. Tyto objekty mají s předními domy společná rejstříková čísla, pod kterými jsou vedeny v seznamu kulturních památek. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence, revidované evidenční listy uváděných památek v Místku; NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, světské stavby – Místek, sign. P129/24 – návrh na zřízení památkové rezervace ve Frýdku-Místku z roku 1953, sign. P129/28 – soupis památek města Místku k rokům 1940, 1943 a 1944; SOKA Frýdek-Místek, fond Okresní úřad v Místku (1742) 1850–1945 (1950), inv. č. 892, sign. VII, kart. 1101 – soupis památek Frýdku-Místku, sestavený prof. Karlem Kühnem dne 28. července 1944; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek*. Ostrava 1980, s. 23–24, 35–52; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A-I)*. Academia, Praha 1994, s. 443–447; JUŘÁK, Petr. *Pamětihodnosti města Frýdku-Místku*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, 2002, s. 32–55; BARTOŠOVÁ, Marie, KOUDELOVÁ, Jana, NOVOSAD, Jaroslav. *Místek. Městská památková zóna. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2003 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě), grafická část – I. plán památkové ochrany; JUŘÁK, Petr. Socha P. Marie na místeckém náměstí. *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2006*, Ostrava 2006, s. 72–80.

Na území historického jádra Brušperku jsou památkově chráněné objekty zastoupeny dominantním areálem kostela sv. Jiří, opět souborem 11 měšťanských domů na náměstí (č. p. 9–15, 17, 30, 32 a 39), dnešní radnicí č. p. 22, lékárnou č. p. 41, jež byla vystavěna na místě někdejšího šenkovního domu a klasicistním městským domem č. p. 58 na ulici Klepary. V prostoru bývalého tržiště se nacházejí další dvě památky – socha Boha Otce a plastika sv. Jana Nepomuckého, respektive její kopie. Originál barokní sochy je aktuálně umístěn v atriu radnice č. p. 22, v jejíchž prostorách jsou deponovány i části památkově chráněného krucifixu z roku 1805. Kamenný kříž s korpusem Krista, aktuálně roztržštěný, původně stával před zmiňovaným objektem č. p. 58, kde dotvářel osobitý ráz ulice Klepary.²⁷

Nutno poznamenat, že zejména u měšťanských domů v Příboře a dílem rovněž v Brušperku se podařilo památkovou ochranu vztáhnout na celé plochy hloubkově orientovaných městišť. V zásadě lze konstatovat, že u jednotlivých stavebních památek je zapotřebí chránit autenticitu jejich matérie, formu, výzdobu, vnitřní dispozici – rozvrh jednotlivých místností, umístění schodišť, dochované historické konstrukce a materiály – zdivo, klenby, trámové stropy, prkenné podlahy, dlažby, omítky, konstrukční řešení krovu a střechy, komínová tělesa, kamenná ostění vymezující vstupy a jiné otvory, starší dveřní a okenní výplně včetně kování, historické výkladce, starší povrchové úpravy a pochopitelně postavení konkrétní stavby v urbanistické struktuře historického sídla. U některých památek bývá zachováno i dobové vybavení interiérů (například u lékárny č. p. 41 v Brušperku), jež je vesměs chápáno jako součást historického objektu. Avšak je známo, že intaktně dochovaných stavebních památek, které reprezentují obytné stavby, stále ubývá. I památková hodnota řady měšťanských a městských domů na území historických jader Příbora, Místku a Brušperku utrpěla viditelnou újmu obzvláště v důsledku opakovaných rekonstrukcí realizovaných v průběhu posledních osmi desetiletí.

Nakonec můžeme podotknout, že jako stavební památky jsou v centrech uváděných měst evidovány sakrální, veřejné a obytné stavby.

²⁷ Památková ochrana jmenovaných 18 objektů v rámci Městské památkové zóny Brušperk byla uzákoněna během 60.–80. let 20. století. Výjimku zde představuje pouze kamenný krucifix, který byl prohlášen za kulturní památku až v roce 1999. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence, revidované evidenční listy uváděných památek v Brušperku; NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, světské stavby – Brušperk, sign. P59/72 – soupis památek města Brušperku z let 1943 a 1953; SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 488, kart. 136 – seznam památek města Brušperku ze dne 14. srpna 1943, soupis uměleckých památek města Brušperku ze dne 26. dubna 1956; MLČÁK, Leoš. *Státní seznam...*, 1980, c. d. v pozn. 26, s. 9–15; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky...*, 1994, c. d. v pozn. 26, s. 278–280; KOUDELOVÁ, Jana, PANGEROVÁ, Šárka. *Brušperk. Městská památková zóna. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Státní památkový ústav v Ostravě, 2001 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě), grafická část – I. plán památkové ochrany; JUŘÁK, Petr. *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*. Brušperk 2009, s. 114–135.

2. 3. 2 Městská památková rezervace Příbor a Městské památkové zóny Místek a Brušperk

Přikročme nyní k zákonem garantované ochraně vybraných urbanistických celků a pokusme se zamyslet nad postavením vlastních městských jader v rámci památkově chráněných území. Pro nesporné urbanistické, architektonické a historické kvality byla v roce 1989 centrální část města Příbora prohlášena za památkovou rezervaci.²⁸ V příloze k nařízení vlády ČSR č. 54/1989 Sb. byla rovněž definována hranice příslušného památkově chráněného území. Na začátku 21. století probíhala z iniciativy památkového ústavu věcná a odborná revize zaměřená především na opravy popisu hranic nejen existujících památkových rezervací, nýbrž i památkových zón. Nicméně eventuální úpravy stávajících rozsahů jednotlivých chráněných území nebyly u většiny sídel oficiálně potvrzeny.²⁹

V případě plošné ochrany Příbora na úrovni rezervace byla v roce 2007 provedena kontrola, která spočívala v posouzení a srovnání textu přílohy citovaného nařízení vlády s revidovaným mapovým podkladem – plánem – z roku 1995. Ten byl o dva roky později vydán i tiskem v rámci katalogu půdorysů měst, respektive městských památkových rezervací. Na tomto místě je zapotřebí upozornit na jednu zásadní skutečnost. Do plánu z roku 1995 byly zaneseny jednak objekty památkového zájmu, což lze považovat za orientační údaj, a jednak nemovitě kulturní památky. V případě zákonem chráněných budov však zachycená situace v mapovém podkladu neodpovídala tehdy platnému stavu. Jako památky zde byly evidovány i objekty, u nichž procedura oficiálního prohlášení neproběhla.³⁰

Při samotné revizi průběhu linie určující památkově chráněné území Příbora bylo konstatováno, že textová a mapová příloha nejsou v souladu. V popisu i zákresu hranice byla dohledána drobná pochybení. Opravený text přesného vytyčení obvodu Městské památkové rezervace Příbor na základě výsledků uskutečněné kontroly by měl znít následně: hranice území rezervace v Příboře vede po vnějším okraji ulic Lidické, Karla Čapka, Bonifáce Buzka, přes ulici Místeckou, Úzkou, po vnější hranici parcely číslo 1636, ulicemi Karla Hynka

²⁸ Nařízení vlády České socialistické republiky ze dne 19. dubna 1989 o prohlášení území historických jader měst Kolína, Plzně, Brna, Lipníku nad Bečvou a Příbora za památkové rezervace. *Sbírka zákonů* č. 54/1989, s. 566–567; *Městské památkové rezervace. Katalog – půdorysy měst*. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 1997, s. 68–69; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. *Urbanismus...*, 2009, c. d. v pozn. 24, s. 109–110.

²⁹ Srov. RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. *Urbanismus...*, 2009, c. d. v pozn. 24, s. 114, 120–121.

³⁰ Ani dnes nejsou zákonem chráněnými památkami domy č. p. 53, 54, 404, 472 a 567, byť se jedná o historické stavby. Srov. Archiv NPÚ, ÚP v Praze – přípravná verze Výnosu Ministerstva kultury ČR o prohlášení historického jádra města Příbora za památkovou rezervaci, Příloha B; HALAMÍČKOVÁ, Věra, NOVOSAD, Jaroslav. *Příbor. Městská památková rezervace...*, 1997, c. d. v pozn. 17, grafická část – I. plán památkové ochrany, *Městské památkové rezervace...*, 1997, c. d. v pozn. 28, s. 69; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. *Urbanismus...*, 2009, c. d. v pozn. 24, s. 111.

Máchy, Josefa Hory, Žižkovou, přes ulici Stojanovu, po vnější hranici parcely číslo 175, vnitřní hranici parcely číslo 176/1, vnější hranici parcely číslo 169, po ulici Nádražní, po vnější hranici ulic Československé Armády a Jičínské, dále po vnitřní hranici parcely číslo 1369, kterou přetíná, po vnější hranici parcely číslo 1378, zpět přes parcelu číslo 1369 do ulice Lidické, kde se obvod území rezervace vrací k výchozímu bodu.³¹

Je očividné, že Městská památková rezervace Příbor zaujímá přece jen o něco větší plochu o rozloze zhruba 8,77 hektarů (87700 m²) než výše vymezené historické jádro uváděného města (51400 m²). Zdá se, že hranice rezervace byla zvolena tak, aby zahrnovala všechny významné stavební památky, mezi něž pochopitelně patří komplex bývalé piaristické koleje a kostely sv. Valentina a sv. Kříže, které byly zbudovány již za obvodem nejstaršího vnitřního města. V jižní části památkově chráněného území se definovaná linie snažila obemknout i městský dům č. p. 685, opět výraznou stavební památku. Při vytyčování hranice byly navíc zohledněny linie ulic a parcel, dobře uchopitelné v rámci odpovídajícího mapového podkladu, čímž se vymezení chráněné plochy stalo relativně přehledným. Neboť u Městské památkové rezervace Příbor nebylo stanovené území dále klasifikováno podle významu jeho jednotlivých částí na určující, dotvářející a doplňující charakter, jak tomu je u památkových zón, nelze zvolenému postupu nic zásadního vytknout. Jen připomeňme, že pro zmiňovanou památkovou rezervaci bylo v roce 1998 vymezeno ochranné pásmo zahrnující zástavbu v prostoru kostelního vrchu a dále pak v ulicích Karla Hynka Máchy, Úzké, Místecké a Švédské, vybraný úsek předměstí Benátky, na západě pak monumentální školské budovy a část zástavby v ulicích Lidické a Ostravské.³²

Městské památkové zóny Místek a Brušperk byly prohlášeny vyhláškou Ministerstva kultury České republiky ze dne 10. září 1992.³³ Výše zmiňovaná odborná revize hranic památkově chráněných území se dotkla rovněž Místku a Brušperku. Avšak víme, že její výsledky nebyly formálně stvrzeny.³⁴ Ani kontrola v roce 2007 nepřinesla jednoznačné závěry a tudíž jsme nuceni vycházet při určení průběhu linie obou památkových zón z textu

³¹ Revizi provedla v prosinci 2007 ing. arch. Věra Halamičková. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové rezervaci Příbor – MPR Příbor, plošná ochrana – revize 2007; Nařízení vlády..., 1989, c. d. v pozn. 28, s. 567.

³² Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové rezervaci Příbor – MPR Příbor, Rozhodnutí o vymezení ochranného pásma Městské památkové rezervace Příbor Okresním úřadem Nový Jičín č. j. 911/98-RR-401/Ma ze dne 8. 6. 1998; RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. Urbanismus..., 2009, c. d. v pozn. 24, s. 115–116.

³³ Vyhláška Ministerstva kultury České republiky ze dne 10. září 1992 o prohlášení území historických jader vybraných měst za památkové zóny. *Sbírka zákonů* č. 476/1992, s. 2737, 2750–2751.

³⁴ Srov. RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. Urbanismus..., 2009, c. d. v pozn. 24, s. 114, 120–121.

citované vyhlášky a z mapových podkladů – plánů, které byly aktualizovány na konci 90. let 20. století.³⁵

Lze tedy konstatovat, že hranice Městské památkové zóny Místek začíná v severním rohu ulice Ostravské – na parcele číslo 5144/5, pokračuje po vnějším okraji parcel číslo 5144/5 a 5144/1 k Hlavní třídě – k parcele číslo 5175/5, vede po její vnější hranici k severovýchodnímu rohu ulice 8. Pěšího Pluku – k parcele číslo 5245/1, pokračuje po jejím vnějším okraji zpět k parcele číslo 5144/5, kde se uzavírá.³⁶ Rozloha popisované památkové zóny činí přibližně 13,1 hektarů (131000 m²). Jak vidíme, památkově chráněné území Místku je mnohem větší než jeho předpokládané historické jádro o rozloze zhruba 4,9 hektarů (49000 m²). Je to v podstatě způsobeno radikálními zásahy do urbanistické struktury sídla jako takového. Nejenže byl poškozen půdorys nejstarší části Místku, ale již při plánování okolní výstavby v blízkosti jeho centra se úspěšně dařilo ignorovat dochovanou formu historického města. Vezmeme-li v potaz, že i zadní části někdejších hloubkově orientovaných městíšť v rámci zejména východního a západního domovního bloku byly chaoticky rozparcelovány a Místek nedisponoval příliš vyvinutou uliční sítí, nevzniklo zde mnoho možností, jak přehledně vymezit území navrhované památkové zóny. Patrně se předpokládalo, že vytyčením rozlehlejší chráněné plochy se památkové péči naskytne příležitost lépe regulovat zástavbu v bezprostřední blízkosti vlastního historického jádra včetně navazujícího prostoru Antonínského náměstí zformovaného až v poslední čtvrtině 19. století. Hlavními určujícími prvky hranice památkové zóny Místku se tedy staly tři ulice – Ostravská, Hlavní třída a 8. Pěšího Pluku – vytvářející v úsecích křížení téměř dokonalý sférický trojúhelník, v němž se dílem zachovaný půdorys nejstarší části Místku ztrácí. Celková plocha popisované památkové zóny byla v odpovídajícím plánu rozdělena na území určující, dotvářející a doplňující její charakter. Do budoucna by bylo žádoucí zvážit možnost rozšíření rozlohy území určujícího charakter na zbývající dvorní části původně hloubkových parcel a u severního domovního bloku na plochu vymezenou zadními fasádami předních domů a ulicí U Staré Pošty. Tímto by

³⁵ Nutno upozornit, že postupně jsou opravovány a zpřesňovány hranice jednotlivých památkově chráněných sídel v rámci územní identifikace, kterou provádí národní památkový ústav. Lze očekávat, že v dohledné době budou případné změny oficiálně potvrzeny. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Místek a Brušperk – Informace o kontrole hranic plošné ochrany MPZ Místek a Brušperk od ing. arch. Janiny Brychlecové ze dne 26. 1. 2007, plán památkové zóny Místku z roku 1999, plán památkové zóny Brušperku z roku 1998.

³⁶ Výše uvedený popis hranice Městské památkové zóny Místek se neshoduje s textem příslušné vyhlášky ze dvou opodstatněných důvodů. Jednak se v citované vyhlášce objevují zjevné chyby, a jednak dvě zde zmiňované parcely byly rozděleny a jejich starší čísla již neexistují. Při specifikaci hranice zóny Místku bylo proto upřednostněno využití dostupných mapových podkladů. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Místek – plán památkové zóny Místku z roku 1999; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 3. 2. 2011); Vyhláška Ministerstva kultury..., 1992, c. d. v pozn. 33, s. 2751.

mohl být alespoň částečně zdůrazněn a postupem času i rehabilitován půdorys historického jádra Místku.³⁷

Pro stanovení průběhu linie obvodu Městské památkové zóny Brušperk lze využít téměř doslovný popis zveřejněný v platné vyhlášce z roku 1992. To znamená, že hranice chráněné plochy začíná v severním rohu vnější hranicí parcely číslo 67, dále jde vnějšími hranicemi parcel číslo 44 a 37 přes parcelu číslo 2928, dále vnější hranicí parcely číslo 2929 a ulicí Ve Svahu – parcelou číslo 2932, pokračuje po parcelách číslo 9/5, 9/4, 9/3 a prochází přes parcelu číslo 121 vnějšími hranicemi parcel číslo 123, 124, 125 a ulicí Klepary – parcelou číslo 2933, vnější hranicí parcely číslo 1164, přechází parcelu číslo 2911, dále jde vnější hranicí parcely číslo 1196/1 přes parcelu číslo 2911, pokračuje vnější hranicí parcely číslo 1083, přechází ulici Československé Armády – parcelu číslo 2918 – k parcele číslo 67, kde se uzavírá.³⁸ Památkově chráněné území definované plochou o rozloze přibližně 6,25 hektarů (62500 m²) se celkovou velikostí příliš neliší od dříve určené výměry městského historického jádra Brušperku (58200 m²).

Můžeme konstatovat, že průběh hranice zmiňované památkové zóny je podobný průběhu linie obvodu historického jádra uváděného města. Jisté odchylky zde však existují. Diference byly na jedné straně dány snahou o přehlednější vymezení západní hranice chráněného území a na straně druhé zjevným nerespektováním výrazné okrouhlé ulice Ve Svahu, jež v podstatě určuje jihovýchodní hranici vnitřního města. Jmenovaná komunikace by měla oficiálně vytyčovat přirozeně stanovený úsek linie obvodu chráněného území, neboť představuje nepřehlédnutelný prvek v urbanistické struktuře historického sídla. Taktéž popisovaná památková zóna byla graficky rozdělena na území určující, dotvářející a doplňující její charakter. Rozhodně i u Brušperku stojí za zvážení iniciovat rozšíření plochy určující charakter památkově chráněného území. Bylo by více než žádoucí zahrnout do této části zóny dvorní úseky hloubkově orientovaných městišť, doposud čitelných obzvláště u západního a dvou východních domovních bloků i téměř neporušenou uliční síť.³⁹

³⁷ Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Místek – plán památkové zóny Místku z roku 1999; MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818.

³⁸ Parcely vytyčující hranici uváděné památkové zóny byly v podstatě zachovány. Pouze starší parcela číslo 1196 byla dále rozdělena a v popisu průběhu linie památkově chráněného území Brušperku je tedy zaznamenána aktuální parcela číslo 1196/1. Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk – plán památkové zóny Brušperku z roku 1998; <http://www.katastrnemovitosti.cz> (nahlíženo 3. 2. 2011); Vyhláška Ministerstva kultury..., 1992, c. d. v pozn. 33, s. 2750.

³⁹ Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk – plán památkové zóny Brušperku z roku 1998; MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241.

Z výše uvedeného vyplývá, že zákonná památková ochrana vybraných historických jader tří měst byla v zásadě podchycena. Avšak v případě Místku a Brušperku lze uvažovat o přehodnocení charakteru ochrany jednotlivých částí zmiňovaných území a znovu se zamyslet nad jejich aktuální památkovou hodnotou.⁴⁰

2. 3. 3 Dílčí průzkumy měšťanského domu č. p. 44 v Příboře se zaměřením na dokumentaci stropu velké nádvorní světnice

Následující text bude věnován především dokumentaci nálezové situace spojené s aktuálním stavem stropní konstrukce nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře. Předkládaná analýza se postupně dotkne i dalších skutečností spojených se stavebněhistorickým vývojem uváděné budovy a pokusí se podat ucelenější obraz historie této nepochybně zajímavé stavební památky.

V roce 2006 byla zahájena dlouhodobě plánovaná celková rekonstrukce měšťanského domu č. p. 44 v Příboře. V první fázi stavebních prací se přistoupilo k opravě krovu, komínových těles a k položení nové střešní krytiny.⁴¹ Je vhodné poznamenat, že budova č. p. 44 má společnou krovovou a střešní konstrukci se sousedním objektem č. p. 45. Další etapa rekonstrukce měla být zaměřena na sanaci dřevěných trámových stropů v přízemí a patrech měšťanského domu č. p. 44. Jelikož se nakonec nepodařilo zajistit potřebné finanční prostředky na zamýšlené práce, nebyla avizovaná stavební akce doposud realizována. Přesto bylo umožněno provedení dokumentace vcelku zajímavé nálezové situace vztahující se předně ke stropní konstrukci velké nádvorní světnice v přízemí budovy č. p. 44. V této zadní prostorné místnosti se na omítaném podhledu trámového stropu dochoval jednak fragment štukového zrcadla a subtilního rámování, a jednak zde byla pozorována rovněž torza nejméně dvou vrstev šablonové výmalby. Pochopitelně i dokumentace samotné stropní konstrukce, stejně jako částečně zachované omítky podhledu s bohatým souvrstvím nátěrů, reprezentující hodnotný historický materiál, přinesla zajímavé poznatky. Veškerá následná zjištění vycházející z uskutečněných rozborů – stratigrafického, mikropetrografického i dendrochronologického – pak ukázala nejenom možnosti, ale zároveň i nesporné limity

⁴⁰ Srov. RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. Urbanismus..., 2009, c. d. v pozn. 24, s. 112–113.

⁴¹ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře, odborné vyjádření NPÚ, ÚOP v Ostravě k opravě krovu a střechy měšťanských domů č. p. 44 a 45 v Příboře ze dne 26. 1. 2004, rozhodnutí Městského úřadu Kopřivnice – odboru územního plánování, památkové péče a marketingu – ze dne 23. 2. 2004.

jednotlivých průzkumů, a tudíž opodstatněnou naléhavost ochrany autentických konstrukcí a materiálů.

Měšťanský dům č. p. 44, jež na první pohled charakterizují tři okenní osy hlavního průčelí a dva oblouky podloubí, zesílené mohutnými šikmými opěráky, nepochybně náleží mezi nejhodnotnější stavební památky města Příbora.⁴² Řadový objekt je součástí domovního bloku obemykajícího z východu dnešní náměstí Sigmunda Freuda a z něj vybíhající úsek ulice Místecké. K budově č. p. 44 ze severu přiléhá měšťanský dům č. p. 43 a z jihu pak měšťanský dům č. p. 45. Právě s tímto domem je dnes budova č. p. 44 komunikačně propojena v suterénu, přízemí i v patrech.

Koupí domu č. p. 45 příborským měšťanem Johannem Raschkou (juniozem) 5. prosince roku 1860, kterému již od roku 1842 (12. října) patřil také vedlejší měšťanský dům č. p. 44,⁴³ bylo uskutečněno spojení zmiňovaných budov pod společného vlastníka a tento stav přetrval až do současnosti (aktuálním majitelem obou staveb je ing. Jiří Bouška). Je vhodné si uvědomit, že tehdy ještě nebyly vnitřní prostory sousedících domů volně průchozí ve všech podlažích. Právě v souvislosti s nastalou situací bylo iniciováno rovněž sloučení parcel obou budov pod jedno parcelní číslo 308. Nově vzniklý stav byl pak zachycen na katastrálních mapách Příbora z roku 1889 a ještě i z roku 1935.⁴⁴ Taktéž v pozemkové knize (ve vložce číslo 174) jsou obě čísla popisná (44 a 45) vedena k jediné stavební parcele číslo 308.⁴⁵ Roku 1978 byla pro Příbor vyhlášena platnost nové technicko-hospodářské mapy, což znamenalo přečíslování oné parcely na parcelu evidence nemovitostí číslo 1660. Ta byla posléze, v roce 1981, rozdělena na dnešní parcely číslo 1660/1 s domem č. p. 44 a 1660/2 s domem č. p. 45.⁴⁶

⁴² Měšťanský dům č. p. 44 je evidován v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 46286/8-2291. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře, evidenční listy (původní a revidovaný) příslušné nemovité památky; ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický průzkum městské památkové rezervace*. Brno 1993 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě); GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky...*, 1996, c. d. v pozn. 25, s. 178–179; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj měšťanského domu č. p. 44 v Příboře. Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2007*. Ostrava 2007, s. 86–89.

⁴³ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 133, sign. E6-36 – Grundbuch über die Schänkbürgerhäuser 1. (1847) 1850–1879, fol. 241, inv. č. 122, sign. E6-25 – Grundbuch über die Grossbürgerhäuser I. 1821–1879, fol. 72–74.

⁴⁴ Srov. SOKA Nový Jičín, fond Sbirka map a plánů, inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935.

⁴⁵ Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj, Katastrální pracoviště Nový Jičín, pozemková kniha, vložka číslo 174.

⁴⁶ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domům č. p. 44 a 45 v Příboře, sdělení Katastrálního úřadu pro Moravskoslezský kraj, Katastrálního pracoviště Nový Jičín v podobě elektronické pošty ze dne 2. července 2009.

Spojení uváděných měšťanských domů pod jedním vlastníkem mělo zřejmě za následek odstartování výrazných stavebních úprav za účelem zvýšení užitného komfortu obou budov. Johann Raschka mladší nebyl pouze prvním významným příborským podnikatelem (zřídil *C. k. privilegovanou továrnu na sukna a zboží z ovčí vlny*), ale zastával rovněž funkci starosty města, a to v letech 1853–1865 a opakovaně pak 1867–1868.⁴⁷ Přestože se prozatím nepodařilo v archivních fondech dohledat případnou plánovou dokumentaci, která by se vztahovala přímo k realizované adaptaci měšťanských domů č. p. 44 a 45 patrně z počátku 60. let 19. století, bylo alespoň zprostředkováno provedení dendrochronologického rozboru dřevěných konstrukčních prvků stropů a společného krovu budov, jenž přinesl podstatná zjištění.⁴⁸ Potvrdilo se, že avizovaná rekonstrukce se dotkla převážně nejvyššího podlaží a nového zastřešení obou objektů. Datace skácení jedlí, jež byly posléze v podobě opracovaných trámů použity do konstrukce stropů prvního a druhého patra a také krovu, zahrnovala dva údaje – 1858 a 1859. I další zčásti dochované stavební prvky v oněch podlažích bylo možné typologicky zařadit do období po polovině 19. století. Můžeme zde vzpomenout například schodiště (dnes z terrazza) s litinovým zábradlím a sloupy, spojující přízemí a jednotlivá patra č. p. 44, a rovněž některé ze zachovaných dřevěných dveřních výplní včetně kování.

Vezmeme-li v potaz výše uvedené informace, skutečně z nich vyplývá, že měšťanské domy č. p. 44 a 45 byly z iniciativy společného majitele podrobeny pravděpodobně na počátku 60. let 19. století, snad již během roku 1861, rozsáhlejšími stavebními úpravám. Za další důkaz – výsledek popisované adaptace – lze považovat dodnes jednotně architektonicky pojednané hlavní průčelí zmiňovaných budov, jež je vzácně zachyceno na vyobrazení snad z roku 1868.⁴⁹ Nicméně zde zaznamenáváme ještě starší, mnohem střídmější podobu společné čelní fasády, která mohla být realizována podle návrhu tehdejšího příborského stavitele

⁴⁷ Za zmínku jistě stojí, že Johann Raschka junior byl k roku 1844 majitelem nejen dalších měšťanských domů č. p. 22 a 23 na náměstí v Příboře, nýbrž i měšťanského domu č. p. 17 na náměstí v Brušperku. Krom uváděných budov vlastnil ve jmenovaných městech i další nemovitosti. Po smrti Johanna Raschky v roce 1868 připadly domy č. p. 44 a 45 zřejmě krátce jeho ženě a následně jeho synům Johannovi, Isidorovi a Josefovi. Roku 1881 (10. května) koupil obě budovy Dr. Emil Kudielka se ženou Marií a v roce 1893 (15. července) se staly uváděné domy majetkem příborské německé záložny (Freiberger Vorschussverein). Roku 1946 byla na budovy uvalena národní správa. Srov. MZA Brno, fond D8 – Stablní katastr – vceňovací operáty, fascikl č. 244, 2078; SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 133, sign. E6-36 – Grundbuch über die Schänkbürgerhäuser 1. (1847) 1850–1879, fol. 235, inv. č. 377 – nedatovaná kniha majitelů domů; Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj, Katastrální pracoviště Nový Jičín, pozemková kniha, vložka číslo 174; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 92–93.

⁴⁸ KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 422-18/07 na dendrochronologický rozbor stropů a krovu domů č. p. 44 a 45 na náměstí S. Freuda v Příboře, kraj Moravskoslezský*. Brno 2007 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

⁴⁹ Srov. Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), staré pohlednice a fotografie, pohled na východní frontu náměstí v Příboře, snad z roku 1868, umístěný ve stálé expozici Městského muzea v Příboře.

Kašpara Karlsedera. Patrně díky následné změně vlastníka, rozhodně do konce 19. století, bylo jednotné průčelí měšťanských domů č. p. 44 a 45 doplněno bohatší štukovou výzdobou již v intencích typické historizující architektury. Nelze vyloučit, že právě tato adaptace hlavní fasády, odpovídající v podstatě aktuálnímu pojetí, byla dílem druhého významného příborského stavitele Bedřicha Karlsedera, syna jmenovaného Kašpara.⁵⁰ Celkový vzhled nově upraveného průčelí dotvářela rovněž zdobná plechová atika s palmetami, umístěná nad korunní římsou, která se do dnešních dnů nezachovala.⁵¹

Netradičně zvolený výklad stručné stavební historie měšťanského domu č. p. 44 od současnosti směrem do minulosti je v tomto případě opodstatněný. Posuneme-li se retrospektivně před konec roku 1860, můžeme se již oprávněně zabývat budovou č. p. 44 jako samostatným objektem. Vedle stavebních konstrukcí, které lze s jistotou zařadit do 19. století, si pochopitelně dům č. p. 44 uchoval ve své autentické materii také doklady staršího stavebněhistorického vývoje. Zatímco druhé patro budovy včetně podkroví je po stránce konstrukční a materiálové jednoznačným odrazem výrazné stavební adaptace po polovině 19. století, doplněné dílčími zásahy ještě z poslední čtvrtiny 19. a následujícího 20. století, mohou nás dochované konstrukce prvního patra, přízemí a suterénu zavést až do období renesance. S renesanční stavební fází se dodnes setkáváme i v prvním patře měšťanského domu č. p. 44, a to prostřednictvím zachovaného klenutého prostoru, jenž se nachází za menší západní plochostropou místností, tedy aktuálně uprostřed dispozice, a je završen dvěma poli křížové klenby s hřebínky a svorníky. Nutno podotknout, že tato pozoruhodná místnost, podobně jako starší dispoziční řešení popisované budovy, byla prozatím vždy v rámci mladších stavebních úprav respektována.⁵² Složitější situaci pak registrujeme v prostoru přízemí, kde téměř každá etapa stavebněhistorického vývoje zanechala zjevné stopy.

Každopádně lze konstatovat, že jádro měšťanského domu č. p. 44 stále tvoří dobře čitelná podélná dvoutraktová dispozice s hákovitou střední zdí, definovaná s největší

⁵⁰ Podobnost celkového ztvárnění hlavního průčelí uváděných domů s vedlejším domem č. p. 46, jehož rekonstrukci projektoval Bedřich Karlseder, je více než nápadná. Srov. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 381 – Plan ku obnovení fasád na domě číslo 46 paní Sofie a slečny Babety Buskové v Příboře od stavitele Bedřicha Karlsedera ze dne 7. května 1895; VLAŠIC, Pavel. *Stavitel Bedřich Karlseder. Katalog vydaný k příležitosti 150. výročí narození Bedřicha Karlsedera*. Příbor – Nový Jičín 2006, nestránkováno.

⁵¹ Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), staré pohlednice a fotografie, sign. H-6020, H-7384; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 89.

⁵² Srov. KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 93.

pravděpodobností v období renesance.⁵³ Jižní trakt přízemí je za podloubím završeným valenou klenbou s výsečemi určen přední síní zaklenutou plackami na pasech, v níž je situován rovněž nástup na schodiště. Nejenom druhotné zaklenutí síně, nýbrž také výstavba uváděného schodiště nepochybně souvisejí s již několikrát připomínanou rekonstrukcí objektu po polovině 19. století. Nicméně v síňovém prostoru jsou dochovány i doklady starší epochy renesanční. Jedná se o dvě slepé arkády vytvářející mělké výklenky s téměř půlkruhovými záklenky, jež odlehčují jižní zeď přední síně. Zároveň zde v ploše arkád, stejně jako na protilehlé severní stěně, pozorujeme fragmenty hlazené omítky poškozené pozdějším pekováním.⁵⁴ Jižní trakt uzavírá úzká valená chodba umístěná za prostorem pod hlavním schodištěm, dále procházející do dvora. Pouze přední, upravovaný úsek této chodby je završen jedním polem plackové klenby. Od západu vymezuje severní část dispozice opět za podloubím situovaná přední místnost někdejšího krámu, jež je překlenuta třemi poli valené klenby se styčnými výsečemi, reflektující stavební fázi z období baroka. Za krámem je umístěna bývalá černá kuchyně již bez otopného zařízení, završená valenou klenbou a aktuálně předělená vezděnými příčkami. Severní trakt ukončuje velká plochostropá světnice, nyní přístupná ze síňové chodby. Na tuto zajímavou místnost se slepou arkaturou navazuje směrem do dvorní části městiště přístavba zadního křídla z 80. let 19. století.⁵⁵ Na plochách stěn v přízemí, z nichž byly odstraněny omítky, se uplatňuje jak zdivo z lomového kamene, tak také zdivo smíšené a čistě cihelné.

Nyní je namístě alespoň v krátkosti upozornit na některé z negativních stavebních zásahů realizovaných na počátku 90. let 20. století, jež nepříznivě narušily starší komunikační schéma měšťanského domu č. p. 44. Zcela neadekvátním zákrokem se stalo vybourání průchodu nad svažující se valenou chodbou vedoucí do dvora, jehož výsledkem bylo nejenom nové propojení budov č. p. 44 a 45 v úrovni přízemí, ale zároveň demolice východního úseku hodnotné klenby zmiňované chodby.⁵⁶ U domu č. p. 44 byl dále zrušen přístup do suterénu

⁵³ Srov. POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Příborský okres*, Díl IV, Brno 1917, s. 98; ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický a architektonický vývoj Příbora. Piaristé v Příboře. Sborník příspěvků z odborného sympozia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994*. Nový Jičín 1995, s. 129–130.

⁵⁴ ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 42, nestránkovaná část; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 91–92.

⁵⁵ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 378 – plán Adaptierung und Zubau des Häuser No 44, 45 für Herrn Dr. Emil Kudielka in Freiberg od stavitele Dominika Benesche asi z roku 1881, spis č. 728 ze dne 23. května 1883, spis č. 1053 ze dne 10. srpna 1885, protokol ze dne 22. srpna 1885. Realizace dvorního patrového křídla byla schválena v květnu 1883, její kolaudace se uskutečnila v srpnu 1885; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 88, 91.

⁵⁶ Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře, dopis stavebního úřadu v Příboře adresovaný společnosti VIKTORIA s r. o. ze dne 20. 5. 1993.

z interiéru síně, což v konečném důsledku znamenalo stržení schodiště, zajištění dotčené části sklepních prostor cihelným zdivem, betonovou plentou a keramickými tvarovkami HURDIS a následné zazdění vstupu vymezeného v přízemí kamenným portálem uzavřeným záklenkem. V současnosti jsou sklepy s valenými klenbami, na nichž jsou patrné stopy po bednění z širokých a dlouhých prken otisknutých do malty, přístupny buď z exteriéru, prostřednictvím mladšího vstupu ze strany dvora, nebo přes suterén vedlejšího měšťanského domu č. p. 45, a to opět díky necitlivému prolomení otvoru v kamenném zdivu. Nejstarší dochované sklepní prostory č. p. 44, patrně až z období renesance, jsou vzájemně propojeny dvěma kamennými půlkruhovými portály s okosením.⁵⁷ Do dvou zadních, o něco mladších místností, kde evidujeme smíšené zdivo obvodových stěn a cihelné valené klenby, se vchází již druhotně osazeným, zřejmě renesančním pravoúhlým kamenným portálem.

U budovy č. p. 44 nelze rovněž opomenout existenci nenápadné protáhlé valené prostory (komory) tvořící v podstatě mezipatro, situované nad úzkou chodbou v přízemí. Tato místnost mohla být docela dobře využívána ke skladování potravin či zboží. Vedle vstupu do právě zmiňované prostory, na podestě hlavního schodiště, překvapivě zjišťujeme v nice vezděnou kovovou nádobu s perforovaným dnem a uzavíratelným plechovým víkem, jež měla v minulosti nepochybně funkci výlevky.⁵⁸

Následující letný pohled do historie měšťanského domu č. p. 44 s pivním a vinným šenkem z hlediska jeho uživatelů nám zároveň může demonstrovat jeho význam jako domova vybraných představitelů příborské městské obce. S tímto exkursem je také spojena prozatím nejstarší dohledaná písemná zmínka vztahující se k popisované budově. Zřejmě vůbec první záznam o domě č. p. 44 pochází z roku 1573, kdy vdova po zemřelém Václavu Vlčovském, dřívějším majiteli uváděné nemovitosti, zažádala, aby byl zanechaný grunt zapsán do knih jejímu novému choti Matouši ze Skočova.⁵⁹ Tento očividně přijal příjmení své ženy Zuzany, neboť dále se s ním v pramenech setkáváme jako s Matoušem Vlčovským. Za zmínku bezpochyby stojí skutečnost, že Matouš byl strýcem budoucího sv. Jana Sarkandra, který v dětství pobýval se svou matkou i bratry pravděpodobně přímo v domě jejich příbuzného,

⁵⁷ Po opakované prohlídce popisovaného suterénu a rovněž v souvislosti s doposud zjištěným stavebněhistorickým vývojem měšťanského domu č. p. 44 i celkovým architektonickým vývojem města Příbora je možné zařadit starší dochované sklepní prostory spíše do období renesance než pozdní gotiky. Srov. ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 42, nestránkovaná část; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 90–91.

⁵⁸ Podrobněji KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 93.

⁵⁹ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 98, sign. E6-1 – Gruntovní kniha, lit. A (1560) 1590–1636, fol. 236; Na tomto místě patří poděkování Mgr. Romaně Rosové, neboť některé z výsledků jejího archivního průzkumu k měšťanským domům č. p. 44 a 45 v Příboře jsou právě zde interpretovány.

tedy v budově č. p. 44.⁶⁰ Navíc oba jmenovaní Vlčovští opakovaně vykonávali funkci příborského purkmistra.⁶¹ Pripustíme-li, že město Příbor zažívalo od poloviny 16. století stavební boom, lze předpokládat, že rodiny Václava i Matouše se již těšily z pohodlí zděné, tehdy nanejvýš jednopatrové stavby, respektive novostavby.⁶² Roku 1591 se uskutečnila koupě gruntu po nebožtíkovi Matouši Vlčovském, tedy i domu č. p. 44, Jakubem Cionem, jehož manželkou se stala Anna – dcera zmiňovaného Matouše.⁶³ Jakub Cion byl původem Ital z lombardské provincie Sondrio. Před příchodem do Příbora působil na dvoře olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského. Zpočátku zastával post vinného klíčníka, od roku 1587 byl v písemnostech zmiňován jako číšník a v letech 1588–1591 vykonával funkci kuchmistra, tedy osoby, která měla na starost chod celé biskupské kuchyně. Právě v roce 1591 se Jakub Cion odstěhoval do Příbora, kde koupil mimo jiné měšťanský dům č. p. 44, oženil se a osvojil si jméno své ženy.⁶⁴ Díky vlivu biskupa Stanislava Pavlovského se záhy stal váženým měšťanem, byl přijat do cechu příborských soukeníků a v letech 1597, 1605–1606, 1610–1611 a naposledy pak 1614–1615 zastával pod přízviskem Jakub Cion Vlčovský úřad purkmistra. Přesné datum jeho úmrtí dosud neznáme, jisté však je, že od roku 1618 byla jeho manželka Anna uváděna již jako vdova.⁶⁵

Měšťanský dům č. p. 44 zřejmě nebyl po Cionově smrti řádně udržovaný, což nepochybně souviselo i s tehdejšími událostmi, neboť samotný Příbor byl nepříznivě postižen důsledky třicetileté války. Právě po vypálení města mansfeldským vojskem roku 1626 se zmiňovaná budova podle záznamu v gruntovní knize nacházela v dosti neutěšeném stavu, který se dotýkal především zdí, sklepů a kleneb.⁶⁶ Nicméně skutečná míra poškození objektu zůstane zřejmě neobjasněna. Roku 1628 prodali zástupci města grunt označovaný jako Vlčovský Jakubu Cihlovi, jinak též Vodičkovi, který se někdy mezi lety 1630–1634 stal

⁶⁰ Srov. JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor 2002, s. 79–80.

⁶¹ JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 60, s. 57–58, 286.

⁶² Srov. INDRA, Bohumír. K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. XV, 1966, s. 128–130; ELIÁŠ, Jan. Stavebně historický..., 1995, c. d. v pozn. 53, s. 127–130; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, s. 69–70.

⁶³ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 102, sign. E6-5 – Gruntovní kniha, lit. E (1580) 1697–1740, fol. 5.

⁶⁴ Srov. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 102, sign. E6-5 – Gruntovní kniha, lit. E (1580) 1697–1740, fol. 5; ŠTĚPÁN, Jan. Příborský měšťan Jakub Cion jinak Vlčovský. *Vlastivědný sborník Novojičínska*, 2008, svazek 58, s. 179–181.

⁶⁵ Srov. JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 60, s. 57–58, 286–287; ŠTĚPÁN, Jan. Příborský měšťan..., 2008, c. d. v pozn. 64, s. 181–183. V letech 1596 a 1604 je Jakub Cion doložen i jako konšel. Po smrti biskupa Stanislava Pavlovského oslovili administrátoři olomouckého biskupství právě Jakuba Ciona a biskupského sekretáře Kašpara Neubera, aby dočasně spravovali hukvaldské panství po útěku úředníka Valentina Pavlovského, což se také stalo v letech 1598–1600.

⁶⁶ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 102, sign. E6-5 – Gruntovní kniha, lit. E (1580) 1697–1740, fol. 7; *Urbář hukvaldského panství z roku 1581* (ed. AL SAHEB, Jan). Frýdek-Místek 2008, s. 17.

důchodním písařem na Hukvaldech.⁶⁷ I on se zanedlouho zařadil mezi nejvýše postavené představitele komunity příborských měšťanů. V letech 1640–1642 jmenovaný vykonával tehdy již primátorskou funkci (v roce 1617 byla transformována městská rada Příbora, namísto purkmistra byl volen primátor).⁶⁸ Po smrti Jakuba Vodičky i jeho ženy Kateřiny prodali pozůstalí na konci 40. let 17. století (1649) uváděný grunt, a s ním tedy i měšťanský dům č. p. 44, dalšímu příborskému primátorovi Janu Knurovi.⁶⁹ Do poloviny 19. století se pochopitelně ještě mnohokrát změnilo vlastnictví uváděné budovy, avšak zdá se, že žádný z jejích příštích uživatelů, alespoň na základě doposud zjištěných zpráv, vyjma již připomínaného Johanna Raschky mladšího, nestál v čele městské rady.⁷⁰ Přesto můžeme konstatovat, že měšťanský dům č. p. 44 poskytoval nepřetržitě celé jedno století zázemí v podobě obydlí několika rodinám příborských purkmistrů a primátorů.

Přibližme si nyní podrobněji nálezové situace evidované v prostoru velké nádvoří místnosti popisované budovy. Jak již bylo zmíněno, zadní plochostropá světnice uzavírá severní trakt přízemí měšťanského domu č. p. 44. Po odstranění omítek z obvodových stěn této místnosti byla prokazatelně na severní a jižní straně, spolu s převážně cihelným zdívem, odkryta slepá arkatura. Čtveřice mělkých arkád s půlkruhovými záklenky zřejmě odlehčovala protilehlé podélné zdi prostorné světnice. Pouze jedna arkáda v podobě výklenku v severní stěně zůstala nezazděna. Téměř analogické členění obvodových podélných zdí naprosto shodně umístěných místností se podařilo dohledat u měšťanských domů č. p. 15 na ulici Jičínské a č. p. 4 v prostoru jižního domovního bloku na náměstí.⁷¹ V případě objektu č. p. 4 je však slepá arkatura doložitelná pouze díky schematickému plánu půdorysu přízemí této budovy od Jaroslava Herouta z roku 1973.⁷² Náčrt nezachycuje čtveřice, nýbrž jen trojice slepých arkád po stranách nádvoří světnice. Navíc v případě nárožního domu č. p. 4 vymezovaly arkády východní stěny zadní místnosti zároveň plochy, v jejichž středu byly

⁶⁷ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 102, sign. E6-5 – Gruntovní kniha, lit. E (1580) 1697–1740, fol. 7; *Urbář hukvaldského panství...*, 2008, c. d. v pozn. 66, s. 16–17. V komentované edici je Jakub Cihla uváděn jako Čáhla a Jakub Cion jako Čon. Není přesně známo, jak dlouho zastával Jakub Cihla (Čáhla), jinak též Vodička, výnosnou funkci důchodního písaře, nicméně ještě v roce 1646 je v ní doložen.

⁶⁸ JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 60, s. 53, 287.

⁶⁹ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 102, sign. E6-5 – Gruntovní kniha, lit. E (1580) 1697–1740, fol. 53; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 60, s. 287. Jan Knur byl primátorem v letech 1648–1651 a 1664–1666.

⁷⁰ Srov. SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 102, sign. E6-5 – Gruntovní kniha, lit. E (1580) 1697–1740, fol. 56, 66, inv. č. 113, sign. E6-16 – Gruntovní kniha 1712–1850 (1867), fol. 173, 184–186, 188, inv. č. 122, sign. E6-25 – Grundbuch über die Grossbürgerhäuser I. 1821–1879, fol. 1, 30, inv. č. 869, kart. 221 – záležitosti gruntovní knihy, odhady domů 1823–1824; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 60, s. 287–288.

⁷¹ Srov. ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 42, nestránkovaná část.

⁷² Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 4 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře – náčrt půdorysu přízemí s detaily domu od Jaroslava Herouta ze dne 3. 10. 1973.

prolomeny okenní otvory. Nicméně skutečností zůstává, že uváděný objekt pravděpodobně na konci 70. či počátku 80. let 20. století prošel radikální rekonstrukcí, v rámci které byly zlikvidovány téměř všechny hodnotné historické konstrukce (veškeré klenby, stropy, schodiště, ovšem vyjma klenutých prostor suterénu) a rovněž nenávratně zničeno starší dispoziční řešení.⁷³ Stavba tak získala charakter moderního činžovního domu. Lze očekávat, že obdobné arkatury mohou být dochovány pod omítkou stěn velkých nádvorních místností i u dalších budov na náměstí a v přiléhajících ulicích, u nichž zaznamenáváme obdobné dispoziční schéma.

Na obnažených stěnách zadní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 můžeme registrovat starší i mladší zazdívky otvorů či výklenků a rovněž zjevné úpravy okenních i dveřních špalet. U západní stěny je možné předpokládat existenci kamen, a to v návaznosti na již nedochované otopné zařízení vedlejší černé kuchyně. V současné době lze do prostoru nádvorní světnice vstoupit třemi otvory, v nichž aktuálně nenacházíme žádné dveřní výplně. Srovnáme-li veškeré pořízené plánové dokumentace k objektu č. p. 44, jež zachycují i část půdorysu přízemí včetně zadní místnosti, můžeme získat poměrně ucelený přehled o tom, kdy a jak byla či nebyla světnice propojena se sousedními prostory. V 80. letech 19. století se do nádvorní místnosti vstupovalo jak ze síně, tak rovněž z černé kuchyně a zcela nově byla světnice propojena s právě realizovanou přístavbou dvorního křídla.⁷⁴

Díky zaměření stávajícího stavu k roku 1971 lze dále doložit, že někdy před uváděným datem bylo provedeno zazdění vstupu do zadní místnosti ze síně a rovněž z dvorního křídla, přičemž byl rozlehlý prostor světnice rozdělen příčkami. Tímto zde vznikly tři samostatné místnosti označené jako pokoj, ložnice a sklad.⁷⁵ Na ploše stropu někdejšího skladovacího prostoru dodnes zůstalo zachováno torzo profilovaného štukového zrcadla a subtilního rámování. Ve zbývajících částech světnice byla výzdoba omítaného podhledu stropu odstraněna. Tuto popsanou situaci se podařilo udržet beze změny až do počátku 90. let minulého století, kdy tehdejší vlastník budovy č. p. 44, a zároveň i č. p. 45, předložil záměr stavební rekonstrukce uváděných měšťanských domů. Téměř všechny zamýšlené práce

⁷³ Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře, Zápis z jednání o rekonstrukci domu čp. 4 náměstí Příbor na Domovní správě dne 29. 1. 1975, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody adresovaný Okresnímu stavebnímu podniku v Novém Jičíně ze dne 3. 2. 1975; GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky...*, 1996, c. d. v pozn. 25, s. 168.

⁷⁴ SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 378 – plán Adaptierung und Zubau des Häuser No 44, 45 für Herrn Dr. Emil Kudielka in Freiberg od stavitele Dominika Benesche asi z roku 1881.

⁷⁵ Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, sbírka map a plánů, Rekonstrukce domů č. p. 44 a 45 Příbor – stávající stav, září 1971; Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře – náčrty půdorysu přízemí domu od Jaroslava Herouta ze dne 3. 10. 1973.

v rámci projektové dokumentace, ať schválené či neschválené, dotýkající se prostoru přízemí objektu č. p. 44, byly nakonec realizovány.⁷⁶ V roce 1993 byl zazděn průchod mezi nádvořní světnicí a bývalou černou kuchyní, opětovně prolomeny vstupy do dvorního křídla a přední síně, kde byl proražený otvor současně zvětšen a nakonec byl necitlivě vybourán prostup do sousedního domu č. p. 45, a to v místě nad klenutou úzkou chodbou směřující do dvora. Patrně tehdy byly rovněž obvodové stěny dokumentované zadní místnosti zbaveny omítek. V podstatě za jediný pozitivní zásah z té doby lze považovat odstranění druhotně vestavěných příček, čímž bylo dosaženo znovuotevření celého prostoru nádvořní světnice.

Obrátíme-li naši pozornost k zdánlivě nepříliš zajímavé stropní konstrukci velké zadní místnosti v přízemí měšťanského domu č. p. 44, patrně nás na první pohled zaujme, vedle negativních zásahů do omítaného podhledu, dochovaný fragment štukového zrcadla a rámování poblíž severní stěny. Následně zjistíme, že zřejmě vlivem zvýšené vlhkosti i střídání teplot a v neposlední řadě stavební činností byly víceméně samovolně separovány mladší vrstvy nátěrů z části omítaného podhledu. Tímto způsobem byl překvapivě odhalen poměrně velký úsek jednoduché šablonové výmalby. Po pečlivějším vizuálním průzkumu v podstatě také již torza omítky stropu bylo možné s jistotou konstatovat, že se zde dochovaly nejméně dvě vrstvy ornamentální malované výzdoby. Přímo dřevěné trámy stropní konstrukce jsou aktuálně odkryty v ploše vyřezaného otvoru pro shoz stavební sutě a rovněž v sondách provedených do desek podhledu. Tyto zásahy byly dílem realizovány zřejmě i v návaznosti na připravovanou sanaci dřevěných stropů v jednotlivých podlažích budovy č. p. 44 (sondy jsou provedeny i v patrech), která však doposud neproběhla.

Otázkou k zamyšlení rozhodně zůstává samotné stáří zadní světnice, respektive stáří jednotlivých dochovaných konstrukcí a materiálů, pomineme-li zjevné zásahy z druhé poloviny 20. století. Vezmeme-li v potaz použití převážně cihelného zdiva při budování této opravdu prostorné místnosti, provedení slepé arkatury a také důležité začlenění světnice v celkovém dispozičním řešení přízemí měšťanského domu č. p. 44, můžeme uvažovat o tom, že by mohla pocházet z období renesance, případně z období raného baroka. Fakticky nejstarší a prozatím jediná zmínka o této místnosti byla dohledána v záznamech gruntovní knihy. Při kupní transakci roku 1693 (7. prosince), jež se dotýkala i budovy č. p. 44, si vyžádala prodávající vdova Anna Kozáková na kupujícím Martinu Michalu Fišerovi

⁷⁶ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, sbírka map a plánů, Rekonstrukce domů č. p. 44 a 45 Příbor, březen a květen 1993; Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře, dopis stavebního úřadu v Příboře ohledně zastavení stavebních prací na rekonstrukci domů č. p. 44 a 45 ze dne 20. 5. 1993, odborné vyjádření Památkového ústavu v Ostravě k rekonstrukci domů č. p. 44 a 45 na nám. S. Freuda v MPR Příbor ze dne 24. 5. 1993, rozhodnutí Okresního úřadu Nový Jičín – referátu regionálního rozvoje – ohledně rekonstrukce domů č. p. 44 a 45 v Příboře ze dne 25. 5. 1993.

svobodné bydlení v „...*dolejší velké světnici*...“ až do jejího dalšího eventuálního sňatku.⁷⁷ Tento zápis lze pokládat za doklad o existenci prostorné nádvorní světnice již před koncem 17. století. Ovšem přesná podoba dokumentované místnosti nejenom z uváděné doby nám patrně zůstane neobjasněna. Jedná se zejména o vzhled někdejšího zastropení světnice, přičemž nelze vyloučit, že celková podoba stropu zde byla několikrát transformována, třebaže mohlo jít pouze o změnu povrchové úpravy. Současná stropní konstrukce se prokazatelně váže k o něco mladší stavební etapě měšťanského domu č. p. 44, jak bude níže vyloženo. Nicméně již nyní lze konstatovat prostřednictvím realizovaných sond, že zastropení zadní místnosti je tvořeno zdvojenou trémovou konstrukcí (jedná se o tak zvaný vídeňský strop) s deskovým podhledem, který je opatřen rákosovým pletivem a omítnut.⁷⁸

Ještě neporušený soudobý vzhled stropu velké nádvorní světnice byl při popisech budovy č. p. 44 v rámci starších terénních průzkumů často opomíjen. Přesto zde bylo upozorňováno na možnost existence barokního či renesančního trémového stropu nacházejícího se za nepozoruhodným podhledem.⁷⁹

I z tohoto důvodu a rovněž v návaznosti na zachovaný fragment štukového zrcadla i odhalená torza šablonové výmalby bylo rozhodnuto provést dílčí průzkumy, jež by přinesly nová zjištění ohledně naposledy prezentované, byť již destruované podoby stropu popisované místnosti. Vedle standardního archivního průzkumu byly nakonec realizovány a následně vyhodnoceny další samostatné průzkumy – stratigrafický, mikropetrografický a dendrochronologický. První dva byly zaměřeny na zkoumání omítky podhledu s bohatým souvrstvím dochovaným nátěrů, třetí se pak zabýval rozbořem dřevěných prvků stropní konstrukce za účelem určení jejich stáří.⁸⁰

Pro *stratigrafický* a *mikropetrografický* průzkum byl zpracován reprezentativní vzorek označený jako *Vz. 1 strop*, odebraný přímo z profilu fragmentárně dochovaného štukového

⁷⁷ MZA Brno, fond D4 – Tereziánský katastr, kniha 24/2. Mladší záznam v citovaném katastru z roku 1752 nám nepodává podrobnější informace o podobě dnešního objektu č. p. 44 na náměstí v Příboře. Jako tehdejší majitelka domu je zde uvedena Franciska Teschendorferová; SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příboře, inv. č. 102, sign. E6-5 – Gruntovní kniha, lit. E (1580) 1697–1740, fol. 66.

⁷⁸ ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Argo, Praha 2004, s. 104; ŠKABRADA, Jiří. *Historické stavební konstrukce a materiály. Péče o architektonické dědictví. Sborník prací III*, Idea servis, Praha 2009, s. 233. V případě zdvojené trémové konstrukce se spodní trámy určené pro připevnění podhledu obvykle umísťovaly v bezprostřední blízkosti horních trámů (v porovnání s nimi o trochu níže), které sloužily pro položení podlahy. Tím bylo docíleno oddělení zátěže podlahy a omítaného podhledu.

⁷⁹ Srov. Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře – náčrt půdorysu přízemí domu od Jaroslava Herouta ze dne 3. 10. 1973; ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický...*, 1993, c. d. v pozn. 42, nestránkovaná část.

⁸⁰ NOVOTNÁ, Miroslava, KARHAN, Jiří, PECHOVÁ, Dorothea. *Metody instrumentální analýzy při průzkumu památek*. STOP, Praha 2001, s. 8–13; KOPECKÁ, Ivana, NEJEDLÝ, Václav. *Průzkumy historických materiálů. Analytické metody pro restaurování a památkovou péči*. Grada, Praha 2005, s. 77–79; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 94–98, 184; KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 422-18/07...*, 2007, c. d. v pozn. 48.

zrcadla. Nutno podotknout, že u tohoto vzorku se nepodařilo získat kompletní souvrství nátěrů. Jednalo se o nejméně tři nejsvrchnější vrstvy bílých nátěrů, které se víceméně samovolně oddělovaly od starších vrstev. Navíc počet nejmladších nátěrů se mohl v prostoru světnice po jeho rozdělení příčkami a v souvislosti se změnou užívání nově vzniklých místností lišit. Odebraný materiál musel být nejdříve zpevněn pomocí akrylátové pryskyřice Paraloid B 72 a po jejím vytvrzení zalit do licí pryskyřice Dentacryl. Z takto upraveného materiálu byl ručním broušením a leštěním připraven nábrus. Pozorování nábrusu probíhalo v Konzervátorském centru Ústavu historických věd FPF Slezské univerzity v Opavě za využití badatelského optického mikroskopu Olympus BX 51, a to v odraženém viditelném i UV světle. Avšak vzhledem k charakteru vrstev, především díky četnému zastoupení podobných bílých nátěrů, byl v další fázi připraven rovněž výbrus, který zpřesnil dosavadní poznatky o skladbě jednotlivých vrstev. Pozorováním výbrusu se získaly také informace o použitých materiálech a zároveň byl učiněn pokus o přibližné stanovení stáří omítkové vrstvy. Příslušné analýzy se uskutečnily na Ústavu geologických věd PřF Masarykovy univerzity v Brně na obdobném typu mikroskopu, doplněném však o vybavení k petrografickým analýzám. Údaj o stáří omítky podhledu byl s odstupem času porovnán se závěry provedeného dendrochronologického rozboru trámů stropní konstrukce nádvorní světnice. Rozdíl byl natolik markantní (činil více než 100 let), že v tomto případě bylo namístě vyslovit pochybnost, je-li vůbec možné výsledek s relativním stářím omítky, získaný zvolenou metodou, tedy na základě identifikace látkového složení písčité frakce, stupni rekrystalizace karbonátu a umístění maltoviny ve vlastní stavbě, využít k interpretaci.⁸¹ Z výše uvedeného důvodu nebyl údaj získaný zmiňovanou metodou zahrnut do závěrečné analýzy.

Nicméně vlastním pozorováním se podařilo zjistit, že *Vz. 1 strop* tvoří ve spodní části vápenná omítka s jemně až středně zrnitou písčitou frakcí. Vytříděný písek obsahuje křemen-glaukonitové pískovce, silicit, glaukonit, biotit, úlomky vulkanitů, alkalický živec a prachovce. Vrstvy nátěrů jsou převážně bílé či mírně odkloněné do okrového tónu. Na omítce se nachází nejprve silná a kompaktní vrstva bílého vápenného nátěru, na který navazuje nejméně dalších 11 nátěrů bílých odstínů. Ty přerušuje výrazná vrstva sazí, jež naznačuje, že strop zadní místnosti byl v minulosti silně znečištěn zplodinami hoření. Od této vrstvy lze zachytit dalších šest mladších nátěrů – bílý, okrový, bílý, bílý, sytě bílý a hnědě okrový, který je posledním na sledované stratigrafii. Celková výška (mocnost) nátěrů činí zhruba 2,5 mm, z čehož 1,8 mm představují vrstvy, jež jsou starší než nános sazí. Zbývající mladší vrstvy jsou

⁸¹ Srov. KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. Stavebně historický vývoj..., 2007, c. d. v pozn. 42, s. 94–97.

silné 0,7 mm. Zde je nezbytné znovu připomenout, že nejmladší bílé nátěry, nepochybně pocházející již z 20. století, nebyly součástí pozorované stratigrafie.

Přístupme nyní ke stručnému shrnutí výsledků zadaného *dendrochronologického průzkumu*, kde byly k dispozici celkem tři datovatelné vzorky odebrané z dřevěných prvků stropní konstrukce zadní světnice, a to v místech již dříve provedených sond. Vzorky byly posléze zaznamenány jako letokruhové řady jedle d129–d131. Pouze jeden z těchto tří vzorků se podařilo odebrat s podkorním letokruhem, leč s letokruhem poškozeným. Datace skácení jedlí, z nichž byly zhotoveny vybrané trámy, se proto pohybovala asi mezi lety 1800–1802.⁸²

Pokusíme-li se interpretovat závěry získané z uskutečněných průzkumů, dostaneme celkovou, nikoliv však vyčerpávající, představu o vzniku a případných změnách podoby stropu velké nádvorní světnice měšťanského domu č. p. 44. Zdá se, že starší zadní místnost v přízemí zmiňované budovy prošla na samém počátku 19. století výraznou stavební adaptací. Prostor světnice byl tehdy opatřen novým stropem, přičemž se přistoupilo v té době k poměrně novátorskému řešení vlastní stropní konstrukce za použití zdvojených trámů – dva trámy umístěné vždy těsně vedle sebe, mezi které byla rozdělena zátěž podlahy prvního patra a omítaného podhledu v přízemí.⁸³ Stropní trámy se klasicky podbily subtilními deskami, na něž bylo připevněno rákosové pletivo, a celý podhled byl omítnut. Nový strop si patrně vyžádal rovněž novou výzdobu. Klasicistní vzhled zadní místnosti s největší pravděpodobností doplnila fabionová římsa, jež se nedochovala, a dále pak profilované štukové zrcadlo spolu s jednoduchým obvodovým rámováním, taktéž provedeným ve štku. Zdá se, že omítaný podhled se štukovou výzdobou byl v počátcích své existence pouze jednoduše bílen, což vyplývá z realizovaného průzkumu stratigrafie nátěrů navazujících na omítkovou vrstvu z fragmentu štukového zrcadla.⁸⁴ Na základě archivního průzkumu lze předpokládat, že iniciátorem nového zastropení velké nádvorní světnice byl někdejší vlastník domu č. p. 44 příborský měšťan Wenzel Kudielka.⁸⁵ Zásadní poznání zde přinesl

⁸² Podrobněji KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 422-18/07...*, 2007, c. d. v pozn. 48; Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k domům č. p. 44 a 45 v Příboře, sdělení Ing. Josefa Kyncla k provedení dendrochronologickému rozboru stropů a krovu domů č. p. 44 a 45 v podobě elektronické pošty ze dne 18. března 2009.

⁸³ Srov. ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických...*, 2004, c. d. v pozn. 78, s. 104; ŠKABRADA, Jiří. *Historické stavební konstrukce...*, 2009, c. d. v pozn. 78, s. 233.

⁸⁴ Srov. KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 96. V citovaném příspěvku bylo stáří stropu i štukové výzdoby chybně interpretováno. Fakticky až výsledky dendrochronologického rozboru dřevěných prvků stropní konstrukce, které předtím nebyly k dispozici, umožnily opravit předchozí hypotézu a zabývat se rovněž novými otázkami.

⁸⁵ Příborský měšťan Wenzel Kudielka byl majitelem domu č. p. 44 mezi lety 1756–1812, kdy dům zdědila jeho druhá žena Rosalie. Právě jmenovaný se na okamžik stal také vlastníkem měšťanského domu č. p. 45, který však zanedlouho prodal. Wenzel Kudielka byl tedy současně majitelem domů č. p. 44 a 45 od 9. srpna 1756 do 27. února 1758. Srov. MZA Brno, fond D6 – Josefský katastr, kniha 3829 – zde dohledán nedatovaný záznam

dendrochronologický rozbor, jehož výsledky negovaly předpoklad existence renesančního či barokního trámového stropu za omítaným podhledem popisované místnosti.

Bezesporu záchytným bodem, který vzešel tentokrát ze stratigrafického průzkumu, se stala zjištěná vrstva sazí mezi dochovanými nátěry. Je možné, že byla produktem požáru, který postihl město Příbor v létě roku 1846. Uvádí se, že oheň zachvátil převážně domy v jižní frontě náměstí a dále se šířil jihozápadním směrem.⁸⁶ Avšak nelze vyloučit, že požárem byla zasažena, třeba jen částečně, také okolní zástavba. Stejně tak musíme počítat s variantou, že evidovaná vrstva sazí souvisí s jinou, doposud neurčenou událostí. Nicméně i přes opodstatněnou míru skepse, vezmeme-li v potaz úplný pozorovaný obraz souvrství nátěrů a připojíme-li k němu další získané informace spojené především s rekonstrukcí budovy č. p. 44 asi na počátku 60. let 19. století, můžeme tak vrstvu se zplodinami hoření skutečně zařadit těsně před polovinu 19. století. Zároveň lze konstatovat, že do té doby byl strop zadní světnice opakovaně natírán světlou, převážně bílou barvou. Samozřejmě se mohly na zbylé ploše omítaného podhledu dochovat fragmenty ornamentální výmalby i z období před polovinou 19. století, což však nelze doložit bez uskutečnění pásových sond. Prohlídka přímo na místě tuto hypotézu nepotvrdila. Nicméně analýza mladších vrstev barevných nátěrů, nanášených zřejmě až po polovině 19. století, spolu s vizuálním pozorováním omítané plochy podhledu prokázala, že právě ve druhé polovině 19. století byl strop nádvorní místnosti nejméně dvakrát zdoben ornamentální malbou. Zřejmě starší výzdoba byla provedena na světle okrovém podkladu. Vlivem dlouhodobého zanedbávání údržby dokumentovaného prostoru a posléze i stavební činností byly odtrženy nejmladší vrstvy bílých nátěrů a spolu s nimi i některé části nátěrů starších.

Tyto okolnosti vedly k odhalení poměrně velkého úseku jednoduché ornamentální výmalby. Ta mohla zdobit strop místnosti v 50. či 60. letech 19. století a lze spekulovat, že souvisela přímo s již několikrát zmiňovanou adaptací měšťanského domu č. p. 44 (společně s domem č. p. 45) právě v 60. letech 19. století. Šablonová výmalba těsně navazovala na vnitřní hranu profilu prolamovaného štukového zrcadla z počátku 19. století, kopírovala jeho obrys a tímto v podstatě umožnila rekonstruovat jeho celkový tvar. Je možné, že tato nejlépe čitelná vrstva výmalby pokračovala například v podobě jednoduchých linek i za vnější hranou

uvádějící jako vlastníka domu č. 44 na náměstí Wenzla Kudielku. Vedle vlastního domu zde byl zapsán i dvorek a dvě stáje; SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 113, sign. E6-16 – Gruntovní kniha 1712–1850 (1867), fol. 188, 1100–1101, inv. č. 869, kart. 219 – záležitosti gruntovní knihy, odhady domů 1817–1820.

⁸⁶ Srov. Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), expozice – požární obraz, olej na plátně od Josefa Ulricha, Příbor při požáru v roce 1846; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města...*, 2002, c. d. v pozn. 60, s. 115; KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. *Stavebně historický vývoj...*, 2007, c. d. v pozn. 42, s. 88, 92, 96.

zrcadla, kde lze registrovat rezidua další vrstvy či vrstev malované výzdoby. Fakticky zůstala zachována jen malá část štuků, ohraničená příčkami, jimiž byla místnost předělena. Stopy po středovém štukovém oválu uvnitř tvarově složitějšího vnějšího zrcadla zůstaly identifikovatelné díky nedůkladnému začištění povrchu po jeho odstranění. V těžko rozpoznatelných fragmentech se dochovala patrně mladší ornamentální výzdoba i s obvodovým malovaným rámováním. Nejspíše pochází z poslední čtvrtiny 19. století a nelze vyloučit její spojitost s podobnou šablonovou výmalbou, kterou bylo možné ještě donedávna pozorovat v plochostropé místnosti dvorního křídla z 80. let 19. století, jež komunikačně navazovalo na zadní světnici.⁸⁷ Zdá se, že během 20. století byl omítaný podhled stropu nádvorní světnice natírán vesměs bílou barvou, přičemž nelze zapomínat na skutečnost, že někdy před rokem 1971 byl prostor této místnosti užitkově rozdělen příčkami.

Posledním námětem k zamyšlení, je provedení komparace četnosti nátěrů omítaného podhledu před a po polovině 19. století. Zatímco před polovinou 19. století byl strop zadní místnosti opakovaně natírán zhruba po třech až čtyřech letech, po polovině 19. století se intervaly mezi jednotlivými nátěry očividně prodloužily, což mohlo souviset se změnami osvětlování obytných prostor (do poloviny 19. století se setkáváme s užíváním otevřeného ohně). Nicméně do průzkumu stratigrafie se nepodařilo zahrnout vrstvy nejsvrchnějších nátěrů. Uvědomíme-li si pak, že budova č. p. 44 byla ve druhé polovině 20. století udržována velmi sporadicky a tento stav fakticky trvá dodnes, nebylo by namístě pokoušet se o přesnější stanovení intervalů mezi obnovováním nátěrů stropu nádvorní světnice v tomto mladším období.⁸⁸

Předchozí text prezentuje ukázkou, jak lze přistupovat k interpretaci údajů získaných z několika realizovaných průzkumů. Vedle jednoznačných zjištění vztahujících se k celkovému stavebněhistorickému vývoji měšťanského domu č. p. 44 zde byly nastoleny i některé z hypotéz, jež se do budoucna mohou stát podnětem k řešení obdobných sporných otázek. Nejde tu pouze o zkoumání stavební historie domu ve spojitosti s každodenním životem jeho obyvatel v jednotlivých obdobích či jeho postavení v hodnotné urbanistické struktuře města, ale především o snahu demonstrovat nutnost zachování nenahraditelných hmotných pramenů v podobě historických konstrukcí a materiálů každé takovéto stavby, bez nichž by skutečné poznávání bylo naprosto liché. Nakonec i závěry několika mezioborových

⁸⁷ Srov. KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. Stavebně historický vývoj..., 2002, c. d. v pozn. 42, s. 92, 96–97; V rámci poslední prohlídky měšťanského domu č. p. 44 v říjnu 2009 bylo zjištěno, že stropní konstrukce s malovaným omítaným podhledem nad přední místností v přízemí dvorní přístavby z 80. let 19. století byla stržena.

⁸⁸ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Příbor, spisový materiál k domu č. p. 44 v Příboře, spis č. j. výst. 222/83/So-Ša ze dne 10. 3. 1983 o špatném stavu objektu nevhodného k obývání.

průzkumů nemusejí vždy zcela objasnit dokumentovanou, na první pohled zcela marginální situaci. Nicméně jejich aplikace může být v tomto směru opakována, podaří-li se pro ně konkrétní autentické okolnosti, třeba i zprostředkovaně, uchovat.

3. Závěr – poznatky ze stavebněhistorického vývoje městských jader Příbora, Místku a Brušperku

3.1 Výsledky s uvedením nových poznatků a náměty pro další výzkum

Zaměříme-li se především na výsledek snahy objasnit urbanistický a stavebněhistorický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku, můžeme konstatovat, že zde byly formulovány závěry, které lze rozdělit do dvou skupin, a to na výsledky s vysokou úrovní spolehlivosti a na výsledky pohybující se v hypotetické rovině. Z těchto dvou skupin pak můžeme vygenerovat okruh poznatků, jež se mohou stát inspirací k prohloubení vědomostí o stavebních dějinách malých historických měst nejen na území severovýchodní Moravy.

Již při pokusu shrnout dosavadní teorie vztahující se k počátkům vybraných sídel bylo možné zaznamenat, že podstatný přínos představovala díla z pera Jaroslava Bakaly, případně Ladislava Hosáka, kteří svůj vědecký zájem věnovali rovněž městům na území severovýchodní Moravy.¹ Práce s nejstaršími písemnými prameny v kombinaci s kritickým přístupem k závěrům předchozího historického bádání přinesla kvalitní výsledky, stále opravňující k zamyšlení, které nelze opomíjet ani dnes. Ačkoliv přicházeli další badatelé, byli vždy nuceni zohlednit díla svých předchůdců.² K vlastním počátkům středověkých měst Příbora, Místku a Brušperku nebyly zjištěny žádné zásadní údaje, které by výrazně rozšířily stávající stav poznání. Alespoň za připomenutí stojí snaha interpretovat doposud opomíjený písemný pramen z první poloviny 18. století, zprostředkující s jistým časovým odstupem tradované založení dnešního Místku. Nicméně k tomuto sekundárnímu prameni je zapotřebí přistupovat kriticky, neboť se v tomto případě jedná o část panegyrického textu.³ Počátky uváděných měst, zejména geneze Místku, by si nepochybně zasloužily ono avizované prohloubení studijního úsilí, nejlépe ovšem doplněného o mezioborovou spolupráci. Přínosem

¹ HOSÁK, Ladislav. Středověké osídlení a kolonizace mezi Odrou, Ostravicí a Bezkydami. *Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. LXIV, 1956, č. 2, s. 17–22; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst na panství Hukvaldském. *Sborník prací Pedagogického institutu v Ostravě. Řada: dějiny, jazyk, literatura*, 2, 1961, s. 31–45; HOSÁK, Ladislav. Počátky měst Frýdku a Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 39–47; BAKALA, Jaroslav. Založení města Příbora. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1976, svazek 17, s. 4–14; BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu. Kulturně historický místopis*, sv. 6, Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1983, 215 s.; BAKALA, Jaroslav. Příborsko-hukvaldské léno v 13. a 14. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1986, svazek 38, s. 5–14.

² MOCEK, Michal. *Zprávy, studie, informace. Příbor 1251–1650*. Státní okresní archiv Nový Jičín, Nový Jičín 1992, 111 s.; JUROK, Jiří a kol. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor 2002, 414 s.; JUŘÁK, Petr. *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*. Brušperk 2009, 282 s.

³ AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Místek, sign. 70 – popis a veduta města Místku z roku 1729.

by zde nepochybně bylo navázání na práci Oldřicha Tabáška, jenž se v souvislosti s vytyčením plužin na hukvaldském panství dotkl i samotných počátků zmiňovaných sídel.⁴ Další očekávání lze vkládat do budoucích příležitostí městské archeologie. Zejména Brušperk by si pak zasloužil více pozornosti i ze strany stavebních dějin, což dokazuje současná absence stavebněhistorických průzkumů.

V návaznosti na vývoj vybraných městských obcí v raném novověku a v období následujícím, kdy se dochovaly zprávy o počtech šenkovních domů, byl učiněn pokus o jejich identifikaci podle starších i aktuálních čísel popisných.⁵ Ačkoliv určení šenkovních, chceme-li měšťanských domů, můžeme z větší části považovat za spolehlivé, mělo by být každopádně do budoucna ověřeno například studiem jednotlivých gruntovních knih. Míra spolehlivosti se snižuje předně u domů, které patrně nedisponovaly propinačním právem trvale. Jak víme, některé z původních šenkovních domů v uváděných městech byly v minulosti demolovány, jiné zůstaly poznamenány výraznými, mnohdy necitlivými stavebními adaptacemi.

Pro potřeby této práce bylo provedeno vymezení městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku, přestože se u žádného ze jmenovaných sídel prokazatelně nedochovaly zděné hradby. Pro vytyčení hranic nejstarších částí zmiňovaných měst byly využity indikační skici stabilního katastru z 30. let 19. století a jeho císařské otisky.⁶ Tyto mapové podklady také umožnily detailněji analyzovat strukturu vnitřního členění vybraných městských jader. Dalo by se obecně konstatovat, že neexistující linie městského opevnění mohla být v půdorysu konkrétního sídla dílem suplována kupříkladu postavením výrazných okrouhlých ulic, pozicí mlýnského náhonu a podobně. Jedno je však jisté, definování hranic historických jader měst Příbora, Místku a Brušperku je nutno pojímat v hypotetické rovině. Přesto se lze domnívat, že v takto vymezených obvodech jednotlivých sídel můžeme

⁴ TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin na hukvaldském panství. *Historická geografie* 25, Praha 1986, s. 97–121.

⁵ AMO, fond Sbirka „U“, inv. č. U178 – Katasterregister der Herrschaft Hochwald, fol. 14–17, 31–32, 40–43; SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 90 – Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Braunsberg samt Colonie Antoninow, 1850, 1834, inv. č. 307, kart. 1 – konsignace městečka Brušperku z roku 1713; SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 122, sign. E6-35 – Grundbuch über die Grossbürgerhäuser I. 1821–1879, inv. č. 133, sign. E6-36 – Grundbuch über die Schänkbürgerhäuser I. (1847) 1850–1879, inv. č. 157 – seznam měšťanů vlastnicích pozemky, inv. č. 158 – přehled šenkovních domů v Příboře; *Urbář hukvaldského panství z roku 1581* (ed. AL SAHEB, Jan). Frýdek-Místek 2008, s. 39, 46; *Urbář panství frýdecko-místeckého z r. 1580* (edd. SOBOTÍK, Bohumil, GROBELNÝ, Andělín). Příloha Slezského sborníku, roč. 51, 1953, č. 2, s. 10; PINKAVA, František. *Brušperk a jeho okolí*. Občanská beseda v Brušperku, Olomouc 1869, s. 74–79; LINHART, František. *Kniha o Místku*. Národní záložna v Místku, Příbor 1929, s. 45, 48, 50, 54–55, 58–60, 62, 67; ZIEGLER, Paul. Die Grafen von Hückeswagen in Mähren. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte Nordostmährens. *Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens*, 45, 1943, s. 167, 169–170.

⁶ MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330, MOR154518330, MOR207818330; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, Místku, Brušperku, sign. 2459, 1818, 0241; BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Grada, Praha 2007, s. 51–71.

eventuálně očekávat ze strany archeologie nejstarší nálezy dotýkající se samotných počátků vybraných měst.

Především u Příbora byla existence hradeb ještě v nedávné době považována za samozřejmost. Nicméně zdá se, že za relikty městského opevnění byly pokládány zachované úseky parcelních zdí, jež vytyčovaly dvory jednotlivých obytných staveb, případně zídky zpevňující svah ve východní části města, pod kostelním areálem. Nutno však podotknout, že myšlenka existence dochovaných fragmentů hradebních zdí přispěla v 80. letech 20. století k tomu, že historické jádro Příbora s navazující hodnotnou zástavbou bylo prohlášeno za městskou památkovou rezervaci.⁷

Z vymezení obvodu městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku, byť pomyslného, vyplynulo, že rozloha vnitřního města Příbora (51400 m²) a Místku (49000 m²) je velmi podobná, kdežto městské jádro Brušperku (58200 m²) zabírá plochu větší o necelý hektar. Navíc Brušperk se liší od zbývajících dvou sídel nejen protáhlým tvarem náměstí či uspořádáním domovních bloků, ale i svým položením ve svahu. Tyto rozdíly mohly být dány nejen méně příhodnou konfigurací terénu, ale možná i osobou zakladatele, respektive jeho agrimensora. Nicméně všechna tři města lze zařadit k malým středověkým sídlům zbudovaným na pravidelném plánovitém půdorysu během kolonizačního procesu na území severovýchodní Moravy.

Vývoj urbanistické struktury a zástavby městských jader Příbora, Místku a Brušperku byl zaměřen na hlavní, prokazatelné změny, které bylo možné stanovit jednak na základě srovnání starších mapových podkladů s aktuálními katastrálními mapami, terénním průzkumem, a jednak studiem archivních materiálů vztahujících se zejména ke stavebním záležitostem předně z období 19. a 20. století.⁸ Nechyběla zde ani komparace starší fotodokumentace s dosavadním stavem, ať už se jednalo o typické záběry náměstí s jednotlivými frontami domů, snímky ulic či konkrétních objektů.⁹ Byla zde vynaložena

⁷ Nařízení vlády České socialistické republiky ze dne 19. dubna 1989 o prohlášení území historických jader měst Kolína, Plzně, Brna, Lipníku nad Bečvou a Příbora za památkové rezervace. *Sbírka zákonů č. 54/1989*, s. 566–567; GARDAVSKÝ, Zdeněk, KAŠPÁRKOVÁ, Slavomíra. *Příbor. Urbanisticko památkový průzkum*. SÚRPMO Praha, pracoviště Olomouc, 1972 (nepublikovaný strojopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě), C1/1–C1/3, E1/33, N23.

⁸ Především Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek; MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330, MOR154518330, MOR207818330; SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti, povolování staveb a přestaveb 1797–1871, inv. č. 519–520, kart. 149–155 – veřejná výstavba, stavební dokumentace (1811) 1872–1945; SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H – stavební záležitosti, kart. 374–400; Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, Místku, Brušperku, sign. 2459, 1818, 0241; <http://www.katastrnemovitosti.cz>.

⁹ Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotodokumentace; Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadače číslo 45, 47, 48, 222 – fotodokumentace a spisy z pozůstalosti Emila Hanzelky; NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv; Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum),

snaha postihnout jednoznačné transformace dotýkající se uliční sítě, parcelace i zástavby v jednotlivých domovních blocích v rámci definovaného obvodu nejstarších částí uváděných měst. Podchycení klíčových změn těchto hlavních prvků urbanistické struktury vybraných sídel představuje jejich exaktně doložený stavební vývoj zhruba od druhé čtvrtiny 19. až do druhé poloviny 20. století. Zároveň můžeme konstatovat, že pro uváděné období jde o závěry s vysokou úrovní spolehlivosti, které lze využít pro další zevrubnější výzkum.

Ten by mohl být spojen s důkladným studiem dochovaných stavebních konstrukcí a materiálů jednotlivých historických staveb, což však není možné realizovat bez zpřístupnění a zajištění následné dokumentace těchto objektů.¹⁰ Samostatná pozornost by měla být věnována vývoji obytného – měšťanského a městského – domu ve vybraných sídlech. Lze i na tomto místě doufat, že stavební vývoj zmiňovaných měst bude postupně zpřesňován a rozšiřován o výsledky získané realizací dalších stavebněhistorických průzkumů, nálezových zpráv, archeologických výzkumů a podobně.¹¹

Je zřejmé, že u každého z uváděných sídel lze vysledovat charakteristické rysy i míru zachování jeho urbanistické struktury. V případě Příbora a Brušperku můžeme konstatovat, že území městského historického jádra zůstalo z hlediska půdorysného uspořádání víceméně dochováno, a to i přes provedené dílčí stavební zásahy a demolice. Příbor si vzácně uchoval hodnotnou městskou zástavbu předně z období renesance. I dnes má většina domů na náměstí a v přiléhajících ulicích zachované renesanční jádro s čitelnou dispozicí hloubkového dvouraktu. Brušperk se vyznačuje téměř neporušenou, poměrně rozvinutou uliční sítí a pochopitelně svým ojedinělým panoramatem. Výraznou újmu lze pozorovat v případě nejstarší části Místku, která zůstala poškozena bezohlednou výstavbou převážně v období druhé poloviny 20. století. V podstatě víme, že se jedná o nevratný stav. Nejenže zde byla rozrušena starší parcelace, ale ani historické jádro města se nedochovalo ve svém původním rozsahu. Místek přišel i o své osobité panoráma, jemuž v minulosti dominovalo několik sakrálních staveb, které úspěšně pokořila sídlištní výstavba. V centrálních částech všech tří sídel zůstala beze změny zachována rozloha a spolu s ní i tvar náměstí – někdejšího tržiště. Právě náměstí můžeme chápat jako nejstabilnější prvek urbanistické struktury. V souvislosti s určením parcelace v rámci jednotlivých domovních bloků lze pak konstatovat, že v Příboře,

staré pohlednice a fotografie; Slezské zemské muzeum Opava, fond pohlednic, sbírka fotografického oddělení; SOkA Frýdek-Místek, fond Sbirka fotografií, fotonegativů a filmů.

¹⁰ *Handbuch Denkmalschutz und Denkmalpflege* (ed. KRAUTZBERGER, Martin). C. H. Beck, München 2004, s. 272–276.

¹¹ MACEK, Petr. *Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*. Státní ústav památkové péče, Praha 2001, 48 s; GRŮZA, Antonín. *Otázky kolem stavebně historických průzkumů. Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2005*, Ostrava 2005, s. 41–51; RAZÍM, Vladislav a kol. *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2005, 111 s.

Místku i Brušperku byla vyměřena převážně hloubkově orientovaná protáhlá úzká či středně široká městiště. Je vhodné připomenout, že během stavebního vývoje popisovaných městských jader byly vždy respektovány hodnotné kostelní areály jako celky, které již v počátcích uváděných sídel zaujaly excentrickou polohu v blízkosti ústředního prostoru – náměstí.

Jak víme, rozhodující zlom v problematice ochrany historických urbanistických celků přinesla druhá světová válka. Zpustošená starobylá města se stala ukázkou toho, jak snadno lze pozbyť významný díl kulturního dědictví každého takto postiženého národa. Třebaže společnost byla všeobecně nakloněna obnově válkou zdevastovaných historických staveb i nejstarších částí měst, její morální přesvědčení bylo usměrňováno ekonomickými a politickými faktory odrážejícími nepříznivé stránky nejen krizového vývoje těsně po válce. V Československu byla na konci 40. let 20. století zahájena za dozoru ministerstva školství, věd a umění rozsáhlá akce, jejímž úkolem se stala záchrana historicky a umělecky nejcennějších urbanistických celků. Následovalo vytipování našich prvních městských památkových rezervací.¹² Na začátku 70. let 20. století byla pak odstartována kategorizace urbanistických celků na území Čech, Moravy a Slezska. Jednalo se v podstatě o první vyhodnocení sídelní struktury, na které v průběhu 80. let minulého století navázaly další dvě etapy – druhé a třetí vyhodnocení sídelní struktury.¹³

Zmiňovaná kategorizace se dotkla rovněž historických jader měst Příbora, Místku a Brušperku. V rámci shrnutí vývoje památkové ochrany uváděných sídel od zpracování jejich programů regenerace v 80. letech 20. století až po prohlášení Městské památkové rezervace Příbor a Městských památkových zón Místek a Brušperk byla vynaložena snaha podchytit úsilí i myšlenkový posun památkové péče ve vybraných otázkách. Jednalo se především o 1) optimální využití stavebních památek, 2) dopravní řešení, 3) dvorní zástavbu a 4) novostavby a dostavby v památkově chráněných územích.¹⁴ Zhuštěný přehled obecných, nejčastěji se opakujících podmínek památkové ochrany hodnotných urbanistických celků bude v samostatné části závěru dále precizován. Doplnění podmínek formulovaných v předchozím

¹² Vládní nařízení č. 51 ze dne 16. května 1950 o územním plánování obcí. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 97–100.

¹³ Například *Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR*. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze, Praha 1983, 179 s; VOŠAHLÍK, Aleš. *Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR. Památky a příroda*, roč. 10, 1985, č. 4, s. 194–199; KIBIC, Karel. Třicet let úsilí o prohloubení památkové ochrany našich historických měst. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 3, s. 232–243; KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji památkové ochrany historických sídel – městské památkové zóny. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 355–364.

¹⁴ Srov. GWUZD, Jiří. Problematika regenerace historických jader měst. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Profil, Ostrava 1985, s. 7–51; KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 2000, 104 s.

textu lze zároveň pojmát jako prezentaci dalších podnětů pro rozvoj plošné ochrany historických měst.

Zamyšlení se nad postavením definovaných městských jader Příbora, Místku a Brušperku v rámci skutečného rozsahu památkově chráněných území ukázalo, že zákonná ochrana nejstarších částí uváděných sídel byla v zásadě podchycena. Nicméně u památkových zón Místku a Brušperku by mělo být do budoucna zvaženo přehodnocení vymezení rozsahu území určujícího, dotvářejícího a doplňujícího jejich charakter. Území určující charakter by nemělo být omezeno pouze na kostelní areály, prostor náměstí a historickou zástavbu v předních částech městišť. Z hlediska celkového půdorysného uspořádání se takovýto přístup jeví jako nedostačující. Je zapotřebí primárně chránit jak neporušenou uliční síť, tak rovněž historickou parcelaci – rozměry a tvar jednotlivých městských parcel, které představovaly vytyčenou plochu zahrnující obytnou stavbu a její příslušenství ve dvorní části.

Krátká studie interdisciplinárně pojaté analýzy měšťanského domu č. p. 44 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře se pokusila představit způsob, jak lze přistoupit k interpretaci údajů získaných z několika uskutečněných průzkumů – archivního, stratigrafického, mikropetrografického a dendrochronologického. Vedle nových zjištění vztahujících se k celkovému stavebněhistorickému vývoji zvolené stavební památky se předložená studie snažila upozornit na možnosti i limity mezioborové spolupráce. Avšak v první řadě zde měla být demonstrována nutnost zachování nenahraditelných hmotných pramenů v podobě historických konstrukcí a materiálů každé hodnotné stavby.¹⁵

Pokusme se nyní heslovitě shrnout výsledky předkládané práce:

- 1) byla formulována další hypotéza dotýkající se geneze Místku,
- 2) byl učiněn pokus o identifikaci šenkovních domů ve vybraných městech,
- 3) byl vymezen předpokládaný obvod městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku,
- 4) bylo provedeno souhrnné postihnutí vývoje jednotlivých prvků urbanistické struktury – náměstí, uliční sítě, parcelace a zástavby – historických jader uváděných měst,
- 5) byl shrnut vývoj památkové ochrany nejstarších částí Příbora, Místku a Brušperku,
- 6) byly představeny nové poznatky ze stavebněhistorického vývoje měšťanského domu č. p. 44 v Příboře.

¹⁵ KOUDELOVÁ, Jana. Stavební památka jako hmotný pramen a její dokumentace – zamyšlení nad památkovou péčí. *Muzea, památky a konzervace 2005. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 20.–21. dubna 2005.* Opava 2005, s. 63–66.

Náměty pro další výzkum, jež vzešly se snahy vyložit urbanistický a stavebněhistorický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku a z úsilí ozřejmit jejich památkovou ochranu, lze formulovat následně:

- 1) pokračovat ve studiu nejstarších dějin měst na území severovýchodní Moravy, a to v rovině interdisciplinární spolupráce,
- 2) zaměřit se na vývoj obytného – měšťanského a městského – domu v popisovaných sídlech v návaznosti na formy bydlení obyvatelstva v malých historických městech,
- 3) systematicky se zabývat studiem a dokumentací dochovaných historických konstrukcí a materiálů na stavbách v uváděných sídlech a v jejich blízkém okolí,
- 4) specifikovat památkovou ochranu urbanistických celků Příbora, Místku a Brušperku tak, aby její uplatňování mohlo být v praxi účinně propojeno s managementem jednotlivých měst.

3. 2 Shrnutí podmínek památkové ochrany historických sídel s ohledem na městská jádra Příbora, Místku a Brušperku

Podmínky ochrany historických urbanistických celků bychom mohli rozdělit do několika okruhů reflektujících jejich následnou aplikaci v praxi. Zdá se, že účinnou ochranu a regeneraci památkově chráněných území, v našem případě historických měst, i jednotlivých památek reprezentujících jednu z jejich významných hodnot, nelze provádět bez zajištění potřebné *osvěty*. Ta by měla být směřována nejen k vedoucím představitelům měst a k jejich dotčeným orgánům, ale rovněž k samotným obyvatelům, z nichž někteří jsou přímo vlastníky stavebních památek. Pro zlepšení celkové informovanosti veřejnosti v případě památkové ochrany určitého území by mohly být stanoveny tyto základní podmínky:

1) zajištění evidence památkové ochrany v katastru nemovitostí (viz existující rubrika způsob ochrany nemovitosti), zohlednění nejenom ochrany jednotlivých staveb, nýbrž i parcel v odpovídající databázi,

2) vypracování důmyslného informačního programu památkové péče v součinnosti s konkrétním městem, jenž by zaujal jeho obyvatele, počínaje dětmi,

3) aktivní zapojení památkové péče do kulturní politiky i politiky životního prostředí příslušného sídla za účelem oživení pozitivního postoje veřejnosti k vlastním památkám – identifikace obyvatel s jejich svébytným kulturním dědictvím,

4) propagace teoretické pomoci ze strany památkové péče při provádění nutné údržby i obnovy historických objektů (seznamování veřejnosti s obsahem odborných metodických publikací vydaných Národním památkovým ústavem v Praze).¹ Poskytování ověřených zásad jak postupovat při opravách či rekonstrukcích historických objektů v památkově chráněných územích přímo jejich majitelům. To znamená informovat dotčené vlastníky kupříkladu o reálných možnostech repase dřevěných výplní okenních a dveřních otvorů, o způsobech realizace opravy krovu, střechy, fasády, schodiště, poškozeného zdiva či vnitřní omítky. Nabídnout jim údaje o dostupných kvalitních stavebních surovinách, které lze použít, a naopak upozornit je na ty, kterým je vhodné se vyvarovat, neboť mohou způsobit poškození původního materiálu i konstrukce. Snažit se veřejnosti zpřístupnit aktuální seznam kontaktů regionálních řemeslnických firem, jež mají zkušenosti s opravami starých budov i seznam specializovaných pracovišť (nejen územních odborných pracovišť Národního

¹ Například LÁSKA, Vojtěch, SCHUBERT, Alfréd, SOLAŘ, Miloš, ŠTULC, Josef. *Péče o střechy historických budov*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2003, 77 s; SCHUBERT, Alfréd. *Péče o výplně historických okenních a dveřních otvorů*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2004, 93 s.

památkového ústavu v Praze, ale také muzeí, univerzit i soukromých firem), která budou schopná a ochotná podat fundovanou odpověď na konkrétní dotaz – dokážou věcně poradit.

Dnes již nelze pochybovat o tom, že plošná ochrana historických sídel má být řešena kontextuálně s principy územního plánování. Z tohoto důvodu by mezi dalšími běžnými podmínkami nemělo chybět:

- 5) respektování všech dochovaných prvků urbanistické struktury jednotlivých měst,
- 6) zachování podoby a funkce náměstí jako ústředního veřejného prostoru s přihlédnutím k jeho někdejšímu postavení tržiště,
- 7) zajištění ochrany dochovaného trasování, parametrů i pojmenování ulic, jsou-li v jejich názvech fixovány informace o stavební způsobilosti a historii místa (ulice Zámečnická, Soukenická, K Mlýnu, Klepary a podobně) – respektování historické uliční sítě,
- 8) zachování rozměrů a tvaru městských parcel předně v rámci jednotlivých domovních bloků – dodržení historické parcelace,
- 9) zabezpečení ochrany hodnotných staveb ze všech slohových období včetně jejich prostředí, a to ve spojitosti s případnou transformací mladší okolní zástavby stojící stranou památkového zájmu či s plánovanou novou výstavbou,
- 10) uchování osobitého panorámatu sídla,
- 11) akceptování podmínek památkové ochrany historických měst při pořizování jakékoliv projektové a územně plánovací dokumentace (zásad územního rozvoje, územního plánu, regulačního plánu) s tím, že jde o území s archeologickými nálezy.²

Nakonec zde můžeme vymezit poslední okruh podmínek, jejichž dodržování by mělo být regulováno předně ze strany památkové péče. Jednalo by se především o:

- 12) prosazování optimálního využití památkově chráněných i dalších historicky cenných budov, zajišťování propagace významu ochrany jejich výpovědních hodnot,
- 13) estetické usměrňování reklamních a informačních zařízení ve vztahu k podobě městských interiérů i konkrétních staveb,
- 14) systematické provádění průběžné dokumentace a zhodnocování historických sídel i jednotlivých památkově hodnotných objektů,

² Zákon č. 183 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ze dne 14. března 2006; GIRSA, Václav a kol. *Předprojektová příprava a projektová dokumentace v procesu péče o stavební památky*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2004, 108 s; HOLEČEK, Josef, GIRSA, Václav a kol. *Projektování obnovy stavebních památek*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2008, 114 s.

15) prosazování uplatňování tradičních materiálů a technologií při realizaci vybraných stavebních prací.

Rozdělení základních podmínek ochrany historických urbanistických celků do samostatných okruhů bylo vyvoláno snahou o jejich lepší přehlednost. Je zřejmé, že takto stanovené podmínky jsou obecné a obsahově se vzájemně prolínají. Nástin formulovaných předpokladů lze do jisté míry považovat za inspirativní pro následný rozvoj plošné ochrany historických měst, přičemž řada z nich je památkovou péčí prosazována, avšak s diametrálně rozdílnými výsledky.

Je zřejmé, že i malá historická města si zaslouží ze strany historie, dějin umění či archeologie díl jejich zvýšené pozornosti. Navíc výsledky těchto disciplín jsou často koncentrovány a uplatňovány v oboru památkové péče. Ačkoliv především u Příbora a Brušperku registrujeme novou vlnu zájmu regionálních historiků, prozatím zde nebyla vyvolána potřebná diskuse, která by posunula dosavadní poznání stavebněhistorického vývoje uváděných sídel výrazně vpřed. Dochovaná podoba malých historických měst je velmi křehkou památkou, neboť tato sídla většinou nepatří do kategorie nejvýznamnějších urbanistických celků. Z tohoto důvodu je zapotřebí poukazovat na jejich hodnotový potenciál využitelný pro další výzkum.

LITERATURA

ADAMOVÁ, Karolína. Stavební předpisy v Koldínově městském zákoníku. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 327–330.

AL SAHEB, Jan. K formování mensálních statků olomouckého biskupství před Bílou Horou. *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy*, roč. 1, 2010, č. 1, s. 11–22.

AL SAHEB, Jan. Urbaniální sumář lenního statku Místek z roku 1583. *Práce a studie Muzea Beskyd – společenské vědy*, č. 18, 2007, s. 176–193.

BAKALA, Jaroslav. Dějiny Novojičínska. *Okres Nový Jičín. Místopis obcí*, I. svazek, Nový Jičín 1996, s. 54–71.

BAKALA, Jaroslav. K úloze městského fojta a lokačních listin. *Folia Historica Bohemica 1*, Praha 1979, s. 231–237.

BAKALA, Jaroslav. K vztahům mezi lokací a právním zřízením města v 16.–18. století. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 27–33.

BAKALA, Jaroslav. Monopolizace tržních vztahů a milové právo v městech severní Moravy a Opavska do počátků 15. století. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. XXII, 1973, č. 2, s. 114–133.

BAKALA, Jaroslav. *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku*. Matice moravská, Brno 2002, 558 s.

BAKALA, Jaroslav. *Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu. Kulturně historický místopis*, sv. 6, Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1983, 215 s.

BAKALA, Jaroslav. Příborsko-hukvaldské léno v 13. a 14. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1986, svazek 38, s. 5–14.

BAKALA, Jaroslav. Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. XXIII, 1974, č. 1, s. 20–37.

BAKALA, Jaroslav. Urkundenzeugnisse von der Weichbildverfassung in den mährischen Städten des Magdeburger und Leobschützer Rechtes. *Folia diplomatica II*, Brno 1976, s. 77–86.

BAKALA, Jaroslav. Založení města Příbora. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1976, svazek 17, s. 4–14.

BALÁŠ, Miloslav. *Kulturní místopis Novojičínska*. Vlastivědný ústav Nový Jičín, Nový Jičín 1967, 288 s.

BALETKA, Ladislav. Znaky měst a městeček Severomoravského kraje. *Sborník Státního archivu v Opavě 1968–1971*, Opava 1971, s. 165–295.

BALETKA, Tomáš. „Na třetí pak straně Proskovice a Hrabová“: konec jednoho mýtu a pohled na stav severovýchodní Moravy ve 13. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1997, svazek 51, s. 4–15.

BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, svazek XIV, Olomouc 1995, s. 219–222.

BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Regionální dějiny. Pojetí, poslání, metodika*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2004, 119 s.

BARTOŠ, Josef. *Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech*. Univerzita Palackého, Olomouc 1999, 93 s.

BARTOŠOVÁ, Marie, KOUDELOVÁ, Jana, NOVOSAD, Jaroslav. *Místek. Městská památková zóna. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2003 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

BEČKOVÁ, Kateřina. Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské. *Pražská asanace*. Muzeum hlavního města Prahy, Praha 1993, s. 34–56, 135–136.

BEČKOVÁ, Kateřina. „Novostavba památky“ – nonsens, nebo nevinný protimluv? Mimozeštíťané v Berlíně? K záměru znovupostavení berlínského zámku. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 5, s. 383–397.

BEČKOVÁ, Kateřina. Princip IKUHO. Metoda přemýšlení o novostavbě v historickém prostředí. *Za starou Prahu. Věstník Klubu za starou Prahu*, roč. XXXIX (X), 2009, č. 2, s. 29–32.

BEUTMANN, Jens. *Untersuchung zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau*. Landesamt für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte, Dresden 2007, 364 s.

BEUTMANN, Jens. Zur Entwicklung von Straßennetz und Parzellen im mittelalterlichen Zwickau. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. Brno 2007, s. 42–51.

BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1978, 444 s.

BIEGEL, Richard, ROUSCHMEYER, Madeleine. Ochrana památek ve Francii. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 2, s. 141–146.

BÍLKOVÁ, Pavla. František Pinkava (1845–1907), moravský buditel a vlastivědný pracovník. *Těšínsko*, 1979, č. 3, s. 18–22.

BIRNBAUM, Vojtěch. Moderní péče o památky a dostavba chrámu svatovítského. *Vývojové zákonitosti v umění*. Odeon, Praha 1987, s. 339–344.

BIRNBAUM, Vojtěch. Památkářská idea. *Vývojové zákonitosti v umění*. Odeon, Praha 1987, s. 345–347.

BLÁHA, Josef. Archeologické poznatky ke stavební konstrukci nejstarších měšťanských domů v Olomouci. *Archaeologia Historica*, roč. 24, 1999, s. 189–212.

BLÁHA, Josef. Olomouc – příspěvek ke kulturní historii pozdněstředověkých měst. *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*. Wrocław 1995, s. 29–39.

BLÁHA, Radek, FROLÍK, Jan, SIGL, Jiří. Počátky zděné měšťanské architektury v Hradci Králové a v Chrudimi. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 178–188.

BLÁHA, Radek, FROLÍK, Jan, SIGL, Jiří. Proměna uliční sítě a parcelace v Hradci Králové a Chrudimi. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 82–93.

BLAŽEK, Bohuslav. Čtení ze sociální ekologie – John Ruskin (1819–1900). *Era* 21, č. 1, 2003, s. 48–49.

BOHÁČOVÁ, Ivana, HERICHOVÁ, Iva. Georeliéf jako zdroj poznání historického vývoje lokality. *Forum Urbes Medii Aevi I. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 10. dubna 2002*. Brno 2004, s. 10–18.

BRYCHLECOVÁ, Janina. Regenerace historických jader města Frýdku-Místku. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Ostrava 1985, s. 116–140.

BŘÍZOVÁ, Zuzana. *Rekonstrukce náměstí Svobody v Místku a přilehlých částí. Nálezová zpráva*. Frýdek-Místek, červen 2002 (nepublikovaný tiskopis uložen v Muzeu Beskyd Frýdek-Místek, fond společenskovedního oddělení, rukopis 2478).

BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Grada, Praha 2007, 190 s.

BUŠKO, Cezary. Problem powstania miasta lokacyjnego w Opolu w świetle badań archeologicznych. *Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne*. Gliwice 2004, s. 85–92.

CLARK, Peter. Urbánní dějiny a zelený prostor. *Lidé města/Urban People*, roč. 12, 2010, č. 1, s. 135–146.

CSIZMADIA, Andor. Rechtsmittel bei den städtischen Gerichten im Zeitalter des Feudalismus in Ungarn. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 209–228.

CZUMALO, Vladimír. Teoretická východiska a předpoklady památkové péče. *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací I, Idea servis*, Praha 2008, s. 11–26.

ČÁDA, František. Jevíčský kodex. *Studie o rukopisech 1964*, Praha 1964, s. 125–155.

ČÁDA, František. Rukopisy na Moravě a ve Slezsku. *Studie o rukopisech 1971*, Praha 1971, s. 139–203.

ČAPLOVIČ, Dušan. Počiatky stredovekého mesta na území Slovenska. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 247–265.

ČAREK, Jiří. *Městské znaky v českých zemích*. Academia, Praha 1985, 604 s.

ČECHOVÁ, Vlastimila. Geneze středověkých měst. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 23–34.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech města Litoměřic. *Časopis Muzea království českého*, roč. LIII, 1879, s. 143–153.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O právních rukopisech města Litoměřic. *Časopis Muzea království českého*, roč. LIV, 1880, s. 542–558.

ČERNÁ, Eva. Svědectví archeologických nálezů okenních skel. *Sborník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. Konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře*. Praha 2004, s. 21–32.

ČIŽMÁŘ, Zdeněk, KOHOUTEK, Jiří. Výzkum v historickém jádru Přerova. *Archaeologia Historica*, roč. 24, 1999, s. 151–160.

Člověk českého středověku (edd. NODL, Martin, ŠMAHEL, František). Argo, Praha 2002, 500 s.

ČOUPKOVÁ, Magdalena. Nejstarší uherskohradištská městská kniha Liber negotiorum civitatis Hradisch. *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Město Hodonín – Masarykovo muzeum v Hodoníně – Repronis, Ostrava 2009, s. 11–21.

DENECKE, Dietrich. Straße und Weg im Mittelalter als Lebensraum und Vermittler zwischen entfernten Orten. *Mensch und Umwelt im Mittelalter*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1986, s. 207–223.

Denkmalpflege. Deutsche Texte aus drei Jahrhunderten (ed. HUSE, Norbert). C. H. BECK, München 2006, 256 s.

DĚDKOVÁ, Libuše, GORYCZKOVÁ, Nad'a, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum měšťanského domu č. p. 36 na ulici J. V. Sládka v Místku*. Ostrava 1995 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

DĚDKOVÁ, Libuše, GRŮZA, Antonín. Kostel sv. Valentina v Příboře. *Piaristé v Příboře. Sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994*. Nový Jičín 1995, s. 137–149.

DĚDKOVÁ, Libuše, GRŮZA, Antonín. Místek, náměstí Svobody, dům čp. 46. *Sborník Památkového ústavu v Ostravě. Památkový ústav v Ostravě*, Ostrava 1996, s. 18–20.

DĚDKOVÁ, Libuše, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum měšťanského domu č. p. 46 na náměstí Svobody v Místku*. Ostrava 1995 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

DĚDKOVÁ, Libuše. Brušperk nad Ondřejnicí – štuková výzdoba fasád kolem roku 1800. *Památky a příroda*, roč. 8, 1983, č. 9, s. 520–524.

DĚDKOVÁ, Libuše. Socha sv. Jana Nepomuckého v Brušperku. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji I*, Ostrava 1971, s. 144–147.

Dějiny Olomouce, 1. svazek, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009, 629 s.

DLUHOŠ, Jiří. Měšťanský dům čp. 3 v Místku. *Pobeskydí 2*, Frýdek-Místek 1985, s. 50–63.

DOHNAL, Miloň. Počátky měst na severovýchodní Moravě. *Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě. Řada C-24*, sv. 115, 1989, s. 3–12.

DOKOUPIL, Lumír a kol. *Brušperk. Město nikoliv nejmenší*. Národní výbor v Brušperku, Ostrava 1969, 269 s.

DOKOUPIL, Lumír. Frýdek a Místek v období pozdního feudalismu. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 59–75.

DOLEŽAL, Jiří. Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severovýchodní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov). *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 201–216.

DROBIŠ, Dominik. K novým archeologickým objevům ve Frýdku-Místku. *Těšínsko*, 1981, č. 1, s. 8–10.

DROBIŠ, Dominik. *Přehled správního vývoje okresu Frýdek-Místek. Kulturně-historický místopis okresu Frýdek-Místek*, svazek 1, Frýdek-Místek 1976, 73 s.

DUŠKOVÁ, Saša. K otázce kolonizace na Příborsku ve 13. století. *Slezský sborník*, roč. 59, 1961, s. 337–345.

DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). Díl 2: Vesnice a město*. Argo, Praha 2006, 358 s.

Dva názory o restauraci památek (ed. WIRTH, Zdeněk). *Styl*, roč. I, 1908–1909, č. 1, s. 61–64.

DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004, 195 s.

DVOŘÁK, Maxmilián. Roudnický rukopis knih distinkčních práva Saského. *Časopis Musea království českého*, roč. LIII, 1879, s. 138–143.

DZIEDUSZYCKA, Bożena, DZIEDUSZYCKI, Wojciech. Przemiany urbanistyczne centrum małych miast w świetle badań nad średniowieczną Kruszwicą. *Średniowieczny Śląsk i Cechy*

centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa. Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław 2000, s. 97–111.

EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum*. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2004, 515 s.

EBEL, Martin. *Dějiny českého stavebního práva*. ABF – nakladatelství ARCH, Praha 2007, 255 s.

EBEL, Martin. Dřevěné komíny v písemných pramenech druhé poloviny 18. a první poloviny 19. století. *Sborník 1/2003. Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť*. Praha 2003, s. 255–258.

ELIÁŠ, František. *Kostel sv. Jakuba v Místku*. Frýdek-Místek 1997, 42 s.

ELIÁŠ, Jan. *Bývalá piaristická kolej a gymnázium v Příboře. Stavebně historický průzkum*. Brno 1995 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

ELIÁŠ, Jan. *Příbor. Stavebně historický průzkum městské památkové rezervace*. Brno 1993 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

ELIÁŠ, Jan. Stavebně historický a architektonický vývoj Příbora. *Piaristé v Příboře. Sborník příspěvků z odborného sympozia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994*. Nový Jičín 1995, s. 125–136.

ENNEN, Edith. *Die europäische Stadt des Mittelalters*. Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1987, 349 s.

FEITOVÁ, Jitka. Památková péče ve Svobodném státě Bavorsko. *Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 5, s. 425–429.

FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (–1359)*. Matice moravská, Brno 2001, 519 s.

FRYDRICH, Evžen. Perspektivy rozvoje Frýdku Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 179–185.

FUCHS, Bohuslav. K urbanistickým problémům historických měst. *Zprávy památkové péče*, roč. XVI, 1956, č. 1, s. 5–15.

GARDAVSKÝ, Zdeněk, KAŠPÁRKOVÁ, Slavomíra. *Příbor. Urbanisticko památkový průzkum*. SÚRPMO Praha, pracoviště Olomouc, 1972 (nepublikovaný strojopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

GAVENDOVÁ, Marcela, KOUBOVÁ, Marta, LEVÁ, Pavla. *Kulturní památky okresu Nový Jičín*. Okresní úřad Nový Jičín a Památkový ústav v Ostravě, Ostrava 1996, 285 s.

GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský*. Díl první. Česká grafická společnost „Unie“, Praha 1903, 674 s.

GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský*. Díl II [K–N], Academia, Praha 1970, 632 s.

GIRSA, Václav a kol. *Předprojektová příprava a projektová dokumentace v procesu péče o stavební památky*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2004, 108 s.

GIRSA, Václav. SÚRPMO – čest jeho památce? *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 6, s. 500–504.

GLOSOVÁ, Michaela. Podrobná (upřesněná) metodika plánů zásad památkové ochrany území historických měst. *Almanach programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón III*, Ministerstvo kultury České republiky, Praha 1998, s. 11–22.

GORYCZKOVÁ, Naďa, GRŮZA, Antonín. *Stavebně historický průzkum farního kostela Narození Panny Marie v Příboře*. Památkový ústav v Ostravě 1999 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

GORYCZKOVÁ, Naďa, ROSOVÁ, Romana. *Stavebně historický průzkum domu čp. 32, náměstí Svobody, Frýdek-Místek*. Památkový ústav v Ostravě 1997 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

GRŮZA, Antonín, DĚDKOVÁ, Libuše. *Stavebně historický průzkum měšťanského domu č. p. 37 na ulici J. V. Sládka v Místku* (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

GRŮZA, Antonín. Otázky kolem stavebně historických průzkumů. *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2005*, Ostrava 2005, s. 41–51.

GRŮZA, Antonín. *Stavebně-historický průzkum rodného domu S. Freuda v Příboře*. Státní památkový ústav v Ostravě, 2001 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

GRŮZA, Antonín. *Stavební a historický průzkum domu č. p. 28, náměstí S. Freuda v Příboře*. Ostrava 1993 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

GWUZD, Jiří. Historická jádra měst okresu Nový Jičín a jejich regenerace. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Profil, Ostrava 1985, s. 52–86.

GWUZD, Jiří. Problematika regenerace historických jader měst. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 6*, Profil, Ostrava 1985, s. 7–51.

GWUZD, Jiří. *Regenerace historických jader měst s aplikací v územně plánovacím procesu na území Severomoravského kraje. Disertační práce*. Ostrava 1982 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

GWUZD, Jiří. Územní ochrana v památkové péči. *Sborník Památkového ústavu v Ostravě*. Památkový ústav v Ostravě, Ostrava 1996, s. 7–10.

GWUZD, Jiří. Územně plánovací dokumentace města Příbora. *Památky a příroda*, roč. 7, 1982, č. 5, s. 268–276.

HALAMÍČKOVÁ, Věra, NOVOSAD, Jaroslav. *Příbor. Městská památková rezervace. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Památkový ústav v Ostravě, 1997 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

HAMMER, Felix. *Die geschichtliche Entwicklung des Denkmalrechts in Deutschland*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1995, 439 s.

Handbuch Denkmalschutz und Denkmalpflege (ed. KRAUTZBERGER, Martin). C. H. Beck, München 2004, 672 s.

HAUSEROVÁ, Milena. Příspěvek k diskusi o oknech obytných staveb ve středověku. *Sborník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. Konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře*. Praha 2004, s. 79–90.

HAUSEROVÁ, Milena. Příspěvek ke genezi půdorysného rozvrhu zakládaných měst v českých zemích. *Zprávy památkové péče*, roč. 1, 1992, č. 0, s. 9–15.

HAUSEROVÁ, Milena. Středověký městský dům na široké parcele se středním vjezdem. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 35–52.

HEJHAL, Petr, HOLUB, Petr, HRUBÝ, Petr, MERTA, David. Měšťanská zděná zástavba středověké Jihlavy. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 190–229.

HELMIGK, Hans Joachim. *Oberschlesische Landbaukunst um 1800*. Verlag für Kunstwissenschaft, Berlin 1937, 296 s.

Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage (edd. STANLEY PRICE, Nicholas, TALLEY, Mansfield Kirby, MELUCCO VACCARO, Alessandra). The Getty Conservation Institute, Los Angeles 1996, 500 s.

HLAVÁČEK, Ivan. Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína z Koldína a městská diplomatika. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 279–288.

HLOBIL, Ivo. Alois Riegl a teorie moderní památkové péče. *Moderní památková péče*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2003, s. 105–138.

HLOBIL, Ivo. Alois Riegl a teorie moderní památkové péče. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 81–118.

HLOBIL, Ivo. K otázce teorie památkové péče v systému kultury České socialistické republiky řízené státem. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 143–157.

HLOBIL, Ivo. Městské památkové rezervace v padesátých letech. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 20–28.

HLOBIL, Ivo. Monumentita a autentická funkce architektonických a urbanistických památek. Teoretická úvaha s praktickými důsledky. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 178–180.

HLOBIL, Ivo. Monumentika a památková péče. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 176–177.

HLOBIL, Ivo. Otázky monumentiky. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 170–171.

HLOBIL, Ivo. O vývoji vztahu památkové péče k ochraně historických měst. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 4*, Ostrava 1979, s. 9–25.

HLOBIL, Ivo. Památková péče bez teorie je nonsens. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 158–163.

HLOBIL, Ivo. Samostatná teorie památkové péče – neuralgický bod dějin umění. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 2, s. 137–138.

HLOBIL, Ivo. Skrytá polemika Vojtěcha Birnbauma s českými funkcionalisty a rieglovskou teorií památkové péče. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 125–127.

HLOBIL, Ivo. Sto let ideje ochrany českých historických měst. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 16–19.

HLOBIL, Ivo. Sto let od prvního pokusu o proklamaci zákonné ochrany historické Prahy. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 13–15.

HLOBIL, Ivo. *Teorie městských památkových rezervací. Uměnovědné studie VI*, Ústav teorie a dějin umění ČSAV v Praze, Praha 1985, 123 s.

HLOBIL, Ivo. Teze k teorii památkové péče za současného stavu oboru. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 164–167.

HLOBIL, Ivo. Václav Wagner – strážce estetického působení památky. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 134–140.

HLOBIL, Ivo. Václav Wagner – strážce estetického působení památky. *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2005, s. 6–12.

HLOBIL, Ivo. Vincenc Kramář – organizátor a teoretik moderního restaurování uměleckých děl v Československu. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 128–133.

HLOBIL, Ivo. Vojtěch Birnbaum – život a dílo v dobových souvislostech. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*. Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci, Praha 2008, s. 119–124.

HOFFMANN, František. K systémové analýze středověkých měst. *Český časopis historický*, roč. 88, 1990, č. 3, s. 252–275.

HOFFMANN, František. O překladech a rozšíření Koldínových práv městských. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 257–265.

HOFFMANN, František. Soupis rukopisů městských práv v českých zemích. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 245–255.

HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, 712 s.

HOLEČEK, Josef, GIRSA, Václav a kol. *Projektování obnovy stavebních památek*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2008, 114 s.

HORSKÁ, Pavla. Urbanizace v českých zemích v letech 1879–1914. *Československý časopis historický*, roč. XXVII, 1979, č. 5, s. 704–729.

HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, úvodní svazek, Profil, Ostrava 1967, s. 340–342.

HOSÁK, Ladislav. Počátky měst Frýdku a Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 39–47.

HOSÁK, Ladislav. Počátky měst na panství Hukvaldském. *Sborník prací Pedagogického institutu v Ostravě. Řada: dějiny, jazyk, literatura*, 2, 1961, s. 31–45.

HOSÁK, Ladislav. Středověké osídlení a kolonizace mezi Odrou, Ostravicí a Bezkydami. *Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. LXIV, 1956, č. 2, s. 17–22.

HOSÁK, Ladislav, ŠRÁMEK, Rudolf. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, A–L*, Academia, Praha 1970, 573 s.

HRABOVÁ, Libuše. *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1964, 134 s.

HRNČÁREK, Jan. Město Příbor je prastará osada. *Kravařsko XII*, 1949–1950, s. 10–11, 21–23, 36–38.

HRUŠKA, Emanuel. Několik otázek k ochraně stavebních památek, zejména kompozičních souborů a urbanistických celků. *Památková péče*, roč. 27, 1967, č. 6, s. 167–168.

HRUŠKA, Emanuel. O regeneraci historických jader měst. *Památková péče*, roč. 25, 1965, č. 10, s. 307–311.

HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu I*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1995, 186 s.

HRŮZA, Jiří, ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996, 150 s.

Charta ICOMOS – zásady pro analyzování, ochranu a stavební obnovu architektonických památek. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 228–235.

Charta pro péči o historická města a městské celky (Washingtonská charta). *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 154–159.

INDRA, Bohumír. Biografický slovník k dějinám města Hranic. *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov 1998, s. 22–57.

INDRA, Bohumír. K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. XV, 1966, s. 128–148.

INDRA, Bohumír. Příborští malíři 17. a 18. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1976, svazek 18, s. 3–18.

JAKUBEC, Ivan, JINDRA, Zdeněk a kol. *Dějiny hospodářství českých zemí*. Svazek I–II, Karolinum, Praha 2007, 742 s.

JANÁK, Vratislav. Osídlení Novojičínska od pravěku do raného novověku. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1990, svazek 46, s. 53–59.

JUOK, Jiří a kol. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor 2002, 414 s.

JUOK, Jiří. Hospodářský a každodenní život města Příbora v 16.–18. století na podkladě městských účtů. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1996, svazek 50, s. 7–23.

JUOK, Jiří. Městské vikbily a manská šlechta na biskupském panství Hukvaldy. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Historie*, 2004, č. 11, s. 19–37.

JUŘÁK, Petr. *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*. Brušperk 2009, 282 s.

JUŘÁK, Petr. *Brušperské proměny*. Brušperk 2009, 97 s.

JUŘÁK, Petr. *Pamětihodnosti města Frýdku-Místku*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, 2002, 71 s.

JUŘÁK, Petr. Socha P. Marie na místeckém náměstí. *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2006*, Ostrava 2006, s. 72–80.

JUŘÁK, Petr. Založení a počátky brušperské lékárny U matky Boží. *Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 7*, Frýdek-Místek 2006, s. 134–146.

JUŘÁK, Petr. Známé neznámé památky Frýdku-Místku. *Těšínsko*, roč. XLVI, 2003, s. 18–28.

JUŘINA, Petr. Předlokační zástavba v Klimentské ulici na Novém Městě Pražském. *Forum Urbes Medii Aevi II. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 16.–18. dubna 2003*. Brno 2005, s. 148–156.

KADLČÍK, Petr. Poválečná historie města Fulneka. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1973, svazek 11, s. 11–19.

KAEMMERLING, Josef. *Die Geschichte der Stadt Freiberg*. Zweiter Jahres-Bericht des Staats-Untergymnasiums in Mähr.-Freiberg. Freiberg 1880, 58 s.

KAPČA, Rudolf. Jak se pečovalo o město a jeho občany od října 1949 do června 1954. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 149 – 156.

KARPAT, Jozef. Niektoré závery z porovnania Koldínovho zákonníka českého mestského práva a zbierky uhorského mestského práva articuli juris tavernicalis. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 317–324.

KEJŘ, Jiří. Městské zřízení v českém státě ve 13. století. *Československý časopis historický*, roč. XXVII, 1979, č. 2, s. 226–252.

KEJŘ, Jiří. Možnosti a meze právněhistorického badání o počátcích našich měst. *Právněhistorické studie* 20, Praha 1977, s. 177–203.

KEJŘ, Jiří. Nad počátky našich měst. *Československý časopis historický*, roč. XXIV, 1976, č. 3, s. 377–401.

KEJŘ, Jiří. Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě. *Právněhistorické studie* 28, Praha 1987, s. 9–44.

KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Karolinum, Praha 1998, 345 s.

KEJŘ, Jiří. Zwei Studien über die Anfänge der Städteverfassung in den böhmischen Ländern. *Historica XVI*, Praha 1969, s. 81–142.

KIBIC, Karel. K památkové ochraně našich historických měst. *Památková péče*, roč. 33, 1973, č. 2, s. 83–104.

KIBIC, Karel. Ke vzniku a vývoji památkové ochrany historických sídel – městské památkové zóny. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 355–364.

KIBIC, Karel. Třicet let úsilí o prohloubení památkové ochrany našich historických měst. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 3, s. 232–243.

KIECOŇ, Marek, PRIX, Dalibor, ZEZULA, Michal. Měšťanské domy čp. 30 a 31 v Horním Benešově. Výsledky stavebněhistorického průzkumu a archeologického výzkumu. *Průzkumy památek*, roč. XIII, 2006, č. 2, s. 53–88.

KIECOŇ, Marek, ZEŽULA, Michal. Dřevohliněná obytná zástavba v Opavě ve středověku (současný stav výzkumu). *Forum Urbes Medii Aevi II. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 16.–18. dubna 2003*. Brno 2005, s. 26–43.

KINTER, Maurus. *Die Olmützer fürst-erzbischöfliche Herrschaft Hochwald*. Brünn 1868.

KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005, 620 s.

KLÁPŠTĚ, Jan. Rynek – Platz – Náměstí. *Średniowieczny Śląsk i Cechy centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa*. Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław 2000, s. 369–374.

KOBĚRSKÁ, Ludmila. *Místek. Stavebně historický průzkum městského jádra*. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1975 (nepublikovaný strojopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

KOBYLKOVÁ, Luďa. Proměna středověkého města v „historické jádro“ v období průmyslové revoluce. *Sborník historický* 26, Praha 1979, s. 61–108.

KOHOUTEK, Jiří. Počátky města Přerova. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 187–200.

KOLÁČEK, František. Vliv novodobé industrializace na půdorys a zevní vzhled měst. *Sborník československé společnosti zeměpisné*, sv. 42, 1936, s. 58–63.

KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra, ROSOVÁ, Romana, ZEŽULA, Michal. Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu). *Forum Urbes Medii Aevi V. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 8.–11. května 2006*. Brno 2008, s. 174–255.

Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze, Praha 1983, 179 s.

KONEČNÝ, Jaroslav. Přírodní poměry a vývoj města Frýdku Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 9–37.

KÖNIGOVÁ – KUDEĚLKOVÁ, Alena. *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji*. Příloha Slezského sborníku, roč. 51, 1953, č. 3, 32 s.

KOPECKÁ, Ivana, NEJEDLÝ, Vratislav. Průzkumy historických materiálů. Analytické metody pro restaurování a památkovou péči. Grada, Praha 2005, 101 s.

KORČÁK, Pavel. Návrh koncepce ochrany městské památkové rezervace podle metodiky z roku 1963. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 349–354.

KORTH, Thomas. „Denkmalpflege“. Überlegungen zum hundertjährigen Bestehen eines Begriffs. *Deutsche Kunst und Denkmalpflege* 41, 1983, s. 2–9.

KOSTKA, Jiří, MENCL, Václav, WAGNER, Jaroslav. Patnáct let péče o naše historická města. *Zprávy památkové péče*, roč. XX, 1960, s. 58–66.

KOŠATKOVÁ, Blanka. K programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón v České republice. *Almanach programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón IV*, Ministerstvo kultury České republiky, Praha 1999, s. 7–45.

KOŠATKOVÁ, Blanka, ŠNAJDROVÁ, Hana. Patnáct let Programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 5, s. 356–359.

KOTLÍK, Petr a kol. *Stavební materiály historických objektů. Materiály, koroze, sanace*. Vydavatelství VŠCHT, Praha 1999, 112 s.

KOTRBA, Viktor. Max Dvořák a zápas o novou ideu památkové péče v Čechách. Listy Maxe Dvořáka Kamila Hilbertovi z let 1907 až 1919. *Umění*, roč. XI, 1963, č. 4, s. 268–283.

KOTYZA, Oldřich, TOMAS, Jindřich. Nejstarší městské hradby v Litoměřicích. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 91–106.

KOUDELOVÁ, Jana, HALÁTEK, Dalibor, ŠIMČÍK, Antonín. Městský dům čp. 58 v Brušperku – dokumentace povrchových úprav exteriéru a interiéru. *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické*, roč. 59, 2010, č. 1, s. 61–78.

KOUDELOVÁ, Jana. *Nálezová zpráva. Dokumentace a identifikace kamenného znaku na domě č. p. 21 v Příboře*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

KOUDELOVÁ, Jana. *Nálezová zpráva. Dokumentace boční jihovýchodní fasády měšťanského domu č. p. 11 v Příboře s dochovanou sgrafitovou výzdobou*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2009 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

KOUDELOVÁ, Jana. *Nálezová zpráva. Dokumentace povrchových úprav interiéru a exteriéru domu č. p. 58 v Brušperku*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

KOUDELOVÁ, Jana. Osobnost Johna Ruskina – cesta k moderní památkové péči. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 1, s. 59–64.

KOUDELOVÁ, Jana, PANGEROVÁ, Šárka. *Brušperk. Městská památková zóna. Zásady památkové ochrany území historických měst*. Státní památkový ústav v Ostravě, 2001 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

KOUDELOVÁ, Jana. Plán ochrany a zhodnocení Městské památkové zóny Brušperk. *Sborník Státního památkového ústavu v Ostravě 2001*, Ostrava 2002, s. 117–123.

KOUDELOVÁ, Jana. Stavební památka jako hmotný pramen a její dokumentace – zamyšlení nad památkovou péčí. *Muzea, památky a konzervace 2005. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 20.–21. dubna 2005*. Opava 2005, s. 63–66.

KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín, HLOŽEK, Martin. Stavebně historický vývoj měšťanského domu č. p. 44 v Příboře. *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2007*. Ostrava 2007, s. 85–99.

KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín. Průzkum fragmentů barevných vrstev na věži kostela Narození Panny Marie v Příboře. *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2003*, Ostrava 2003, s. 40–49.

KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín. Historické omítky s nátery na boční fasádě domu čp. 11 v Příboře jako hodnotný hmotný pramen. *Tradiční vápenné technologie. Sborník přednášek z workshopu konaného 4.–5. června 2009 v Příboře*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2009, s. 35–46.

KOUDELOVÁ, Jana. Výpovědní hodnota dochovaných znaků, merk a fragmentů výzdoby na fasádách měšťanských domů v Příboře. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 6, s. 471–479.

KOŽUCH, Vladislav. Stručný přehled o činnosti MěstNV a o situaci ve Frýdku Místku v období let 1960–1964. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 161–168.

KRAMOLIŠ, Přemysl. Přírodní poměry okresu Nový Jičín. *Okres Nový Jičín. Místopis obcí*, I. svazek, Nový Jičín 1996, s. 9–23.

KROČEK, Miroslav. Nejstarší „sčítání lidu“ v Ostravě roku 1667. *Zpravodaj. Klub heraldiků a genealogů Ostrava*, roč. IV, 1982, č. 3, s. 1–4.

KROUPA, Petr. Čas a autenticita památky. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 5, s. 431–442.

KROUPA, Petr. Základní principy památkové péče? (Detektivní pátrání). *Zprávy památkové péče*, roč. 61, 2001, č. 10, s. 302–313.

KRŠKA, Ivan. Rytíř Hoffer a Potštát v lednu roku 1728. *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov 2003, s. 22–28.

KŘÍŽEK, Jiří, ŠTONCNER, Petr. „Své hořké sny at' sám jen sním“. Životopis Václava Wagnera. *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2005, s. 91–106.

KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra, KIBIC, Karel. *Novostavby v památkově chráněných sídlech*. Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004, 151 s.

KUČA, Karel, KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 2000, 104 s.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. díl, Libri, Praha 1996, s. 356–359, 833–838.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl, Libri, Praha 2004, s. 178–189.

KUČA, Karel. Nové městské památkové zóny v České republice. *Zprávy památkové péče*, roč. 63, 2003, č. 5, s. 353–355.

KUČA, Karel. Vyhodnocování zástavby v památkově chráněných sídlech jako součást oborového GIS památkové péče v České republice. *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 20*, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2009, s. 391–404.

KUČOVÁ, Věra. Informace o některých modelových případech projednávaných Výborem světového dědictví na jeho 30. zasedání. *Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 5, s. 371–376.

KUČOVÁ, Věra. Ke dvaceti letům Washingtonské charty, dosud stále nejlepšímu dokumentu ICOMOS k ochraně historických městských celků. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 6, s. 491–493.

KUCHAR, Rudolf. Lexikálno-sémantické paralely v slovenčine a slovinčine (aj na jazykovom materiáli Žilinskej knihy). *Obdobja 20 – Metoda in zvrsti. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Univerza v Ljubljani, Ljubljana 2002, s. 597–603.

KUTHAN, Jiří. *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*. Nakladatelství Tina, Vimperk 1994, 582 s.

KÜHN, Karl. Ochrana památek a péče o stavby v městech. *Zvláštní otisk z časopisu „Zprávy o službě technické“*, roč. 24, 1943, s. 1–7.

KÜNTZEL, Thomas. Zwölf Ruten lang, sechs Ruten breit? – Überlegungen zur Grundstücksaufteilung in der Dammstadt von Hildesheim. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 52–65.

KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 372-04/05 na dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu č. p. 117 na ulici Zámečnické v Příboře*. Brno 2005 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 422-18/07 na dendrochronologický rozbor stropů a krovu domů č. p. 44 a 45 na náměstí S. Freuda v Příboře*. Brno 2007 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

KYNCL, Josef. *Znalecký posudek č. 465-04/10 na dendrochronologický rozbor trámů ve zdivu domu č. p. 45 na náměstí S. Freuda v Příboře*. Brno 2010 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

LÁSKA, Vojtěch, SCHUBERT, Alfréd, SOLAŘ, Miloš, ŠTULC, Josef. *Péče o střechy historických budov*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2003, 77 s.

LASOTA, Czesław, ŁUŻYŃIECKA, Ewa. O murowaných domach mieszczan w późnośredniowiecznej Legnicy. *Civitas & Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*. Wrocław – Praha 2002, s. 151–158.

LÁZNIČKA, Zdeněk. Půdorysy slezských měst. *Slezský sborník*, roč. 43, 1945, č. 3, s. 81–99.

LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Vyšehrad, Praha 2008, 935 s.

LEWICKA, Hanna. Warszawska Starówka – wybrane objekty. *Renowacje i zabytki 1*, 2002, s. 52–58.

LEWICKI, Jakub. Konserwacja zabytków w Warszawie w wieku XX. *Renowacje i zabytki 1*, 2002, s. 28–50.

LÍBAL, Dobroslav. Odkaz Václava Wagnera. *Zprávy památkové péče*, roč. 60, 2000, č. 4, s. 101–103.

LÍBAL, Dobroslav. Teorie památkové péče. *Zprávy památkové péče*, roč. 61, 2001, č. 8, s. 239–241.

LINHART, František. *Kniha o Místku*. Národní záložna v Místku, Příbor 1929, 368 s.

LINHART, František. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Místecký okres*. Díl III, Brno 1915, 252 s.

LISKOVÁ, Henrieta. Vznik a vývoj mesta Banská Bystrica očami najstarších historikov a kronikárov. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Historie*, 2006, č. 13, s. 27–43.

LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Vývoj technik výroby okenního skla od středověku do 20. století. *Sborník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. Konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře*. Praha 2004, s. 13–20.

LORENC, Vilém, PELZLBAUER, Vladimír, REICHERT, Miloš. Asanace historických jader měst. *Zprávy památkové péče*, roč. XI–XII, 1952, sešit 1–2, s. 2–38.

LÖBBECKE, Frank. Freiburger Hofstätten – Archäologische Befunde zur hochmittelalterlichen Stadtstruktur in Südwestdeutschland am Beispiel von Freiburg im Breisgau. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 66–73.

LÖBBECKE, Frank. Steinere Wohnbauten des 12. und 13. Jahrhunderts in Freiburg im Breisgau. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 6–17.

MACEK, Petr. *Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*. Státní ústav památkové péče, Praha 2001, 48 s.

MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Academia, Praha 2005, 374 s.

MAJEWSKI, Piotr. *Ideologia i konserwacja. Architektura zabytkowa w Polsce w czasach socrealizmu*. Trio, Warszawa 2009, 431 s.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1997, 572 s.

MALÝ, Karel. Postavení měst a městské právo ve východní Evropě. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 361–363.

MAREK, Jaroslav. Městská síť na Moravě v 15. a 16. století. *Časopis Matice moravské*, roč. 90, 1971, č. 3, s. 281–303.

MARSINA, Richard. Bádanie o dejinách stredovekých miest na Slovensku. *Historický časopis*, roč. XX, 1972, č. 2, s. 187–204.

MATEÁŠOVÁ, Olga. Listiny Archivu města Brušperku. *Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 3*, Frýdek-Místek 2002, s. 92–97.

MATEÁŠOVÁ, Olga. Listiny Archivu města Místku. *Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 1*, Frýdek-Místek 1999, s. 59–62.

MENCL, Václav. Městské rezervace. *Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. LIX, 1951, s. 129–139.

MENCL, Václav. Památky a společnost. *Dějiny a současnost*, roč. VI, 1964, č. 4, s. 4–9.

MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha 1938, 139 s.

MERTA, David, PEŠKA, Marek. Městská archeologie, památková péče a žijící město. *Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 2, s. 123–126.

MEZNÍK, Jaroslav. Problém rozlišování měst, městeček a vesnic v 13.–15. století. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 17–21.

MEZNÍK, Jaroslav. *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*. Matice moravská, Brno 2008, 452 s.

MEZNÍK, Jaroslav. Vlastníci a držitelé hradů a měst na Moravě 1350–1410. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, řada historická (C), Č. 45, roč. XLVII, 1999, s. 51–64.

MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, ZUMPFE, Eva. Die Anfänge von Städten in Mähren und Niederösterreich (von der Protostadt bis hin zur Rechtsstadt). Thesen. *Archaeologia Historica*, roč. 32, 2007, Brno 2007, s. 9–36.

MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, ZUMPFE, Eva. Mittelalterliche Städte in Südmähren und ihre Beziehungen zu mittelalterlichen Städten im niederösterreichischen Raum nördlich der Donau. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 181–185.

Městské památkové rezervace. Katalog – půdorysy měst. Státní ústav památkové péče v Praze, Praha 1997, 87 s.

MILLER, Jaroslav. Snový svět idejí a syrovost skutečnosti: městská historiografie raného novověku jako utopie? *Český časopis historický*, roč. 106, 2008, č. 2, s. 261–286.

MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700).* Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, 463 s.

MITCHELL, Paul. Early stone houses in Vienna. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě.* Brno 2006, s. 18–25.

MLČÁK, Leoš. *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek.* Ostrava 1980, 130 s.

MLEZIVA, Štěpán, KUČA, Karel. *Historický lexikon městysů a měst. Vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněsprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti.* Baset, Praha 2006, s. 110, 201–202, 593–594.

MOCEK, Michal. *Zprávy, studie, informace. Příbor 1251–1650.* Státní okresní archiv Nový Jičín, Nový Jičín 1992, 111 s.

MORAVČÍK, Jozef. Žilinská kniha. *Žilinský večerník*, roč. XIV, 2004, č. 3, s. 17–18.

MORE, Tomáš. *Utopie.* Orbis, Praha 1950, 133 s.

MUK, Jan. Pozdně gotický městský dům v Čechách. *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto.* Wrocław 1995, s. 41–50.

MUMFORD, Lewis. *Technika a civilizace.* Práce, Praha 1947, 500 s.

MUMFORD, Lewis. *The City in History. Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects.* Harcourt, Brace & World, New York 1961, 657 s.

MÜLLER, Karel, POLÁCH, Radek, ZEŽULČÍK, Jaroslav. *Kamenné svědectví minulosti. Heraldické památky Novojičínska.* Libri, Nový Jičín – Praha 2008, 208 s.

MÜLLER, Karel, ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Opava. Dějiny českých, moravských a slezských měst.* Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, 611 s.

MÜLLER, Karel, ŽÁČEK, Rudolf. *Brušperk. Městská privilegia.* Opava – Brušperk 1993, nestránkováno.

MYŠKA, Milan. K typologii měst za průmyslové revoluce. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci.* Příbor 2001, s. 183–193.

MYŠKA, Milan. Město v proměnách průmyslové revoluce. *Slezský sborník*, roč. 68, 1970, č. 2, s. 142–149.

NAVRÁTIL, Vladislav. Uspořádání sídla a plužiny – pramen k dějinám osídlení úzce vymezeného regionu. *Historická geografie* 25, Praha 1986, s. 53–91.

NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče na území Československa I. Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1983, 215 s.

NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, WIRTH, Zdeněk, VINTER, Vlastimil. *K vývoji památkové péče na území Československa III. Výběr autentických dokumentů 1918–1958*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1983, 224 s.

NETOLICKÝ, Antonín. Zákonné předpisy k ochraně památek. *Pečujeme o památky a krásy domova*. Nakladatelství V. Kotrba, Praha 1941, s. 97–98.

NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník* 7, Academia, Praha 1976, s. 913–1072.

NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník* 8, Academia, Praha 1976, s. 1073–1119, 1–112.

NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník* 16, Academia, Praha 1987, s. 161–320.

NĚMEC, Igor a kol. *Staročeský slovník* 17, Academia, Praha 1987, s. 321–480.

NĚMEC, Josef. Místo a úloha SÚRPMO ve druhé polovině 20. století. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 6, s. 496–499.

NOVÁČEK, Karel. Úprava a zvelebování obcí. *Pečujeme o památky a krásy domova*. Nakladatelství V. Kotrba, Praha 1941, s. 109–111.

NOVÁKOVÁ, Miroslava. Umělecko historické poklady města Frýdku Místku. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 211–213.

NOVOTNÁ, Dana. Možná podoba nejstaršího kamenného domu v Jihlavě. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 230–241.

NOVOTNÁ, Dana. O ohni ve středověkém právu. *Sborník 1/2003. Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť*. Praha 2003, s. 201–212.

NOVOTNÁ, Dana. Regulace stavby měst v historii. *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. VIII, 2005, č. 2, s. 7–11.

NOVOTNÁ, Dana. Zásahy do měst vyvolané změnami zákonů v 19. století. *Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference v Nečtinách konané ve dnech 8.–10. 4. 2005*. Plzeň 2005, s. 89–99.

NOVOTNÁ, Miroslava, KARHAN, Jiří, PECHOVÁ, Dorothea. *Metody instrumentální analýzy při průzkumu památek*. STOP, Praha 2001, 107 s.

NOVOTNÝ, Vladimír. Kategorisace kulturních památek. *Památková péče*, roč. 31, 1971, č. 1, s. 17–28.

NOVOTNÝ, Vladimír. Perspektivy památkové péče. *Památková péče*, roč. 32, 1972, č. 1, s. 17–31.

NOVOTNÝ, Vladimír. Připomínky ke kategorizaci kulturních památek. *Památková péče*, roč. 34, 1974, č. 2, s. 66–68.

NOVOTNÝ, Vladimír. Základy památkové péče. *Památky a příroda*, roč. I, 1976, č. 2, s. 65–67.

NOVÝ, Rostislav. Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách. *Československý časopis historický*, roč. XXI, 1973, č. 1, s. 73–109.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 2, Wien 1959, s. 208.

PAVEL, Jakub. *Max Dvořák*. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Brno 1971, nestránkováno.

PAVEL, Jakub. *Nové cesty památkové péče*. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, Praha 1959, 12 s.

PAVEL, Jakub. Práce italského urbanisty – památkáře. *Zprávy památkové péče*, roč. XVIII, 1958, č. 3–4, s. 119–120.

PAVEL, Jakub. UNESCO a mezinárodní ochrana památek. *Památková péče*, roč. 22, 1962, č. 1, s. 15–21.

PAVEL, Jakub. Úkoly a metody preventivní ochrany památek. *Zprávy památkové péče*, roč. XVI, 1956, č. 2, s. 90–93.

PAVELKA, Jan. Městský národní výbor v období 1954–1960. *700 let Frýdku Místku*. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, s. 157–159.

PAVLÍK, Milan a kol. *Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek*. Vydavatelství ČVUT, Praha 1998, 329 s.

PAVLÍK, Milan. Památková praxe jako důležitý impuls vývoje názorů na památkovou teorii Václava Wagnera. *Zprávy památkové péče*, roč. 60, 2000, č. 4, s. 111–112.

PAVLÍK, Milan. Raná léta SÚRPMO v zrcadle vzpomínek. *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 6, s. 491–495.

PAVLOUSEK, Jaroslav. Válečné škody na stavebních památkách. *Zprávy památkové péče*, roč. VIII, 1948, sešit 5–6, s. 141–144.

- PEČÍRKOVÁ, Jaroslava a kol. *Staročeský slovník 23*, Academia, Praha 1999, s. 113–224.
- PEČÍRKOVÁ, Jaroslava a kol. *Staročeský slovník 25*, Academia, Praha 2004, s. 337–448.
- PEŠEK, Jiří, SVATOŠ, Michal. Mistr Koldín a právní kultura pražských měst. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 289–296.
- PETER, Václav, LOUKOTKA, Lubomír. *Procházka starým Příborem*. Český Těšín 1998, 51 s.
- PETERKA, Otto, WEIZSÄCKER, Wilhelm. *Beiträge zur Rechtsgeschichte von Leitmeritz*. Prag 1944, 67 s.
- PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1985, 478 s.
- PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury II (2)*. Vydavatelství Karolinum, Praha 1997, s. 481–1003.
- PIEKALSKI, Jerzy. Centrum średniowiecznego miasta jako problem badawczy archeologa. *Średniowieczny Śląsk i Cechy centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa*. Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław 2000, s. 11–19.
- PIEKALSKI, Jerzy. *Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast*. Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, 303 s.
- PIEKALSKI, Jerzy. Rola archeologii w badaniach początków średniowiecznego domu mieszczańskiego w Europie centralnej. *Dom w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 52–59.
- PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, 234 s.
- PINKAVA, František. *Brušperk a jeho okolí*. Občanská beseda v Brušperku, Olomouc 1869, 227 s.
- PIRENNE, Henri. *Les villes du moyen age. Essai d'histoire économique et sociale*. Bruxelles 1927, 203 s.
- PLAČEK, Miroslav, MILOŠ, Stanislav. Fortifikační systém Hranic na Moravě. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 219–232.
- PLEINER, Radomír. *Staré evropské kovářství. Stav metalografického výzkumu*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962, 332 s.
- POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj. Příborský okres*. Díl IV, Brno 1917, 310 s.
- POŠMOURNÝ, Josef. Úkoly státní památkové péče při záchraně našich historicky cenných měst. *Zprávy památkové péče*, roč. XI–XII, 1951–1952, sešit 1–2, s. 1–2.

POŠVÁŘ, Jaroslav. K dějinám městského stavebního práva v Čechách a na Moravě do počátku 19. století. *Právněhistorické studie* 2, Praha 1956, s. 175–196.

POŠVÁŘ, Jaroslav. Obchodní cesty v českých zemích, na Slovensku, ve Slezsku a v Polsku do 14. století. *Slezský sborník*, roč. 62, 1964, č. 1, s. 54–63.

PRASEK, Vincenc. Český Sachsenspiegel. *Časopis Moravského muzea zemského*, roč. XII, 1912, s. 124–157.

PRASEK, Vincenc. Frýdek a Místek. *Věstník Matice opavské*, roč. 1894, č. 4, s. 1–7.

PRASEK, Vincenc. Nejstarší Sachsenspiegel český na Moravě. *Časopis Moravského muzea zemského*, roč. XI, 1911, č. 2, s. 203–211.

PRASEK, Vincenc. *Organisace práv magdeburských na sev. Moravě a v rak. Slezsku*. Olomouc 1900, 310 s.

PROCHÁZKA, Rudolf. Area ...sive parva, sive magna... Parcela ve vývoji raného a komunálního města. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 6–41.

PROCHÁZKA, Rudolf. Archeologie a poznání moravských a slezských měst. *Archaeologia Historica*, roč. 32, 2007, s. 37–80.

PROCHÁZKA, Rudolf, DOLEŽAL, Jiří. Současný stav poznání počátků jihomoravských měst. *Přehled výzkumů* 42, Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Brně, Brno 2001, s. 25–74.

PŘECECHTĚL, Antonín. *Památky města Místku a jeho lašského okolí*. Matice Místecká, Místek 1934, 135 s.

Příbor. Nástin historického a kulturního vývoje města. Vydalo Muzeum a Městský národní výbor v Příboře, Příbor 1968, 30 s.

RADOVÁ, Milada, HAUSEROVÁ, Milena. Lokační urbanismus. *Archaeologia historica*, roč. 16, 1991, s. 121–130.

RÁKOSNÍKOVÁ, Vladimíra. Urbanismus – péče o historická města a místa. *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací III*, Idea servis, Praha 2009, s. 104–138.

RAZÍM, Vladislav a kol. *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2005, 111 s.

RAZÍM, Vladislav. Fortifikace českých měst jako indikace jejich významu a postavení. *Archaeologia Historica*, roč. 20, 1995, s. 9–22.

REITH, Reinhold. *Lexikon des alten Handwerks. Vom späten Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert*. C. H. Beck, München 1991, 325 s.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Leda, Praha 2001, s. 374, 381.

RIEGL, Alois. Moderní kult památek. Podstata a vznik. *Moderní památková péče*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2003, s. 8–75.

RICHTER, Václav. *Umění a svět. Studie z teorie a dějin umění*. Academia, Praha 2001, s. 356–383.

RUSKIN, John. *Lectures on Art*. Delivered before the university of Oxford in hilary term 1870. Frank F. Lovell and Company, New York, 129 s.

RUSKIN, John. *The Seven Lamps of Architecture*. George Allen, London 1906, 401 s.

RYŠKOVÁ, Michaela. *Přehled textilního průmyslu na Moravě, ve Slezsku a ve východních Čechách. Účelově financovaný programový projekt výzkumu a vývoje v resortu kultury na úseku památkové péče č. 18/2000. Zpráva z výzkumu*. Státní památkový ústav v Ostravě, 2002 (nepublikovaný tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).

SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A-I)*. Academia, Praha 1994, 650 s.

SCHELLE, Karel. Bibliografie k „Právům městským království českého“ od Pavla Kristiana z Koldína z roku 1579. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 347–349.

SCHELLE, Karel. Zákoník českého městského práva Pavla Kristiana z Koldína „Práva městská království českého“ z roku 1579 v československé historické literatuře. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 341–345.

SCHLAGMANN, Karl. Die Bischofswappen in der Kirche „Maria Geburt“ zu Freiberg in Mähren. *Das Kuhländchen* 33, 1990, s. 110–116.

SCHLAGMANN, Karl. Die Schlußsteine in der Kirche „Maria Geburt“ zu Freiberg in Mähren. *Das Kuhländchen* 31, 1988, s. 40–43.

SCHÖN, Doris. Wiener Bürgerhausarchitektur des 13. und 14. Jahrhunderts. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 26–36.

SCHUBERT, Alfréd. *Péče o výplně historických okenních a dveřních otvorů*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze, Praha 2004, 93 s.

SCHULZ, Jindřich. Geografické prostředí moravské krajiny v 15. a 16. století. *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, I. úvodní svazek, Moravská galerie v Brně – Muzeum umění Olomouc, Olomouc 2002, s. 55–58.

SCHWARZ, František. Příbor v 16. a 17. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 1976, svazek 17, s. 15–26.

SCHWOY, Franz Joseph. *Der Topographie von Mähren*, III. Band, Wien 1794, s. 27, 42–43, 129.

SIGL, Jiří. Změna struktury městské zástavby na Malém náměstí v Hradci Králové. *Archaeologia Historica*, roč. 24, 1999, s. 161–166.

SMETANA, Jan. K topografii areálů severočeských měst ve 13. a 14. století. *Československý časopis historický*, roč. XXVII, 1979, č. 4, s. 573–599.

Směrnice pro vzdělávání a školení v oblasti ochrany památek, areálů a sídel. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 174–181.

SOLAŘ, Miloš. Teorie památkové péče – neuralgický bod dějin umění? *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 2, s. 139.

SOWINA, Ursula. Średniowieczny dom mieszczański. Niektóre problemy badawcze. *Dom w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 10–31.

STANÍK, Ivan. Najstarší typ murovaného stredovekého meštianskeho domu so vstupnou šijou v Trnave na Hlavnej ulici č. 16. *Forum Urbes Medii Aevi III. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě*. Brno 2006, s. 150–169.

SULITKOVÁ, Ludmila. Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období. *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Příbor 2001, s. 115–123.

SULITKOVÁ, Ludmila. Prehľad bádania o moravských mestách za roky 1959–1970. *Historický časopis*, roč. XX, 1972, č. 4, s. 585–612.

Šedesát let místecké spořitelny 1871–1931 (ed. VACÍK, Karel). Místek 1931, 119 s.

ŠKABRADA, Jiří. Historické stavební konstrukce a materiály. *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací III*, Idea servis, Praha 2009, s. 195–299.

ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Argo, Praha 2003, 395 s.

ŠKABRADA, Jiří. Přehled vývoje a konstrukčního utváření výplní otvorů v historických stavbách. *Sborník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. Konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře*. Praha 2004, s. 5–8.

ŠKARUDA, Dominik. Místek jakožto trhové město. *Časopis Matice moravské*, roč. 22, 1898, s. 185–187, 317–321.

ŠRÁMEK, Rudolf. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, M–Ž*, Academia, Praha 1980, 962 s.

ŠTECH, Václav Vilém. Cena stáří. *Staletá Praha*, roč. III, 1967, s. 22–34.

ŠTĚPÁN, Jan. Příborský měšťan Jakub Cion jinak Vlčovský. *Vlastivědný sborník Novojičínska*, 2008, svazek 58, s. 179–183.

ŠTĚPÁN, Jaromír. Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 268–270.

ŠTONCNER, Petr. Břetislav Štorm a ochrana památek. *Základy péče o stavební památky*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 160–176.

ŠTONCNER, Petr. Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918–1945. *Péče o architektonické dědictví. Sborník prací I*, Idea servis, Praha 2008, s. 45–93.

ŠTORM, Břetislav. Péče o památky architektury a cesty její myšlenkové koncepce. *Zprávy památkové péče*, roč. XIX, 1959, č. 3–4, s. 57–68.

ŠTORM, Břetislav. *Základní péče o stavební památky*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, 190 s.

ŠTULC, Josef. Autenticita památky a problém její rekonstrukce (několik poznámek k věčně aktuálnímu tématu památkové péče). *Zprávy památkové péče*, roč. 61, 2001, č. 8, s. 242–247.

ŠTULC, Josef. K ožívání romantických koncepcí a puristických metod při sanaci a komplexní obnově stavebních památek. *Památky a příroda*, roč. 44, 1984, č. 3, s. 129–142.

ŠTULC, Josef. K současné organizaci, metodám a praktickým výsledkům péče o památky a historická města ve Francii. *Památky a příroda*, roč. 43, č. 5, 1983, s. 278–284.

ŠTULC, Josef. Moderní urbanismus a památková péče. Nad knihou Ivo Hlobila *Teorie městských památkových rezervací 1900–1975*. Část I. *Památky a příroda*, roč. 47, 1987, č. 10, s. 577–589.

ŠTULC, Josef. Moderní urbanismus a památková péče. Nad knihou Ivo Hlobila *Teorie městských památkových rezervací 1900–1975*. Část II. *Památky a příroda*, roč. 48, 1988, č. 2, s. 65–77.

ŠUSTA, Josef. *Dvě knihy českých dějin. Kniha první: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví*. Reprint druhého vydání z roku 1926, Argo, Praha 2001, 538 s.

TABÁŠEK, Oldřich. O vytyčení plužin na hukvaldském panství. *Historická geografie* 25, Praha 1986, s. 97–121.

TEJMAR, Lumír. K vymýcení pověr o technice renesančních sgrafit. *Sgrafito 16.–20. století. Výzkum a restaurování*. Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Pardubice 2009, s. 99–110.

TUREK, Adolf. *Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje*. Díl I, A–L, Opava 1974, 427 s.

TUREK, Adolf. *Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje*. Díl II, M–Ž, Opava 1974, 964 s.

Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 160–173.

Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví* (ed. POLÁKOVÁ, Jana), I. svazek, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 138–153.

URFUS, Valentin. Koldínův zákoník a příprava osnovy rakouského tereziánského kodexu. *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 331–339.

VALENTA, Tomáš. *Město a topografie. Evropské město v topografickém kontextu*. Národní technické muzeum, Praha 1991.

VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Orbis, Praha 1975, 581 s.

VAŘEKA, Josef, FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Grada, Praha 2007, 427 s.

VELIČKOVÁ, Karla. Archív města Brušperku. *Těšínsko*, 1990, č. 1, s. 27–28.

VINAŘ, Jan a kol. *Historické krovy. Typologie, průzkum, opravy*. Grada, Praha 2010, 448 s.

VINTER, Vlastimil. Čtyřicet let od založení ICOMOS. *Zprávy památkové péče*, roč. 65, 2005, č. 5, s. 445–446.

VINTER, Vlastimil. K padesátému výročí vydání zákona o kulturních památkách. *Zprávy památkové péče*, roč. 68, 2008, č. 5, s. 343–347.

VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče I. Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1971, 252 s.

VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče II. Teoretické otázky hodnot a hodnocení, zachování a kulturně výchovného uplatnění památek*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1982, 259 s.

VLAŠIC, Pavel. *Stavitel Bedřich Karlseder. Katalog vydáný k příležitosti 150. výročí narození Bedřicha Karlsedera*. Příbor – Nový Jičín 2006, nestránkováno.

VOŠAHLÍK, Aleš. K problematice hodnocení a ochrany urbanistických kategorií. *Památková péče*, roč. 34, 1974, č. 5, s. 268–272.

VOŠAHLÍK, Aleš. Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR. *Památky a příroda*, roč. 10, 1985, č. 4, s. 194–199.

VOŠAHLÍK, Aleš. Památková péče a územní plánování. *Památky a příroda*, roč. I, 1976, č. 1, s. 5–7.

VOŠAHLÍK, Aleš. Památková péče ve Francii. *Almanach programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón IV*, Ministerstvo kultury České republiky, Praha 1999, s. 47–88.

VOŠAHLÍK, Aleš. Příklady regenerace městských památkových rezervací v ČSR. *Památky a příroda*, roč. 2, 1977, č. 2, s. 81–87.

WAGNER, Václav. Minulost a přítomnost ochrany památek. *Pečujeme o památky a krásy domova*. Nakladatelství V. Kotrba, Praha 1941, s. 11–14.

WAGNER, Václav. Ochrana starého uměleckého díla a dnešek. *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2005, s. 82–88.

WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo a jeho ochrana v přítomnosti a budoucnosti. *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2005, s. 21–72.

WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo a jeho ochrana v přítomnosti a budoucnosti. *Zprávy památkové péče*, roč. VI, 1942, sešit 4, s. 41–43.

WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo a jeho ochrana v přítomnosti a budoucnosti. *Zprávy památkové péče*, roč. VI, 1942, sešit 5 a 6, s. 57–59.

WAGNER, Václav. Staré umělecké dílo a jeho ochrana v přítomnosti a budoucnosti. *Zprávy památkové péče*, roč. VI, 1942, sešit 7 a 8, s. 105–109.

WEBER, Max. *The City*. New York 1966, 242 s.

WIHODA, Martin. „Civibus nostris libertatem damus“ Dlouhé počátky městského zřízení na Moravě. *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Město Hodonín – Masarykovo muzeum v Hodoníně – Repronis, Ostrava 2009, s. 161–173.

WIHODA, Martin. Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha? *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, řada historická (C), Č. 45, roč. XLVII, 1999, s. 21–35.

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, 976 s.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl první. Matice Česká, Praha 1890, 795 s.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl druhý. Matice Česká, Praha 1892, 902 s.

WIRTH, Zdeněk. Methody preventivní ochrany. *Umění*, roč. XIV, 1942, s. 123.

WIRTH, Zdeněk. Obnova starožitných a umělecky významných měst. *Umění*, roč. XVI, 1944–1945, s. 241.

WIRTH, Zdeněk. Ponížená krása stáří. *Umění*, roč. I, 1953, č. 2–3, s. 249.

WIRTH, Zdeněk. Stavební rytmus malého města. *Styl*, roč. I, 1908–1909, č. 10–12, s. 327–340.

WIRTH, Zdeněk. Úvodem. *Zprávy památkové péče*, roč. I, 1937, sešit 1, s. 1–2.

WIRTH, Zdeněk. Vývoj zásad a praxe ochrany památek v období 1800–1950. *Umění*, roč. V, 1957, s. 105–116.

WIRTH, Zdeněk. Zachování a ochrana historických a uměleckých památek. *Český časopis historický*, roč. XIII, 1907, s. 323–332, 402–412.

WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*, I. Band, Prerauer Kreis, Brünn 1835, 486 s.

WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*, I. Abteilung, Olmützer Erzdiöcese, III. Band, Brünn 1859, s. 30–44, 99–104, 109–112.

WURMOVÁ, Milada. *K dějinám požární ochrany v letech 1702–1951*. Brno 1962, 131 s.

WURZER, Rudolf. „Zákon, daný dne 11. 2. 1893, Č. 22 ř. z., o vyvlastňování k úpravě assanačního obvodu královského hlavního města Prahy“. – Jeho význam pro obnovu měst. *Pražská asanace*. Muzeum hlavního města Prahy, Praha 1993, s. 20–29, 126–134.

ZEZULA, Michal, KIECON, Marek, KOLÁŘ, František. Archeologické doklady k vývoji půdorysu, uliční sítě a parcelace středověké Opavy. *Forum Urbes Medii Aevi IV. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 20.–22. dubna 2005 v Brně*. Brno 2007, s. 118–143.

ZEZULA, Michal. Ochrana archeologického dědictví v historických jádrech měst Moravskoslezského kraje a její perspektivy. *Zprávy památkové péče*, roč. 66, 2006, č. 2, s. 127–130.

ZEZULČÍK, Jaroslav. Městské památkové rezervace okresu Nový Jičín. *Okres Nový Jičín. Místopis obcí*, I. svazek, Nový Jičín 1996, s. 141–155.

ZIEGLER, Paul. Die Grafen von Hückeswagen in Mähren. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte Nordostmährens. *Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens*, 45, 1943, s. 1–30, 81–116, 141–177.

ŽÁČEK, Rudolf a kol. *Frýdek-Místek*. Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku, Frýdek-Místek 1983, 62 s.

ŽÁČEK, Rudolf. Kartografické zobrazení Pobeskydí ze 17. století. *Časopis Slezského muzea*, série B – vědy historické, roč. 42, 1993, č. 1, s. 17–22.

ŽÁČEK, Rudolf. *Pobeskydí v letech 1618–1848. Kulturně historický místopis*, sv. 9, Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 1992, 160 s.

ŽÁČEK, Rudolf. Příborsko a Příbor v 17. a 18. století. *Sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994*. Nový Jičín 1995, s. 13–29.

ŽÁČEK, Rudolf. Smlouvy o výrobě cihel na panství Hukvaldy z poloviny 17. a z poloviny 18. století. *Těšínsko*, 1987, č. 2, s. 30–31.

ŽAŽOVÁ, Henrieta. Knižnice v agende památkových orgánov. *Pamiatky a múzeá* č. 4/2009, Bratislava 2009, s. 55–61.

ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, 660 s.

ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*. Panorama, Praha 1986, 316 s.

ŽEMLIČKA, Josef. Sředověké město v Čechách a na Moravě v pohledech současného výzkumu. *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*. Wrocław 1995, s. 23–27.

700 let Frýdku Místku. Městský národní výbor ve Frýdku Místku, Frýdek Místek 1965, 231 s.

PRAMENY

Archiv města Brna

fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Brušperk, Místek, Příbor, sign. 16, 70, 25

Archiv města Ostravy

fond Archiv města Moravské Ostravy, inv. č. 67, sign. IA 66 – požární prevence a ochrana

fond Sbírka „U“, inv. č. U178 – Katasterregister der Herrschaft Hochwald (1667)

Moravský zemský archiv v Brně

fond D4 – Tereziánský katastr, kniha 24/2

fond D6 – Josefínský katastr, kniha 3829

fond D8 – Stabilní katastr – vceňovací operáty, fascikl č. 244, 1545, 2078

fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330, MOR154518330, MOR207818330

Státní okresní archiv Frýdek-Místek

fond Archiv města Brušperku

inv. č. 73 – Gruntovní kniha přecházející v hlavní knihu II. 1828–1886

inv. č. 84 – Kniha listin – všeobecná V. 1826–1829

inv. č. 90 – Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Braunsberg samt Colonie Antoninow, 1850, 1834

inv. č. 188 – paměti tajemníka Antonína Vavroše 1894–1919 (sestavil a zapsal Karel Špaček)

inv. č. 189 – kronika města Brušperku (1894) 1924–1945 (1946)

inv. č. 307, kart. 1 – správa a hospodaření města 1638–1792

inv. č. 316, kart. 3 – stavební záležitosti, povolování staveb a přestaveb 1797–1871

inv. č. 488, kart. 136 – péče o kulturní památky 1923–1956

inv. č. 519–520, kart. 149–155 – veřejná výstavba, stavební dokumentace (1811) 1872–1945

inv. č. 884, kart. 179 – plán Brušperku z roku 1826

inv. č. 885, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1833

inv. č. 887, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav před rokem 1860

inv. č. 889, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1891

inv. č. 893 – rukopisné práce o Brušperku

fond Archiv města Místku

inv. č. 57, sign. 2278 – Gruntovní kniha 1723–1832
inv. č. 68, sign. 2292 – Hlavní kniha 1840–1885
inv. č. 98 – parcelní protokol z roku 1834
inv. č. 404, kart. 63 – pojmenování ulic, seznam domovních čísel, sčítání obyvatelstva
inv. č. 485, kart. 159 – mapa města Místku z roku 1902
Rukopis 54

fond Farní úřad Brušperk

inv. č. 100, sign. Ia,e, kart. 1 – spisový materiál dotýkající se oprav kostela a fary
inv. č. 140, sign. XI – pamětní listina z bání kostelní věže s opisem 1757

fond Obecní kroniky

Kronika Frýdku-Místku 1. díl

fond Okresní úřad v Místku

inv. č. 892, sign. VII, kart. 1101 – předpisy o ochraně památek po stránce kulturně-historické 1856–1945

fond Sběrka fotografií, fotonegativů a filmů

Státní okresní archiv Nový Jičín

fond Archiv města Příbora

inv. č. 98, sign. E6-1 – Gruntovní kniha, lit. A (1560) 1590–1636
inv. č. 102, sign. E6-5 – Gruntovní kniha, lit. E (1580) 1697–1740
inv. č. 107, sign. E6-10 – Gruntovní kniha (1561) 1568–1780 (1875)
inv. č. 122, sign. E6-35 – Grundbuch über die Grossbürgerhäuser I. 1821–1879
inv. č. 133, sign. E6-36 – Grundbuch über die Schänkbürgerhäuser I. (1847) 1850–1879
inv. č. 157 – seznam měšťanů vlastnících pozemky
inv. č. 158 – přehled šenkovních domů
inv. č. 165 – Bauparcellen Protocoll der Gemeinde Stadt Freiberg, 1833
inv. č. 377 – nedatovaná kniha majitelů domů
inv. č. 654, sign. B-2, kart. 4–5 – stavební záležitosti a předpisy, protipožární opatření
inv. č. 680, sign. F-2 – požáry, požární prevence a ochrana
inv. č. 869, kart. 219 – záležitosti gruntovní knihy, odhady domů 1817–1820
inv. č. 869, kart. 221 – záležitosti gruntovní knihy, odhady domů 1823–1824
inv. č. 1020 H, kart. 374–400 – stavební záležitosti
inv. č. 1074, kart. 501 – spisy k demolici věznice č. p. 25 a zadního objektu bývalé radnice č. p. 17
inv. č. 1840 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1833

fond Sbírka map a plánů

inv. č. 784 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1889

inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž

poř. č. 10205 – náčrtek rozvinutých ploch střech kostela a hlavní věže v Brušperku ze dne 1. ledna 1914

poř. č. 10206 – půdorysy kostela a fary s hospodářskými budovami v Brušperku od Josefa Meitnera ze dne 12. října 1833

poř. č. 10263 – půdorys kostela sv. Jiří v Brušperku ze dne 20. února 1847

poř. č. 10264 – návrh na rozšíření kostela v Brušperku od arcibiskupského stavitele Jana Sarkandra Thalherra, nedatováno

Muzeum Beskyd Frýdek-Místek

fond společenskovedního oddělení, FM 7114 S – mapa hukvaldského panství

Muzeum Fojtství Kopřivnice

pořadače číslo 45, 47, 48, 222 – fotodokumentace a spisy z pozůstalosti Emila Hanzelky

Muzeum Novojičínka, pracoviště Příbor (Městské muzeum)

expozice – požární obraz, olej na plátně od Josefa Ulricha, Příbor při požáru v roce 1846

expozice – veduta města Příbora od Josefa Ulricha, kolorovaná kresba, pohled z východu, rok 1845

staré pohlednice a fotografie

Slezské zemské muzeum Opava

fond pohlednic

sbírka fotografického oddělení

Archiv Národního památkového ústavu, ústředního pracoviště v Praze

přípravná verze Výnosu Ministerstva kultury ČSR o prohlášení historického jádra města Příbora za památkovou rezervaci

Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě

fotodokumentace

sbírka map a plánů

základní evidence

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně

archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, světské stavby

archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv

Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek

spisový materiál a plánová dokumentace

Archiv Stavebního úřadu Městského úřadu Příbor

spisový materiál

Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj – Katastrální pracoviště Frýdek-Místek

č. d. 592/42 – dokument k přečíslování domů v Brušperku v roce 1941

Katastrální úřad pro Moravskoslezský kraj – Katastrální pracoviště Nový Jičín

číslo položky výkazu změn 137 – záznam o rozdělení parcely číslo 1654 u č. p. 38 v Příboře

pozemková kniha, vložka číslo 174 – k domům č. p. 44 a 45 v Příboře

Zeměměřičský úřad v Praze

císařské otisky stabilního katastru Příbora, Místku, Brušperku, sign. 2459, 1818, 0241

PRAMENY VYDANÉ

Archiv český. Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1628 (ed. KALOUSEK, Josef), díl XXIII, Praha 1906, 600 s.

Archiv český. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850 (ed. KALOUSEK, Josef), díl XXV, Praha 1910, 800 s.

Codex diplomaticus civitatis Ostraviae (ed. ADAMUS, Alois), I, Moravská Ostrava 1929, s. 88–91.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1 (edd. ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Saša). Praha 1962.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2 (edd. ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Saša). Praha 1981.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III (ed. BOČEK, Antonín). Olomouc 1841.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV (ed. BOČEK, Antonín). Olomouc 1845.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V (ed. BOČEK, Antonín). Olomouc 1850.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI (ed. CHYTIL, Josef). Brno 1854.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XV (ed. BRETHOLZ, Bertold). Brno 1903.

Codex Ferdinando – Leopoldino – Josephino – Carolinus: Pro Haereditario Regno Bohemiae, Ac incorporatis aliis Provinciis, utpoté, Marchionatu Moraviae, Et Ducatu Silesiae (ed. WEINGARTEN, Johann Jacob). Prag 1720, 732 s.

Jihlavský městský stavební řád z roku 1270 (ed. HOFFMANN, František). Okresní archiv v Jihlavě, Jihlava 1967.

Kniha žilinská (ed. CHALOUPECKÝ, Václav). Bratislava 1934, LXIV s, 239 s.

Listinář Těšínska (Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis) (ed. NĚMEC, Emerich). Český Těšín 1958.

MENDL, Bedřich. *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*. Brno 1935, 605 s.

Privilegia měst, městeček a vsí z území okresu Nový Jičín z let 1293–1775 (edd. CHOBOT, Karel, BALETKA, Tomáš). Nový Jičín 1999, 71 s.

Seznam a mapa vodních děl Republiky Československé. Stav koncem roku 1930, sešit 16, Okresní finanční ředitelství Olomouc, Praha 1933, 40 s.

Stavební řád pro Čechy (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1941, 766 s.

Stavební řády brněnský a moravský (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1948, 1102 s.

Stavební řády moravské a stavební řád slezský (ed. ŠTAFL, Adolf). Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha 1940, 851 s.

Tereziánský katastr moravský. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy (edd. RADIMSKÝ, Jiří, TRANTÍREK, Miroslav). Archivní správa ministerstva vnitra, Praha 1962.

Urbář hukvaldského panství z roku 1581 (ed. AL SAHEB, Jan). Frýdek-Místek 2008, 189 s.

Urbář panství frýdecko-místeckého z r. 1580 (edd. SOBOTÍK, Bohumil, GROBELNÝ, Andělín). Příloha Slezského sborníku, roč. 51, 1953, č. 2, 67 s.

VON REPGOW, Eike. *Der Sachsenspiegel* (ed. SCHOTT, Clausdieter). Manesse Verlag, Zürich 2006, 415 s.

Z KOLDÍNA, Paulus Christianus. *Práva městská království českého*. Praha 1579, nestránkováno.

Z KOLDÍNA, Pavel Kristián. *Práva městská království českého a margrabství moravského*. Praha 1702, nestránkováno.

Z LICKA, Brikcí. *Práva městská* (dle textu z r. 1536 upravili Josef a Hermenegild JIREČEK). Praha 1880, 509 s.

Závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1267 (ed. JIŘÍK, Karel). Městský archiv v Ostravě, Ostrava 1967, 31 s.

Žilinská právní kniha. Magdeburské právo (ed. KUCHAR, Rudolf). Veda, Bratislava 1993, 133 s.

Žilinská právní kniha (zápisy právních úkonů žilinských měšťanů) (ed. KUCHAR, Rudolf). Knižné centrum, Žilina 2001, 100 s.

SEZNAM PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ (od roku 1946)

Nařízení vlády České socialistické republiky ze dne 19. dubna 1989 o prohlášení území historických jader měst Kolína, Plzně, Brna, Lipníku nad Bečvou a Příbora za památkové rezervace. *Sbírka zákonů č. 54/1989*, s. 566–567.

Trestní zákon správní č. 88 Sb. ze dne 12. července 1950. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 309–328.

Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy s účinností dnem 1. 6. 2002 součástí právního řádu České republiky. *Sbírka mezinárodních smluv č. 73/2000*.

Vládní nařízení č. 51 ze dne 16. května 1950 o územním plánování obcí. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 97–100.

Vládní nařízení č. 93 ze dne 11. července 1950 o výstavbě obcí. *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, s. 351–362.

Vyhláška č. 66 Sb., kterou se provádí zákon o státní památkové péči, ze dne 26. dubna 1988.

Vyhláška č. 420 Sb., kterou se stanovují náležitosti a obsah plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón, ze dne 28. listopadu 2008.

Vyhláška Ministerstva kultury České republiky ze dne 10. září 1992 o prohlášení území historických jader vybraných měst za památkové zóny. *Sbírka zákonů č. 476/1992*, s. 2737, 2750–2751.

Zákon č. 22 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958.

Zákon č. 128 Sb., o obcích, ze dne 12. dubna 2000.

Zákon č. 137 Sb., o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku, ze dne 16. května 1946.

Zákon č. 20 Sb., o státní památkové péči, ze dne 30. března 1987, v platném znění.

Zákon č. 183 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ze dne 14. března 2006.

Zákon č. 280 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949.

OSTATNÍ POUŽITÉ MATERIÁLY

<http://www.katastrnemovitosti.cz>

<http://oldmaps.geolab.cz>

Práva saszká, viz <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>, digitalizovaný rukopis historického fondu Parlamentní knihovny.

Soukromá sbírka fotografií a pohlednic Mgr. Jaromíra Poláška.

SEZNAM ZKRATEK

AMB	-	Archiv města Brna
AMO	-	Archiv města Ostravy
inv. č.	-	inventární číslo
kart.	-	karton
MZA	-	Moravský zemský archiv
NPÚ, ÚOP	-	Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště
NPÚ, ÚP	-	Národní památkový ústav, ústřední pracoviště
poř. č.	-	pořadové číslo
sign.	-	signatura
SOkA	-	Státní okresní archiv
ZAO	-	Zemský archiv v Opavě

Summary

One of the reasons for focusing on the construction-historical development of the town centres of Příbor, Místek and Brušperk was the fact that historical research has somewhat underestimated the extent to which sites of lesser architectural significance – including small medieval towns – can contribute to our historical knowledge. This publication focuses on town centres which reflect the changing realities of historical development. The main aim of the work is to shed light on and compare the architectural and urban history of the central zones of Příbor, Místek and Brušperk, and then to assess these towns in terms of conservation requirements. All information drawn from archives, field research and specialist literature was analyzed, assessed and compared. The period covered by the research was determined by the age of the sites surveyed. Besides the buildings themselves, the research also focused on the structural methods and materials used, as well as examining the spatial layout of the urban zones under investigation. The publication deals with a period ranging from the 13th to the 20th century.

The publication *Construction-Historical Development of the Town Centres of Příbor, Místek and Brušperk* is divided into three main parts or chapters. The first chapter provides an introduction to the subject, outlining the key principles of research into urban centres. The three introductory studies in this first chapter map the current state of research on the foundation and overall development of towns and cities in Bohemia, Moravia and Silesia, accounting for the genesis of historical urban centres as heritage sites. The first study proposes a definition of the concept of historical urban centres, situating this phenomenon in the wider context of the development of settlements in general. The second study focuses on the development of building regulations and traces changing construction techniques and materials used in urban environments. The third study deals with historic towns and cities from a conservationist viewpoint, offering a brief overview of changing approaches to conserving valuable urban entities in Bohemia, Moravia and Silesia and outlining the key concepts underlying contemporary approaches to heritage management.

The second chapter focuses more narrowly on the historical development of three town centres: Příbor, Místek and Brušperk. Like the first chapter, the second chapter incorporates three separate studies, each describing the historical development of the zone in question and laying out the key principles for heritage conservation in the town. After briefly describing the beginnings of settlement in Příbor, Místek and Brušperk, the studies then move

on to describe the location and extent of the historical town centres, the division of the town into separate plots, blocks and road systems, the layout of the towns, and key developments in the structural composition of the town centres. The studies also discuss the legal protection granted to particular buildings and zones, assessing the extent of this protection (i. e. the Příbor urban heritage reservation and the urban heritage zones in Místek and Brušperk) in comparison with the total extent of the historically valuable zones in each town. There then follows a case study illustrating an interdisciplinary analysis of a historical site.

The third and final chapter offers a summary of the urban and construction-historical development of the town centres of Příbor, Místek and Brušperk. It attempts to formulate the key conditions for the heritage conservation in these three towns and assesses the possibilities for future research focusing on each of the historical town centres.

Zusammenfassung

Die Entscheidung sich mit einer bauhistorischen Entwicklung der Stadtkerne von Příbor, Místek und Brušperk zu beschäftigen wurde durch die Tatsache unterstützt, dass der Aussagewert von weniger bedeutenden Denkmäler – sachlicher Quellen, zu den auch die kleinen mittelalterlichen Städte zählen, seitens der historischen Forschung nicht ausreichend berücksichtigt wurde. Zum Forschungsgegenstand wurden daher die historischen Kerne der Städte, in derer erhaltener Form die Realität von einer geschichtlichen Entwicklung widerspiegelt. Das Hauptziel der zu präsentierenden Arbeit war, eine Erklärung und einen Vergleich der bauhistorischen und somit auch der urbanistischen Entwicklung der Stadtkerne von Příbor, Místek und Brušperk abgeben und eine anschließende Bewertung der erwähnten Städte in Hinsicht auf die Denkmalpflege durchzuführen. Sämtliche anhand der Archiv- und Terrainforschung sowie durch Studium der fachlichen Literatur erworbenen Daten wurden einer Analyse, Kritik sowie einem Vergleich unterzogen. Die Zeitabgrenzung des ausgewählten Themas ergab sich aus dem vorausgesetzten Alter der überlieferten sachlichen Quellen. Zu diesen Quellen gehört wie die urbanistische Disposition der ausgewählten Siedlungen, als auch die historischen Baukonstruktionen und die angewendeten Materialien, die in der Bebauung der einzelnen Städte bis zur Gegenwart erhalten wurden. In Hinsicht auf den Charakter von dieser Quellenbasis ist die Arbeit zeitlich mit dem Zeitraum von 13. bis 20. Jahrhundert abzugrenzen.

Die Arbeit *Bauhistorischen Entwicklung der Stadtkerne von Příbor, Místek und Brušperk* besteht aus drei grundlegenden Teilen (die Hauptkapitel). Die erste Kapitel wird einer Einführung in die Problematik gewidmet und soll die Schwerpunkte und die Voraussetzungen für die Forschung der historischen Stadtkerne offenlegen. Das Vorhaben der drei Einführungsstudien ist, eine Sammelabbildung des bisherigen Forschungszustands abgeben, wobei diese nicht nur auf die Anfänge sondern auch auf die Gesamtentwicklung, die zur Entwicklung der historischen Stadtkerne als Denkmäler geführt hatte, in den Städten in Böhmen, Mähren und Schlesien ausgerichtet wird. Die erste Unterkapitel strebt im Kontext einer breiteren Entwicklung der Siedlungsformen nach einer Erfassung und Definition des Begriffs historisches Stadtkern. Die zweite Unterkapitel beschäftigt sich mit der Bildung von Bauvorschriften, mit den Konstruktionsänderungen und mit der Nutzung von Materialien auf den Bauten in einer städtischen Umgebung. Die dritte Unterkapitel berichtet über die historischen Städte in Hinsicht auf die Denkmalpflege. Sie gibt eine kurze Übersicht über die

Entwicklung der Wahrnehmung beim Schutz von wertvollen urbanistischen Einheiten auf dem Gebiet von Böhmen, Mähren und Schlesien und versucht gleichzeitig auf die grundlegenden angenommenen Konzeptionen der ehemaligen als auch der gegenwärtigen Denkmalpflege aufmerksam machen.

Die zweite Kapitel wird schon ausschliesslich auf die urbanistische und die bauhistorische Entwicklung der Stadtkerne von Přebor, Místek und Brušperk orientiert. Sie besteht wiederum aus drei Unterkapiteln, die einerseits die Entwicklung der urbanistischen Struktur sowie Entwicklung der Bebauung von ältesten Teilen der eingeführten Siedlungen erklären wollen, andererseits die Prinzipien für den Schutz dieser historischen Städte aus der Sicht der Denkmalpflege offenlegen möchten. Nach der Skizze über die Anfänge der historischen Entwicklung von Přebor, Místek und Brušperk wird die Arbeit weiter auf eine Abgrenzung der Ausdehnung von einzelnen Stadtteilen, Bewertung der gesamten Block- und Straßennetzumlegung, Disposition der Amtsplätze orientiert und versucht selbstverständlich auch auf die Schlüsseländerungen in der Grundrissdisposition als auch in der Bebauung der ausgewählten Städte hinweisen. In der Arbeit wird auch der legalisierte Denkmalschutz der zugehörigen Siedlungen betrachtet, wobei die Ausdehnung der historischen Stadtkerne der Ausdehnung von denkmalgeschützten Gebieten (denkmalgeschützte Stadt Přebor und die denkmalgeschützte Stadtzonen in Místek und Brušperk) gegenübergestellt werden. Anschliessend folgt eine Erarbeitung der Beispielstudie zu der interdisziplinär aufgefasten Analyse eines historischen Objekts.

Die dritte abschliessende Kapitel wird auf eine Zusammenfassung der Erkenntnisse aus der urbanistischen und der bauhistorischen Entwicklung der Stadtkerne in Přebor, Místek und Brušperk ausgerichtet. Die Hauptbemühung war dabei, nicht nur die grundlegenden Bedingungen zum Denkmalschutz der einzuführenden Siedlungen formulieren, sondern auch die Möglichkeiten und Bestimmung der weiteren Ausrichtungen bei der Forschung von historischen Städten beurteilen.

SEZNAM PŘÍLOH

1. Výřez z císařského otisku mapy stabilního katastru Příbora z roku 1833 (*Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Příbora, sign. 2459*).
2. Výřez z císařského otisku mapy stabilního katastru Místku z roku 1833 (*Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Místku, sign. 1818*).
3. Výřez z císařského otisku mapy stabilního katastru Brušperku z roku 1833 (*Zeměměřičský úřad v Praze, císařský otisk stabilního katastru Brušperku, sign. 0241*).
4. Výřez z katastrální mapy Příbora, zachycující stav k roku 1935 (*SOkA Nový Jičín, fond Sbírka map a plánů, inv. č. 785 – katastrální mapa Příbora, stav k roku 1935*).
5. Výřez z katastrální mapy Brušperku z roku 1891 (*SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 889, kart. 179 – katastrální mapa Brušperku, stav k roku 1891*).
6. Elektronický soutisk císařského otisku mapy stabilního katastru Příbora (osazeného do souřadnic) s aktuální katastrální mapou s vyznačením předpokládané hranice městského historického jádra Příbora (*zákres a počítačové zpracování J. Koudelová, P. Maren*).
7. Elektronický soutisk císařského otisku mapy stabilního katastru Místku (osazeného do souřadnic) s aktuální katastrální mapou s vyznačením předpokládané hranice městského historického jádra Místku (*zákres a počítačové zpracování J. Koudelová, P. Maren*).
8. Elektronický soutisk císařského otisku mapy stabilního katastru Brušperku (osazeného do souřadnic) s aktuální katastrální mapou s vyznačením předpokládané hranice městského historického jádra Brušperku (*zákres a počítačové zpracování J. Koudelová, P. Maren*).
9. Výřez indikační skici stabilního katastru Příbora z roku 1833 s vyznačením šenkovních domů (modrá značka) – stav kolem 30. let 19. století (*MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR207818330, označení domů J. Koudelová*).
10. Výřez indikační skici stabilního katastru Místku z roku 1833 s vyznačením šenkovních domů (modrá značka) – stav kolem 30. let 19. století (*MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR154518330, označení domů J. Koudelová*).
11. Výřez indikační skici stabilního katastru Brušperku z roku 1833 s vyznačením šenkovních domů (modrá značka) – stav kolem 30. let 19. století. Současná budova radnice č. p. 22 je zvýrazněna modrým orámováním, neboť nelze vyloučit, že byla vystavěna na místě dvou šenkovních domů (*MZA Brno, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. MOR024418330, označení domů J. Koudelová*).
12. Letecký snímek historického centra Příbora z roku 1937 (*Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, sbírka map a plánů, inv. č. LS/NJ/124*).
13. Letecký snímek historického centra Místku z roku 1994 (*Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, sbírka map a plánů, inv. č. LS/FM/111*).

14. Letecký snímek historického centra Brušperku z roku 1937 (*Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, sbírka map a plánů, inv. č. LS/FM/80*).
15. Plán památkové rezervace Příbor z roku 1995 (*Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, sbírka map a plánů*).
16. Plán památkové zóny Místek z roku 1999 (*Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Místek*).
17. Plán památkové zóny Brušperk z roku 1998 (*Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Brušperk*).
18. Legenda k plánům památkových zón – výřez (*Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, základní evidence k Městské památkové zóně Místek*).
19. Výřez z tak zvané Chrámkovy veduty Příbora z roku 1728 (*NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 21.151-M-21/404, č. negativu 13356*).
20. Výřez z tak zvané Chrámkovy veduty Příbora z roku 1728 (*NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 21.152-M-21/405, č. negativu 13357*).
21. Výřez z obrazu zachycujícího požár města Příbora v roce 1846 (*Muzeum Novojičínka, pracoviště Příbor (Městské muzeum), expozice – požární obraz, olej na plátně od Josefa Ulricha*).
22. Veduta města Místku z roku 1729 (*AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Místek, sign. 70*).
23. Veduta města Brušperku z roku 1727 (*AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Brušperk, sign. 16*).
24. Pohled na město Příbor z jihu, asi konec 19. století (*NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 17.655-M-21/385*).
25. Pohled na město Příbor z jihu (*foto J. Koudelová, 2010*).
26. Pohled na město Místek z jihozápadu (*Převzato z Šedesát let místecké spořitelny 1871–1931 (ed. VACÍK, Karel). Místek 1931, obrazová příloha*).
27. Pohled na město Místek z jihozápadu (*foto J. Koudelová, 2010*).
28. Pohled na město Brušperk ze západu (*Převzato z Šedesát let místecké spořitelny 1871–1931 (ed. VACÍK, Karel). Místek 1931, obrazová příloha*).
29. Pohled na město Brušperk ze západu (*foto J. Koudelová, 2010*).
30. Pohled na náměstí v Příboře, začátek 20. století (*Slezské zemské muzeum Opava, fond pohlednic, inv. č. 11312-4*).

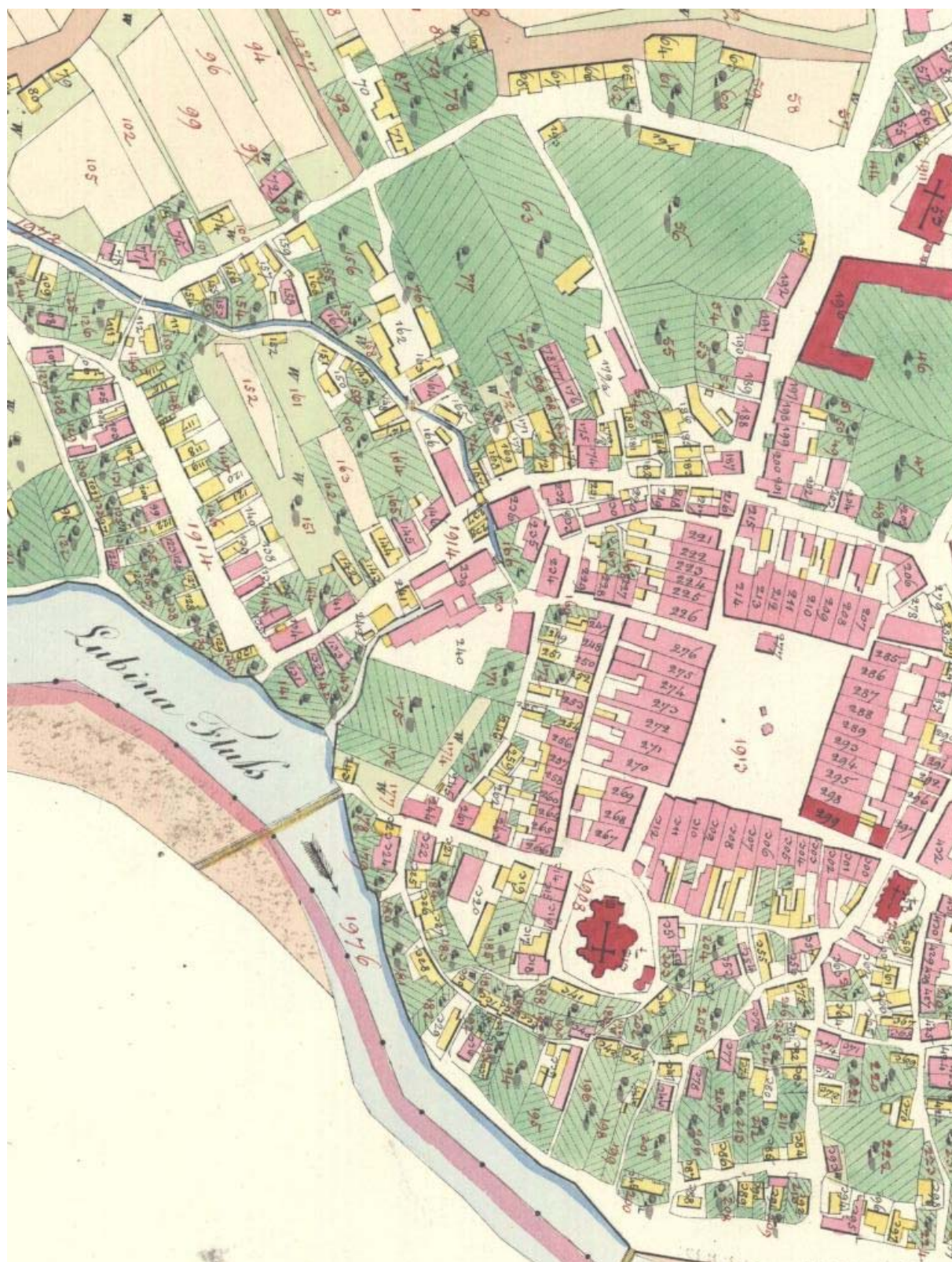
31. Zástavba ulice Zámečnické v Příboře, stav v roce 1968 (*Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadač číslo 222, č. 24/222*).
32. Pohled na městský chudobinec s kaplí sv. Alžběty v Příboře z ulice Místecké, červenec 1958 (*Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadač číslo 48, č. 52/48*).
33. Interiér jedné z cel městského chudobince v Příboře, červenec 1958 (*Muzeum Fojtství Kopřivnice, pořadač číslo 48, č. 48/48*).
34. Pohled na náměstí v Místku z jihu, přelom 19. a 20. století (*Slezské zemské muzeum Opava, fond pohlednic, inv. č. 11312-4*).
35. Mlýn stojící na Antonínském náměstí v Místku, květen 1960 (*Slezské zemské muzeum Opava, sbírka fotografického oddělení, č. negativu B8111*).
36. Detail mlýnského náhonu v Místku, květen 1960 (*Slezské zemské muzeum Opava, sbírka fotografického oddělení, č. negativu B8112*).
37. Domy č. p. 37 a 38 v Místku před demolicí (*Převzato z Šedesát let místecké spořitelny 1871–1931 (ed. VACÍK, Karel). Místek 1931, obrazová příloha*).
38. Zadní průčelí domů č. p. 37 a 38 v Místku před demolicí (*Převzato z Šedesát let místecké spořitelny 1871–1931 (ed. VACÍK, Karel). Místek 1931, obrazová příloha*).
39. Pohled na náměstí v Brušperku z jihu, rok 1901 (*SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 890, č. 35*).
40. Ulička s kostelem sv. Jiří v Brušperku, rok 1913 (*Slezské zemské muzeum Opava, sbírka fotografického oddělení, č. negativu A-N84*).
41. Hlavní průčelí měšťanského domu č. p. 13 na náměstí v Brušperku (*NPÚ, ÚOP v Brně, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, fotoarchiv, inv. č. 8381-M-15/87, č. negativu 4509*).
42. Plán k výstavbě nového krovu – střechy s břidlicovou krytinou na dvorní budově měšťana pana Anselma Jarosche, č. p. 2 v Příboře, od stavitele Kašpara Karlsedera ze dne 14. 3. 1866 (*SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 375*).
43. Plán k novostavbě skladovacích prostor s horní obytnou místností ve dvoře měšťanského domu č. p. 2 pana Anselma Jarosche v Příboře od stavitele Kašpara Karlsedera ze dne 23. 11. 1867 (*SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 375*).
44. Plán na adaptaci obytného domu č. p. 2 s výstavbou nového krovu pro pana Anselma Jarosche od stavitele Kašpara Karlsedera ze dne 14. 12. 1869 (*SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 375*).
45. Návrh na zhotovení nové fasády slečně Antonii (správně Adolfíně) Jarošové, č. p. 2 v Příboře, od Antonína Fusse – zednického mistra v Přívoze (*SOkA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 382*).

46. Návrh fasády budovy spořitelny v Místku od architekta Josefa Hudetza z roku 1897 (*Archiv Stavebního úřadu Magistrátu města Frýdek-Místek, kart. k č. p. 11 a 12*).
47. Plán na přestavbu domu č. p. 32 pana Melichara Nowaka od zednického mistra Antona Schuberta ze dne 18. února 1816 (*SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku, inv. č. 316, kart. 3*).
48. Dobová pohlednice zachycující část východní a jižní fronty domů na náměstí, spolu s kostelem Narození Panny Marie v Příboře, před rokem 1910 (*Muzeum Novojičínska, pracoviště Příbor (Městské muzeum), staré pohlednice a fotografie, sign. H-7384*).
49. Měšťanské domy č. p. 44 a 45 na náměstí Sigmunda Freuda v Příboře, hlavní průčelí (*Foto J. Koudelová, 2009*).
50. Půdorys suterénů spojených měšťanských domů č. p. 44 a 45 v Příboře (*Zaměření a počítačové zpracování I. Ostradecký, 2008*).
51. Půdorys přízemí spojených měšťanských domů č. p. 44 a 45 v Příboře (*Zaměření a počítačové zpracování I. Ostradecký, 2008*).
52. Půdorys prvního patra spojených měšťanských domů č. p. 44 a 45 v Příboře (*Zaměření a počítačové zpracování I. Ostradecký, 2008*).
53. Plán na adaptaci a přístavbu domů č. p. 44 a 45 pro pana Dr. Emila Kudielku v Příboře od stavitele Dominika Benesche asi z roku 1881 (*SOKA Nový Jičín, fond Archiv města Příbora, inv. č. 1020 H, kart. 378*).
54. Půdorys přízemí měšťanských domů č. p. 44 a 45 v Příboře z roku 1993 s vyznačením stavebních zásahů (*Archiv NPÚ, ÚOP v Ostravě, sbírka map a plánů, Rekonstrukce domů č. p. 44 a 45 Příbor, březen a květen 1993*).
55. Severní valená sklepní místnost pod podloubím měšťanského domu č. p. 44 v Příboře (*Foto G. Čočková, 2009*).
56. Místnost završená dvěma poli křížové klenby s hřebínky a svorníky v prvním patře měšťanského domu č. p. 44 v Příboře (*Foto G. Čočková, 2009*).
57. Velká nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 v Příboře, pohled z východu (*Foto G. Čočková, 2009*).
58. Velká nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 v Příboře, úsek severní stěny s vyznačením: červeně – části slepých arkád, žlutě – mladší spára, hnědě – zazděné dřevo (*Foto G. Čočková, zákres J. Koudelová, 2009*).
59. Detail stropu velké nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 v Příboře s fragmenty výmaleb (*Foto J. Koudelová, 2008*).

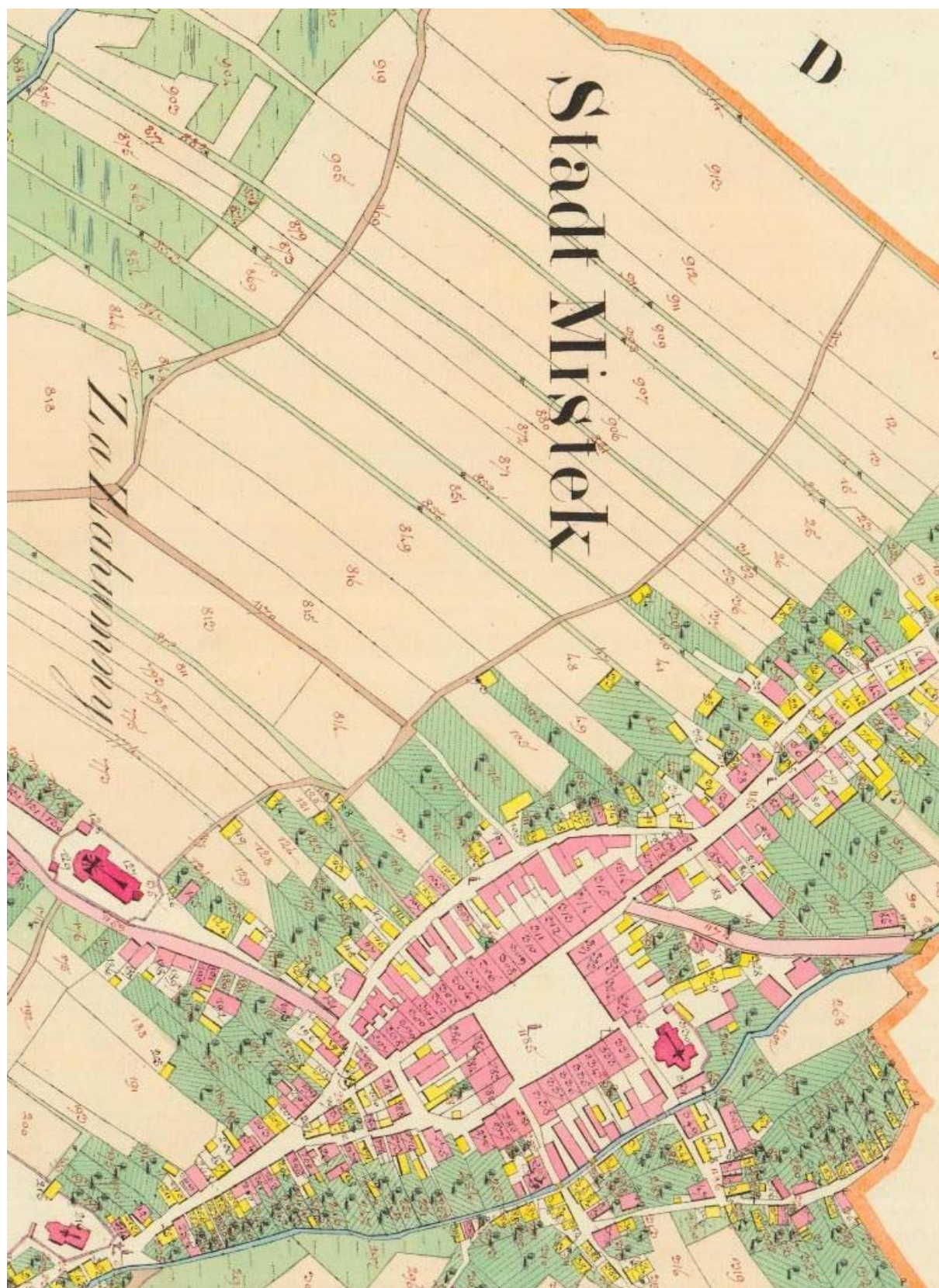
- 60.** Část dochovaného fragmentu štukového zrcadla s rámováním na omítaném podhledu stropu nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 v Příboře (*Foto J. Koudelová, 2008*).
- 61.** Rekonstrukce tvaru štukového zrcadla na stropě nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 v Příboře s označením místa odběru vzorku Vz. 1 strop (*Kresba J. Koudelová, 2007*).
- 62.** Nejčitelnější ornamentální motiv šablonové výmalby stropu nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 v Příboře (*Kresba J. Koudelová, 2007*).
- 63.** Půdorys přízemí spojených měšťanských domů č. p. 44 a 45 v Příboře se schematickým označením míst odběrů vzorků pro průzkumy (*Zákres J. Koudelová, 2009*).
- 64.** Mikroskopický snímek nábrusu označeného jako Vz. 1 strop ve viditelném bočním světle, k úpravě byl použit systém analySIS, průzkum stratigrafie (*Příprava vzorku J. Koudelová, Foto A. Šimčík, 2007*).
- 65.** Detail stropu – trámu a skladby omítaného podhledu – velké nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 v Příboře s označením místa odběru č. 4, uskutečněného v rámci dendrochronologického průzkumu (*Foto J. Koudelová, 2008*).
- 66.** Detail stropu velké nádvorní světnice v přízemí měšťanského domu č. p. 44 v Příboře s označením míst odběrů č. 5 a 6, uskutečněných v rámci dendrochronologického průzkumu (*Foto J. Koudelová, 2008*).
- 67.** Ukázka části textu z roku 1729, popisujícího biskupské město Místek (*AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, Materiály k dějinám moravských měst, Místek, sign. 70*).

PŘÍLOHY

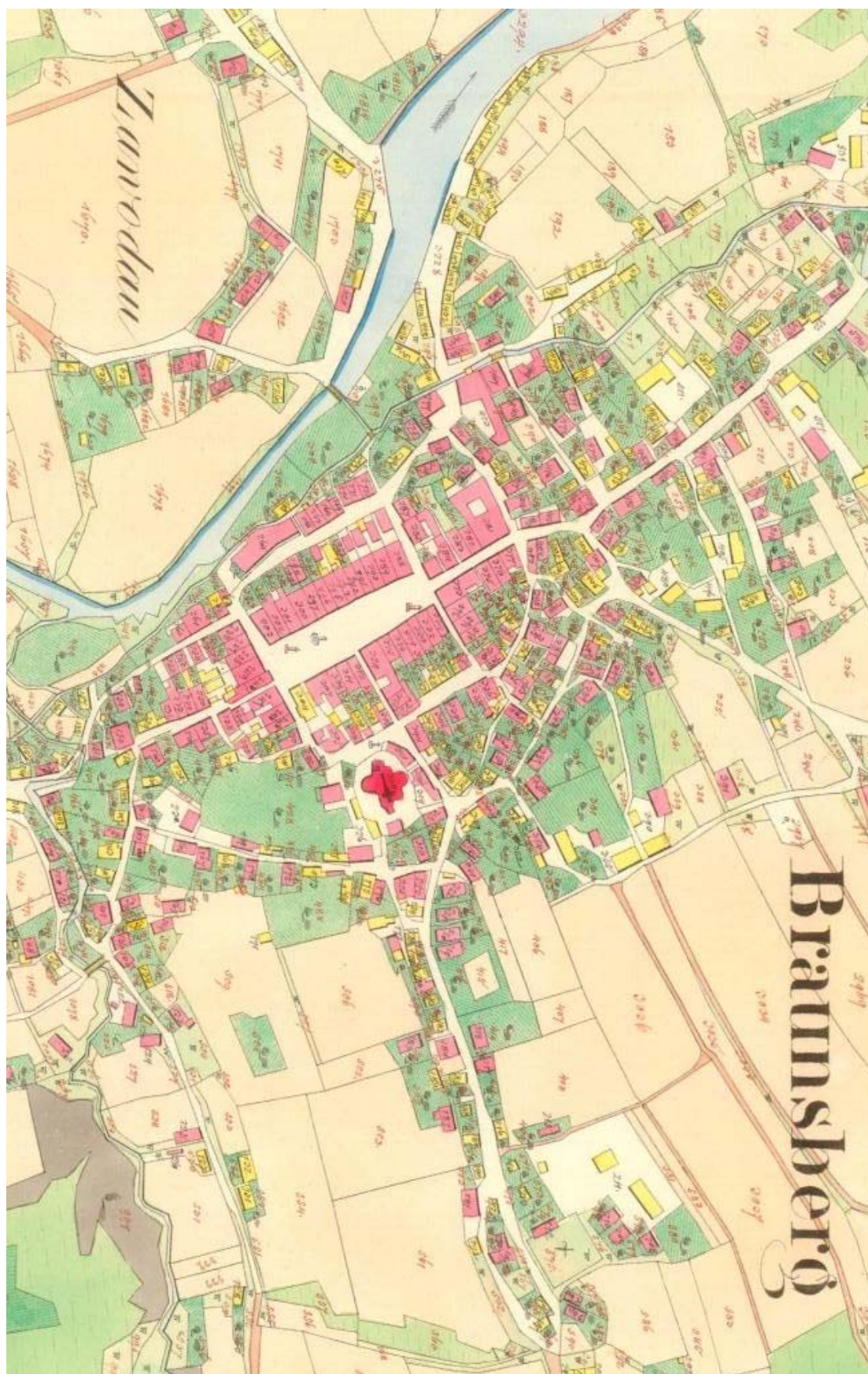
Příloha 1

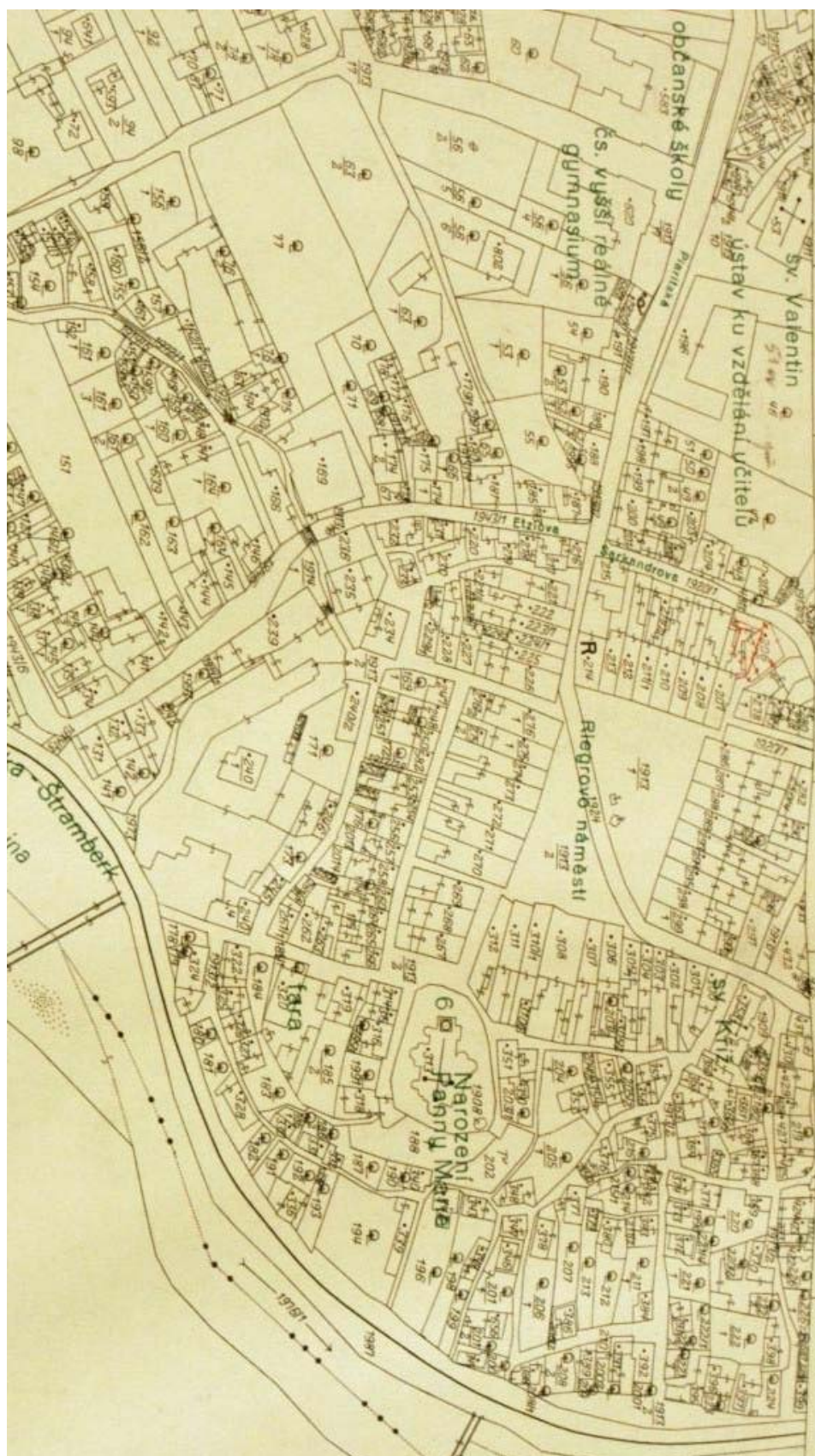
Příloha 2

Příloha 3

Příloha 4

Příloha 5

Příloha 6

(samostatný list)

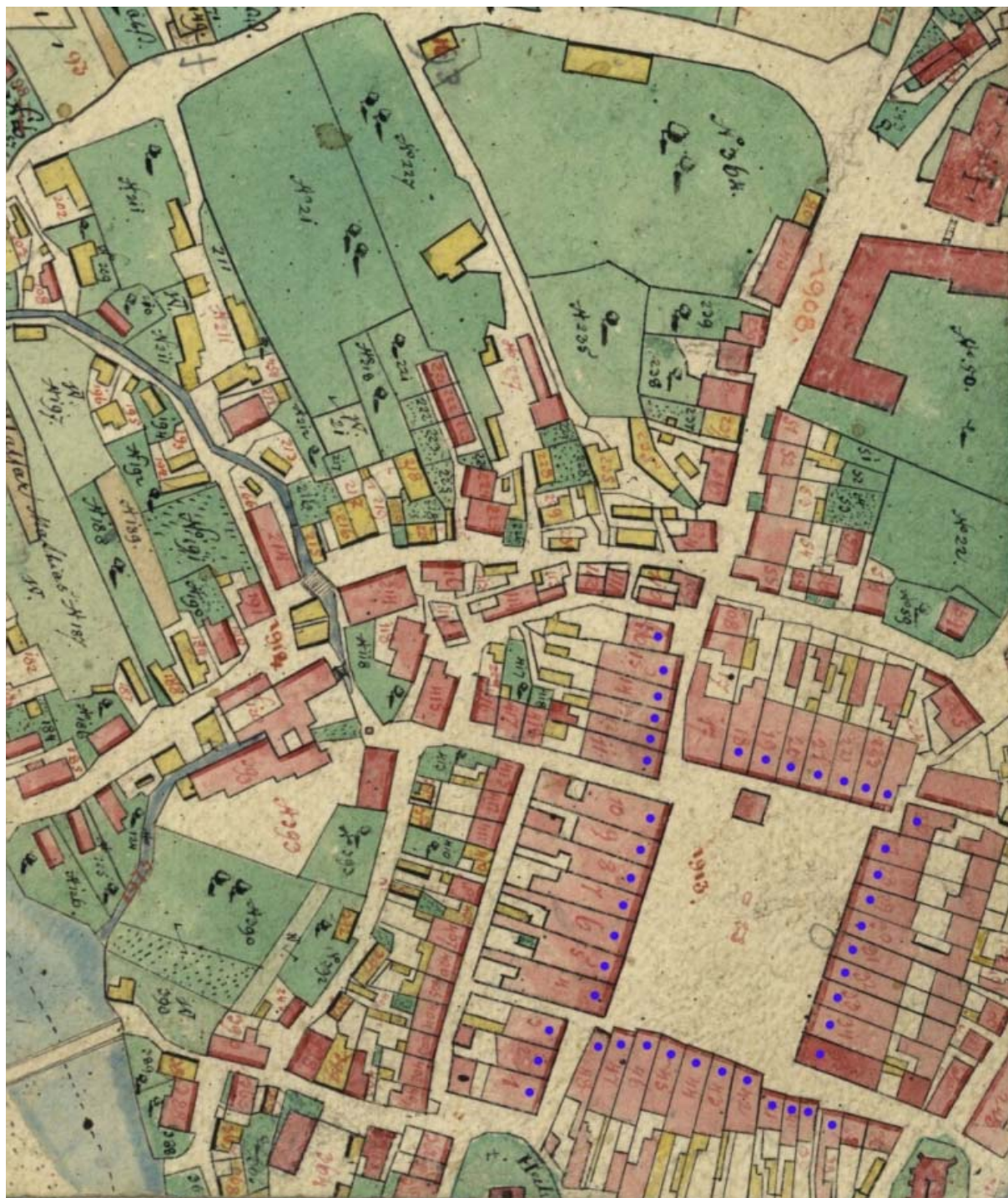
Příloha 7

(samostatný list)

Příloha 8

(samostatný list)

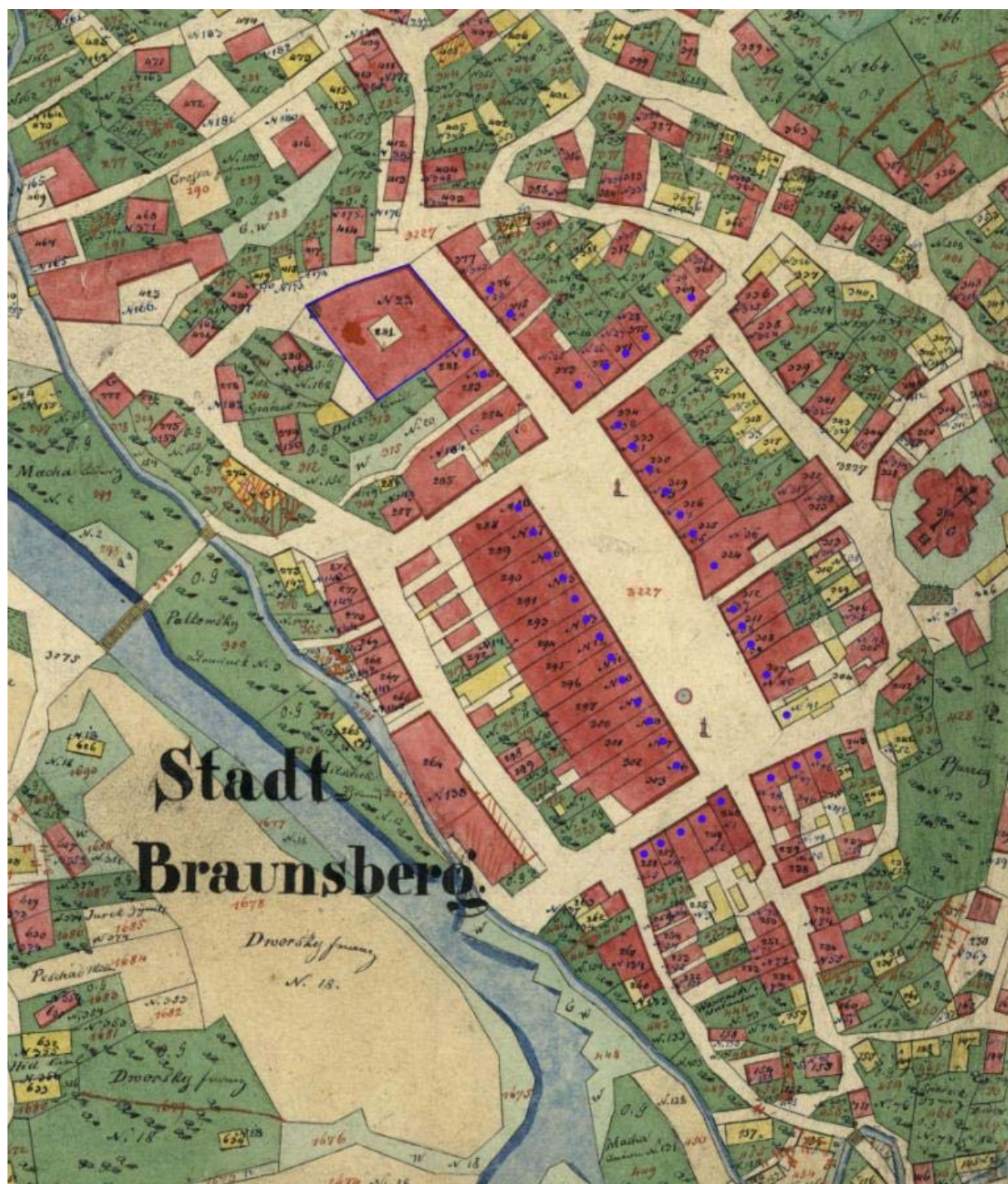
Příloha 9

Příloha 10

Příloha 11

Příloha 12

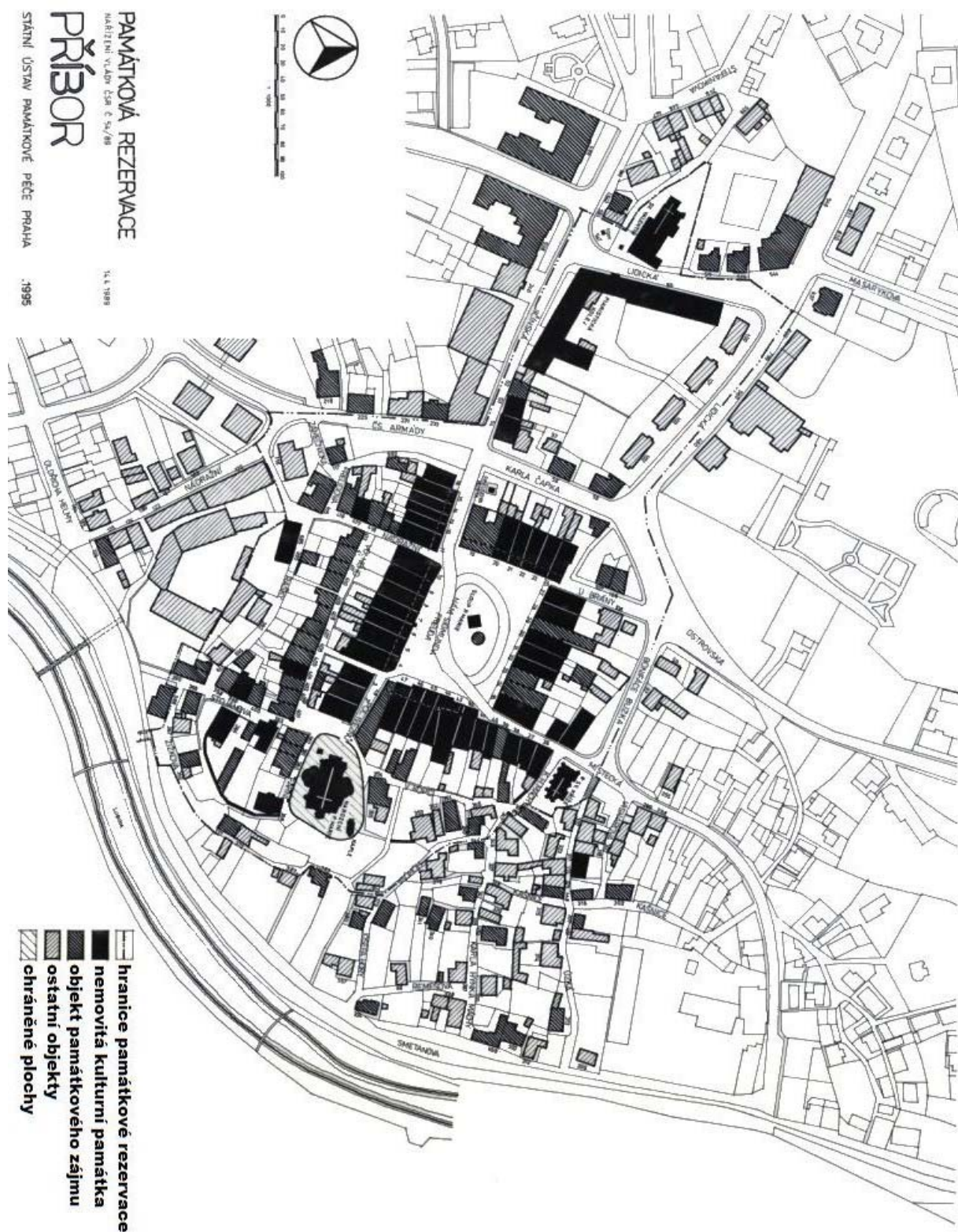

Příloha 13

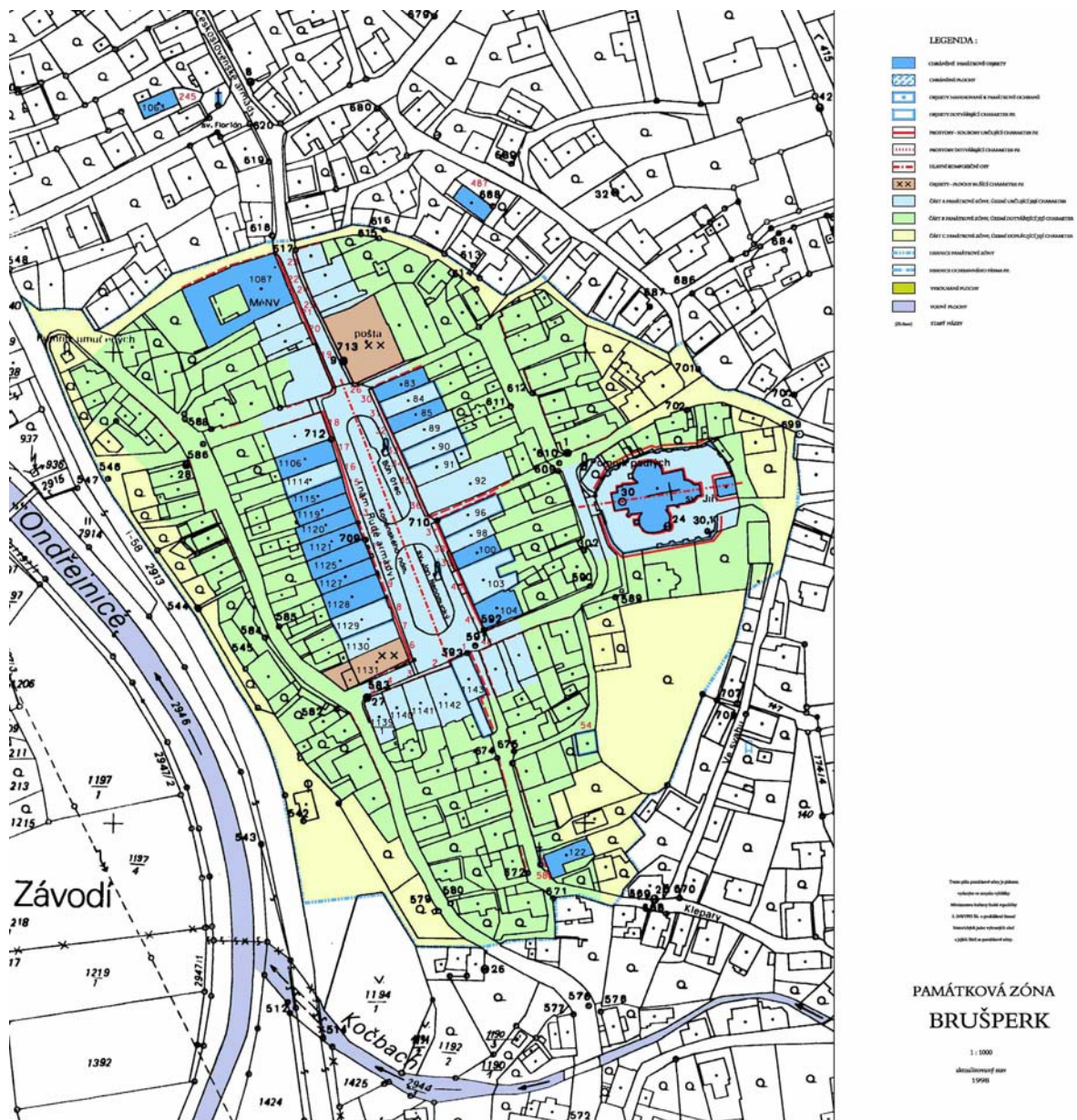
Příloha 14

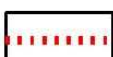
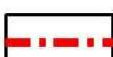
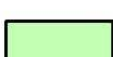
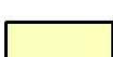

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific information required.

Příloha 17

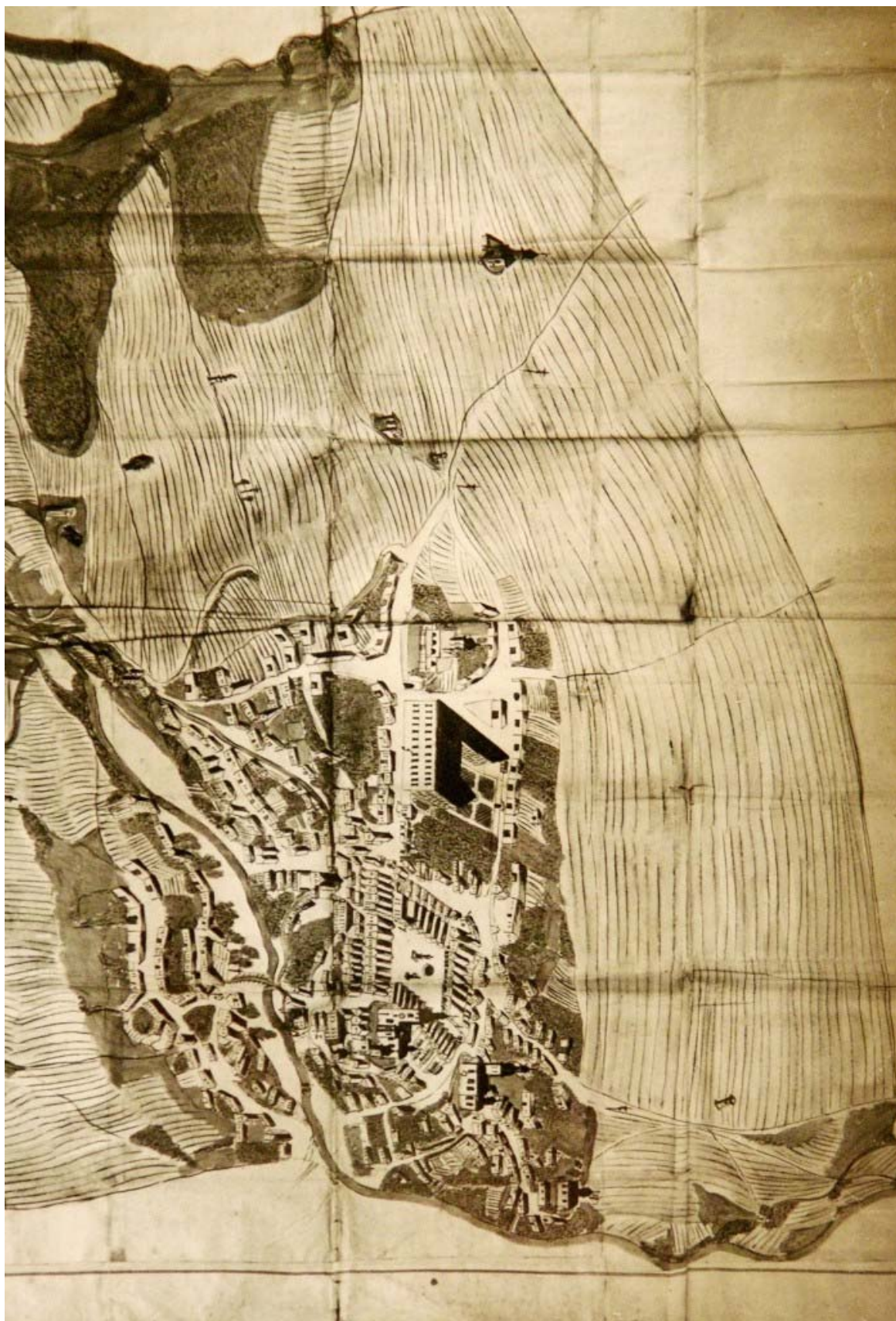
LEGENDA :

	CHRÁNĚNÉ PAMÁTKOVÉ OBJEKTY
	CHRÁNĚNÉ PLOCHY
	OBJEKTY NAVRHOVANÉ K PAMÁTKOVÉ OCHRANĚ
	OBJEKTY DOTVÁŘEJÍCÍ CHARAKTER PZ
	PROSTORY - SOUBORY URČUJÍCÍ CHARAKTER PZ
	PROSTORY DOTVÁŘEJÍCÍ CHARAKTER PZ
	HLAVNÍ KOMPOZIČNÍ OSY
	OBJEKTY - PLOCHY RUŠÍCÍ CHARAKTER PZ
	ČÁST A PAMÁTKOVÉ ZÓNY, ÚZEMÍ URČUJÍCÍ JEJÍ CHARAKTER
	ČÁST B PAMÁTKOVÉ ZÓNY, ÚZEMÍ DOTVÁŘEJÍCÍ JEJÍ CHARAKTER
	ČÁST C PAMÁTKOVÉ ZÓNY, ÚZEMÍ DOPLŇUJÍCÍ JEJÍ CHARAKTER
	HRANICE PAMÁTKOVÉ ZÓNY
	HRANICE OCHRANNÉHO PÁSMU PZ
	VYBOURANÉ PLOCHY
	VODNÍ PLOCHY

(25.únor)

STARÝ NÁZEV

Příloha 19

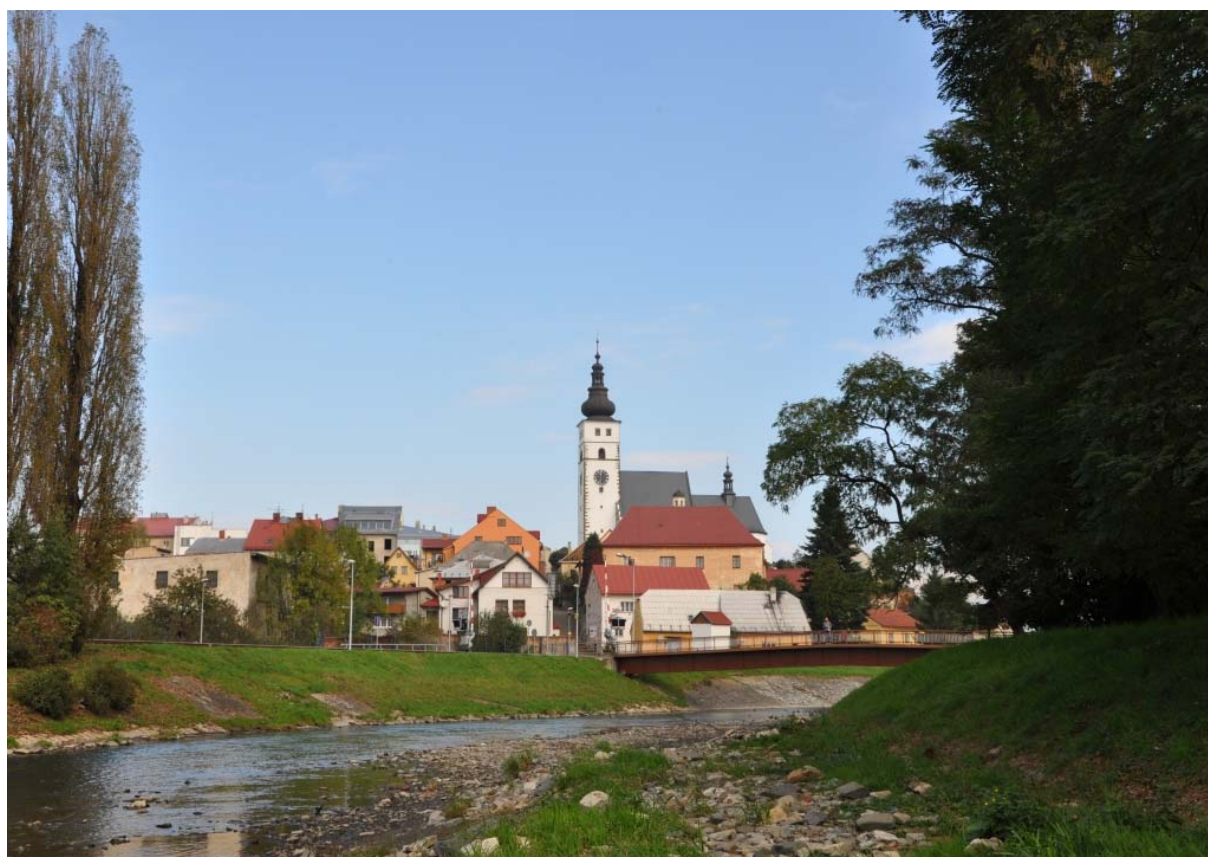
Příloha 23

Příloha 24

Příloha 25

Příloha 26

Příloha 27

Příloha 28

Příloha 29

Příloha 30

Příloha 31

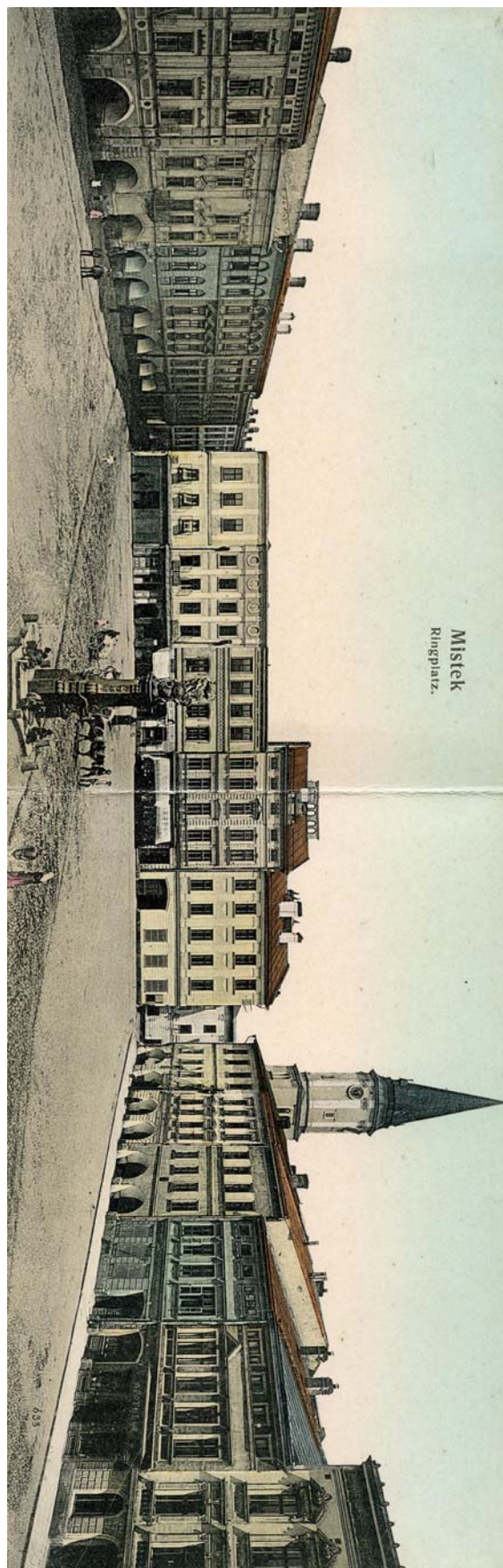

Příloha 32

Příloha 33

Příloha 35

Příloha 36

Příloha 37

Příloha 38

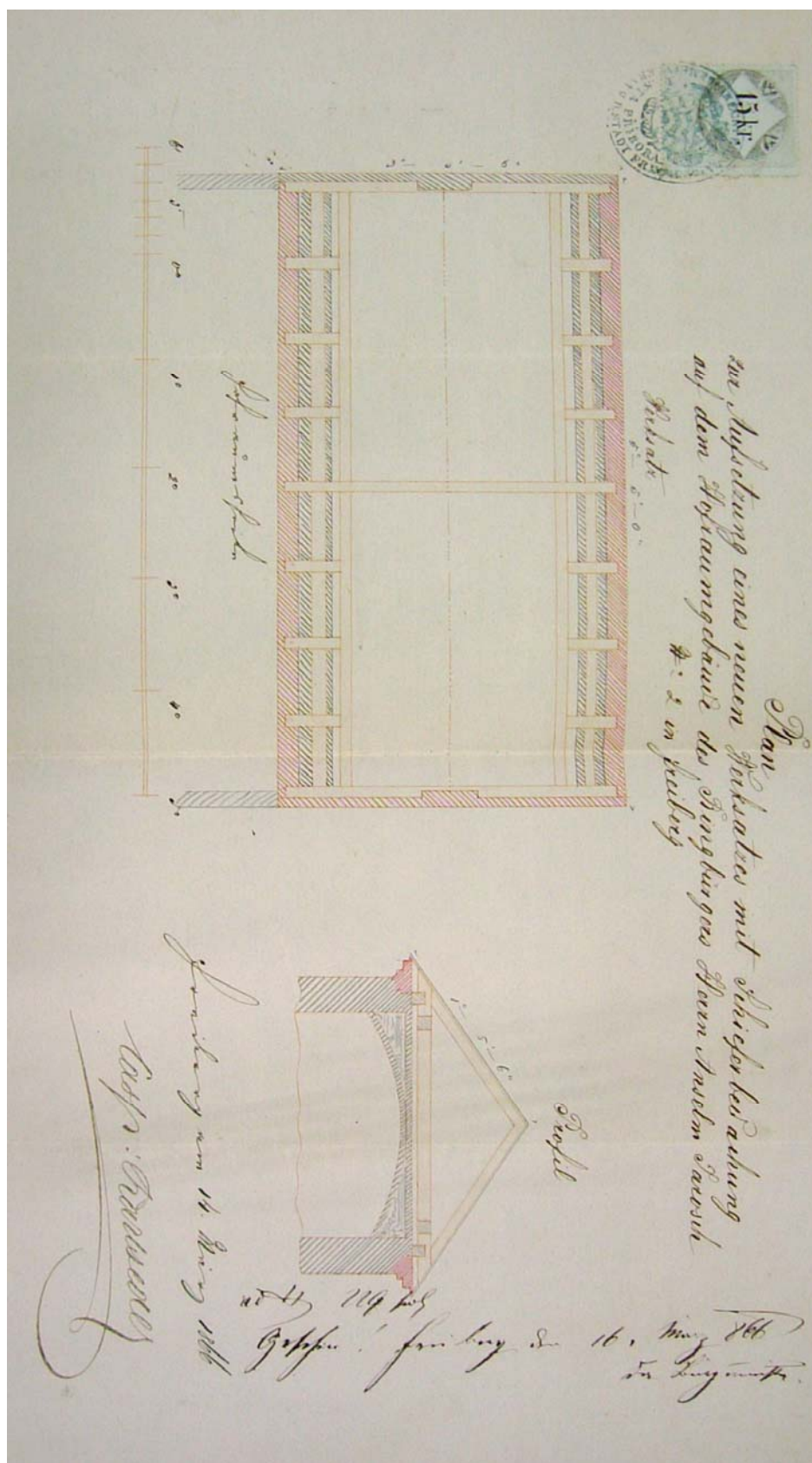
Příloha 39

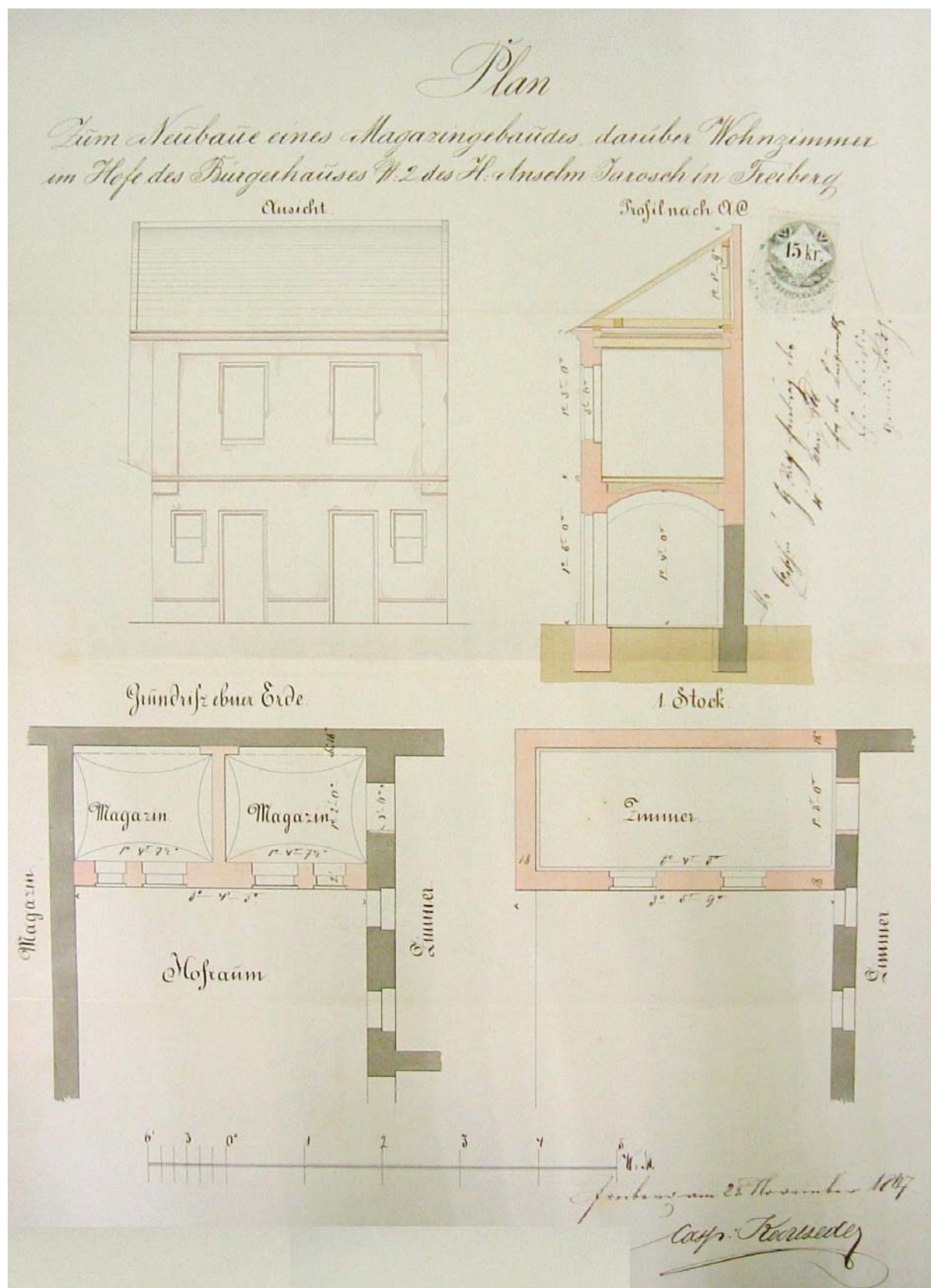

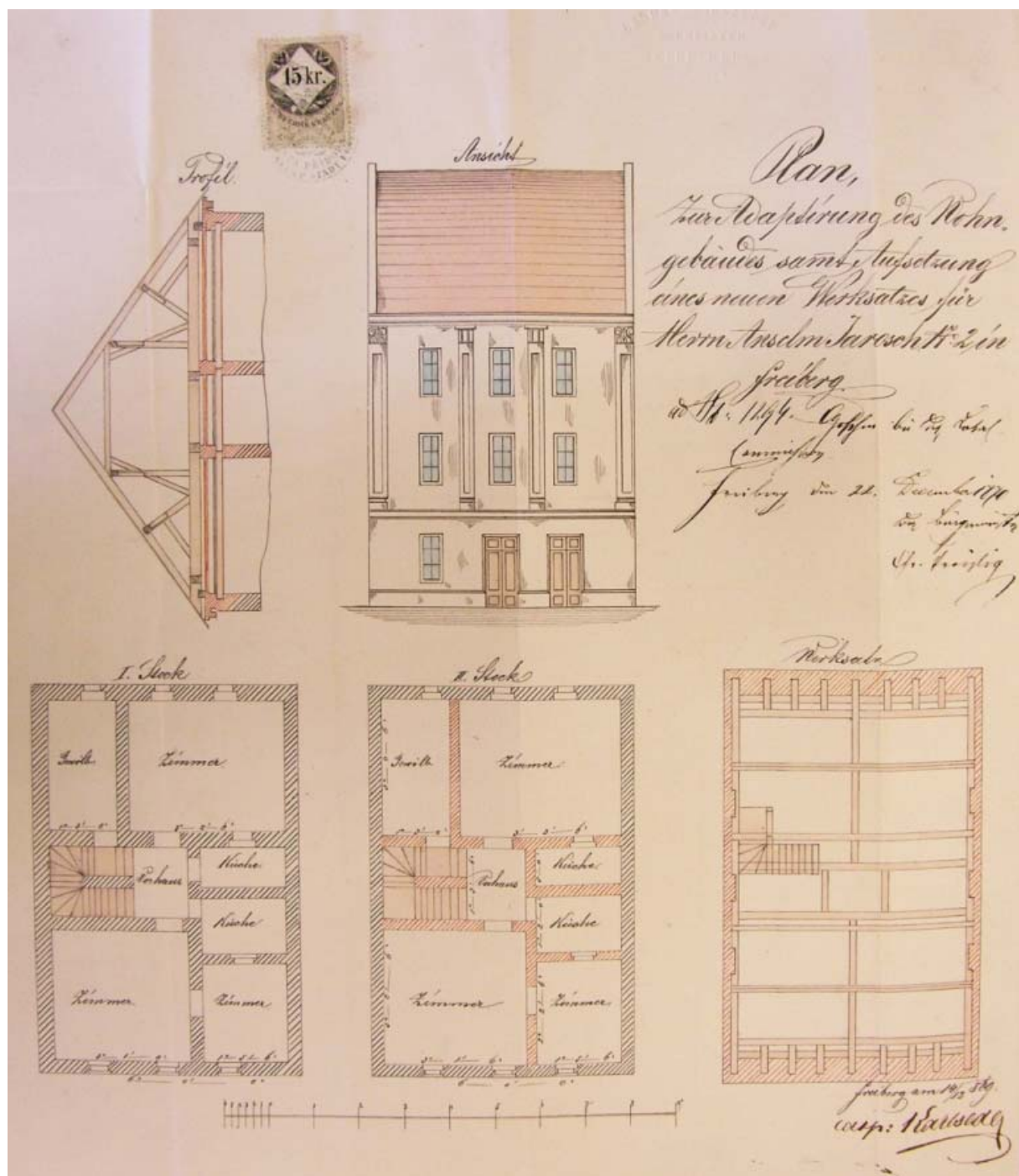
Příloha 40

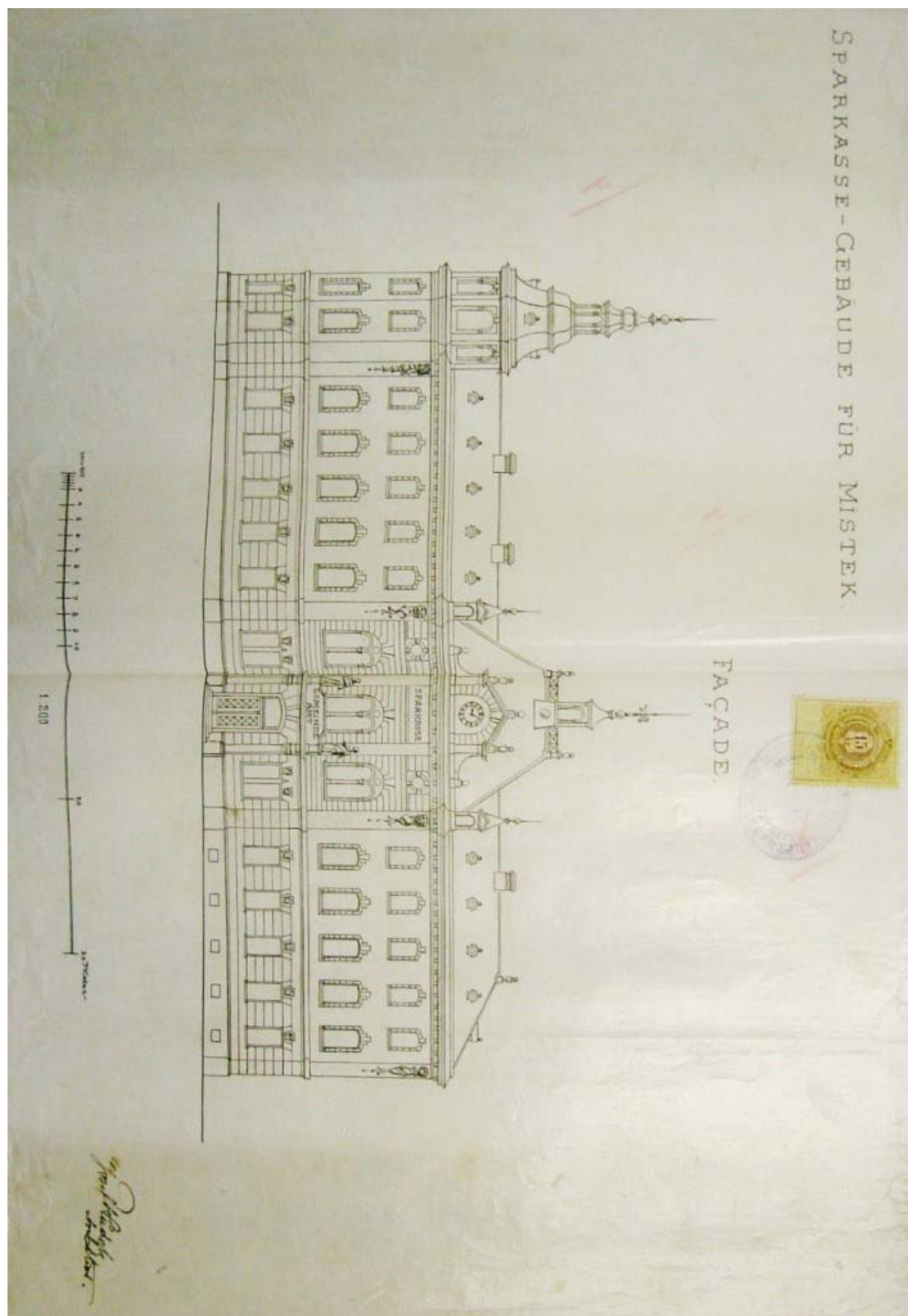

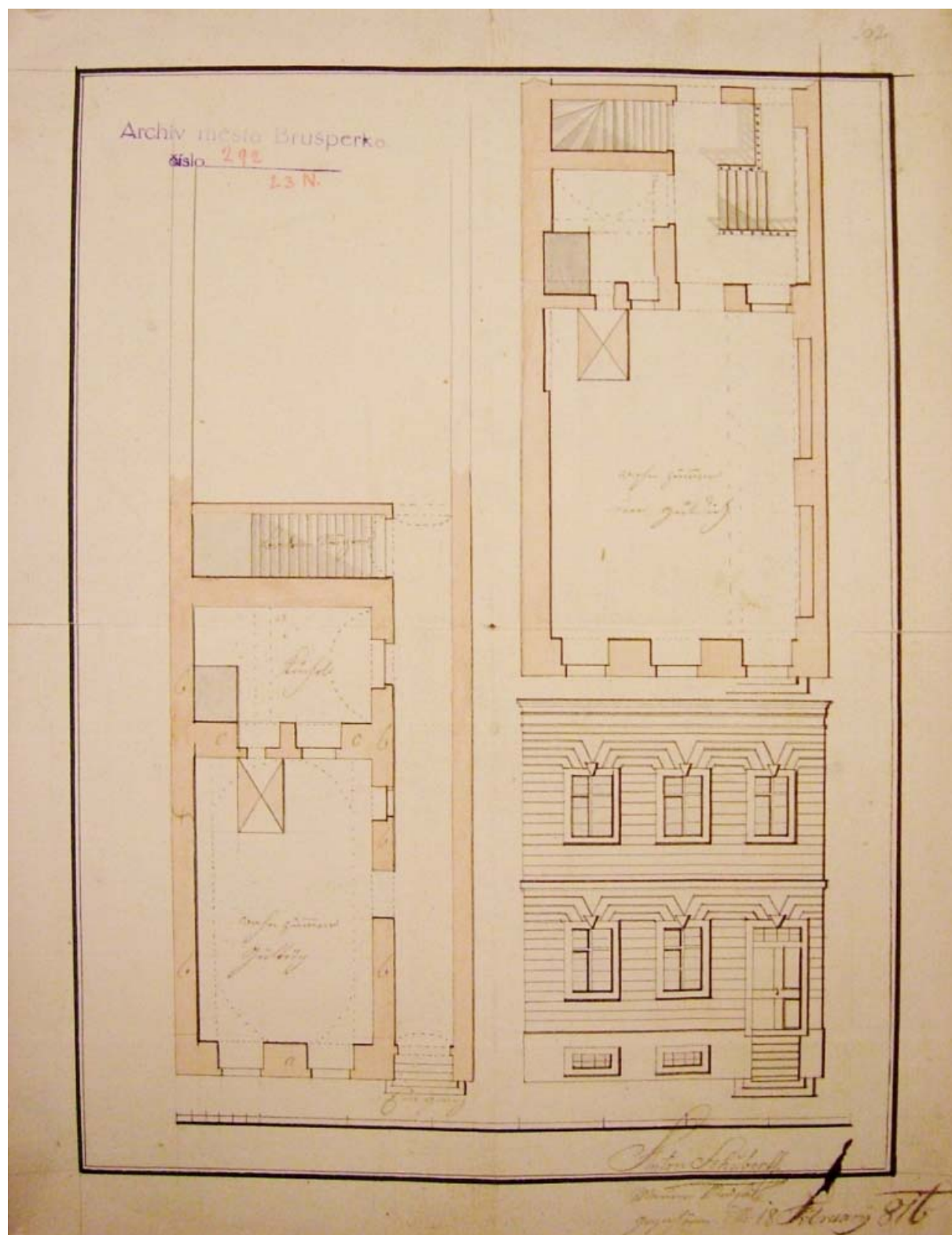

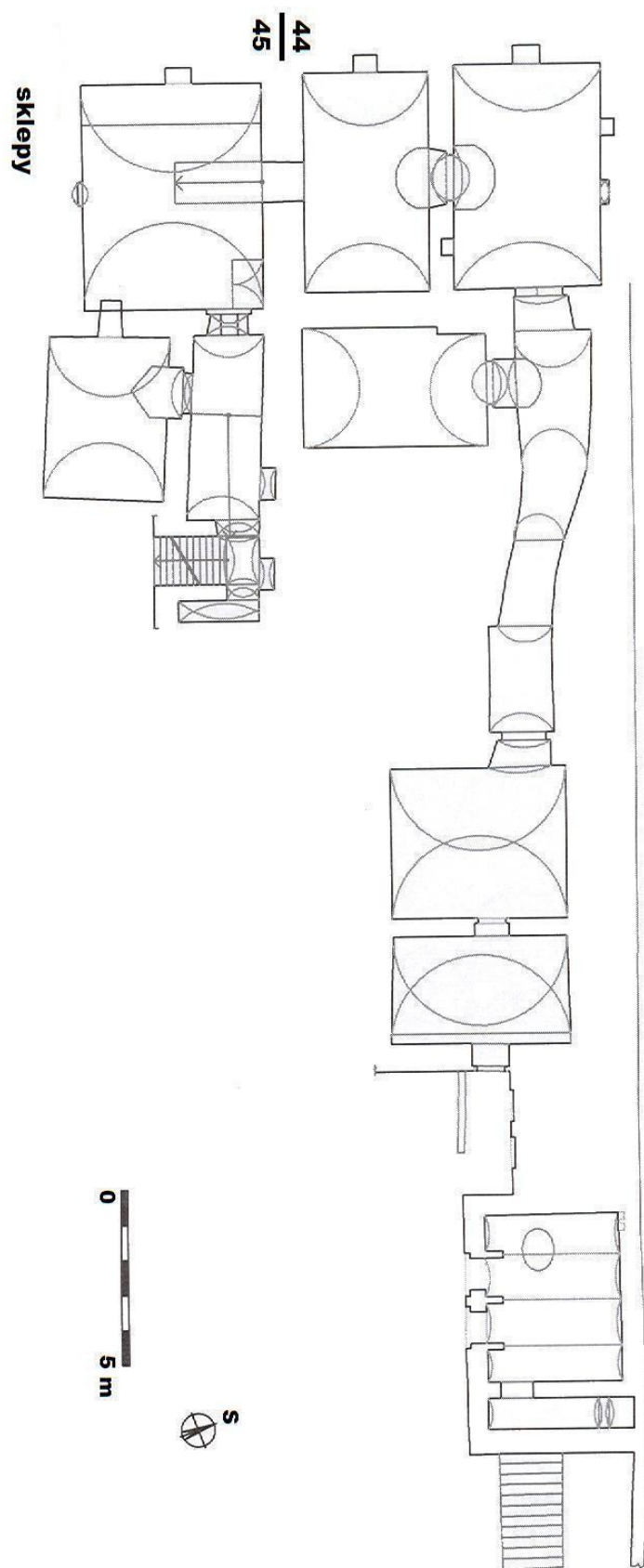

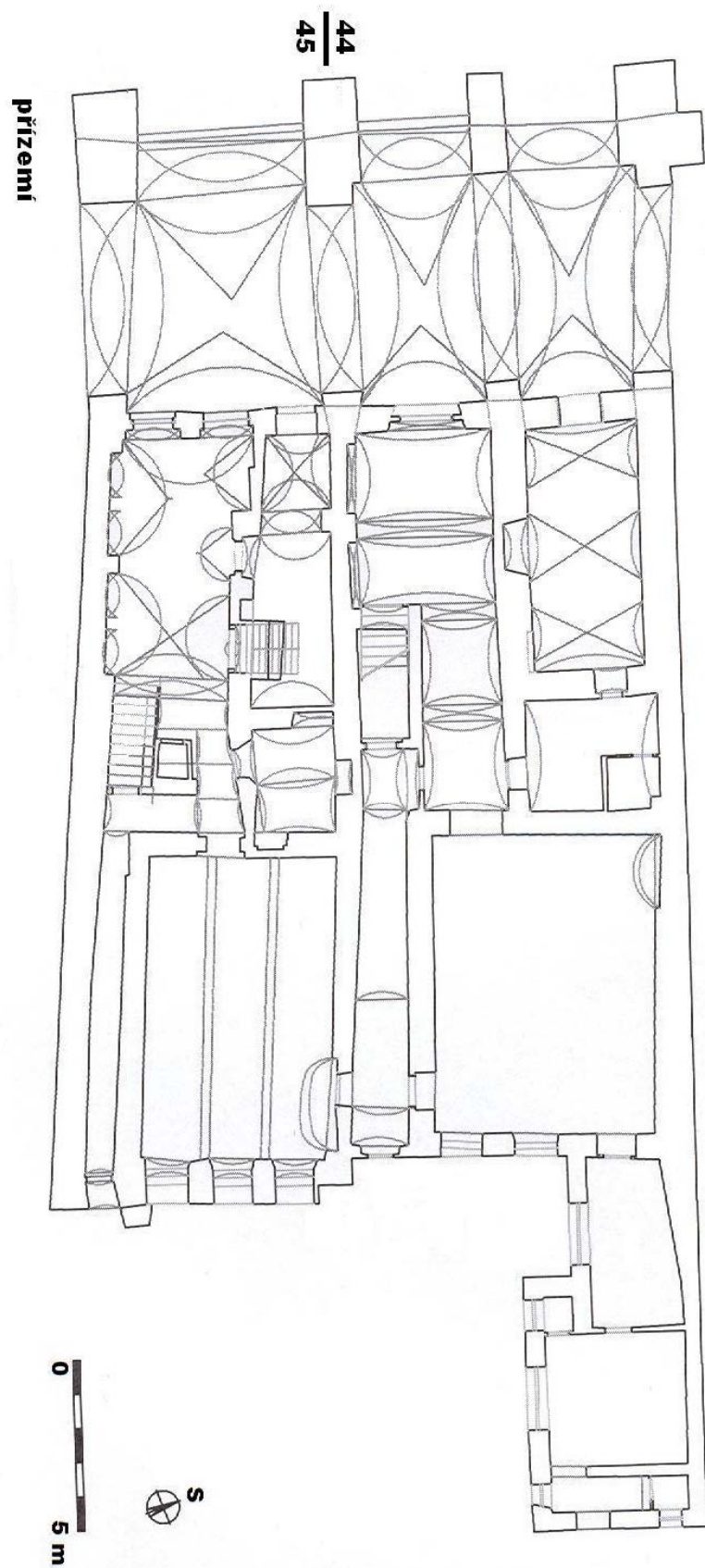
Příloha 48

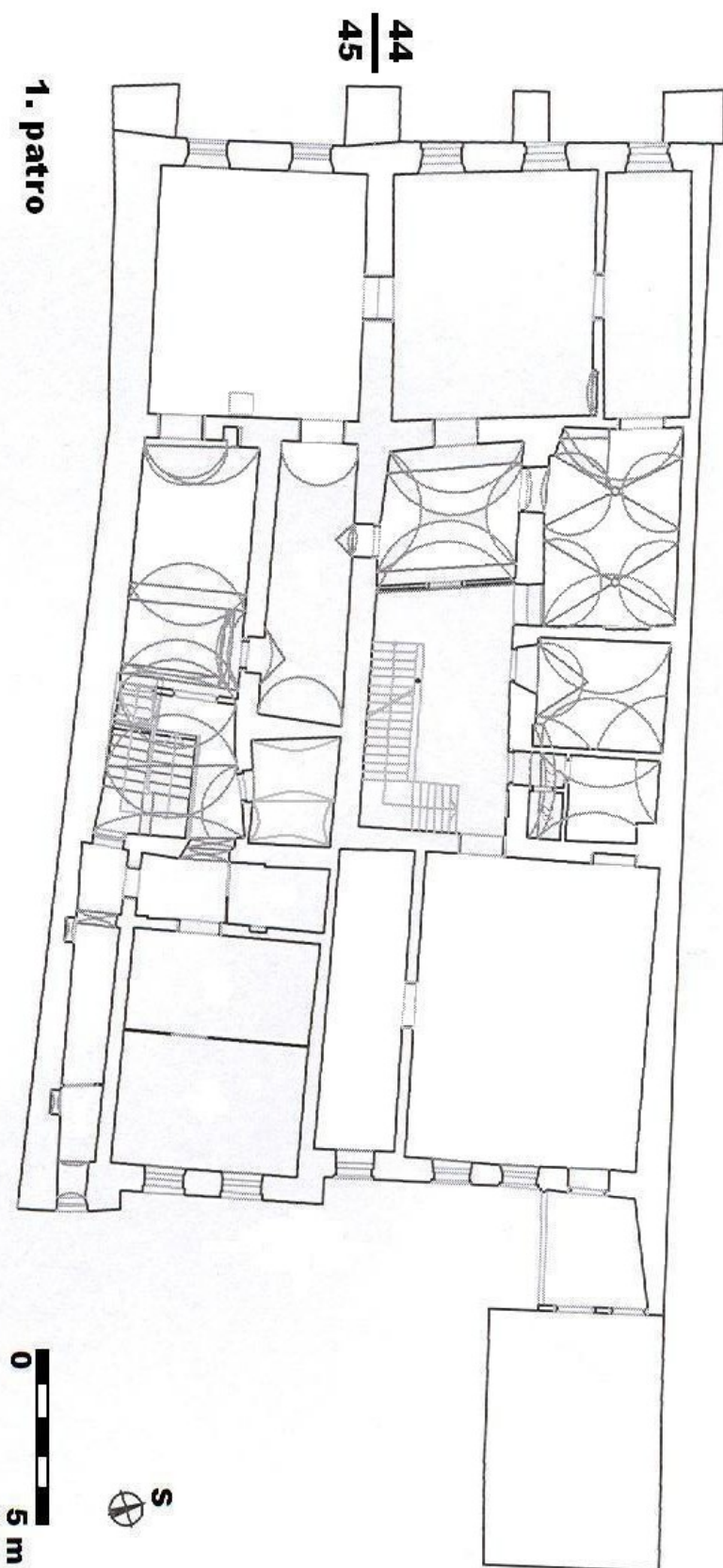

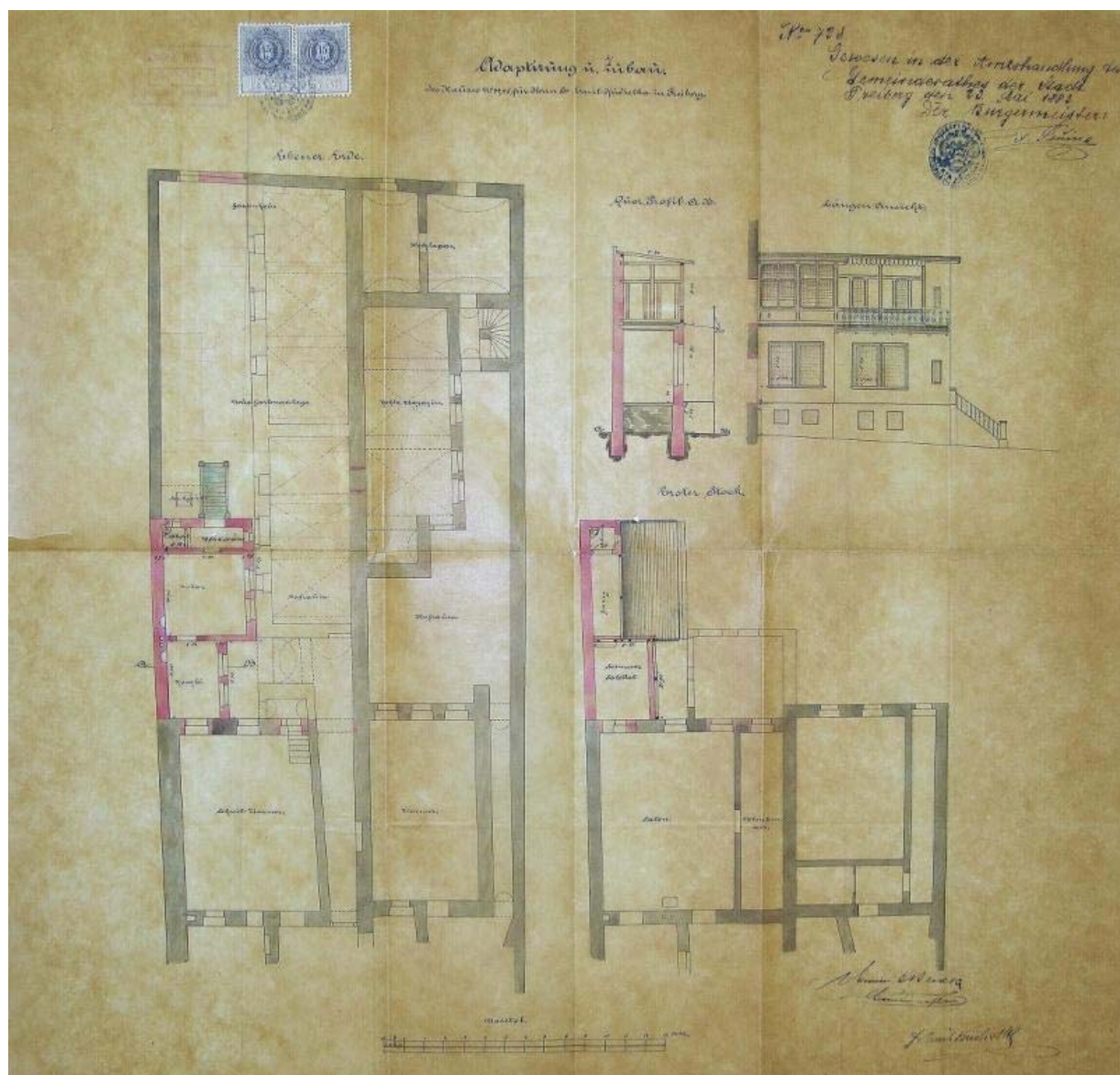
Příloha 49

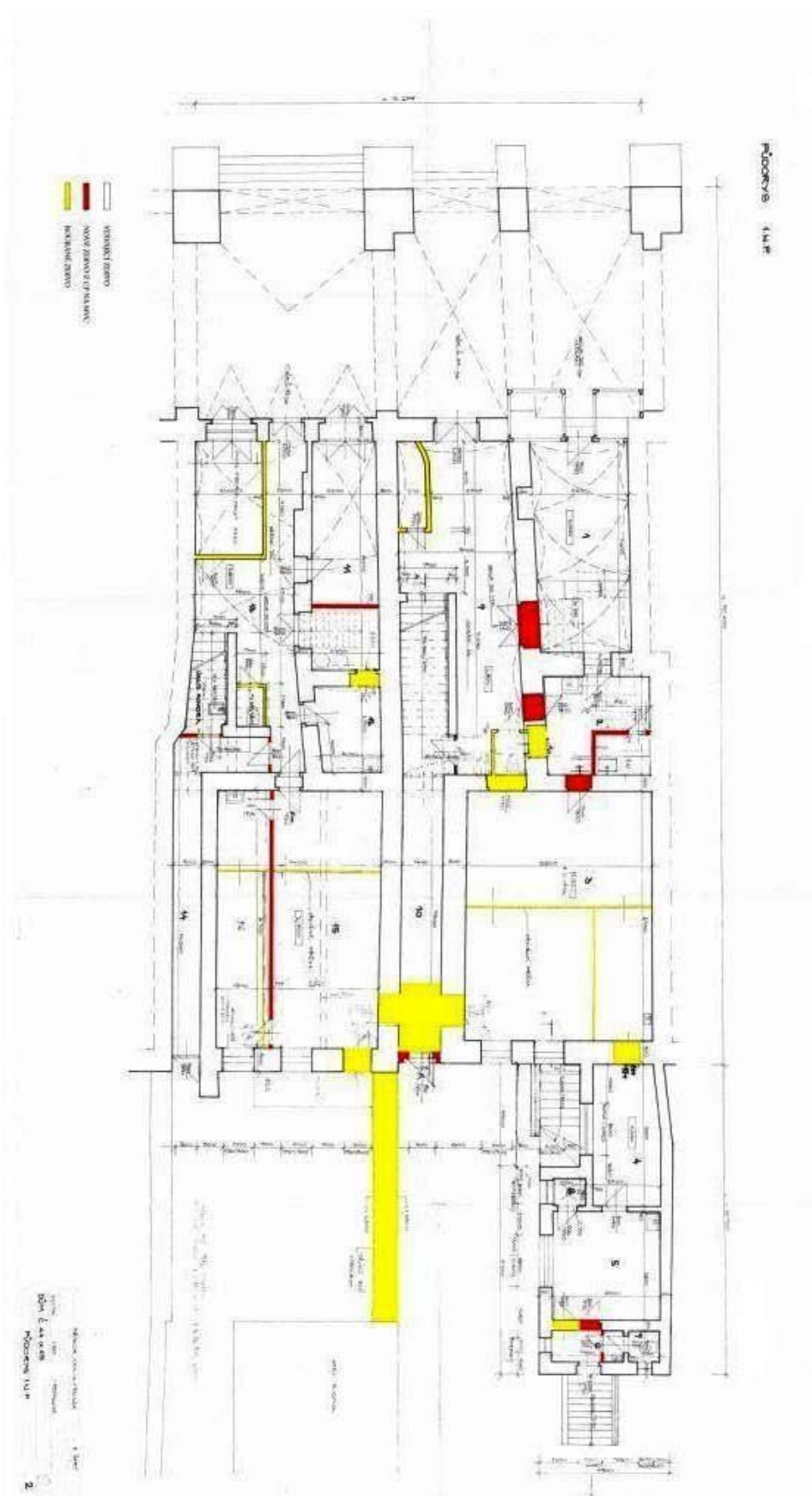

Příloha 55

Příloha 56

Příloha 57

Příloha 58

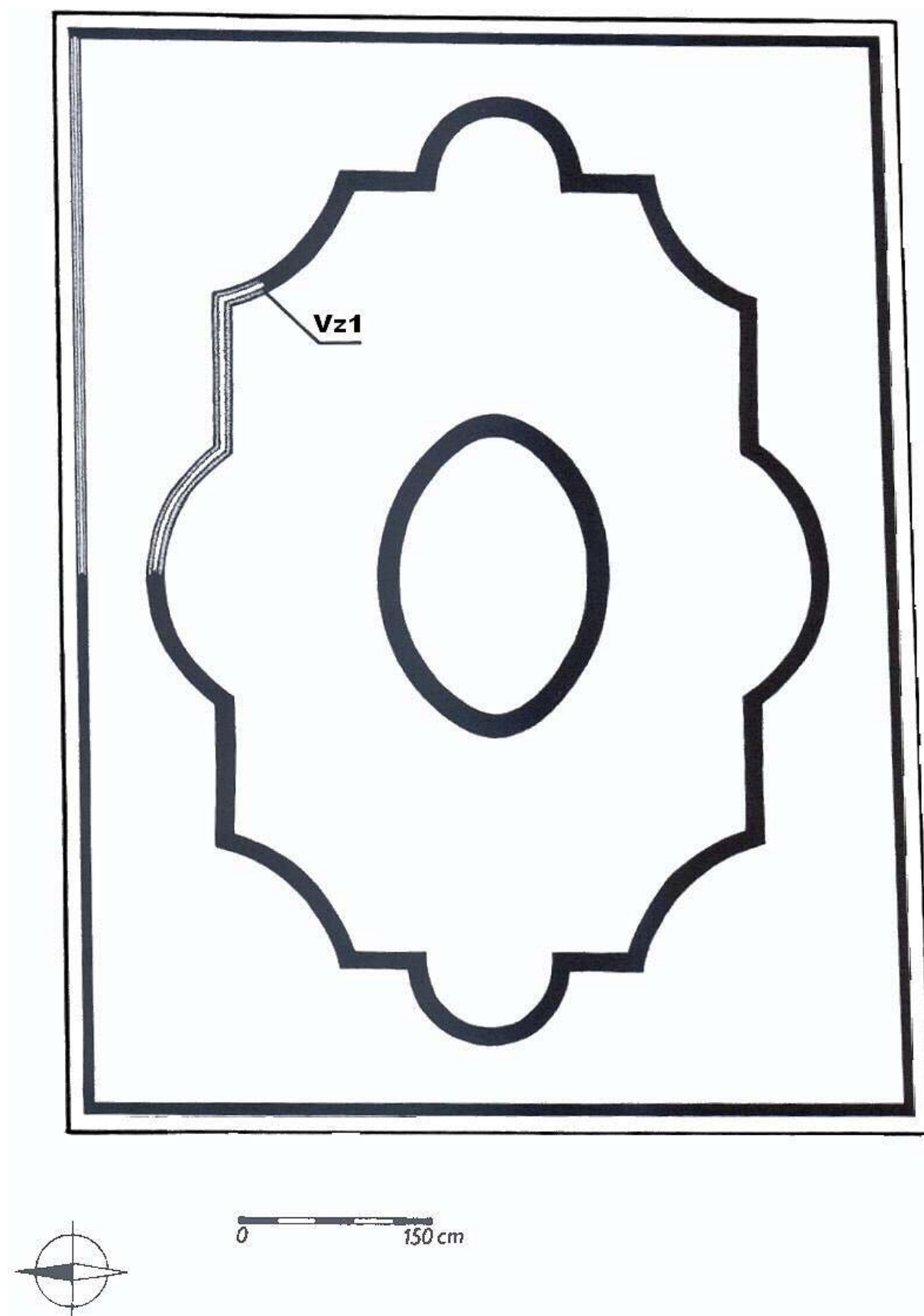
Příloha 59

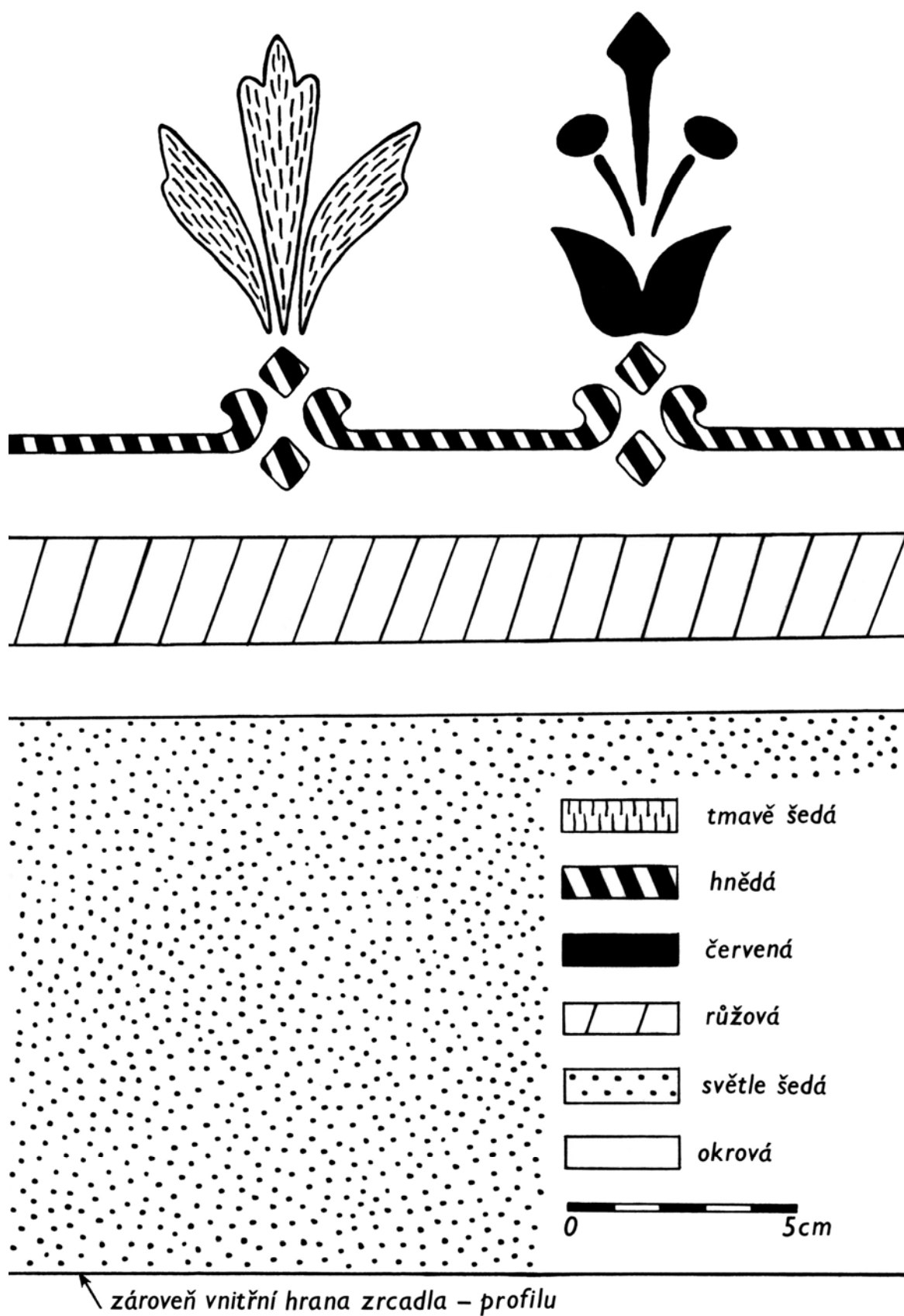

Příloha 60

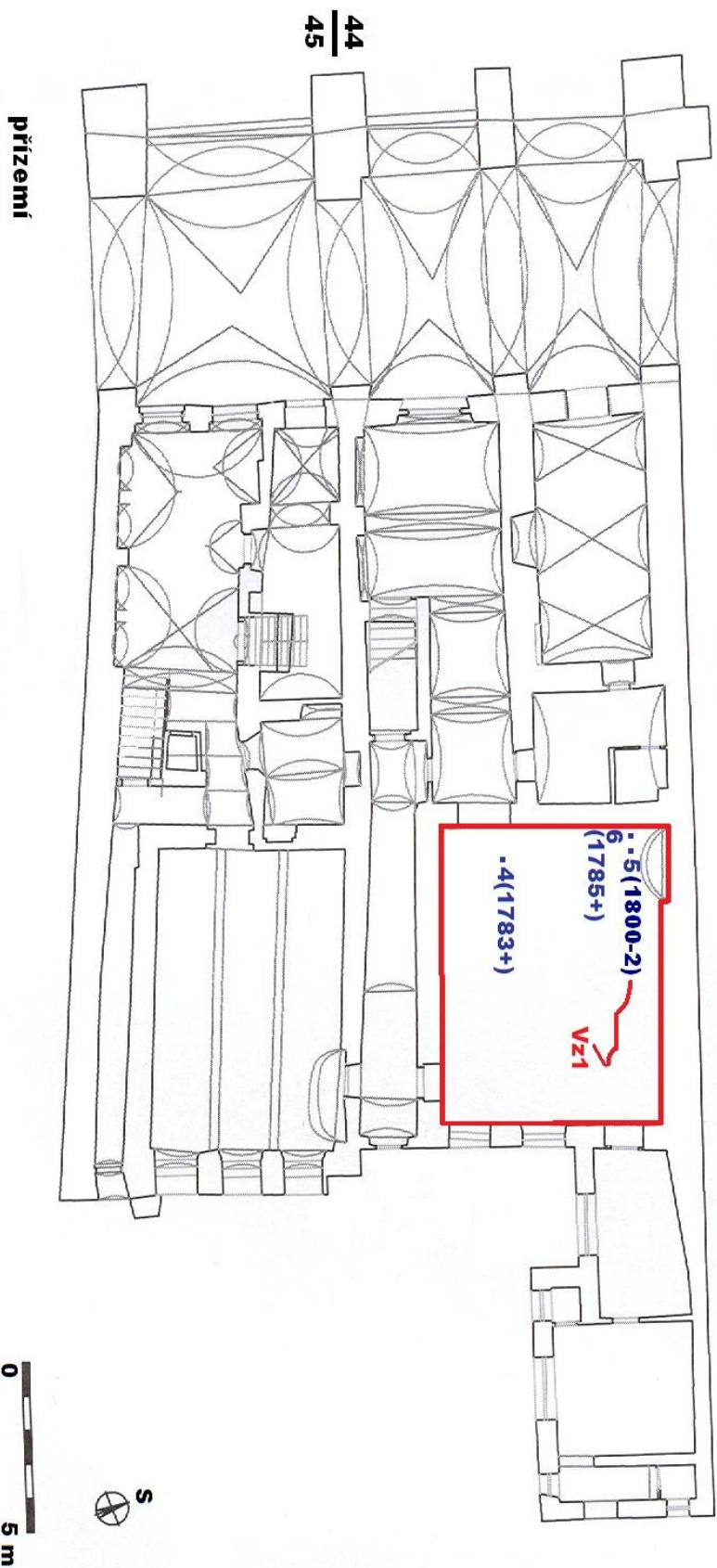

Příloha 61

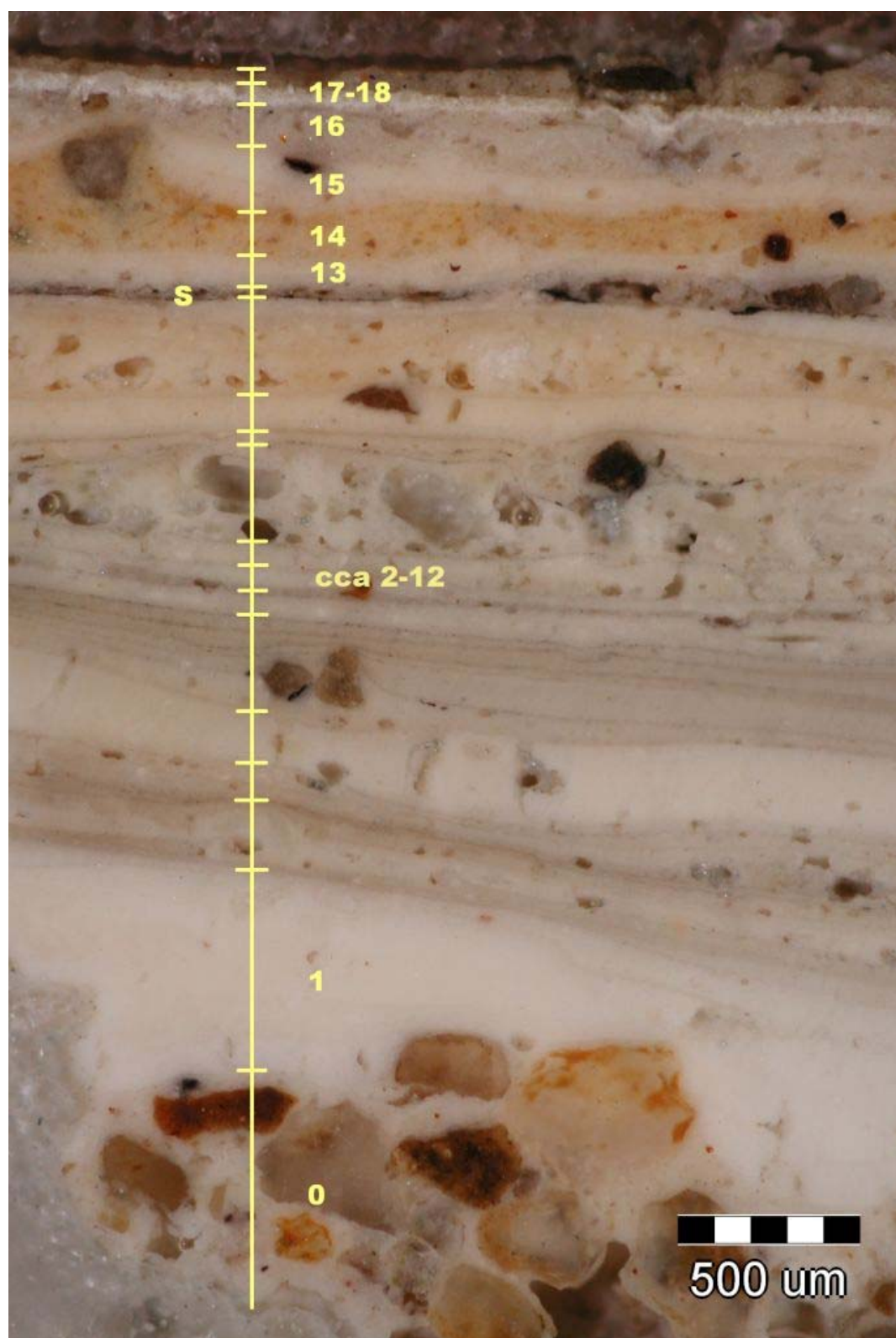

odběry vzorků pro dendrochronologický rozbor - uváděna čísla odběrů (datování)
vzorky pro průzkum stratigrafie - Vz1 strop

44
45

Příloha 65

Příloha 66

